

18. ÉVFOLYAM

2006

1-2. SZÁM

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI VÁZLATOK

REGNUM

ESSAYS IN CHURCH HISTORY IN HUNGARY

AZ ALAPÍTÁS ÉVE
1989



A MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI ENCIKLOPÉDIA MUNKAKÖZÖSSÉG
FOLYÓIRATA

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI VÁZLATOK

ESSAYS IN CHURCH HISTORY IN HUNGARY

Megjelenik 1993-tól évente négy számmal, két kötetben. A második Vatikáni Zsinat szellemében értett Egyház Magyarországon és egyéb magyar nyelvű közösségekben megélt hit történetével kapcsolatos tudományos tanulmányokat, forrásokat és módszertani kérdéseket közöl magyarul, angolul és más, a magyar történelemmel kapcsolatos nyelven.

Essays in Church history in Hungary, a scholarly review, appears beginning with 1993 twice a year with four issues. It publishes studies in Hungarian, English, French and German languages dealing with events, parishes, persons, institutions, monuments, Church activities and writings, as well as photocopies of unpublished documents and sources related to the Church's history in Hungary and to Hungarian linguistic communities.

Megrendelhető: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok

6701 Pf. 245

Tel./fax: +36+62+426+043.

Honlapunk: www.c3.hu/~mev

E-mail: heh@axelero.hu

Előfizetés: 700 Ft.

Subscriptions and membership:

In Hungary: 700 Ft.

Outside of Hungary:

Individual: Can\$ 20.00 or 18 DM; Institutions: Can\$ 30.00.

Subscriptions and remittances should be sent to

METEM, Regis College, 15 St. Mary Street, Toronto, Ontario, Canada M4Y 2R5.

Checks should be made payable to *METEM*.

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI VÁZLATOK

REGNUM

ESSAYS IN CHURCH HISTORY IN HUNGARY

2006/1-2



MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI ENCIKLOPÉDIA MUNKAKÖZÖSSÉG
BUDAPEST

Kiadó – Publisher

**MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI ENCIKLOPÉDIA MUNKAKÖZÖSSÉG
(METEM)**

Pannonhalma–Budapest

**METEM INTERNATIONAL SOCIETY FOR ENCYCLOPEDIA
OF CHURCH HISTORY IN HUNGARY**

Toronto, Canada

HISTORIA ECCLESIASTICA HUNGARICA ALAPÍTVÁNY

Szeged

Főszerkesztő – General Editor

CSÓKA GÁSPÁR

Szerkesztőbizottság – Board of Editors

*HUNGARY: Barna Gábor, Beke Margit, Csóka Gáspár, Dóka Klára, Érszegi Géza,
Galambos Ferenc Iréneusz, Kiss Ulrich, Mészáros István, Rosdy Pál, Sill Ferenc,
Solymosi László, Szabó Ferenc,*

Török József, Várszegi Asztrik, Zombori István;

AUSTRIA: Valentiny Géza; CANADA: Bonkáló Ervin, Horváth Tibor (alapító);

GERMANY: Adriányi Gábor, Tempfli Imre

ITALY: Somorjai Ádám, Szilas László, Németh László;

USA: Steven Béla Várdy

Felelős szerkesztő – Editor

ZOMBORI ISTVÁN

A szerkesztő munkatársa

ZVARA EDINA

Felelős kiadó – Publisher

VÁRSZEGI ASZTRIK

Az angol nyelvű összefoglalókat fordította:

PUSZTAI ILDIKÓ

ISSN 0865-5227

Nyomdai előkészítés:

SIGILLUM 2000 Bt. Szeged

Nyomás és kötés:

Juhász Nyomda Kft.

TARTALOM

TANULMÁNYOK – ESSAYS

ERDŐ Péter	Magyar kánonjogászok az egyetemes egyház történetében <i>Hungarian Canonists in the History of the Universal Church</i>	5
VELLADICS Márta	Paradicsom vagy Pokol? Szerzetesség 1782–1790 <i>Paradise or Hell? Monasticism 1782–1790</i>	21
BODÓ Márta	Egy erdélyi katolikus ifjúsági lap a két világháború között: a Jóbarát <i>A Catholic Youth Periodical from Transylvania in the 1930's: Jóbarát (Best Friend)</i>	41
Jozef HALKO	A magyar és csehszlovák titkosszolgálat együttműködése a II. Vatikáni Zsinat „operatív feldolgozásában” <i>Co-operation between the Hungarian and Czechoslovakian Secret Service in the “Operative Interpretation” of the II Vatican Council</i>	81

FORRÁSOK – SOURCES

TÓTH Krisztina	A kis-nógrádi főesperesség 1697-ben <i>The Kis-Nógrád Archdeaconate in 1697</i>	89
VARGA Lajos	Pásztó városának kísérlete a kegyúri jog megszerzésére a 19. században <i>The Attempt of the Town of Pásztó to Acquire the Right of Patronage in the 19th Century</i>	97
KOVÁTS Péter	A szombathelyi egyházmegye II. zsinata – 1927 <i>II Council at the Diocese of Szombathely – 1927</i>	107
NÉMETH László	Mindszenty József és a Santo Stefano Rotondo. Második rész: 1947–1948 <i>Cardinal József Mindszenty and the Church of Santo Stefano Rotondo. Part 2: 1947–1948</i>	163

MÓDSZERTAN, ADATTÁR, SZEMLE METHODOLOGY, DATA STORE, SURVEYS

SZILÁRDFY Zoltán	Sujánszky Antal emlékére <i>In Remembrance of Antal Surjanszky</i>	181
MOLNÁR Gábor	Egy bogotái magyar szociális projekt története Interjú P. Mustó Péter SJ-vel. Első rész. <i>History of a Hungarian Social Project in Bogota</i> <i>Interview with P. Péter Musto SJ. Part 1.</i>	187

EGYHÁZTÖRTÉNETI KÖNYVEK ÉS KIADVÁNYOK
BOOK REVIEW

BURA László: Köztünk élt Scheffler János – Szatmár vértanú püspöke. (Ism: Ozsváth Judit)	211
Jozef HALKO: <i>A Csehszlovák szakadár katolikus akció. Kommunista kísérlet a katolikus egyház nemzeti egyházzá formálására Csehszlovákiában.</i> (Ism.: Miklós Péter)	214
FEDELES Tamás: <i>A pécsi székeskáptalan személyi összetétele a késő középkorban (1354–1526).</i> (Ism. Vajda Tamás)	217
Jozef HALKO: <i>A pozsonyi mély úti lourdes-i barlang története.</i> (Ism.: Zombori István)	221



ERDŐ PÉTER

MAGYAR KÁNONJOGÁSZOK AZ EGYETEMES EGYHÁZ TÖRTÉNETÉBEN*

A kánonjog tudománya és gyakorlata hosszú évszázadokon át tartópillére és egybefogója volt annak a gazdasági, politikai és főként kulturális egységnek, amit „keresztény nyugat” néven szokás emlegetni, és amelyet mai tudomásunk szerint először Szent Kolumbán nevezett Európának. A magyar egyházjogászok már a középkorban is külföldön, főként Itáliában, majd Bécsben, Prágában, Krakóban is tanultak, hiszen rövid közjátékoktól eltekintve egyetem nélküli ország voltunk. Ez a kötődés olyan erős volt, hogy a többi közép- és kelet-európai országok diákjaihoz hasonlóan a nyugati egyetemeken tanuló magyarok abszolút többségét is az egyházjog hallgatói alkották.¹ Kánonjogi fakultások a későbbiekben sem működtek hazánkban, sőt, ha a századunk negyvenes éveiben még meglévő, majd 1950-től megszűnt budapesti lehetőségtől eltekintünk, amely a világegyházban már anomáliának számító kiváltság alapján módot adott arra, hogy külön kánonjogi kar nélkül lehessen ilyen doktorátust szerezni,² a kánonjogi végzettség megszerzése 1996-ig külföldi stúdiumot igényelt.³ 1996. november 30-án az Apostoli Szentszék a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen fakultási jogú Kánonjogi Intézetet alapított, mely a Szentszék nevében kánonjogi doktorátust is adhat, ami a magyar felsőoktatási szisztémában tudományos doktorátus (PhD) néven nyert elismerést.⁴

* Dr. Erdő Péter bíboros, esztergom-budapesti érsek 2006. április 30-án Torontóban, a METEM International diszvendégeként tartott előadást, amelynek szerkesztett változatát itt közöljük (Z. I.)

1 Vö. TONK SÁNDOR: *Erdélyiek egyetemjárása a középkorban*, Bukarest 1979, 99–100; BÓNIS GYÖRGY: *A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon*, Budapest 1971, 23–25.

2 Vö. BÁNK JÓZSEF: *Kánoni jog*, I, Budapest 1960, 88 („A budapesti egyetem jogi fakultása 1775-től, majd némi szünet után 1866 óta újból kánonjogi doktori fokozatot adhatott felszentelt papoknak.” Ez a lehetőség 1950-ig állt fenn). Természetesen a fokozat egyházi elfogadásához meg kellett tartani a mindenkor kánoni követelményeket. Ezek hiányában a fokozat egyházi elismerése kiváltságnak minősíthető. A kánonjogi doktorátusra egyébként Budapesten a Teológiai Kar kánonjogi és az Állam- és Jogtudományi Kar egyházjogi tanszékének együttműködése alapján volt bizonyos lehetőség. Mindenesetre XI. Pius „Deus scientiarum Dominus” kezdetű 1931. V. 24-én kiadott apostoli konstitúciója és a Szemináriumok Kongregációjának ennek végrehajtására 1931. VI. 12-én kibocsátott szabályai (Ordinationes) a kánonjogi fokozatok megszerzéséhez saját kánonjogi fakultásokat irányoztak elő.

3 Vö. pl. ERDŐ PÉTER: *Introductio in historiam scientiae canonicae. Praenotanda ad Codicem*, Roma 1990, 154–155.

4 *Acta Apostolicae Sedis* 89 (1997) 148–149. Vö. ERDŐ PÉTER: *Nota. Nuovo istituto di diritto canonico a Budapest*, in *Periodica de re canonica* 86 (1997) 387–389; AAVV., *Tíz éves a Pázmány Péter Katolikus Egyetem*, Budapest 2002, 125–136.

Az alábbiakban a korábbi kapcsolatokra való rövid utalás után elsősorban a XX. század néhány jelentős magyar kánonjogászának külföldi szakmai háttérét és a nemzetközi egyházjogi életben kifejtett hatását kíséreljük meg röviden bemutatni. Áttekintésünket a II. Vatikáni Zsinatig terjesztjük ki. Ezen a korszakhatáron túli hatásokra csak olyan szerzők esetében utalunk, akik egyházjogi munkásságuk jelentős részét a zsinat előtt fejtették ki. Nem teszünk említést viszont néhány jelentős hazai egyházjogi szerzőről, akinek munkássága és közvetlen hatása egészen túlnyomó mértékben az ország határain belül maradt. Ugyancsak nem térünk ki élő személyek hatásának és tevékenységének ismertetésére.

1. TÁVOLABBI TÖRTÉNETI ELŐZMÉNYEK

A bolognai iskola korai dekretalistái között két kiemelkedő személyiség fordul elő, akit a „magyar” jelzővel illettek: Damasus Hungarus⁵ és Paulus Hungarus. Az utóbbit, a tatárok inváziója során elszenvedett vértanúhalálára is tekintettel, a domonkos rend boldogjainak sorában is tiszteljük.⁶ Az egyetemjáró magyarok emléke más európai műhelyekben is fennmaradt, ám jelentős magyar hatást a kánonjogi tudományosság területén a barokk korban sem mutathatunk ki. Jellemző, hogy a Nagy Lajos király által alapított pécsi egyetemen olasz, a Luxemburgi Zsigmond által alapított budai egyetemen pedig német szakemberek képviselték a kánonjog tudományát.

2. CSERNOCH JÁNOS, AZ EGYHÁZJOGÁSZ

Köztudomású, hogy a XX. század első felében Esztergomban, a Főegyházmegyei Hivatalban, vagy a kor valóságához talán közelebb álló kifejezéssel élve, a primási udvarban egy gyakorlati jogi „iskola” körvonalai bontakoztak ki. A kánonjogi szakmai munka oroszlanrészét végző személyek kiképzése, a munkamódszerek és ügyintézési szokások gyakorlata Serédi primás érkezése előttre nyúlik vissza. Úgy tűnik, elődjének, Csernoch Jánosnak (1852–1927)⁷ a személye és egyénisége áll e kör kialakulásának háttérében. Csernoch primás ugyanis – akinek képesítése teológiai doktorátus volt – maga is jól képzett, aktív kánonjogásznak bizonyult. Tanulmányait a bécsi egyetemen végezte. Az egyházjogban mestere a csehországi születésű Franz Xaver Laurin (1829–1913) volt,⁸ aki 1864-től a bécsi egyetem teológiai karán a „*Decretum tanszékét*”, majd

5 Vö. pl. VAN DE WOUW, H.: *Damasus (Ungarus)*, in *Lexikon des Mittelalters (300–1500 n. Chr.)*, München–Zürich 1980–1998, III, 470–471.

6 CHABANNE, R.: *Paulus Hungarus*, in *Dictionnaire de droit canonique*, dir. NAZ, RAUL, VI, Paris 1957, col. 1270–1276; KAPITÁNYFŐ ISTVÁN – SZEPESY TIBOR: *Paulus Hungarus Notabiliájának töredéke egy magyarországi kódexben*, in *Magyar Könyvszemle* (1974) 109–110; UÓK: *Paulus Hungarus két Notabiliájának magyar vonatkozású helyei*, in *Középkori kútfontok kritikus kérdései (Memoria saeculorum Hungariae 1)*, szerk. HORVÁTH JÁNOS – SZÉKELY GYÖRGY, Budapest 1974, 279–314.

7 Vö. pl. SZINNYEI JÓZSEF: *Magyar írók élete és munkái*, II, Budapest 1893, col. 324–325; *Magyar életrajzi lexikon*, I, 4. kiad., Budapest 1967, 313–314.

8 Vö. REISNER FERENC: *Csernoch hercegprimás és a katolikus egyház szerepe IV. Károly monarchia-megmentési kísérleteiben* (Studia Theologica Budapestinensia 4), Budapest 1991, 25–28; MESZLÉNYI

1877-től az azzal akkor egyesített kánonjogi tanszéket is betöltötte, s korának társadalmi-politikai vitáiban a katolikus felfogás határozott védelmezőjének és az osztrák–magyar jogi sajátosságok ismerőjének számított. Bár maga Csernoch szenvedélyesen foglalkozott a szentírástudománnyal, mind egyházi közigazgatási, mind közéleti tevékenysége arra készítette, hogy a kánonjog kreatív és magas szintű művelője legyen. Már budapesti káplán korában számos újságcikket közölt. Komolyabb tanulmányainak Hornig Károly adott helyet a *Religióban*, melynek abban az időben szerkesztője volt. Később esztergomi teológiai tanárként Csernoch az Új Magyar Sionban tette közzé hit-tudományi és filozófiai publikációit. Ezt követően a Primási Levéltár vezetője és szer-tartó lett, majd 1882-ben főszentszéki jegyző és érseki titkár. Hornig Károly veszprémi püspöki kinevezése után pedig az ő utóda lett az irodaigazgatói tisztségben.⁹ Egyházi közigazgatási, kiváltképpen pedig aktuális egyházpolitikai, illetve állami egyházjogi kérdésekről elmélyült tanulmányokat írt. Ezek közül kiemelkedik az elkeresztelésről és a halottégetésről írt értekezése.¹⁰ Állást foglalt a kötelező polgári házasság ellen.¹¹ Ké-sőbb jelentős gyakorlati ügyek intézésében kamatoztatta jogi ismereteit, így csanádi püspök korában döntő része volt a hajdúdorogi egyházmegye megalapításának kieszközlésében,¹² valamint a híres „*Provida*” kezdetű pápai konstitúció Magyarországra való kiterjesztésében,¹³ mely a protestánsokkal kötött vegyes házasságok egyházjogi kezelését egy ideig jelentősen megkönnyítette.¹⁴ Csernoch, mint hátrahagyott könyvei is tanúsítják, ismerte, olvasta korának legmagasabb színvonalú tudományos kánonjogi irodalmát: Franz Xaver Wernz, Georg Phillips, Rudolf von Scherer és más német nyelvű szerzők munkáin kívül a római iskola képviselőinek, így Filippo De Angelisnek és Francesco Santinak a műveit is. Külföldi kisugárzása inkább gyakorlati jogalkalmazói és egyházpolitikai tevékenységének, mint elméleti kánonjogi munkásságának volt. Ugyanakkor a ma már kutathatóvá vált római levéltári anyag azt látszik igazolni, hogy Csernoch János személyes munkájának nemzetközi összehasonlításban is kiemelkedő szerepe volt az 1917-es Codex Iuris Canonici szövegének kialakításában. A hozzászólások (animadversiones) képezték azt a végleges szöveg szempontjából legfontosabb módot, ahogyan a világ püspökei a kodifikációban részt vettek. Ez az a műfaj, amelyben Csernoch János hozzájárulása megjelenik. A Codex V. könyvéhez, amely a Schemában a perjogot tartalmazta, külön, a többi püspöki hozzászólásokból készült összefoglalóval párhuzamos, önálló dokumentumként szerepelt Csernoch János bíboros, primás nyomtatott hozzászólása. Ennek szövege a Vatikáni Levéltárban található.¹⁵ Csernoch megjegyzéseit a mai kutató a legnagyobb elismeréssel illeti kiváló minőségük miatt. A

ANTAL: *A magyar hercegprimások arcképsorozata*, Budapest 1970, 356. Lorrain személyéről lásd FOLLIET, J.: *Laurin (Francois-Xavier)*, in *Dictionnaire de droit canonique*, dir. NAZ, RAUL, VI, Paris 1957, col. 365–366.

- 9 Vö. VARGHA DEZSŐ: *A mi direktorunk*, in *Emléklapok*, Esztergom 1913, 14–17; REISNER: *Csernoch hercegprimás* 26.
- 10 CSERNOCH JÁNOS: *A halottégetésről*, Esztergom 1887.
- 11 *Képes krónika* 1924. nov. 16, 1087; REISNER: *Csernoch hercegprimás* 27.
- 12 Vö. LEPOLD ANTAL: *Csernoch János*, Bécs 1963, 16–17.
- 13 Vö. REISNER: *Csernoch hercegprimás* 31.
- 14 Vö. SIPOS ISTVÁN – GÁLOS LÁSZLÓ: *A katolikus házasságjog rendszere a Codex iuris canonici szerint*, Budapest 1960, 513.
- 15 Fondo CIC, scat. 73, Documento 3D.

perjoghoz fűzött hozzászóláson kívül Csernoch a Codex összes többi könyvének szövegtervezetéhez is küldött hasonló megjegyzéseket. A perjogi megjegyzések az 1915-ik évből valók, így viszonylag közvetlen hatásuk volt a Codex végleges szövegére.¹⁶

3. SCHERMANN EGYED

Schermann Egyed József OSB (1869–1945) teológiai tanulmányait 1891-től 1895-ig Innsbruckban végezte. Teológiai doktor volt. Tevékenységének jelentős részét a pannonthalmi hittudományi főiskolán folytatott tanári munkássága (1900–1904, 1906–1934) tette ki. Fontos jogtörténeti¹⁷ és szerzetesjogi¹⁸ műveket adott ki Magyarországon, bár más hatályos egyházi jogi témákról is publikált.¹⁹ Bizonyos mértékű külföldi hatásáról azért beszélhetünk, mert 1904-től 1906-ig a római Collegio Sant’Anselmón tanított.²⁰ Igaz ugyan, hogy morálteológiát és nem egyházjogot adott elő.²¹ Egyébként a Sant’Anselmón XIII. Leó alatt (1887-ben, ténylegesen azonban csak 1888-ban) történt újbóli megnyitása után már volt magyar professzor korábban is, a nagytehetségű, de korán elhunyt Haudek Ágoston József OSB, aki 1888-tól 1891-ig éppen a kánonjog tanára volt.²²

-
- 16 Vö. LLOBELL, JOAQUÍN – DE LEÓN, ENRIQUE – NAVARRETE, JESÚS: *Il libro „De processibus” nella codificazione del 1917. Studi e documenti. I. Cenni storici sulla codificazione „De iudiciis in genere”, il processo contenzioso ordinario e sommario, il processo di nullità del matrimonio* (Pontificia Università della Santa Croce, Monografie giuridiche 15), Milano 1999, 915–916 stb.; ERDŐ PÉTER: Csernoch XI. János, in *Esztergomi érsekek 1001–2003*, szerk. BEKE MARGIT: Budapest 2003, 385–389.
 - 17 Pl. Adalékok az állami könyvcenzúra történetéhez Magyarországon Mária Terézia haláláig, Budapest 1928.
 - 18 Pl. Szerzetesjog, Pannonhalma 1927; A magyar szerzetesek jogi helyzete, Pannonhalma 1943.
 - 19 Pl. A házasságjog kézikönyve, Pannonhalma 1922.
 - 20 Vö. Magyar életrajzi lexikon, II, 3. kiad., Budapest 1969, 586.
 - 21 Vö. SCHRÖDER, JEREMIAS: *Elenco dei Professori, Ufficiali e Fratelli di Sant’Anselmo 1887–1986*, in *Sant’Anselmo. Saggi storici e di attualità*, a cura di BÉKÉS, GERARDO J. (Studia Anselmiana 97), Roma 1988, 310.
 - 22 Vö. TÓTH LÁSZLÓ: A Sant Anselmo, in *Prímás album Dr. Serédi Jusztinián Magyarország bíbornok hercegprímása tiszteletére*, szerk. Országos Katolikus Szövetség, Budapest 1928, 76. Az 1852. november 24-én Apatinban született és 1904 szeptember 1-én elhunyt Haudek Ágoston kiváló tehetség volt, különösen nyelvtudását becsülték nagyra. Innsbrucki teológiai tanulmányai (1874–1877, 1878–1879) után Lille-ben keleti nyelveket, hébert, arámet és szírt tanult. Római tanári működése előtt Pannonhalmán az egyházjog és az egyháztörténelem tanára, valamint Vaszary Kolos főapáti titkára volt. Fordításai, cikkei, egyéb írásai mellett értékes egyházi jogi munkái pl. A katolikus egyház birtokjoga különös tekintettel az újabb keletű államjogi elméletekre és kegyúri jogra, Budapest 1882; A katolikus egyház közjoga. I. rész. Egyháztársadalmi alapjogtan, Győr 1884. A Sant’Anselmón a kánonjog mellett egyháztörténelmet is tanított. A Római Kúria is igénybe vette magyar ügyekben segítségét. Róma által tervezett püspöki kinevezése Strossmayer és mások ellenállásán bukkott meg. 1891-ben hazatért Magyarországra. A Sant’Anselmón a következő évben munkássága elismeréseként öt avatták az egyetem első disztdoktorává; vö. SZINNYEI IV, col. 514–515; ENGELBERT, PIUS: *Geschichte des Benediktinerkollegs St. Anselm in Rom von den Anfängen (1888) bis zur Gegenwart* (Studia Anselmiana 98), Roma 1988, 50–52.

A bencések római egyetemén, akkori nevén a Collegio Sant'Anselmón Serédi Jusztinián OSB (1884–1945) mestere az egyházjog terén Pierre Bastien OSB²³ volt, aki mint a szerzetesjog ismert szakértője és Pietro Gasparri bíborosnak a kánonjog kodifikációs munkájában tanácsadója, jelesen a törvénykönyv forrásainak összegyűjtésével megbízott munkatársa jelentős szerepet játszott a szakma római művelői között. Ő figyelt fel fiatal rendtársa kiváló képességeire, s vette először maga mellé munkatár-sul.²⁴ Maga Serédi ugyanezen az egyetemen, mégpedig annak akkor még önállóan működő egyházjogi karán²⁵ kezdte el a kánonjogot oktatni.²⁶ A teljes egyházjogi tematika nagy részét tanította. Az egyházi büntetőjogról szóló litografált jegyzete az 1913/14-es tanévben jelent meg.²⁷ Utolsó teljes kurzusát ugyanezen az egyetemen az 1926/27-es tanévben tartotta. Ennek témája a személyi jog volt. Részben litografált, részben kézzel írt példánya ennek az utolsó jegyzetnek is fennmaradt.²⁸ Az egyetemi oktató hatása hallgatóira meghatározó lehetett. Egyetemi oktatói tevékenységével egyidejűleg a pápai levéltársképző iskolán a római kúria jogtörténetét tanította.²⁹ A történeti jogforrások avatott ismerete, a hazai, illetve közép-európai részleges jogforrásokra való rendszeres utalások, a módszertani biztonság egyaránt jellemzői voltak a későbbi bíboros primás egyházjogi oktatásának és munkásságának. Serédi egyházjogász arcképét Bánk József több tanulmányban részletesen megrajzolta.³⁰ Serédi Jusztinián legnagyobb hatású kánonjogi tevékenysége kétségtelenül az 1917-es Codex Iuris Canonici forrásainak gyűjtése volt, melynek egyik gyümölcse a források feltüntetését is tartal-

23 A Maredsaus-i apátság szerzetese, a Sant'Anselmón a kánonjog és a morálteológia tanára 1908–1910-ben és 1919–1939-ben. 1915–1919-ben a primás apát képviselője a Szentszéknél, 1925–1939-ben az egyetem vicerektora; vö. SCHRÖDER: *Elenco dei Professori* 296.

24 Erről maga Bastien vall Serédi bíborosi kinevezése alkalmából írt gratuláló soraiban: „Tanulmányi idejének vége felé igen nyomtatékosan megkértem néhai Fehér Ipolyt, az akkori pannonhalmi főapát urat, hogy engedje el mellém, – aki az egyházi törvénykönyv jogforrásainak összegyűjtésére kaptam volt megbízást, – munkatársul Don Jusztiniánt. Várakozásomban nem csalódtam. Don Giustiniano munkássága főképpen akkor bizonyult igen értékesnek, amikor Rómától kötelességszerűen hosszabb időn át távol maradni kényszerültem. Ebben az időszakban különösen meggyőződhettem arról, mekkor kitartást, türelmet és milyen kiegyensúlyozott ítélőképességet egyesít magában” (*Primás album* 322–323).

25 Vö. pl. SCHNEIDER, BURKHART: *Kollegien und Seminarien, röm.*, in *Lexikon für Theologie und Kirche*, VI, Freiburg 1961, col. 376. Ez a fakultás éppen Serédi bíborosi kinevezése évében (1927) volt kénytelen beszüntetni tevékenységét, mivel az apátok nem küldtek már oda diákokat jogi stúdiumok céljából; vö. ENGELBERT: *Geschichte* 114.

26 Vö. KELEMEN KRIZOSZTOM: *Dr. Serédi Jusztinián*, in *Primás album* 24.

27 *De delictis et poenis ecclesiasticis. Scripsit ac manuscripti instar Collegii S. Anselmi alumnis tradidit Justinianus Serédi O.S.B.*, Romae 1913–1914.

28 *Praelectiones canonicae de personis* 1926–1927.

29 Vö. *Magyar életrajzi lexikon* II, 620.

30 Így: *De Iustiniano Card. Serédi*, in *Monitor Ecclesiasticus* 81 (1956) 463–481; *Kard. Serédi als Kanonist*, in *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Kanonistische Abteilung* 44 (1958) 209–236. Méltatásához lásd még WALTER GYULA: *Serédi Jusztinián*, Esztergom 1928; ANGYAL PÁL: *Emlékezés Serédi Jusztinián fölött*, Budapest 1947; *Magyar életrajzi lexikon* II, 620 (irodalommal); LOCHER, GABRIEL: *Kardinal Georg Justinian Serédi*, in *Benediktinische Monatsschrift* 10 (1928) 171–175; ENGELBERT: *Geschichte* 111–114.

mazó Codex-kiadás³¹ megjelenése. Ez a kiadás az 1970-es évekig számos alkalommal megjelent. Hozzá szervesen kapcsolódott a lábjegyzetében csak hivatkozásként megjelölt források kilenc-kötetes kiadása, melynek első hat kötete kizárólag Gasparri bíboros neve alatt, utolsó három kötete viszont már Serédi kardinális nevével látott napvilágot.³² E két kiadvány igazi jelentősége abban áll, hogy az 1917-es Egyházi Törvénykönyv koncepciója nem új jog alkotása volt, hanem a törvényhozó általában a régi feyelmet kívánta megtartani.³³ Ezért a teljes mértékben régi jogot tartalmazó kánonokat a régi jog tekintélye alapján, a részben régi szabályokat közlőket pedig, amennyiben régi anyagot hoztak, szintén a régi jog szerint kellett értelmezni (1917-es CIC 6. kán. 2–3. pont). Ez a mindennapi jogalkalmazói munkában nélkülözhetetlenné tett egy olyan Codex-kiadást, mely megjelölte, melyik kánonnak, mely régi normák a forrásai. Ugyanígy közvetlen gyakorlati szükség volt arra is, hogy e régi forrásszövegek hozzáférhető kiadásban rendelkezésre álljanak. Ezeket a szövegeket tartalmazza a Fontes sorozata kivéve a Corpus Iuris Canoniceben vagy a Trentói Zsinat határozataiban megtalálható anyagot, melyről a kiadók feltételezték, hogy minden egyházi hivatalban amúgyis kéznél van. Serédi személyes munkája és hatása ennek a műnek a létrejöttében többrétű. Részvételének alapvető vonása, hogy tevékenységével személyesen Gasparri bíborost segítette. Hogy azonban szerepe a végrehajtás mennyiségi munkáján messze túlnőtt, mutatja például, hogy elvi normákat állított össze a Codex forrásainak kiadásához.³⁴ Magukat a forrásokra utaló lábjegyzeteket vizsgálva Serédi személyes munkájára emlékeztet a magyar vonatkozású szentszéki intézkedések nem ritka említése, Husz János nevének osztrákos-magyaros formában való írása („Husz”) és talán más jelek is. Kétségtelen, hogy Serédi magyar vonatkozású részleges egyházjognak is avatott ismerője volt.³⁵ A Codex megalkotása körüli munkáját bíborosi kinevezése alkalmából 1927. december 21-én XI. Pius pápa így méltatta: „ki kell emelnünk munkásságát az egyházjogi kódex, e nagyszerű alkotás szerkesztése körül. Mi tudjuk legjobban, hogy ennek a munkának ő volt legfőbb munkatársa”.³⁶ Serédi maga végrendeletében így vall az egyházi jog terén végzett munkájáról: „...egyetemi tanulmányaim befejezése után Gasparri Péter bíbornok úr öminenciája kegyes meghívására, Rendfőnököm hozzájárulásával, a kánonjogot kodifikáló pápai bizottság tagjaként saját magam tudományos képzésére, a magyar bencések és a magyar haza javára a római katolikus anyaszentegyház szolgálatában az új egyházi törvénykönyvön és annak jogforrásain teljes

31 *Codex Iuris Canonici Pii X Pontificis Maximi iussu digestus Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus, praefatione, fontium annotatione et indice analytico ab em.o Petro Card. Gasparri auctus*, Romae 1917. Utolsó kiadása: Città del Vaticano 1974. Az 1917-es Codexnek ezt a források feltüntetésével ellátott kiadását jelenleg a Xavier Ochoa Sanz C.M.F. által alapított *Leges Ecclesiae* című sorozat Domingo Javier Andrés Gutierrez C.M.F. által szerkesztett VII. kötetében készülnek újra megjeleníteni a Szentszék engedélyével.

32 *Codicis Iuris Canonici Fontes*, cura GASPARRI, PETRUS (t. 1–6) – SERÉDI, IUSTINIANUS (t. 7–9), I–IX, Romae 1923–1939. 1947-től utánnyomása is megjelent.

33 „Codex vigentem huc usque disciplinam plerumque retinet, licet opportunas immutationes afferat” (1917-es CIC 6. kán.).

34 Vö. BÁNK JÓZSEF: *Normae a Iustiniano Card. Serédi conscriptae de Fontibus CIC edendis*, in *Monitor Ecclesiasticus* 83 (1958) 315–335.

35 Vö. SZENTIRMAI, ALEXANDER: *Weltkirchenrecht und ungarisches Partikularkirchenrecht im Lebenswerk des Kard. Serédi*, in *Österreichisches Archiv für Kirchenrecht* 7 (1957) 268–273.

36 Idézi HIVATAL JÓZSEF: *Rómától a magyar Sionig*, in *Primás album* 103.

harminc esztendeig (ebből a múlt világháború alatt három évig XV. Benedek Pápa parancsára Gasparri bíbornok úr vendégeként a Vatikánban) dolgozhattam; ... eközben a római Szent Anzelm-Egyetem kánonjogi fakultásán és a XI. Pius Pápától felállított Pápai Levéltárosképző Főiskolán nyilván. rendes egyetemi tanárként működhettem; ... a Római Kúria több szent kongregációjában (S. C. Orientalis, Sacramentorum, Concilii, Religiosorum, Negotiorum Eccles. Extraordinarium, Caeremonialis), valamint az Apostoli Szentszék mellett felállított magy. kir. követségen, mint kánonjogi tanácsos dolgozhattam és ugyanakkor nemcsak a Pannonhalmi Szent Benedek-Rend, hanem az összes magyar egyházmegyéék római kúriai ügyvivőjének tisztét is betölthettem”.³⁷ Serédi munkájának ma is aktuális hatása a nemzetközi kánonjogi életben elsősorban abban áll, hogy az 1983-ban kiadott új Codex Iuris Canonici is sok kánonjában 1917-es elődjére támaszkodik. Amennyiben pedig az új törvénykönyv kánonjai a régi jogot hozzák, a kánoni hagyományt is figyelembe véve kell magyarázni őket (6. kán. 2. par.). Ez a hagyomány pedig többek közt úgy érhető tetten, ha az új kánon forrását képező korábbi kánonot régi szövegkörnyezetébe állítjuk, illetve további, még régebbi forrásainak fényében vizsgáljuk. Ezért az új Codex forrásmegjelöléseket tartalmazó lábjegyzetekkel ellátott kiadása³⁸ a régi Codex kánonjaira való utalásokkal megelégszik, ahol az új kánonnak csupán ezek a forrásai. Azoknak a régebbi eredetét már nem jelöli meg, hiszen e mélyebb hagyomány feltárására ma is rendelkezésre áll az 1917-es Codex forrásmegjelölésekkel ellátott kiadása és az ott megadott források Gasparri – Serédi-féle monumentális gyűjteménye.

Serédi Jusztinián nemzetközi horizontú kánonjogi gondolkodása kisebb terjedelmű publikációiban világosan megmutatkozik. Az emberi szabadságról írott francia nyelvű értekezése például azt vizsgálja, hogy az Egyház a saját jogrendjében milyen elismerést és garanciát biztosít az emberi jogok számára. Ennek során eljut az összes megkeresztelték vagy más szóval egyháztagok jogainak kérdéséhez és a hívőket megillető szabadságjogok témájához.³⁹ Fejtegetéseit olvasva megdöbbentő hasonlóságokat találunk a II. Vatikáni Zsinat és az 1983-as Egyházi Törvénykönyv szemléletével és szóhasználatával. Úgy tűnik azonban, hogy – bár idegen nyelven tette közzé őket – ezek a gondolatai a nemzetközi irodalomban nem keltettek nagy hatást. A zsinati és zsinat utáni reflexió általában nem Serédire hivatkozik mint szellemi előzményre. Közismertebbek voltak rövidebb egyházjog-történeti írásai.⁴⁰

37 BÁNK JÓZSEF: *Kánoni jog*, II, Budapest 1962, 879–880.

38 *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus. Fontium annotatione at indice analytico-alphabetico auctus*, Città del Vaticano 1989.

39 *La liberté humaine. Tirage a part de la „Nouvelle Revue de Hongrie” (février 1943)*, Budapest 1943.

40 Pl. *De relatione inter Decretales Gregorii IX et Codicem iuris canonici*, in *Acta Congressus iuridici internationalis VII saeculo a Decretalibus Gregorii IX et XIV a Codice Iustiniano promulgatis Romae 12–17 Novembris 1934*, I–V, Romae 1935–1937, IV, 11–26.

Századunknak a nemzetközi szakirodalomban kétségtelenül legtöbbet idézett magyar egyházjogásza Sipos István (1875–1949)⁴¹ volt. Noha tanulmányai nem mutattak még a kánonjogi szakosodás irányába, hiszen a bécsi egyetemen teológiát végzett, doktori értekezését pedig pasztorálteológiai témából, pontosabban katekétikából írta, 1906-ban történt pécsi szemináriumi egyházjogtanári kinevezésétől fogva a kánonjog művelésének szentelte magát. Részben tehát autodidakta volt. Nem volt egyetemi kánonjogi tanszék vezetője. Külföldi személyes kapcsolatai is viszonylag korlátozottak voltak, hiszen 1934-ben a IX. Gergely dekretális gyűjteményének hétszáz éves évfordulójára rendezett kongresszuson az egybegyűlték közül sokan ismerték már írásait, vele magával azonban mindaddig nem találkoztak.⁴² Sipos István jelentős és tisztelettel elismert külföldi hatását elsősorban főművének, a latinul írt *„Enchiridion iuris canonici”*-nek köszönhette. Ez a terjedelmes, de egyetlen vastag kötetben még épp elférő, világos fogalmazású, eléggé arányos szerkesztésű kézikönyv méltán tekinthető az 1917-es Codex utáni katolikus egyházjogi irodalom egyik legsikerültebb alkotásának. Első kiadása 1926-ban látott napvilágot. Ezt további hat követte: 1931-ben, 1936-ban, 1941-ben és 1947-ben még Magyarországon, majd 1954-ben és 1960-ban Rómában a Herder kiadónál. Ez utóbbi kettő már a szerző 1949-ben bekövetkezett halála után jelent meg Gálos László⁴³ átdolgozásában. A műben a jogdogmatikai, a jogfilozófiai és a jogtörténeti szempont és módszer egyaránt érvényesül. Az egyes jogintézmények történetére Sipos a fejezetek bevezetőjében utal. Az intézménytörténet terén, de úgy tűnik a filozófiai megközelítés és a mű egész szerkezete tekintetében is jelentős hatással volt a szerzőre a XIX-XX. század német irodalma, így Friedrich Carl von Savigny (megh. 1861) és Georg Friedrich Puchta (megh. 1846) a világi jogtudomány köréből, a történeti jogi iskola szellemét közvetítették felé. De sokat köszönhetett olyan neves protestáns egyházjogászoknak is, mint Emil Ludwig Richter (megh. 1864) vagy Paul Hinschius (megh. 1898). A katolikus szerzők közül kiemelkedő befolyással volt rá George Phillips (megh. 1872), Rudolf von Scherer (megh. 1918), aki 1899 és 1912 között a bécsi egyetemen tanított, valamint Johann Baptist Sägmüller (megh. 1942). Sipos kézikönyvének sok igen lelkes ismertetése, recenziója jelent meg a nemzetközi szakajtóban.⁴⁴ Kétségtelen, hogy a kézikönyvek közül ez a mű kiemelkedett, mivel viszonylag rövid és kezelhető formában szinte minden gyakorlati jogértelmezési problémára kiterő és megalapozott választ adó munkának bizonyult. A régi német tankönyvekre emlékeztet benne a világi jogra való gyakori hivatkozás, az irodalomnak külön fejezetben, az általános elméleti bevezető részek után való tárgyalása, valamint az egyházi jogszabályokról szóló hatályos kánoni normák után a jogforrások történetének szentelt külön fejezet. Ugyan-

41 Vö. pl. *Magyar életrajzi lexikon* II, 635.

42 Vö. GÁLOS LÁSZLÓ: *Sipos István emlékezete*, in SIPOS – GÁLOS: *A katolikus házasságjog* 17. E kongresszuson Sipos sikeres előadást tartott *Coelibatus in antiquissimis legibus et statutis synodalibus Hungariae usque ad collectionem Gregorianam* címmel (megjelent: *Acta Congressus iuridici internationalis VII saeculo a Decretalibus Gregorii IX et XIV a Codice Iustiniano promulgatis* III, 439–447).

43 Gálos László munkásságának nemzetközi hatásához lásd ROMMEL, MARTINA: *Gálos, László*, in *Lexikon für Kirchen- und Staatskirchenrecht*, hrsg. KAMPENHAUSEN, AXEL – RIEDEL-SPANGENBERGER, ILONA – SEBOTT, REINHOLD, II. Paderborn 2002, 1–2.

44 Ezek felsorolását lásd GÁLOS: *Sipos István emlékezete* 14.

akkor a szerző a Codex tematikájának sorrendjét, az „ordo legalis”-t követi, szemlélete szigorúan a kánonjog kategóriáihoz igazodik. Ezért használhatták kurrens tankönyvként a világ sok szemináriumában⁴⁵ egészen a II. Vatikáni Zsinatig. Még az 1983-as Egyházi Törvénykönyvet magyarázó irodalom is rendszeresen hivatkozik rá, főként akkor, amikor a törvényt magyarázatban a régi kánonok pontos jelentése alapján kell az új normák jogi értékét részletekbe menően tisztázni. Századunk kánonjogi egyházképét vizsgálva a zsinat után időben Nicolaus Timpe szentelt különös figyelmet Sipos István elméleti megállapításainak.⁴⁶ Sipos életútját, munkakörülményeit ez a szerző a kor egyházjogászainak helyzetétől erősen eltérőnek látja, csodálkozással és egyben csodálattal tekint a szakmailag eléggé izoláltnak tűnő magyar kánonjogász gondolatainak aktualitására.

Siposnak kézikönyvén kívül több latin nyelvű cikke is megjelent, melyekben a hatályos egyházjog egy-egy vitatott kérdéséről foglalt állást.⁴⁷

6. HUSZÁR ELEMÉR

Huszár Elemér (1872–1960) kánonjogi tanulmányait Rómában a Sant’Apollinare palotában működő és a Seminario Romano-hoz kapcsolódó híres pápai jogi intézetben (Apollinare Akadémia), a jelenleg a Lateráni Egyetemhez tartozó Institutum Pontificium Utriusque Iuris elődjében végezte. Írásaiban érezhető is ennek az intézetnek a szellem, különösen a jogtörténeti, összehasonlító jogtudományi, nemzetközi jogi problémákra való érzékenység tekintetében. Rómából nem egyházi diplomáciai pályára került, hanem a hazai lekipásztorkodásban folytatta munkáját. Hazatérte után több egyházjogi könyvet adott ki.⁴⁸ Mivel Rómából magával hozta az egyházjog kodifikációja előkészületeinek ismeretét, maga is összeállított és publikált latin nyelvű szövegtervezetet a joganyag egy részének, kivált a szentségekkel foglalkozó jognak a kodifikációjára.⁴⁹ Minthogy azonban e szöveg itthon jelent meg és viszonylag későn, tehát a kodifikációs munka előrehaladott fázisában, hatása a Codex Iuris Canonici összeállítói-ra aligha lehetett. Egyébként a szerző később mint Budapest zugligeti plébános saját biztonságát feláldozva részt vállalt a fasizmus üldözötteinek mentésében.⁵⁰

45 Vö. uo. 15.

46 *Das kanonistische Kirchenbild vom Codex Iuris Canonici bis zum Beginn des Vaticanum Secundum. Eine historisch-systematische Untersuchung* (Erfurter Theologische Studien 36), Leipzig 1978.

47 Pl. *Quid significant verba: tempore vacationis officii in can. 1435 par. 1 n. 1 CIC?*, in *Archiv für katholisches Kirchenrecht* 106 (1926) 575 kk.; *Ad officium sacrum an requiratur potestas ordinaria?*, in *Jus Pontificium* 16 (1936) 67 kk.; *Matrimonio contrahendo assistentia an actus sit iurisdictionis?*, in *Jus Pontificium* 15 (1935) 41 kk. Vö. GÁLOS: Sipos István emlékezete 16.

48 Pl. *Az egyházmegye látogatása*, Budapest 1910; *Egyházjog*, I-II, Budapest 1913; *A katolikus házasságjog rendszere a CIC szerint* (Szent István könyvek 62), Budapest 1927; *Házassági perek a CIC szerint*, Kalocsa 1927.

49 *Egyházjog* II (függelék).

50 Vö. HETÉNYI VARGA KÁROLY: *Akiket üldöztek az igazságért. Papi sorsok a horogkereszt és a nyilaskezesz árnyékában*, Budapest 1985, 524–525.

Századunk egyik legtehetségesebb magyar kánonjogásza a tragikus sorsú, fiatalon elhunyt Szentirmai Sándor (1925–1969) volt. Tanulmányait a Központi Szeminárium növendékeként⁵¹ a budapesti teológiai karon végezte, ahol doktorátust szerzett.⁵² E fakultáson a kánonjog tanára ebben az időben (1943-tól 1967-ig) Bánk József volt.⁵³ Pap-pá szentelése után egyházmegyéjében, az Esztergomi Főegyházmegyében különböző lelképásztori beosztások mellett Szentirmai Sándor 1951-től szentszéki ügyvédként is működött.⁵⁴ 1956-ban külföldre távozott, ahol több ország több egyetemén rövidebb ideig oktatói és tudományos tevékenységet folytatott. Számos német, angol és latin nyelvű tanulmánya jelent meg az egyházi szakfolyóiratokban. Bennük egyrészt magyar egyházjogtörténeti specialitásokkal,⁵⁵ másrészt az egyetemes kánonjog általános, alapvető problémáival⁵⁶ foglalkozott. Tanulmányait olykor még ma is idézi a szakirodalom. A magyar egyházjog-történeti sajátosságok külföldi ismertetése és feldolgozása jelentős érdeme marad.

8. MÓRA MIHÁLY

A jeles világi jogtudós és jogtörténész, Móra Mihály (1908–1967)⁵⁷ Budapesten tanult jogot 1926-tól 1930-ig. Baranyay Jusztin OCist, aki abban az időben (1925-től 1942-ig)⁵⁸ még a Hittudományi Kar kánonjogi tanszékét vezette, úgy emlékezik meg róla mint legjobb tanítványáról.⁵⁹ Móra jogi tanulmányait Bécsben (1936–1937), majd Rómában (1939) folytatta tovább. Bécsi tartózkodása alatt Rudolf Köstlernél tökéletesítette tudását, de Willibald Plöchl első hallgatói közt is ott találjuk. Római ösztöndíjas-

51 Vö. *Schematismus venerabilis cleri Archidioecesis Strigoniensis* 1947, Budapest /1947/, 144.

52 Disszertációja: *A egyes alapítványok az egyházi és világi jog szerint*, (1949).

53 Vö. BIRÓ BERTALAN: Dr. Bánk József érsek-püspök, in *Magyar Katolikus Almanach 1984. Status generalis Ecclesiae Catholicae in Hungaria anno Domini MCMLXXXIV*, Budapest 1984, 378; Váci egyházmegyei almanach. Szent István millennium évében, szerk. BÁNK JÓZSEF, Vác 1970, 200.

54 Vö. Az Esztergomi Főegyházmegye névtára és évkönyve 1982. *Schematismus statusque Archidioecesis Strigoniensis anno Domini MCMLXXXII*, Esztergom 1982, 406.

55 Pl. *Der Ursprung des Archidiaconates in Ungarn*, in *Österreichisches Archiv für Kirchenrecht* 7 (1956) 231–244; *Das Recht der Erzdechanten (Archidiacone) in Ungarn während des Mittelalters*, in *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Kanonistische Abteilung* 43 (1957) 132–201; *The Primate of Hungary*, in *The Jurist* 20 (1961) 27–46; *Die ungarische Diözesankurie im Spätmittelalter*, in *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Kanonistische Abteilung* 48 (1962) 164–221.

56 Pl. *Der Umfang der verpflichtenden Kraft des Gesetzes im kanonischen Recht*, in *Archiv des öffentlichen Rechts, Neue Folge* 46 (1960) 348–352; *Language of the New Canon Law of the Oriental Churches*, in *The Jurist* 22 (1962) 39–70; *An iurisdictio delegata non subdito non petenti seu invito valide conferri valet?*, in *Periodica* 49 (1960) 260–262; *Ist die Eheschliessung ein Vertrag?*, in *Trierer Theologische Zeitschrift* 71 (1962) 302–315; *Matrimonium non est contractus*, in *Revista española de derecho canónico* 20 (1965) 155–164.

57 Vö. *Magyar életrajzi lexikon*, III, 2. kiad., Budapest 1985, 539–540 (irodalommal).

58 Vö. *Magyar életrajzi lexikon* I, 112.

59 BARANYAY JUSTIN: *Előszó*, in MÓRA MIHÁLY: *Házassági kereseti jog a kötelezői perben az egyházi jog szerint. Jogtörténeti és jogdogmatikai adalék a CIC 1971. kánonjához* (Értekezések a budapesti kir. m. Pázmány Péter Tudományegyetem egyházi jogi szemináriumából 2), Budapest 1941, X..

ként is elsősorban kánonjoggal foglalkozott.⁶⁰ 1942-től Magyarországon működött. Előbb Budapesten volt az egyházi eljárásjog és eljárásjog-történet magántanára. A háború utolsó éveit az üldöztetés veszélyétől fenyegetve töltötte. 1947–1948-ban a Szege-di Egyetem Jogi Karán volt az egyházjog professzora, majd az egyházjog oktatásának megszüntetése után 1949 és 1952 között ugyanott a polgári perjog tanáraként működött. 1952-ben Budapestre került, ahol előbb (1952–1960) a büntetőeljárás jogának tanára, majd a római jog professzora (1960–1967) lett. Egyházjogot érintő műveit főként a kánoni perjog történetének szentelte.⁶¹ Ezek az írások még a háború vége előtt láttak napvilágot. Közülük külföldi hatása annak volt, ami idegen nyelven jelent meg. Bár természetesen, ha hazai kiadású idegennyelvű publikációról van szó, ez az elterjedés korlátozott voltát is jelzi.⁶² A szerző jó külföldi tudományos kapcsolatokkal rendelkezett és szakmai körökben meglehetősen elismert volt. Erre utal például a *Studia Gratianában* közölt tanulmánya⁶³ és nekrológja is.⁶⁴

9. MESTER ISTVÁN

Mester István (1917–1984) az Egri Főegyházmegye papja volt. Teológiai doktorátust Budapesten szerzett. Már itt kánonjogi témájú disszertációt publikált⁶⁵. Érseke, Czapik Gyula 1947-ben Rómába küldte, ahol a Pápai Gergely Egyetem Egyházjogi Karán végzett tanulmányok után kánonjogi licenciátust szerzett.⁶⁶ Számos más római tevékenysége (így a Pápai Magyar Intézet, majd a Szent István Ház ügyeinek intézése és vezetése) mellett értékes tanulmányokat publikált egyházjog-történeti és hatályos kánonjogi témákról.⁶⁷ Mint a Kléruskongregáció tisztségviselője (később osztályvezetője) a kongregáció kebelében főként a pápai egyetemeken tanuló papok és szerzetesek részére szervezett több éves egyházi közigazgatási tanfolyam megbecsült tanára is volt. Ez a munkája nagyban hozzájárult józan, gyakorlatias jogi szemléletének, színvonalas és emelkedett hivatali felfogásának továbbadásához. Ő gondoskodott Sipos István

60 PLÖCHL, WILLIBALD: *In memoriam. Michael Móra*, in *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Kanonistische Abteilung* 54 (1968) 507.

61 *Az ítélet végrehajtásával kapcsolatos főbb kérdések* (Dolgozatok a budapesti királyi magyar Pázmány Péter Tudományegyetem kánonjogi szemináriumából 1), Budapest 1934; *Magister Gratianus mint perjogász*, Budapest 1938; *Az egyházi adó és az egyházközség alapkérdései az egyházi és a világi jog szerint* (Értekezések a budapesti m. kir. Pázmány Péter Tudományegyetem egyházi jogi szemináriumából 1), Budapest 1941; *Házassági kereseti jog* (lásd fent 46. jegyz.); *Esterházy Károly gróf egri püspök szerepe a sommás házassági köteléki per jogtörténetében*, Budapest 1943.

62 *Die Frage des Zivilprozesses und der Beweislast bei Gratian*, Pécs 1937.

63 *Über des Weiterleben des römischen Rechts*, in *Collectanea Stephan Kuttner III - Studia Gratiana*, XIII, Bologna 1967, 283–325.

64 PLÖCHL: *In memoriam. Michael Móra* 507–508.

65 *A világi jog hatályossága az egyházi jog területén* (Dolgozatok a budapesti királyi magyar Pázmány Péter Tudományegyetem kánonjogi szemináriumából), Budapest 1941.

66 *Vö. Elenchus Auditorum Pontificiae Universitatis Gregorianae qui gradus honoris vel praemia consecuti sunt anno MCMXXIX*, Roma 1949 (a licenciátust kánonjogból az 1948/1949-es tanévben szerezte); a Lateráni Egyetemen szerzett „utriusque iuris” licenciátusáról tud: R., *Msgr. Dr. Mester István* (1917–1984), in *Szolgálat* 63. sz. (1984) 92–93.

67 *Pl. De initiis canonici iuris culturae in Hungaria*, in *Studia Gratiana*, II, Bononiae 1954, 657–676; *I beni temporali della Chiesa (le novità apportate dal nuovo Codice)*, in *Apollinaris* 57 (1984) 49–59.

Enchiridion Iuris Canonici című művének római kiadásairól is.⁶⁸ Egyéniségét hivatali főnöke, Silvio Oddi bíboros, a Kléruskongregáció prefektusa így jellemezte: „Benne olyan személyt veszítünk el, aki a komoly tudományos felkészültség, a hivatásos szakértelem, a szorgalmas munka, a becsületesség, az igazságérzés, a papi problémák és a lelkipásztori munka iránt tanúsított megértés értékes példaképe”.⁶⁹ Részt vett az Egyházi Törvénykönyv revízióján dolgozó pápai bizottság több munkacsoportjában tanácsadóként.⁷⁰ Az új Codex előkészítése során a legfontosabb ténykedése mégis abban áll, hogy egyike volt annak a néhány szakembernek, akik II. János Pál pápát a törvénykönyv tervezetének (*Schema generalis*) végső, személyes átolvasásában segítették.⁷¹ Ennek a „személyes felülvizsgálatnak” a során a szöveg még jelentős pontokon módosult, például kikerült belőle az összes egyházmegyékben megalakuló közigazgatási bíróságok rendszere, mely tükrözte volna ugyan a közigazgatási bíráskodás korszerű garancia-szerepét, de irreálisan túlzott bürokráciát teremtett volna egyházmegyei szinten, illetve vagy komolyan akadályozhatta volna a püspök egyházkormányzati hatalmának gyakorlását, vagy – ha a püspököknek alá lett volna rendelve – csak formalitás lehetett volna, hisz nem lett volna megoldva e bíróságok függetlensége. Mindenesetre nem közzismert, hogy ebből és más hasonló, utolsó pillanatban végzett változtatásokból mennyi tulajdonítható Mester István szakmai véleményének.

10. MAGYARY GYULA

Magyary Gyula (1901–1988) az Esztergomi Főegyházmegye papja volt. Teológiai tanulmányait nagyrészt az innsbrucki egyetemen végezte a Canisianum növendékeként. Filozófiai doktorátusát Rómában, teológiai doktorátusát a bécsi egyetemen szerezte. Tanulmányainak befejező szakaszában a Pázmáneum növendéke volt. Érdeklődésének középpontjában a jog, különösen az egyházjog állt. Ezért is szerzett egyéb tanulmányai után magyar egyetemeken állam- és jogtudományi, valamint kánonjogi doktorátust. Rövid magyarországi lelkipásztori szolgálat után már mint a bécsi Pázmáneum vicerektora és prefektusa (1929–1940) a bécsi érseki bíróság jegyzője, majd bírása lett. Miután az Anschluss aggasztó következményeire tekintettel Rómába települt át, közel három évtizedig volt kánonjog-professzor a Hitterjesztési Kongregáció egyetemén, a Pontificia Università Urbaniana. Itt „nemcsak tudományt közvetített, hanem mint pedagógus közel is hozta az egyházjog gondolatvilágát távoli világrészekről érkezett tanítványaihoz”.⁷² Ravatalánál mondott búcsúbeszédében Bernardin Gantin bíboros, a Püspöki Kongregáció prefektusa az Urbaniana egyetem „nagy tanítómesterének” nevezte.⁷³ Magyary professzor kétségtelenül kivette a részét azokból az átfogóbb tudományos vállalkozásokból is, melyek az egyetemen indultak. Oktatói munkája mellett egyben a Sacra Rota Romana ügyvédjeként is működött. Ugyanakkor a Szuverén Máltai Lovag-

68 Vö. R., *Mmgr. Dr. Mester István* 92.

69 Uo.

70 Uo.

71 Vö. D OSTILIO, FRANCESCO: *La storia del nuovo Codice di diritto canonico. Revisione – promulgazione – presentazione*, Città del Vaticano 1983, 133.

72 GIANONE EGON: *Dr. Magyary Gyula (1901–1988)*, in *Szolgálat* 82. sz. (1989) 97.

73 *L'Osservatore Romano* (1988) febr. 19.

rend szentszéki követségének jogtanácsosi tisztét is betöltötte. Fontos szerepe volt a Pápai Magyar Intézet 1945-ös átmentésében, valamint a római Szent István Ház létrehozásában is.⁷⁴

11. BÁNK JÓZSEF

Nagy történelmi időkben kapta meg Bánk József a papi és püspöki hivatás és küldetés ajándékát, terhet és felelősségét. Élete átívelt szinte az egész XX. századon. 1911. január 27-én Adácson született. Nehéz körülmények között végezte iskoláit, tehetségére, őszinte, lelkes vallásosságára korán felfigyeltek. Gimnazista papnövendékként Esztergomban készült hivatására. Érettségi után főpásztora a budapesti Központi Szemináriumba küldte. Teológiai tanulmányait az akkori Pázmány Péter Tudományegyetem Hittudományi Karán végezte. 1936-ban főpásztora, Serédi Jusztinián bíboros pappá szentelte. Ugyanebben az évben megszerezte a hittudományi doktorátust is. Ezután 1939-ig Rómában folytatott egyházi tanulmányokat az Apollinaris intézetben, amely a Pápai Lateráni Egyetem Kánonjogi Kara lett. Rómában, a Sant'Apollinare templomban ott olvashatjuk Bánk József nevét köbe vésve azok között a nagy egyéniségek között, akik ennek a fakultásnak a növendékei voltak és egyházi tudásukkal bíborosként, püspökként a Római Kúriában vagy a világ más pontjain szolgálták Krisztus Egyházát.

Rómából hazatérve Esztergomban lett a primási hivatal munkatársa. Ilyen tapasztalatokkal gazdagodva nyerte el 1943-ban a Pázmány Péter Tudományegyetem Hittudományi Karán a kánonjogi tanszéket. Ezután a professzori munka fáradságban és értékes eredményekben gazdag évtizedei következtek. Bánk József tudományos munkásságának több súlypontja volt. Részben a magyar egyházi élet jogi kérdései,⁷⁵ részben Serédi Jusztinián bíboros tevékenysége és az egyházi jog kodifikációjának műve,⁷⁶ főként pedig a teljes katolikus egyházi élet és lelkipásztorkodás jogi szolgálata kötötte le figyelmét. A házassági jognak⁷⁷ nemzetközileg elismert szakértője volt. „Connubia canonica” című latin munkája⁷⁸ világos, harmonikus, a nyitott kérdéseket pontosan és meggyőzően megoldó, klasszikus műnek számít. Két kötetben megjelent „Kánoni jog”-a⁷⁹ egész egyetemi tanári pályafutásának mintegy megkoronázása: magyar nyelven a XX.

74 Vö. GIANONE: *Dr. Magyary Gyula* 97.

75 Pl. BÁNK JÓZSEF: *Címzetes apátok és prépostok újabb jogi helyzete Magyarországon*, Budapest 1941; UÓ: *Káptalani méltóságok Magyarországon*, Budapest 1945; UÓ: *A káptalani dignitas fogalma*, Budapest 1944 (klny. *Theológia*); *De personis moralibus ecclesiasticis in iure Hungariae civili*, Roma 1943.

76 BÁNK JÓZSEF: *De Iustiniano Card. Serédi*, Roma 1956 (*Monitor Ecclesiasticus* 81, 1956, 463–481); *Kardinal Serédi der Kanonist*, in *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Kanonistische Abteilung*, 44 (1958) 209–336; *Normae a Iustiniano Card. Serédi conscriptae de Fontibus CIC edendis*, in *Monitor Ecclesiasticus* 93 (1958) 315–353; *Serédi bíboros fiatal évei Rómában 1908–1927*, Budapest (1996?).

77 Vö. pl. BÁNK JÓZSEF: *A kényszerházasság*, Budapest 1947; *Törvényesítés a kánonjogban*, Budapest 1944 (különlenyomat az *Egyházi Lapok* 1944. évf. 8., 9., 10., 11., 12. számából).

78 Romae 1959.

79 Budapest 1960–1963. A kétkötetes monumentális művet tematikailag egy kevéssel korábban kiadott, szintén az egyetemi oktatással összefüggő munkája teszi teljessé: BÁNK J.: *Egyházi jog. Az egyházi alkotmányjog alapjai*, Budapest 1958.

században ez a legterjedelmesebb mű, amely a Katolikus Egyház jogának egész rendszerét bemutatja. Ennek a munkának sajátossága, hogy igen részletesen tárgyalja az egyházi jogforrásokat. Ebben a tekintetben a szerző mesterének római tanárát, Bertrand Kurtscheidet vallotta. Nagy kézikönyvének irodalmi hivatkozásaiból, főleg az általa idézett külföldi szakirodalom jellegéből, valamint értő személyes állásfoglalásaiból is, melyeket elméleti kérdésekkel (pl. az egyházjog filozófiai és teológiai megalapozásával) kapcsolatban megfogalmaz, világosan kitűnik a Lateráni Egyetemre jellemző, sajátos szakmai iskolázottsága. Különleges érdeme kétkötetes kánonjogi munkájának, hogy a régi magyar egyházjogi irodalom bibliográfiáját is közli.⁸⁰ Az egész munkán érződik a szerzőnek a német nyelvű szakirodalomban való igen alapos jártassága is.

A II. Vatikáni Zsinat után az Egyházi Törvénykönyvet átdolgozó bizottságnak 1966-tól éveken át konzultora volt, majd II. János Pál pápa 1980-ban a bizottság teljes jogú tagjává nevezte ki.⁸¹ Ebben a minőségében azonban – úgy tűnik – csupán egyetlen ülésen vett részt.

Iskolateremtő tanári és tudományos munkáját az Egyház iránti őszinte szeretet vezette. Fő művének bevezetőjében hitet tesz amellett, hogy az egyházi jog művelése magának az Egyháznak a jobb megismerését és megbecsülését szolgálja. Az új jogi könyveket késő öreg korában is – mint maga írja – „nagy lelki gyönyörűséggel, a prima charitas nosztalgiájával” tanulmányozta.

Bánk József azonban nem csupán elméletben művelte a jogot, hanem főpásztori szolgálatával azon fáradozott, hogy a rábízott közösség hiteles szeretettel kövesse Krisztus szavát. Mindig fontosnak tartotta a tanítást, az ige szolgálatát. Segítette papjait abban, hogy Isten üzenetét biztos, érthető módon, híven hirdessék az igére váró népek. Nem csupán szubjektív érzésnek tekintette a katolikus hitet, hanem biztos objektív mércének és örömhírnek. Nem elvont gondolati rendszernek, hanem gyakorlati eligazításnak mindennapi életünkben. Győrben (1964. IX. 15-től 1966. XII. 29-ig segéd-püspökként, majd 1969. I. 10-ig apostoli kormányzóként), Vácott (1969. I. 10-től 1974. II. 2-ig, majd 1978. III. 2-től érsek-püspök címmel 1987. III. 6-ig megyéspüspökként) és Egerben (1974. II. 2-től 1978. III. 2-ig érsekként) gondos odaadással fordult a rábízott egyházmegye papsága és hívei felé. Szeretettel szolgált a hívő magyar népet. Egynek tudta magát ezzel a néppel. Csendes méltósággal foglalta el helyét a XX. század hiteles magyar főpásztorai sorában. Őszinte örömet okozott neki, amikor lelkipásztori szeretetét papjai és hívei viszonzották.

Szeretettel, érzelmi gazdagsággal teli vallásosságát örömmel osztotta meg másokkal. Főpásztori szolgálatának éveit alatt, de nyugalomba vonulása után is hatáson lelkét szerzőnek bizonyult.⁸² A fiatal korában nehéz munkával elsajátított, gazdag emberi általános műveltséget holtáig nagyra becsülte. Latin bölcsességek és szállóigék nagy gyűjteményével ajándékozta meg nemcsak a hívőket, de az egész magyar olvasni és gondolkodni szerető közönséget.⁸³ Nem csupán a latin kultúra értékeit gyűjtötte, de az

80 *Kánoni jog*, I, 98–103, 208–209.

81 *Communicationes* 13 (1981) 261.

82 Homiletikai, lelkiségi és kulturális, illetve lelkipásztori műveinek bibliográfiáját lásd: NAGY L. TAMÁS: *Mátra aljától a Duna partjáig. Huszonhárom év három egyházmegye élén. Dr. Bánk József életútja*, Vác, é. n. (2000), 40–41.

83 BÁNK JÓZSEF: *3500 latin bölcsesség (latin és magyar nyelven)*, Budapest 1993 (több későbbi kiadás).

irodalom és főleg a lelki élet mestereinek örökérvényű gondolatait is. Élete végéig intenzív lelki életet élt. Ennek örömét mindig meg akarta osztani másokkal. Tudatosan vallotta, hogy soha nem öregszik meg az, aki nem adja át magát a jól megérdemelt nyugalomnak, „hanem gondoskodik arról, hogy a kor legvégső határáig legyen valami elfoglaltsága”. Nem öregszik meg az, „aki rájön arra, hogy az öregség nem lemondás, hanem felülemelkedés az életnek olyan magaslatára, ahonnan minden érthetőbbnek, igazabbnak, szebbnek látszik”.⁸⁴ Ebben az emelkedett nyugalomban érte a halál 2002. szeptember 7-én.

A nagy emberek híre és hatása tovább él, kisugárzásuk tovább működik nemzedékeken át. Bánk József érsek úrról elmondhatjuk, hogy a háború utáni idők vitathatatlanul legnagyobb magyar egyházjogásza volt.⁸⁵

ÖSSZEFOGLALÁS

Néhány XX. századi magyar egyházjogász külföldi hatásának, illetve a munkásságukban megmutatkozó európai szellemi hatásoknak a futó áttekintése arról győz meg bennünket, hogy a hazai kánonjogászság külföldi kisugárzása – ha a magyar nyelvű könyveknek a szomszédos országokban való esetleges használatától eltekintünk – a vizsgált időszakban meglehetősen szerény keretek közt mozgott. Sokkal erősebbnek tűnik a külföld szakmai hatása a magyar szerzőkre. Mégis nem csupán a külföldön szerzett ismeretek külföldi továbbadására (pl. Serédi) találunk példát, hanem a hazai eredetű tudás és szakmai gondolkodásmód külföldi kamatoztatására is (Szentirmai, részben Mester, Magyar, bizonyos értelemben Sipos). Ennek a gondolkodásmódnak talán egyik jellemzője lehet a gyakorlati problémák iránti realista érzék, valamint a hazai jogi valóság és sajátosságok tárgyyszerű ismerete.

Külön tanulmányt érdemelne a külföldön kevésbé ismert, ám szakmailag mégis jelentős hazai kánonjogászok tevékenysége,⁸⁶ valamint a ma is élő szakemberek némelyikének külföldi hatása. Ez utóbbi tekintetében úgy tűnik, hogy a korábbi időkhez képest igen jelentős hatásról van szó, egyrészt néhány kiemelkedő szakembernek (pl. Örsy Lászlónak és Zakar Polikárpnak) az emigrációban végzett tevékenysége miatt, másrészt a hazai kánonjogi szakma újjáéledése és a nemzetközi tudományos élet felé való megnyílása következtében. Ezt a folyamatot jelzik a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Kánonjogi Intézetének idegennyelvű kiadványai, így elsősorban az 1998-ban indult *Folia Canonica*, *Review of Eastern and Western Canon Law* című nemzetközi tudományos folyóirat, valamint más idegennyelvű hazai és külföldi publikációk is.

84 BÁNK JÓZSEF: *Vademecum. Lelki kapaszkodó*, Budapest é. n. (4. bővített kiadás 2002), 121.

85 Személyéről és munkásságáról lásd: BÍRÓ BERTALAN: *Dr. Bánk József érsek-püspök*, in *Magyar Katolikus Almanach 1984. Status generalis Ecclesiae Catholicae in Hungaria anno Domini MCMLXXXIV*, Budapest 1984, 377–379; VICZIÁN JÁNOS: *Bánk József*, in *Magyar Katolikus Lexikon*, I, Budapest 1993, 592–593; ERDŐ PÉTER: *Der Stand der kanonistischen Forschung in Ungarn*, in *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Kanonistische Abteilung*, 80 (1994) 453; UÓ: *Bánk József érsek-püspök emlékére*, in *Kánonjog* 4 (2002) 73–77; NAGY L. TAMÁS: *Mátra aljától a Duna partjáig. Huszonhárom év három egyházmegye élén. Dr. Bánk József életútja*. Vác, é. n. (2000).

86 Vö. pl. ERDŐ PÉTER: *Der Stand der kanonistischen Forschung in Ungarn*, in *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Kanonistische Abteilung*, 80 (1994) 451–463.

HUNGARIAN CANONISTS IN THE HISTORY OF THE UNIVERSAL CHURCH

Surveying the foreign effect of legal work done by Hungarian canonists in the 20th century, as well as the influence of European intellectual trends in their life and work, we may conclude that in the studied period this kind of interactions were not very active – here not considering Hungarian books referred to in the neighbouring countries. Nonetheless, foreign influence on the work of Hungarian authors seems to be more effective. However, we not only find examples of handing on knowledge gained abroad (for instance Juszticián Serédi), but also Hungarian knowledge and professional way of thinking had effects abroad as well (Szentirmai, partly Mester, Magyary, Sipos in a certain respect).

Even more remarkable may be the influence of several contemporary canonists abroad, on the one hand due to the significant activity of some remarkable canonists working in emigration, on the other hand due to the revival of Hungarian legal activity in the field of canon law, as well as its opening up to international scientific life. This process is marked by the publications of the Canon Law Institute of Péter Pázmány Catholic University in foreign languages; in the first place the international journal entitled *Folia Canonica*, *Review of Eastern and Western Canon Law*, together with other Hungarian and foreign publications.



VELLADICS MÁRTA

PARADICSOM VAGY POKOL? SZERZETESSÉG 1782–1790

„Ki-jövéen hát mindnyájan seregenként, és igen nagy örömmel, a’ szolgaságnak állapotjából: ismét vissza tértek az embereknek állapotjokra. [...] és én tökéletesen el-hiszem, hogy ők holtok utánn szinte ugy a’ Paraditsomba mentek, ha szinte poklot nem tsínáltak is magoknak életekben.”¹

II. József 1782. január 26-án kihirdetett rendeletével feloszlatta Magyarországon a szemlélődő életmódot folytató rendeket, valamint megszüntette a remeteség intézményét. 1783-ban hasonló sorsra jutottak a trinitáriusok, majd 1786-ban a hieronimiták, kamillánusok, paulánusok és pálosok. Ezt követően teljes rendek felszámolására már nem, csak bizonyos rendházak bezárására került sor az országban. Ennek, az 1787-ben kezdődő és a császár haláláig gyakorlatban lévő úgynevezett kolostorszabályozásnak („Kloster-Regulierung”)² esett áldozatul, például, a ferences rend intézményeinek közel egyharmada.

A korabeli – a császár megbízásából, illetve tudományos céllal készült – kimutatások, statisztikai adatsorok segítségével nagy valószínűséggel megállapítható, hogy 1782-ben 314 kolostor és rezidencia működött Magyarországon, ebből 1790-ig felszámolásra került 140 intézmény. 1790-re maradt 175 kolostor, mivel az Erzsébet-apácák zárdáinak száma ugyanebben az időszakban eggyel növekedett. Tehát, 1782–1790 között a szerzetesi intézmények csökkenésének mértéke 139 rendház, az 1782-ben meglévő kolostorok 44%-a.³

A szerzetesek létszáma körülbelül 5750–5800 fő lehetett II. József intézkedéseit megelőzően. A felosztatás mintegy 2300 főt érintett, közülük fogadalma alól felmentését kérte mintegy 1700 fő, továbbra is szerzetesi kötelekben maradt 600 fő. Azonban hiába maradt továbbra is szerzetesi kötelekben 600 fő, figyelembe véve a korabeli kimutatásokat, a megmaradt intézményekben a halálozást, a szerzetesi élet bizonytalanná válása miatt az utánpótlás csökkenését – a fenti adatokból könnyen kiszámítható 4100 fővel szemben – 1790-ben körülbelül 3800 fő női és férfi szerzetes meglétét tartom

1 *Profétzia*. Országos Széchényi Könyvtár (OSzK), Kézirattár: Oct. Hung. 370. 9v és 12v.

2 Lásd: FELHÓ IBOLYA - VÖRÖS ANTAL: *A Helytartótanácsi Levéltár*. Budapest, 1961. 292.; a továbbiakban FELHÓ - VÖRÖS 1961.

3 A korabeli statisztikákhoz részletesen lásd: VELLADICS MÁRTA: *A II. József korabeli szerzetesrendi abolíció statisztikája (1782–1847)*. Századok 133. (1999) 6. szám 1259–1278.; a továbbiakban VELLADICS 1999.

valószínűnek. Közülük apáca mintegy 400 fő, szerzetes 3400 fő lehetett. Tehát körülbelül 33%-os, vagyis egyharmados visszaeséssel számolhatunk II. József uralkodása alatt.

Az elbocsátását kérő 1700 főből körülbelül 1000 főre teszem azoknak a számát, akik kilépve a szerzetesek közül, nyugdíjukból próbáltak megélni, illetve néhányan más országba vándorolva kezdtek új életet. 700 főre becsülöm azokat, akik lelkipásztori szolgálatot vállalva megmaradtak az egyház kötelékében. Az érintett, de továbbra is szerzetesi státuszban élő körülbelül 600 főből mintegy 200 fő halálozott el, illetve kerülhetett az irgalmasrend gondozása alá, s a fennmaradó 400 fő lépett át rendjének az országon belül működő másik kolostorába.

Az alábbiakban a szerzetesekről közölt adatokat tárgyalom részletesen. Először ismertetem a számukra 1782-ben kidolgozott alternatívákat, majd a rendelkezésre álló, alább leírásra kerülő forráscsoportok segítségével összevetem a felkínált lehetőségeket a gyakorlattal.

A SZERZETESÉK SZÁMÁRA FELKÍNÁLT LEHETŐSÉGEK

Az 1782 januárjában megjelent, a kontemplatív életmódot folytató rendeket feloszlató császári rendelet értelmében – a még fogadalmat nem tetteket kivéve, akik egyszerű, 150 forintos támogatással négy héten belül el kellett, hogy hagyják kolostorukat – a bezárásra ítélt rendházak szerzetesei az alábbi lehetőségek közül választhattak:

1. átmehettek rendjüknek egy másik – az osztrák monarchián kívüli – országban még működő kolostorába; ebben az esetben útiköltséget kaptak és elvesztették nyugdíjra való jogosultságukat;

2. más szerzetbe léphettek, illetve az úgynevezett kolostorszabályozás időszakában bebocsátást kérhettek rendjük továbbra is működő kolostorába, ekkor évi 150 Fl nyugdíjban részesültek; kivételt jelentett, ha az irgalmas rendet, nők esetében az Erzsébet apácákat választották, mert ekkor nyugdíjuk 300 illetve 200 forintra emelkedett;

3. évi 150 forintot kaptak azok is, akik egy általuk választott kolostorban, de nem annak, hanem eredeti rendjük szabályai szerint kívánták leélni életüket; új lakóhelyükön az eltartásukért fizetni voltak kötelesek;

4. alapos indokkal a szekularizációt is választhatták, ekkor évi 300 forint nyugdíj illette meg őket;

5. világi szolgálatot vállalhattak, ebben az esetben papi congruájuk szintén évi 300 forint volt;

6. azon beteg és magatehetetlen szerzetesek, akiknek nem voltak hozzátartozóik, illetve azon apácák, akik együtt akartak maradni, de nem vállalták a szekularizációt, úgynevezett gyűjtőkolostorokba vonulhattak, ahol rendi szabályuktól függetlenül azonos napirend szerint töltötték napjaikat; a rendelet nem említi ezen intézmények fenntartóját;

7. a mozdíthatatlan betegek halálukig kolostorukban maradhattak.⁴

4 A rendelet latin nyelvű változata: Magyar Országos Levéltár (MOL), Helytartótanácsi Levéltár: Benigna mandata (C 13); Mikrofilm (MF) No. 27.971, 0726-0733.; német nyelvű változata: Bécs, Hofkammerarchiv: Camerale Ungarn, Fasc. 3. Subd. 3. ff. 39-43. Lásd továbbá: *Preßburger Zeitung* 1782. március 2.: „Vermischte Nachrichten. Freiburg im Breisgau, vom 12 Februar. [...] Ein

A további életüket alapvetően meghatározó döntésre öt hónap állt a szerzetesek rendelkezésére, ugyanis a feloszlató rendelet kihirdetésétől számítva ennyi időn belül kellett végleg elhagyni rendházukat.

A SZERZETESEK ADATAIT TARTALMAZÓ FORRÁSCSOPORTOK

A további elemzésekhez alapvetően három forráscsoport áll rendelkezésre:

a.) Elsődleges forrásként használható a feloszlási biztosoknak azon kérdőíve, melyet a kolostor személyi állományáról a *helyszínen* kellett kitölteniük.⁵ Az előírt kimutatásnak tartalmaznia kellett a szerzetes világi és a szerzetbe való belépéskor kapott nevét; a kolostorban betöltött tisztségét; születési helyét (az országot, illetve a megyét is); életkorát; a rendben eltöltött évek számát; nyelvtudását; betegségeit; világi szolgálatra való alkalmasságát a püspökség nevével együtt, ahol vizsgáját letette; a települést (a megyét is), ahol a kolostor elhagyása után lakni szándékozott.⁶

Kezdetben – 1782-től 1786. március, a pálos rend feloszlásáig – az adatlapok nem voltak egységesek. A rovatok az évek folyamán az államigazgatás igényeinek megfelelően változtak, számuk egyre bővült. Például az 1782-ben szekularizált rendeknél még a nyelvtudás vagy a születési hely nem mindig szerepelt, illetve nem volt külön az egészségi állapotot feltüntető rovat. Ez utóbbira a szerzetes további életét meghatározó döntés indoklásában tért ki a feloszlató biztos. Az előző bekezdésben felsorolt szempontok véglegesítésére az 1786. március 1-én megjelent udvari dekrétumban, helyesebben a hozzászatolt, 54 pontból álló instrukcióban került sor.⁷

b.) II. József, Magyarországon 1782. szeptember 10-én kihirdetett rendeletében utasította a püspököket, a rendi és egyéb egyházi előjárókat, hogy írják össze a hatáskörükbe tartozó intézményeket, személyeket, valamint azok jövedelmét. A Helytartótá-

Kamaldulenser von dem so genannten Kallenberg nächst Wien, schrieb jüngst an einen seiner Freunde Folgendes: [...] Die Bedingnisse, unsern künftigen Stand betreffend sind: Ob wir nämlich barmherzige Brüder, Piaristen oder Petriner werden wollen, in welchen 3 Fällen ein jeder 300 Gulden als jährliche Pension erhält; oder ob es uns vielmehr gefalle, den angefangenen Ordensstand ausser Landes fortzusetzen, zu welchem Ende ein gutes Reisegeld ausgesetzt ist, oder ob wir uns in einen andern Orden, ausser den 3 benannten, begeben wollen, in welchem Falle eine jährliche Pension von 150 Gulden bewilliget ist; oder ob man vielleicht mehr Neigung fühle, bey der gewohnten Einsamkeit und vorigen Lebensart zu verbleiben, mit Erwählung eines Klosters, ohne bemüßiget zu seyn, dessen Gebräuche, Regeln und Disciplin anzunehmen, in welchem Falle die Pension erst zu bestimmen wäre."

5 A szerzetesekről a rendház bezárásakor készült táblázatokat lásd: MOL, Helytartótanácsi Levéltár: Inventarien der in Hungarn aufgelassenen Klöster (C 103); az állagon belül rendenként, azon belül rendházanként csoportosított anyag. Az állag az utóbbi időkben rendezés alatt állt, így az alább megadott folioszámok módosulhattak.

6 Ez főleg a nyugdíj kiutalása szempontjából volt fontos, hiszen a mindenkori összeget a kincstár a lakóhelyhez legközelebbi só- illetve harmincad hivatalhoz utalta, amely gondoskodott annak folyósításáról.

7 A dekrétumot lásd: MOL, Helytartótanácsi Levéltár: Departamentum ecclesiasticum cleri saecularis et regularis (C 71): Normalia ecclesiastica I. kötet pp. 258–259.; a rendelet nyomtatott változatát lásd: MOL, Helytartótanácsi Levéltár: Departamentum ecclesiasticum oeconomicum (C 72): 98. szám, 1196. kútfő (1785/1786) ff. 36–70., valamint VELLADICS MÁRTA: *A szerzetes rendházak felszámolása II. József korában. Egyháztörténeti Szemle* 2. (2001) 1. szám 9–42.

nács Egyházi világi-papi, szerzetesi és házassági osztályának⁸ anyagában – az 1782-ben feloszlott és a női rendek kivételével – fennmaradtak az összeíráshoz beérkezett, többször módosított válaszok. Először csak a kolostorok, egyéb egyházi intézmények listái érkeztek meg a püspökségekből.⁹ Ezt követte néhány intézménynek a személyi állományáról készült névsora.¹⁰ Azonban II. József nem elégedett meg a nevek puszta felsorolásával, az 1785. november 5-én a Helytartótanácshoz intézett dekrétumban további adatok felvételét sürgette. Ehhez az Udvari számvevőség össze is állította a szempontokat, s a mintának szánt táblázatot mellékelte a rendelethez.¹¹ Az utasítás értelmében ennek a táblázatnak a segítségével nemcsak a rendelet kiadásakor meglévő egyházi személyi állomány adatait kellett feldolgozni, hanem 1786 januárjától minden egyházi előjárónak negyedévenként ki kellett töltenie a táblázatot, hogy az Udvari számvevőség figyelemmel kísérhesse a változásokat.¹² A negyedéves jelentések olyannyira nem érkeztek meg időben a Helytartótanácshoz, hogy 1788. április 30-án ismét kiadta II. József a rendeletet, majd 1789. január 28-án újra megismételte azt.

c.) Az 1787–1790 között bezárt kolostorok lakóiról készült táblázatok további, hasonló forráscsoporttal egészíthetjük ki. Az a.) pontban ismertetett adatlapok legkritikusabb része – minden időben – az egészségi állapot, vagyis közvetve a lelkészi szolgálatra való alkalmasság kérdése volt. Az 1782–1786-ban megszüntetett kolostorok lakói még maguk tettek nyilatkozatot – *declaratio*¹³ – arról, hogy mit szándékoznak csinálni a kolostor elhagyása után, s maguk indokolták meg választásukat. Azok helytállóságát senki sem ellenőrizte. Mivel a szekularizációt csak alapos érvek mellett választhatták, s esetükben a legkézenfekvőbb érv a rossz egészségi állapot lehetett, a szerzetesek zöme erre apellált, mikor távozásukról kérdezték őket. Vélte vagy valós problémákra hivatkozva kiléptek a világba, s ezzel II. József célját, a világi-papi személyek számának növelését hiúsították meg. A helyzet az 1786-ban összeállított kérdőívvel sem javult. Igaz ugyan, hogy itt már megjelent a lelkészi szolgálatra való alkalmasság rovat, de kitöltésénél nem volt egyértelmű, hogy a fizikai erőnlét vagy a szellemi felkészültség számít-e döntően.

Feltehetőleg II. Józsefnek, illetve az állami hivatal(nok)oknak is feltűnt a rossz fizikai állapotra való hivatkozással a világba visszatérők magas aránya, ezért született meg az 1787. március 24-én kiadott rendelet, melyben a császár utasította az egyházi

8 FELHÓ – VÖRÖS 1961. 288–294.

9 MOL, C 71: 156. csomó, 43. kűtfő (1785/1786) ff. 4–44.

10 Például a zágrábi püspökségből érkezett névsorok: MOL, C 71: 156. csomó, 43. kűtfő (1785/1786) ff. 49–57.

11 MOL, C 71: 156. csomó, 43. kűtfő (1785/1786) f. 46.

12 Csak néhány példa: MOL, C 71: 163. csomó, 241. kűtfő (1785/1786) ff. 3–8.: a nagyváradai püspökség táblázata; ff. 10–12.: a debreceni ferences kolostor személyi anyaga; ff. 14–15.: a debreceni kegyesrendi iskola papjai; ff. 18–20.: a nagyváradai kapucinusok táblázata; ff. 22–25.: váradai ferencesek táblázata; f. 26.: váradai pálos kolostor táblázata; f. 27.: váradai premontreiek táblázata; ff. 30–38.: a győri püspökség kolostorainak személyi anyaga; ff. 39–46.: a győri püspökség világi papjainak anyaga. Az egyházmegyéjükre valóban odafigyelő püspökök egy-egy másolatot félre is tettek a negyedéves jelentésekből. Példaként lásd: Szombathely, Püspöki Levéltár: Szerzetesrendek, ezen belül rendházak.

13 E nyilatkozatban három kérdésre kellett válaszolniuk: 1. meddig szándékozik a kolostorban maradni, vagyis letölti-e a rendelkezésre álló öt hónapot vagy már előbb távozik; 2. melyik lehetőséget választja; 3. hol fog a továbbiakban lakni (helység megnevezése). A legkorábbi, s ebből következően legeredtibb deklarációkat lásd: MOL, C 103: Trinitarien-Kloster: Preßburg.

előjárókat, hogy az alábbi – nagyrészt a már addig is használt – szempontok szerint írják össze a fennhatóságuk alá tartozó kolostorok lakóit: 1. a szerzetes rendben betöltött tisztsége; 2. neve; 3. életkora és a rendbe lépés ideje; 4. az általa beszélt nyelvek; 5. testi panaszok; 6. lelkeszi feladat ellátására való alkalmasság; 7. szellemi felkészültséget bizonyító vizsga megléte;¹⁴ 8. ellát-e valahol lelkeszi feladatokat; 9. kap-e tevékenysége után nyugdíjat. Ebben az esetben a császár nem elégedett meg a rendtagnak az 5. illetve 6. pontra adott válaszával, hanem szigorú orvosi vizsgálatot rendelt el. A doktornak kellett ezeket a rovatokat kitöltenie, s az alkalmatlannak nyilvánított rendtagokról orvosi igazolást mellékelnie a táblázathoz.¹⁵ Az összeírás, illetve vizsgálat elvégzésére négy hét állt rendelkezésre. Természetesen a válaszok nem érkeztek meg a megadott határidőre, de még az 1787-es évben csaknem az összes rend elküldte kimutatásait. Így kaphatunk pontosabb adatokat a még meglévő, de a későbbiekben bezárt ágostonrendi, domonkos, ferences, kapucinus, karmelita, minorita, szervita kolostorok lakóiról.¹⁶

Mindhárom forráscsoport esetében a táblázatok szociológiai, család-, művelődés- és orvostörténeti szempontból egyaránt érdekesek, hiszen a 18. századi társadalom minden 20 év feletti korosztálya képviselve van ezekben az összesítésekben. Képet kaphatunk az egyes kolostorok társadalmi, életkor, nyelv szerinti összetételéről, a szerzetesek illetve apácák műveltségéről, fizikai állapotáról, valamint további sorsukról.¹⁷ A táblázatok ilyen irányú elemzése külön tanulmányt érdemel, még várta magára.

-
- 14 II. József 1784 májusában kiadott rendeletében szabályozta a generalis szemináriumok hallgatói számára a lelkeszi vizsgát. Feltételezem, hogy e szerint a rendelet szerint jártak el a bezárt rendházak lakóinak esetében is. A rendelet teljes szövegét közli: Wienerische Kirchenzeitung XXI. 1784. május 22. 170–176.
 - 15 A rendeletre beérkezett válaszokat és orvosi igazolásokat lásd: MOL, C 71: 230. csomó, 501. kútfő (1787/1788).
 - 16 Korábban úgy véltem, hogy az 1787-es, minden kolostorra kiterjedő összeírás nemcsak a megszüntetett kolostorok lakóinak vizsgálatához nyújthatott segítséget, hanem szerepet játszott az 1787–1790 között, az ún. kolostorszabályozás idején bezárt kolostorok kiválasztásában. Az ebben az időszakban bezárt ferences kolostorok között – például – sok olyan rendház szerepel, melynek lakói a lelkeszi szolgálatra mind fizikailag, mind szellemileg alkalmasnak találtattak, de közülük senki, illetve egy-két szerzetes végzett ilyen tevékenységet, vagy mind alkalmasak voltak, s szinte mindegyikük gyakorolta is ezt a hivatást (1. táblázat). Az első esetben azzal lehetett érvelni a rendház bezárása mellett, hogy a rendtagok mind alkalmasak lennének a világi-papi feladat ellátására, mégsem gyakorolják azt, „hasznos” tevékenységet nem végeznek. A második esetben viszont éppen az lehetett az indok, hogy mindegyik szerzetes lelkipásztorként dolgozik, tehát fölösleges kolostorban laknia. Ma már azon a véleményen vagyok, hogy a kolostorok sorsa II. József 1783. április 4-én kiadott 3163. számú rendelete alapján eldőlt, a továbbiakban az Egyházügyi Bizottság javaslatán és ügyességén múltott, hogy mely rendházakat sikerült valamilyen indokkal kivonni az uralkodói határozat alól. Lásd: VELLADICS MÁRTA: „A II. József korabeli szerzetesrendi abolíció művészettörténeti vonatkozásai” című PhD-értekezésének vitája. Művészettörténeti Értesítő 52. (2003) 3–4. szám 323.
 - 17 Néhány, általam is használt, jól elemezhető kimutatás: MOL, C 103: Klarissen-Nonnen: Ofen; Benediktiner-Klöster: Martinsberg (itt mindegyik rendházra vannak kimutatások), Raab; Dominicaner: Fünfkirchen, Pest; Franziskaner-Klöster: Debrecin, Eisenstadt, Großwardein, Gyüd, Keszthely, Popovodol, Vrbitz; Hieronymitanen: Siglisberg; Kamillanen: Raab; Kapuziner-Klöster: Agram, Fünfkirchen, Hatvan, Hung. Altenburg; Karmeliten-Klöster: Stuhlweißenburg; Minoriten-Klöster: Eperjes, Wimpasing; Pauliner-Klöster: Acsa, Késmárk, Neusiedl, Pápa, Pest, Wondorf; Prämonstratenser-Klöster: Jasov; Serviten-Klöster: Loretto, Stotzing; Trinitarier-Klöster: Komorn, Preßburg; illetve az 1787-es felmérés teljes anyaga: MOL, C 71: 230. csomó, 501. kútfő (1787/1788).

1. Idegen országba távozók

A fent bemutatott forrásokban egyetlen idevonatkozó említést találtam. A szokolcai karmelita kolostor 42 éves laikustestvére, Dominicus a Jesu Maria Soño, aki a feloszlási biztos által 1786-ban felvett adatok szerint „Valdhur, in Districtu Moguntino”-ból¹⁸ származott, csak németül beszélt, és élete hátralévő részét Győrben óhajtotta eltölteni, neve mellett ceruzával a következő bejegyzés olvasható: „ist nach Lisabon abgereiset”.¹⁹ Valószínűleg valamely misszióhoz csatlakozott és Lisszabonban hajóra szállt, hogy egy távoli kontinensen folytassa életét.

Az osztrák monarchia területét elhagyó szerzetesek számának vizsgálatához – a fent említett levéltári dokumentumokon kívül – az 1782-ben létrehozott Egyházügyi Bizottság jegyzőkönyvei nyújtanak további segítséget.²⁰ Minden, nemcsak a monarchia, de rendtartománya területéről távozni szándékozó rendtag a Batthyány József hercegprímás²¹ elnökletével működő testülethez kellett, hogy eljuttassa kérvényét, mely azt elbírálta, és kedvező döntés esetén engedélyt adott az utazásra, illetve a megfelelő úti költség kifizetésére.²² Ebben a levéltári anyagban 1783–1789 között Frater Dominicuson kívül csak 3 főt találtam, aki egyértelműen a monarchia területéről való elvándorlást választotta.²³

További, eddig fel nem tárt források meglétét feltételezve, a fentiek alapján úgy vélem, hogy a felszámolt rendházak szerzetesei közül évente néhány fő kérhetett a hatóságoktól elvándorlási, kitelepedési engedélyt, ami elenyésző a szekularizációban érintettek számához képest. Ennek okát egyrészt az európai szerzetesség helyzetében a 18. században bekövetkezett változásokban, a szerzetesi életformát szabályozó állami rendelkezésekben (rendtartományok közötti kapcsolat szabályozása, létszámkorlátozás, jezsuita rend feloszlása stb.),²⁴ másrészt az alábbiakban tárgyalandó lehetőségekben – „kiskapuk” – látom.

18 Moguntino feltehetőleg Mogontiacum, vagyis Mainz.

19 MOL, C 103: Karmeliten-Klöster: Skaltitz, f. 93v

20 A Bizottság felállításáról szóló rendeletet lásd: Esztergom, Primási Levéltár (PL): Acta commissionis ecclesiasticae: 1. doboz, No. 5439/62.; valamint EMBER GYÖZÖ: *A helytartótanács egyházügyi bizottságának kialakulása*. Regnum 5. (1942–43) 229–253.; a Bizottság működéséhez lásd: FELHŐ – VÖRÖS 1961. 284–288.; A Bizottság üléseinek jegyzőkönyvei Esztergomban, illetve MOL, C 71 anyagában.

21 Batthyány József (1727–1799) 1776-tól esztergomi érsek, 1778-tól bíboros.

22 Esztergom, PL: Acta commissionis ecclesiasticae 43. doboz, „Elenchus Uiber die Uibersiedlung der Ordens Geistlichen in andern Klöster, oder Provinz”. Az 1789. július 21-én kiadott udvari dekrétum megerősítette a fenti eljárást, vagyis az országot elhagyni kívánó egyházi személyek csak a területi hatóság engedélyével vihették végbe elhatározásukat. Ehhez kellett elsőként az Egyházügyi Bizottság jóváhagyása.

23 Esztergom, PL: Acta commissionis ecclesiasticae: 46. doboz: a bizottság 1786. június 3-án megtartott 22. ülése: Andreas Dudásy (Sajólad) és Ladislaus Bezeredy (Varannó) pálos szerzetesek Rómába való távozásukhoz kértek engedélyt és utiköltséget; MOL, C 72: 132. csomó, 91. kútfő (1787/1788) f. 1r: 1788-ban Lengyelországba kívánt távozni a keszthelyi ferences kolostorból Elisaeus Mezei páter.

24 Az európai szerzetesség helyzetéhez lásd: BEALES, DEREK: *Prosperity and Plunder. European Catholic Monasteries in the Age of Revolution, 1650–1815*. Cambridge, 2003.

2. Más szerzetbe, illetve az ún. kolostorszabályozás idején rendjüknek egy még működő kolostorába lépők

Az általam ismert forrásokban nem találtam utalást arra, hogy bármely szerzetes más rendbe – beleértve ebbe a II. József által támogatott irgalmas rendet – kérte volna felvételét.²⁵ Az adatok vizsgálatánál nem vettem figyelembe az Egyházügyi Bizottsághoz beérkezett, a provincia elhagyásának engedélyezését kérő beadványokat, mivel ezek esetében nem megállapítható, hogy egy másik rendházba vagy új világi-papi állomáshelyére, illetve a családjához kívánt-e eljutni a kérvényező.²⁶

Schönvitzky Bertalan, a pozsonyi klarissza rendhárról írt tanulmányában említi, hogy a pozsonyi Erzsébet apácák kolostorában 1783 áprilisa és szeptembere között 13 egykori klarissza apáca tett fogadalmat.²⁷ Feltételezem, hogy nemcsak a pozsonyi klarissza zárda nővérei, hanem a megszüntetett öt, de minimum három (Pozsony, Buda, Pest) rendház lakói közül ennyien kérték átvételüket az Erzsébet apácák pozsonyi kolostorába. Az adat mindenesetre jelzi, hogy a női szerzetesek köréből többen váltak egy másik, illetve a II. József által is támogatott rendek reguláinak felvételét.

Sajnos, a levéltári források ebben az esetben is hiányosak, a klarissza zárdák közül csak a pesti és a budai kolostor anyagában található teljes névsor, illetve az úgynevezett szándéknyilatkozat. E szerint a budai klarissza zárda 47 nővére közül²⁸ 9 fő jelezte határozottan egy másik rendbe való belépési szándékát: 5 apáca az Orsolya-, 3 fő az Erzsébet- és 1 fő a Notre-Dame apácák rendjét jelölte meg. Ez rendházakra lebontva a következő: 3 apáca kérte felvételét a győri, 2 apáca a nagyszombati Orsolyákhoz, 3 fő a pozsonyi Erzsébet-apácákhoz, 1 fő pedig a pozsonyi Notre-Dame apácákhoz.²⁹ A pesti klarissza kolostornak 21 lakója volt, közülük 2 laika. A 19 apácából 3 döntött úgy, hogy további életét egy másik rend regulái szerint folytatja. Egy az Erzsébet-apácákat választotta, de nem jelölt meg kolostort, egy a pozsonyi Erzsébetiekhez óhajtott belépni, s egy a nagyszombati Orsolya-apácákhoz kívánt távozni.³⁰ Tehát, két rendházból összesen 4 fő jelentkezett a pozsonyi Erzsébet-apácák kolostorába, s ez alátámasztja Schönvitzky Bertalan idézett adatai mellett tett megjegyzésemet. Másrészről viszont két rendház 66 nővéréből 12 fő (18%) vállalta egy másik rendben a szerzetesi élet folytatását.

25 NÉMETH AMBRUS: *A pannonhalmi főapátság története*. Budapest, 1907. 746.; Németh Ambrus szerint Fehérváry Lőrinc pannonhalmi szerzetes Heiligenkreutzban belépett a ciszterci rendbe. A Helytartótanácsi Levéltár anyagában megtalálható összeírás nem említi, csak halálozásának időpontját (1788. október 13.) jegyezték be neve mellé. MOL, C 103: Benediktiner-Klöster: Martinsberg, f. 281r.

26 Lásd 22. jegyzet!

27 SCHÖNVITZKY BERTALAN: *A pozsonyi klarissza-apácák története*. Pozsony, 1886. 47.; illetve *Preßburger Zeitung* 1783. május 3.: „Innländische Begebenheiten. Preßburg. Am verwichenen Sonntage, haben in hiesiger Kirche bey den Elisabethinerinnen, siebene der Exclarissinernonnen, worunter sich auch die Fräule Gräfin Gabriela von Schallenberg befand, das heilige Gelübde abgelegt, worauf sie dann mit den gewöhnlichen Feyerlichkeiten in den Elisabethinerfrauenorden aufgenommen wurden. Das Hochamt ward bey dieser feyerlichen Gelegenheit von dem hochw. Hrn. Sigmund von Simitsch Abbt und hiesigen Stadtpfarrer, im Beyseyn einer sehr zahlreichen Versammlung, abgesungen.”

28 A budai kolostor teljes létszáma 53 fő volt, közülük 6 volt laika.

29 MOL, C 103: Klarissen-Nonnen: Ofen, ff. 64–70.

30 MOL, C 103: Klarissen-Nonnen: Pest, ff. 139–142.

Külön meg kell emlékeznünk azoknak a rendházaknak – ferences, minorita, kapucinus, szervita – a lakóiról, melyek az úgynevezett kolostorszabályozás során kerültek felszámolásra. Ebben az esetben a szerzeteseknek könnyebb dolguk volt, hiszen átmehettek rendjüknek az országban található, bármely működő kolostorába. A levéltári adatok alapján megállapítható, hogy éltek is ezzel a lehetőséggel. A hatvani kapucinus kolostor mind a 17 lakóját sikerült a rend megmaradt kolostoraiban szétosztani.³¹ A zágrábi kapucinus kolostor 14 lakója közül 4 fő Fiuméba, 10 fő Varasdra költözött.³² A pécsi kapucinus kolostor 22 szerzetese közül 7 főről nincsenek adatok, 15 társukat szintén kapucinus rendházak fogadták be.³³ A ferences rend bezárt kolostorai közül például a debreceni rendházban lakó 8 szerzetest osztották szét,³⁴ továbbá a máriagyüdi 12 ferences közül 10 fő Siklóson és 1–1 fő Pécsen, illetve Kanizsán folytatta rendi életét.³⁵

Tehát, míg a teljesen megszüntetett férfi rendek tagjai vonakodtak a rend idegen országban lévő kolostorába költözni vagy egy másik rend reguláit felvenni, addig a csak részben eltörölt rendek tagjai szívesen folytatták vállalt életüket rendjüknek az országban, illetve a birodalmon belül fekvő másik kolostorában. Az eltörölt női rendek esetében nem szokatlan a más rendbe való átlépés, mely feltehetőleg a nők 18. századi helyzetével, a társadalomban betöltött szerepével magyarázható.³⁶

3. Más rend kolostorába lépő, de saját rendjének szabályai szerint élő szerzetesek

Az általam vizsgált forrásokban nem találtam arra vonatkozóan adatot, hogy bárki is ezt a megoldást választotta volna. Lásd még a 6. pontot!

4. A világba visszatérők

A bevezetőben már említettem, hogy a bezárt kolostorok lakóinak jelentős része, mintegy 1000 fő választotta a világba való visszatérést. Ez a korabeli források elemzése révén kapott szám a feloszlásban érintett 2300 szerzetes 43, a szerzetesi eskü alól felmentését kérő mintegy 1700 főnek pedig 59 %-a.³⁷ Hogy miért részesítették előnyben ilyen sokan a világi életet, erre az évi 300 forintos nyugdíj lehet a magyarázat, mely ugyanannyi volt, mint a papi szolgálatot vállalók éves kongruája. A 300 forint biztos háttérrel jelentett az újrakezdéshez (szállás, étkezés, ruházkodás), s e mellett az egykori rendtagok kereshettek maguknak valamilyen elfoglaltságot vagy kiegészítő foglalkozást. Igaz, hogy az 1782-es rendelet szerint a nyugdíjra csak addig tarthattak igényt,

31 2 fő került Pozsonyba, 5 Besnyőre, 1 Nagyváradra, 4 Móra, 1 Budára, 2 Tokajba és 2 Pécsre. MOL, C 103: Kapuziner-Klöster: Hatvan, f. 21.

32 MOL, C 103: Kapuziner-Klöster: Agram, f. 51.

33 6 főt Eszék, 2–2 főt Mór, illetve Nagyvárad, míg 1–1 főt Buda, Pozsony, Bazin, Tata és Besnyő. MOL, C 103: Kapuziner-Klöster: Fünfkirchen, f. 21.

34 2 fő került Egerbe, ezen kívül 1–1 fő ment Szolnokra, Fülekre, Nagyszőlőssre, Szécsénybe, Vácra és Kaplonyba. MOL, C 103: Franziskaner-Klöster: Debreczin, f. 78.

35 MOL, C 103: Franziskaner-Klöster: Gyüd, f. 34.

36 Lásd 24. jegyzet!, illetve 6. pont.

37 VELLADICS 1999, 1266–1267.

míg megfelelő megélhetést nem találtak maguknak, de annak jogosságát nem volt egyszerű ellenőrizni és nyilvántartani.

A nyugdíjból való megélhetés lehetőségét sok szerző vonta kétségbe. Császár Elemér a következőképpen írja le a pálosok sorsát rendházuk elhagyása után: „... de a legnagyobb részök visszavonult és a kis pensióból iparkodott megélni. Akinek egyebe nem volt, az valóban nyomornak volt kitéve.”³⁸ Hogy mennyire tekinthető csekélynek a más rendbe, illetve rendházba távozók évi 150, illetve a világba visszatérők 300 Ft-os nyugdíja, ahhoz hasonlítsuk össze ezeket az adatokat a Helytartótanácsban, valamint a megyei és városi igazgatásban dolgozó hivatalnokok fizetésével, illetve nyugdíjával.

A Magyarországon is megindult archontológiai kutatás, és a kutatások eredményeit bemutató szakirodalom csak elvétve foglalkozik a tisztviselői fizetésekkel, s ha igen, akkor is főként a II. József uralkodását megelőző időszak adatait ismerteti.³⁹ Értékes információval szolgál viszont az adott évtizedre is a Helytartótanácsi Levéltár Kézíkönyvtár⁴⁰, illetve Vegyes ügyviteli segédkönyvek⁴¹ című állaga. Az itt található regiszteres segédkönyvekben⁴² 1724-től, vagyis a hivatal létrejöttétől, vezették a tisztviselők nevét, mikor és milyen minőségben kerültek felvételre, mennyi volt az illetményük, valamint az összes ezt követő változást egészen a nyugdíjig, illetve az alkalmazott haláláig.⁴³ Az ügyviteli segédkönyvekből megtudhatjuk tehát, hogy egy járulnok (accessista) fizetése évi 200 Ft, egy írnok (cancellista) fizetése 1783-ban 300, majd 1784-ben, a József által

38 CSÁSZÁR, ELEMÉR: *A pálos-rend feloszlata*. Századok 35. (1901) 425–426.; Császár Elemér szerint a szerzetesek nyugdíja kezdetben havi 16 forint, azaz évi 192 forint volt, melyet a Kancellária 1787. június 26-án emelt 300 forintra, majd II. József 350-re. Mivel a vonatkozó rendeletekben sehol sem szerepel évi 192 forintos nyugdíjösszeg, feltételezem, hogy összetévesztette a feloszlátás kihirdetésétől számított öthónapos kolostori tartózkodás támogatásának összegét a megállapított nyugdíj összegével. Ugyanis a feloszlátott kolostorok lakói a kolostorból való távozás napjaig napi 40 Xr, az apácák napi 30 Xr támogatást kaptak. Ez körülbelül megfelel a Császár Elemér által említett éves nyugdíjnak. Császár Elemér tévedését bizonyítja a Preßburger Zeitung 1782. február 16-i számában megjelent tudósítás is. „Vermischte Nachrichten. Wien. Nunmehr ist der Pensionsstatus aller Geistlichen entworfen. Der vornehmste, ein Prälat, erhält 800, und die Geistlichen 300 bis 200 Gulden, bis zu ihrer weitem Versorgung. Einer Aebtissin sollen 400, einer Nonne aber 200 oder 150 Gulden Pension abgereicht werden.”

39 A legismertebb archontológiával foglalkozó művek közül csak néhányat említek: EMBER GYÓZÓ: *A M. Kir. Helytartótanács ügyintézésének története 1724–1848*. Budapest, 1940.; FALLENBÜCHL ZOLTÁN: *A Szepesi Kamara tisztviselői a XVII-XVIII. században*. Levéltári Közlemények 38. (1967) 2. szám 193–236.; FALLENBÜCHL ZOLTÁN: *A Magyar Kamara tisztviselői a XVII. században*. Levéltári Közlemények 39. (1968) 2. szám 233–268.; FALLENBÜCHL ZOLTÁN: *A Magyar Kamara tisztviselői a XVIII. században*. Levéltári Közlemények 41. (1970) 1. szám 259–332.; FALLENBÜCHL ZOLTÁN: *A sőügy hivatalnoksága Magyarországon a XVIII. században*. Levéltári Közlemények 50. (1979) 2. szám 225–284.; FALLENBÜCHL ZOLTÁN: *A XVIII. századi magyar archontológia*. Levéltári Közlemények 64. (1990) 1–2. szám 3–21.; KÁLLAY ISTVÁN: *A székesfehérvári városi kormányzat szervei és személyei (1688–1790)*. Fejér megyei Történeti Évkönyv 6. Székesfehérvár, 1972. 107–149.; a továbbiakban KÁLLAY 1972.; KOVÁCS LAJOS: *Pest szabad királyi város vezetői (bírái és polgármesterei) 1687-től 1790-ig*. Tanulmányok Budapest múltjából 10. Budapest, 1943. 54–118.

40 MOL, Helytartótanácsi Levéltár: Kézíkönyvtár (C 96); FELHŐ – VÖRÖS 1961. 380–385.

41 MOL, Helytartótanácsi Levéltár: Vegyes ügyviteli iratok (C 97); FELHŐ – VÖRÖS 1961. 385–391.

42 MOL, C 96: No. 1.: A 2315., No. 2.: A 2316., valamint C 97: A 2312–2313., A 2342.

43 A regiszteres segédkönyvek 19. századi összeállítói annyira akkurátusan vezették e listát, hogy még az uralkodó család tagjait is feltüntették benne VI. Károlytól kezdve. A családnak természetesen csak azon tagjait, akik az államigazgatás szempontjából is fontosnak számítottak.

engedélyezett, átlagosan 50 Ft-os fizetésemelés után, 350–400 Ft, egy fogalmazóé (conciipista) 600 Ft, egy titkáré (secretarius) 1000 Ft volt.⁴⁴

Hasonló fizetésekkel találkozunk a vármegyei tisztviselők esetében is: egy alispán évi honoráriuma – a megye nagyságától függően – elérte az 500–800 Ft-ot, a másodalispáné a 250–400 Ft-ot, míg a megyei főjegyző 400–600 Ft-ot, az aljegyző 150–250 Ft-ot, végül az írnok 100 Ft-ot kapott.⁴⁵ 1785-ben Teleki Sámuel, mint kerületi biztos, az aradi járásban új tisztviselők kinevezésére kért és kapott engedélyt. Az új írnoknak 50 Ft-ban, az irattárnoknak 200 Ft-ban állapították meg az éves fizetését.⁴⁶

A városi tisztviselők közül a városi bíró és a jegyző fizetése 1779-ben 500 Ft, a tanácsosoké 300 Ft, az írnoké 100 Ft és a járulnokoké 30–50 Ft volt. Az adószedő 200 Ft-ot, a kamarás 250 Ft-ot, a városi orvos 300 Ft-ot, a városi zenész 40–60 Ft-ot, az ügyész 100 Ft-ot keresett évente Székesfehérvárott.⁴⁷ Az 1789-es tanügyi rendelet értelmében a községi tanító fizetése 150, a segédtanítóé 80, a falusi tanítóé 120, a segédtanítóé 60 Ft volt.⁴⁸

A fizetésekkel való összehasonlítás után vessük össze a szerzetesi nyugdíjat a Helytartótanács tisztviselőit megillető nyugdíjakkal. A nyugdíj, egészen II. József 1781-ben kiadott rendeletéig nem járt alanyi jogon a tisztviselőknek, hanem királyi adományként kapták. Ez azt is jelentette, hogy nem minden hivatalnok részesült benne, akik igen, azok sem egyformán, nagysága a királyi kegytől függött, nem volt előre kiszámítható. Ezt szabályozta és tette kiszámíthatóvá a II. József-féle rendelet, melynek értelmében minden tisztviselő nyugdíjra volt jogosult, aki minimum 10 évig állt állami szolgálatban. Ekkor nyugdíjként az utolsó fizetésének 1/3-át kaphatta. A szolgálati idő arányában a nyugdíj összege tovább növekedett, vagyis 25 évi munkaviszony után a tisztviselő utolsó fizetésének 50%-ára, 35 év után a 2/3-ára, és 40 év után a 100%-ára tarthatott igényt.⁴⁹ Ez sarkítva annyit jelent, hogy egy járulnok 40 évi, egy írnok 25 évi, míg egy fogalmazó 10 évi munka után kaphatta meg a szerzeteseknek 1782-ben megállapított 300 forintos nyugdíjat.

Végül nézzük, hogy mire is volt elég ez az összeg. Kihasználva a hely és az alkalom adta lehetőséget egy eddig még nem ismertetett forrásra szeretném felhívni a figyelmet.

44 Az adatokat lásd: MOL, C 97: A 2342.: Index Individuorum Exc. Consilii R. L. H. Servitorum Aetatem designans 1724–1817., valamint MOL, C 97: A 2312–2313.: Series alphabetica individuorum 1724–1848.; A hivatali ranglista a következőképpen haladt fölülről lefelé: consiliarius – tanácsos, secretarius – titkár, registrator – irattárnok, vice-registrator – alirattárnok, exactor – számvévő, vice-exactor – alszámvévő, expeditor – kiadó (a Kiadóhivatalban alkalmazott személy), protocollista – iktató, jegyző (több fajtájuk létezik), concipista – fogalmazó, cancellista – írnok, accessista – járulnok (őket rendelték az írnokok kíségetésére), janitor – ajtónálló, calefactor – fűtő, cursor – futár, famulus – irodaszolga.

45 HAJDÚ LAJOS: *II. József igazgatási reformjai Magyarországon*. Budapest, 1982. 24–25.; a továbbiakban HAJDÚ 1982.

46 SZÁNTAY ANTAL: *„Alattvalókkal szembeni bánásmód” a II. József-kori kerületi igazgatás rendszerében*. Rendi társadalom – Polgári társadalom 3. Salgótarján, 1989. 74. 16. jegyzet. További adatokat a kerületi biztosokról, hivatalukról és az ott alkalmazott tisztségviselőkről, valamint azok fizetéséről lásd: SZÁNTAY, ANTAL: *Regionalpolitik im alten Europa. Die Verwaltungsreformen Josephs II. in Ungarn, in der Lombardei und in den österreichischen Niederlanden 1785–1790*. Budapest, 2005. 93.

47 KALLAY 1972. 107–149.

48 DUDÁS GYULA: *II. József császár tanügyi utasításai*. Pécs, 1902. 9.

49 HAJDÚ 1982. 76–78.

Ráday I. Gedeon (1713–1792) unokái, Ráday III. Pál (1768–1827) és III. Gedeon (+1812) 1783 november és 1784 októbere között Pozsonyban tartózkodtak, itt folytatták tanulmányaikat. Kísérőjük, aki elszámolási kötelezettséggel tartozott a család felé, feljegyezte uti, illetve napi kiadásait (élelmiszerek, mosatás, fodrász, tanszerek, könyvek, postai kiadások, zene, színház stb.). A feljegyzésben nem szerepel a szállás, valamint az ebéd és vacsora költsége. Ha a forrás sorait nézem, nem több egy korabeli árlistánál: egy font gyertya 12–14 Xr, január-februárban 14 font gyertyát használtak el; 6 kifli 4 Xr; 1/2 font kávé 21 Xr; 1/2 font cukor 24 Xr; 1 hétre kávéhoz tejre 14 Xr stb.⁵⁰ Ha az egészet szemlélem, kiderül, hogy mennyi pénzre volt szüksége két, a szülői háztól távol lévő, jó családból való fiatalembernek a megfelelő életvitel biztosítására. Az elszámolás szerint 329 Fl 52 Xr állt a Ráday fiúk rendelkezésére, ebből 294 Fl 54 Xr-t költöttek az év során.⁵¹ Mindezek alapján úgy vélem, 300 forint takarékos megélhetést biztosított egy felnőtt ember számára. Nem véletlen tehát, hogy sokan éltek ezzel a lehetőséggel.

5. Világi-papi hivatást választók

A szerzetesi fogadalma alól felmentését kérő mintegy 1700 főből körülbelül 700 fő (41,17%; illetve a feloszlásban érintett 2300 fő 30,43%-a) vállalt világi-papi szolgálatot kolostorának bezárása után.⁵² Bán Péter kutatásai szerint a világi papok száma 1782–1790 között 817 fővel növekedett, beleértve ebbe a szemináriumokban végzeteket is.⁵³ Amint azt ő is megjegyzi, Kosáry Domokos a 18. századi magyar művelődéstörténetről írt művében 1200 új lelkészt említ.⁵⁴ Kosáry Domokos adatát Schwartner Márton munkájára alapozta,⁵⁵ aki valószínűleg az 1790–1791-es országgyűlésre készült egyházi jelentésből merítette számaint.⁵⁶ Bármely adatot tekintjük is helyesnek, megállapítható, hogy a lelkészsgrendezést⁵⁷ követő paphiányt – II. József elképzeléseinek megfelelően – nagyobb részben elbocsájtott szerzetesekkel oldotta meg az állam és az egyház. Igaz, nem olyan mértékben ahogy azt az uralkodó szeretete volna.

50 Kiemelések a forrásból tölem.

51 A Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltára: Általános gazdasági iratok (C/64–2cde): 71. doboz 2. szám.

52 VELLADICS 1999, 1266–1267.

53 BÁN PÉTER: *A világi papság és a papképzés helyzete Magyarországon II. József korában*. Baranya 4. (1991) 102.

54 KOSÁRY DOMOKOS: *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*. Budapest, 1983. 378.

55 SCHWARTNER, MARTIN: *Statistik des Königreichs Ungarn*. Pest, 1798. 120.; a továbbiakban SCHWARTNER 1798.

56 MOL, Kancelláriai Levéltár: Acta diaetalia (A 96): 4. csomó, Egyházi és alapítványi ügyek 2. kötet 7. oldal.

57 A római és görög katolikus lelkészsgok rendezését (Pfarr-Regulierung, regulatio parochiarum) – azaz a szükségletnek megfelelően új lelkészsgok, káplánságok felállítását – II. József 1782-ben tűzte napirendre, és a katolikus egyházzal történt egyeztetés, valamint az előmunkálatok elvégzése után, 1786–1789 között hajtották végre. Az 1782–1783-ban végzett összeírás szerint 3578 római katolikus lelkészsg működött Magyarországon, s a császár intézkedéseinek hatására – az 1790–1791-es országgyűlésen létrehozott Egyházi Bizottság jelentése alapján – 1189 új plébánia jött létre az 1780-as évek második felében. Levéltári anyagát lásd: FELHŐ – VÖRÖS 1961. 449–460.

Ki vállalt világi-papi szolgálatot rendháza bezárása után? A kérdésre a fentiekben ismertetett c.) forráscsoport adatainak vizsgálata adhatja meg a választ. A jelen tanulmányhoz csatolt 1. táblázatban azt a 42 kolostort vizsgáltam, melyek lakóiról az 1787-es rendelet nyomán a kimutatás elkészült, s a rendház bezárására 1787-1790 között került sor. A kimutatás *A oszlop*ában a kolostor lakóinak laikusok nélküli létszámát tüntettem fel. A *B oszlop*ban azok szerepelnek, akiket az orvos fizikailag alkalmasnak talált a lelkészi szolgálatra. A *C oszlop* tartalmazza azoknak a számát, akik a szellemi felkészültséget igazoló vizsgát már letették, végül, a *D oszlop*ban szereplő adatok arról tájékoztatnak, hogy az egyes rendházak lakói közül hányan gyakorolták a lelkészi hivatást már korábban is.

Csak azoknak a szerzeteseknek vettem figyelembe a fizikai alkalmasságát, akiknek erőnlétét az orvos valóban jónak nyilvánította. Tehát, alkalmatlannak tekintettem azokat is, akiknél az „amennyire kora engedi”, „amennyire betegsége engedi” vagy „még egy ideig” bejegyzés szerepelt. A megfelelő szellemi felkészültséget igazoló vizsga esetében sem tekintettem alkalmasnak, aki a vizsgát még nem tette le, vagy tudását közepeszerűnek értékelték.

Mindezek alapján a 42 kolostorban 571 szerzetes lakott az összeírás idején, ebből az orvosi vizsgálat során lelkészi szolgálatra fizikailag alkalmasnak nyilvánítottak 404 főt, szellemileg 448 főt, s ténylegesen világi szolgálatot látott el 177 fő. Ha most ezeket az adatokat százalékosan is összehasonlítjuk, akkor kiderül, hogy a szerzetesek 70,75%-át tartották fizikailag, 78,45 %-át szellemileg alkalmasnak, s e mellett csak 31% végzett lelkészi szolgálatot. Ez utóbbi érték viszont nem áll messze a fent kiszámított százalékos értéktől (30,43 %). Vagyis, hiába ösztönözte II. József rendeleteivel a szerzeteseket a világi-papi szolgálatra, csak azok vállalták rendházuk megszűnése után ezt a feladatot, akik rendtagként is gyakorolták a lelkészi hivatást.

6. Az ún. gyűjtőkolostorok és lakóik

Nincsen biztos adat arra, hogy léteztek-e ezek a gyűjtőkolostorok, s hogy hány beteg és öreg szerzetesnek kellett otthont találni.⁵⁸ Valószínűleg az 1782-es feloszlató rendeletben megfogalmazott gyűjtőkolostor intézménye 1783 után értelmét veszítette. II. József a magatehetetlen egyházi személyek további sorsáról kívánt gondoskodni 1783. március 11-én ismertté vált döntésével, melyet 1783. április 7-én, illetve 1783. szeptember 29-én leiratban is közölt a püspökökkel, tartományfőnökökkel és rendházfőnökökkel. A császár határozata értelmében az elmebeteg, illetve magatehetetlen egyházi személyek ellátására az irgalmasrendet jelölte ki, s az egyházi előljárók kötelesek voltak

58 Lányi Károly a következőket írja kétkötetes egyháztörténetében: „A megmaradott 152 szerzetes tíz kolostorba gyűjtetett.” Adatát feltehetőleg Schwartner Mártontól, annak első kiadásából merítette, s a következő mondatot értelmezhetette a fentiek szerint: „Aber nur jene Mönche wurden zurück in die Welt geschickt, von deren Geschlecht kein Zweig in Ungern wie z. B. von den Paulinern, Kamaldulensern u. s. w. übrig gelassen ward; die andern z. B. Dominikaner, Serviten, Franziskaner u. s. w. wurden an die in 152 Klöstern noch übrig gebliebenen zehn geistlichen Orden abgegeben.” LÁNYI KÁROLY: *Magyar egyháztörténelme (1526-1848)*. 2. Esztergom, 1870. 313.; SCHWARTNER 1798. 121. b.) jegyzet.

szerződést kötni a területükön fekvő irgalmasrendi kolostorral/kolostorokkal e beteg emberek befogadásáról és ellátásáról.⁵⁹

A rendelettel kapcsolatban több püspök, illetve rendfőnök kétségeinek adott hangot. A császár maga is kíváncsi lévén az érintettek véleményére, bekérte az Egyházügyi Bizottság 1784. április 7-i, a témáról tartott ülésének jegyzőkönyvét.⁶⁰ Ebből kiderült, hogy az esztergomi érsek mellett több püspök, így a rosnói, váci, nagyváradi, székesfehérvári, veszprémi, szepesi, szombathelyi, nyitrai, beszercebányai, pécsi, csanádi, győri, körösi, valamint a ferences, karmelita, pálos, szervita, ágostonos és minorita rend előljárói 1784-re már meg is kötötték a kért szerződéseket. A kalocsai, egri és zágrábi püspök viszont a következő felvetésekre várt választ: milyen fokát kell az örütségnek elérni ahhoz, hogy a szerzetest/egyházi személyt el kelljen távolítani lakhelyéről; ki állapítja meg az örütség fokát; ki vállalja a beteg elszállítását, illetve annak költségeit; egyáltalán jó-e, ha egy súlyos beteget kimozdítanak megszokott környezetéből; van-e annyi súlyos eset, hogy ehhez az irgalmas rend segítségét kelljen igénybe venni; ha pedig felmerül ilyen eset és a fent megnevezett rendnél nincs hely, mi a teendő; való igaz, hogy előre is lefoglalhatnak szobákat, de minek fizessenek érte, ha nincs is elszállítandó betegük; végül, ki fizeti a beteg eltartását, mert az irgalmasrendi kolostorok nem ingyen vállalják fel őket.

Az eltartás összegét tekintve nem volt egységes szabályozás, az irgalmasrendi kolostorok egyéni árlistát dolgoztak ki. Például a váradi püspök által kötött szerződés szerint a kolduló rendek tagjait évi 150 forintért, a világiakat 200 forintért, valamint a nem kolduló rendi szerzeteseket 250 forintért fogadták be a püspökség területén található irgalmasrendi kolostorok.⁶¹ A rosnói püspök a koldulórendek esetében 150, a világiak esetében 180, míg a nem koldulórendiekénél 250 forint éves díjat tudott kialkudni.⁶² A győri püspök Kismartonban talált helyet, itt három örült és két normál beteg elhelyezésére volt lehetőség, s az általános tartásdíjat havi 16, azaz évi 192 forintban állapították meg.⁶³ A szepesi püspök a várallyai irgalmasoknál két szobát foglalt le erre a célra, ahol négy beteg elhelyezésére volt lehetőség 150, illetve 250 forintért, de ha valóban krónikus esetről volt szó, csak 60 forintot kértek tartásdíj gyanánt.⁶⁴ Végül, a görög katolikus püspököknek évi 200 forintos tarifában sikerült megegyezniük.⁶⁵ A rendek közül a szervita tartományfőnök évi 150 forintért,⁶⁶ a magyar pálos rendtartomány előljárója viszont 200 forintért tudta elhelyezni betegeit.⁶⁷ Ez előnyösebb ajánlat volt, mint amit a váradi püspöknek a nem kolduló rendek esetében sikerült elérnie. A váci irgalmas rendház főnöke levélben értesítette az Egyházügyi Bizottságot, hogy

59 E mellett a császár 1787-től egymás után záratta be a püspökségek területén fekvő, általában püspökök alapította papi otthonokat, az ún. „Defizienten Häußer“-t. Ehhez lásd: Esztergom, PL: Összeírások, kimutatások (1623-)1782-1795.: 134. kötet: „Anzeige der hierinen abgehandelten geistlichen Defizienten Häußer“.

60 MOL, C 71: 122. csomó, 2. kútfő (1784) ff. 64-67.

61 MOL, C 71: 122. csomó, 2. kútfő (1784) f. 3.

62 MOL, C 71: 122. csomó, 2. kútfő (1784) f. 16.

63 MOL, C 71: 122. csomó, 2. kútfő (1784) f. 26.

64 MOL, C 71: 122. csomó, 2. kútfő (1784) f. 31.

65 MOL, C 71: 122. csomó, 2. kútfő (1784) ff. 57., 59.

66 MOL, C 71: 122. csomó, 2. kútfő (1784) f. 5.

67 MOL, C 71: 122. csomó, 2. kútfő (1784) ff. 7., 28.

négy beteg elhelyezésére van hely, s a világi személyeket évi 180, a szerzetbelieket 150 forintért fogadják be.⁶⁸ A fenti összegek egyetlen esetben sem tartalmazták a ruházkodás költségét.

Természetesen a rendelet elfogadása nem ment könnyen, de hosszas tárgyalások eredményeként sikerült elérni, hogy a vagyontalan világi-egyházi személyek, valamint a kolduló rendek esetében a Vallásalap fizette az eltartás kialakított évi összegét, s az irgalmasrend ezen összegek fejében nemcsak a teljes ellátást, de a megfelelő ruházatot is biztosította számukra.⁶⁹ Arra nincsen az iratokban utalás, hogy hogyan oldották meg az egyházi előljárók az irgalmasrenddel folytatott tárgyalásaik során az átfedéseket.

A fentiekből arra következtek, hogy a rendházak felosztásakor az öreg és beteg szerzeteseket automatikusan a legközelebbi irgalmasrendi kolostorba szállították,⁷⁰ tehát, a férfi rendek esetében az irgalmasrendi kolostorokat tekintem gyűjtőkolostornak. Az irgalmas rend gondozásába került szerzetesek létszámáról nincsenek adatok, de figyelembe véve az 1. táblázat fizikai állapotra vonatkozó számait úgy vélem, hogy a szerzetesi kötelékben maradó 600 főnek mintegy 1/3-a, azaz körülbelül 200 fő tartozhatott ebbe, illetve a következő, 7. kategóriába. A források alapján meghatározhatatlan, hogy a világba visszatérő, azaz nyugdíjából boldogulni akaró 1000 főből mennyi lehetett a valóban segítségére szoruló.

Arra sincs adat, hogy Magyarországon a női rendek tagjainak gyűjtőkolostort jelöltek volna ki. Úgy vélem, nem is volt rá szükség. Rendházuk bezárása után, a budai klarissza kolostor lakói közül, aki tehette visszatért családjához. Mások átléptek egy másik rendbe. Akinek erre nem volt módja, kedve vagy ereje, rendtársainál talált otthonra: három társát fogadta be Margaretha Barkóczy, két főt Julianna Andrassy, szintén két főnek adott szállást Katharina Schwartzin Komáromban, egy rendtársával osztotta meg otthonát Elisabetha Falkonerin, valamint a budai származású Elisabetha Kohrin.⁷¹ Hasonlóan jártak el a pesti zárda nővérei is.⁷² Feltételezem, hogy a befogadottak nyugdíjukból juttattak valamennyit eltartóiknak.

7. Mozdíthatatlanok. A felszámolt rendházak lakóinak halálozási aránya 1782–1790 között

Erre a kategóriára vonatkozóan sincsenek pontos adatok. Véleményem szerint nem volt olyan szerzetes, akit állapota (betegsége, kora) miatt kolostorában hagytak volna.

68 MOL, C 71: 122. csomó, 2. kútfő (1784) f. 9.

69 Hogy mennyire problémát jelentettek ezek a beteg emberek, s mennyire esedékes volt életük rendezése, Palma Károly kalocsai érseki helynök 1784-ben íródott levele is bizonyítja. E levélben beszámol arról, hogy a kialakított évi 150 forint fejében – melyet a Vallásalaptól támogatásként meg is kapott – öt szerzetest tudott elhelyezni. MOL, C 71: 122. csomó, 2. kútfő (1784) f. 89.

70 Csak egy-két példa: MOL, C 103: Benediktiner-Kloster: Martinsberg, f. 281v: „Kasimir Draveccky Subdiaconus wahnsinnig, befindet sich in der Pflege des Preßburger Barmherzigen Klosters. dem 17ten Febr. 1790 gestorben.”; MOL, C 103: Kapuziner-Kloster: Fünfkirchen, f. 21.: „Septimius Dobrovosky, wahninnig, Befindet sich bei dem barmherzigen Brüdern zu Preßburg.”; Draveccky továbbí sorsához lásd még: MOL, C 72: 109. csomó, 138. kútfő (1787/1788) ff. 62–73.

71 MOL, C 103: Klarissen-Nonnen: Ofen, ff. 64–70.

72 MOL, C 103: Klarissen-Nonnen: Pest, ff. 139–142.

Egyrészt – amennyire ez a bejegyzésekből megállapítható – a mozgíthatatlan betegek legnagyobb része nem érte meg a kolostor elhagyásának végső időpontját, még az öt hónapos „türelmi idő” lejárta előtt elhalálozott; másrészt nem tisztázott, hogy ki gondoskodott volna róla/róluk az épület kiürítése után. E kategória azonban lehetőséget ad némi kitekintésre, vagyis tágabb időhatárokat szabva nemcsak a kolostorok bezárását követően, hanem az egész korszakra vonatkozóan kimutatható és vizsgálható a bezárt rendházak egykori lakóinak halálozási aránya.

Az a.) forráscsoporthoz tartozó táblázatokban a szerzetesek neve mellé ceruzával bejegyezték az elhalálozás tényét. Valószínűleg a nyugdíj kiutalása szempontjából volt a bejegyzésnek jelentősége. Ezekre alapozva a tanulmányomhoz csatolt 2. táblázatban arra kerestem választ, hogy milyen magas lehetett a halálozási arány a megszüntetett kolostorok lakói körében 1782–1790 között.

A táblázatban 14 rend, 60 rendháza szerepel. Az oszlopok közül az első a kolostor lakóinak összlétszámát (A), a második az elhunytak számát (B), míg a harmadik az összlétszámhoz képest az elhunytak százalékos arányát (C) tartalmazza. E szerint a vizsgált 60 kolostorban 870 szerzetes lakott, közülük 114 hunyt el 1790-ig, ami az összlétszám 13,1 %-a.

A halálozási arány rendenkénti összehasonlításban nagyobb ingadozást mutat. Hogy csak a végleteket említssem: egy szerzetes hunyt el a szervitáknál (3,7%), illetve az átlaghoz képest különösen magas a halálozási arány a trinitárius (26,5%) és a minorita (25%) rendnél. A többi rend halálozási aránya 10% körül mozog, ez alatt az érték alatt marad a ferenceseknél (9,16%), kapucinusoknál (8,86%), pálosoknál (9,43%), valamint a premonstreieknél (7,69%). Meghaladja a fenti értéket a bencés (11,1%) és a domonkos (12,5%) rend esetében.

Az egyes rendházakat nézve különösen magas ez az arány a wimpassingi minorita kolostorban, ahol a rendház lakóinak fele hunyt el a vizsgált időszakban, illetve a temesvári ferenceseknél, ahol 7 szerzetes közül 3 halt meg (42,86%). A trinitárius rend kolostoraiban átlagosan 20–30% között mozog a halálozás aránya, sőt, három rendházban (Komárom, Nagyszombat, Pozsony) el is éri a 30%-ot. Ugyanakkor szinte minden rendnél találni olyan kolostort, ahol nem jegyezték be a vizsgált időszakban halálozást: pécsi domonkosok, budavári, mesztegnyői, paksi, popovodoli, tolnai, vrbicei ferencesek, lechnitzi kamalduliak, bodajki, hatvani, magyaróvári kapucinusok, székesfehérvári karmeliták, acsai, késmárki, mocsári, pesti pálosok, jánoshidai premonstreiek, lorettói, stotzingi szerviták. Ez persze lehet hivatali figyelmetlenség is.

Természetesen a valóság ennél árnyaltabb. A jelenlegi érték számításánál több tényezőt figyelmen kívül hagytam. Például nem foglalkoztam a szerzetesek életkorával. Egy elöregedő közösségben feltehetőleg magasabb a halálozási arány. További vizsgálatok esetén nagyobb hangsúlyt kell fektetni az egyes rendházak létszámára, hiszen kevesebb rendtag esetén a százalékos arány magasabb. Valamint nem elhanyagolható tényező a bezárás időpontja sem, mivel ennek függvényében változik a vizsgált időtartam. Végül, a tisztviselők nem mindig jegyezték fel a halálozás dátumát, így lehetnek a korszakból „ki-lógó” esetek. Összefoglalva, a második táblázat óvatos becslésre ad lehetőséget, eszerint mintegy 299 szerzetes – a feloszlításban érintett 2300 fő 13,1 %-a – hunyt el 1782–1790 között. Az úgynevezett „mozdíthatatlanok” száma ennek nyilván töredéke.

ZÁRSZÓ

E rövid tanulmányban csak arra vállalkozhattam, hogy számokkal fejezzek ki emberi sorsokat. Arra már nem, hogy a sorsok mögött meghúzódó érzelmeket, gondolatokat, véleményeket is bemutassam. Nem is tudnám, hiszen ahány ember, annyi út, annyi lehetőség. A számokat vizsgálva úgy érzem, a feloszlásban érintett szerzetesek több, mint a fele részben vagy egészben ott folytatta életét, ahol rendháza felszámolása-kor abbahagyta: átlépett rendjének egy még működő kolostorába, ha ez nem volt lehetséges, akkor a már mellékesen addig is gyakorolt papi hivatást választotta. Továbbra is kérdéses azonban annak az 1000 főnek a sorsa, akik vélt vagy valós indokkal visszatértek a világba. Itt szeretnék visszaemlékezni e tanulmány mottójával választott idézetre: annak az 1300 főnek biztos nem jelentett földi poklot addigi élete, aki továbbra is az egyház kötelékében maradt. Hogy a távozó 1000 fő számára életének mely szakasza – rendi élete, a döntéshozás vagy a világi élet – jelentett áldozathozatalt, illetve szenvedést, a választ további hosszú és az egyes személyekre lebontott kutatás adhatja meg.

1. táblázat

A bezárt rendházak szerzeteseinek fizikai és szellemi alkalmassága a lelkipásztori teendők ellátására és a valóban szolgálatot teljesítők száma

Az oszlopok betűjelének magyarázata:

A: a kolostorban lakó szerzetesek összlétszáma, **B:** az orvos által fizikailag alkalmasnak nyilvánítottak száma **C:** szellemileg alkalmasnak nyilvánítottak száma; **D:** rendtagként lelkészi szolgálatot teljesítők száma

rend/rendház	A	B	C	D
ágostonos				
Fiume	9	5	8	0
Pécs	4	3	4	1
<i>összesen</i>	<i>13</i>	<i>8</i>	<i>12</i>	<i>1</i>
domonkos				
Pécs	12	10	11	5
Szombathely	14	11	14	1
<i>összesen</i>	<i>26</i>	<i>21</i>	<i>25</i>	<i>6</i>
ferences				
Brod	12	6	12	3
Buda/vár	17	14	11	2
Debrecen	6	6	6	0
Esztergom	12	11	9	7
Gorica	9	6	9	0
Gradiska	9	6	6	7

rend/rendház	A	B	C	D
Győr	19	12	18	2
Homonna	11	9	10	1
Hrasztovica	7	6	7	4
Karánsebes	31	28	30	25
Kassa	27*	21	26	4
Kismarton	15	12	11	0
Kosztainica	8	8	8	3
Körös	13	6	13	3
Máriagyüd	12	11	12	1
Mesztegye	11	6	5	2
Paks	5	5	5	0
Pozsega	12	7	12	1
Pruszka	24	17	16	5
Radna	15	14	13	4
Remetinec	13	8	8	5
Ruma	4	4	4	0
Sopron	22	13	15	2
Szendrő	13	9	10	1
Szentantal	9	9	3	2
Temesvár	25	24	22	19
Tolna	20	20	20	11
Vrbice	8	8	8	3
Zágráb	21	18	19	6
<i>összesen</i>	<i>383</i>	<i>324</i>	<i>348</i>	<i>123</i>
kapucinus				
Bodajk	6	4	6	1
Hatvan	17			5
Holics	9			9
Magyaróvár	19			1
Tokaj	10	7	8	3
Zágráb	11	3		0
<i>összesen</i>	<i>72</i>	<i>14</i>	<i>14</i>	<i>19</i>
karmelita				
Székesfehérvár	15	12	15	8

- * Egy szerzetes meghalt az összeírás, illetve vizsgálat idején. A létszámban még szerepel, de további adatok nincsenek róla.

rend/rendház	A	B	C	D
minorita				
Eperjes	30	21	29	19
szervita				
Vát	5	4	5	1
mindösszesen	544	404	448	177

Felhasznált források: MOL, C 71: 230. csomó, 501. kútfő (1787/1788) és MOL, C 71: 244. csomó, 52. kútfő (1788) f. 9.

2. táblázat
Szerzetesek halálózása 1790-ig

Az oszlopok betűjelének magyarázata:

A: a kolostorban lakó szerzetesek összlétszáma; **B:** elhunytak száma; **C:** a 2. és 3. oszlop százalékos aránya

rend/rendház	A	B	C
bencés			
Bakonybél			
Kiscell			
Komárom			
Modor			
Pannonhalma			
Tihany			
<i>összesen</i>	<i>90</i>	<i>10</i>	<i>11,11%</i>
domonkos			
Pécs	10	0	0,00%
Pest	14	3	21,43%
<i>összesen</i>	<i>24</i>	<i>3</i>	<i>12,50%</i>
ferences			
Buda/vár	25	0	0,00%
Debrecen	8	2	25,00%
Karánsebes	40	6	15,00%
Kassa	34	2	5,88%
Keszthely	27	3	11,11%
Kismarton	18	2	11,11%
Mesztegye	13	0	0,00%
Máriagyüd	12	3	25,00%

rend/rendház	A	B	C
Nagyvárad	22	2	9,09%
Paks	8	0	0,00%
Popovdol	7	0	0,00%
Remete	9	1	11,11%
Temesvár	7	3	42,86%
Tolna	22	0	0,00%
Vrbicz	9	0	0,00%
<i>összesen</i>	<i>261</i>	<i>24</i>	<i>9,20%</i>
hieronimita			
Siglisberg	17	4	23,53%
kamalduli			
Lechnitz	17	0	0,00%
kamillánus			
Győr	5	1	20,00%
kapucínus			
Bodajk	7	0	0,00%
Hatvan	17	0	0,00%
Magyaróvár	19	0	0,00%
Pécs	22	6	27,27%
Zágráb	14	1	7,14%
<i>összesen</i>	<i>79</i>	<i>7</i>	<i>8,86%</i>
karmelita			
Buda	23	5	21,74%
Szakolca	15	2	13,33%
Székesfehérvár	18	0	0,00%
<i>összesen</i>	<i>56</i>	<i>7</i>	<i>12,50%</i>
minorita			
Eperjes	34	6	17,65%
Wimpassing	10	5	50,00%
<i>összesen</i>	<i>44</i>	<i>11</i>	<i>25,00%</i>
paulánus			
Somorja	10	3	30,00%
pálos			
Acsa	2	0	0,00%
Elefánt	24	2	8,33%
Késmárk	5	0	0,00%

rend/rendház	A	B	C
Mocsár	2	0	0,00%
Nezsider	4	1	25,00%
Pápa	22	1	4,55%
Pest	17	0	0,00%
Pécs+Mecsekszentkut	16	3	18,75%
Sopronbánfalva	14	3	21,43%
<i>összesen</i>	<i>106</i>	<i>10</i>	<i>9,43%</i>
premontrei			
Jánoshida	2	0	0,00%
Jászó	11	1	9,09%
<i>összesen</i>	<i>13</i>	<i>1</i>	<i>7,69%</i>
szervita			
Loretto	15	0	0,00%
Stotzing	5	0	0,00%
Vát	7	1	14,29%
<i>összesen</i>	<i>27</i>	<i>1</i>	<i>3,70%</i>
trinitárius			
Buda+Budakeszi	26	7	26,92%
Eger	16	4	25,00%
Illava	15	2	13,33%
Komárom	13	4	30,77%
Nagyszombat	23	7	30,43%
Pozsony	23	7	30,43%
Sárospatak	5	1	20,00%
<i>összesen</i>	<i>121</i>	<i>32</i>	<i>26,45%</i>
szerzetes összesen	870	114	13,10%

Felhasznált források: MOL, C 103: az állagon belül rendenként, azon belül rendházanként csoportosított anyag.

MÁRTA VELLADICS

PARADISE OR HELL? MONASTICISM 1782-1790

314 monasteries were inhabited in the territory of Hungary in 1782. As a consequence of the orders passed by II Joseph, 140 of them were closed down affecting the life of 2300 nuns and monks. The court offered them to choose from the following possibilities: migrating to another monastery in another country; transferring to another order; moving to an active monastery without accepting its regulations; resigning and living in the world; continuing their activity as diocesan priests; withdrawing into so-called 'collecting monasteries'; or in case of serious illness staying in the monastery. Present study based on archival sources analyses the motives and decisions of the 2300 nuns and monks.



BODÓ MÁRTA

EGY ERDÉLYI KATOLIKUS IFJÚSÁGI LAP A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT: A JÓBARÁT¹

Az I. világháborút követően Erdély szellemi rétege, irányt adni hivatott értelmisége vagy a történelmi változás fölötti döbbenetéből igyekezett felocsúdni, vagy a maradás-kivándorlás kérdésein gondolkodott.² Az ekkoriban még meglehetősen változó, képlekeny keretek közt működő romániai magyarságnak a legkülönbözőbb területeken kellett az új helyzettel szembesülnie. A kolozsvári piarista gimnáziumban, ebben a tanügyi reformok által a többihez hasonlóan megtépzott iskolában azonban volt empátia és a saját keretein túlra néző érdeklődés, amellyel a tanárok a mások sebét gyógyító tettek mezejére léptek, a veszteségek siratása, a lehetetlenségek sorolása helyett az adottságokhoz saját belső sugárzásukat és rengeteg sose fizetett többletmunkát hozzátevé adtak valami megtartót Erdély vallásában (és magyarságában) megmaradni akaró (katolikus) ifjúságának. Tanási munkájuk mellett ifjúsági kiadványt szerkesztettek. A *Jóbarát* pedig élni segített, reményt adott, megtartott és emberré nevelt.

A KATOLIKUS EGYHÁZ ERDÉLYBEN A 20. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN. A KATOLIKUS EGYHÁZI ISKOLÁK HELYZETE

Erdély 20. századi története a történelmi viharok következtében igen változatossá alakult, egészen gyökeres változások következtek egymás után. A korszakot a történelmi dátumokhoz kötődő politikai változásoknak megfelelően osztályozva megállapíthat-

- 1 A tanulmány egy készülő laptörténeti monográfia része, megírását a NKÖM kézirat-előkészítő pályázatán nyert támogatás segítette.
- 2 Az 1929-30-ban nyilvánosan folyt, *Vallani és vállalni* néven ismert vitára, az annak során közölt hely-, szerepkereső cikkek sorozatára célok. Összefoglalását ld. KÁNTOR LAJOS: *Vallani és vállalni. Egy irodalmi vita és környéke (1929-1930)*. Bukarest 1984. A témát az erdélyi közgondolkodásban évek múltán Makkai Sándor szitotta fel újra. Makkai ugyanis 1931-ben *Magunk revíziója* címen kisebbségpedagógiai művet írt, benne lefektetve a kisebbségi lét alaptételeit, majd öt év múlva (református) püspöki tiszteről lemondva Erdélyből Magyarországra távozott, ahol 1937-ben *Nem lehet* címen fogalmazta meg s publikálta újabb nézeteit, ellentmondva korábbi írásainak és felfogásának, lehetetlennek és megélhetetlennek, mert emberhez nem méltónak ítélve a kisebbségi létmódot. A *Lát-határ* 1937/2-es számában (49-53.) publikált írásnak kemény sajtóvisszhangja volt Erdélyben, a maradás-kivándorlás témakörét ismét igen vehemens hangnemű hozzászólások keretében elevenítve fel. A vita anyaga megjelent CSEKE PÉTER - MOLNÁR GUSZTÁV: *Nem lehet. A kisebbségi sors vitája*. (Limes könyvek) Héttorony kiadó 1989.

juk: az I. világháborúig az az irányvonal követhető nyomon, amely az előző században kezdődött, az igazi változás ezt követően történik, a világháború után, amikor 1918-tól, illetve 1920-tól egy teljesen más korszak kezdődik Erdély történetében az impériumváltás következtében, ez a két világháború közötti kort öleli fel, ezt követően a II. világháború és annak (Észak-)Erdélyt érintő következményei miatt 1940–44 közt ismét változás történik, majd 1944 után a korábbi uralmi viszonyok és állami keretek állnak vissza, 1947–48-tól 1989-ig pedig a kommunizmus korszaka következik.

1918-ig a háború nehézségeit leszámítva tulajdonképpen a korábbi század tendenciái érvényesülnek az erdélyi katolicizmus vonatkozásában mind a külső körülményeket, mind saját, belső törekvéseit illetően. Erdélyben a római katolikusok helyzete ebben az időben jó volt, mivel az Osztrák-Magyar Monarchia egészét tekintve a népesség döntő többsége ehhez a felekezethez tartozott,³ ez pedig uralkodó pozíciót biztosított a számára. S bár megtörtént az állam és az egyház szétválasztása a 19. század kilencvenes éveinek összezsapásai és vitái nyomán, a katolikus egyház megőrizte a kultúra és a társadalom életének alakulására gyakorolt befolyását, e téren is elsősorban az iskolák, az iskoláztatás vonatkozásában. Az erdélyi egyházmegyében a 19. század végén, 1882–1897 közt Lönhárt Ferenc volt a püspök, az ő működése határozta meg az irányvonalat, ő pedig a lelkiélet és a hívek lelkipásztori szolgálata mellett a katolikus oktatásügyre helyezett nagy hangsúlyt.⁴ Az erdélyi oktatásügy helyzetét a 19. században bekövetkezett kiegyezés (1867) nyomán született népoktatási, ún. Eötvös-törvény határozta meg, ugyanis ez a rendelkezés az egyház és oktatás addig magától értetődő összefonódását meglazította,⁵ elsősorban a vegyes felekezetű vidékeken az iskolák szekularizálódását segítette elő. Bár az állam kívánta kezébe venni az oktatást az iskolarendszer szélesítésével és kiterjesztésével, a felekezeti oktatás a 19. század végén s a huszadik század elején – különösen Erdélyben – mégis megőrizte előnyét, ezt jól mutatja az tény, hogy a dualista kor végén az állami oktatás a teljes oktatási rendszernek (népiskolák és középiskolák) csupán 30 százalékát ellenőrizte és tartotta kézben Erdély területén.⁶ Csík vidékén például a népiskolahálózat szinte teljes egészében a katolikus egyház felügyelete alá tartozott.⁷

Lönhárt Ferenc mellé 1897-ben segédpüspök került Majláth Gusztáv Károly személyében, aki Lönhárt azévkben bekövetkezett halála után maga lett Erdély püspöke. 1938-ig töltötte be e tisztséget ez a kultúra iránt nagyon nyitott, az esztergomi egyházmegyéből Erdélybe került főpap. Az ő vezetése alatt élte át az erdélyi egyházmegye az 1918-as nagy politikai váltást, amely a társadalom és a katolikusok meg a többi felekezetek életében is sok változást hozott. 1920-ban lépett érvénybe a trianoni szerződés, amelynek értelmében Erdély Románia része lett. A korábbi uralkodó nemzetből a magyarság kisebbséggé vált, s kisebbségi lett a katolikus egyház is az impériumváltást kö-

3 A teljes lakosság 58 százaléka volt római katolikus az osztrák-magyar monarchiában ebben az időben. Forrás: *Magyar Statisztikai Közlemények*. Új sorozat. 61. kötet. 2.2 táblázat, 248–249.

4 Vö. MARTON JÓZSEF – JAKABFFY TAMÁS: *Az erdélyi katolicizmus századai*, Kolozsvár 1999, 95–96.

5 MARTON – JAKABFFY, 93.

6 BARABÁS ENDRE: *A magyar iskolaügy helyzete Romániában 1918–1940*. In: *Kisebbségi Kőrlevél* (Lugos) 1939/1.

7 NÓDA MÓZES: *Invățământul confesional Romano-Catolic în perioada interbelică (A két világháború közötti katolikus felekezeti oktatás helyzete)*. In: *Studia Theologia Catholica Latina Universitatis Babeș-Bolyai*. Cluj-Napoca 2002, 94.

vetően. A többségi nemzet a román lett, s ennek egyháza, a többségi ortodox és a görög katolikus román egyházaknak számítottak,⁸ míg a többi felekezet – a korábbi, 1866-os alkotmány helyébe lépő, 1923-ban elfogadott román alkotmány értelmében – még csak nem is vallásfelekezetekként, csupán kultuszként elfogadottak.⁹ Az ortodox egyház ennek a rendelkezésnek az értelmében domináns, uralkodó egyházzá lett, a görög katolikus számára pedig biztosították az elsőbbséget minden más felekezet előtt.¹⁰ Mind a trianoni a szerződés, mind az 1923-as román alkotmány 137. cikkelye biztosították ugyan az egyházak jogait, de ugyanennek az alkotmánynak a 22. cikkelye a már idézett módon tett különbséget: az ortodox egyházat (s ekkor még a görög katolikust is) kiváltságosnak minősítette,¹¹ s ez a gyakorlatban is érvényesült. Az alkotmány az egyes felekezetek s az állam közti viszonyt később megalkotandó törvényekkel kívánta biztosítani, így született meg a kultusztörvény 1928-ban, amit április 22-én tettek közzé a Hivatalos Közlönyben (Monitorul Oficial).¹² A törvény kidolgozása során a román hatóságok abba a nehézségbe ütköztek többek között, hogy rá kellett jönniük: tervezetükbe a külföldről, jelesül a Vatikánból vezetett katolikus egyház nem fér bele, hiszen a törvényben szerepeltetni akarták azt a kitételt, hogy semmilyen külföldi székhelyű vallási szervezet nem gyakorolhat jurisdikciót, joghatóságot Románia területén. Többek közt ennek következtében aztán elindultak a Szentszékkal való tárgyalások egy konkordátum megkötése érdekében.¹³

8 „Biserica creștină ortodoxă și cea greco-catolică sunt biserici românești.” (A keresztény ortodox s a görög katolikus egyház román egyház.) *Constituția promulgată cu decretul regal nr. 1360 din 28 martie 1923. (Az 1923. március 23-án az 1360. számú királyi rendelettel kihirdetett alkotmány).* In: *Constituția din 1923 în dezbaterile contemporanilor. (Az 1923-as alkotmány a kortársak véleménye szerint).* București 1990, 645.

9 Uo.

10 Uo.

11 Ld. MARTON JÓZSEF: *Az erdélyi (gyulafehérvári) egyházmegye története*, Gyulafehérvár 1993, 150–151. Vö. MARTON – JAKABFFY 99.

12 Ennek előkészítésekor Constantin Banu kultuszminiszter úgy tájékoztatta Majláth püspököt, hogy a román állam liberális elveket kíván érvényesíteni a kultusztörvény kidolgozásakor. Ld. A Gyulafehérvári Érseki és Főszékesegyházi Levéltár Püspöki fondját 2001–1922. Az erre vonatkozó levelezést ld. még 1534(32)-1925, 5103(32)-1925.

13 „A Vatikán és Románia 1919-ben diplomáciai kapcsolatot létesített egymással, de nem sikerült azonnal minden elintézésre váró kérdést rendezni. Az államközi megállapodás, a konkordátum létrehozása érdekében már a következő évben elkezdtek a tárgyalásokat. A román kormány erőteljes, mondhatni túlzó követelésekkel lépett fel, melyeket Vasile Lucaciu görög katolikus pap állított össze. A tárgyalásokon részt vevő Netzhammer római katolikus érsek így jellemezte az első tervezetet: 'a győzelem friss mámorában íródtak le a Szentszéknek Romániával való első konkordátum-tervezetei, amelynek éle a Romániához került katolikus magyarság ellen volt fordítva, nevezetesen a nagyváradi és szatmári két magyar püspökség megsemmisítésére'.” SAS PÉTER: *A Vatikán és Románia konkordátuma*. In: *Keresztény Szó* 2002 május. A konkordátumról ld. még NÓDA MÓZES: *Biserica Romano-Catolică din Transilvania în perioada interbelică. (A római katolikus egyház Erdélyben a két világháború között) (Doktori dolgozat).* Presa Universitară Clujeană, Cluj 2004, 49–85, MARTON JÓZSEF: *A Szentszék és Románia konkordátuma 1927-ben*. In: *Erdélyi Múzeum* 1995. 1–2. füzet. A konkordátum megkötésének előzményeiről és hátteréről: „Gróf Majláth Gusztáv Károly erdélyi püspök vatikáni tájékoztatása során úgy látta, hogy a háttérben ismét az unióba lépett (vagyis Rómával egyesült keleti szertartású) egyház kiterjesztésének nagy ívű elképzelése áll. A görög katolikusok vezetői arra számítottak, hogy a konkordátum létrejöttével megnövekszik a görög keleti (ortodox) egyházzal szembeni térnyerésük. Ezek a reménységek a szentszéki diplomácia jövőképeben megfogalmazott elképzelésekkel is találkozottak, ezért ennek elérése érdekében fogalmazódtak meg a Román Királysággal kötendő

A konkordátum tehát a kultusztörvényt megelőzően, 1927. május 10-én megkötött, de csak két év múlva, 1929. május 29-én ratifikálták, s 1948. július 17-ig volt érvényben, míg Románia kommunista kormánya azt egyoldalúan fel nem mondta.¹⁴ A konkordátum a magyar katolikusokra nézve meglehetősen hátrányos feltételeket tartalmazott.¹⁵

Erdély lakossága ebben az időben a hivatalos statisztikák szerint a következőképpen oszlott meg: 1919-ben 5 208 342 lakos élt a Romániával egyesített részekben,¹⁶ ezek nemzetiségi és vallásfelekezetek szerinti megoszlására vonatkozóan 1927-ből való adat szerint az ekkori 5 705 407 lakosból 3 171 283 román, 1 724 309 magyar, 588 643 német, 2 806 097 ortodox vallású (26,6 százalék), 1 336 000 görög katolikus (23,4 százalék), 981 866 római katolikus (17,2 százalék), 730 034 református (12,8 százalék) 70 654 unitárius (1,2 százalék), 297 565 lutheránus (5,2 százalék), 203 191 izraelita (3,6 százalék).¹⁷ Az *Erdélyi Iskola* II. évfolyamában egy szemlében közölték: a Romániához

államszerződés korai tervezetei. Netzhammer érsek szerint a Vatikánban gyanakvoan és vádlón tekintettek mindenkire, aki a görög keleti románok áttérésére vonatkozó szép reménység megvalósulásában kételkedni látszott." SAS Péter, *A Vatikán és Románia konkordátuma*. In: *Keresztény Szó* 2002 május.

14 NÓDA 49.

15 A konkordátum ilyen vonatkozású következményeiről írt PÁL GÁBOR: *Konkordátum és a katolikus magyarság*. In: *Magyar Kisebbség* 1928/18 és GYÁRFÁS ELEMÉR: *A konkordátum és az erdélyi katolikusok*. In: *Magyar Kisebbség* 1929/12. A konkordátumban leszögezett változások: „Az 1929. július 7-én életbe léptetett (...) 24 cikkelyből álló államközi szerződés több évszázados működési elvet és gyakorlatot módosított. A latin szertartású egyházmegyéket kivétel nélkül a bukaresti érseki székhelyű egyháztartományba egyesítette. Több mint sérelmes, hogy a kilencszáz esztendő, 400 000 hívőt számláló erdélyi püspökség helyett az 1883-ban alapított, 70 000 hívőjű bukaresti püspökséget emelte érseki rangra. Az új érsekség alá tartozott az ősi – erdélyi – névhasználat helyett immár gyulafehérvárinak nevezett püspökség mellett az ugyancsak korábbi nevének – csanádi – megváltoztatására kényszerített temesvári, valamint a 70-70 ezer hívővel 'egyenrangúan' (aeque printipaliter) egyesített nagyváradi és szatmári püspökség. Ezzel a megoldással eggyel csökkent a magyar püspökök száma. Ugyanakkor a meglévő négy görög katolikus püspökség mellé létrehozták az ötödiket, a nagybányait. A bukaresti érsekség joghatósága alá került a iasi-i püspökség, amely bekebelezte Bukovinát. Ezzel egyidejűleg a korábban az erdélyi püspökséghez tartozó kétezer fős örmény szertartású katolikusoknak külön egyházmegyéit alakították ki, a szamosújvári apostoli kormányzóságot. A kinevezett egyházi vezetők összetétele: három latin, öt görög rítusú püspök, mellettük a moldvai román püspök és a korábbi iasi-i püspök, az új bukaresti érsek, Alexandru Cisar. Megengedetté vált a püspökök szabad érintkezése a Szentzsékkal és közvetlen kapcsolata a hívekkel. A román állam továbbá elismerte a katolikus egyház jogi személyiségét. A kormány előzetes tájékozódása után a pápa nevezi ki a püspököket, akik hűségesküt tesznek 'Románia királyának és Utódainak'. A Patrimonium Sacrumba tartozó román járadékkötvényen kívül elismeri az egyház saját (megmaradt) vagyona feletti jogát. A papságnak államsegélyt biztosít. A szerzetesrendek és kongregációk főnökeinek, valamint tagjainak helybeli lakó román állampolgároknak kell lenniük. A katolikus egyháznak joga van elemi és középiskolákat létesíteni, s azokat a közoktatási minisztérium felügyelete alatt fenntartani.” SAS Péter. A legkritikusabb Jakabffy Elemér volt, akinek a konkordátumra vonatkozó tárgyalásokról, azok diplomáciai kere­téről sommásan ez a véleménye: „Az a szentszéki diplomácia, mely ezt a konkordátumot megkötötte, aligha ismeri a mienknek felfogását és diplomataerkölceit.” JAKABFFY ELEMÉR: *A konkordátum*. In: *Magyar Kisebbség* 1928/12.

16 Forrás: *Buletinul Statistic al României*. (Románia statisztikai értesítője) Seria IV. vol. XVI–1921, nr. 6–7, 139–168.

17 Forrás: NISTOR ION: *Minoritățile în România*. (A kisebbségek Romániában) In: *Generația Unirii* (Az Egyesülés Nemzedéke) nr. 1 (10 apr. 1929), 6–9. Nistor 1927-ben a Nemzeti Liberális Párt által alkotott kormány belügyminisztere volt.

csatolt magyar területen 1918-ban 1529 magyar állami elemi iskola működött, amelyek román elemi iskolákká alakultak. A kisebbségi egyházak voltak kénytelenek nagy áldozatok árán pótolni a hiányt és új magyar iskolákat létesíteni. Ezeknek a száma elérte az 1047-et (később ezek száma a kétharmadára csökkent).¹⁸

Az 1923-as alkotmány a tanügyről csak általánosságban szól, a 24. paragrafus a törvény által biztosított keretek közt lehetővé teszi az oktatást az ország minden állampolgára számára, ha ez nem ellenkezik az erkölccsel és a közrenddel.¹⁹ A tanügyi törvény 1924-ben született meg, s ez bezáratta a magyar elemi iskolákat, a románt kötelező oktatási nyelvvé tette, tulajdonképpen az egyedüli keret, amelyet a magyar tannyelvű oktatás számára engedélyezett, a felekezeti iskolák hálózata volt – ezzel az egyházak társadalmi súlya erősödött ugyan, de egészében a magyar kisebbségre nézve erősen korlátozó, lesújtó jellegű volt. Az 1925-ös törvény magániskolákká fokozta le az egyházi iskolákat, korlátozta a diáklétszámot is.²⁰ E magániskolák kérhették a nyilvánossági jogot, s csak akkor működhetek, ha megkapták²¹ – ez azonban bonyolult és nehézkes volt olyannyira, hogy lehetetlennek bizonyult eleget tenni neki, s így egyetlen felekezeti iskola sem kapta meg e jogot. Mindez azzal is járt, hogy nem adhattak ki diplomákat, legjobb esetben csupán bizonyítványt állíthattak ki. A magyar tanintézmények végzettjeinek, hogy érvényes érettségi diplomát kaphassanak, államilag elismert iskolában kellett vizsgát tenniük – román nyelven (az 1925. március 27-i, az érettségi vizsgára vonatkozó törvény értelmében). Az első évben a vizsgára jelentkezők 70–80 százaléka megbukott.²²

Az 1924-es román tanügyi törvény az elemi oktatás időtartamát hét évre terjesztette ki és kötelezővé tette. Anghelescu miniszter szándéka ezzel a törvénykezéssel a tanügy egységesítése és átalakítása volt, de egyben a románok nemzeti öntudatának felébresztése is.²³ Nem csoda hát, hogy nem kedvezett a kisebbségi oktatásnak. Olyan kitétele is volt a 8. paragrafusnak, hogy az anyanyelvüket vesztett, román eredetű állampolgárok gyerekeinek kötelező román tanítási nyelvű nyilvános vagy magániskolába járni. Rengeteg keserűséget, vitát, névelemzést okozott a törvénynek ez a tendenciózus kitétele, és sok kárt a magyar tannyelvű oktatásra nézve, hiszen nem vehettek fel román eredetűnek ítélt gyermeket a magyar tannyelvű iskolák még akkor sem, ha a szülők maguk akarták ezt.

Ebben az időszakban működtek egyházi iskolák, Gyulafehérváron a 19. század közepétől kezdődően a szatmári irgalmas nővérek változatos tevékenységeik egyikeként iskolát vezettek, Gyergyószentmiklóson óvodájuk, elemi, polgári iskolájuk és bentlakásuk működött. Székelyudvarhelyen 1919-ig óvodát és hatosztályú iskolát vezettek, azután polgári leányiskolát működtettek. A mallersdorfi ferences nővérek Szébenben 1896-tól elemi tanítóképzőt, 1914-től polgári tanítóképzőt működtettek, 1921-től felsőkereskedelmi leányiskolát. Ugyanez a rend iskolát vezetett Petrozsényben, Marosvá-

18 Erdélyi Iskola 1934/35, 7-8., 441–442.

19 Ld. erről SCURTU IOAN - BULEI ION: *Democrația la români 1866–1938. (A demokrácia a románoknál 1866–1938)* București 1990, 27.

20 MARTON 154–157.

21 NÓDA 179.

22 NÓDA 180.

23 BRATU TRAIAN: *Politica națională față de minorități. Note și observațiuni. (A nemzeti politika a kisebbségek vonatkozásában. Jegyzetek és megfigyelések)* Iași 1924, 8–9.

sárhelyen, Brassóban. Kolozsváron a Miasszonyunkról Nevezett Szegény Iskolánövérk 1911-től vezették a belvárosi egyházközség által alapított Marianumot. A nagy hagyománnyal rendelkező tanítórend, a piaristák az impériumváltozáskor négy gimnáziummal rendelkeztek, ezek Kolozsváron, Temesváron, Nagyváradon és Máramaros-szigeten működtek, közülük csak a kolozsvári maradt meg változatlanul, lévén a Státus tulajdonában, Temesváron a magyar tanítási nyelvről románra kellett áttérniük, a másik két gimnázium egészében megszűnt.

Az 1918-as impériumváltást követően a korábban meglevő 1318 magyar nyelvű állami iskola diákjai 755 magyar felekezeti iskola közül választhattak csupán.²⁴ 1918-at követően a magyar egyházak 403 iskolát alapítottak, ezek közül 61 római katolikus, 33 világi, 7 liceum, 7 felsőfokú kereskedelmi, 4 közép- és egy felsőfokú.²⁵ A római katolikus egyház részéről emberfeletti erőfeszítéssel sikerült megteremteni azt a keretet, amely lehetővé tette a román állam által ellehetetleníteni igyekezett magyar nyelvű felekezeti oktatást. Az 1913/14-es tanévben a római katolikus egyház Erdélyben 386 elemi iskolát tartott fenn, az 1932/33-as tanévben 297-et. A protestáns egyházi iskolák száma növekedett, az erdélyi katolikus egyház azonban anyagilag nem állt olyan jól, hogy ennél több iskola fenntartását vállalni tudja.²⁶ Ezek a katolikus iskolák elsősorban Csík, Udvarhely, Maros-Torda vármegyékben működtek, tehát azokon a vidékeken, ahol a magyar katolikus lakosság zöme élt. Az erdélyi római katolikus egyházmegyében 1921-ben 218 katolikus népiskola volt, s 504 katolikus tanító oktatott 26 619 növendéket. A katolikus plébániák területén 1921-ben 324 állami iskola volt.²⁷

A középiskolák tekintetében a következő a helyzet: 1918-ban 27 magyar nyelvű iskola működött, ezek közül 13 katolikus volt, 1928-ban csupán 8 magyar nyelvű középiskola működött összesen, ezekből 5 katolikus intézmény volt, név szerint egy fiúiskola Csíkszeredában, egy lányiskola Sebenben, egy óvónőképző Nagyváradon, egy lányiskola szintén Nagyváradon s egy középiskola Szatmárnémetiben. A csíki iskola 1923-ig Somlyón működött s a korábbi hagyományokat folytatta. Az 1926/27-es iskolai év statisztikái szerint ekkor 4 fiúiskola működött, ezekből 2 katolikus intézmény, tanítóképzési céllal, összesen 9 lányiskola működött, melyeknek 601 diáklánya közül 195 katolikus vallású volt. Egy összesített statisztika szerint 1928-ban Erdélyben 9 római katolikus liceum működött 178 tanárral és 2381 diákkal, 26 római katolikus iskola 195 tanárral és 2835 diákkal, 5 katolikus középiskola 54 tanárral és 278 diákkal, 2 római katolikus felsőfokú kereskedelmi iskola 20 tanárral és 242 diákkal, valamint 280 katolikus elemi 537 tanárral és 22557 diákkal.²⁸ Az 1932/33. tanévben erdélyi egyházmegyében 195 elemi iskola működött: 122 nyilvánossági joggal, 48 még a régi jogon, valamint 25 csupán működési engedéllyel rendelkező, de nyilvánossági jog nélküli iskola. Ezek közül 7 fiúiskola, 2 leányiskola és 186 vegyes. 437 tanító működött az említett iskolákban: 236 férfi, 201 nő, 372 világi tanár, 65 szerzetes. Ugyanebbe a 195 elemi iskolába

24 R. SEBEN ANDRÁS: *Az erdélyi magyarság népoktatásügyének statisztikai mérlege a másfél évtizedes román uralom alatt*. In: *Magyar Statisztikai Szemle* 1934, 852.

25 NÓDA 180–181.

26 In NÓDA 187.

27 *Erdélyi Iskola* 1935/36, 5–6, 355.

28 NÓDA 192. Ld. Még NÓDA Mózes: *Invățământul confesional Romano-Catolic în perioada interbelică. (A római katolikus felekezeti oktatás a két világháború közti időszakban)*. In: *Studia Theologia Catholica Latina Universitatis Babeș-Bolyai. Cluj-Napoca* 2002, 107.

20 488 tanuló iratkozott, ez az előző, 1931/32-es tanévhez képest csökkenés: a tanulók száma 544-gyel apadt.²⁹ Az 1933/34. tanévben az erdélyi egyházmegye 16 esperesi kerületében működő 195 elemi iskolába és 10 óvodába 19 875 tanuló járt (ez a létszám az előző tanévhez képest 612-vel kevesebb), a 439 tanár közül 240 férfi, 199 nő, 373 világi és 66 szerzetes 66.³⁰

A 8 gimnáziumban az 1931/32-es tanév 932 növendéke az előző évhez képest 159 diákkal való gyarapodást jelentett, 92 tanár tanított, a 7 középiskolában (ezek fiúgimnáziumok) az 1932/33. tanévben 1570 tanuló tanult.³¹ A következő tanévben, 1934/35-ben az egyházmegyei alapból fenntartott középiskolákba (Brassó, Csíkszereda, Gyulafehérvár, Kolozsvár, Marosvásárhely, Székelyudvarhely) 1521 tanuló iratkozott be (az előző tanévhez képest 132-vel csökkent a létszám).³² Jellemzi a helyzetet az *Erdélyi Iskola* egy kis írása, amely 1933-as hivatalos adatokra hivatkozik. Eszerint az ebben az évben megjelent Román Népoktatásügyi Évkönyvben (Anuarul Învatamântului Primar) küzzétett adatok szerint a tanulókorban levő magyar gyermekek összlétszáma 261 400. Ennek értelmében az erdélyi magyarság létszáma ekkor a másfél milliót meghaladta. A Népoktatási Évkönyv szerint azonban mindössze 101744 magyar gyermek járt magyar (nép)iskolába: 75 580 a 822 magyar hitvallásos népiskolába, 26 164 a 215 állami magyar népiskolába. (A magyar tannyelvű iskolák teljes száma az évkönyv szerint 1037.) Az 1932. évi adatok szerint a magyar iskolákban összesen 1889 tanerő működött, 1459 a hitvallásos, 430 az állami magyar népiskolákban. A kimutatás beszámolt a román állami iskolák keretében működő 207 magyar tagozatról is. A statisztika a magyar hitvallásos iskolák részére semmiféle államsegélyt nem tüntetett fel, holott a román egyházak az 1914. évi hivatalos kimutatás szerint 3 068 349 aranykorona államsegélyben részesültek.³³

PIARISTÁK A KOLOZSVÁRI RÓMAI KATOLIKUS FŐGIMNÁZIUMBAN

A piaristák a jezsuita rend 1773-ban bekövetkezett feloszlását követően kerültek Kolozsvárra. A Jézus Társaság feloszlását követően a korábbi jezsuita tanárok folytatták az oktató-nevelő munkát a kolozsvári gimnáziumban, majd 1776-ban vették azt át hivatalos keretek közt a piaristák, Mária Terézia rendeletére.³⁴ A rend korábban már megjelent Erdélyben,³⁵ 1717-ben Besztercén, 1725-ben Nagykárolyban, 1730-ban Máramarosszigeten, 1741-ben Medgyesen, 1751-ben Szentannán telepedtek le s mű-

29 Az adatok forrása: *Erdélyi Iskola* 1933/34, 3–4, 154.

30 *Erdélyi Iskola* 1934/35, 3–4, 196.

31 *Erdélyi Iskola* 1933/34, 3–4, 154.

32 Ld. *Erdélyi Iskola* 1934/35, 3–4. szám, 194.

33 *Erdélyi Iskola* 1934/35, 5–6, 323.

34 1776. június 7-én kelt a rendelet, melynek értelmében a piaristák Kolozsváron a nemesi konviktusban, a szemináriumban, az intézet különböző tagozatain helyezkedtek el, s ez utóbbi a nyilvános iskola (scholas publicas) nevet kapta. Vö. BIRÓ VENCEL: *A kolozsvári róm. kath. főgimnázium története*. In: GYÖRGY LAJOS (szerk.): *Öreg diák visszaéz*. Cluj-Kolozsvár 1926, 32.

35 Felsorolásomban most és a továbbiakban nemcsak a történelmi Erdélyre vonatkozó adatokat említem, amikor erdélyi adatokról beszélek, hanem a mai Romániához tartozó minden magyarlakta települést is számba veszek. Így tehát a történelmi Erdély települései mellett írásomban megjelennek a Partium, a Bánság, Máramaros, Szatmár vidékének egykor magyar többségű helységei is.

ködtek. Az erdélyi egyházmegye egyik püspöke, Bajtay József Antal a rend tagja volt. A piaristák latin neve³⁶ mutatja, hogy a rend célkitűzései közt kiemelt helyen szerepel a nevelés és az iskolai oktatás a szegények pártolása mellett – tantervük korszerű, hírnevük, elismertségük a tanítás területén olyan mérvű, hogy Mária Terézia a maga oktatási előírásrendszerének, a *Ratio Educationis*nak a megalkotásához Marx Gratian osztrák piarista javaslatait kérte.³⁷

A kolozsvári iskola ekkor akadémiai és középiskolai tagozattal egyaránt rendelkezett, az akadémiai tagozat bölcseleti, hittudományi és (részleges) orvosi fakultással működött – a piaristák ezek közül a bölcseleti és hittudományi karon tanítottak, valamint a gimnáziumban, s elemi iskolát is működtettek, ugyanakkor a gimnáziumi konviktust és a szemináriumot is vezették, lelkileg is ellátták a diákokat, emellett az iskola csillagvizsgálóját s a könyvsajtót is igazgatták s lekipásztori szolgálatot végeztek a szintén a jezsuitáktól átvett templomban, miséztek, prédikáltak.

Az intézet későbbi sorsában lényeges mozzanat, hogy Mária Terézia amellett, hogy a piarista rendre bízta a tanintézetet oktatói és nevelői szempontból, ugyanakkor az erdélyi püspököt minden iskola legfőbb protektorává nevezte ki. A püspök jelentést küldött a királynak, e jelentést a gubernium, illetve a gubernium vallási bizottsága, a Catholica Commissio révén terjesztette be. Ez utóbbi bizottság 1767-ben jött létre, eredetileg vagyonkezelési megbízással, ugyanis a Portugáliából kiűzött jezsuiták vagyonát, indiai misszióra szánt pénzét³⁸ Mária Terézia megszerezte, s Bajtay József Antal erdélyi püspök javaslatára az erdélyi katolikusoknak adta – ebből az összegből, ami 400 000 forintot tett ki,³⁹ alakult meg az erdélyi tanulmányalap, amelyet az erdélyi jezsuiták vagyonának hozzáadásával tovább növeltek. A teljes tanulmányi alapot a Catholica Commissio kezelte. Ez a bizottság egészében világi intézmény volt, tagjai katolikusok: a püspök, a gubernium katolikus tanácsosai, titkárai. Az erdélyi egyházmegye Státusa⁴⁰ e bizottság ellen folyamatosan küzdelmet folytatott, önkényesen felállított intézménynek tekintve azt, mivel a Státusnak fenntartott területen gyakorlati befolyást, hozott döntéseket, s mivel megerősödésében és befolyási köre kiszélesítésében valóban része volt az államhatalomnak, amely állami jelleget igyekezett adni neki a Státus autonómiája ellenében.⁴¹ Ennek ellenére a Catholica Commissio hatása és befolyása erős volt, képviselte az erdélyi római katolikus egyházat a legkülönbébb ügyekben, püspökjelölő és püspökválasztó hatalma volt, s azt gyakorolta is, valamint autonóm ügyekben törvényhozó, alkotmányozó és kormányzó hatalmat gyakorolt.⁴² Az 1866/67-es iskolai év-

36 Congregatio Paulina Pauperum Matris Dei Scholarum Piarum, azaz magyarul az Istenanyáról nevezett Szegény Szerzetesapok Kegyes Iskoláinak Rendje.

37 BIRÓ VENCEL: *A kolozsvári róm. kath. főgimnázium története*, 30–31.

38 A pénzt egy lisszabonni német kereskedő adományozta a jezsuita rendben Indiában folytatandó missziójuk segítésére.

39 Egy 1869. november 15-i kimutatás szerint 817381 forint volt a teljes összeg. Vö. MARTON JÓZSEF 104.

40 „Évszázadokon keresztül az erdélyi katolikus élet fellegrárájának tekinthető a Státus.” MARTON JÓZSEF, 163. Az Erdélyi Római Katolikus Státus egyháziakból és világiakból álló egyházmegyei önkormányzat, amely a püspök vezetésével és jóváhagyásával működik az egyházi, iskolai, alapítványi javak kezelésében. A Diploma Leopoldinum kidása után, 1690-ben szilárdult meg, s dolgozott nagy kitartással és erőbevetéssel az erdélyi egyházmegye érdekében.

41 Ld. MARTON JÓZSEF 103–104.

42 BIRÓ VENCEL 34.

ben végre a Státus sikerrel járt, s átvette a Catholica Commissiótól az iskolafenntartói szerepet.⁴³ Ez ebben az időben részben presztízskérdés volt, részben a jelentős pénzügyi alap s egy jelentős tanintézmény fölötti rendelkezés jogával járt – a 20. században, a két világháború közti időszakban azonban ez mentette meg az gimnáziumot s a piarista tanároknak ez biztosította a lehetőséget, hogy továbbra is (magyarul) taníthassanak az egész erdélyi közösség hasznára. Az 1923-as tanügyi rendelkezések nyomán ugyanis külön nehézséget okozott, hogy a kolozsvári tanintézetben a piarista rend tagjai tanítottak: az állami vezetés elképzelése szerint mint minden államban, így Romániában is a szerzetesek az állam nyelvén kötelesek tanítani. Eszerint az intézetük tannyelvet váltott volna. A Státus, amely az iskola fenntartója volt, ezt megakadályozandó a közoktatásügyi miniszterhez folyamodott ezügyben arra hivatkozva, hogy bár az intézetben valóban szerzetestanárok tanítanak, maga az iskola nem szerzetesi intézmény, hiszen egyházi iskola, az Erdélyi Római Katolikus Státus autonóm tanítási intézete, s a tanárokat is a Státus mint iskolafenntartó tartja el és foglalkoztatja. Az erdélyi egyházmegye ekkori püspöke, Majláth Gusztáv Károly, az iskola s a diákok nagy pártfogója és barátja személyesen is sikraszállt az iskola tanítási nyelvének érdekében és védelmében, emlékeztetve az állami hatóságokat arra, hogy a kolozsvári római katolikus főgimnázium (illetve az új elnevezés szerint líceum) mindig az erdélyi püspök ellenőrzése, fennhatósága alá tartozó iskola volt és maradt. Mindezen közbenjárások eredményeképpen, bár megszületett a Magánoktatási Törvény, s benne helyet kapott a szerzetesekre vonatkozó kitétel, de a kolozsvári iskolára vonatkozóan a tulajdonjog vált döntővé, azaz az egyházmegye tulajdonának számított, egyházi főhatósági fenntartásban, a benne tanító piarista szerzetesekre tehát nem vonatkozott kötelező román tannyelv. Ezzel szemben temesvári gimnáziumukban kénytelenek voltak áttérni az állami előírás értelmében a román tanítási nyelvre. Így az első világháborút követő sok megszorítás közepette is sikerült valamit megtartani a kolozsvári iskola jellegéből s belső rendjéből, ami aztán elősegítette a diákok anyanyelvi képzését, segített megtartani a nemzeti öntudatot a vallási önazonosság fenntartása mellett.

Az első világháborút követően az iskolai élet is nehezen indult: az 1918–1919-es tanév a pusztító spanyolnátha járvány miatti hosszú szünettel kezdődött (október 1–december 4.), s rendkívüli tanmenetben, rövidített időkeretben májusban véget is ért. Folytatódtak a korábbi tevékenységek: önképzőkör, Mária-kongregáció, lelkigyakorlatok a főtéri Szent Mihály plébánia segédlelkészeinek irányításával, Majláth püspök látogatásai.⁴⁴ De az 1918–19-es tanévben nemigen volt például tornaóra, a tornaterem ka-

43 Maga a Catholica Commissio a Guberniummal együtt 1868-ban a 43. törvénycikkely értelmében szünt meg, Eötvös József teljesítette ezzel Fogarassy Mihály erdélyi püspök kérését. A Státus 1873-ban nyolc egyházi és tizenhat világi tagból álló igazgatótanács vezetésével pozíciójában megerősödött, s ettől kezdve zavartalanul gyakorolta az erdélyi egyházmegye érdekében hivatását. Ld. MARTON JÓZSEF 104–105.

44 Majláth püspöknek a diákok, köztük a kolozsvári piarista iskola diákjai felé való mindenkori nyitottságát, kivételes odafigyelését, érdeklődését, gyakori látogatásait mutatják az iskola évkönyveinek feljegyzései. Az 1900–01-es értesítőben ezt olvassuk: „Főhatósági látogatások. Székhelyi Majláth Gusztáv Károly dr. gróf, erdélyi püspök és az erdélyi róm. kath. tanító- és nevelő-intézetek főigazgatója, a tanév első hét havában havonként legalább egy alkalommal meglátogatta az intézetet, minden tárgyból meghallgatta a tanulók feleleteit, megtekintette az írásbeli dolgozatokat, megjelent az ének órán és az önképzőkör gyűlésein és pályatételeket tűzött ki.” Ugyanebben az értesítőben olvassuk az önképzőköri beszámolóban: „Erdély főpásztora, székhelyi Majláth Gusztáv Károly dr. gróf püspök úr

tonák lakásaként szolgált; nem volt kirándulás sem. A következő tanévben jelentős volt a diákok létszámcsökkenése, lazult a fegyelem. Már ekkor új tantárgyak jelentek meg a tanrendben, általánosan kötelező lett a román nyelv, az 1921–1922-es tanévtől pedig új tanterv lépett életbe. A következő iskolai évben további változások következtek, még inkább nehezítve a diákok dolgát: a két félév helyett három évharmadra tagolták az évet, az osztályozás módosult, a tanulók évharmadi és évvégi minősítésének kiszámolását megváltoztatták, megemelkedtek az óraszámok. Mindezek mellett a legnagyobb próbatételt az abszolváló vizsga jelentette, amelynek sikeres letételétől függött, hogy a IV. osztály végén továbbtanulhatnak-e vagy sem. A VIII-osok abszolváló vizsgájának sikerétől függően iratkozhattak egyetemre. Az 1925. évtől az érettségi vizsga külön nehézsége, hogy bár a bizottság tagjai az iskola tanárai voltak, elnöke állami kiküldött, idegen, gyakran magyarul nem tudó ember; sőt olyan időszak is következett, amikor a diákok központi helyen, kijelölt bizottság előtt, az állam nyelvén vizsgázhattak csak. Nem csoda, hogy a bukási arány igen megnövekedett, volt olyan év is, hogy az országos arány 40 százalékos volt.⁴⁵ Erre vonatkozóan képet kapunk a korabeli sajtóból. 1934-ben például a katolikus iskolákra vonatkozóan a következő adatok jelentek meg: az erdélyi (gyulafehérvári) római katolikus egyházmegye 7 főgimnáziumban a júniusi érettségi vizsgákon 123 tanuló jelent meg, de csak 26, azaz 21,14 százalék tett sikeres érettségi vizsgát.⁴⁶ Az okok közt első helyen szerepel a szigorított érettségi törvény, amelynek végrehajtási utasítása nem jelent meg időben, csupán a vizsga napján! További okok a nyelvi nehézségek: a latin írásbeli vizsgán a latin szöveget románra kellett fordítani, természetrajzból s bölcsészetből csak tolmács útján felelhetek magyarul a vizsgázók. A szeptemberi (pót)érettségien az erdélyi egyházmegye főgimnáziumaiból 92-en jelentkez-

ömeltősága IX. 23. szerencsétlente a kört magas látogatásával. A gyűlés végén lelkesítő beszédet intézett az önképzőkör tagjaihoz.” *Az erdélyi római katolikus Státus kegyesrendiek vezetése alatt álló kolozsvári főgimnáziuma, Értesítő 1900–1901-re.* Közzéteszi ERDÉLYI KÁROLY dr., igazgató, Kolozsvár 1901, 90. Több mint húsz évvel később, 1928-ban hasonló rendszerességű és mélységű kapcsolatról szól a feljegyzés: „Dr. Székelyi Majláth Gusztáv Károly gr, az erdélyi róm. kath. tan- és nevelőintézetek főigazgatója, intézetünkben csaknem havonként látogatott. Látogatásaikor az ifjúság lelki fejlődése iránt, valamint a tanítás és nevelés minden mozzanata iránt érdeklődött. 1927. dec. 13-án és 1928. április 19-én az osztályokban rendszeres látogatást végzett.” *Az erdélyi római katolikus Státus kegyesrendiek vezetése alatt álló kolozsvári főgimnáziuma, Értesítő az 1927–1928-as évre.* Közli BÍRÓ VENCEL igazgató, Kolozsvár 1928, 28. Nem csoda hát, ha a Visegrádi Lajos igazgatósága alatt, az 1922-ben megjelent 1921–1922-es értesítő elején igen meleg hangon emlékeztek meg Majláth püspök 25. püspöki évfordulójáról: „E huszonöt év alatt a nevelés nemes munkájában mindig előttünk haladt, a nevelők törekvéseit igazolta, segített nekik, a fejlődő ifjúságot a kezébe vette, simított, finomított rajtuk, magához ölelte őket, a szeretet lelkét lehelte beléjük. Ha közibénk jött, jövetelét először a fiúknak jelezte, első útja az ifjúság lelki megtisztítására vezetett, minden tanulót név szerint ismert, ha valamelyiket nem látta, jó pásztor módjára utána kérdezősködött, ha beteg volt, felkreste. Felemelte, nemesítette őket, azt akarta, hogy minden egyes eltávozásakor tiszta lelkű ifjúságot hagyjon maga után.” *Az erdélyi római katolikus Státus kegyesrendiek vezetése alatt álló kolozsvári főgimnáziuma, Értesítő az 1921–1922-es évre.* Közli VISEGRÁDI LAJOS igazgató, Kolozsvár 1922, 3.

45 REISINGER LÁSZLÓ ANDRÁS – KOSZTIN PÉTER (szerk.): *A kolozsvári piarista öregdiákok emlékkönyve*, 50–51.

46 A sikeresen érettségizők száma iskolánként: Brassó 15-ből 5, Csíkszereda 17-ből 3, Gyulafehérvár 16-ból 0, Kolozsvár 14-ből 4, Kolozsvár, Marianum 18-ből 6, Marosvásárhely 19-ből 2, Székelyudvarhely 14-ből 6. Az érettségi vizsga körüli törvénykezés állandó változása nem csak a magyar tanulók számára jelentett azonban nehézséget, hiszen az országos eredmény is gyengébb volt, mint az előző évi, 52,90 százalékos a korábbi 76,52 százalékhöz képest. In: *Erdélyi Iskola* 1933/34, 7–8, 64.

tek s álltak vizsgára, ebből azonban mindössze 9-nek sikerült letennie a vizsgát.⁴⁷ A következő tanév végén 2847 jelölt állt érettségi vizsgára, sikeresen vizsgázott 1070 (37 százalék), a vizsgán elbukott 1777.⁴⁸

Ilyen körülmények közt folytatták a piarista paptanárok a rájuk bízott iskola vezetését, annak falai közt az oktató-nevelő munkát, amit a konviktusbeli tevékenység egészített ki. Az általános csüggedés, a teljes reményvesztettség lelkiállapotában kellett irányt mutatniuk, értelmes célt a fiatalok elé állítaniuk, s amikor a magyar diákok későbbi elhelyezkedési lehetőségei is szűkültek, a tanulás, a becsületes, vallásos emberré levés értelmét megmutatniuk. A kolozsvári római katolikus főgimnázium tanári kara a nehéz körülmények közt sem hagyta magát. Minden lehetőséget megragadtak: ünnepélyeket szerveztek, kiváló lelkiatyák bevonásával tartották az évi lelkigyakorlatokat, amikor lehetőség adódott rá, nagyszabású kirándulásra, országjárásra vitték diákokat – így 1922 őszén Brassót és környékét, 1924-ben Verespatakot s a nemesfémányakat, 1925-ben Gyulafehérvár és Vajdahunyad városokat és azok környékét látogatták meg. Az 1923/1924-es tanévben az általános hangulat javítására Patay József igazgató (1925-től ő lett az önállósult erdélyi piarista rendtartomány első elöljárója) vidám órák tartását vezette be az ünnepnapokat megelőző délután, amikor tréfás szavalatok, énekek, jelenetek előadásával, álló- és mozgóképek vetítésével igyekeztek derűre hangolni a tanulóifjúságot, életkedvet adni a diákoknak.⁴⁹ A művészi nevelés fellendülése is ebbe az irányba hatott: kiváló ének- és zenekar szerveződött, művészettörténeti elődássorozatot tartottak Tóth Lajos, majd Bíró Vencel, Diviaczky Rezső rajztanár a diákság művészi ízlésének kialakítására, csiszolására törekedett a rajzórakon.⁵⁰ A testne-

47 *Erdélyi Iskola* 1934/35, 3–4, 195.

48 A közoktatásügyi minisztérium közlése alapján közölte az *Erdélyi Iskola* 1935/36, 1–2, 72.

49 Az iskolai értesítő megemlíti a vidám órákat: „a finevelő szavalóversenyt rendezett”, farsangkor délután mókás jeleneteket adtak elő vidám énekek kíséretében. Az ezévi vidám órák keretében a következő filmeket nézte meg a tanulóifjúság: *Fabiola*, *Vezuv*, *Eszkimók*, *Jézus Krisztus*, vetítette Fertetics István tanár. Ld. *Az Erdélyi Róm. Kath. Státus kegyesrendiek vezetése alatt álló kolozsvári főgimnáziumának Értesítője az 1924–25-es tanévről*. Kiadja PATAY JÓZSEF igazgató, Kolozsvár 1925. Az 1927–28-as tanévben *A főgimnázium története* cím alatt a 12. felsorolt tétel a vidám órák: „az intézet az ifjúságot többször elszórakoztatta. Az ifjúság több tudományos és vallási filmet nézett meg, ifj. színelőadásokat, vallásos és világi koncerteket hallgatott, szavalóművészeket figyelt meg, régiség kiállítását tekintett meg, cirkuszban volt. Az ismeretek gyarapítása volt mindig a főcél.” *Az Erdélyi Róm. Kath. Státus kegyesrendiek vezetése alatt álló kolozsvári főgimnáziumának Értesítője az 1927–28-es tanévről*. Kiadja BÍRÓ VENCEL igazgató, Kolozsvár 1928, 31.

50 Minderről bőven találunk adatokat az iskolai értesítőkben. A művészeti nevelést célzó művészettörténeti előadásokról az 1922–1923-es értesítőben P. Tóth Lajos tanár erőfeszítéséről értesülünk: öt vasárnap délután tartott másfél órás előadásokat az ókori művészetek ismertetése érdekében. Az 1923–24-es tanévben, amellet, hogy Diviaczky Rezső intézeti rajztanár 25. pályafordulójára ünnepséget rendeztek, Bíró Vencel művészettörténeti előadásairól olvashatunk, ezek témája: híres vallásos képek, s ezt kiegészíti képtárlatok megtekintése. Az 1924–25-ös tanévről kiadott értesítő a tanárok közeleti, iskolán kívüli tevékenységéről is beszámolva említi: Diviaczky 1925 tavaszán kiállítást rendezett festményeiből. *Az Erdélyi Róm. Kath. Státus kegyesrendiek vezetése alatt álló kolozsvári főgimnáziumának Értesítője az 1924–25-es tanévről*. Kiadja PATAY JÓZSEF igazgató, Kolozsvár 1925, 36. Az 1927–28-es tanévben a 10-es szám alatt tárgyalt művészi nevelés címszónál azt olvashatjuk, hogy műének és képzőművészet szerepelt a diákok programjában, majd arról is olvashatunk, hogy az ifjúság vallásos és világi koncerteken vett részt. *Az Erdélyi Róm. Kath. Státus kegyesrendiek vezetése alatt álló kolozsvári főgimnáziumának Értesítője az 1927–28-es tanévről*. Kiadja BÍRÓ VENCEL igazgató, Kolozsvár 1928, 31. Az 1929–30-as iskolai évben az értesítő beszámol arról, hogy az intézet jubileumát ünnepel-

velés az 1923/1924-es tanévtől kiváló tornatanár, Schenker Lajos tartalékos őrnagy és okleveles vívótanár vezetésével folyt, a diákok több sportban kipróbálhatták erejüket, vivni tanultak, e téren országos szinten is eredményeket értek el.⁵¹

A piarista iskolai nevelésben jelentős szerepet kapott a cserkészzet – erről dr. Wildt József tanár beszélt az 1922. május 28-i évzárón, majd az ő, később az Uitz Mátyás és Puskás Lajos tanárok buzgólkodása nyomán el is indult az iskolában a cserkészmozgalom.⁵² Ezt mind a tanárok, mind nevelésük eredményeként a diákok az iskolai nevelés kiegészítésének tekintették, illetve többletnek. A nevelés másik, az iskolai tevékenység kiegészítő bástyája volt az önképzőkör, amely a nagy előd, Pázmány nevét viselte,⁵³ s amelynek keretében a szép magyar szót ünnepelték. Dolgozatok, kritikák, versek születtek, szavalatok hangzottak el, a tennivágyó, irodalmi igényességű diákoknak itt nyílt tér és lehetőség többet tenni, mint a tanórán, erejüket kipróbálni.⁵⁴ E tevékenység ke-

ték (az 1579. október 21–24-i országgyűlési határozatot véve alapul a jezsuiták megtelepedéséről, akikről az iskolát a piaristák átvették, ennek 350 éves évfordulója volt), s az alkalomra egy díszes albumot adtak ki, melynek szövegét Bíró Vencel írta, s melyhez 10 műmellékleten rajzokat csatoltak az intézet múltjából és jelenéből, ez utóbbiak szerzője Hankó János rajzoló művész. Az albumból 500 számozott példány készült. *Az Erdélyi Róm. Kath. Státus kegyesrendiek vezetése alatt álló kolozsvári főgimnáziumának Értesítője az 1929–30-as tanévről*. Kiadja UITS MÁTYÁS igazgató, Kolozsvár 1930. A következő években mindig hirt ad az iskolai értesítő a művekről, a rajz- és kézimunkakiállításról, ez tehát elegendő bizonyosság a művészeti nevelés állandóságára, 1930-ban a szokásos énektanítás és énekkari tevékenység mellett arról is hirt kapunk: gitár- és mandolinzenekar alakult, furulyázás is lehetséges volt Csorján Márton irányításával.

- 51 Az iskolai értesítőkben a testnevelés hangsúlyosabban a harmincas évek legelejétől jelenik meg, amikor tornabemutatókról olvashatunk, a testnevelés pedig külön és kiemelten van jelen ezekben az iskolai év végén kiadott beszámolókbán.
- 52 A cserkészetről is rendszeresen beszámolnak az iskolai értesítők. Az 1933–34-es tanévben az iskolai értesítő külön megemlíti a cserkészünnepélyt, amelynek keretében Málnásy Géza öregcserkész *Fiúk!* című darabját adták elő április 29-én. Az 1934–35-ös tanévben a cserkészzet keretében kiemelten a szociális érzékre nevelés volt a cél az évvégi beszámoló szerint.
- 53 A korábban is működő, de név nélküli önképzőkör az 1901–1902-es tanévben vette fel a nagy előd, Pázmány nevét. Ld. *Az erdélyi római katolikus Státus kegyesrendiek vezetése alatt álló kolozsvári főgimnáziuma, Értesítő 1900–1901-re*. Közzéteszi ERDÉLYI KÁROLY dr., igazgató, Kolozsvár 1901, 40.
- 54 Az önképzőkori tevékenységről viszonylag sok adat jelent meg az évről évre kiadott iskolai értesítőkben. A kör a VII–VIII-os diákok részvételével egy tanár és egy diákelnök vezetésével működött, s találkozóin a diákok saját dolgozataikat olvasták fel, verset mondtak, énekeltek. Ugyanakkor diákfolyóiratot szerkesztettek az iskolában tanulók beadott munkáiból, jeles napokon, ünnepeken iskolai ünnepélyt szerveztek stb. Ezekből a tevékenységekből csupán néhány érdekesség: az 1900–1901-es tanévről készült értesítőben az önképzőkori tevékenység címszó alatt olvashatunk a *Hajnal* című iskolai folyóirat létezéséről, s hogy az a folyó évben 525 oldal terjedelemben jelent meg, az önképzőkörhöz beérkezett 75 dolgozat, abból a kör 58-at fogadott el, éspedig 48 prózai művet és 10 költeményt. In. *Az erdélyi római katolikus Státus kegyesrendiek vezetése alatt álló kolozsvári főgimnáziuma, Értesítő 1900–1901-re*. Közzéteszi ERDÉLYI KÁROLY dr., igazgató, Kolozsvár 1901, 94–95. A következő iskolai évben az önképzőkör tevékenységei közt többször szerepelt az akkor VII. osztályos Kuncz Aladár neve: római utazásáról tanulságos felolvasást tartott, 2 elbeszélést írt, 7 bírálatot, s a kör előadásán szavalt. Ld. *Az erdélyi római katolikus Státus kegyesrendiek vezetése alatt álló kolozsvári főgimnáziuma, Értesítő 1901–1902-re*. Közzéteszi ERDÉLYI KÁROLY dr., igazgató, Kolozsvár 1902, 41. Az 1902–1903-as tanévben az önképzőkör keretében dramolettet írt Pitroff Pál VIII. osztályos, elbeszélést Kuncz Aladár VIII-os 3-at, s ugyancsak Kuncz szabad előadást tartott Kemény Zsigmondról. In. *Az erdélyi római katolikus Státus kegyesrendiek vezetése alatt álló kolozsvári főgimnáziuma, Értesítő 1902–1903-ra*. Közzéteszi ERDÉLYI KÁROLY dr., igazgató, Kolozsvár 1903, 27. 1903–1904-ben az ifjúsági Pázmány Önképzőkörben sok más, megszokottabb műfaj (iskolai dolgozat, bírálat, ismeretetés,

retében tűntek ki többek között olyan diákok, akik később maguk is ennek az iskolának lettek tanárai piaristaként (Aubermann Péter, Cservény Albin)⁵⁵ vagy világi szaktanárként (Heinrich László, Pataki József). Az önképzőkört, ezt a remek keretet az 1926–1927-es tanév végén állami rendelet betiltotta, megszüntette. Ettől kezdve az iskolai ünnepélyek s a kongregációs megcserkésztevékenység kiemeltebb szerepet kapott, azok maradtak a tanulóifjúság iskolán kívüli megnyilvánulásának lehetőségei. A Mária Kongregáció keretében sok jó színjelőadásra került sor, a diákok a színházzal, színjátszással úgy is kapcsolatba kerültek, hogy a kolozsvári színházban tartott matinékre jártak, amelyeken a bevezető előadást a város kiemelkedő egyéniségei mellett tanáraik tartották (dr. Perényi József, Visegrádi Lajos, Földvári György, dr. Patay József, Rácz József, dr. Rózsa József, Csopoti Lajos, dr. Bíró Vencel, Puskás Lajos, Reischel Artúr).⁵⁶

elbeszélés) mellett a színdarabírási csirái is jelentkeztek: dramolettet írtak Fellner József VII. osztályos (1-et) és Osztián Ödön VII. osztályos (1-et). In: *Az erdélyi római katolikus Státus kegyesrendiek vezetése alatt álló kolozsvári főgimnáziuma, Értesítő 1903–1904-ra.* Közzéteszi ERDÉLYI KÁROLY dr., igazgató, Kolozsvár 1904, 54.

55 Az iskola 1924–25-es évre készült értesítőjéből megtudjuk, hogy évről-évre „az intézettől az abiturienti diákok nevében Cservény Albin VIII. oszt. tanuló búcsúzott”, aki ebben a tanévben a Pázmány Önképzőkör elnöke is volt. *Az Erdélyi Róm. Kath. Státus kegyesrendiek vezetése alatt álló kolozsvári főgimnáziumának Értesítője az 1924–25-es tanévről.* Kiadja PATAY JÓZSEF igazgató, Kolozsvár 1925, 31.

56 Az iskolai értesítőkben ezeknek az eseményeknek nyoma van. Egy korai példa erre: az 1900–1901-es tanévben az ifjúsági előadásokon 862 ifjú 754, 90 koronát költött színházi jegyekre és bevezető füzetekre (106 példány), ezeken az előadásokon az ifjúságot Rietly Károly felügyelte, aki az eseményeket szervezte is. Ebben az évben „Janovics Jenő dr. színházi művezető lelkes támogatásával az Országos Tanárkegyesület kolozsvári köre ifjúsági előadásokat szervezett.” Az előadások: Katona Bánk bán, Shakespeare Julius Caesar, Berczik Himfy dalai, Csiky Nagymama, Vörösmarty Csongor és Tünde, Kisfűdy Kérők, Gaal Peleskei nótárius, Moliere Fösvény, Tóth Ede A falu rossza, Shakespeare Szentivánéji álom, Szigligeti Liliomfi és a Cigány, II. Rákóczi Ferenc fogsága, Csikos, Madách Ember tragédiája. Bevezetőt mondott Széchy Károly, Csengeri János, Halász Ignác, Haraszti Gyula és Márki Sándor egyetemi tanárok, Janovics Jenő színházi művezető, Erdélyi Pál, az egyetemi könyvtár igazgatója, Gyalui Farkas egyetemi könyvtártsz, Vezsenyi Béla hírlapíró, Kovács Dezső, Versényi György, Kiss Ernő, Solyom János középiskolai tanárok. *Az erdélyi római katolikus Státus kegyesrendiek vezetése alatt álló kolozsvári főgimnáziuma, Értesítő 1900–1901-re.* Közzéteszi ERDÉLYI KÁROLY dr., igazgató, Kolozsvár, 1901, 102. A következő, 1901–1902-es tanévben ifjúsági színházi előadásokon 901 ifjú 736,20 koronát költött színházjegyre. *Az erdélyi római katolikus Státus kegyesrendiek vezetése alatt álló kolozsvári főgimnáziuma, Értesítő 1901/2-re.* Közzéteszi ERDÉLYI KÁROLY dr., igazgató, Kolozsvár, 1902, 48. Az 1902–1903-as évben az ifjúsági színházi előadásokon 629 ifjú 469,90 koronát költött színházjegyre. Az 1903–1904-as értesítő szerint az ifjúsági előadásokon 700 ifjú 625,60 koronát költött színházjegyre, a bevezető fejtegetésekből az intézetben elkelt 128 példány 128 K értékben. *Az erdélyi római katolikus Státus kegyesrendiek vezetése alatt álló kolozsvári főgimnáziuma, Értesítő 1903/4-re.* Közzéteszi ERDÉLYI KÁROLY dr., igazgató, Kolozsvár, 1904, 61. Az 1902–1903-as évben az ifjúsági színházi előadásokon 629 ifjú 469,90 koronát költött színházjegyre. Az 1901–1902-es tanévben ifjúsági színházi előadásokon 901 ifjú 736,20 koronát költött színházjegyre. *Az erdélyi római katolikus Státus kegyesrendiek vezetése alatt álló kolozsvári főgimnáziuma, Értesítő 1901/2-re,* közzéteszi ERDÉLYI KÁROLY dr., igazgató, Kolozsvár, 1902, 48. Az 1902–1903-as évben az ifjúsági színházi előadásokon 629 ifjú 469,90 koronát költött színházjegyre. Az 1903–1904-as értesítő szerint az ifjúsági előadásokon 700 ifjú 625,60 koronát költött színházjegyre, a bevezető fejtegetésekből az intézetben elkelt 128 példány 128 K értékben. *Az erdélyi római katolikus Státus kegyesrendiek vezetése alatt álló kolozsvári főgimnáziuma, Értesítő 1903/4-re.* Közzéteszi ERDÉLYI KÁROLY dr., igazgató, Kolozsvár, 1904, 61. Egy másik példa az előadások címeivel: „a kolozsvári Nemzeti Színházban tartott ifjúsági előadások az Országos Tanár-Egyesület Kolozsvári Köre az 1904–5. évi téli színi évadban is rendezte

Az I. világháborút követő események általános döbbenetet és zavarodottságot okoztak az immár kisebbségi sor(s)ba került erdélyi magyarság körében, s bizony a csüggedés és tehetetlenség uralkodott el az értelmiségen is, akiknek pedig az új körülmények közti élet hogyanját is ki kellett volna dolgozniuk, s a nép számára felmutatniuk. De a sokk hatalmas volt, s az értelmiség sem egyéneiben, még kevésbé közösségként, iránymutató rétegeként nem tudta, hogyan tovább. A csüggedés és kilátástalanság sokakban a Magyarországra való átköltözés döntését szülte meg, másoknak, akik maradtak, is évekre telt, míg felocsúdtak. De időre volt szükség azért is, mert a körülmények, szabályozások és lehetőségek nem voltak egyértelműek – vontatottan alakult az iskolázásra vonatkozó új állami szabályozás, alakulóban volt az iskolarendszer, a tanügyi törvénykezés. Mindezek viszonylagos körvonalazódásával, s a kisebbségi lét tényével számolva, azt lassan elfogadva az erdélyi magyar értelmiség elkezdett ocsúdni, s a kényszer szülte körülmények közt mégis életre berendezkedni, életlehetőségek és –megnyilvánulások után nézni, azokat kialakítani az adott körülmények között. Lassan elindultak a különböző napi-, hetilapok, irodalmi újságok, a kulturális élet megnyilvánulásai, az egyesületek, a kisebbségi élet mindennapjait megszervezni hivatott csoportosulások.

A katolikus iskolák tanárai és diákjai egyaránt fájlalták, hogy számukra nincs olyan lap, amely érdekes olvasnivalóval látná el őket, ugyanakkor szórakoztató és elgondolkodtató formában nevelné az ifjúságot, életszemlélete kialakításában segítené és kiegészítené az iskolai tanári munkát, az otthoni szülői nevelést s a templomi hitre vezérlest. Erre az igényre válaszként Szatmáron az ott (újra) megtelepedett jezsuiták képviselője, P. Olasz Péter 1925. július 5-én egy füzetet jelentetett meg *Új Nemzedék* címen mintegy 1500 példányban. A szünidei újságból négy szám jelent meg, melyek közül az utolsó előrevetítette és beharangozta egy rendszeresen megjelenő (katolikus) ifjúsági periodika születését-indulását. Ez az új kiadvány a piaristák kolozsvári iskolájában született és

zett ifjúsági előadásokat. Színre kerültek: Jókai Arany ember, Tóth E. Tolonc, Katona Bánk bán, Berczik Himfy dalai, Vörösmarty Csongor és Tünde, Goethe Faust, Szigeti A cigány, Madách Ember tragédiája, Szigligeti Liliomfi, Schiller Orleansi szűz és Shakespeare Julius Caesar. Minden előadást egy bevezető fejtegetés előzött meg, ameylben az ifjúság a színre kerülő darab magyarázatát kapta. Ezen előadások tartották: Csengeri János és Cs. Papp József egyetemi tanárok, Kovács Dezső, Sólyom János, Versényi György, Kiss Ernő dr, Seprődi János, Pálfi Márton és Rietly Károly középiskolai tanárok. Az előadások hazafias és esztétikai célt szolgáltak és megfeleltak feladatuknak. Az ifjúság viselkedése kifogástalan volt. Intézetünkben 756 ifjú 598,10 K-t költött színházi jegyekre.” *Az erdélyi római katolikus Státus kegyesrendiek vezetése alatt álló kolozsvári főgimnáziuma, Értesítő 1904/5-re.* Közzéteszi ERDÉLYI KÁROLY dr., igazgató, Kolozsvár, Gombos Ferenc könyvsajtója 1905, 129. Egy későbbi példa, ezúttal a tanárok ifjúsági színházi előadásokhoz tartott bevezetőiről: az 1924–25-ös tanévben dr. Patay József igazgató a Magyar Színházban az Ember tragédiája ifjúsági előadásához tartott bevezető előadást, Rácz József a Cigányhoz, dr. Rózsa József, a *Jóbarát* felelős szerkesztője, az intézet tanára pedig az Obsitos előadásához mondott bevezetőt az ifjúság számára. In. *Az erdélyi római katolikus Státus kegyesrendiek vezetése alatt álló kolozsvári főgimnáziuma, Értesítő 1924–25-re.* Közzéteszi PATAY JÓZSEF igazgató, Kolozsvár, 1925, 36. Az 1927–28-as tanévben a tanárok közül Csopoti Lajos bevezető előadást tartott a Magyar Színházban az Akácfavirág című ifjúsági előadásához, Puskás Lajos a Bizánc címűhöz, Rácz József tár és tartalékos főhadnagy a Cigány előadása előtt mondott bevezetőt. In. *Az erdélyi római katolikus Státus kegyesrendiek vezetése alatt álló kolozsvári főgimnáziuma, Értesítő 1927–28-ra.* Közzéteszi BIRÓ VENCEL, igazgató, Kolozsvár, 1928.

jelent meg, itt alakult az a szellemi műhely, amelyben ez a jelentős kezdeményezés ki-
serkent és ahol 1940-ig élni tudott.⁵⁷ Itt találták ki és állították össze, nagy-nagy gond-
dal és figyelemmel a felcseperedő nemzedék igényeire, lelki szükségleteire, saját, kivá-
lóan pontra tett, a gyakorlatban is kipróbált nevelési elvekre alapozva, innen postázták
a piarista – és világi – tanárok vezetésével, diákok önkéntes segítségével az előfizetők-
nek (akik a levelezési rovat tanúsága szerint Erdély legkülönbözőbb helységeiből kérték
és kapták a lapot).

A *Jóbarát* nevű,⁵⁸ a két világháború közt kiadott újságot katolikus szellemiségű, de
általános értelemben vett (nem kifejezetten felekezeti) ifjúsági lapnak szánták szerkesz-
tői. „Alcíme szerint 'Irodalmi és tudományos folyóirat az ifjúság számára'. Megjelent
Kolozsvárt 1925. szept. 15. és 1940. jún. 15. között július és augusztus kivételével min-
den hónap 15-én P. Olasz Péter szatmári *Új nemzedék* c. füzeteinek folytatásaként. Ki-
adta a Kolozsvári Róm. Kat. Főgimnázium tantestülete. Felelős szerkesztője Rózsa Jó-
zsef, társszerkesztők P. Olasz Péter jezsuita (a III. évfolyam végéig), Uitz Mátyás
piarista (a XII. évfolyam végéig) és Reischel Artúr piarista (a XIII. évfolyamtól fogva).
A gondosan szerkesztett húszoldalas havi folyóirat az erkölcsi nevelés, ismeretterjesz-
tés és szépirodalom mellett az ifjúságot érdeklő szinten minden kérdésnek állandó ro-
vatot biztosított a cserkészettől a pályaválasztásig.”⁵⁹ Indulását így köszöntötte s ha-
rangozta be Erdély püspöke, Majláth Gusztáv Károly: „Pax Christi! Az 'Új Nemzedék' c.
szünidei ifjúsági lapot, melyet olvasói élénksége és határozottsága miatt bizonyára
megkedveltek – a 'Jó Barát' váltja fel, mely az iskolai év folyamán óhajtja maga köré
gyűjteni azokat, 'akiknek hit az ereje, és szeretet az evangéliuma'. Hogyne látnám szí-
vesen megindulni e lapot, melynek feladata a krisztusi ideál folytonos szemmel-
tartásával nemesítőleg, irányítólag hatni fejlődő ifjainkra és megteremteni közöttük a
szellemi kapcsolatot, felfedezni a szunnyadó tehetségeket, munkára ösztönözni a ké-
nyelmeseket. Kitartást, türelmet, bizalmat és nagy szeretetet kívánunk mindazoknak,
akik e nemes feladat megoldására vállalkoztak.”⁶⁰ Nem meglepőek Majláth püspök

57 Valóban nem csoda, hogy ennek az iskolának a munkaközössége létre tudta hozni a lap megjelenté-
séhez szükséges szellemi műhelyt, s ébren tudta tartani a lelkesedést annyi éven át nemcsak a szerze-
tes-, hanem a világi tanárokból – a Jóbarát felelős szerkesztője mindvégig a közülük való Rózsa Jó-
zsef volt – és a diákokban is. A ma évenyes piarista rendi konstitúció az iskolákban a világiakkal való
együttműködésről kifejezetten így fogalmaz: „Rendtársaink tekintsek testvéreiknek és munkatársaik-
nak azokat a különböző fokozatú világi tanárokat, akik pedagógiai munkájukkal részt vállalnak az ál-
talunk végzett oktató-nevelő tevékenységben. Nagyon kíváncsiak, hogy a velük való foglalkozást érett
felelősségtudattal szívünkön viseljük. Elsősorban volt diákjaink közül válogassuk őket, és kísérjük
munkájukat éber, figyelmes gondoskodással. Így érhetjük el, hogy iskoláinkban a lehető legalkalma-
sabb munkatársaink legyenek.” *A Kegyes Iskolák Rendjének Konstitúciói és Regulái* 130. Ha nem is ez
a szöveg volt a vizsgált időszakban érvényben, a világi tanárokkal együtt tanító piarista szerzetes-
tárok ebben a szellemben gyakorolták hivatásukat már akkor is.

58 A lap első évfolyama *Jó Barát* címen jelent meg, majd *Jóbarátra* változott, s így is tartja számon az
irodalomtörténetírás és sajtótörténet.

59 BALOGH EDGÁR (főszerkesztő): *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon* 2. kötet. Bukarest 1991, 504.

60 Keltezés: Gyulafehérvár–Alba Iulia, 1925. okt. 1. In: *Jó Barát* 1925. október 15. I. évfolyam 1. szám,
3. Majláth püspök diákszeretete közismert volt, szívügyének tekintette a tanulóifjúság nevelésének
kérdéseit. Korábban 1911-ben az ő részvételével az egész magyar püspöki kar közös főpásztori szóza-
tot adott ki a tanulóifjúság erkölcsi nevelésének fokozására. Erdélyben pedig Majláth püspök maga
volt az egész egyházmegye ifjúságának lelki vezetője. Vö. SCHULLER MÁRIA: *A diákok püspöke*. In: *Ke-
resztény Szó* 1995/8 (augusztus), 11–14. Erre emlékezett az egykori temesvári piarista diák, a későbbi

sorai, ha tudjuk, hogy ő a sajtó szerepét már korábban igen fontosnak tartotta: ezt tanúsítják a 20. század elején, 1902-ben a Pázmány Egyesületbe való belépésekor mondott szavai: „A katolikus nevelés kiegészítője a katolikus sajtó. Enélkül meg nem élhetünk, prédává lesznek elveink, szabadságunk, függetlenségünk. Katolikus hírlap-irodalom nélkül eszméink nem hódítanak, csak tengődnek. Egyenértékű hírlapirodalmat kell teremtenünk, hogy ne érjen az elmaradás vádja.”⁶¹ Majláth püspök a *Jóbarát* tizedik évfordulójára így írt: „Amióta a *Jóbarát* megjelent, nem volt annak 10 éven keresztül egyetlen száma sem, melyet érdeklődéssel el én olvastam volna. Ha késett, vártam rá, ha megjött, örvendtem neki. Vajon sejtették-e a szerkesztők és munkatársak, hogy az én főpásztori áldásom is állandóan velük volt s segítette tollukat, hogy akár oktató, akár szórakoztató cikkeket írnak, mindig az Úr Jézus szíve szerint találják el a gondolatot? A szerkesztő-tanárok és munkatársak is szívesen dolgoztak, mert hiszen érezhették, hogy a *Jóbaráton* keresztül könnyebb az út a diákszívekhez, mint a rideg katedra tekintélye révén. Én pedig, különösen amióta gyakori gyengélkedésem és korom miatt már nem lehetek oly gyakran az ifjúság körében, érzek hálát a *Jóbarát* iránt, amely immár 10 év óta azt a szellemet terjeszti s azt a szeretetet hirdeti, amely egyben az én szívem tnitása is. Azért ezt a lapot úgy tekintem, mint egyik legértékesebb munkatársamat, mint megbízalmasabb helyettesemet, mint az én hűséges jóbarátomat. Áldást szórok további útjaira!”⁶²

Az 1935. június 15-i lapot, a X. évfolyam 10. számát a szerkesztőség ünnepiként, jubileumiként jelentette meg. Anyagába Majláth püspök rövid dicsérő soraihoz hasonló gratulációk jelentek meg,⁶³ valamint emlékező írások kerültek, amelyek egy része a

besztercei főesperes, Csenkey Ágoston: „Mindig hálával gondolok Székelyi gróf Majláth Gusztáv Károly püspökre. 1927-ben ismertem meg Temesváron, amikor Pacha püspököt szentelték. Hetedik gimnazista voltam a piaristáknál. Az erdélyi főpásztornak az volt a híre, hogy ő a diákok püspöke. Gyönni lehetett nála a paneveldében. Általános gyónásomkor körülbelül húsz percig foglalkozott velem, hivatáserosító buzdításokat adott.” In: *Keresztény Szó* 1995/8, 12.

61 Idézi SCHULLER: *Keresztény Szó* 1995/8, 11–12.

62 *Jóbarát* 1935. június 15, 218.

63 *Fenntartott helyek* címen a már idézett Majláth püspök mellett Pacha Ágoston és Fiedler István püspök, Gh. Popa állami főinspektor (románul), Zomora Dániel nagyprépost, Gyárfás Elemér, az Erdélyi Katolikus Egyházi Tanács elnöke, szenátor, Balázs András prelátus-kanonok, tanügyi előadó, Boga Alajos konok, egyházi főtanfelügyelő, Walter János generális asszisztens, Tóth Tihámér egyetemi tanár, Bíró Vencel piarista rendfőnök, gróf Bethlen Györgyné, Kristóf György egyetemi tanár, Bagossy Bertalan nyugalmazott főgimnáziumi igazgatóhelyettes, Trefán Leonárd, Kayser Lajos prelátus-kanonok, a temesvári piarista főgimnázium püspöki biztosa, Balanyi György piarista egyetemi tanár, Finály Gábor ny. tanker. főigazgató, Floznik György pápai kamarás, Kovács kandid premontrei vikárius-perjel, Veress Ernő plébános, az Erdélyi Tudósító szerkesztője, Sándor Imre főesperes, Molnár Frigyes, P. Jánossy Béla, Klug Péter gyógypedagógiai szakfelügyelő, Kovács András igazgató, Balásy Imre esperes-plébános, Riszner Ödön ny. tanár, c. igazgató, Petres Kálmán fiúnevelő intézeti igazgató, Papp János főgimnáziumi igazgató, Csipak Lajos tb. kanonok, Jénáki Ferenc, Bíró Lajos főgimnáziumi igazgató, Tóth Lajos piarista liceumi igazgató, László Ignác hittanár, Baráth Béla pápai kamarás, teológiai tanár, Vuchetics Endre, a Déli Hírlap főszerkesztője, Kályáni Ferenc gimnáziumi internátusigazgató, Albert István piarista tanár, Badilla János, a Thérézianum árvaház igazgatója, Bakódi Antal főgimnáziumi igazgató, Ivánfi János gimnáziumi tanár, Rohonczy Ilona tanárnő, Józsa János liceumi tanár, Márton Áron, a Katolikus Népszövetség igazgatója, az Erdélyi Iskola szerkesztője, Klank Jenő hittanár, Szakáts Antal hittanár, Albert Vilmos, a *Férfias élet* fordítója, Szemlér Ferenc ny. főgimnáziumi igazgató, Ferenczy Géza, Balacz Gábor thérézianumi tanárok köszöntői, Sik Sándor és Walter Gyula erre az alkalomra írt versei.

kezdetekre, az indulásra, másik része a megtett útra tekintett vissza. Egyes cikkek pedig a célkitűzéseket foglalták össze és ismételték el. A felelős szerkesztő, Rózsa József *Ünnepi szerk. Üzenet* című bevezető, vezércikk-szerű írása ez utóbbi kategóriába tartozik. „Ünnepi hangulatot akar teremteni a tizedik év határkövéhez ért *Jóbarátnak* ez a jubileumi száma is. Nem hangoskodó mellveregetés akar lenni, hanem erőink, eredményeink mérlege. Seregszemle. Számvetés. Számbavevése annak, hogy az a sok-sok betű, amelyet tíz év alatt egymás mellé róttunk, talált-e visszhangra a lelkekben. (...) nagy hálával tartozunk ezért a kegyelemért az Úrnak, mert azt hisszük, hogy munkánk a jelentéktelenség látszata mellett is értékeket véd és őriz. A külső szín leple alatt elbeszélés, regény, vers, rejtvény vagy egyéb apróság húzódik meg, amely szórakoztat és ismereteket terjeszt, a lényegyet tekintve azonban ezek mind egymásra rakosgatott kövek, amelyekből épület tevődik össze, homlokzatán ezzel a felírással: világnézet. A világnézet alapszínét, háttérét, Testvéreim, az apró impressziók sokasága adja. (...) A lélekformálás maradandó eredményeit sem csak nagy rázkódtatások biztosítják, hanem mindennapi apró benyomások, amelyekből a gondos vegyelemzés eltávolította a mérget, piszkot és sarat, s amelyek észrevétlenül kristályosítják ki a lélekem berkei értékeit. Ilyen apró impressziókkal akarta a *Jóbarát* az érzések tiszta tüzeit táplálni s a tudás pormentes levegőjét pumpálgatni: a lélekformálás munkáját végezni. A lélekformálását, amely a tisztaság, jóság és szeretet, a becsület, erény és hősiesség s mindennekfölött az Istenben való bizalom és megnyugvás energiáit szabadítja föl, hogy az élet apró, mindennapi eseményeiben, vagy nagy, felelősséggel teljes tettek hevében, mindig a lélek jobbik fele győzedelmeskedjék. Testvéreim! Ezért indult el a *Jóbarát*, ezért dolgozott tíz éven keresztül, ezt hirdette minden betűje, minden gondolata. Sohasem tévesztette szem elől, hogy a Ti földi és túlvilági boldogságotok, boldogulásotok legfőbb vágya és célja. És Ti, Testvéreim, megértettétek a szavát, szándékát. A szeretet és ragaszkodás zuhatagával árasztottátok el, ha csüggedett, ébresztgettétek, lelkesítettétek, ha késedelmeskedett. Ezért is örül és jubilál. S vele együtt, aki a tíz évet sohase merte remélni s most, hogy megadatott, a gondviselő Isten csodás ajándékának tekinti, a szerkesztő: Rózsa József.”⁶⁴

A lap kolofonja szerint 1925-ben felelős szerkesztője Rózsa József volt, társzerkesztő P. Olasz Péter SJ (az előzménynek tekinthető szünidei lap szerkesztője) és Uitz Mátyás SchP, szerkesztősége és kiadóhivatala a kolozsvári Római Kat(h)olikus Főgimnáziumban volt, megjelent évente 10-szer, azaz az iskolai év alatt – vakáció idején, a nyári hónapokban nem. Az 1926-os kolofon szerint a szerkesztői bizottság: dr. Balázs András (az Erdélyi Római Katolikus Státus előadója), dr. Baráth Béla (teológiai tanár), dr. Fischer András (főgimnáziumi igazgató), Frána Péter (felsőkereskedelmi iskolai tanár), Kovács András (tanítóképző intézeti igazgató), dr. Kovács Kandid (premontrei kanonok), Miklós István (erdélyi egyházmegyei főtanfelügyelő), dr. Monay Ferenc (minorita exprovinciális), Pakots Károly (püspöki titkár), dr. Patay József (a kegyesrend főnöke), P. Trefán Leonárd (ferences exprovinciális), Tamás Albert (a Státusi Tanárok Egyesületének elnöke), dr. Zombory László (a Népszövetség igazgatója).

A *Jóbarátnak* kezdettől fő sáfára volt Rózsa József, a kolozsvári tanintézet példás világi tanáregyénisége, aki a latin és görög nyelv s a filozófia mellett, amelyek fő szakjai voltak, a román és magyar nyelvet is tanította – a rá emlékező egykori tanítvány,

64 *Jóbarát* 1935. június 15. X. évfolyam 10. szám, 217.

Reisinger László nem sajnálja a dicsérő jelzőket, amikor róla ír: „Amikor szinte kilátástalannak tűnt a közvetlen jövő, akkor is hittel és bizalommal kellett a felnövekvő ifjúságnak buzdítást, kitartást, reménységet adó szavakat mondani. Ennek a tüzes hitnek, soha meg nem tántorodó bizakodásnak volt a prófétája dr. Rózsa József.”⁶⁵ Piarista tanártársa, Reischel Artúr hasonlóan meleg szavakkal emlékezik rá: „A közös munkaterület, az iskola hozott bennünket össze, és az ott megnyilatkozó jóakarát és szeretet lett az alapja annak a baráti körnek, amelynek a központja volt. A kis együttes a közös gondok, a közös célok, a közös eszmények ereje révén kristályosodott ki. De hogy ez az erő nem maradt csak merő tépelődés, terméketlen bírálgatás és önemésztő elégedetlenség, hanem tudott lendületbe is jönni, akart élni és tudott mozgatni, ez az ő kiforrott egyéniségében, messzetekintő higgadságában, az életet megjárt ember gazdag tapasztalataiban, a tettekben élő hazafiasságában és vallásunk szellemében kialakított jellemében leli magyarázatát. Ezek azok a tulajdonságok, amelyek alkalmassá tették a *Jóbarát* című ifjúsági lap szerkesztésére. Vezércikkeit, amelyekben a nemzeti múlt nagy tanulságaira utal, vagy híres emberek egyéniségének titkos rugóira mutat, vagy az egyházi esztendő ünnepeinek mélyebb, hasznosíthatóbb tartalmát fedi fel, nem mindennapi élet kis eseményeinek szimbolikus jelentőségét emeli ki, világháborús visszaemlékezései és különösképpen szerkesztői üzenetei, nyomtalanul elvesző kiterjedt levelezése mind-mind apró fénysugarakként világítanak egyéniségére. Ezek a széthulló és mégis egy irányba futó fénysugarak rajzolják meg lelkivilágának alapvonását: vérbeli tanító és nevelő.”⁶⁶

Az 1925-ben indult ifjúsági lap utolsó száma 1940. június 15-én jelent meg. Az 1940-ben Észak-Erdélyben végbement politikai változások ismét más életkörülményeket teremtettek, melyek az iskola életére is hatással voltak. Elsősorban a román oktatási rendszerről a magyarra való áttérés volt ez, amely a tananyag beosztásának változásában, a tankönyvek, óraszám, osztályozási rendszer módosulásában mutatkozott. Az új helyzetben a kolozsvári piarista gimnázium tanári kara is változott: magyarországi, tehát az új tanügyi rendszert ismerő tanárok érkeztek, a régiek új beosztást kaptak. A *Jóbarát* életére ezek közül meghatározóan hatott a felelős szerkesztő, Rózsa József új állomáshelye és kinevezése: állami tankerületi főigazgató lett Marosvásárhelyen.⁶⁷

1925–1940 közt a *Jóbarát* hasábjairól az erdélyi katolikus iskolák életéről, a cserkészmozgalomról, a Mária-kongreganták tevékenységeiről értesülünk. A lapban különböző témákkal foglalkozó rovatok kaptak helyet. Volt szó egyházi ünnepekről, a magyar történelem és irodalom, kultúra kiemelkedő személyiségeiről, a tudomány és technika újdonságairól rendszeres és részletező ismertetések jelentek meg, volt útleírás, híradás a világ és világegyház jelentős eseményeiről, sport- és bélyegrovat, könyvajánlás kapott helyet, a szerkesztő rendszeresen levelezett ifjú olvasóival, tanácsokat adva és irodalmi próbálkozásait bírálva-serkentve. Mindig volt fejtörő, sakkfeladvány, rejtvények (ezek jelentős részét a fiatal olvasók maguk alkották és küldték be), *Fiatál rügyek* címen közöltek az ifjú tehetségek különböző műfajú sikerült próbálkozásait,

65 REISINGER LÁSZLÓ: *Rózsa József*. In. REISINGER LÁSZLÓ ANDRÁS - KOSZTIN PÉTER (szerk.): *A kolozsvári piarista öregdiákok emlékkönyve*. Kolozsvár 1992, 127–128.

66 Uo.

67 DENDERLE JÓZSEF: *Az 1940–1944 közötti időszak*. In. REISINGER LÁSZLÓ ANDRÁS - KOSZTIN PÉTER (szerk.): *A kolozsvári piarista öregdiákok emlékkönyve*. Kolozsvár 1992, 61.

s mindig kaptak az olvasók irodalmi táplálékot: elbeszéléseket, folytatásos regényt, színdarabot. Rendszeresen hirdettek különféle pályázatokat a szerkesztők, amelyeket különböző, legtöbbször magánforrásból jelentős jutalomban is részesítettek.

PIARISTA NEVELÉS

A piarista rendalapító, José de Calasanz (1557–1648), előkelő, de elszegényedett aragóniai család sarja volt, 1583-ban lett pap, majd 1592-ben teológiai doktorátust szerzett, időközben a püspök megbízásából egyházmegyei feladatokat teljesített, vizitációkat végzett, majd plébánosként működött, s 1592 elején került Rómába, ahol kezdetben Colonna bíboros szolgálatában teljesített különféle megbízásokat, közben egyre teljesebb képet kapva a korabeli Róma életéről, nehézségeiről, korlátairól és szükségleteiről. E tapasztalat segítette őt ahhoz a felismeréshez, amely hivatását jelentette: Róma szegénynegyedében, Trasteverében kezdetben csupán vasárnap a templom sekrestyéjében hittant tanított a köznép egyszerű gyermekeinek olyan sikerrel, hogy napi iskolává kellett bővítenie kis, alkalmi sekrestye-iskoláját. Kegyes iskolának nevezték az általa kezdeményezett formát, hiszen ingyen, kegyességből tanította az egyszerű családok tudatlan gyermekeit, kezdetben elsősorban hitbeli alapismeretekre.⁶⁸ Iskoláival az ingyenes népoktatás elindítója lett.⁶⁹ Iskoláiban kezdetben önkéntesek segítségével a hittan-tanítás mellett az írás-olvasás területén való alapismereteket, valamint számolást oktattak, az iskolákat pedig önkéntes adományokból tartották fenn⁷⁰ – innen a későbbi szerzetesrend neve, hiszen scholae piae, scuole pie-nak nevezték iskoláit. Az önkéntesek munkájának egységesítése, az iskolaforma konzerválása céljából papi jellegű társulatot hozott létre,⁷¹ egyszerű fogadalmas kongregációként kezdetben, amit 1617. már-

68 Kalazanti Szent Józsefről ld. PUSKELY MÁRIA: *Keresztény szerzetesség. Történelmi kalauz. I–II.* Budapest 1995, I. 472–473, valamint BALANYI GYÖRGY: *Calasanz Szent József élete*, Budapest 1923.

69 Ez a kijelentés teljes mértékben fedi a valóságot, még akkor is, ha a piarista rend történetének kutatói nem tudják pontosan tettenérni, megnevezni azt a pillanatot, amikor Kalazanti elhatározta, hogy „csak a szegényeket oktassák, akiket senki sem tanított az alapismeretekre (EP 132a), vagyis azt a pillanatot, amikor a Santa Dorotea-templom kis iskolája Európa első ingyenes népiskolájává vált, ahogyan a pápák történetirója, Ludwig Pastor nevezi.” GIOVANNI AUSENDA: *A piarista rend története*. Szeged 2003, 8.

70 Kalazanti egy levelében például így ír: „A nevezett Atyák – felebaráti szeretetből indítatva – teljesen ingyen tanítják mindazokat, akik a plébánostól kiállított szegénységi bizonyítvánnyal jelentkeznek. Megtanítják őket az imára, az olvasásra, a számolásra, a nyelvtanra, a keresztény katolikus vallás hit-igazságaira és a jó erkölcsökre. Azonkívül beszerzik számukra a szükséges írópapírt, az írószereket, a tintát, a tankönyveket, imádságoskönyveket. Az iskoláért szolgáló házárt évi 200 scudi házbért fizetnek, az általuk tanított szegény gyerekek száma meghaladja az ötszázat, jórészüik a S. Lorenzo in Damase plébánia területéről valók” *Memorandum Alessandro Peretti (Montalto) kardinálishoz* (1602–1605). Forrás: <http://www.szepl.hu/piarista/kallev/index.html>, 7/a. levél.

71 „A Konstitúciókban élénk bontakozó szerzetes-eszmény *kerete* nem új tehát: a barokk szerzetes-eszmény pontos tükröképe. Újszerű azonban az a tartalom, amellyel Kalazancius e keretet betölti, az a „ministerium”, amelynek vállalására rendjét alapította. Kalazanci Szent József történeti jelentőségét valóban az adja meg, hogy ő oltotta a nevelői hivatást a szerzetesség évszázados törzsére.” – mondja JELENTIS ISTVÁN: *A „Peculiaris Cura” és az egyetemes szerzetes-eszmény*. (1962). *Kalazancius Tanulmányi Közpon*t, Budapest 2000, http://www.szepl.hu/piarista/tanulmanyok/tanulmanyok_02.html.

cius 6-án V. Pál pápa fogadott el.⁷² Kalazanti 1621-ben már pápai megbízásból rendfőnök lett,⁷³ 1622-ben pedig elkészült a rend alapszabálya, a *Constitutiones* is.⁷⁴

72 Congregatio Paulina Pauperum Matris Dei Scholarum Piarum, az Istenanyáról nevezett Szegény Szerzetesapok Kegyes Iskoláinak Rendje a neve ekkor. Kalazanti József a pápai elfogadás nyomán tizennégy társával szinte azonnal el is kezdte a szerzeteséletet. V. Pál pápának 1616-ban az alapító ezt írta: „Szentséges Atya! Kal. József, a Kegyes Iskolák prefektusa néhány társával a Szentév kezdete óta, a felebaráti szeretettől indítva, minden lehetséges igyekezettel végzik a tanítást a Kegyes Iskolákban, 1612. áprilisában csatlakozott a munkatársakhoz gyóntatójának, P. Domenico della Scala kármelita atyának a tanácsára Glicerio Ladriani apát is, aki igen nagy sikerrel és eredménnyel tanít iskolánkban. Majd azután 1614 óta a »Congregatione di Lucca«, a loccai Szerzet atyái csatlakoztak hozzánk, miután látták, hogy 40 évvel Kongregációjuk megalapítása óta létszámuk alig emelkedett 40–50-re, azt gondolták, hogy szerzetté alakulásuknak az lenne a legegyszerűbb útja, ha csatlakoznának a Kegyes Iskolák társulatához, mert ezt a legmegfelelőbbnek, a legcélravezetőbbnek találták minden másnál és azt a gondolatot nem emlegetve, megegyezésre jutottak a Kegyes Iskolák protektorának, Giustiniani kardinálisnak és Domokos kármelita atyának a jelenlétében azzal az ígérettel, hogy a legnagyobb jóakarral szándékoznak megfelelni a Kegyes Iskolák rendeltetésének és a szegénységre vonatkozó egynemű intézkedés teljesítésében különös buzgóságot mutattak. És ahogy megjelent az uniót kimondó Brevé, azzal a kérdéssel fordultak Szentségedhez, hogy kegyeskedjék az említett Kongregációt ünnepélyes fogadalmra Szerzetté emelni és mivelhogy Szentséged nem teljesítette ezirányú kérélmüket és mivelhogy a tanítást már nem végezték azzal a buzgósággal, amellyel kezdetben indultak, a fentnevezett Prefektus azzal a kéréssel fordult Szentségedhez, kegyeskedjék egy bíborosi Bizottságot kinevezni, amely állapítsa meg, hogy a nevezett Atyák milyen mértékben, formában tartásuk meg a Kegyes Iskolák intézményét szolgáló előírásokat? Ennek a bíborosi Bizottságnak Giustiniani, Soana és Lancellotti kardinálisok lettek a tagjai Szentséged rendelkezése folytán. A Bizottság tagjai a kérdések alapos tanulmányozása után kimondották, hogy a nevezett Kongregációnak elsődleges feladata a tanítás, amellet azután szabadon prédikálhatnak, gyóntathatnak a saját templomaikban és más egyéb határozatokkal egyetemben a nevezett Atyák mindezt elfogadták az egyetemes üléseükön és kérték a bíboros urakat, hogy eszközöljék ki óhajaiknak megfelelően a pápai Bullát. Most azután hallván a luccai ház Atyái, hogy a tanítás a Társulat legfőbb feladata, a nemteljesítés hangulata vált észrevehetővé közöttük, nem érezték hivatásuknak az iskolát, elidegenedtek attól, hasonlóképpen jártak el itt Rómában is, a S. Maria in Porticu atyái is, ezek itt elváltatták a Tor di Specchio zárda apácáinak a gyóntatását, azok pedig a lucca szemináriumnak a vezetését és a pasztorációs tevékenységüket a templomukban. És mivelhogy a két ház Atyái vagy nem akarnak, vagy nem tudnak megfelelni az iskolai követelményeknek, sok világi erőt kell emiatt alkalmazniuk, az »oratio continua« vezetését egy laikus novicius-testvérre bízni, aki legalább tud olvasni. Mindennek következtében úgy állnak a dolgok, odáig jutottak, hogy a Kegyes Iskolák szent eszménye Rómában ezeknek az atyáknak a kezében, a közönyösség miatt, hogy vagy mindenestül felbomlik, vagy teljesen elnéptelenedik. Amiért is kérjük Szentségedet, kegyeskedjék elrendelni, hogy legalább azok, akik már új fogadalmakat tettek és akiket a Szegénység címére szenteltek fel, tartsák meg a bíborosi Bizottság előírásait. Vagy vállalják a nevezett Atyák ennek az Intézménynek az előírásait, ahogy azt mindenestül vállalni kell, vagy pedig váljanak ki az Intézmény kötelékéből és ne akadályozzák meg, hogy mások, akik alkalmasok erre, egész odaadással és tökéletesen, minden szorgalommal végezhesék az iskolai munkát. Szentségedet az egek Ura áldja meg az örök jutalommal. Quam Deus etc.’, (1616. november vagy december). V. Pál pápához írt memorandum. Forrás: <http://www.szepl.hu/piarista/kallev/index.html>, 7/b. levél.

73 XV. Gergely pápa nevezte ki, ekkor még csak kilenc évre, miközben az általa alapított kegyes iskolatestvérek fogadalmas szerzetesrenddé emelte, majd 1632-ben VIII. Orbán élete végéig szóló megbízásként adta ezt a feladatot Kalazantinak. Vö. PUSKELY i. m. 473, CSÓKA LAJOS: *A katolikus megújulás kora*. In. BANGHA – IJJAS (szerk.): *A keresztény egyház története*. Budapest 1940. VI., 123, SZANTÓ KONRAD: *A katolikus egyház története. I–III*. Budapest 1988, II. 149–150.

74 A rendalkotmány, a regula mai megfogalmazásban a rend céljáról ezt állítja: »A piarista szerzetessalád alázatos és hálás lélekkel azt vallja magáról, hogy ő Istennek és Kalazanci Szent József szerencsés

A kezdeti, szinte alkalmi tanítás fokozatosan az igényeket és érdeklődést tapasztalva rendszeres ismeretátadássá lett, nagy figyelemmel arra, hogy a neveltek jövőjét mi szolgálja leginkább. „Ha ugyanis a gyerekeket kiskoruktól fogva szorgalmasan nevelik vallásos életre és műveltségre, kétségkívül remélhető, hogy egész életük alakulása boldog lesz.” – mondja a rend konstitúciója (mai megfogalmazásban).⁷⁵ Lévéen a szegény rétegek gyerekeiről, sőt, kallódó, utcán tengődő-hányódó gyermekekről szó, alapismertetek átadása volt a fő cél: írni, olvasni, számolni megtanítani őket, a hitigazságokat megismertetni velük. „Intézményünknek tehát az lesz a feladata, hogy a gyerekeket az elemi ismeretektől kezdve helyes olvasásra és írásra, számolásra és latin nyelvre, főleg pedig vallásos életre és hittanra tanítsa, és mindezt a lehető legegyszerűbb módszerrel tegye.”⁷⁶ „Mivel szolgálatunknak mindenestül a hit nevelése a célja, szent alapítónk példájára és hagyományainkat követve abban a keresztyén közösségben, amelyben munkálkodunk, apostolkodásunk alapvető eszközének tekintjük a hitoktatást, amely megvilágítja a hitet, bevezet a szent liturgiába, és indítást ad az apostolkodás munkájához. Hivatásbeli munkánk céljának elérése végett azon túl, hogy példát adunk a lelki életre, egyaránt műveljük a szent és a világi tudományokat, és fejlesztjük emberi és vallási képességeinket. Istennek szentelt életünk – főleg a tisztaság disze és a szegénység bizonyosságtétele – nemcsak nevelői és apostoli hatékonyságot és erőt biztosít nekünk, hanem lelki rokonságot, tevékeny együttérzést is teremt a szegény gyerekekkel.”⁷⁷ Kalazanci Szent József az iskoláiban tanító szerzetesek elé a következő jelmondatot tűzte: „Ad maius pietatis incrementum” (magyarul: a cél a vallásos lelkület egyre nagyobb mértékben való növekedése, növelése). E mondatban a *pietas* istenfélelmet, valóságosságot, jámborságot jelent, ennek terjesztésére vannak ezek az iskolák, a piarista pedagógiának egészében ez a célja.⁷⁸ A tanítás, a korszerű tudás, műveltség és állampolgári nevelés nyújtása mellett a piarista iskolában „minden pedagógiai tevékenység formái elve, alapvető jellege a vallásos, hívő lelkület, a *pietas*”.⁷⁹

A rend másik, az alapítótól származó latin jelmondata: „*pietas et litterae*” (vallásosság és tudományosság). Ez a mondat jelzi a tanításban a hangsúlyokat: a vallási oktatás kitüntetett szerepet kapott a piarista oktatói-nevelői munkában, ezzel azonban egyenlő

kezdeményezésének, kitartó türelmének műve. Kalazancius ugyanis a Szentlélek sugallatára önmagát egészen a gyerekek, főképpen a szegény fiúk keresztyén nevelésének szolgálatára szentelte a tudás és a jámborság szellemében. Kalazancius, az idők jeleinek éles szemű értelmezője, klerikusi intézményt alapított. Ezt az egyház pápai jogúnak ismerte el, és a *Kegyes Iskolák Isten Anyjáról* nevezett *Szegény Szabályozott Pappjainak Rendjeként* keblére fogadta. Így az alapító karizmával szoros összefüggésben Kalazancius új iskolát létesített, az egyetemes keresztyén népoktatás első intézményét, hogy vele a gyerekeket és a fiatalokat kimentse a tudatlanság és a bűn szolgaságából.” *A Kegyes Iskolák Rendjének Konstitúciói és Regulái* 1–2.

75 *A Kegyes Iskolák Rendjének Konstitúciói és Regulái* 5.

76 *A Kegyes Iskolák Rendjének Konstitúciói és Regulái* 8. A rendalkotmányt a II. vatikáni zsinat után újrafogalmazták, az eredeti célkitűzések azonban e mai megfogalmazásban is ugyanazok.

77 *A Kegyes Iskolák Rendjének Konstitúciói és Regulái* 87–88.

78 OHMACHT NANDOR: *A piarista pedagógia szelleme*. In: RÓNAI GYÖRGY (szerk.): *A szeretet pedagógiája. (Válogatott írások)*. Budapest 1996, 283.

79 NAGY ATTILA SP: *A Kegyes tanítórend magyarországi működése a két világháború között (1919–1939)*. (Szakdolgozat az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán az Újkori és Legújabbkori Magyar Történeti Tanszéken). Budapest, 1998, <http://www.szepe.hu/piarista/tortszak.html>.

súllyal esett a latba a tudományok oktatása. Megyer József véleménye, hogy a piaristák nem igyekeztek az elméleti pedagógiában jeleskedni, de mindig tudták, mit és hogyan kell tenni az iskolában. A készen kapott elméleti kereteket ki tudták tölteni szellemmel, és a paragrafusokat csak annyira értékelték, hogy ne ölje meg a szellemet.⁸⁰ A piaristák emellett Megyer szerint a reális oktatás úttörői voltak, hiányzott belőlük mindenfajta kenetesség, bűbájosság.⁸¹ Ugyanakkor pontosan mivel a tanítási keretet készen kapták, illetve átvették a meglevő legjobbat, s nem törekedtek saját keretet kidolgozni,⁸² a piarista tanítás jellege Megyer József szerint eklektikusnak is nevezhető: mindenből a legjobbat, a legtermészetesebbet, a legegészségesebbet válogatták is hogy azt iskoláikban a gyakorlatban megvalósítsák. Ohmacht Nándor szerint ugyanakkor a piarista szellemet a szív és az ész egyensúlyára való törekvése jellemzi.⁸³ A szeretet náluk konkrét életgyakorlat a szükségességeknek a diákság s a szegényebb tanulók számára való megadásával, illetve a rászorulókat támogatásával. Ez a napi gyakorlat önmagában is nevelő hatású: észrevétlenül is a szociális gondolkodásra nevel nem elméleti buzdításokkal, hanem a konkrét, látható magatartásmoddal.

Később középfokú osztályok is alakultak, ahol a kor iskolai szokásai szerint latint tanítottak és humán tárgyakat, de matematikát is, valamint a mindennapi életben használható tudást igyekeztek átadni a diákoknak tanáraik.⁸⁴ A piarista iskolák megszervezésénél az alapító a jezsuiták rendkívül sikeres, kipróbált és jól bevált szerkezetét és szervezetét követte – módszertana, pedagógiája, a büntetési és jutalmazási elvek, az oktatás megszervezése e mintát, a jezsuita oktatási rend Ratio Studiorum néven összefoglalt elveit követte azzal az újítással, hogy a matematika, később a fejlődő új tudományok (természettudományok) oktatását sokkal kiemeltebb helyen kezelte.⁸⁵

80 MEGYER JÓZSEF: *A piarista szellem*. In: RÓNAI GYÖRGY (szerk.): *A szeretet pedagógiája. (Válogatott írások)*. Budapest 1996, 267.

81 Amint a magyar piarista szellemi „gyomra” nem veszi beteges irodalmi stílust, vallásossága sem édeskés, hazafisága nem sallangos és valláspótló, nevelése pedig nem nagybácsiskodó. Tisztelet a gyermeknek, de tudja, hogy a férfi a cél. MEGYER 272.

82 Giovanni Francesco Foci generális (1650–1699) a rend törvényeit tartalmazó, *Synopsis* című kézikönyv összeállítását mellett egy *Ratio studiorum pro nostris* címűt is elkészített, amelyet az 1718-as egyetemes káptalan átdolgozott s a 18. század végéig használt. Ld. GIOVANNI AUSENDA 20–21. Mária Terézia *Ratio educationis* elnevezésű közoktatási rendelete elkészülte, majd az Erdélyben ehelyett alkalmazott *Norma regia* elnevezésű, 1781-es változata idején 1766-ban elkészült egy *Norma studiorum* elnevezésű tanulmányi rendszer, amelyben „a magyar piaristák is hasznosították mindazt a pedagógiai tapasztalatot, amit rendjük két évszázad alatt Európa-szerte gyűjtött.” JAKÓ ZSIGMOND: *Négy évszázad a művelődés szolgálatában*. (Erdetileg megjelent a *Korunk* 1979 évi 7–8. számában) In: LÁZÁR IRÉN (szerk.): *A talpraállás évkönyve. A kolozsvári Báthory István alapította 421 éves liceum kiadványa*. Kolozsvár 1991, 16.

83 OHMACHT 288.

84 A piarista rendről ld. PUSKELY i. m. II. 810–806, *A Piarista Rend 350 éve Magyarországon*. <http://www.piar.hu/gimn/iskola/rendtort.html>, illetve a piarista iskolákról PRÓNAI ANTAL: *A piarista iskolák kezdete*, Budapest 1899, a piarista iskolákra jellemző nevelési-oktatási rendről PUKÁNSZKY BÉLA – NÉMETH ANDRÁS: *Neveléstörténet*, Budapest 1996, 193–196. Ld. még DIVIZIA ANNIBALE SP: *L'educatore cristiano secondo Giuseppe Calasanzio*. In: *Docete*, 1993/9. Magyarul: URBÁN JÓZSEF SP (ford.), *A keresztény nevelő – ahogyan Kalazancius elgondolta*. Szeged 1997, http://www.szepe.hu/irodalom/vallas/sulypontok/sp_04r.html, MEGYER JÓZSEF: *A piarista szellem*. In: *Magyar Szemle* 1942. In: RÓNAI GYÖRGY (szerk.): *A szeretet pedagógiája. (Válogatott írások)*. Budapest 1996, MÉSZÁROS GÁBOR: *A piarista nevelés*. Kalazancius Tanulmányi Központ, Budapest 2000, http://www.szepe.hu/piarista/tanulmanyok/tanulmanyok_01.html, GRAMIGNOLI GIUSEPPE SP: *Il Calasanzio e la sua ope*

Ugyanakkor a piarista iskola sajátossága az is, hogy – talán mivel az alsóbb néprétegek gyermekeinek nevelésére indították – mindig egyformán foglalkoztak intézményeikben a nemesi származású s az annál alacsonyabb sorból származó gyermekek oktatásával.

Az iskola szerkezete szerint három alsóbb és hat középfokú, gimnáziumi osztályt foglalt magába. Hatéves gyermekeket vettek fel a legelső osztályba, ahol helyesen beszélni, olvasni, írni tanultak – és imádkozni. Másodikban az írást gyakorolták, s az olvasást, mégpedig a minden diák rendelkezésére álló, saját használatra kapott tankönyv segítségével – ez is újdonság volt abban a korban. A könyv olvasmányai a diáknak és a szülőnek egyaránt okulására szolgáltak, az iskolában a történeteket a beszédgyakorlatok során fel is dolgozták. Minden nap foglalkoztak a katekizmussal. Mindezek mellett a számolás alapjait is elsajátították a négy alapművelet megtanulásával. A matematikai ismeretek további bővítése a harmadik osztályban következett.

A különböző származású gyermekek egyenlő kezelését jelezte az a törekvés, hogy az alsóbb osztályokban tehetségesnek bizonyuló, de nem tehetős családból származó gyermekeknek a piaristák igyekeztek biztosítani a lehetőséget a gimnáziumi fokozaton való továbbtanuláshoz.

A piarista intézetekben tanító tanároknak komoly kritériumoknak kellett megfelelniük: alapos szakmai képzettséggel és pedagógiai felkészültséggel állhattak csak az osztály elé, felsőbb osztályban csak olyan tanár taníthatott, aki kezdőként elemi tagozaton gyakorlatot szerzett. „Mivel ez az általunk végzett feladat igen fontos, és nagy szereppel, türelemmel meg egyéb erényekkel rendelkező szolgákat igényel, ezért nagyon alaposan meg kell fontolni, kiket kell felvenni, és kiket kell e szolgálat megpróbálásától távol tartani vagy eltüntetni.” – mondja ki a rend konstitúciója.⁸⁶ A piarista szerzetestanártól a (mai) konstitúció azt kéri: „Hivatásbeli munkánk felelősségteljes gyakorlása megkívánja tőlünk, hogy megfelelő szakképzettséget szerezzünk, és ezt olyan színvonalon tartsuk, amely megfelel az emberi világ ama konkrét valóságának, amelyre gondoskodásunk irányul. Ebből a megfontolásból nemes hagyományunknak megfelelően olyan egyszerű és hatásos módszert alkalmazunk, amely lépést tart a neveléstu-

ra: ieri e oggi: *Laici sulla via del Calasanzio* (Collana „Quaderni” 13). Roma, dizioni Calasanziane 1992. Magyarul: URBAN JÓZSEF SP (ford.): *Kalazanci Szent József és műve*. Szeged 1997, http://www.szepe.hu/irodalom/vallas/sulypontok/sp_03r.html, JELENITS ISTVÁN: *A „Peculiaris Cura” és az egyetemes szerzetesesszemeny*. (1962). *Kalazancius Tanulmányi Központ*, Budapest 2000, http://www.szepe.hu/piarista/tanulmanyok/tanulmanyok_02.html, KARL JÁNOS: *A piarista iskola*. In: REISINGER LÁSZLÓ ANDRÁS - KOSZTIN PÉTER (szerk.): *A kolozsvári piarista öregdiákok emlékkönyve*. Kolozsvár 1992, OHMACHT NÁNDOR: *A piarista pedagógia szelleme*. In: a budapesti piarista gimnázium iskolai értesítője az 1947/48-as évből. In: RÓNAI GYÖRGY (szerk.): *A szeretet pedagógiája. (Válogatott írások)*. Budapest 1996

85 A piaristák törekvését, hogy az iskoláikban tanuló diákokat az élet gyakorlati oldalára jól felkészítsék, hogy a humán műveltség mellett a reáliák felé irányítsák, tükrözi a *Jóbarát* hasábjain rendszeresen megjelenő természettudományos és technikai jellegű cikkek nagy száma, a korabeli tudományos érdekességekre, felfedezésekre rögtön reflektáló szerkesztői koncepció. A piarista iskolában fontos hangsúlyt kapott a matematika oktatása, természetesen ez az idők során fejlődő megközelítést kívánt, a matematikaoktatás szerepéről és kiemelt helyéről árulkodik pl. POGÁNY JÁNOS SP: *Miért nehez a matematika?* In: *Vigília* 1976/3–4, POGÁNY JÁNOS SP: *A matematika tanításának új útjai*. In: *Vigília* 1980/6.

86 *A Egyes Iskolák Rendjének Konstitúciói és Regulái* 9.

domány fejlődésével.”⁸⁷ A piarista szerzetestanár „egyszerre tanár és pap. A papságát hitelesíti a szakmai képzettsége, tudása, következetes munkája, a tanári-nevelői követelményeit emberibbé teheti a papsága.”⁸⁸ A diákkal együtt a szülőkre is igyekeztek hatni, kapcsolatot tartani velük, elsősorban a vallási nevelés céljából. Igyekeztek őket az iskola életébe is bevonni, iskolai rendezvényekre meghívni, véleményüket meghallgatni.

A jezsuita iskolákban szokásos színjátszás gyakorlata annyira megszokott volt, hogy a piarista iskolák tanulói is bekapcsolódtak ilyen szereplésekbe. Kalazanti több alkalommal foglalkozott a kérdéssel leveleiben.⁸⁹ A neveléstudományi szakirodalom egyes félreértései ellenére⁹⁰ a piarista rend alapítója nem ellenezte s nem is tiltotta a színélőadásokat, zenés darabokat. Arra is szoktak hivatkozni, hogy Kalazanti nem szerte, nem javallta a nagy ünnepségeket, a túlzottan pompás előadásokat. Ilyen értelemben írt levelei is ismereteseek.⁹¹

A dokumentumok alapján megállapítható, hogy – bár a piarista iskolák tanulói is vettek részt színélőadásokban, adtak elő darabokat – az alapító nem nagyon javallotta ezek tartását, mert véleménye és tapasztalata az volt, hogy ezek elvonják a lényegről a figyelmet. Mint ahogy a templomi ünnepségek és körmenetek túlzott pompával való megtartásától is óvott, részben a lényeg háttérbe szorulása miatt, részben a szegény és kegyes atyák hitelének rontása miatt. Iskoláiban a színélőadások helyett inkább más nyilvános megmérettetési alkalmak előnyben részesítése jobban megfelelt elképzelésének. A szintén a jezsuita oktatási rendből ismert, akadémiának nevezett önképzőkör szorgalmazása minden piarista iskolában a tanórai tevékenységet kiegészítő fontos

87 *A Kegyes Iskolák Rendjének Konstitúciói és Regulái* 89.

88 MÉSZÁROS GABOR: *A piarista nevelés*. Kalazancius Tanulmányi Központ, Budapest 2000, http://www.szepi.hu/piarista/tanulmanyok/tanulmanyok_01.html

89 „Ami pedig a szinelőadást illeti, amelyben Szent Elek legendáját akarják bemutatni, mondja meg Marcellonak, ha az idő egy kissé megjavul, három-négy napra elmegyek Frascatiba, akkor majd meglátjuk, hogy a szereplők szempontjából mi lesz az előnyösebb.” – írta 1619. március 7-én P. Gio. Pietro Cananea-nak Frascatiba <http://www.szepi.hu/piarista/kallev/index.html>, 37. levél.

90 „Kalazancius szemben állt kora uralkodó pedagógiai felfogásával. Azt legfeljebb akkor találta elfogadhatónak, ha valamely szindarab közvetlen erkölcsnemesítő szándékkal íródott.” PUKÁNSZKY BÉLA – NÉMETH ANDRÁS: *Neveléstörténet*, Budapest 1996, 195. Kalazanti egyik levelére is hivatkozás történik: Hallom, hogy a tanulók színjátékot akarnak adni. Ezt, még ha jó dolgot tartalmaz is, tartásuk kisértésnek, hogy a tanulók érzékgyönyörködtető dolgokkal elszórakozva elvonassanak a tanulástól, ami nagyobb haszon, azért legyen rá gondjuk, hogy tanulják először az Isten szeretetét s azután a tudományokat, s hogy a világiak is halljanak valamit, igyekezzenek minden hónap közepén beszédet mondani a templomban mise alkalmával, amikor ott több nép van. PAUL, Eugen *Geschichte der christlichen Erziehung*, Bd. 2., Herder, Freiburg, 1995, 152. Magyarul idézi: PUKÁNSZKY BÉLA – NÉMETH ANDRÁS 195. Azonban Kalazantinak más levelei is vannak, s a piarista iskolák gyakorlata maga mond ennek ellent.

91 „Ami pedig az iskolai ünnepi szerepléseket illeti, mivelhogy a nép megoszlott pro és kontra, mellettünk és ellenünk, nem igen volna kedvükre az a cél, amelynek érdekében rendeznénk azokat az előadásokat és azonfelül, amint szokott történni, az ilyen előadásra való készülődés nem igen szolgálja a tanulók javát sem, rendesen a tanulmányok rovására történik.” – írja 1625. január 22-én P. Gio. Pietro Cananea-nak Frascatiba. 283. levél. Kifejezett rendelkezés fogalmazódott meg az 1625. június 18-i levelében: „Ami pedig a nyilvános színpadi szerepléseket illeti, mint határozatot írják be, jegyzék be ott a „Historia Domus könyvébe a következőket: semmiféle nyilvános színpadi szereplés, előadás addig ne legyen, míg a mindenkori Generálistól, vagy attól, akinek az megbízást adott, írásbeli engedélyt nem kapnak.” 310. levél, P. Pellegrino Tencani-nak Norciába.

megnyilvánulási keret és forma. Itt a diákok, akiket önálló munkára bízattak tanáraik, megmutathatták tehetségüket, felolvashatták, megvitathatták önálló alkotásaikat: dolgozatokat elsősorban, de később más irodalmi műfajokba tartozó próbálkozásokat is. Ugyanakkor a magyarországi piarista iskolák falai közt, iskoláik színpadain olyan színvonalú előadások születtek, amelyek a magyar hivatásos színjátszás elindulása felé vezettek. Az első hivatásos magyarországi társulatok nem egy piarista paptanár álta írt irodalmi értékű darabot adtak elő. Nagy jelentőségű a színjátékok által a diákokra gyakorolt pedagógiai hatás, hiszen a szövegtanulással és színpadi megnyilvánulással járó darabelőadások nevelő értéke valós. Emellett a piarista iskolákban a zenei oktatásnak s a kórusszervezésnek is szép hagyománya alakult, s a kifejezetten iskolai szereplések mellett ez a templomi, egyházi ünnepségek fényét volt hivatott emelni. Ezzel a törekvéssel a piarista iskolások részvételével tartott ünnepélyek és ünnepi istentiszteletek kiemelkedő kulturális cselekedetté magasztosultak mind a diákok, mind a többi résztvevő emlékezetében. S a kettő, a színjáték és zene összekapcsolásának is a piarista iskolák a példái, mert volt ugyan a jezsuiták gyakorlatában zenés előadás, sőt, igen művészi elkészített színpadkép előtt előadott opera,⁹² az 1773-as feloszlatás ezt az ígéretes tevékenységet is jó időre teljesen megszakította a jezsuitáknál, továbbá a piarista iskolában az ilyen előadások nyelve hamarabb és nagyobb mértékben volt, lett az anyanyelv, ami a szélesebb körű sikert és befogadást jelentette.⁹³

A piaristák még az alapító életében, 1642-ben megtelepedtek magyar földön, a felvidéki Podolinban. Az önálló magyar rendtartomány 1721-ben alakult. Erdélyben a 18. század elején telepedtek le: 1717-ben Besztercén, ahova Erdély katonai parancsnoka, gróf Steinville István hívta őket, eltartásukra felajánlva a plébánai jövedelmét (itteni rendházuk 1878-ban szűnt meg), 1725-ben Nagyváradban, ide gróf Károlyi Sándor hívta meg a rendet családi birtokára, s 1727-ben a plébánia vezetését rájuk bízta, 1730-ban Máramaroszigeten, ahova III. Károly király alapítólevele által megerősítve mentek, s ahova Zuana Márk királyi biztos, a sóbányák felügyelője a vidék népének szellemi-lelki elhagyatottságát látva hívta őket, 1741-ben Medgyesén az erdélyi kincstári hivatal támogatásával – ahol rövid idő múlva, 1789-ben mind az iskola, mind rendház tevékenysége megszűnt, s 1751-ben Szentannán alapítottak házat Bibics Jakab alispán és felesége, Tomején Margit 200000 forintos alapítványának köszönhetően – 1788-ban az itteni intézetet II. József megszüntette, illetve Temesvárra költöztette. Kolozsvárra 1776-ban Mária Terézia megbízásából kerültek a jezsuiták intézetét átvenni. A trianoni békeszerződés következtében Magyarországtól különszakadt Erdélyben 1925-ben alakult önálló rendtartomány alakult az akkor meglevő négy erdélyi rendházból, s Patay József kapott rendfőnöki megbízást. Ez a rendtartomány 1940-ig állt fenn. Ekkor ugyanis a temesvári kivételével a piarista rendházak ismét a magyar tartomány részei lettek, a II.

92 Ld. erről STAUD GÉZA: *A magyarországi jezsuita iskolai színjátékok forrásai 1561–1773. I–III.* Budapest 1984, 1986, 1988. Egy iskolai zenés előadást ír le BÁRDOS KORNÉL: *Castor és Pollux: zenés iskoladráma a XVIII. század közepéről.* In: PINTÉR MÁRTA ZSUZSANNA – KILIÁN ISTVÁN (szerk.), *Az iskolai színjáték és a népi dramatikus hagyományok. A noszvaji hasonló című konferencián elhangzott előadások,* Debrecen 1993, 87–91.

93 Az 1780-as években állami tiltás miatt a rendszeres iskolai előadások szokása megszűnt. Ld. KILIÁN ISTVÁN: *A piarista dráma és színjáték a XVII–XVIII. században. Iskolai színjátékaink témarendje egy reprezentatív jezsuita minta és a teljes piarista felmérés alapján.* Budapest 2002.

világháború után nem sokkal pedig, a kommunista hatalomátvétel nyomán Romániában a rend iskoláit az államhatalom megszüntette, javait államosította.

PIARISTA SZERKESZTŐK ÉS SZERZŐK, A KOLOZSVÁRI ISKOLA TANÁRAI
A JÓBARÁT MUNKATÁRSAI KÖZÖTT

A Kolozsvárra érkezett piaristáknak már az első nemzedéke is kiválóságokból állt. Az első igazgató az a Pállya István volt, aki iskoladrámáiról ismert s kiváló szónok is volt, az iskola vezetésében is jeleskedett 1776–1782 között, vele együtt érkezett s az akadémián működött Koppi Károly, a kiváló történész. Áldásos működésüket mutatja, hogy az 1777-es kimutatás szerint 346-ra ugrott a tanulók létszáma. 1797–1799 közt Bolla Márton történetíró volt az igazgató, az 1818–1821 közti időszakban, Gull János igazgatósága idején I. Ferenc magyar király is meglátogatta az iskolát. A 20. században dr. Erdélyi Károly (1897–1908), Nemes Endre (1908–1911), Rietly Károly (1911–1921), Visegrádi Lajos (1921–1923), dr. Patay József (1923–1925), dr. Bíró Vencel (1925–1929), a jeles és ismert történész, majd Uitz Mátyás (1929–1933), Bakódi Antal (1933–1940), dr. Karl János (1940–1943), Barta István (1943–1944), Cservény Albin (1944–1947), végül dr. Simon Tamás (1947–1948) voltak a főgimnázium igazgatói. Mellettük az iskolában tanító piarista tanárok közül meghatározó egyéniségek voltak Börzsei Márton latin, görög és magyar szakos tanár, Denderle József történelem-földrajz szakos tanár, Reischel Artúr magyar-, német- és román-tanár. Kiváló szakemberek, kiváló egyéniségek, remek és példaadó nevelők. A piarista iskola jellemzője az is, hogy a szerzetestanárok mellett hozzájuk hasonló elkötelezettségű világiak is bekerültek a tanári karba, s szakmájuk iránti alázatos szeretetükkel, valamint pedagógiai képzettségükkel és képességükkel a piarista neveléshez méltóan irányították a tanulóifjúságot. Ilyenek a *Jóbarát* megjelentetésének időszakában elsősorban a már említett Rózsa József, aki kiváló és példaadó tanári működése mellett a lap felelős szerkesztője volt mindvégig. Mellette Bartha Sándor földrajz-természetrajz szakos tanár (a harmincas évek elején pár évig volt csupán tanára a kolozsvári iskolának), Brós Emil természetrajz szakos tanár (1931 ősztől tanított Kolozsváron), Cseke Vilmos matematika tanár (a kolozsvári piarista iskolában kezdte tanári pályáját 1936-ban), Diviaczky Rezső rajztanár (1937-ig, nyugdíjazásáig tanított a kolozsvári piarista gimnáziumban), Heinrich László fizikatanár (1934–1944 közt a kolozsvári iskola tanára), Heszke Béla nyelvtanár (aki fordítóként is ismert volt, s igen fiatalon nagy tehetségről tett tanúbizonyságot, kétszer készített doktori értekezést, mivel az első a történelmi viszonyok miatt elvetett, 1938-ban került a kolozsvári piarista iskolába franciatanárnak), Jánky János matematika szakos kiváló nevelőtanár (1936-tól a kolozsvári iskola tanára), Pataki József történelemtanár (1930–35 közt a kolozsvári piarista tanintézményben), Puskás Lajos történelem szakos tanár (1925-től a kolozsvári iskola tanára, a harmincas években a Báthory-Apor kisseminárium vezető felügyelője, 1940-ben a Gábor Áron egyetemi diákotthon igazgatója), Rác József magyar- és latin tanár (1923-tól a kolozsvári intézet tanára, a Pázmány önképzőkör vezetője is volt, majd ennek állami rendeletre való megszüntetésével az ifjúsági könyvtárt vezette, s a diákok Magyar Színházba járásának támogatója volt), Schenker-Ozoray Lajos tornatanár és vívóbajnok (hatására felledült a testnevelés, remek vívók kerültek ki a keze alól a harmincas években), Wildt Jó-

zsef matematikatanár (1939-ben addigi kolozsvári tevékenységét is elismerve az Egyházi Főhatóság a brassói katolikus gimnázium vezetésére jelölték ki).

E kiváló pedagógusok egységes elveket valló közösségként dolgoztak együtt. Az említett tanárok nagyrésze írásaival rendszeresen jelen volt a *Jóbarát* hasábjain is. A piarista tanárok közül Uitz Mátyás kezdetektől a XII. évfolyam végéig szerkesztője volt a lapnak, ezt a feladatot Reischel Artúr vette át tőle a XIII. évfolyamtól fogva. Az évek során a piarista tanárok közül írással voltak jelen a *Jóbarát* hasábjain: az elismert történész Biró Vencel (elsősorban szakterületével kapcsolatos cikkekkkel jelentkezett a lapban, de színdarabokkal is), Reischel Artúr (érdekességekről, a világ más tájairól, utazásokról közölt írásokat), Aubermann Péter (a kor tudományos érdekességeiről és új jelenségeiről írt, többek között az akkoriban újdonságnak számító film világról vagy a reklámokról), Cservény Albin, Denderle József.

Az iskolai értesítők külön alfejezetben minden évben beszámolnak „a tanári karnak a nyilvánosságot érdeklő személyes viszonyai, irodalmi és közművelődési tevékenysége”-ről. Az 1927–28-as tanévben a következőket találjuk: „Dr. Biró Vencel, a főgimnázium igazgatója, kegyesrendi kormánysegéd, a Szent István Akadémia és az Erdélyi Irodalmi Társaság rendes tagja, az erdélyi római katolikus státusgyűlés tagja. Történelmi cikkeket írt a Pásztortűzbe, Hírnökbe, Jó Barátba, Erdélyi Helikonba, Minerva Könyvtárba. Előadást tartott az EME-ben és a katolikus sajtódélután előadásai után.” Puskás Lajos bevezető előadást tartott a Magyar Színházban a *Bizánc* című előadáshoz, cikkeket írt a *Jó Barátba*, Rácz József tartalékos főhdnagy bevezető előadást tartott a *Cigány* című ifjúsági előadáshoz a színházban, cikkeket közölt a *Jó Barátban*, Reischel Artúr a *Jó Barát* belső munkatársa, cikkeket írt a *Jó Barátba*, dr. Rózsa József tartalékos tüzérfőhdnagy, a *Jó Barát* ifjúsági lap felelős szerkesztője, cikkeket írt a *Jó Barátba*, Uitz Mátyás a Mária Terézia finevelő aligazgatója, státusgyűlési tag, társszerkesztő a *Jó Barátnál*, cikkeket is írt a *Jó Barátba*, emellett a cserkészlet oktató parancsnoka, dr. Wildt József a *Jó Barát* belső munkatársa.⁹⁴ Ebben tanévben tehát a tanári kar szép számban vette ki a részét az oktató-nevelő munka és sok más ezt kiegészítő tevékenység mellett a *Jóbarát* körüli tennivalókban is.

Az iskolában tanító világi tanárok közül a lap szerzője volt Puskás Lajos (cserkészvezetőként sok, cserkészlettel kapcsolatos írást közölt), Wildt József, Heinrich László (mindketten többnyire tudományos, reáliákkal foglalkozó, illetve technikai témákban írt cikkekkkel), Rácz József (aki változatos tematikával jelentkezett, szakterületéről többek közt egy Adyt bemutató cikkel jelentkezett 1927-ben *Az ötvenéves Ady Endre* címen)⁹⁵ és természetesen a felelős szerkesztő, vezércikkek és aláírással külön nem jelzett szerkesztőségi írások szerzője, nem utolsósorban pedig a levelezési rovat gazdája, Rózsa József.

94 Ld. Az Erdélyi Róm. Kath. Státus kegyesrendiek vezetése alatt álló kolozsvári főgimnáziumának Értesítője az 1927–28-as tanévről. Kiadja BIRÓ VENCEL dr., igazgató, Kolozsvár 1928.

95 *Jóbarát* 1927. november 15, 52–57. Ez a lapszám két Ady-verset is közölt: *Alázatosság langy esője*, *Az Úr érkezése*, uo. 57.

A *Jóbarát* hasábjain helyet kaptak az erdélyi katolikus iskolák életéről, a cserkészmozgalomról, a Mária-kongreganisták tevékenységeiről szóló híradások. A lap struktúrája a következőképpen alakult: a címdoldalon a lap neve, kiadási adatai jelentek meg, s az évfolyamok túlnyomó többsége esetében egy, az egész oldalt fedő rajz volt. A címlap belső oldalán reklámok, cégek hirdetései jelentek meg, s ugyanez mondható el a hátsó fedőlap mindkét oldaláról. Az első cikk általában az aktuális egyházi vagy fontos közéleti, történelmi eseményekre reflektált. Minden lapszámban volt valamilyen érdekesség a nagyvilágból, a világ más pontjainak a diákolvasó érdeklődésére számot tartó vonatkozásairól, az egyházi élet jelentős helyeiről és eseményeiről, utazás és az utazás során látottak-tapasztaltak leírása. Volt aztán beszámoló egyházi ünnepekről, irányadó írás a magyar és erdélyi történelem, irodalom vagy kultúra kiemelkedő személyiségeiről. A lap szerkesztőinek láthatóan szívügye volt, a piarista nevelés célkitűzéseivel összhangban, a tudomány és technika újdonságait bemutatni. Súlypontos téma volt a cserkészlet, gyakran adott hírt a lap jamboreeokról, táborozásokról, hazai és nemzetközi cserkésztalálkozókról – hosszabb cikkben vagy kisebb híradás formájában, az esemény súlyától függően. Kis hírek szóltak a világ és világegyház eseményeiről, volt könyvajánlás. A lapban szintén mindig jelen volt valamilyen irodalmi alkotás: vers, elbeszélés, folytatásos regény, színdarab. Ezek nagyrésze a lap számára készült mű volt, ezért nem mindig képviselte a legmagasabb, az első vonalba tartozó irodalmi értéket, az épületes történet és a nevelő, erkölcsnevelő szándék olykor hangsúlyosabb volt. Rendszeres rovatot kapott a Mária-Kongregációk életéről szóló, mint ahogy a sport- és bélyegrovat is rendszeresen megjelent, a fejtörőkkel, sakkeladványokkal, rejtvényekkel, szerkesztői üzenetekkel együtt. Az olvasók, a diákok irodalmi próbálkozásait kívánta bemutatni a *Fakadó rügyek* nevű rovat. Részben ehhez kapcsolhatóak a lap pályatételei, amelyek a szerkesztők nevelési irányvonalával összhangban változatos tematikájúak, azaz az irodalmi jellegűeken kívül volt néprajzi, természettudományos jellegű, a rajzkészséget próbára tevő is

1927–28-ban például a katolikus iskolák történetét ismertette a *Jóbarát*, 1927. január 15-én *A gyulafehérvári Majláth-főgimnázium múltjából* címen dr. Bitay Árpád, 1928. január 15-én *A székelyudvarhelyi róm. kath. főgimnázium* címen Szász József ír. 1932-ben két lapszámban folytatásban jelenik meg a középkori iskolai élettel foglalkozó írás dr. Bagossy Bertalan tollából. Ugyancsak ő a szerzője az 1933. január 15-i lapszámban megjelent terjedelmes tanulmánynak, amely *Diákélet és iskola az újkorban* címet viseli.

Érdekességek közlésére mindvégig törekedtek a szerkesztők, de ezek nem föltétlenül a mai sajtóelképzelések szerinti negatív vagy hátborzongató szenzációk, esetleg mondva csinált események, hanem a világban történő, valóban korszakos jelentőségű újdonságok és felfedezések bemutatása. Ilyenek például az 1934-1935-ös évfolyamból:

Curiené (Brósz I.) a rádium felfedezőjéről s a kétszeres Nobel-díjas, lengyel származású, Franciaországban élt vegyészről s felfedezéséről (1934 szeptember, 2–4. oldal),

Újítás a kerékpáron címen kis hírből egy praktikusnak ígérkező technikai újításról ad hírt az 1934 szeptemberi lapszám a 4. oldalon,

Akik a bőrükkel is látnak (szerző B. I.) Jules Romain-Farigoule francia tudós és író Bukarestben is bemutatott paroptikus (bőrrel látás) kísérleteiről (1934 november, 61. oldal),

a *Hogyan beszél és muzsikál a fény* című írás az 1934 decemberi lapszámban (77-78. oldal) Brósz I. tollából, amely az osztrák Spielmann által feltalált fényelektromos hangszerről s a vakok segítségére való, a német Naumburg Róbert által szerkesztett olvasógépet mutatja be,

Mesterséges rádióaktivitás címen Maria Curie lánya s annak férje, Joliot kutatásairól B. I. ír rövid ismertetőt az 1934 decemberi lap 84. oldalán,

Mesterséges égbolt címen Brósz I. csillagképekről és az azok vizsgálatát elősegítő plantáriumokról, műszaki felszerelésekről értekezik (1935 május, 195-196), s ugyanitt H. I. *A nehéz víz* szerkezetét magyarázza el az olvasóknak (1935 május, 197).

Az ausztráliai bennszülöttek hadi eszközéről M. F. ír *A bumerang üzenete* címen (1935 április, 171. oldal), *Harci szörnyetegek* a címe B. I. 1935 áprilisában a 179. oldalon megjelent, a tankokról szóló cikkének.

A technikai és tudományos élet újdonságai mellett olyan, jól és olvasmányosan megírt, „komoly” téma is szerepelt a vizsgált évben, mint a könyvnyomtatásról is beszámoló *Barangolás a könyvek birodalmában* című írás Aubermann Péter tollából (1935 január, 104-105. oldal), *Az élet és halál határaitól*, amely Dr. Mangold Ernő berlini egyetemi tanár előadását foglalja össze a tetszhalál és öregedés kérdéseiről az élőlényeknél (biológiai megközelítésben, nem csak emberekre vonatkoztatva) – aláírás nélkül az 1935 februári lapszám 125. oldalán. Fiatal fiúkat érdeklő téma az indiánok, *Ifjúkori álmaink hősei* címen Aubermann Péter Észak-Amerika rézbőrű őslakosságának valós történetét, jelenét és bizonytalan jövőjét mutatja meg a fiataloknak az 1935 márciusi *Jóbarát* hasábjain (154-156. oldal).

PÁLYATÉTELEK

Remek pedagógia érzékkel hirdette a *Jóbarát* a legkülönbébb pályázatait, amelyek a tananyagra épültek, de annak alkotó felhasználását, alkalmazását kívánták meg, és természetesen bátorságot, kezdeményező készséget, szorgalmat, a kötelezőn túli erőfeszítés vállalását és kitartást, valamint a megmérettetés és bírálat kihívásának elviselését. Az induló lap így hirdette első pályázatát: „Most herold a *Jó Barát* s megnyitja a sorompókat. Ki küzdőtérre, aki legény a talpán! Az élet szakadatlan versenyreklés. Kezdjük a tréninget! A siker önbizalmat ad, a kudarc sok tanulságot rejt magában. De mindig lovagi becsülettel mérjük össze a fegyvereket, hogy ne szégyenkezzünk, mikor felhúzzuk a sisakrostélyt. Majd még az izmok erejére is sor kerül, most azonban szellemi erők próbájáról van szó, hol a képzelet fegyverzete csillog s az ész pengéje villog. Bajnokok! Kicsinyek, nagyok, áll a küzdelem!”⁹⁶ A szerkesztő figyelmére és figyelmeségére, valamint a fiatal tehetségek gondozásában is jelen levő pedagógia elveire jellemző egy 1937-es szerkesztői üzenetben megfogalmazott hitvallás: „Kikacagástól ne félj! A szeretet a kritikában sem lehet bántó, mi pedig minden sorotokat szeretettel, felelősségtudattal és féltő aggodalommal olvassuk. Valóban úgy van, hogy a borulástást nem szeretjük. Nemcsak azért, mert ez ellentmond az örökifjúság természetének és megbé-

⁹⁶ *Jó Barát*, 1925. október 15. I. évfolyam 1. szám, 19.

nítja tettekre készségét, hanem azért is, mert könnyen terjed tovább, másokat is lemondó hangulatra csábít.” – írta a szerkesztő V.F.-nek Komarnóba.⁹⁷

A pályatételeket minden évben vakáció előtt fogalmazták meg és közölték a szerkesztő-tanárok, arra törekedve, hogy változatos témákban való elmélyedésre serkentsék a diákokat a szünidő alatt is, s az irodalmi forma gyakorlása mellett ismeretei szélesítésére vegyék rá. Nem csak irodalmi és történelmi témákról szoltak hát a pályatételek, hanem volt földrajzi, gazdasági, biológiai, fizikai ismereteket feltételező is, és a kézügyességet, jó és művészi látást számon kérő. Álljon itt példának a szerkesztő által utólag legsikeresebbnek nevezett pályázati kiírás 1937-ből:

„1. *Vallástani pályatétel.* a) felsőbb osztályosok részére: Pázmány Péter alakja korszakalkotó a magyar irodalomban. (...) *Használád-e és hogyan használnád Pázmány bizonyítékait a mai kor istentagadóinak meggyőzésére – esetleg mivel egészítenéd ki azokat?* (...) Elolvasandó a Kalauz első könyvének első fejezete. b) alsóbb osztályosok részére. Minden évben szokott lenni Eucharistikus Világkongresszus. Az egész világról összegyűlnék egy-egy nagy városban (...) Írj egy levelet egy barátodnak, amelyikben őt rá akarod beszélni, hogy legyen gyakori áldozó. A levélben felhasználhatod a katekizmusban tanultakat, Jézus szavait a bibliából, példákat szentek életéből. Jutalmak: I. a. 250 L, b. 150 L, II., III. könyvek

2. *Riport-pályázat.* A felsős diákok már olvasgatnak újságot s nagyjából tisztában vannak azzal, hogy miben is áll egy újságíró-riporter munkája. Pár óra alatt rövid, élénk, érdekes, kerek és összefüggő beszámolót kell adni egy épen lefolyt eseményről. Téved, aki azt hiszi, hogy ez könnyű munka. Tessék próbára állni! Tegyük fel, hogy mint ifjú riporter, 44 március idusán ott vagy a római szenátus ülésén, és előtted hal meg Julius Caesar. Történelmi ismereteid alapján riport formájában számolj be a nagy államférfi haláláról. Jutalmak: I. 250 L., II., III. könyvek

3. *Vers-pályázat.* a) a nagyobbaktól hangulatkép (...) b) a kisebbektől valamely esemény, lehetőleg tréfás történetke versben való elbeszélése, (...) csattanója legyen. Jutalmak: I. a) 150, b) 120 L., II., III. könyvek

4. *Fénykép-pályázat.* (...) legfeljebb 3 felvétel, (...) tárgyát illetően semmi kikötés, a téma művészi értékét nézzük, s csak azután a kidolgozást. Jutalmak I. 250 L, II. és III. könyvek

5. *Gazdasági és kereskedelmi földrajzi pályatétel.*

Reggeli: Tejeskávé kiflivel.

Ebéd: Rizskásaleves, citrommal savanyítva. Főtt marhahús makarónival és paradicsommártással.

Vacsora: Tejbegríz, csokoládéval behintve. Alma.

Egyszerű, de ízletes étrend. Gyakran szerepel a konviktusok asztalán. Neked, jóétvágyú diáknak mindig jól esik. Örömet fogyasztod. De gondoltál-e már arra valaha, hogy mindahhoz, amit elfogyasztottál, hány embernek a munkája fűződik? Hány kézen megy át a termés a termelőtől kezdve, amíg az asztalodra jut és milyen úton jut el oda? (...)

Jutalmak: I. 300 L, II., III. könyvek

6. *Búzaszemek.* Östermelő állam vagyunk, amelynek egyik legfontosabb kiviteli cikke a búza. A constantai s főleg a brailai raktárakba az ország különböző részeiből özön-

97 Szerkesztői üzenetek. Jóbarát 1937. október 15., 48.

lik ez a kincs, hogy ott megvárva a behajózás idejét, útra keljen s idegen országok termékeihez hozzá segítsen. Feladat: szóltasd meg az ország legjobb búzatermelő vidékeiről a nagy út előtt összegyűlt egy-egy búzaszemet úgy, hogy beszédük jellemezze azt a vidéket (néprajz, földrajz, éghajlat stb.), ahonnan a raktárba kerültek. Jutalmak: I. 300 L., II., III. könyvek

7. *Inas barátom – földművelő pajtásom.* Ismerd meg embertársaidat! Ismerd meg nemcsak azokat, akiknek körében élsz: a diákokat, hanem ismerd meg azokat is, akik tőled távolabbi környezetben élnek: az iparral, a kereskedelemmel vagy földműveléssel foglalkozókat is. Ismerkedj meg a vakáció folyamán egy veled egykorú kereskedő vagy iparostanulóval vagy segéddel vagy földművelővel s köss vele barátságot. Ne játszd a leereszkedőt, gondold meg, hogy az ő és társai munkája nélkül nem tudnál megélni. Igyekezz megismerni élete folyását, körülményeit, nehézségeit és örömeit. Törekedj megérteni a gondolkozását, iparkodj közeledni a lelkéhez. Élményeidről, eredményeidről számolj be elbeszélés vagy napló formájában. Beszámolódd legyen őszinte, élénk és vezető gondolatára a szeretetet tegyed. Jutalmak: I. 250 L., II. és III. könyvek.

Beadási határidő mindenik pályamunkánál: 1937. szeptember 25. A bírálatra októberi számunkban kerül sor. A pályamunkákat kötelesek a pályázók vagy valamelyik tanárukkal, vagy nyári tartózkodási helyük plébánosával láttamoztatni. A láttamozás nélkül beküldött pályamunkákat nem vesszük figyelembe.⁹⁸

A meghirdetett pályatételek változatosak, s úgy akarják biztosítani a szünidei tanulást, hogy a diák észre se vegye, tulajdonképpen az ismétlésre és szintézisteremtésre akarják indítani, ellenkezőleg: a jutalom ígérete kecsegtető, a témák és elvárt formák érdekesek, s az ezekkel való vakációs bibelődés nemcsak hasznos elfoglaltságot kínál, nemcsak leköti a diákot, hanem az iskolai év alatt tanultak gyakorlására indítja. Az utolsó, a hetedik pályatétel témája olyan munkára küldi a pályázatra jelentkezni kívánót, amely saját megszokott életkörén kívülre helyezi, feladattal, misszióval. Olyan nevelési cél rejlik e pályatételben, amely a szociális érzékenység kialakítása mellett a társadalom egészében otthonosan mozgó értelmiségi szerepre készít fel, s igen fontos az intés: szó sincs leereszkedésről! A beérkezett pályamunkák bizonyítják majd a pályatétellel kigondolónak igazát. Ősszel a termést látva így ujjongott a kiíró: „Ha a szerkesztőnek kéznél volna, mondjuk itt az íróasztalán pihenne a kalapja, egy párszor a levegőbe hajítaná örömeiben most, amikor a beszámoló megírásához kezd. Még pedig azon egyszerű ok miatt, hogy amióta a Jóbarát-szerkesztés mesterségére adta a fejét – idestova tizenharmadik éve már – még soha ilyen gazdag aratást nem jelentett a nyári pályázatok számbavétele. De a kalapja a fogason nyugszik, nincs kéznél, no meg csak egy kicsodás van, mi lenne hát, ha visszahulltában tintába esnék, ezért nem hajigálja a kalapját, hanem csöndes örömmel és büszkeséggel gondol azokra a versenyző fiúkra, akik itt alább felvonulnak. És köszönettel is gondol rájuk. S ezekből az ide-oda ugráló gondolatokból rögzítheti meg: köszönöm, fiúk, hogy megértettétek, hogy a versenyrekelés, az erőösszemérés az eleven, az ifjúi oezsdülő let jele, bizonyítéka és föltétele. Ahol nincs emelkedett, nemes versengés, ott a visszaesést, a satnyulást jelenti a némaság. Köszönöm, hogy ilyen sokan állva sorompóba, azt a hitet és reményt élesztgetitek bennünk, hogy a munka szeretetében, képességeitek kifejlesztésében és az erőösszemérésben majd később, a férfikorban is megálljátok a helyeteket a magatok, fajtok és hazátok

98 *Jóbarát pályatételek* 1937. június 15., 227., 239.

boldogulására. Mind próbáltuk fakasztgatni a pályázat-forrásokat, s íme, most akkora pályamunka-áradat hömpölygött be, hogy a szerkesztő nem tudott megbirkózni vele. A négy híján száz pályázat megbírálására az összes szerkesztői segédcsoportokat mozgósítania kellett, akik – számszerint 5 tanár – örömmel álltak munkába, hogy a 96 dolgozat fölött ítéletet mondjanak. A 7 pályatétel közül a riportpályázatra akadt a legtöbb versenyző: 26, a fényképpályázaton 21-en, a verspályázaton 17-en vettek részt. A gazdasági és kereskedelmi földrajzi pályatételre 10, az 'Inas barátom – földművelő pajtásom' címűre 8, a Vallási-pályázatra és 'Búzaszemek' címűre 7-7 pályamunka érkezett be. Meddő tétel nem volt. De nemcsak mennyiségileg, hanem minőség tekintetében is kiválóan sikerült a pályázat. 74 pályamunka ütötte a mértéket, s ezekről külön-külön megemlékezünk. Gyenge volt 22: 5 riport-, 5 fénykép-, 4 vers-, 3-3 gazdasági és 'Búzaszemek' és 2 'Inas barátom' – pályamunka, ezekre boruljon a feledés homálya.⁹⁹ Ezt követi aztán a részletes bírálat, amely 7 oldalt foglal el s a következő lapszámban is folytatódik. Újabb 7 oldalon át.¹⁰⁰ Minden egyes pályázat (kivéve a bevezetőben gyengének nevezett, a feledés homályába utalt kevésbé sikereseket), pályázó néhány soros értékelést kap, amelyben először erőnyeit, majd hiányosságait sorolja a szerkesztő-értékelő tanár, nagy felelősségtudattal, hiszen nyilvánossá tett szavai, mondatai súlyával nagyon is tisztában van, irányítani akar, javítani, nem letörni és kedvet elvenni. Külön felhívja a figyelmet arra, ha a pályázó a nagyobbak korosztályában próbálkozott, s tehetsége mellett egyszerűen ismeretei korlátozták abban, hogy a nagyokkal egyenrangúan vehesse fel a versenyt. Biztatóan hatott, hogy a díjnyertes dolgozatokat, pályamunkákat rendszeresen közölte a lap, emellett a legérdekesebb, legfigyelemreméltóbb nem első díjas munkák is helyet kaptak a *Fakadó rügyek* rovatban.

FIATAL TEHETSÉGEK A JÓBARÁTBAN: FAKADÓ RÜGYEK

A *Fakadó rügyek* rovatot a *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon* külön kiemeli. Indulásakor a szerkesztők a következő sorokkal biztatták a fiatal olvasókat a reményteli szárnypróbálgatásra: „Ezeket a lapokat az ifjúság szellemi küzdőporondjának szántuk. Lehet itt tollal, ecsettel, villamos árammal, kémiai retortákkal, fűrésszel, kalapáccsal, fényképező masinával, repülőgéppel, hő-, fény- és elektromos sugarakkal, mindennel hadakozni, a modern harctekniká úgyis mindent birtokába vett. Mindenki bemutathatja itt tehetségének és szorgalmának erőpróbáját. De nemcsak aréna e hely, hanem melegágy is, hol a gyenge palántákat simogatjuk, melengetjük, becézgetjük és faiskola is, melyben a fiatal csemetéket rendezgetjük, tisztítgatjuk, hogy ép legyen a lombkorona. Mielőtt megjelen sz a pályán, kedves ifjúság, engedjük szóhoz két búcsúzó képviselődet, kik most végezték el a középiskolát: az *Új nemzedék* két melegszívű poétáját, kiknek ugyan már nem itt a helyük, de meg fogják engedni, hogy az utánuk következők buzdítására most az egyszer ide tegyék versüket.”¹⁰¹ A két szerző: Vernes Gyula (*Tavaszi látogatás*) és Dsida Jenő (*Jéghegyet építék. A világ csábításának írom*).

99 Beszámoló a nyári pályázatok eredményéről. *Fakadó rügyek*. Jóbarát 1937. október 15., 42.

100 Ld. *Fakadó rügyek*. Jóbarát 1937. november 15., 65–71.

101 *Jó Barát* 1925. október 15. I. évfolyam 1. szám, 18.

A *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon* erre vonatkozó szócikkében¹⁰² név szerint megemlíti Bányai László, Dsida Jenő, Fényi István, Flórián Tibor, Kiss Jenő, Rónay György és Sötér István diákkori jelentkezését, zsengeinek megjelenését a rovatban. Kiss Jenő VII. osztályos kolozsvári tanuló verse 1928. december 15-én a 94. oldalon jelent meg *Templomi szonett* címen, 1934. október 15-én pedig *Október 6-iki séta* címen (26. oldal). A lexikon szócikkében említetteken kívül a rovatban Eröss Alfréd VII. osztályos kézdivásárhelyi főgimnáziumi tanuló, későbbi katolikus pap is jelentkezett *Lelkünkben elzarándokolva* című versével az 1927. január 15-i lapszámban. A rovat a különböző, később irodalmi munkásságukkal bizonyító szerzők számára volt afféle biztató, önbizalomgerjesztő lehetőség. 1929. február 15-én jelentkezett a *Fakadó rügyek* rovatban először Venczel József, ekkor VI. osztályos tanuló egy párbeszéd formájában megírt elbeszéléssel *A veszedelem* címen. Megjegyzendő, hogy az erdélyi szellemi életnek ez a jelentős személyisége alig pár év múlva már saját rovatval, sorozatos írásokkal jelentkezik a lapban, s párbeszédet folytat az olvasókkal.¹⁰³

E rovatban olvashatunk néhányat Papp Asztrik korai verseiből, az ekkor már ferences papnövendék fiatalembernek 1934. január 15-én a lap 117. oldalán *Csikban* című verse jelent meg, 1934. június 15-én *Az első tavaszi szerenád* (232. oldal) és *Április boldondja* (236. oldal) című, szeptember 15-én *Emlékszel?* (23. oldal); vagy 1935. február 15-én, a 141–142. oldalon (*Két vers szívemről*), március 15-én a 159 (*Emberfolyóm kincsei*) és 166. oldalon (*Én*) jelentkezett hosszabb terjedelmű, jelentősebb verssel.

Xántus János VII-es kolozsvári diákként 1934. január 15-én *A hómadár* című elbeszéléssel jelentkezett (116–117. oldal), majd ugyanazon év március 15-én *A hegyekben* című naplótöredékkel (167. oldal), majd május 15-én ismét jelentkezett egy *Emlékek* című írással (215. oldal). Xántus nevét azért is érdemes megjegyezni, mert később ő is visszatér már a laptestben közölt írásokkal, amelyek között több színikritika, drámával kapcsolatos írás található.

Az 1935. június 15-i jubileumi szám rovata *A régi otthonban* címen felidézi, ki mikor közölte első írását, zsengejét a *Fakadó rügyekben*. Bár az adatok olykor nem egészen pontosak (például Venczel József első közlése egy évvel korábbi, mint azt a jubileumi lapszám tudja), szép és lenyűgöző névsor kerekedik ki. Innen tudjuk meg, hogy Gáldi (Göbl) László (párizsi) egyetemi lektor első verse VI. osztályos korában, 1925. december 15-én jelent meg, Blédy Lajos későbbi piarista tanár első cikke V. osztályos korában 1927. április 15-én jelent meg. Az 1927. november 15-i (III. évfolyam 3. szám) Bossuet-ről szóló komoly tanulmányát közölte az akkor VI. osztályos aradi ifjúnak. Dr. Eröss Alfréd VI-os korában, 1926. február 15-én közölt először verset, Kiss Jenő, 1935-ben az *Erdélyi Helikon* helyettes szerkesztője 1928. november 15-én, VII. osztályos korában közölt először a *Jóbarátban* verset, ifj. Xántus János (1935-ben tanárjelölt) első elbeszélése VII-es korában, 1933. október 15-én jelent meg. Észerint az ekkor jogszigorló Venczel József első elbeszélése VII. osztályosként, 1930. január 15-én jelent meg *A rabonbán* címen. Az ünnepi lapszámban Rónay György *Emlékezés* című verse olvasha-

102 BALOGH EDGÁR (főszerkesztő): *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon* 2. kötet. Bukarest 1991, 504. A szócikket Köllő Károly jegyzi.

103 *Kéz a kézben* a viszonylag rövid életű, de a közölt írások tartalma miatt jelentős rovat címe, 1934–35-ben jelent meg a lapban.

tó, alatta a megjegyzés: a *Vigilia* későbbi jeles szerkesztője 1929. május 15-én, VI. osztályos korában közölte első versét a *Jóbarátban*.

VENCZEL JÓZSEF A JÓBARÁTBAN: KÉZ A KÉZBEN

A *Kéz a kézben* rovat a fiatal olvasót mint a jövőre tudatosan készült szolította meg, felelősségére világítva rá. A világlátás irányát meghatározó kérdéseket dolgozott fel, első perctől arra törekedve, hogy párbeszédet alakítson ki a megszólítottakkal, hogy ne csak dörögdelmes vagy szép szavakkal szólítsa meg, feladataikra és kötelezettségeikre figyelmeztetve őket, hanem a megszólítottak mondandójának is teret engedjen. 1934. október 15-től kezdte a lap közölni Venczel József írásait e témában. A rovat beharangozásakor így határozta meg célkitűzéseit: „Rovatunknak elsősorban az a célja, hogy 'kéz a kézben' alkalmat adjon közép- és főiskolás ifjúságunknak közös problémáik megtárgyalására. Ez – hitünk szerint – a jelen körülmények között és a megújuló katolikus ifjúsági mozgalmak idején a legnagyobb és a legsürgetőbb szükséglet. Éppen ezért szeretettel kérjük barátainkat, közép- és főiskolásokat egyaránt, hogy rovatunkat megértéssel támogassák. Annál is inkább, mert e területen sem kérünk többet, mint hogy leveleikkel felkeressék rovatunkat s elmondják véleményüket rovatunkról és a benne közölt cikkekről s a felvetett problémákról. Hisszük, hogy így és ennek a segítségével ki tudjuk építeni ifjúságunk kapcsolatait s úttörői leszünk az erdélyi katolikus magyar ifjúság rég várt egységének. Egyelőre tehát, fiúk, leveleiteket, írásaitokat várjuk, hogy rovatunkban azt tűzzük ki célul, amit ti akartok, s azt írjuk, ami mulhatatlanul mindnyájunk problémája.”¹⁰⁴ Jó szerkesztőként természetesen irányítani próbálta e beszélgetést, illetve irányt mutatni írásaival, azok témaválasztásával. Első írása *Néhány szó a magyar ifjú-katolikus mozgalmakról* címet viselte (*Jóbarát* 1934. október 15, 34–35. oldal), ez a korábbi, az egyház szociális tanítását ismertető tanulmányára utalt vissza,¹⁰⁵ következtethetünk tehát, hogy az az írás adta a rovatindítás ötletét.

Venczel a csíkszeredai főgimnázium elvégzése után (onnan jelentkezett a *Jóbarát Fakadó* rügyeiben is, elbeszélésekkel) Kolozsváron volt egyetemista, a jogi karra iratkozott, s már Kolozsvárra kerülése első évében nyilvános sikert aratott kiváló, alapos és érett munkájával: *A magyar falu XIX. századi irodalmunkban* című dolgozatával, amellyel 1930. október 12-én a Református Kollégium díszetermében a pályázathirdető *Erdélyi Helikon* versenyének 10 000 lejellel járó nagydíját nyerte el.¹⁰⁶ Venczel családi körülményei következtében is érettebb volt kortársainál, s már csíki diákkorában kitűnt. Domokos Pál Péter volt egyik tanára, aki tehetséges diákját néprajzi gyűjtőútjaira is magával vitte, s akinek rajzaival adta ki *A magyarság néprajza* számára készített, menasági gyűjtését összegező egyik dolgozatát.¹⁰⁷ Venczel diákkorában már kiforrott publicistának számított, a helyi újságban, a *Csíki Lapok*ban cikksorozata jelent meg a

104 *Jóbarát* 1934. október 15, 34.

105 Rovatát előlegezte az 1934. április 15-i tanulmánya *XI. Pius pápa szava a társadalomhoz és a katolikus magyar ifjúság* címen (173–175. oldal), ahol a katolikus egyház szociális tanításának ismertetése mellett nagyon gyakorlati megvalósításának kérdését is felvetette.

106 Ld. ANTAL ÁRPÁD: *Venczel József életpéldája (1913–1972). A szülőföld útavalója – találkozás Márton Áronnal*. In. *Keresztény Szó* 1993/11, 17.

107 Uo. 18.

Domokos Pál Péterrel rendezett székely népművészeti kiállításról, de csíkszeredai iskolai évei során kézíratos diákfolyóiratot is szerkesztett, írt és illusztrált, sőt sokszorosított *Vigyázz!* címen. Kolozsváron a Báthory-Apor szemináriumban, a katolikus diákok kollégium-szerű bentlakásában kapott szállást, s már 1930 őszén tagja lett a katolikus főiskolás mozgalomnak, az *Erdélyi Római Katolikus Népszövetség Egyetemi és Főiskolai Szakosztályának*. Az egyetemi ifjúság egy másik mozgalmába is bekapcsolódott, az *Erdélyi Fiatalok* egyesületébe, ahol hasonló érdeklődésű társaságra lett, de ahol mégsem maradt sok ideig a világnézeti különbségek kiéleződése miatt. A szakításra 1931-ben került sor, Venczel ekkor munkálkodása terének egyértelműen a katolikus ifjak szakosztályát választotta, s októberben ott főtítkárrá választották. Tevékenykedése során egyik kezdeményezője lett Márton Áron Kolozsvárra kérésének: az egyetemi ifjúság az akkor püspöki titkárként tevékenykedő ifjú papot hallgatva arra a meggyőződésre jutott, ez a lelkész volna alkalmas lelki fejlődésük segítésére és értelmiségi életfejedatuk kibontakoztatásának támogatására. Erdély bölcs és ifjúságszerető püspöke, Majláth Gusztáv Károly a kérést jogosnak tartva elengedte titkárát, kinevezte őt a kolozsvári katolikus ifjúság prézesének. 1932-ben Márton Áron Kolozsvárra költözött, Venczel József pedig főtítkárból elnök lett a szakosztályon belül. Az fiatal Venczel másik támogatója, mentora György Lajos volt, a Báthory-Apor szeminárium tanulmányi igazgatója, aki a tehetséges és lendületesen, szinte lázasan tevékenykedő ifjút az egyesületi élet újjászervezésében is segítette. Ekkor indult a szociális szeminárium, a korábbi területi tagozódást felváltó új egyesületi forma egyik alegysége, nagy érdeklődést váltva ki. Kerekei közt sokat tárgyalták az ekkor kiadott új pápai enciklikát, a *Quadragesimo anno* kezdetű, társadalmi és szociális kérdésekkel foglalkozó tanítást. Fejezetről fejezetre vitták meg a szakkörben az enciklikát, alaposan megismerve és ismertetve azt. Venczel szerepe ebben is kiemelkedő volt: az enciklikát kísérő magyarázatokhoz ő készített táblázatokat és grafikonokat, amelyek társait segítették jobban megérteni és elsajátítani az új katolikus társadalmi tanítást. Venczel több lapban közölt írásokat e témát elemezve, s a pápai enciklika nyomán kidolgozott, érett katolikus társadalomelméletet vázolta.¹⁰⁸ Mindezek ismeretében nem csoda, hogy Venczel *Jóbarátban* 1934-ben közölt tanulmánya címe *XI. Pius pápa szava a társadalomhoz és a katolikus magyar ifjúság*. „A harmincas esztendő elején a gazdasági élet képe meglehetősen zavart és ideges, a munkanélküliek száma napról-napra növekszik, végérvényesen megbénulni látszik a gyári termelés üteme, s ennek következményeként az adóssághaldalon a számoszlopok összege mind nagyobb, mert a kereseti lehetőségek mind kisebbek és kevesbednek... Ezek a tünetek. Éhezésre utalt milliók, munkanélküliség, kiáltó nyomor, kilátástalan jövő... S a diagnózis roppant egyszerű. Úgy mondták: a gazdasági válság elérte a mélypontot. S ez megnyugtatón látszott némelyeket. De nem mindenkit, mert a szegényedés, de különösképp a nyomor, amikor elzárta az öröm hangosságát, ami az öntudatosak szemeit hamarosan rányitotta a hibákra s megmutatta az orvoslás útjait is.” – kezdte elemzését a fiatal társadalomtudós. Elemzése során felvonultatta a magyar fiatalságnak a gazdasági válság tüneteire s a társadalmi bajokra adott választát: „A társa-

108 Az *Erdélyi Tudósítóban* egész lapszámot szerkeszthetett Márton Áron mellett 1932 pünkösdjén Veress Ernő szerkesztő jóvoltából, 1933-ban pedig a *Magyar Kisebbség* 3-4. számát szerkesztette Venczel néhány társával együtt, Albrecht Dezsővel, Vita Sándorral Jakabffy Elemér szerkesztő jóvoltából.

dalmi bajok e felismerésének az igazsága gyorsan mozdulatba hívta a bátrabbakat. természetesen jobbra fiatalok voltak ezek: új eszméktől terhesek. Hogy csak magyar indulásokat említsek: e céllal jelenik meg Budapesten a 'Korunk Szava' c. aktiv katolikus orgánus Kassán az 'Új Élet', mint az ifjú-katolicizmus szociális és világnézeti folyóirata, de azért állnak be a társadalmi munka vonalába a Felvidéken a Prohászka-Körök, Erdélyben a Majláth-Kör is. S mindezekre az a jellemző, hogy amikor mások a munkában megtorpannak és csak a diagnózisnál vesztegelnek, akkor a katolikus fiatalok mindenfelé lázasan munkába kezdenek." Venczel írásából körvonalazódni látszik a kor teljes magyar katolikus ifjúságának mozgalmi élete. Mindez a szerző szerint azt jelenti: „A katolikus fiatalság egyszerűen csak kötelességét teljesítette. Munkába állt, hogy túl a diagnózison a betegség, mely válság képében, fertőzve ráfeküdt társadalmi és gazdasági életünkre, elveszítse romboló erejét, s ezzel az új vérkeringések útja készen álljon. Hozzálatott egyszóval a társadalomépítés nagy munkájához, ahhoz, amelynek irányát az a nagy hatást kiváltó irat jelölte meg, amelyben XI. Pius pápa a társadalmi rend megújítását sürgeti és szorgalmazza.” A cikk nagyrésze a *Quadragesimo Anno* részletes és lendületes elemzése, az egész írásnak a célja az ifjakat tettekre buzdítani az egyházi tanítás megfogalmazása nyomán, arra a felismerésre elvezetni, hogy a katolikus egyháznak van megoldása a társadalmi gondokra, de hogy ezt életbe lehessen ültetni, ahhoz cselekvésre van szükség.¹⁰⁹ Ennek az írásnak a nyomán kezdte el az e témakörben mozgó rovat szerkesztését a *Jóbarátban*.

A *Kéz a kézben* rovat tehát 1934 őszén indult. Első írása a már említett *Néhány szó a magyar ifjú-katolikus mozgalmakról* címet viselte. Ebben az írásban Venczel összefoglalta mindazt, ami a *Quadragesimo anno* enciklika nyomán a magyar katolikus ifjúság körében elindult, s az indulásra visszatekintve már összegez is. „A magyar katolikus ifjúság mozgalmainak egységét közös vezérelvként a *katolicizmus*, közös alapérzésként pedig a *magyarság* biztosítja. De egybeköti őket az *idő* is, amelyben indultak és kivirágoztak. Mert valami külön megérzés folytán egymást kvető rövid időközökben épültek ki azok a szervezetek és keretek, amelyekben a magyar katolikus fiatalság munkába állt és közvéleményt alakított. (...) Esztendők múltával be kell vallanunk, hogy mi, akik elsőként ebben az új mozgalomban, nem igen tudtuk, hogy honnan és miért van az, hogy új erőket látunk meg a katolicizmusban. Csak éreztük, hogy le kell vetköznünk egy csomó materializmust, ami ránk ragadt, és meg kell újulnunk hitben, társadalmi felfogásban és gondolkodásban. Csak éreztük, hogy forradalomra hív az ifjú-katolicizmus: az őskeresztények, a katakombás szeretet-keresztények megújuló katolicizmusa, forradalomra hív önmagunk és az eddig uralkodó hamis eszmék ellen – a bensőségesebb hit, az egybefogóbb társadalmi élet és a szociálisabb gondolkodás érdekében. És mi mentünk, s ma, amikor mindenfelé hatalommá lesz a megújuló katolicizmus, amikor egy belga katolikus ifjúsági lap több tízezer példányban jelenik meg, amikor a

109 Venczel maga is cselekedett, az Erdélyi Római Katolikus Népszövetség Egyetemi és Főiskolai Szakosztályának főtítkáráként ő képviselte az erdélyieket például a csehszlovákiai Prohászka-Körök Érsekújváron rendezett II. kongresszusán 1933. július 21–22-én. Korabeli beszámolók szerint ott a katolikus élet időszerű szervezkedési, társadalmi és nevelési kérdései kerültek szóba. „A megbeszélések sok tanulsággal szolgáltak, ránk nézve főképpen azzal, hogy az erdélyi katolikus értelmiségi fiatalság első megszervezését a Katolikus Népszövetség keretében nekünk is minél gyorsabban végre kell hajtánunk. A kongresszuson az erdélyi katolikus ifjúságot a Majláth-Kör elnöke, Venczel József joghallgató képviselte” – olvassuk az Erdélyi Iskola 1933/34, 1–2. számában (42–43).

budapesti 'Korunk Szava' is tizezreket mozdit és lelkesit, amikor a belga katolikus ifjómunkás-szevezet 200000 taggal irányító tényező, s főleg amikor az ifjú-katolicizmus országgló elvvé lett, mint Olaszországban és Ausztriában és útban van mindenütt, ahol a kultúrnépek tiszta látását nem homályosítja el a reakció, ma nem tudunk eléggé hálát adni az Istennek, hogy itt: az európai katolicizmus legkeletibb pontján önmagunkban és másokkal megküzdöttük a forradalmat: az ifjú-katolicizmus hitet, szeretetet és igazságot követelő forradalmát." Témaválasztását indokolja is: „Rovatunk ismertető anyagát a magyar ifjú-katolikus mozgalmak kérdéseinek bemutatásával kezdjük. Ugyanis az a munka, amelyet végezni óhajtunk, vagyis a közvélemény kitermelése és az együttérés ápolása, szükségessé teszi, hogy egészen bekapcsolódjunk abba a mozgalomba, amelyet a katolikus magyar ifjúság a harmincas évek elején indított. Annál is inkább, mert e mozgalomban 'a magyar ifjúság egyetemes egysége' teljeseedik ki, az az egység, amelyben nekünk is részegységként helyet kell találnunk." Lelkes és lelkesítő szavaihoz hasonlóan lelkes és elkötelezett hozzászólások követték írását a lapban nemsokára. A felvetett témák nyomán *Beszéljük meg...* címen levelezett Venczel a lap hasábjain az írásaira reagáló fiúkkal.

A rovat következő írása: *Akarjuk az egész embert! (néhány szó az önképzés szükségességéről).*¹¹⁰ Venczel az önképzésről szóló írásban az egész ember kialakításához szükségként sorolta fel az anyanyelv ismeretét, s a hozzá tartozó kultúra szeretetét. „Fiúk, abból, hogy magyar középiskolások vagytok, igen sok kötelesség háramlik reátok. Így mindenekelőtt bele kell illeszkednetek a magyar gondolatba, életté kell tennetek magatokban a magyar szellemiséget. Éppen ezért ne tekintsétek külön tehernek a mai túlszóftalt órarend mellett sem azokat a tantárgyakat, amelyek ezt a magyar szellemiséget közelebb akarják hozni tihozzátok.” Arról, hogy mit ért önképzésen, nagyon egyszerű szavakkal szólt: „Egyszerűen csak annyit, hogy igyekezzünk önmagunk belső értékét emelni azáltal, hogy tudásunkat gyarapítjuk, szempontjainkat szaporítjuk s minden eszközt megragadunk arra, hogy önálló egyéniségünk kialakítását végbevigyük. (...) amikor mindenütt és minden alkalommal az egész ember szükségét hangsúlyozzák, az olyan emberét, aki fel tudja mérni önnön életének egész jelentőségét, s aki ennek megfelelően ki tudja fejteni egész erejét a kötelességek teljesítésében. (...) Az önképzés, mely a magasabbrendűség, a felfelé törekvés, a többet akarás, az ambíció eredménye. De forrása is.” Az adott kor legnagyobb problémájának tartja mindezt, az erdélyi magyarság kulcskérdésének is. „Az 'egész ember' szuggesztív hatása, az 'egész ember' tudása, akarata, az 'egész ember' tervszerűsége hiányzik a mi erdélyi magyar életünkből. S a most növekvő nemzedéken dől el a kérdés: vajjon lesznek-e közülünk egész emberek, akiknek tudásában fajtánk minden problémájára adódik megoldás, s akiknek akarata élő fáklya a nép előtt. hogy nagy egységben önönmaga induljon el a hínárból kivezető úton.” Ehhez az íráshoz kapcsolódott Rigó Elemér VII. osztályos bukaresti tanuló hozzászólása és további szerkesztői üzenet a következő lapszámban.¹¹¹ A bukaresti hozzászólót a magyar nyelv kérdéseiről szóló részek mélyen érintették. „Nehéz, vontatott a beszédük – írja –, a hangsúlyuk idegen hangzású és fájoan lélektelen. Ezt a nyelvet már csak otthon beszélik sokan, ezeket a szomorú, csengő-bongó magyar szavakat csak a család körében hozzák fölszínre egy elmúlt világ őszi avarja alól. És ami a legfá-

110 *Jóbarát* 1934. november 15., 62–63. oldal.

111 *Jóbarát* 1934. december 15., 85. oldal.

jóbb, már nem tudnak magyarul írni, fogalmazni, gondolkozni.” – panaszolja az állami iskolába járók nehézségeit. Intő szava van a szerencsésekhez, akik a magyar tannyelvű iskolákban tanulhatnak: „a magyar önképzés mellett azt is meg kell szívlelniök, hogy nekik nemcsak a magyar nyelvet, hanem az állam nyelvét is tökéletesen meg kell tanulniuk. Az 'egész ember' lényegéhez ez is föltétlenül hozzátartozik. Más nyelveket is tanulnunk kell s ezek között különösképp az állam nyelvét.”

Sor került a rövid életű, de annál tartalmasabb rovatban olyan témák megbeszélésére is, mint általában az ifjúság, a lelki megújulás,¹¹² az egész ember, a műveltségeszmény kérdései... Néhány további cím Venczelnek a rovatban megjelentetett írásaiból: *Az európai magyarság (Szempontok kultúránk megítéléséhez)*,¹¹³ *A hagyományok ereje*.¹¹⁴

ZÁRSZÓ

A *Jóbarát* évfolyamait végiglapozva, rovatait követve, az egyes cikkeket olvasva a kutató rácsodálkozik a szerkesztők odaadó munkájára, figyelmére és körültekintésére, gondosságára, amellyel a serdülőkorú fiatalokat érdeklő kérdéseket állítottak központba, amellyel lapszámról lapszámra láthatóan sok-sok üzenetet olvastak és válaszoltak meg, zsempéket korrigáltak s jelentettek meg, későbbi karrierüket segítve elő ezzel. Ami a *Jóbarát* évfolyamaiban mindvégig megragad: a szerkesztésben látható pedagógiai tudatosság és mély gyermekszeretet, a munkavégzésben megnyilvánuló gondosság és odaadottság. Szerény anyagi háttérrel, önkéntes szerkesztői gárdával, a tanári munka mellett író szerzőkkel, nehéz történelmi körülmények közt olyan lapot hoztak létre az erdélyi egyházmegye Státusának fenntartásával, piaristák vezetésével működő kolozsvári katolikus líceumban, amelynek színvonalát jobb körülmények közt is nehéz lenne utolérni.

FORRÁSOK

A Kegyes Iskolák Rendjének Konstitúciói és Regulái. JELENITS István (ford.) A fordítás alapjául szolgáló kiadások: *Constitutiones et Regulae Ordinis Scholarum Piarum, Salmanticae* 1986, *Emendationes „Regularum Communium Ordinis Scholarum Piarum a. 1986” a Capitulo Generali a. 1991 approbatae*, Roma 1991

Az erdélyi római katolikus Státus kegyesrendiek vezetése alatt álló kolozsvári főgimnáziumának értesítői (1900–1940 között)

Erdélyi Iskola (az 1933–1940 közti évfolyamok)

Jóbarát 1925–1940

112 *Legyenek elményeink!* címen, *Gondolatok a lelki megújulásról* alcímmel közöl írást Venczel József a *Jóbarát* 1934. december 15-i számában (86. oldal).

113 *Jóbarát* 1935. február 15., 132–133. oldal.

114 *Jóbarát* 1935. május 15., 206–207. oldal. A következő lapszám, az 1935. június 15-i ünnepi, jubileumi kiadás, bővebben és sok visszaemlékezéssel. A májusi számban jelent tehát meg az utolsó írás, a rovat nem bukkan fel többet a következő években.

A CATHOLIC YOUTH PERIODICAL FROM TRANSYLVANIA INT THE 1930'S: BEST' FRIEND

After World War I. Transylvania, formerly belonging to the Austro-Hungarian Empire, became part of Romania. For the large Hungarian minority of the region it was a real shock. An important part of the intellectuals, unable to handle the new situation, decided to leave the country and chose to live in Hungary. Those who stayed, after a while tried to adapt to the new situation, to figure out new ways of life, new models to preserve the national identity and culture. Among the first to find new ways were the Piarist fathers teaching in their famous institution in Cluj/Kolozsvár. They not only found new ways to continue their educational work in the very changed educational system, but did more: started a monthly magazin for pupils called Jóbarát (Best Friend), destined not only to their own pupils but to all the Hungarian-speaking (Catholic) youth of the country. The Piarist educational system, the open minded and humanistic pedagogy of the Piarists is present on the pages of the magazin, in every article, regardless of the theme. Those presenting the ideals of a good Christian aswell as the ones speaking about the newest achievements of the modern sciences help and encourage the readers to learn, to want more, to strive for becoming a useful member of the community, of society. This periodical did such a great job in educating the pupils, keeping up the good spirit, that it can be considered a valid model even nowadays.



JOZEF HALKO

A MAGYAR ÉS CSEHSZLOVÁK TITKOSSZOLGÁLAT EGYÜTTMŰKÖDÉSE A II. Vatikáni Zsinat „OPERATÍV FELDOLGOZÁSÁBAN”

Budapesten találkoztak a szocialista országok titkos szolgálatainak képviselői 1967. július 24–27-ike között, hogy megtárgyalják a program egyetlen pontját: A Második Vatikáni Zsinatot, annak értékelését az „operatív feldolgozás” szempontjából és a szerzett ismeretek alapján. A megjelent képviselők, közöttük Ondrej Dovina alezredes, az Állambiztonság kassai igazgatóságának főnöke Csehszlovákiából, megállapodtak egy még szorosabb együttműködésben, hogy meggátolják bárminemű egységes keresztény blokk kialakulását az egyházban jelenlévő viszályok felhasználásával és a katolikus tömegek elszigetelésével a Vatikántól. Az összegyűlt elvtársak megítélése szerint a zsinat indította volna el a szocialista országokkal szembeni „új taktikát”.¹

A titkos tanácskozás Magyarország fővárosában nem egy egyszeri találkozás volt, hanem kicsúcsosodása a sok éves Varsói Szerződés államainak felderítői együttműködésnek, akik közös megfigyelői voltak a Vatikáni Zsinatnak. Amint a Szlovák „Nemzeti Emlékiratok Intézete” dokumentumaiból kiderül, az együttműködés lényege a megszerzett információk cseréje volt, ami legintenzívebben a csehszlovák és a magyar felderítés között folyt. A csehre fordított jelentések fejlécén kézírásos megjegyzés található, vagy officiózus „az MNK-ból”, „a magyar biztonsági szervektől”, vagy familiáris „a magyar elvtársaktól”, sőt „magyar barátoktól”. Ők valóban, már fél évvel az egyetemes egyházi ülés megkezdése előtt, kimondottan elkötelezték magukat „a megszerzett információk továbbítására azon államok politikai szervének, melynek küldöttsége részt vesz ezen az ülésen”.² A magyar felderítőknek tényleg sikerült hatékony hírszerzési hálózatot kiépíteni, behatolni a legkülönfélébb egyházi közegekbe, és így információt szerezni akár a legmagasabb nemzetközi szintű, legdiszkrétebb tárgyalásokról is. A dokumentum feltérképezi például befolyásos egyének és csoportok nézeteit, a Vatikán diplomáciai kapcsolatait az USA-val, a Vatikánban működő lelkészek nézetét és tevékenységét, az egyház politikáját a kommunista államokkal szemben, és nem utolsósorban Mindenszent József bíboros ügyét.

1 AMV CR – A Cseh Köztársaság Belügyminisztériumának Levéltára – Prága, f. A-7, kr. 496. Feljegyzés a szocialista országok állambiztonsági szolgálatok képviselői tanácskozásáról, a Vatikáni vonal nyomában 1967. július 27. Jelen voltak, a Csehszlovák elvtársakon kívül, Bulgária, Magyarország, Kelet Németország, Lengyelország, Románia és a Szovjetunió képviselői.

2 AÜPN, Nemzeti Emlékiratok Intézetének Levéltára, Dokumentum „A Vatikán politikája az ökumenikus zsinat előkészítésében”, kelt 1962. július 25.

A bíboros esetét, aki a szülőföld közepén emigrációban élt az Amerikai Nagykövetség falai mögött, a magyar ügynökök már az ülés előtt elemzik, melynek eredménye konstatálja, hogy „a Vatikánban, valószínűleg amerikai kezdeményezésre született meg a terv, megoldani ezt a kérdést Mindszenty meghívásával az ökumenikus zsinatra”. E megállapításból kiindulva sikerült megfigyelni az államtitkár, Amlet Cicognani diplomáciai kezdeményezéseit, beleértve tárgyalását magával az elnökkel, J. F. Kennedyyel, Ruske külügyminiszterrel, Johnson alelnökkel és más államapparátusi tisztségviselővel. Cicognani előttük nyilatkozhatta, hogy a Vatikán ugyan nincs Mindszenty helyzetének ártértékelése ellen, de nem ért egyet a magyar kormány kísérleteivel, hogy csupán bilaterális, amerikai-magyar kérdéssé redukálja. „A mi értesüléseink szerint, – áll az adott jelentésben – Cicognani állítólag meggyőzte az amerikaiakat, hogy az MNK-val folytatott tárgyalás esetén kerüljék annak lehetőségét, hogy a magyar kormány kifejezze egyetértését Mindszenty kivételével az MNK-ból”. „Az USA-nak ragaszkodnia kell azon véleményéhez – az államtitkár kérhette –, hogy az amerikaiak által meghatározott feltételek alapján, maguk a magyarok ajánlják fel a Vatikánnak, hogy vigyék őt ki a határon túlra, és ebben az esetben nem ők (az MNK-kormány) értendő, hanem mi szabjuk meg a feltételeket”.³

A követelmények konkrét tartalmát az egyik bíborosi komisszióba való beférkőzéssel sikerült kideríteni: a Vatikánnak állítólag szándékában állt a magyar püspöki kar kiegészítését követelni, az ottani egyházi hierarchia átszervezésének jóváhagyását és a Vatikán által meghatározott személy bíborosi akceptálását és végül – engedélyeztetni a lelkészek visszkérését, akikre egyházi büntetés vonatkozott. „Abban az esetben – ér véget a tájékoztatás Mindszentyről – ha a magyar kormány eleget tesz a követelményeknek, úgy Mindszentyt visszahívják Rómába, és valószínűleg kinevezik a seminarista kongregáció helyettes vezetőjének”.⁴ Az említett püspöki kar kiegészítésével kapcsolatban az ügynökök leleplezték a kiválasztás alap kritériumának részleteit: politikai szempontból legyenek semlegesek, tehát nem „fanatikus antikommunisták”, de egyidejűleg nemcsak ellenállók az állami nyomással szemben de kitartók saját jogaik megvédésében is. A Szentszék a jelöltek közül kizárta a „hazaszerető lelkészeket”, vagy más pro kommunista szervezetek kiszolgálóit, mert nem kívánta a volt kompromisszum nélküli püspököket „papírbábukkal felcserélni”.⁵

3 AÜPN – A Nemzeti Emlékiratok Intézetének Levéltára, Dokumentum, A Vatikán politikája az ökumenikus zsinat előkészítésében, kelt 1962. július 25. Végeredményben 1964. április közepén, Budapesten megtartották a magyar-vatikáni bilaterális találkozót. Az MNK-t az Egyházi ügyekkel foglalkozó Állami Hivatal elnöke Frantner és helyettese Miklós képviselte, a Vatikán nevében Casaroli államtitkár és munkatársa Bonzanino tárgyaltak. A titkos szolgálat megállapította, hogy „az amerikaiak teljes összhangban vannak a Vatikánnal” akinek képviselői az USA budapesti nagykövetségén 15 órát konzultáltak. Megállapították, hogy „Mindszenty testileg és szellemileg teljesen friss, érdeklődik minden egyházi és politikai kérdés felől, ... kijelentette, hogy nem érzi magát semmiben sem bűnösnek és a magyar nép hűséges fia”. A magyar elvtársak a vatikáni diplomatáknak bejelentették, hogy Mindszentynek amnesztiát adnak még akkor is, ha ő nem kérelmezi és jóváhagyják Rómába való elutazását – ezt mind egy feltétellel: a Vatikán írásban kezeskedik érte, hogy nem fog beleavatkozni Magyarország belügyeibe. A Vatikán elutasította, mert Mindszenti működését és nemzeti érzését nem tudja, és nem is akarja bárhogyan is korlátozni. AÜPN Dokumentum „Tájékoztató a Magyar Népköztársaság és a Vatikán képviselőinek egyezkedéséről”, kelt 1964. április 13.

4 AÜPN, Dokumentum „A Vatikán politikája az ökumenikus zsinat előkészítésében”, kelt 1962. július 25.

5 AÜPN, Dokumentum „A Vatikán véleménye, felfogása, szemlélete, nézete a püspöki tisztség, feladatkör betöltésére, kiválasztására”, kelt 1964. augusztus 6. Más, 1964 márciusából származó dokumen-

A kompromisszum nélküli püspökök magukra vonták a felderítés figyelmét Magyarország határain túl is, főleg két befolyásos bíboros: Alfredo Ottaviani, meggyőződéses antikommunista és Franz König, bécsi érsek, a „*Hitetlenek Titkárságának*” újonnan kinevezett vezetője. Ottavianiról információt az ügynökök, Verenfried van Straaten premonstrát és a königsteini egyházi iskola igazgatója, Dr. Adolf Kindermann bizalmas beszélgetésének lehallgatásával szereztek. Visszaemlékezve az Ottavianival folytatott kollokviumra, vitatkoztak azon nézetéről, hogy XXIII. János pápa keleti politikáját okvetlenül szükséges megszakítani, mert nagy károsodással fenyegetheti a Katolikus egyházat. Ezért feltétlenül szükséges nemcsak a Zsinat mielőbbi befejezése, de a kommunisták koegzisztenciális politikájának nyilvános és határozott elutasítása is. *Ottaviani az illetékes szervezetek „különösen nagy aktivitását” várhatta el a „kommunizmus elleni harcban”.*⁶ Ezek egyike volt a „Kirche in Not”, az üldözött keresztények támogatására alapított szervezet – az említett Van Straaten által. A magyar ügynökök 1963-ban azt jelentették róla, hogy nyílt kritikusa a vatikáni „Ostpolitik” és „deparcellizáció” – nak. A „Kirche in Not XIII. kongresszusán, Königsteinben, Van Straaten kételkedhetett, hogy egy felmentett püspök még nem tanúskodik az egyház szabadságáról. Az ukrán *Slipí érsek* felmentését is kommunista álcának, a folyamatos lelki rabság leplezésének, ugyanúgy a békepapokat üres „báboknak”, „papi quislingeknek” minősítette. Fenntartásai nem kímélték azokat a püspököket sem, akik nincsenek – a „doktrinális és diszciplináris krízis közepette” – kellő szinten.⁷

Ottaviani további veszélyes munkatársa lehetett „a politikai élet vezető személyisége” és „a szocialista országok elleni politika szakértője”, Giuseppe di Maglio. A magyar biztonsági szervek szerint „a magyar ellenforradalom idején, 1956-ban a Vatikán utasítására az MNK-ba jött, mint a Szent Pál Közösség filmoperatőre, és találkozott Mindszenty bíborossal, akitől különféle, az ellenforradalomra vonatkozó dokumentumot kapott.”⁸

A következő, Franz König, bécsi bíborosról, a magyar titkos szolgálatosok, a Rómában élő, magyar pap és „pápai komornyik”, Tóth János operatív feldolgozásával összefüggésben számoltak be. Bizonyos, Budapesten élő Esti Miklóst kérte fel, hogy az Egyházi Hivatalban vizsgálja meg König esetleges magyarországi látogatásának lehetőségét. „Ez figyelmet érdemlő tény – írja az erre vonatkozó titkos jelentés – mert az Ökumenikus Zsinat Központi Előkészítő Bizottságának ülésén, amit a folyó év április végén tartottak, olyan határozatot fogadtak el, amely szerint König bíborosnak Bécsben olyan Fogadó Irodát kellett létrehoznia, ahol a szocialista országokból érkező küldötteket fogadják”.⁹ A König iránti érdeklődés megnőtt kinevezésével a „Hitetlenek

tum szerint, azonban a Vatikán a felszentelendő püspöki tisztségek egyikére mégis Barkóczy, addigi megyéspüspök helyettesi káptalant ajánlotta az Egri Egyházmegyébe, „aki szorosan együttműködik a magyar szervekkel” és Hamvas püspököt a Kalocsai Egyházmegye érsekének, aki „szoros kapcsolatban áll a kormányzervekkel és a magyar papság békemozgalmának az elnöke (Opus Pacis)”. AÜPN, Dokumentum „Tájékoztató a Magyar Népköztársaság és a Vatikán képviselői közötti egyezkedésről”, kelt 1964. április 13.

6 AÜPN, Dokumentum „Ottaviani bíboros véleménye a Vatikán keleti politikájáról”, kelt 1963. december 29.

7 AÜPN, Dokumentum „A nélkülözö egyház XIII. kongresszusa, kelt 1963. november 29.

8 AÜPN, Dokumentum „Új információs rendszer kialakítása a Vatikánban”, kelt 1961. július 10.

9 AÜPN, Dokumentum „A Vatikán politikája az ökumenikus zsinat előkészítésében”, kelt 1962. július 25.

Titkárságának” élére, amiről kijelentette, hogy feladata nem politikai, hanem legfőképpen pasztorális jellegű, melynek elsődleges szándéka a hittől való eltérés meggátolása, harc a vallás iránti közömbösséggel, és a doktrinális ateizmus különböző formái ellen. A bíboros nem helyeselte az ateizmus elleni nyílt küzdelmet, a lehetőséget inkább a gyűlölet visszafojtásában és a vallásosság mélyebb átélése felé vezető út megnyitásában látta. König pozitívan fogta fel a kapcsolatok kiszélesítését a szocialista országokra is, mint lehetőséget az ottani egyházak helyzetének megkönnyebbítésére. Ezért felhasználható minden tisztességes eszköz, amely nem vezet a kommunista kormányokkal való frontális összetűzéshez. A magyar emigránsok köréből szerzett hírek szerint, éppen Königt tartották az említett „Hivatal” legmegfelelőbb személyének: „nemcsak, hogy olyan országból származik, amely közvetlenül néhány szocialista országgal szomszédos, de széleskörű tapasztalattal is rendelkezik”.¹⁰ Az ügynökök, mint König munkatársát azonosították a magyar piarista Török Jenőt, akinek Bécsben az emigránsok közül kellett kiválasztania az esetleges további munkatársakat. A Magyar Felderítés állította, hogy König Hivatalát felügyelete alatt tartja és továbbra is szándékában áll azt „operatíván feldolgozni” „rendszeres intézkedésekkel”.¹¹

A szocialista titkos szolgálatok térhódítása nyugat felé nem ért véget Ausztriával, de még csak Európával sem. A poloskán volt például az amerikai diplomaták titkos dokumentuma, amit Egid Vagnozzi, pápai követnek adtak át Washingtonban. A szöveg tudósít az „amerikai kormánykörök zavaráról” a Vatikán legújabb diplomáciai jelzései miatt, maga XXIII. János pápa miatt, a Zsinaton a szocialista országokban folyó egyházüldözésről szóló kommunistaellenes anyag terjesztésének tilalma miatt és a „Hallgató egyház” római kiállítás elleni közbelépés miatt. A pápai követ értesíthette a Vatikánt arról a „nagy érdeklődésről”, amivel Amerika a Zsinat második ülését figyelemmel fogja kísérni. Állítólag az amerikai diplomaták utasítást kaptak a püspökök bizalmának megnyerésére és tanácsolják, hogy az „ökumenikus zsinat következő ülésén a kommunizmus ünnepélyesen el legyen ítélve”.¹² A Vatikán viszonyulását a kommunista országokhoz később – 1964-ben – tisztázta Marella bíboros, rendkívüli pápai követ, a Világkiállítás vatikáni pavilonjának megnyitóján, New Yorkban. Diplomáciai találkozók során méltatta az USA körültekintő politikáját Moszkvával szemben, mert a hidegháborúhoz való visszatérés gyengítené a megbékélt szovjet vezető csoportot és a sztálinista frakció visszatérése fenyegetne. Marellának szintén meg kellett magyaráznia, hogy bár a Vatikán elfogadja XII. Piusz irányvonalát pontifikálása idején, de mára már „a szabad világ megmentése érdekében”, az ilyen politikáról végérvényesen lemondott. Marella szintén köszönetet mondott az USA-nak azért, hogy „Magyarországgal szemben az USA nem folytatott oportunista politikát, ami bizonyos mértékig az államrendszer és az egyház közötti feszültség enyhüléséhez vezetett”, úgyhogy „ezen az úton kell haladni és egyesíteni a lakosság kívánságát az egyház követelményeivel”. VI. Pál fő irányelvét a bíboros így fogalmazta meg: elővigyázatosság, bölcsesség és nyugalom, mert „az idő a szabadság érdekében dolgozik”.¹³

10 AÜPN, Dokumentum „Jelentés a König bíboros által vezetett Hivatalról”, kelt 1965. november 24.

11 AÜPN, Dokumentum „Információ a Vatikán új Titkárságának megalakulásáról”, kelt 1965. július 15.

12 AÜPN, Dokumentum „Az amerikai állami minisztérium (főosztály) érdeklődése a Vatikán politikájáról” – keltezés nélkül.

13 AÜPN, Dokumentum „Tájékoztatás Marella bíborosról 1964. december 24-ről.

A totalitárius rendszer pártvezérei számára fontos kérdés volt, milyen hatással lenne ennek a „szabadságnak” az élménye azokra a püspökökre, akiket jóindulattal elengednek a Vatikáni gyűlésre. A magyar titkos szolgálatnak sikerült kiderítenie, hogy hasonló problematikával foglalkoztak maguk, a Vatikán befolyásos tekintélyei is. Bea bíboros például aggódott, ha a püspököket el is engedik, nincs semmiféle garancia az ő szabadon visszatérésükre: vagy engedélyezik ugyan a kiutazásukat, de csak egy bizonyos időre. Martini bíboros pedig azt feltételezte, hogy néhány püspök jószántából Rómában szeretne majd maradni. Döpfner bíboros vitatkozhatott Goodfry bíboros javaslatával, hogy a Zsinat első felére hívják meg a „korlátozott” püspököket: nem, mert „antikommunista” kongresszus nem kívánatos benyomását kelthetné. Spellman bíboros újra rámutatott a szovjet tömb püspökei távolmaradásának eshetőségére, aminek mély világraszóló pszichológiai hatása lenne – ezért javasolta a távolmaradt zsinati atyák helyét megjelölni, beleértve Mindszentyét is, szemmel látható felirattal „korlátozott”. „Ezen titkos értekezlet résztvevői – összegzi az erre vonatkozó jelentés – szótöbbséggel elfogadták azt a javaslatot, hogy a pápa hívjon meg minden püspököt az ökumenikus zsinatra”.¹⁴

A magyarországi püspökökön kívül a kommunisták foglalkoztak még a Rómában működő magyar lelkészekkel is, akikről az ügynökségi jelentések „nagyon aktív tevékenységet” mutattak ki. Különösképpen vonatkozott ez Tomek Vincére, úgyszintén a Gregoriánus Egyetem dékánjára, Alszei Zsoltra és a minorita Rákos Rajmundra. Alszei véleményei közül, felfigyeltek egyet nem értésére a kelet európai püspökök hatáskörének bővítésével: nagyobb befolyásolhatóság fenyegetné őket az állam részéről, elhajlás az egyház valódi érdekeinek megvédésétől. A következő magyar pap, Tomek Vince nyilatkozott a kommunizmus nyilvános elítéléséről: elmulasztani azt, talán a hívők csalódásához vezetne. Sőt mi több, Tomek szerint szigorúan meg kellene büntetni azokat a lelkészeket, akik otthon együttműködnek az állami hivatalokkal. Rákos Rajmund is véleményt mondott az otthoni papokról: morálisan megerősítené őket azon kollégák visszatérése, akiknek külföldről való hazautazásuk után nem kell rettegniük semmilyen megtorló intézkedéstől.¹⁵

Ilyen és ehhez hasonló tények megállapítására szolgált Róma és Magyarország között folytatott levelezés titkos analízisének. Például, amikor a Csanádi püspök, Hamvas Endre megkapta a zsinati meghívót, az ügynökök ezt úgy értékelték, mint „első lépés a magyar kormány álláspontjának felülvizsgálatához”. A következő titokban elolvasott levél „egy püspöktől” származott, aki a Magyar Pápai Intézet igazgatója, Mester István véleményét kérte az ő moszkvai békekongresszuson való részvételéről. Mester „szélsőségesen reakciós álláspontot” foglalt el és az ilyen részvételt a vallásellenes rendszer támogatásának nevezte, és kritizálta a magyar püspökség túlzott engedékenységet. Az ilyen és ehhez hasonló levelek elmélyítették az amúgy is beteges kommunista üldözési mániát, aminek alapján az idézett jelentés is megállapítja, hogy a „*Vatikán feladatául tűzi ki azon politikája hatékonyságának erősítését, amelyet a szocialista ideológia és a szocialista országok elleni harcban folytat*”.¹⁶

14 AÚPN, Dokumentum „A Vatikán politikája az ökumenikus zsinat előkészítésében, kelt 1962. július 25.

15 AÚPN, Dokumentum „A Vatikán politikája az ökumenikus zsinat előkészítésében, kelt 1962. július 25.

16 AÚPN, Dokumentum „A Vatikán politikája az ökumenikus zsinat előkészítésében, kelt 1962. július 25.

A „szocialista ellenes ideológia” esélyeinek felmérésére a magyar társadalom vélemény-rétegződésének kutatása szolgált. Az ügynökök a katolikus hívókról azt állították, hogy a bejelentett zsinat nem keltett közöttük különös érdeklődést, ami azonban nem volt érvényes az éppenséggel „élénk érdeklődést” tanúsító papságról. Biztos apátia – a Zsinatra való kijutás esélytelensége miatt – konstataáltak a püspökök többségénél, két meg nem nevezett kivételével, akik elküldték javaslatukat Rómába, az előkészítő bizottság utasítása szerint. A papság véleménye a vatikáni ülésről is rétegződött: egyesek attól félték, hogy az ülés veszélyezteti az egyház – politikai viszonyok pozitív irányulását Magyarországon, ismét mások, az úgynevezett „klerikális reakció”, akik azonosultak a „Vatikán szélső jobboldali irányzatával”. A „klerikális reakció” a „megteremteni a kommunista ellenes keresztény egységet” jelszó alatt dolgozhatott, miközben hangsúlyt fektetett az egyház abszolút hűségére is.¹⁷

Mint az eddigiek alapján világos, a magyar – és nemcsak a magyar – felderítés valóban megpróbálta a Vatikán részletes „feldolgozását”. Ez nem improvizáció volt, de már 1962 nyarán öt pontban megfogalmazott szisztematikus terv. Mindjárt az első pontban, a Magyar Belügyminisztérium Politikai Nyomozó Főosztálya kötelezi magát, tekintettel a bejelentett ökumenikus zsinatra, „növelni a felderítő munka aktivitását”, melynek alapvető célja „időben információt szerezni és lehetőség szerint bizalmas okmányokat is, az ökumenikus zsinat terveiről és határozatairól”. Az említett terv második pontja meghatározza a szigorított ellenőrzés három objektumát: a klerikális reakció csoportjai, az illegális egyházi mozgalom és a püspöki kar. Az „illegális csoportok” túlzott aktivizálódása esetén a kommunisták elszántak voltak adminisztratív intézkedéssel eliminálni a legveszélyesebbet. A folyamat harmadik pontja magyarázza a népszerűsítő tevékenység szükségességét: a sajtó programszerűen leleplezi a Vatikán kommunista ellenes álláspontját, támogatja az együttműködő lelkészeket, hogy „megvédjük őket a támadások elől és rágalmazástól”, és az egész békemozgalmat úgy, hogy a reakciós klérus elszigetelődésbe szoruljon. A titkos szolgálat szintén biztosítja – protestáns kiadványok segítségével – az ökumenizmus megkérdőjelezését, annak megalapozottságát és nyíltságát. A negyedik pont ahhoz az alternatívához kötődik, hogy mégis engedélyezik a magyar zsinati delegáció kiutazását: ilyen esetben, minden lehetőséget kihasználva, biztosítják a zsinati atyák ellenőrzését és befolyásolását kommunista érdekek szerint.

Az ötödik pont már volt idézve, mégpedig a tanulmány elején: abban a magyar felderítés kötelezi magát saját megállapításai átküldésére a keleti tömb titkos szolgálatainak. Kötelezettségét betartotta, amit tanúsítanak a fentiekben leírt információk. Milyen információkkal hálálták ezt meg a csehszlovák ügynökök, az már a magyar levéltárnak titka...

17 AÚPN, Dokumentum „A Vatikán politikája az ökumenikus zsinat előkészítésében, kelt 1962. július 25.

JOZEF HALKO

CO-OPERATION BETWEEN THE HUNGARIAN AND CZECHOSLOVAKIAN SECRET SERVICE IN THE
"OPERATIVE INTERPRETATION" OF THE II VATICAN COUNCIL

The representatives of secret services from the socialist countries met in Budapest between 24-27th July 1967, in order to discuss the only topic of their programme, namely the II Vatican Council. They intended to evaluate the activity of the Council from point of view of "*operative interpretation*" based on gathered information.

The secret meeting in the Hungarian capital was not an exceptional and isolated one, since it highlighted the years-long co-operative intelligence activity between the Warsaw Pact countries, observing the Vatican Council in a joint operation.

They exchanged the gathered information, most intensively between the Hungarian and the Czechoslovakian intelligence.

Hungarian agents succeeded in building up an effective intelligence network, as well as entering into various ecclesiastical circles, thus gathering information even on the most discreet discussions of the highest international level.

The representatives agreed upon closer co-operative activity in order to block the formulation of any kind of Christian unity. They intended to make use of the fights present in ecclesiastical circles, as well as to isolate the Catholic masses from the Vatican. In the opinion of the comrades gathered at the meeting, the Council was to launch the "new tactic" against socialist countries.



TÓTH KRISZTINA

A KIS-NÓGRÁDI FŐESPERESSÉG 1697-BEN

Nemrég jelent meg a nagy-nógrádi főesperesség 17. századi egyházlátogatásait tartalmazó kötet,¹ amelyből azonban – ahogy azt a kötet címe is jelzi – kimaradtak a kis-nógrádi főesperesség ezen időszakban készült egyházlátogatásai. Valójában a 17. században a váci egyházmegye területén, ahová a kis-nógrádi főesperesség is tartozott, mindössze két vizitációról tudunk. Az elsőt 1673 körül végezték, erről azonban mindössze egy jelentés maradt fenn,² a másodikat pedig 1697-ben.³ Ez utóbbi során hat Nógrád megyei plébániát látogattak meg, ezek leírását az alábbiakban közöljük.

Nógrád megye a 17. században egyházigazgatási szempontból két részre, nagy- és kis-nógrádi főesperességre oszlott. A megosztás még a középkor századaira nyúlik vissza, pontosabban az 1274 és 1284 közti időszakra, amikor IV. (Kun) László az addig egységes, az esztergomi érsek joghatósága alá tartozó királyi uradalmat megbontotta és Nógrád várát a hozzá tartozó falvakkal együtt Tamás váci püspöknek adományozta. Az adomány ekkor még az esztergomi érsekség és a váci püspökség között nem okozott nézeteltérést, a határviták majd csak a 16. század elején kezdődtek el. 1537-ben az ügy már a pápa elé került, aki részletes kivizsgálást rendelt el, de döntés nem született. Az 1553-ban kinevezett váci püspök, Pétervárad Balázs a török veszély miatt nem foglalta el püspöki székhelyét, a távoli Szepes várából próbálta meg irányítani egyházmegyéjét nem a legnagyobb sikerrel, hiszen a vitás plébániákat a helyben lévő esztergomi papok látogatták és saját felügyeletük alá vonták.⁴ Így történhetett meg, hogy Pázmány Péter majdnem egy évszázaddal később, az 1629-ben tartott nagyszombati zsinaton az esztergomi érsekséghez tartozó nógrádi főesperesség egyházas helyei közt felsorolta a vitás plébániákat is, és azt teljesen az esztergomi érsek joghatósága alá rendelte.⁵ A gyakorlatban azonban nem sikerült Pázmány elgondolásait megvalósítani, hiszen a 17. századi egyházlátogatásokban, amelyeket az esztergomi káptalan főesperesei végeztek el, a

- 1 TÓTH KRISZTINA: *A Nagy-Nógrádi Főesperesség 17. századi katolikus egyházlátogatási jegyzőkönyvei*. Szécsény, 2004. (Szécsényi Honismereti Kiskönyvtár 15.)
- 2 Ennek eredetije Bécsben, másolata a Váci Püspöki Levéltárban, *Liber Visitationum* I.-ben található. Kiadása: MEZŐSI KÁROLY: *A váci egyházmegye a török hódoltság idején*. Kiskunfélegyháza, 1939.
- 3 Váci Püspöki Levéltár, *Liber Visitationum* I.
- 4 BORÓVI JÓZSEF: *Az esztergomi érseki egyházmegye felosztása*. Bp., 2000. (METEM könyvek 25.) 13–15.; SZARKA GYULA: *A váci egyházmegye történeti földrajza a török hódítás korában*. Vác, 1940, 7–8.
- 5 PÉTERFFY, CAROLUS: *Sacra concilia ecclesiae Romano-Catholicae in regno Hungariae celebrata*. Tomus II. Pozsony, 1742, 269–270.

szóban forgó plébániák nem szerepelnek, sőt, ahogy 1634-ben és 1674-ben értesülünk, a váci püspök vikáriusa ellenőrizte azokat.⁶ A török kiűzése után az esztergomi érsek ismét felvetette a vitás falvak kérdését, és 1713-ban Keresztély Ágost esztergomi érsek azt az utasítást adta Putanics Márton János nógrádi főesperesnek, hogy az egyházlátogatás során Pázmány Péter 1629-ben elfogadott összeírását vegye alapul. Az egyházlátogatást azonban a váci püspökség tiltakozása miatt nem sikerült végrehajtani, a vitás plébániák kérdését előbb ki kellett vizsgálni. Az 1713-ban lezajlott vizsgálat szerint Nógrád megyéből a következő plébániák tartoztak a váci püspökség irányítása alá: Borsosberény, Bodony, Csesztve, Horpács, Diósjenő, Nándor, Nógrád, Rétság, Romhány, Csór, Tereske, Tolmács, Szátok és Szenté. Ezek a plébániák és az ezekhez tartozó leányegyházak alkották tehát a kis-nógrádi kerületet, amely a váci püspökség része volt, míg a többi Nógrád megyei plébánia a nagy-nógrádi kerületbe került, amely felett az esztergomi érsek gyakorolta a joghatóságot.⁷

Ez a kis-nógrádi főesperesség a mohácsi vészig egy volt a váci egyházmegye öt főesperessége közül. A mohácsi csatát követő százötven éves török hódoltság idején azonban a váci egyházmegye egész területe az Oszmán Birodalom fennhatósága alá került, így nemcsak a főesperességek, de az egyes plébániák működése is majdnem teljesen megszűnt. 1657-ben már csak két főesperességről, a pestiről és a kis-nógrádiról tudunk, 1697-ben pedig az egyházlátogatási jegyzőkönyv már nem említ főesperességeket.⁸

Az egyházmegye szervezetének és működésének helyreállítására az első kísérlet Pongrácz György váci püspök (1669–1676) tette, aki azonban a török veszély miatt személyesen még nem tudta meglátogatni egyházmegyéjét, de részletes térképet készített róla és megbízta Cseke Mihály ecsegi plébánost és püspökhelytestet, hogy alapos vizsgálatot tartson az egyes plébániákon. Cseke ezt a feladatot 1673. november 6. és 1674. január 14. között el is végezte. Ennek iratai sajnos nem maradtak fenn, de Pongrácz ez alapján írta meg a Vatikán számára az egyházmegye állapotáról szóló jelentését.⁹

A török kiűzése után Dvornikovits Mihály váci püspök (1689–1706) volt az, aki megkezdte a váci egyházmegye újjáélesztését. Ehhez elsősorban az egyházmegye állapotának felmérésére volt szüksége, ezért Dvornikovits 1697-ben megbízta Terenyei Bendő István püspökhelytestet és kis-nógrádi esperest, hogy tartson egyházlátogatást.¹⁰ Ez a vizitáció huszonnégy plébániára, azaz a leányegyházakkal együtt negyvenkét helysére terjedt ki. Teljesen kimaradtak belőle az Alföld területén lévő plébániák, és nem szerepelnek benne a protestáns helyek sem. Az egyes plébániák leírása sem olyan részletes, mint a későbbiek folyamán, vagy mint az ugyanebben az időszakban, az esztergomi főegyházmegyében tartott vizitációkban, ugyanis csupán a templom védőszentje, állapota, jövedelme, a plébános vagy licenciátus neve, anyagi helyzete, szorgalma, híveivel való viszonya és a lakosság vallási megoszlása szerepel benne.

6 TÓTH I. M., 12. és 80–81.

7 BORÓVI I. M., 16–17.

8 A főesperességek alakulására a középkortól a 20. századig: *Váci egyházmegyei almanach*. Szerk.: BANK JÓZSEF. Vác, 1970, 43.

9 CHOBOT FERENC: *A váci egyházmegye történeti névtára*. I–II. köt. Vác, 1915–1917, 718.

10 CHOBOT I. M., 42–44.

A Bendő István által elvégzett egyházlátogatás alapján Dvornikovits püspök meg is kezdte egyházmegyéje újjászervezését, első lépésként megfelelően képzett katolikus plébánosokról gondoskodott.¹¹ 1703-ban azonban, a Rákóczi által vezetett szabadságharc kitörése megakasztotta ezt a munkát, majd Dvornikovits halála miatt csak a püspök későbbi utódai tudták befejezni azt.¹²

Az alább közölt hat Nógrád megyei plébánia leírása az 1697-ben készült egyházlátogatási jegyzőkönyvben szerepel, amelyet a Váci Püspöki Levéltár őriz.¹³ Bár a vizitáció nem említi főesperesi kerületeket, a korábbi és a későbbi egyházmegyei beosztást alapul véve, ezek a plébániák a kis-nógrádi főesperesi kerületbe tartoztak. Az egyházlátogatás sem latinul, sem magyarul nem jelent még meg nyomtatásban, noha az egyetlen részletes tájékoztatás a váci egyházmegye állapotáról a török kiűzése után.

* * *

A Szent Mihály tiszteletére szentelt Lőrinci-i egyháznak¹⁴ van négy kazulája, két kelyhe, amelyek közül az egyikhez van egy ezüst paténa. Van egy réz pacifikálé, elegendő terítő és kendő, egy pluviálé, három zászló, amelyből kettő közönséges, egy pedig elég elegáns. A templomnak van egy rétje, amelyet kegyes felajánlásból zálogjogon a mai napig birtokolnak. A templomnak nincs kerítése, és miként a többi fentebb megnevezett egyháznál, itt sincs a cinterem körül deszkakerítés.

A helyi plébános Gergelyffi Sándor,¹⁵ a lakosok katolikusok. Éves fizetésként a plébánosnak minden egyes házaspár ad egy kila¹⁶ gabonát, egy negyed akó bort, a tavaszi vetéshez öt kila gabonát, az őszi vetéshez tizenhat kila gabonát, egy sókockát, egy disznót, három sajtot, négy icce¹⁷ vajat. A plébánosnak van két rétje, ahol kizárólag a hívek végzik a mezei munkákat. A plébános háza, kertje és udvara jó állapotban van, és megfelelően fel van szerelve. A szentmisékre a falu ad egy és háromnegyed akó bort.

Ezen a plébánián semmit nem fizetnek a szüleikkel együtt élő fiatalok, máshol fél kila gabonát és 25 dénárt adnak.

Azokért a temetésekért, ahol mise és szentbeszéd is van, egy tallért, az egyszerű temetésekért 8 polturát, a házasságkötésért 16 polturát, a keresztelésért és a bevezetésért¹⁸ egy kenyeret és egy tyúkot adnak.

Két leányegyháza van Heréd¹⁹ és Szántó.²⁰

11 Az egyházlátogatás alapján, a pápa számára készült jelentés kiadása: NAGY IVÁN: *Berkes András váci nagyprépost és kora*. In: Magyar Sion, VII. évf. (1869) 165–174.

12 Dvornikovits egyházszerző munkájára: LANCZ KÁLMÁN: *Dvornikovits Mihály váci püspök*. Vác, 1943.

13 Váci Püspöki Levéltár, *Liber Visitationum* I.

14 Váci Püspöki Levéltár, *Liber Visitationum* I., 20–21. Lőrinci (Nógrád m.) További egyházlátogatásai: *Váci egyházmegye*. Összeáll.: PATKÓNE KÉRINGER Mária. Bp., 1997. (*Egyházlátogatási jegyzőkönyvek katalógusa* 2.) 31.szám (A továbbiakban: *Katalógus*)

15 Életére CHOBOT i. m., 753. Lőrinciben 1696 és 1702 között szolgált, majd Versegre és Turára került. 1726-ban vonult nyugdíjba.

16 Egy kila kb. 54,3 liter.

17 Egy icce 0,85 liter.

18 A bevezetés a gyermekágyas nő bevezetését jelentette a szülés után egy-hat héttel. Az anya a bába, esetleg jó barátja kíséretében a templomba ment és ott egyházi áldásban részesült.

19 Heréd (Nógrád m.) 1733-tól önálló plébánia. További egyházlátogatásai: *Katalógus*, 35.szám

A herédi egyház Mindenszentek tiszteletére van felszentelve, teteje jó állapotban van. A mise celebrálásához minden felszerelése megvan. Van egy kelyhe paténával, két kazula, elegendő terítő és kendő.

A helyi lakosok katolikusok, a plébánosnak évente minden házaspár egy kila gabonát, 20 dénárt, az őszi vetéshez tíz kila gabonát ad. Egy kijelölt rétje van a plébánosnak, amelyen minden munkát a hívek végeznek. A hívek adnak még két icce vajat, hat szekér tűzifát és két forintot a misebor megvásárlására. A stóla jövedelme annyi, mint Lőrinciben.

A szántói templom kicsi és szűk, Szent András apostol tiszteletére van felszentelve, teteje jó. Van egy kelyhe paténával, a misékhez elegendő terítő és kendő.

A helyi lakosok egy része katolikus, egy része lutheránus. A plébánosnak egy kila gabonát, egy negyed akó bort, az őszi vetéshez öt kila gabonát, valamint hat szekér tűzifát, két icce vajat, a miseborra két forintot adnak. A stóla jövedelme annyi, mint Lőrincin és Heréden.

A kállói egyház²¹ Szent Pál apostol tiszteletére van felszentelve, teteje jó, van három oltára, az első oltár Szent Pál, a második a szenvedő Krisztus, a harmadik Szűz Mária tiszteletére készült. Van két kazula, egy kehely a tartozékaival, a misékhez elegendő terítő és kendő, két zászló, egy harang. Van egy kevés pénze a megbízott gondnoknál, más jövedelme nincs.

A helyi plébános Berkes András²² atya. A hívek katolikusok. Éves fizetése minden egyes házaspártól egy kila gabona és 50 dénár. A vetéshez vannak kijelölt szántóföldjei, amelyek közül az első évi tíz kilás,²³ a második évi körülbelül tizenkét kilás. Kap évente egy disznót, egy sókockát, nyolc icce vajat és elegendő tűzifát.

A plébános háza és udvara még nem készült el, de azt ígérték rövid időn belül kész lesz. A plébánosnak van rétje, a misebor számára pedig mindenki ad egy bizonyos mennyiségű mustot.

Kállónak három leányegyháza van, Tereske,²⁴ Kürt²⁵ és jelenleg Verseg,²⁶ amely azelőtt Kökényessel²⁷ önálló plébánia volt.

Tereskén van egy kis templomocska, amelynek teteje jó, Mindenszentek tiszteletére van felszentelve. Felszerelése egyáltalán nincs, mert a tatárok²⁸ elrabolták. Jövedelme

20 Zagyvaszántó (Nógrád m.) Később is Lőrinci leányegyháza maradt.

21 Váci Püspöki Levéltár, *Liber Visitationum* I. 23–27. Kálló (Nógrád m.) További egyházlátogatásai: *Katalógus*, 44. szám

22 Életére CHOBOT, i. m. 696–698. 1666-ban született Pásztón, 1692-ben végzett a nagyszombati Collegium Generale-ban. 1700-tól váci plébános, püspökhelyettes, majd 1720-tól herakleia-i püspök. 1729-ben hal meg.

23 A kila területmértékként akkora földet jelöl, amekkorába egy kila gabonát el lehet vetni. A két kilás föld körülbelül egy hold.

24 Tereske (Nógrád m.) Később Romhány (Nógrád m.) leányegyháza. További egyházlátogatásai Romhány plébániánál: *Katalógus*, 70. szám

25 Erdőkürt (Nógrád m.) Később is Kálló leányegyháza maradt.

26 Verseg (Pest m.) 1714-től önálló plébánia, ahogy korábban is az volt kb. 1683-ig. További egyházlátogatásai: *Katalógus*, 103. szám

27 Nagykökényes (Nógrád m.) 1714-től Verseg leányegyháza.

28 1663-ban Apafi Mihály erdélyi fejedelem sorra foglalta el a nógrádi várakat, és kíséretében ott volt a krimi tatár kán serege is. Valószínűleg ezekről a tatárokról van szó.

egyéltalan nincs, a hívek kegyes felajánlásaiból van némi készpénze. Valamennyit gyűjtöttek már a kehelyre és más felszerelésekre. Van egy nemrég vásárolt harangja. Van egy hordozható oltár, néhány kendő, két terítő. A helyi lakosok katolikusok.

A plébános éves fizetesként kap minden egyes házaspártól egy kila gabonát és 50 dénárt, de ezt nem nagyon akarják megfizetni, ahogy a kürtiek sem, csupán 20 dénárt akarnak adni. Adnak vetőmagként hét kila gabonát, valamint két icce vajat Kürt leányegyházzal együtt, egy disznót, egy sókockát, de van néhány falu, amely ez utóbbi helyett egy fél szalonnát és egy fél sókockát ad.

Kürt templomát felégették a tatárok, egyébként Szent Lélek tiszteletére volt felszentelve. Felszerelése elveszett a háborús időkben, csak két terítő és néhány kendő maradt. Két rétje van, de az egyiket a lakosok kezdik elvenni. A helyi lakosok, néhány katolikusan kívül, lutheránusok.

A plébános fizetése annyi, mint Tereskén, kivéve, hogy a vetőmagot nem akarják megadni és miként Tereskén, csak 20 dénárt akarnak fizetni.

Verseg templomát a tatárok felgyújtották, felszerelését elrabolták. A templom egyébként Szent Miklós tiszteletére volt felszentelve. Van néhány szántóföldje, ezek jövedelméből és az alamizsnaként összegyűjtött adományokból már van egy kis pénze a templom restaurálására.

A plébános fizetése egy kila gabona és 50 dénár. Adnak vetőmagként 10 kila gabonát, valamint egy sókockát, két icce vajat, öt szekér tűzifát. Van néhány rétje.

A stólaajövedelem Versegen, Kállón, Tereskén és Kürtön azokért a temetésekért, amelyeket misével és szentbeszéddel tartanak egy tallér, egyszerű temetésekért 25 dénár, házasságkötésért 50 dénár, bár ez utóbbit nem akarják elfogadni, és nem fizetnek többet 8 polturánál, keresztelésért és bevezetésért egy kenyér és egy tyúk. Az özvegyek és fiatalok nem akarnak fizetni.

A Jobbágyi²⁹ templom Szent György tiszteletére van felszentelve. Minden egyházi felszerelése megvan és van kintlévősége. Van egy elhagyott szőlője, rétje, egy harangja és egy tágas oltára.

Valamikor anyaegyház volt, most Boros Demeter³⁰ irányítja, aki Gede leányegyházban, a saját házában lakik. A plébánosnak van két rétje, szántója két részben, mind-egyik tizenkét kilás. Minden házaspártól kap négy kila gabonát, egy köből bort. Házasságkötésért és temetésért négy garast kap, a szentbeszéddel és énekekkel tartott miséért egy tallért.

Hozzá tartozik Gede,³¹ Palotás³² és Héhalom³³ leányegyház. A gedei templom Szűz Mária megtisztulásának tiszteletére, a palotási templom Szent Péter és Pál apostolok tiszteletére van felszentelve. Héhalmon nincs templom, de régen volt, és Kisboldogasszony tiszteletére volt felszentelve. Minden egyháznak vannak szántóföldjei, ame-

29 Váci Püspöki Levéltár, *Liber Visitationum* I. 28–31. Jobbágyi (Nógrád m.) 1701-ben állították helyre a plébániát, addig – ahogy a fenti jegyzőkönyvből is kiderül – Gedén volt. További egyházlátogatásai: *Katalógus*, 43. szám

30 Életére CHOBOT i. m., 707. Csak annyit tudunk róla, hogy 1695-ben Lőrinciben, 1697-ben pedig Jobbágyiban volt plébános.

31 Szarvasgede (Nógrád m.) Később is Jobbágyi leányegyháza maradt.

32 Palotás (Nógrád m.) Kb. 1715-től önálló plébánia. További egyházlátogatásai: *Katalógus*, 65. szám

33 Héhalom (Nógrád m.) Kb. 1715-től Palotás leányegyháza.

lyeket minden évben bevetnek a plébános részére. Minden házaspár fizet egy kila gabonát és nyolc polturát. Minden más úgy van, mint Jobbágyiban.

Palotáson a mise celebrálásához minden szükséges felszerelés megvan. Minden leányegyházban van egy harang. Minden leányegyházban az özvegyek és a fiatalok a járandóságok felét fizetik.

Az ecsegi³⁴ templom Mindenszentek tiszteletére van felszentelve, teteje jó, oltára megfelelő. Van két kelyhe ezüsből, egy ezüst pacifikálé, egy réz monstrancia ezüst pikszissel és minden más, a mise celebrálásához szükséges eszköz. Van három harang. Van sok kintlévőség. Van egy elhagyott szőlő és két zászló.

A plébániának két leányegyháza van, Csécse³⁵ és Buják.³⁶ Buják régebben anyaegyház volt. A plébánosnak az ecsegiek és a bujákiak házaspáronként egy kila gabonát, egy köből bort fizetnek. Mindhárom faluban van szántóföld, amelyet minden évben bevetnek a plébánosnak. A csécseiek azelőtt semmi mást nem akartak fizetni, csak a vetőmagot és egy kila gabonát.

Mindkét leányegyházban egy jól fedett templom van, a bujáki Szent Márton, a csécsei Mária Királynő születése tiszteletére van felszentelve. A mise celebrálásához a szükséges felszerelésük megvan. A lakosok mindkét faluban katolikusok.

Megjegyzendő, hogy nagy vitája van a lakosoknak a plébánossal, mert a temetésért, házasságkötésért, valamint a fiatalok és az özvegyek adójaként nem akarnak annyit fizetni, mint máshol, miseborként sem akarnak egyetlen akó bort sem adni és a malom után sem fizetnek semmit, mivel a plébános két plébániát irányít.

A csécsei és a bujáki templomnak is van harangja és van néhány kintlévősége.

A helyi plébános Ujfalusi Tóbiás.³⁷

A berceli egyház³⁸ Szent Péter és Pál apostolok tiszteletére van felszentelve. Teteje rossz. A lakosok egy harmada eretnek. Az oltáron kívül a miséhez minden szükséges felszerelés megvan.

A helyi plébános Soki László.³⁹ Vannak leányegyházak, de nem egyformán fizetnek. Kövesd,⁴⁰ Becske⁴¹ és Sáp⁴² évente annyit fizet, mint Bercel: egy kila gabonát, 50 dé-

34 Váci Püspöki Levéltár, *Liber Visitationum* I. 32–35. Ecseg (Nógrád m.) További egyházlátogatásai: *Katalógus*, 26. szám

35 Csécse (Nógrád m.) 1787-től helyi káplánság működött itt, majd 1822-től önálló plébánia. További egyházlátogatásai: *Katalógus*, 18. szám

36 Buják (Nógrád m.) Tulajdonképpen mindig önálló plébánia volt, csak néha az ecsegi plébánosok irányították. További egyházlátogatásai: *Katalógus*, 13. szám

37 Életére CHOBOT i. m., 953. Nyitra megyében 1668-ban született, iskoláit Nagyszombatban végezte. 1700-tól váci kanonok. 1721-ben halt meg.

38 Váci Püspöki Levéltár, *Liber Visitationum* I. 35–38. Bercel (Nógrád m.) További egyházlátogatásai: *Katalógus*, 8. szám

39 Életére CHOBOT i. m. 912. Nagyszombatban tanult, 1696-tól berceli plébános, ott is hal meg 1722-ben.

40 Nógrádkövesd (Nógrád m.) Később is Bercel leányegyháza.

41 Becske (Nógrád m.) 1787-től helyi káplánság működött is, majd 1802-től önálló plébánia. További egyházlátogatásai: *Katalógus*, 7. szám

42 Alsósáp (Nógrád m.) Később Püspökhatvan leányegyháza, majd 1787-től helyi káplánság működik itt. 1806-tól önálló plébánia, egyik leányegyháza a vele teljesen egybeépült Felsősáp. További egyházlátogatásai: *Katalógus*, 71. szám

nárt, vetőmagként tizenkét kila gabonát, egy sókockát, egy disznót, egy akó bort a misére, minden ház egy tyúkot, a szentbeszéddel és énekekkel tartott miséért egy tallért. A fiatalok és özvegyek semmit nem akarnak fizetni.

A leányegyházakkal nehezen lehet kiegyezni, és nehezen akarnak fizetni. Csak úgy tudtak velük kiegyezni, hogy egy kila gabonát és 16 poltura helyett csak 6 polturát fizetnek. Becske vetőmagként hat kila gabonát, két kila zabot, Kövesd négy kila gabonát, négy kila árpát ad. Minden falu ad négy icce vaját. Kövesd három, Becske öt, Sáp szintén öt szekér tűzifát ad.

A templomot Mária Királynő születése tiszteletére szentelték fel, van két harangja, egy hordozható oltára, egy misekönyve. Minden más felszerelése hiányzik.

A nógrádi⁴³ templom Nagyboldogasszony tiszteletére van felszentelve, a miséhez minden szükséges felszerelése megvan. A templomot török mecsetté alakították át, egy harangja van.

A plébános Barnaky András.⁴⁴ Három leányegyháza van: Berényke,⁴⁵ Tolmács⁴⁶ és Horpács.⁴⁷ Mindegyik faluban a plébános fizetése egy kila gabona és 50 dénár. Vetőmagként a nógrádiak tizenkét kila, a berénykeiek tizenkét kila, a tolmácsiak hat, a horpácsiak három kila gabonát adnak. Az egész plébánia összesen egy sókockát, egy disznót, a misére két akó bort ad. Minden ház fizet egy tyúkot, a szentbeszéddel és énekekkel tartott miséért egy tallért. Az özvegyek három rőf vásznat vagy egy zsákot adnak. Közösen minden lakos ad egy tallért a gyertyákra, négy icce mézet, tizenkét icce vaját.

A berénykei egyház teteje jó, Szent Márton tiszteletére van felszentelve. Felszerelését tekintetes Dvornikovits János ajándékozta az egyháznak. Két harangja van. Van egy rétje, amelyről folyik a vita, miközben négy ember birtokolja. Erről a rétről néhányan azt állítják, hogy a templomé, néhányan azt, hogy nem.

A tolmácsi templomot részben felújították belül és kívül, a teteje jó. Van néhány felszerelése, de nincs meg minden a miséhez. A meglévő felszereléseket tekintetes Dvornikovits János adományozta a templomnak. Szent Lőrinc tiszteletére van felszentelve.

43 Váci Püspöki Levéltár, *Liber Visitationum* I. 41–44. Nógrád (Nógrád m.) További egyházlátogatásai: *Katalógus*, 62. szám

44 Életére CHOBOT i. m., 689. 1696-tól szolgált Nógrádban, 1700-tól váci kanonok, de egyben 1711-ig nógrádi plébános is. 1728-ban halt meg.

45 Borsosberény (Nógrád m.) 1728-tól önálló plébánia. További egyházlátogatásai: *Katalógus*, 9. szám

46 Tolmács (Nógrád m.) 1787-ben, amikor Rétságot önálló plébániává szervezték át, Tolmács Rétság leányegyháza lett. További egyházlátogatásai Rétság plébániánál: *Katalógus*, 69. szám

47 Horpács (Nógrád m.) Borsosberény önállósulásával Borsosberény leányegyháza lett.

THE KIS-NÓGRÁD ARCHDEACONATE IN 1697

The county of Nógrád has been divided into two segments in respect of church administration since the 13th century. Most of the parishes were part of the Archiepiscopacy of Esztergom as Nagy-Nógrád Archdeaconate, whereas a smaller part, the Kis-Nógrád Archdeaconate belonged to the Episcopacy of Vác. Until the battle of Mohács (1526) the Kis-Nógrád Archdeaconate was one among the five archdeaconates of the Episcopacy of Vác. During the hundred-and-fifty years long Turkish occupation followed by the battle of Mohács, the whole territory of the episcopacy was under Turkish rule. As a result not only the activity of the Kis-Nógrád Archdeaconate, but that of the parishes ceased to exist. After the Turkish occupation, Bishop Mihály Dvornikovits (1689–1706) revitalised the episcopacy. A complete survey of the episcopacy served as a basis of the work completed by István Terenyei Bendő, Suffragan Bishop and Archdeacon of Kis-Nógrád in 1697. The description of the six parishes from Nógrád county can be found in the canonica visitatio of 1697 kept by the Episcopal Archive of Vác. The canonica visitatio have not been published yet, although this is the first detailed presentation of the episcopacy after the Turkish occupation.



VARGA LAJOS

PÁSZTÓ VÁROSÁNAK KÍSÉRLETE A KEGYÚRI JOG MEGSZERZÉSÉRE A 19. SZÁZADBAN

1. A KEGYURASÁG INTÉZMÉNYE

A kegyuraság mint jogi intézmény az investitúraharcot 1122-ben lezáró wormszi konkordátum után alakult ki a feudális társadalomban. A kegyúrnak jogai és kötelességei egyaránt voltak és vannak most is, ahol ez a jogi intézmény még most is fennáll. Legfőbb joga a plébános, prépost, apát vagy más egyházi javadalomra kijelölt személy bemutatása (ius praesentationis). A kegyúri jogok bizonyos javadalmak alapítóit is megillették. A kegyúr legfőbb kötelessége a templom vagy monostor fenntartása és a plébános vagy a szerzetesek tisztességes ellátása. A kegyúri jogokat természetes és jogi személyek (egyháziak és világiak) egyaránt gyakorolták vagy gyakorolják adott esetben most is.

Ennek az intézménynek az eredete arra megy vissza, hogy a tehetős személyek (földesurak) az egyházat anyagiakkal támogatták, esetlegesen a saját tulajdonukat képező földterületen alapítottak egyházat, melyet a sajátjuknak tekintettek; végül pedig adódhatott olyan eset is, amikor az egyház anyagi szükségéből világi hűbérúr segítségét kérte. A kegyuraság (patronus-patronatus) kifejezés a 11. században fordul elő először. A patronatus szemben áll a saját egyház jogrendjével, mert a gregoriánus reformok lényegét éppen az alkotja, hogy az Egyház nem ismeri el a laikusok tulajdonjogát az egyházi vagyon vonatkozásában, sőt még kevésbé ismerte el az egyházi hivatal adományozásának a jogát a földesuraktól.¹

Ez az intézmény adott esetben ütközési pontot jelentett az egyház és a kegyúr között. Ennek alapja az a jogi szemlélet, mely a katolikus egyházban mind a mai napig uralkodik: az egyház az apostoli utódlásban látja a jogok megtestesülését, továbbá önmagát autonóm társaságnak tartja, tehát nem fogadja el szervezetének világiak által történő irányítását. Mivel a kegyúri bemutatás csorbítja a püspököknek – aki katolikus felfogás szerint apostolutód – a kormányzói hatalmát, ezért az egyház sokszor a kegyuraság jogi intézménye ellen dolgozott. A mostani kánoni rendelkezések legfeljebb a régi kegyuraság megmaradását teszik lehetővé, de nem akarnak alkalmat adni újabb kegyuraságok keletkezésére.

Jogi megoldás nézeteltérések esetére is létezett, hisz előfordulhatott, hogy valakit a kegyúr egy hivatal élére állított, de az egyház ezt sohasem ismerte el. Ilyenkor a kegyúr

1 FINE, HANS ERICH: *Kirchliche Rechtsgeschichte*. 406. p.

által bemutatott személy a hivatalhoz tartozó javadalmat vagy pusztán annak címét birtokolhatta a felvett tonzúra alapján, de az egyházi hivatal betöltéséhez szükséges ordo-t (egyházi rend szentsége) soha nem nyerte el. Ez azt jelenti, hogy az illetőt időlegesen vagy véglegesen nem szentelték püspökké esetleg pappá. Ezek közé tartozik pl. Janus Pannonius is, aki 1454-ben már kanonoki címet viselt, pappá szentelése viszont csak 1459-ben történt. Böven voltak olyan esetek, melyek az egyház számára ettől is nagyobb problémát okoztak. A javadalom elnyerése esetén annyit lehetett elérni, hogy a javadalmas saját költségére állítson olyan személyt, aki papi vagy püspöki ordo-val rendelkezik. Ezért liturgikus szolgálatot végezhet.

2. PÁSZTÓ VÁROSÁNAK ÉS LAKÓINAK SZEREPE AZ EGYHÁZ FENNTARTÁSÁBAN

A pásztói plébániát Fenessy püspök 1696-ban már 1191 előtt létezőnek mondta.² Páztó 1407-ben városi kiváltságot nyert. Ha előbb nem is, de ekkor valószínűleg rendelkezett a plébánosválasztás jogával is. A korábbi városi rang, esetleg a még emlékeztben élő egyéb korábbi jogok és kiváltságok, megalapozták a helyi lakosság öntudatát a török hódoltság után is. Nincs tudomásunk arról, hogy ezen időszakban helybéli földbirtokosok közül bárki is vállalta volna a kegyuraságot. Ez azért is érdekes, mert Páztó legnagyobb földesurai közé tartozott egy egyházi szervezet is, a ciszterci apátság. A pásztói plébániát sohasem egyesítették kánonilag az apátsággal, és az apátság sohasem volt kegyura a plébániának. Ezen felül olyan családok is tartózkodtak itt, akiket később az arisztokrata családok között találunk. Ilyenek pl. a zsadányi és törökszentmiklósi Almásyak. Ők sem voltak a plébánia kegyurai, noha az egyházat támogatták, és más helyen bizonyos időszakban kegyuraságot is gyakoroltak. Így pl. a 19. sz. folyamán kegyurak voltak Dunakeszin, ahol a kegyuraság a birtokhoz volt kötve (ius reale).³

Páztó mint város sokat törődött a helyi egyház életével. Ennek jegyében a városi tanács tagjai az eskübe – melyet letettek – belefoglalták, hogy előmozdítják az egyház javát: „Mindenek felette pedig az élő Istennek tisztességére és az eő Anya Szent Egyházának épületire és előmenetelére minden tehetségem Szérent ügyezkem és törekedem, Szent Egyházunknakis javait is oltalmazom á mennyiré túlem lehet.” – hangzik az eskü szövege. Ezt a formulát a plébánián az egyik 18. század első felében keletkezett anyakönyvünkben (1704 és 1745 közötti) olvashatjuk.⁴ A Szentlélek ispotály-templommal a plébánosnak és a városnak kevesebb gondja volt, hiszen annak bőségesebben voltak birtokai, sőt taksás jobbágysai is. A Szent Lőrinc templom fenntartása viszont mindig nagyobb gondot okozott.

A Páztóra visszatelepült ciszterciek bizonyos javainak megszerzéséért a plébánosok birtokharcokat folytattak. A város nagyon sokszor a plébános segítségére volt. Ebben a 18. sz. folyamán több plébános is jeleskedett. Ezek közé tartozik főként Bakabányi János c. egresi apát (1714–1753) és Janoviczky Ferenc (1762–1769).

A város bármennyire is pártfogolta az egyházat, a templomok mindenkor számíthattak a várostól teljesen független anyagi bevételre is. Példaként említhetjük Berkes

² *Visitatio Canonica* 1816. 7. p.

³ Váci Püspöki Levéltár, Acta parochiarum Dunakeszi 2355/1872. Ekkor gr. Almásy Pál volt a kegyúr.

⁴ Páztó plébániai levéltár, Vegyes anyakönyvek II. kötet. Formula Juramenti Senatorum. 258. levél

András c. püspök, váci nagyprépost, hatvani prépostot, aki a város szülötte volt, és 1727-es végrendeletében 40 Ft-ot hagyott a Szent Lőrinc templomra.⁵ Léteztek azonban alapítványok is a plébános javára is.⁶

1803-ban a helytartótanács közzétette a királyi parancsot, mely szerint a lektikáliákat (a plébános élmezése szedett „ágybér”, később párbér) és a stoláris jövedelmet (szertartásokért szedett pénz) átalányban kell megfizetni a plébánosnak. Ezt Pásztón évi ezer rajnai forintban állapították meg. Ennek jegyében a plébános ellátására 1804-ben egyezség (*contractus aversionalis*) született az egri püspök és a város között.⁷ Ekkor a város lényegében fölvállalta a plébánia ellátását, de jobbára nem saját anyagi forrásból. A plébánia épületét is a város renoválta, sőt még a kályhákat is ők vásárolták. Azt is hozzá kell tenni, hogy ebben nemcsak a város pénze volt benne, hanem magánszemélyek által tett alapítványi tőke is. Ilyen volt Kelemen István alapítványa, melyet 1818-ban létesített a plébánia épületének fenntartására 400 Ft. tőke letételével.⁸ Az ő példáját követte Hován József plébános csaknem egy évszázaddal később, aki végrendeleti úton 1908-ban 2000 korona alapítványt tett a plébánia fenntartására. Ezt szintén a városnál helyezték el.⁹

Összehasonlítva más helyekkel, ténylegesen azt kell mondanunk, hogy a 19. sz. első felében (nem így Dankó János plébánosságának idejében!) Pásztón megfelelő körülmények között végezhatték a plébános és segítőitársai a munkát. Dunakeszin, mely a Grassalkovich család kegyurasága alá tartozott a 18. sz. végén és a 19. sz. elején sokkal rosszabb körülmények uralkodtak. Itt a plébánosnak pl. az a problémája is előállt, hogy a plébánia tetejének egy része hiányzott, a templomban pedig nem mindig tudott a főoltáron misézni, mert nagy szél és vihar esetén az oltárra beesett az eső.¹⁰ A 19. sz. folyamán Dunakeszin is sokat javult a helyzet, már a század első felében rendezett körülmények voltak.

A plébános máshol helyen sem volt mindenben a kegyuraságra utalva, hiszen alapítványok sok helyütt létesültek.

3. A BEMUTATÁSI JOG MEGSZERZÉSÉRE VALÓ TÖREKVÉS A VÁROS RÉSZÉRŐL

A bemutatott történelmi előzmények után a város saját rangját – főként az egyház támogatásában betöltött szerepe alapján – azzal akarta kifejezni, hogy igényt formált a plébános bemutatásának jogára. Ezzel a kegyúri jogok legfontosabbikát kívánta megszerezni. A konkrét alkalmat az adta, hogy a király főkegyúri joga alapján Tóth Imre pásztói plébánost egri kanonokká nevezte ki.¹¹ Tóth Imre a hivatalos leveleken hagyott

5 A Váci Székeskáptalan Magánlevéltára. 3. B. I. 2. – B. IV. 89. Nr. 20. Berkes András végrendelete

6 *Vis. Can. 1819.* Caput II. 27. p.

7 *Vis. Can. 1811.* § 5-tus Proventus Parochi, melyhez a XXI. Számú dokumentum (*contractus aversionalis*) tartozik. Ld. 21. p.

8 Egri Főegyházmegyei Levéltár Acta Privatorum Joannis Dankó. A vizsgálati anyagban az alapítványokról való kimutatásban található.

9 Nógrád Megyei Levéltár V. 702. 8. Pásztó képviselőtestületi jegyzőkönyve. 1908. okt. 23. 185. sz.

10 Váci Püspöki Levéltár Acta Par. Dunakeszi. Ld. az ide vonatkozó iratokat, de főleg 1794. (a plébánia hiányos teteje) és 1809 (a templom rossz állapota).

11 EFL Acta Privatorum Emerici Tóth

pecsétje alapján nemesi származású volt. Ebben a tekintetben nem ő az egyetlen a pásztói plébánosok között. A 19. században polgári és nemesi családból származó plébánosok váltották egymást.

Pásztó város tanácsa megragadván a plébánosi poszton esedékes változás lehetőségét, az egész közösség nevében 1810. december 15-én kelt levelében azzal a kéréssel fordult az egri érsekhez, hogy Horváth Ignác dorogházi plébánost nevezze ki pásztói plébánosnak. Levelükben jelezték, hogy fölkeresték Csuka István jászjákóhalmi plébánost is, de ő elzárkózott a felkérés elől. A városi tanács azzal fenyegetőzött, hogy amennyiben kérése nem teljesül, eláll a plébánia épületének rendben tartásától. A levél, mely fennmaradt az egri érsek levéltárban, a város ép pecsétjével is rendelkezik, melyen jól látható a szakállas fej.¹²

Ebből a levélből sok minden kiderül: nem hivatkozik kifejezetten a kegyúri jog megszerzésére; fenyegetőzéssel akar egy jogot, egyelőre egyetlen esetre megszerezni, melyből persze később gyakorlat, jogszokás, sőt jog is kifejlődhet. A levelet valószínűleg a jogban járatlan emberek fogalmazták, mert semmiféle kegyúri jogokat létrehozó dologra nem hivatkoztak. Amint látjuk, Csuka István jászjákóhalmi plébános – feltehetően jogi ismereteinek a birtokában – mindent megtett azért, hogy ebből a kellemetlen ügyből kimaradjon. Nem így Horváth Ignác dorogházi plébános, aki elfogadta az ajánlatot. Ebben szerepet játszhatott az is, hogy Pásztón sikeres prédikációkat tartott, és az itteni emberek elfogadták őt. Nem tudni, hogy reménykedett-e abban, hogy a város a bemutatás jogát megszerzi. Mindenesetre, vállalta volna a pásztói plébánosságot.

Mi volt az egri érsek reakciója? Az érsek nyilvánvalóan átlátta a dolgot. Mivel a bemutatás joga korlátozza a plébánia szabad adományozásának jogát, ezért mindent megtett annak érdekében, hogy a város ne legyen kegyúr. Horváth Ignác így soha nem is lett pásztói plébános. Az érsek a városi tanács részéről írott szerencsétlen hangvételű levelet elolvassván, a pásztóiakat nagyon erőteljesen elmarasztalta.¹³ Ezen felül jogi ismereteiről is számot adva kijelentette, hogy Pásztó város nem rendelkezik kegyúri jogokkal. Kifejtette, hogy a plébános ellátását más jogi forma, szerződés biztosítja (*contractus aversionalis*). Így a város által adott ellátás nem hoz létre kegyúri jogokat. Az ügyben való vizsgálódásra felkérte Tóth Imre kinevezett egri kanonokot, aki a helyi viszonyokat bizonyosan jól ismerte. Az ő érdeke nyilván egyezett az egri érsekével, miszerint Pásztó továbbra is püspöki szabad adományozású plébánia maradjon. A kanonok úrnak azonban szíve is volt. Rávette Pásztó város tanácsát, hogy Pásztó egész közössége nevében írjon bocsánatkérő levelet az érseknek. Horváth Ignácot pedig megpróbálta menteni, ami annyiban sikerült is, hogy nem részesült semmiféle büntetésben, pusztán nem nyerhette el a pásztói plébániai javadalmat. Tóth Imre kanonok pedig még 1811. februárjában is Pásztón volt, vigyázott a városban a rendre.

Ez alkalommal tehát a kegyúri jogok megszerzésének lehetősége a város számára nem volt lehetséges.

Hogy nem egyedi esetről volt szó, hanem arról, hogy a város tényleg a kegyúri jogok megszerzésére törekszik, annak bizonyosága a későbbi eseménysorozat. 1816. szeptember 14-én ismét kéréssel fordultak a főpásztorhoz: Német József jászárokszállási, Horváth Ignác dorogházi plébánost vagy báró Barkóczi László bogácsi plébánost akarták

12 EFL Acta. Par. Pásztó 1613/1810

13 EFL Acta Par. Pásztó 1643/1810

megszerezni, de nem kapták meg egyiket sem. A levelet szintén Pásztó város tanácsa írta.¹⁴ Szerencsésebb volt az 1810-ben kelt levélnél, mert hangvétele tisztességes volt. Ezen felül a bemutatási jogot nem korlátozta egyetlen személyre. Ezzel nagyobb lehetőséget adott saját magának a bemutatási jog elnyerésére. Mivel a bemutatás joga ellentétben áll a szabad adományozás jogával, ezért ahol ezt sikerült megszerezni, többnyire három személyt mutattak be, akik közül a püspök azt választotta, akit ő alkalmasnak tartott. Ezzel az egyházi hatóság a korlátozás mellett mégis kicsikart valamilyen jogot saját maga számára is. Az érseki hivatal személyzete természetesen jogi gondolkodású volt, mert a hivatalnok a levelet az aulai szokás szerint a következőkben foglalta össze: „Pasztovienses pro Vacante Parochi praesentant.” Az összefoglaló feljegyzésben tehát ismét szerepel a bemutatás, mely kegyúri jog.

A pásztóiak ezek után sem hagyták abba a bemutatási jog megszerzéséért folytatott küzdelmet. 1830. szeptember 16-án ismét levélben fordultak az érsekhez.¹⁵ Fábry Mihály, Verle János, Grieger Ferenc, Braidsver Antal és Mészáros Ferenc voltak a jelöltek. Az eltelt húsz év alatt a pásztóiak gondolkodása jogi szempontból sokkal csiszoltabbá vált. Ez alkalommal már öt jelöltet is állítottak. Ezen felül megindokolták, hogy miért óhajtának élni a bemutatás jogával. Kifejezetten hivatkoztak arra, hogy a proporció (a telkekhez tartozó földek meghatározása) életbelépte előtt, amikor szabadon lehetett adni és venni a földeket, gazdagon adományoztak és hagyományoztak a pásztói egyháznak, és a Szent Lőrinc templom az egri egyházmegye rangos templomává vált. Megemlíti azt a ma már szerencsétlennek ítélt lépést is, hogy 1826-ban lebontották a Szent Lőrinc templom középkori körítőfalát és felépítették belőle a parókia kerítését. 1829-ben pedig kettős plánumok szerint (két szintű) épületeket készítettek el. Végül pedig utaltak arra, hogy hitükben meg akarnak erősödni. Ez alkalommal saját gondolkodásuk változása miatt is szerencsésük volt, mert noha a bemutatás jogát jogi értelemben ekkor sem nyerték el, az érsek a bemutatást mégis elfogadta, és a pásztói plébános Fábry Mihály lett. Tőle egyetlen emlékünks van: ő emeltette a Szentlélek temetőben a templom előtt lévő keresztet.

Nem tudok további adatokat mondani arról, hogy a későbbiek során próbálkoztak-e a jus praesentandi megszerzésével, mivel ilyen forrásokra nem akadtam. Tény, hogy Pásztó püspöki szabad adományozású plébánia maradt. Ebben szerepe lehetett annak, hogy a kegyúri jogok kérésének komoly megalapozása és jogi formába öntése a város részéről soha nem történt meg. A dolognak ezt a részét vagy nem vették komolyan, vagy nem volt hozzá kellő szakértelmük. A plébánosok, akik többnyire jól képzettek voltak, minden bizonnyal ellene dolgoztak a város eme törekvésének. Végül pedig azt sem szabad elfelejteni, hogy a Szentlélek és Szent Lőrinc templomok földesúri jogokkal, a jobbágyszabadításig taksás jobbágysokkal is rendelkeztek. Ezen felül az oltárjavadalmak és egyéb alapítványok, a hagyatékokból származó javadalmak, lektikáliák nélkül is biztosították az itt működő papság megélhetését. Így a város bármennyire is sokat tett az egyházért, a papság mégsem volt kiszolgáltatva a városnak. Ennek köszönhetően az érsek sem ijedt meg, amikor a pásztóiak fenyegetőztek. A 19. században még létesültek kegyuraságok (pl. Fóton a Károlyiak által¹⁶), Pásztón nem jött létre.

14 EFL Acta Par. Pásztó, 1816. szept. 14. A levélnek nincs egyedi jelzete.

15 EFL Acta Par. Pásztó, 1830. szept. 16.

16 CHOBOT FERENC: *A váci egyházmegye történeti névtára* I. 220.

Ha szigorú jogi fogalmak segítségével akarjuk értelmezni az eseményeket, akkor egyértelmű, hogy Pásztó városa a kegyuraságot nem is szerezhette volna meg, mert inkább jótevőnek (benefactor) bizonyult, mint kegyúrnak (patronus). Ugyanis a templom teljes fenntartását és a lelkipásztorok maradéktalan ellátását sohasem vállalta. Persze hasonló eset kegyuraság esetében is előfordult. A templom karbantartásához másutt is felhasználták a hívek adományait. Sőt a kegyúrral szemben esetlegesen peres eljárásra is sor kerülhetett. A pásztóiak a kegyúri jog megszerzésével akkor élhettek volna, ha tisztázták volna a templom és plébánia alapításának történetét. Ebben a 18. századi perek miatt a plébánosok jobban élen jártak, mint a kegyúri jogokat követelő város. Mint láttuk, a város ezt meg sem kísérelte. Az eredeti rendkívüli mód viszont egészen bizonyosan nem állt rendelkezésükre, mert a püspöki szabadadományozás régi időkre tekintett vissza, ezzel ellentétes pápai kiváltsággal pedig nem rendelkeztek, és nem is kísérelték meg, hogy ilyet szerezzenek. A fenyegetőzést összetévesztették a jog megszerzéshez szükséges hivatali eljárással.

DOKUMENTUMOK

Az alább közölt adatok mindegyike az Egri Főegyházmegyei levéltár parokiális iratai között található a dokumentum végén jelezett számnál.

Pasztoviensis Com(m)unitas Ignatium Horvath Dorogháziensem sibi pro Parocho dari petit, inurbane minando, quod quisquis alius nominatus fuerit, nec Currus per adferendis illius rebus expedire, nec circa Domum Parochalem reparationes facere velit.

Nagy Méltóságú, és Kegyelme Excellentiája
Kegyelmes Fő Lelky Pásztorunk, és Édes Atyánk!

Nagy alázatossal fő hajtással jelentjük Kegyelmes Fő Lelky Pásztorunknak, hogy azon jó tanácsadása, és bölcs Kérdése szerént, a melly szerént is méltóztatott Deputátussinkat informálni; mi is hiven, és szorgalmatossan ell járván oly módon, hogy I. Csuka István Jákó-Halmi Plébános Urat személlesen meg Kértük azért is, ha meg alázná magát a jövőendői Pásztói Plébánosságra: aki is meg köszönné a Híveknek eránta való, jó szivességét, magát egyedüll Kegyelmes Fő Lelki Pásztorunknak Kegyes ell intézetére támasztotta, s. így bennünket meg nem biztatott. Melly okbúll a Városunk népének az egész hajlandósága már most egyedüll Tisztelendő Horváth Ignácz Dorogházy Plébános Úrhoz vagy, annivel is, mint hogy jól ismérjük, és Közöttünk többször meg fordúllván, s. Predicállván, Közénk igen alkalmatoss, aki is már magát minden szivességgel ajánlotta, és talán míg az Úr Isten, az ő jóra intései által, Szent Színéhez is juttathat Minnyájunkat; ugyan ezen okbúll a Tisztelendő Úron Kivüll mást nemis, akarnánk.

Mellyre nézve Nagy alázatossággal Könyörgünk Kegyes Színe előtt Kegyelmes fő Lelki Pásztorunknak, hogy ezen Egy Lelki örömről ne szomorított meg bennünket: Különb, ha ezen Könyörgésünkben meg vigasztalatlanok lézünk, az Parochiális Épületek minden reparációitúll egy általlyában ell állunk, úgy az távollrúll hozzánk jövőendő Lelky Pásztor hozására megunkat nem ajánlhattyuk.

Mind ezen Könyörgésünkre amidőn Kegyelmes Fő Lelki Pásztorunknak édes Atyai Kegyes Vigasztalását Resolútióját, és Szent Áldását főhajtással meg nyernénk; hoszszas, és Üdvességes, életére Kegyelmes Fő Lelki Pásztorunknak, az Úr Istent, Szent Kezei tsokolásai után, imádandok vagyunk, és lészünk.

Nagy Méltóságú, és Kegyelme Excellentiájának
Kegyelmes Fő Lelki Pásztorunk, és Édes Atyánknak
Főhajtó legalázatosabb Szegény Szolgái, s. Fiai
Pásztó Várossa Tanáttsa,
És az Egész-Közönség.
Pásztó. Die 15. Xbris 1810.
1613/1810

Nagy Méltóságú, és Kegyelme Excellentiája
Kegyelmes Fő az Lelki Pásztorunk, és Édes Atyánk!

Jóll tudgyuk, és ell is ösmérjük azt, hogy Kegyelmes Excellentiája hozzánk Édes Atyai Kegyes gondoskodással viseltetik; amellytüll is bátoritván, és vigasztaltatván le borúlva essedezőnk kegyes színe előtt Kegyelmes Fő Lelki Pásztorunknak azóta; hogy, mivel már a mi Nagy Érdemű Fő Tsiztelendő Tóth Imre Plébános Urunk; az Lelki Pásztorunk Kegyelmes Excellentiájának bölcs, és Kegyes ell intézetébüll Egri Kanonokságra emeltetett: aki minket, mint szegény halgatóit, hiveit ez máj minden jósággal vigasztalván, most egyedüll, majd szomoróságban hagyván, tölünk rövid napok után ell búcsúzik, akit szívünküll, és Lelkünküll sajnállunk igen nagyonn.

Ez okra nézve, mint hogy a Hely-is nagy lévén, és Népass, a Lelki Pásztornak vigasztalása szünet nélkül óhajtva kívántatik a Hivektül. Ugyan azért Kegyelmes Excellentiájának bölcs, és Kegyes ell-intézésére támasztván ezen Könyörgésünket, hogy mi is, mint jó Fiai a mi szándékunkat, és Czélunkat Kegyelmes Excellentiájánál ell érvén, meg nyernénk, és fell-találnánk, le borúlva essedezőnk azért, hogy az itten meg-nevezendő Érdemes Lelki-Pásztorok közül /:akiket mi noha ugyan ismérünk, de mind azon által Kegyelmes Fő Lelki Pásztorunk kivált a Tudományokra, Érdemekre, és alkalmas voltokra nézve, még jobbn ismér, és minékünk alkalmatossnak itél:/ egygyet Kegyelmissen Lekeink vigasztalására néltóztassék mi nekünk Plébánosnak ide rendelni; Úgy amint Tsiztelendő öregebb Csuka István Jász-Jákóhalmi, Horváth Ignácz Dorogházy Plébános Urak közül.

Melly leendő Lelki Pásztorunknak meg nyerése után Kegyelmes Excellentiájának Fő Lelki Pásztorunknak hoszszas, és üdvességes életéért Kitsinytüll Nagyig az Úr Istent imáldani fogjuk, Szentelt Kezeinek tsokolása Után fő hajtásunkkal vagyunk, és lészünk.

Nagy Méltóságú, és Kegyelme Excellentiájának
Kegyelmes Fő Lelki Pásztorunknak, és Édes Atyánknak.
Pásztón. November 23-ik napján 1810-ik Esztendőben.
Legalázatosabb szegény fiai, és hivei
Pásztó Várossának Tanáttsa,
És az egész Közönség.

Á Nagy Szalatnyai, és Batskói Nagy Méltóságú Bárá Fisser István Úrhoz, Isten Kegyelmeüll Egri Szent Megye Érsekéhez, a: Felséges Királyi Helytartó Tanács belső

Titkos Tanácsossához, Tekéntetes Nemes Hevess és Külső Szolnok törvényessen egyesült Vármegyéknek örököss Fő Ispánnához Eő Excellentiájához, Kegyelmes Fő Lelki Pásztorunkhoz, és Édes Atyánkhoz nyújtandó alázatoss Könyörgesse

4le/5

Pásztó Várossa Tanáttsának,

És Közönségének.

Scriptum R(everendi)ss(im)o Can(onico). Emerico Tóth ddo 21-ae Dec. 1810

R(everendi)ss(im)e

Inurbanas, crudasque Litteras Nomine Pasztoviensis Com(m)unitatis ad me demissas, et hesterno Cursore non sine magna animi mei Com(m)otione perceptas R(everendi)ss(im)o D(ominationis) v(est)rae in Sua origine submitto. Ex his visura est, Pasztovienses eo Imprudentiae, Temeritatisque prolapsos esse, ut, quod, nulla prorsus Jure ad praesentandum Individuum illis competente, sum(m)is demissisque Precibus a me petendum fuisset, temerariis minis Cum gravi Irreverentia, inhumana Rusticitate violente extorquere ac Ignatio Horvath Parocho Dorogháziensi Parochiam Pasztoviensem per Promotionem R(everendi)ss(im)ae D(ominationis) v(estr)ae vacantem absolute collatam velint, minitando, quod secus, quisquis alius fuerit resolutus, nec pro advehendis illius reculis Currus necessarios subministraturi, et reparationis Domus Parochialis Labores sint aggressuri. Impretiosus iste, indignissimusque ausus habere debebat aliquem Auctorem, ex Concitatorum, a quosdam Primipilos, quorum Notitiam capere mei interest: hinc Comitto R(everendi)ss(im)ae D(ominationis) v(est)rae; ut sub manu absque strepitu in hos inquirat, et illos, quique fuerint conscientiose, ac pro fidelitate mihi debita, referat. Uná etiam dispono, ut Communitati Pasztoviensi Indignitatem hujus facti graviter exprobet, simul eidem declarando, quod ob temerarium, injuriosumque ausum suum Ignatium Horvath pro suo Parocho nequaquam sit acceptura; et caeteroquin nec Patronatus, et praesentandi jus illi competisse, aut competere, nec Reflexionem peculiarem mereri et eo, quod Beneficium Pasztoviense per aversionem Contractum sat vile, et pro modernis Caristiae annis tenue redditum, vilius Com(m)unitas reddiderit, dum stipulatos per Contractum redditus aeris parati prostricta sua obligatione nunquam debite Parocho adminisravit, compelli(ue) ad satisfaciendum debuit: si quam in conferenda Pasztoviensis(is) Parochia Attentionem me habere oporteret, potius Dominorum Terrestrium Comendationi deferendum esset; quorum aliqui non eum, quem Com(m)unitas, sed alios pro eadem Parochia mihi comendarunt. De caetero, quod ad intentatas quinas attinet, quemadmodum eas veluti vanas, et inanes sperno, et contemno, ita ad Casum nominandi per me propediem Parochi inveniam modum adstringendi refractariam Com(m)unitatem, ut suae obligationi satisfaciat. Praeterea evocet R(everendi)ss(im)a D(ominatio) v(est)ra ad se Parochum Dorogháziensem, eique declaret, ut pro Parochia Pasztoviensi nullam sibi prorsus spem faciat; non quod Demeriti cujuspiam illum reum censeam, sed ob pessimas, quae nascerentur Consequentias, se Pasztoviensium voluntati, post inhumanissimam minacemque Declarationem Litteris suis expressam deferrem. Metuendum enim foret, ut quo hodie haec, cras alia sibi licere putet Com(m)unitas, sensimque eo deveniatur ut, qui apud acatholicos mos est, Com(m)unitates pro volupe, suoque arbitrio Parochos sibi constituent, pro Lubita rursus, dum displicuerint, expellendos, amovendosque: insuper eidem Parocho

proponat R(everendi)ss(im)a D(ominatio) v(estr)a; ut si omnem Collusionis cum Pasztoviensibus suspicionem a se amoliri, aut si reapse partem quampiam habuit, causatum malum, prout in Conscientia obligatus est, reparare vult, iisdem Pasztoviensibus Declarationem eam faciat, quod jam nunc nolit amplius illius Com(m)unitatis Parochus esse, quae tantopere sese irreverentem, et iniuriosam erga supremum Pastorem suum exhibere praesumpsit; utpote a qua formidandum habeat, ne subseque majorem Irreverentiam, Inhumanitatem et Inobedientiam experiri cogatur. — Super horum effectuatione Relationem R(everendi)ss(im)ae D(ominationis) (Vest)rae penes praeacclusarum Litterarum. Remissionem praestolabor

Volo autem, ut R(everendi)ss(i)ma D(ominatio) v(estr)a Pasztó quamdiu Successorem nacta non fuerit, maneat, etiamsi aliquod hyemis partem ibidem exegerit; caetereque usq(ue) finalem discessum in qualitate Parochi et Archidiaconi permansura et partem proventuum, taxi, quod ibidem adhuc exactura est, tempori respondentem habitura.

In reliquo

ddo 15ae dec. 1810

1643/1810

L.J.C.

Excellentissime, Illustrissime, ac R(evere)ndissime Domine, Baro! Domine Praesul, ac Pralate mihi Gratosissime!

In obsequium Gratosarum V(est)rae Excelle(nti)ae, in magno, Sed malo merito pessime confirmatae Instantiae praetensive communitatis Paszhoviensis, ad me dd. 21. In et A(nno). C(urrente) N(umer)o 1643 exatarum Litterarum, Sincere, et infidelitate Eidem debita humillime refero, me Sub manu, et Sine Strepitu in Autorem temerarii, protervi hujus scripti inquisivisse: et postquam tenoribus Litterarum V(estr)ae Excellentiae personaliter apud me constitutus Parochus Doroghaziensis Il(lustrissimus). Ignatius Horváth plane, et plene praesentibus Judice ordinario, Notario, et uno Senatore Satisfecisset, et, quae in adverso folii parte conscientiose descripta sunt, deprehendisse. Nec aliud (:humillima opione mea dico:) Superesse videtur, quam, ut Parochum Doroghaziensem ex eo Summe consternatum, quod Eundem de malo versatione, cum Paszhovienseibus Excellentia V(estr)a Subsumpsisse videatur: Eundem Excellentia V(estr)a praeteneris Litteris Consolari dignetur, inexplicabile enim est, cum quanto animi maerore a me discesserit, Quod concernit Pasztovienses, hos punire potest V(estr)a Excellentia etiam occasione futurae Visitationis Canonicae, interea enim experietur per V(estr)um Excelle(nti)am denominandus Parochus, an promissis, quae hic Submittunt, satisfacturi sint. His Sincere, et fideliter relatis Graviis, et Paternae protectionem devotus in osculao manuum persevero

Vae Excelleae Archi-Eppalis

Pászthó 31. Xbris 1810.

Infirmus Capellanus

Emericus Tóth mp.

Par. Pasztó Adiac. Patensis.

437/1811 4lc/3

Le borúlván lábainál kegyes színe előtt Kegyelmes Excellenntiájának Nagy alázatos-sággal, is fő hajjtással könyörögvén essedezni bátorzkodunk, és Kegyelmes fő Lelki Pásztorunk édes Atyai Kegyes pártfogásában, könyörületességében mint szegény fiai vigasztalást érezvén, téd hajtással engedelmet Kérünk azért, hogy az további helytelen, és egy(gy)gyűgyű Instantiánkkal, melyben Tisztelendő Horváth Ignácz Dorogházy Plébános Urat Kértük, valósággal meg bántódottnak lenni ismérjük: fő Képpen minek utána a ki tételünk módgyának rendetlensége mostani Lelki Pásztorunk által meg magyaráztatott, és tudatlanságunkból származott cselekedetünkért megt pirongattunk, és Keményebb dorgálását Könnyes szemekkel, de alázatos engedelmes szívvvel hallonuk, meg értettük, és ezekre magunkat érdemesseknek lenni töredelmessen meg ismértük.

Most azirt újra Lábaihoz borúlván Kegyelmes Excellentiájánka Atyai szívrüll engedelmet, botsánatot, és tselekedetünknek örökkös feledékenységbe leendő botsátásáért Könnyes szemekkel esedezünk: ennek meg nyérése végett személylyessen meg jelenni, ha az üdönek mostohasága, és az útnak járhatatlansága engedné meg jelenni, és akár melly Atyai büntetést Kegyelmes Excellentiájátúl ell fogadni, ell viselni készek lettünk volna, és ez utáún is készek lészünk.

Hogy pedig most az egyszer Kegyelmes Excellentiájátúl botsánatot, és engedelmet nyerhessünk, ígérjük, fogadgyuk, és nem szívvvel, hanem tselekedettel fogjuk engedel-mességünkhket bizonyítani, és a Plébános Urunknak tartozásai annak idejében hiven, gyorsan, és jó kedvel meg adni, és tellyesíteni.

Édes Atyánknak ellenünk méltán meg indult haragia engeszteltetni fog.

Mellyért amidön hamadszor is jobbitásunkat ígervén esedezünk, Vagyunk, és lészünk.

Nagy Méltóságú, és Kegyelme Excellentiájának
Kegyelmes Fő Lelki Pásztorunknak, és édes Atyánknak
Pásztó. Die Ultimae xbris 810.
Alázatos, engedelmes juhái
Pásztó Várossának tanattsa és az Közönsége.
437/1811 4lc/4

VARGA LAJOS

THE ATTEMPT OF THE TOWN OF PÁSZTÓ TO ACQUIRE THE RIGHT OF PATRONAGE IN THE 19TH CENTURY

The system of own church mainly due to the Gregorian reforms was replaced by the institution of patronage. Pásztó was given town privileges by King Sigismund in 1407.

Based on the example of other cities, Pásztó must have had the right to elect a parson priest, although it is not proved historically. After the Turkish period, neither the landlords, nor the town covenanted the patronage. In 1810 the town of Pásztó, by introducing the personality of the parish priest, tried to acquire one of the most important rights, the 'jus praesentationis'.

Nevertheless, the local council was not able to create legal ground for its appeal. Evidently, the archbishop of Eger rejected this intention, because if the city had had the right of patronage, it would have lessened his entitlement as for the free bestowal of the parish of Pásztó.

He furthermore wanted to do it because the church of Pásztó, due to the Szentlélek (Holy Spirit) hospital, had remarkable lands, which were used to cater clergymen and maintain the buildings. This substantiated the subsequent right of the parish priest of Pásztó to be able to be the member of the representative body of the town and later the township on the legal ground of 'virility'.



KOVÁTS PÉTER

A SZOMBATHELYI EGYHÁZMEGYE II. ZSINATA 1927

ELŐSZÓ

E tanulmány célja a szombathelyi egyházmegye 1927-ben rendezett II. zsinatának bemutatása az eredeti dokumentumok alapján. A zsinat történetét ez idáig még senki sem dolgozta fel részletesen, rövid ismertetésére dr. Kiss Mária, a Szombathelyi Püspöki Levéltár vezetője vállalkozott 1997-ben, a *Szombathelyi egyházmegyei zsinatok* című közleményében. Ő javasolta nekem, hogy mélyedjek el alaposabban a „feltárássra váró” anyagban. A munkám során nyújtott értékes segítségét, maximális támogatását ezúton is hálásan köszönöm!

I.

AZ EGYHÁZMEGYEI ZSINAT INTÉZMÉNYE EGYHÁZMEGYEI ZSINATOK MAGYARORSZÁGON A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT

1. Az egyházmegyei zsinat intézménye

„Egyházmegyei zsinat (synodus dioecesana) az egyházmegye papságának a püspök által egybehívott gyűlése az egyházmegyét illető ügyek tárgyalására. Nem igazi zsinat, mert nem a törvényhozó püspökök gyűlése.”¹

A fenti definíció is utal a magyar egyházi nyelv azon sajátos vonására, hogy az egyetemes egyházjogtól eltérően az ilyen egyházmegyei tanácskozó gyűlésekre is általában a „zsinat” elnevezést használja, ami ebben az esetben tulajdonképpen nem helyes. A helyes elnevezés az „egyházmegyei szinódus” lenne (mint ahogyan használatos is, bár a „zsinat” szónál kevésbé gyakran.) A hagyományok miatt a továbbiakban a zsinat elnevezést (is) használom.

A valódi zsinat (concilium, olykor synodus) „... az egész egyház vagy valamely része püspökeinek kánonszerű gyűlése az egyházi ügyekről való tanácskozás és határozathozatal végett. A püspökök olyan gyűlése, melyen csak tanácskoznak az egyházi joghatóság gyakorlása nélkül, nem zsinat.”²

Az 1917-es Egyházi Törvénykönyv (Codex Iuris Canonici, röviden C. I. C. – olykor C. J. C.) megkülönböztet egyetemes zsinatot (az egész egyház püspökeinek gyűlése), plenáris zsinatot

1 SIPOS ISTVÁN: *Katolikus egyházjog*. Pécs, 1943 (3. kiadás), p. 89.

2 Uo. p. 90.

(több egyháztartomány, esetleg valamely nemzet püspökeinek gyűlése) és tartományi zsinatot (valamely egyháztartomány püspökeinek gyűlése).³

Az egyházmegyei zsinat intézménye hosszú múltra tekint vissza, és ezen idő alatt változásokon is átesett. Ezt mi sem bizonyítja jobban, mint az a rendkívül öröndetes tény, hogy az 1983-ban hatályba lépett új Egyházi Törvénykönyv már a világi hívek teljes jogú részvételét is lehetővé teszi (463. kánon).

A VI. századtól rohamosan elterjednek a falusi plébániák, nehezebbé válik az érintkezés a püspök és a falvakban szétszórt papság között. Ezért a püspökök kezdenek szabályos időközönként összejöveteleket tartani klerikusaik számára, ahol közlik velük a többi püspökkel kiadott rendelkezéseiket; illetve ezen gyűlések segítségével jobban tudják felügyelni, hogy „... papjaik életükben és munkájukban megtartsák az egyházi fegyelem szabályait. Ezeket az összejöveteleket már méltán nevezhetjük egyházmegyei zsinatoknak.”⁴

Az egyházmegyei zsinatok a Karoling korban válnak gyakoribbakká. Úgy tűnik, a középkori egyházmegyei zsinatok legfőbb feladata a felsőbb egyházi szervek határozatainak, rendelkezéseinek a rögzítése és elterjesztése volt, de elláttak közigazgatási, bírói, törvényhozói feladatokat is, bár pontos illetékességi körük nem volt meghatározva, lényegében a megyéspüspöktől függött, milyen szerepet szán a zsinatnak. Többnyire egyházmegyei határozatokat (statuta dioecessana) is kihirdettek ezeken a zsinatokon, de a zsinat inkább csak alkalmat adott ezek közlésére, ám nem volt szerzőjük, mert az egyedüli törvényhozó, a megyéspüspök alanyi jogon, a zsinat megkérdése nélkül adhatott ki helyi törvényeket, azokat a zsinaton kívül is kihirdethette. De tanácsadással már a középkor folyamán is segíthették az ordináriust az egyházmegyei zsinatok a törvényhozásban.⁵

A trienti zsinat hatására, mely jogkörüket némileg növelte, a XVI–XVIII. században gyakoribbá és jelentősebbé váltak a zsinatok. Ebben az időben a püspök által előkészített és elrendelt határozatok elfogadása volt a zsinat fő feladata. Elvileg az egész egyházmegyes papságot meg kellett volna hívni, de a nagy létszám miatt szükség volt megszorításokra ezen a téren.

A XIX. század első felében egyházmegyei zsinatokat csak nagyon ritkán tartanak, majd-hogynem meg is szűnik a működésük. Változás áll be az 1917-es Egyházi Törvénykönyvvel. Hatálybalépése után ismét feléled az egyházmegyei zsinat intézménye.⁶

XV. Benedek pápasága (1914–22) idején adta ki a római katolikus egyház az első Egyházi Törvénykönyvet (Codex Iuris Canonici – C. I. C.), 1917. május 19-én, mely 1983-ig volt érvényben, így ebben az időben az egyházmegyei zsinatokat is ez szabályozta.⁷

A C. I. C. nem ad pontos definíciót az egyházmegyei zsinatról, csupán ennyit mond róla a 356. kánonban: „In singulis dioecesis celebranda est decimo saltem quoque anno dioecessana Synodus, in qua de iis tantum agendum quae ad particulares cleri populique dioecesis necessitates vel utilitates referuntur. (356. can. 1. §.)⁸

E meglehetősen általános megfogalmazás után lássuk, hogyan határozza meg célját két magyar zsinat az 1920-as évekből. Az I. váci zsinat (1921) azt a célt jelöli meg, hogy:

3 Uo. p. 90.

4 ERDŐ PÉTER: *Az egyházmegyei zsinat intézménye a történelemben*. In: *Vigília*, 1989. 11. sz. p. 807–811, p. 808.

5 Uo. p. 808–810.

6 Uo. p. 810–811.

7 JOSEF SCHMIDLIN: *Papstgeschichte der neuesten Zeit*. III. kötet. München, 1936, p. 233.

8 Az egyes egyházmegyékben legalábbis tízévente egyházmegyei zsinat tartandó, amelyen azon ügyek tárgyalandók, melyek az egyházmegye klérusának és népének részleges szükségleteire és érdekeire vonatkozóan előterjesztnek. (356. kánon 1. §.)

„... a papság kimerítő értesülést szerezzen az egyházmegye ügyeiről és tanácskozzék a változott viszonyok által felvetett kérdések felől, amelyek a lelkipásztorkodást s a lelkipásztorok helyzetét illetik, s a főpásztor az egyházmegyei kormányzat ügyeiben a papság tanácsait meghallgassa.”⁹

Az I. székesfehérvári zsinat (1924) célja: „... amit a lelkipásztorkodásban követendő eljárásokra, a közigazgatás módozataira, a fegyelemre, s társadalmi és gazdasági viszonyainkra nézve a C. I. C. által emlegetett „necessitates et utilitates”, vagyis az idő s a körülmények újat s hasznosat s szükségeset megkövetelnek, azt nem csak püspöki rendelettel, hanem a testvéri szolidaritás s a közös apostolkodás megérzéséből az egész egyházmegye képviselőiben püspök és zsinat együtt intézzék.”¹⁰

Rendszerint az egyházmegyei zsinat feladata, hogy az egyházmegye helyi törvényeiről, a statútumokról tárgyaljon, és ilyen jellegű határozatait – melyek az egyetemes egyházi törvényekkel természetesen nem lehetnek ellentétben, hiszen azok az egyházmegyei törvények felett állnak – a megyéspüspök elé terjessze. Hangsúlyoznom kell azonban, hogy az egyházmegyei zsinat nem rendelkezik törvényhozói jogkörrel. A C. I. C. 362. kánonja kimondja, hogy a zsinati tagok csak tanácsadói, javaslattevői joggal bírnak. Az egyedüli törvényhozó a megyéspüspök. Így elvileg az is megtörténhet, hogy a püspök által törvényerőre emelt statútumok gyökeresen eltérnek attól, amit a zsinat elfogadott, és a megyéspüspök elé terjesztett.

Mivel a törvények számos, egymástól teljesen eltérő területet szabályoztak – a szentségektől a gyakorlati lelkipásztorkodáson keresztül gazdasági ügyekig, a teológiai magasságokban szárnyaló vagy lelkiségi témáktól a leghétköznapiabb problémákig, „... zsinati határozatainkban a jogszabályok a gyakorlati lelkipásztori utasításokkal, az erkölcstani tételek hangsúlyozásával s akárhányszor legszebb meditációs könyveink gondolataival versenyző aszketikus tartalommal keverednek.”¹¹

Így találkozhatunk egyazon zsinati törvénykönyvön belül az Eucharisztia jelentőségéről elmélkedő mondatok mellett a plébánia – horribile dictu! – trágyakészletéről rendelkező előirással is.¹²

A C. I. C. 358. kánonja írja elő, kik hívandók és kik hívhatók meg az egyházmegyei zsinatra. Hivatalból meg kell hívni a következő személyeket: az általános helynök, a székesegyházi kanonokok vagy egyházmegyei konzultorok, a nagyszeminárium rektora, a kerületi esperesek (Magyarországon ez utóbbi kategóriába tartoztak a tényleges főesperesek is¹³), a társaskáptalanok küldöttei, a zsinat színhelyének plébánosai, minden esperesi kerületből egy választott plébános, az egyházmegye területén élő klerikus szerzetesi közösségek képviselői. Meghívhatók más papok is, ha azt az ordinárius jónak látja.

Mint látjuk, akkoriban csak papok vehettek részt a zsinaton, világiak nem, még a női, illetve nem klerikus férfi szerzetesközösségek képviselői sem.

9 PAPP GYÖRGY: *Egyházmegyei zsinati jogalkotás Magyarországon a C. I. C. óta*. Nyíregyháza, 1945 (továbbiakban: PAPP) p. 10.

10 Uo. p. 10.

11 Uo. p. 12.

12 *A szombathelyi egyházmegyei zsinat törvénykönyve (Statuta dioecisana)*. Szombathely, 1927. (továbbiakban: SD) 543. §. 5. pont.

13 PAPP p. 13–15.

Megjegyzendő még, hogy a latin ordináriusnak alárendelt keleti szertartású, szórványban élő katolikusokra is vonatkoztak az egyházmegyei zsinatok határozatai, kivéve az olyanokat, melyek az érintettek saját rítusával nem egyeztethetők össze. Az alapelv az volt, hogy a szórványban élő keleti katolikusok – amennyiben nem saját rítusú ordinárius joghatósága alatt álltak – tagjai voltak annak a latin szertartású egyházmegyének, amelynek a területén éltek, de nem voltak tagjai a katolikus egyház latin ágának.¹⁴

2. Egyházmegyei zsinatok Magyarországon a két világháború között¹⁵

Magyarországon 1919 előtt nagyon ritkán tartottak egyházmegyei zsinatot, akadt olyan püspökség is, ahol négyszáz éve nem került sor ilyen „rendezvényre”. Az 1919 utáni átrendeződés, a kor új kihívásai viszont a zsinattartás irányába hatottak.¹⁶ Az új „Codex Iuris Canonici” pedig kifejezetten elrendelte az egyházmegyei zsinat legalább tízévenkénti megrendezését.

A korszak magyar zsinatai lelkipásztori zsinatok voltak, a belső egyházi ügyekkel foglalkoztak, közvetlenül csak csekély mértékben érintettek társadalmi-közeleti, politikai kérdéseket. Közvetett módon azért ilyen vonatkozások is megfigyelhetők, olykor még közvetlenül is.¹⁷

Elsőként azok az egyházmegyek vállalkoztak zsinat rendezésére, amelyeket az első világháborút követő területi változások nem érintettek. Ilyen esetben ugyanis nem merülhettek fel olyan jogi akadályok és aggályok, hogy az elcsatolt területek papsága hogyan kapcsolódhat be a zsinati munkába, vagy a zsinati döntések miként érvényesíthetők a határon túlra került részekben. Másrészt a szétszakított egyházmegyek színódusain a kormányzati és vagyonjogi problémák bizonyára háttérbe szorították volna a pasztoráció kérdéseit. Így az első zsinatra a váci püspökségben került sor 1921-ben, ezt követte '23-ban Veszprém, '24-ben Székesfehérvár. Tehát a csonkítatlan egyházmegyek indították a színódusok sorát.¹⁸

A két világháború közti magyarországi egyházmegyei zsinatok listája a következő:¹⁹

Vác:	1921, 1930
Veszprém:	1923, 1934
Székesfehérvár:	1924, 1934
Szombathely:	1927
Kalocsa:	1928

14 Uo. p. 99–100. A magyarországi görögkatolikusok ideiglenesen 1968, véglegesen 1980 óta az egész ország területén a hajdudorogi gör. kat. püspök joghatósága alá tartoznak (*Magyar Katolikus Lexikon*, IV. kötet, p. 485).

15 Bár az esztergomi zsinat – 1940. november – idején Magyarország már a II. világháború résztvevője volt.

16 GERGELY JENŐ: *A katolikus egyház története Magyarországon 1919–1945*. Budapest, 1997 (továbbiakban: GERGELY) p. 210–211

17 Uo. p. 211.

18 GERGELY p. 211.

19 GERGELY p. 211–212, illetve PAPP, p. 27–30, a két lista azonban némi eltérést mutat; saját listámat a kettő kombinációjával állítottam össze.

Eger:	1931, 1942
Győr:	1935
Pécs:	1936
Esztergom:	1941

Pannonhalma (mely egyházmegye jellegével bírt): 1921, 1926, 1934, 1940 (a rendi nagykáptalannal összekapcsolva, de törvényeket nem hoztak.)

(Szatmár-Nagyvárad: 1938, de még román impérium alatt, bár egyes plébániák Magyarországon maradtak.)

A csanádi egyházmegyében és a hajdúdorogi görögkatolikus püspökségben nem tartottak zsinatot, de ezt speciális körülmények magyarázhatják. Az esztergomi érsekség csak 1941-ben tartott szinódust, ám területeinek nagyobb része 1938-ig csehszlovák impérium alatt volt, ami „mentségül” szolgálhat a késésre.²⁰

Gergely Jenő szerint „... a korszak katolikus egyházi megújulásának, a hitélet elmélyülésének, a lelkipásztori tevékenység hatékonyabbá és intenzívebbé válásának jelentős impulzusokat adtak a korszakban meglepően gyakori és nagy számú egyházmegyei zsinatok. A buzgó főpásztorok és a papság szorosabb kapcsolatának a jelei is ezek, amelyek nem maradtak eredmény nélkül.”²¹

II.

A SZOMBATHELYI EGYHÁZMEGYE 1927-ES ZSINATA

1. A szombathelyi egyházmegye a zsinat előestéjén

A szombathelyi püspökség a fiatalabb magyarhoni egyházmegyék közé tartozik. 1777-ben alapította Mária Terézia királynő, illetve VI. Piusz pápa. Első püspökévé Szily Jánost, korábbi győri kanonokot és segédpüspököt nevezték ki. Az 1156-ban már bizonyosan létező és az 1578-as országgyűlés által Szombathelyre költöztetett vasvári társaskáptalan (illetve vasvár-szombathelyi társaskáptalan) székeskáptalan rangjára emeltetett, vasvár-szombathelyi székeskáptalan néven.²²

Az új egyházmegyét a győri, a veszprémi és a zágrábi püspökség bizonyos területeiből hozták létre. A történelmi Vas vármegyét és a történelmi Zala vármegye északi és nyugati részét foglalta magába.²³ Székhelye, Szombathely igen komoly egyházi hagyományokkal rendelkezett, hiszen a helyén állott fontos római városban, Savariában (másként Sabaria) született a katolikus egyház egyik legnépszerűbb szentje, Tours legendás püspöke, Szent Márton. Egy másik szent neve is kapcsolódik a városhoz. Siscia püspöke, Szent Quirinus itt szenvedett vértanúhalált a Diocletianus-féle keresztényül-

²⁰ Uo. p. 211.

²¹ Uo. p. 211

²² GÉFIN GYULA (szerk.): *A szombathelyi egyházmegye története*. I. és II. kötet. Szombathely, 1929. I. kötet p. 32 (a kötet Géfin Gyula munkája, a II. kötet Mikes-életrajza szintén); II. kötet p. 301–307 (a vonatkozó rész szerzője Desics Ignác) (továbbiakban: GÉFIN I., GÉFIN II.)

²³ Bár a Vas vármegye részét képező Mersevát nem tartozott az egyházmegyéhez. Természetesen nem tartoztak (és ma sem tartoznak) ide az 1950-ben Vas megyéhez került sopron megyei községek sem.

dőzés idején. Maga Szombathely városa 1777-ig a győri püspökség részét képezte, 1579-ben itt rendezték meg az egyházmegye zsinatát is.

A szombathelyi egyházmegye tényleges alapító atyja annak első püspöke, felsőszopori Szily János. E jeles férfiú teremtette meg a püspökség működésének feltételeit mind lelki, mind infrastrukturális téren. Az 1777-ben kiadott, saját maga által fogalmazott „*Instructio Venerabilis Cleri Dioecesis Sabariensis*” az 1927-es zsinatig az egyházmegye törvénykönyveként funkcionált. A XIX. század folyamán még kétszer megjelentették, némileg kiegészítve (1855, 1884).²⁴

Szily püspök utódai folytatták annak építő munkáját. 1911-ben nevezik ki kilencedik utódát, egy erdélyi arisztokrata család sarját, gróf zabolai Mikes Jánost, aki 1935-ig állt az egyházmegye élén. Bizonyos értelemben ő a főszereplője ennek a dolgozatnak, hiszen ő hívta egybe az 1927-es szombathelyi egyházmegyei zsinatot, és az ezen hozott határozatok végrehajtásáért is ő volt a felelős.

Mikes János gróf 1876. június 27-én született a háromszék vármegyei Zabolán, Mikes Benedek gróf és Moser Zsófia házasságából. Középiskolai tanulmányait a kalksburgi jezsuita kollégiumban, teológiai stúdiumait pedig a híres innsbrucki teológiai fakultáson végezte. 1899-ben szentelte pappá Brixenben (Bolzano) Simon Aichner, az ottani hercegpüspök.

Ezután káplán, majd plébános a Csík vármegyei Gyergyóalfaluban, ahol sokat tett a kis község társadalmi és egyházi fejlődéséért.

1906-ban Székelyudvarhely plébánosa és egyidejűleg 28 plébánia főesperese lett. Itt is buzgó munkát végzett, például új katolikus főgimnáziumot alapított.

Ferenc József király 1911. november 15-én szombathelyi megyéspüspökké nevezte ki, december 16-án X. Piusz pápa megerősítette a kinevezést. 1912. január 1-én szentelték püspökké a budapesti Szent István bazilikában.

Nagy energiával látott hozzá püspöki ténykedéséhez. 1913-ban egyházmegyei takarékpénztárt alapított, a „Szombathelyi Újságot” napilappá fejlesztette. Szent Márton-ereklýeket kért és kapott a tours-i érsektől. 1919-ben előbb a Berinkey-kormány internálta, majd a Tanácsköztársaság tartóztatta le. Lelkes legitimista, jelentősebb szerepe van IV. Károly első visszatérési kísérletében.²⁵

Magyarország világháború utáni területi veszteségei az egyházmegyét is érintették. (Látni fogjuk, ez a '27-es zsinaton is éreztette hatását.) A püspökség 57 plébániája került Ausztriához, 19 pedig a Szerb–Horvát–Szlovén Királysághoz (a későbbi Jugoszláviához). Az Apostoli Szentszék 1922 májusában ideiglenesen a közvetlenül Róma alá rendelt burgenlandi apostoli kormányzóságban egyesítette a győri és a szombathelyi egyházmegye Ausztriához csatolt részeit. Adminisztrátorává a bécsi érseket nevezte ki, és az új egyházi közigazgatási egység hosszú időre perszónálunióban állt a bécsi főegyházmegyével. A magyar egyházmegyékből származó papság nem lelkesedett az új szabályozásért.²⁶

24 GÉFIN I. p. 35–36.

25 GÉFIN II. p. 153–162, HALÁSZ IMRE (szerk.): *Vas megyei fejek*. Szombathely, 1930 p. 15–16.

26 SD p. 2–3; SALACZ GÁBOR: *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt* (továbbiakban: SALACZ) p. 132–133; *Schematismus cleri dioecesis sabariensis p. a. D. 1923.* (továbbiakban: *1923-as sematizmus*) p. 85.

A SD és Salacz könyve eltér a burgenlandi plébániákra vonatkozó szentszéki rendelkezés dátumáról. Az 1923-as sematizmus szerint a rendelkezés szeptember 24-én lépett hatályba (p. 56.). Itt meg kell

(A kérdéses területek formailag – mindenfajta gyakorlati következmény és joghatóság nélkül – a szombathelyi és győri egyházmegye részét képezték az 1960-as évekig.)²⁷

A szombathelyi egyházmegyének a délszláv államhoz került plébániáit 1923 végétől a lavanti (Maribor székhelyű) püspök irányította, szintén apostoli adminisztrátori minőségben. Formailag Szombathelyhez tartoztak.²⁸

Vizsgáljuk meg a szombathelyi egyházmegye képét a zsinat előestéjén, a statisztikai adatok tükrében. Az 1928-as Magyar Katolikus Almanach szerint – ezek az adatok elvileg a '27-es évből származnak – az egyházmegyének 320 935 híve volt, 116 plébánián. Lelki gondozásukat 191 világi pap és 63 szerzetespap látta el. 88 szerzetesnő is működött a területen. A római katolikus népiskolák száma 256, a középfokú iskoláké 7.²⁹ (Ebből kettő volt gimnázium, a bencés reálgimnázium Kőszegen és a híres premontrei gimnázium Szombathelyen. Volt még egy tanítónőképző Kőszegen, a többi polgári iskola volt.)

A fenti adatok csak az egyházmegye magyarországi részére vonatkoznak, hiszen a megyéspüspök joghatósággal csak ezen a területen rendelkezett. Mint már említettem, formailag az elcsatolt plébániák is a szombathelyi egyházmegye kötelékébe tartoztak státusuk végleges rendezéséig, az egyházmegye sematizmusai még egy ideig az ottani adatokat is közölték, vagy legalábbis a plébániák listáját.³⁰ Az 1923-as sematizmus adatai szerint magyar területen 118 plébánia található (szemben az országos sematizmus 116-jával), 320 935 hívővel. Ez utóbbi adat viszont mind a helyi sematizmusban, mind pedig az országos almanachban azonos, a több éves időbeni eltérés dacára. Ez arra enged következtetni, hogy az országos sematizmus lényegében a korábbi egyházmegyei sematizmus adatait vette át – az egyházmegyei főhatóság feltehetően a régi adatokat küldte el a szerkesztőségnek. Ami persze azt is jelenti, hogy az ilyen jellegű egyházi statisztikákkal nem árt óvatosnak lenni.)

Ausztria területén 57 plébánia található, 100 349 hívővel, a Szerb-Horvát-Szlovén Királyságban 19 plébánia 67 281 hívővel. Ehhez jön még magyar területen 135, Burgenlandban és a délszláv területen 4–4 görög szertartású katolikus, mivel ők a helyi latin ordinárius alá voltak rendelve.

Magyar területen meg kell még említeni 38 703 evangélikust, 16 084 reformátust és 10 784 izraelitát, hogy tisztában lehessünk a felekezeti viszonyokkal. A sematizmus 268 egyházmegyes pap nevét sorolja fel, de ebben a számban benne foglaltatnak a hatá-

említeni, hogy 1923 elején az egyházmegye kilenc községe osztrák fennhatóság alól visszatérhetett Magyarországhoz (ZSIGA TIBOR: „*Communitas Fidelissima*” Szentpéterfa – A magyar-osztrák határ-megállapítás 1922/23. Szombathely, 1993., p. 6.)

27 RITTSTEUER, JOSEF: *Das Werden der Diözese Eisenstadt*. In: *Burgenländisches Jahrbuch* 1976. Eisenstadt (Kismarton), 1976. p. 7–9; p. 8.

28 ZST., p. 3; SALACZ p. 108.

29 *Magyar Katolikus Almanach II. 1928*. Budapest, 1928 (továbbiakban: 1928-as almanach) p. 110. Az előző évi almanach is hajszálpontosan ugyanezeket az adatokat közli. Az almanach adatai – a részletes plébániái statisztikákat is beleértve – lényegében megegyeznek az 1923-as szombathelyi egyházmegyei sematizmusban közöltekkel. A 63 szerzetespap közül tulajdonképpen nem mindenki végzett tényleges lelkipásztori szolgálatot, hiszen a szerzetestanárookra ez akkoriban nem volt jellemző.

30 Még az 1947-es egyházmegyei sematizmus is közli az Ausztriához és Jugoszláviához csatolt plébániák listáját, mint szombathelyi egyházmegyes plébániákat, de részletes adatok nélkül – Schematismus venerabilis cleri Dioecesis Sabariensis P. A. D. 1947. Szombathely, 1947.

ron túlra került, de korábbi hovatartozásukat megőrző papok is. A hívek túlnyomó többsége magyar, de német, horvát, vend (szlovén) hívek is vannak nagyobb számban.

A tényleges egyházmegyében (tehát a magyar területen) hat – részben szétszakított – főesperességbe és 16 esperességbe voltak beosztva a plébániák.³¹ A legnagyobb plébániák – a filiákat is beszámítva – a következők:

Szombathely: 33 700 hívő (Ezek túlnyomó többsége az anyaegyházban. Az egész város egyetlen plébániát képezett 1930-ig)³²

Zalaegerszeg: 13 334 hívő

Páka: 8 186 hívő

Körmend: 8 134 hívő

Sárvár: 7 789 hívő

Letenye: 7 072 hívő

Kőszeg: 6 800 hívő

A fenti plébániák közül Páka és Letenye anyaegyház önmagában közel sem volt ilyen nagy, a filiák növelték meg ilyen mértékben a lélekszámot. A többi esetben az anyaegyház lélekszáma dominált.

A püspökség területén két vármegyeszékhely (Szombathely és Zalaegerszeg megyei városok) és egy szabad királyi város (Kőszeg) volt található.

Több férfi-szerzetesrend is működött az egyházmegye területén: a premontrei (Szombathely), a bencés (Kőszeg, Celldömölk), a domonkosok (Szombathely, Vasvár), a ciszterciek (Szentgotthárd) és a ferencesek (Szombathely, később Zalaegerszeg is). A női közösségek közül többek között sarutlan kármeliták, annunciáta nővérek, domonkos harmadrendi nővérek működtek itt.

Az újabb társadalmi és gazdasági változások megkövetelték, hogy a szombathelyi egyházmegye is érdemben megvizsgálja ezek következményeit, és megpróbáljon megfelelni a kor követelményeinek mind a szorosabb, mind pedig a tágabb értelemben vett lelkipásztorkodás területén. Erre ideális lehetőséget kínált egy egyházmegyei zsinat. Amit ráadásul az előbbiektől függetlenül is mindenképpen meg kellett tartani, hiszen az új egyházi törvénykönyv, mely az egész latin katolikus világegyházra érvényes volt, ezt határozottan megkövetelte. A szombathelyi püspök az 1926–27-es időszakra látta megérettnek a feltételeket az érdemi zsinati munkára. Az ország túl volt már a megrázó politikai eseményeken, így biztosítva volt ehhez a megfelelő légkör. Az elmúlt években a püspöknek is bőven volt alkalma alaposan megismerni a rábízott egyházmegyét és híveit, felmérni az aktuális problémákat.

2. Az I. szombathelyi egyházmegyei zsinat 1821-ben

A későbbi egyházmegye területén először 1579-ben tartottak zsinatot, éppen Szombathelyen. Természetesen ezt az összejevetelt nem tekinthetjük a szombathelyi egyház-

31 1923-as sematizmus p. 64–85.

32 1928-as almanach p. 123–127; a szombathelyi plébánia felosztásáról lásd: Szombathelyi Püspöki Levéltár (továbbiakban: SZPL) Acta cancellariae episcopalis (továbbiakban: AC) 1930. nr. 645.

megye zsinatának, hiszen az a győri püspökség szinódusa volt, amelynek akkor Szombathely is részét képezte.³³

A szombathelyi püspökség első zsinatára 1821-ben, Somogy Lipót püspöki szolgálata idején került sor.³⁴ Szeptember 17. és 19. között ülésezett Szombathelyen. A tervezett nemzeti zsinat előkészítését szolgálta, a magyarhoni katolikus egyház aktuális problémáit tekintette át, szembeszállt a jozefinizmus szellemével. Nem helyi egyházmegyei, hanem országos szintű kérdéseket tárgyalt meg, és nem hozott egyházmegyei törvényeket. Ezért nem mindenki tekinti egyházmegyei zsinatnak.³⁵ A szombathelyi püspökség tudós történetírója, dr. Géfin Gyula pápai prelátus azonban egyértelműen annak tartja, és a tanácskozás dokumentumai is egyházmegyei zsinatnak – synodus dioecesana – nevezik azt, azaz a gyűlés minden kétséget kizáróan szabályos zsinatnak tekintette magát. Különben sem zsinati kritérium helyi törvények, statútumok elfogadása.³⁶

Bár Mikes püspök az 1927-es zsinatot nevezi az egyházmegye első tulajdonképpeni zsinatának, ez csupáncsak azt jelenti, hogy az 1927-es volt az első valóban az egyházmegye helyi ügyeivel foglalkozó szinódus. Tehát egyértelműen állást foglalhatunk amellett, hogy az 1821-es gyűlés volt az egyházmegye I. az 1927-es a II. zsinata. (A III. zsinatot 1998-ben rendezték.)

Meg kell még említeni, hogy 1848-ban is tervbe volt véve egyházmegyei szinódus összehívása, az előkészületek meg is kezdődtek, ám végül – a politikai viszonyok ismeretében teljesen érthető módon – nem került rá sor.³⁷

3. Zsinati előkészületek 1927 májusáig

A II. szombathelyi egyházmegyei zsinat előkészítésére vonatkozó első információink 1926 januárjából valók. Ezen hónap 21-én gróf Mikes János megyéspüspök levelet intéz székeskáptalanjához: „Az egyházi törvénykönyv 356. canonjában foglalt előírásnak eleget teendő, egyházmegyém javának előmozdítására, a hitéletet érintő aktuális kérdések megvitatására, a papságnak és a híveknek az egyházas szellemben való egyetemes megújulására Isten segítségével az 1927. év folyamán egyházmegyei zsinatot óhajtok összehívni.” A püspök felkéri a kanonoki testületet, hogy az közölje vele a tervre vonatkozó véleményét.³⁸

A kanonokok pozitívan, örömmel fogadják a püspöki kezdeményezést Dr. Tóth József olvasókanonok válaszol a nevükben a főpásztori leiratra, a következő napon, 22-én. Válaszában a káptalan támogatásáról biztosítja a püspököt tervének megvalósításában. A testület készséggel ajánlja fel közreműködését a zsinat előkészítésében.³⁹

33 GÉFIN I. p. 17; KISS MÁRIA: *Szombathelyi egyházmegyei zsinatok*. In: Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények, 1997. 3. sz. p. 5–14. (továbbiakban: KISS) p. 5.

34 GÉFIN I. p. 315–320.

35 Az egyházmegye 2000. évi sematizmusát bevezető – szerző nélküli – rövid összefoglalás a szombathelyi püspökség történetéről pedig az 1927-es zsinatot nevezi az elsőnek – *A szombathelyi egyházmegye névtára 2000*. Szombathely, 2000., p. 18.

36 SZPL AC az 1821. évi zsinat iratai.

37 GÉFIN II. p. 19. (a vonatkozó részt Egyed Ferenc írta).

38 SZPL AC 1926. nr. 184. Kiss Mária is januárt tekinti a zsinati előkészület kezdetének: KISS p. 7.

39 Vasvár-Szombathelyi Székeskáptalan Magánlevéltára. *Káptalani iratok*. 1926. nr. 5.

Január 23-án az ordinárius felkéri dr. Tauber Sándor pápai prelátust, kanonokot, hogy készítsen tervezetet az „*Instructio Cleri Sabariensis*”-nek az egyházi törvénykönyvvel (C. I. C.) való összhangba hozására. A tervezett egyházmegyei zsinat előkészítésének egyik pontja ugyanis az „*Instructio*” átdolgozása.⁴⁰

A zsinat hivatalos bejelentésére a megyéspüspök július 22-i keltezésű 1926. évi III. körlevelében kerül sor:

„A szombathelyi egyházmegye a jövő 1927. évben alapításának másfél százados évfordulóját ünnepli. Isten iránt érzett kötelező hálánk kifejezésekképen (sic! – K. P.) ezt a nevezetes eseményt emlékeztetéssé, a hívek lelki üdvére nézve pedig hasznossá és eredményessé óhajtván tenni, a Székeskáptalan előzetes tanácsának kikérése után az Egyházi Törvénykönyv 356. can. 1. § értelmében az évfordulati esztendőben egyházmegyei zsinatot óhajtok tartani, melynek időpontja később fog tüzetesen megállapíttatni és kihirdettetni. Ezen zsinaton a b.(oldog) e.(mlékű) Szily János megyéspüspök elődöm által kihirdetett és Szenczy Ferenc és Hidasy Kornél püspök elődeim által is ily módon közzétett Instrukció-t alapul véve, tekintettel a Codex Juris Canonici rendelkezéseire, a változott viszonyokra és ennek folytán felmerült újabb lelki szükségletekre és jogigényekre, zsinaton alkotandó és kihirdetendő újabb határozatok lesznek hozandók.

A zsinatra a 358. canon 1. §-ának 7. pontja értelmében meghívandók megválasztása és bejelentése, valamint a tárgysorozat ügyében később fogok intézkedni.”⁴¹

Azzal, hogy a zsinat az 1927. évben kerül megrendezésre – ha szabad így fogalmazni –, „két legyet üthettek egy csapásra”: egyrészt meg lehetett felelni a C. I. C. egyházmegyei zsinat megtartására vonatkozó rendelkezésének (a törvényben megszabott tízéves határidő vége már igencsak közel volt), másrészt a püspökség alapításának 150. évfordulójára igazán méltó tisztelgésnek tűnhetett egy egyházmegyei zsinat.

A zsinat hivatalos meghirdetése után a püspök megalakította a szinódus előkészítő bizottságát, melynek ő maga volt az elnöke, tagjaivá pedig az „*Instructio*” átdolgozásával már korábban megbízott dr. Tauber Sándor prelátus mellett a szombathelyi szeminárium rektorát, dr. Császár József címzetes kanonokot, dr. Rogács Ferenc kanonokot, püspöki irodaigazgatót és Varga Jánost, az egyházmegye hittudományi főiskolájának tanárát hívta meg.⁴² A püspök 1927. évi IX. körlevelében, amely nem más, mint beszámoló a zsinatról az egyházmegye papságának, a következőket írja a bizottság munkájáról:

„A régi Instrukció rendszeres átdolgozása ezután kezdetét vette. Hetenkint többször órákon keresztül vitatta meg az előkészítő bizottság páratlan energiával és felkészültséggel a zsinati törvénykönyv tervezetébe felveendő anyagot. Kezdetben teljesen a Szily-féle Instrukció nyomán haladtunk. Minél inkább akartunk azonban ragaszkodni a mult megszentelt hagyományai iránt való pietásból Szily és előbb említett elődeim (Szenczy és Hidasy püspökök – K. P.) szövegéhez, annál inkább nyilvánvalóvá lett, hogy a C. I. C. beosztásának, szellemének és az egyházjogi helyzetnek megfelelően, meg

40 SZPL AC 1926. nr. 210.

41 SZPL Püspöki körlevelek (továbbiakban: körlevelek) 1926. III. nr. 1923.

42 SZPL körlevelek 1927. IX. nr. 2930 Ez a novemberi körlevél a zsinat előkészítését és eseményeit ismerteti az egyházmegye papságával. A körlevél közli a zsinat előkészítő értekezletén és ünnepi ülésén elmondott püspöki beszédek is (bár olykor kissé kurtítva, és a szöveg néha eltér a jegyzőkönyvbe foglalttól, de az ilyen eltérés lényegtelen mértékű.)

a praktikus követelmények szemmeltartásával is, ettől az inkább exhortatorikus stílusú, örök szép szövegtől a gyakorlati élet szempontjai miatt el kell távolodnunk. Így azután az új egyházmegyei törvénykönyv tervezete is a C. I. C. beosztása nyomán, tételekbe és paragrafusokba foglalva készült el.”⁴³

A fentiekből világosan kitűnik, hogy az eredeti tervezetet, miszerint a Szily-féle *Instrukció* kerül átdolgozásra, a bizottság kénytelen volt módosítani. Teljesen új zsinati törvénykönyvre volt szükség. Sajnos a bizottság tervezet-előkészítő munkáját annak részleteiben – megfelelő dokumentumok híján – nem követhetjük, a bizottság tevékenységével kapcsolatban csupán a fenti körlevélre hagyatkozhatunk. Annyit tudhatunk még, hogy az iskolai ügyekre vonatkozó munkálatok összegyűjtésével és feldolgozásával dr. Boda János apostoli protonotáriust, egyházmegyei főtanfelügyelőt bízta meg a püspök.⁴⁴

A zsinat előkészítésére vonatkozó következő információink 1926. október közepéről származik. A püspök ekkor értesíti a kerületi espereseket, hogy a következő év tavaszán tartandó esperesi kerületi gyűléseken (az ún. esperesi koronákon) lehetőséget kíván adni az egyházmegye papságának a zsinati tárgysorozat – melyet idejekorán össze fog állítani – megtárgyalására, és egyéb előkészítő intézkedésekhez való hozzászólásra. A '26-os évi őszi koronagyűléseken az esperesek ezt közölik a kerületi papsággal.⁴⁵

Október 13-án az egyházmegyei hatóság azzal a kéréssel fordul a C. I. C. hatálybalépése óta már zsinatot rendező magyar püspökségekhez (Erdély, Székesfehérvár, Vác, Veszprém), hogy zsinati törvénykönyveikből 4–4 példányt küldjenek az egyházmegye részére. Ezek nyilván nagy segítséget nyújthattak a saját egyházmegyei statútumok tervezeténél. A kért könyveket még a hónap folyamán postázták is.⁴⁶

A következő, 1927-es esztendő februárjáig a már említett okok miatt nincsenek részletes információink az előkészítő munkáról. Február 28-án zsinati értekezletre hívják össze a kerületi espereseket a következő hónap 8-ára.⁴⁷

Részletes információk híján is bizonyosra vehető, hogy az előkészítés – a statútum-tervezet szövegezését is beleértve – szorgalmasan és eredménnyel folyt, mivel a május 13-i keltezésű 1927. évi II. körlevelében Mikes püspök arról tájékoztatja papjait, hogy – mivel az előkészítő munkálatok oly mértékben előrehaladtak –, a zsinat ezen év szeptemberében lesz megtartható. (Mi már tudjuk, ez túlzott optimizmusnak bizo-

43 Uo. A zsinati iratokat tartalmazó dobozban csupán egy részben kézírásos, részben gépelt törvénytervezet (jobban mondvá: törvénytervezet-tervezet) található, ami nem azonos az esperesi kerületek gyűlésein (melyeket a következő fejezetben részletesen ismertetek) tárgyalt előzetes tervezettel, bár tartalmilag bizonyára lényegében egyeznek – sajnos a nyomtatott íveken kibocsátott előzetes tervezetet nem sikerült megtalálnom, amint az előkészítő bizottság esetleges iratait, jegyzőkönyveit sem.

44 SZPL AC 1927. nr. 58.

45 SZPL AC 1926. nr. 2417.

46 SZPL AC 1926. nr. 2966; Úgy tűnik, ténylegesen felhasználták őket, a szombathelyi és a székesfehérvári törvénykönyv összehasonlítása legalábbis ezt támasztja alá. Nagyon sok hasonló statútumot találhatunk bennük.

47 SZPL AC 1927. nr. 463; maga az irat sajnos eltűnt, csupán a borítója található meg, így bővebb információknak nincsen az esperesi értekezletről. Csak annyi bizonyos, hogy Tóth János tb. kanonok, a letenyei kerület esperese influenzás és reumás betegsége miatt március 2-i levelében jelezte, nem tud azon megjelenni. (SZPL AC 1927. nr. 581.)

nyult, a zsinatra csak októberben került sor. De az a kis csúszás azért nem járt katasztrofális következményekkel...)

Ugyanakkor a főpásztor szükségesnek tartja, hogy bizonyos előkészületi teendők elvégzése érdekében május hónap második felében az esperesi kerületek koronagyűléseket tartsanak, melyek jegyzőkönyveit legkésőbb június 10-ig fel kell terjeszteni az ordináriushoz.

A koronagyűléseken a következő megtárgyalandó ügyek kerülnek napirendre:

1.: A zsinati törvénykönyv egyes részleteinek a megbeszélése. Míg a zsinatra meghívandó tagok a határozatok tervezetét idejekorán megvitathatják és javaslataikkal kiegészíthetik az előkészítő ülések keretében, addig a többi – tehát a zsinaton részt nem vevő – pap is megkapja nyomtatásban a tervezet azon részeit, melyek a papság „...egyéni érdekeit, főleg vagyoni jogi tekintetben közelebből érintik...” A püspök szívesen veszi összes papjának ezekre vonatkozó hozzászólását, véleményét, melynek fóruma a koronagyűlés lesz.

A módosító javaslatokat a gyűlés előtt írásban be kell adni a kerületi esperesnek. Az indítványozó a gyűlésen felolvassa a javaslatát, és ahhoz a többi résztvevő hozzászólhat. A végleges javaslatot jegyzőkönyvbe foglalva felterjesztik az ordináriushoz, mellékelve az eredeti indítvány(oka)t is.

2.: A zsinati tagok megválasztása. A zsinaton hivatalból megjelenni köteles kerületi esperesek mellett minden kerület delegál egy plébánost (csak plébános lehet az illető), akit a kerület önálló lekipásztorkodással foglalkozó papjai – plébánosok és plébánoshelyettesek – választhatnak titkos szavazással, a C.I.C. megfelelő törvényei szerint. (Láthatjuk, hogy a káplánok, hittanárok, hitoktatók sem aktív, sem passzív választójoggal nem rendelkeztek. De ugyanez vonatkozott a teológiai professzorokra is, ha éppen nem voltak egyúttal plébánosok is, de ez akkoriban nem volt jellemző.)

A megválasztott tag közvetlenül a püspöktől fogja kapni a meghívót a zsinatra, valamint a további utasításokat. Csak személyesen vehet részt a zsinaton (a C. I. C. erről is rendelkezett), és gondoskodnia kell arról, hogy zsinati elfoglaltsága alatt valaki helyettesítse a plébániáján.

3.: A szomszédos plébániák kijelölése. A C. I. C. rendelkezése alapján a saját lekipásztor nélkül maradt plébánián a szomszéd plébános (parochus vicinalis) rendelkezik joghatósággal. A gyűléseken meg kell jelölni a kerület minden egyes plébániájának ilyen jogi szomszédját. Az ezekről készült összjegyzék bekerül az egyházmegyei törvénykönyvbe is.⁴⁸

4. Az esperesi kerületek 1927-es tavaszi koronagyűlései

Az 1927. évi II. püspöki körlevélben foglaltaknak megfelelően az esperesi kerületek rendre megtartották a zsinati felkészülést szolgáló tavaszi koronagyűléseket.⁴⁹ (Bár egyes kerületek nem szó szerint követték a rendelkezéseket, mivel a körlevélben sze-

48 SZPL körlevelek 1927. II. nr. 1099.; a Szent Imréről elnevezett egyházmegyei papi segélyegylet gyűlésére is itt kellett megválasztani a küldötteket.

49 A gyűléseken elfogadott javaslatokból csak azokat ismertetem, amelyek különösen fontosak vagy érdekesek.

replő május második fele helyett június elején tartották a tanácskozást – a „sereghajtó” a zalaegerszegi kerület volt a június 7-én tartott gyűlésével. Mindazonáltal késedelmüknek semmilyen „jövőtehetetlen következménye nem volt, hiszen a jegyzőkönyveket ráérték június 10-ig felterjeszteni a püspök elé, így még a zalaegerszegi esperesség sem futott ki azt időből).

A zsinati törvények tervezetének következő témakörei kerültek a gyűlések napi-rendjére:

- Az egyházmegye beosztása
- A plébániajavadalom vagyona
- A plébánia jövedelmei
- Jövedelemmegosztás
- Az egyházi év istentiszteletei
- A káplánok
- A papi nyugdíj
- A végrendelet

Ezek voltak a tervezet azon részei, melyek a papság érdeklődésének leginkább a középpontjában álltak. A gyűléseken tárgyalt tervezetrészek – melyeket az érintettek külön íveken kinyomtatva természetesen még a gyűlés előtt megkaptak – nem voltak teljesen azonosak annak a végső, teljes tervezetnek a megfelelő részeivel, melyet a zsinati résztvevők nyomtatott könyv alakjában kaptak kézhez a zsinat előtt. A végső tervezet megfogalmazásakor ugyanis az előkészítő bizottság figyelembe vette a koronagyűléseken felmerülő javaslatokat is. Így az is érthető, hogy a két tervezet paragrafusainak számozása is nagymértékben eltér.⁵⁰

A kerületi gyűléseken – a tervezet megtárgyalása mellett – meg kellett választani az adott kerület zsinati küldöttét is, illetve ki kellett jelölni a szomszédos plébániákat. A gyűlés menetét, a tervezet megtárgyalását a körlevél szabályozta, a küldöttválasztást a megfelelő egyházi törvények határozták meg.

Az első gyűlést a szentgotthárdi esperesi kerület tartotta, május 23-án, Rábakethelyen. Írásos javaslatot senki nem terjesztett be, szóban vitatták meg a pontokat a kerület papjai. Bár ennek során fölvetettek néhány dolgot, végül elfogadták az eredeti tervezetet, mindenféle módosítás nélkül. A zsinatra Tüll Géza felsőszőlőki plébános delegáltatott.⁵¹

Május 30-án hat kerület gyűlésezett. A vasvári esperesség papsága Felsőoszkón találkozott. Itt sem nyújtottak be írásos előterjesztést, de a szóbeli eszmecserén több javaslat is megfogalmazódott. A résztvevők többek között elfogadták azt a felvetést, hogy az egyes esperesi kerületekben egységes legyen a stóladíj, a városokat leszámítva, illetve hogy célszerű lenne állandó jellegű központi gyűléseket tartani a kántorok részére, ahol megfelelő szakemberek („szak férfiak”) vezetése mellett sajátítanak el és tanulnak

50 Mint már utaltam rá, a gyűléseken a tárgyalt tervezetrész nem azonos a végleges tervezet megfelelő részeivel. A kerületi gyűlések jegyzőkönyvei alapján azonban bizonyosnak tűnik, hogy lényegében fedik egymást tartalmilag.

51 SZPL AC 1927. nr. 2529. (az esperesi kerületek 1927-es tavaszi koronagyűléseinek jegyzőkönyvei). A szentgotthárdi kerület jegyzőkönyve.

meg a liturgikus énekeket, illetve minden olyan ismeretet, ami a kántori állás betöltéséhez szükséges. A zsinatra Kristóf István szarvaskendi plébánost delegálták.⁵²

Ugyanezen a napon Felsőpaty adott otthont a sárvári esperesi kerület gyűlésének. Mindenekelőtt a zsinati tervezet azon pontja került szóba, amely a sárvári kerület kettéosztását irányozta elő egy sárvári felső-, illetve alsókerületre. A kerületi papság ezzel nem értett egyet, a régi állapot fenntartását kívánta. A kerületi papság ezzel nem értett egyet, a régi állapot fenntartását kívánta. A kerület fölre rendelt főesperes, dr. Boda János püspöki helynök védelmébe vette a tervezetben foglalt pontot, a kerület felosztását közlekedési és adminisztratív szempontokkal indokolva. Maga a kerületi esperes, Huszár Mihály címzetes apát is (egyébként országgyűlési képviselő), bár kifejezte a paptársai iránt érzett őszinte ragaszkodását, a felosztás mellett foglalt állást. A gyűlés ennek ellenére az eredeti állapot fenntartására szavazott. Azonban támogatta a kerület tanügyi szempontból való megosztását, mint ahogyan azt is, hogy amennyiben a kerületet mégis kettéosztják, akkor a tervezet szerint legyenek csoportosítva a plébániák. (Ne feledjük, a kerület felosztásához nem volt szükség az ottani papság hozzájárulására, azt a püspök alanyi jogon bármikor elrendelhetette!) A gyűlés elfogadott még két gazdasági jellegű módosító indítványt, majd Mikics Géza csényei plébánost delegálta zsinati küldöttként.⁵³

A letenyei kerület papjai Letenyén gyűltek össze. Javasolták egy saját egyházmegyei liturgikus vezérkönyv kiadását, hogy ne a szomszédos veszprémi püspökség vezérkönyvét kelljen használni. (A liturgikus vezérkönyv tartalmazta a nép nyelvén végzendő nyilvános szertartásokat. – K. P.) Zsinati küldötté dr. Naláczy András szepetneki plébánost választották.⁵⁴

A körmendi kerület gyűlését Vasalján tartották. Egyedül ebben a kerületben fordult elő, hogy a megválasztott zsinati küldött, Török Mihály egyházasrádóci plébános nem fogadta el a választást, így újból kellett szavazni. Ennek eredményeképpen végül Bódiss András nagycsákányi plébános képviselhette a kerületet.

A gyűlés elfogadta Fuchs Ferenc kerületi esperes javaslatát, miszerint a káplánok költözködési költségeit az egyházmegyei káplánalap fedezze, amelyhez minden olyan egyházközség, amely káplánt vagy hitoktatót tart, a püspöki főhatóság által megállapított évi összeggel köteles hozzájárulni. A büntetésből áthelyezett káplánnak viszont a saját költségén kellene költöznie. (A végleges zsinati tervezet, s a fentiek alapján minden bizonnyal az első tervezet is a fogadó egyházközségre hárítja a káplán költözködési költségeit, a büntetett káplán itt is a saját költségén költözködik. – K. P.)

A gyűlés sürgette az egységes kántorkönyv, illetve a nép nyelvén tartandó nyilvános istentiszteletek egyöntetűsége céljából a szombathelyi egyházmegyei liturgikus vezérkönyv kiadását. A vásár-, és ünnepnapi istentisztelet idejére nézve a helyi szokás megtartását kívánta a gyűlés. (A végleges tervezet 336. §-a és a koronagyűlési jegyzőkönyvek szövegösszefüggése alapján bizonyára az első tervezet szerint is a nyári időszakban 9 órakor, a téliben 10 órakor kezdődik az istentisztelet (a miséről van itt szó, másutt azonban egyéb szertartásokat is „istentisztelet” néven illetnek a korabeli dokumentumok – K. P.), ez alól csak a városok lehetnek kivételek.

52 Uo., a vasvári kerület jegyzőkönyve.

53 Uo., a sárvári kerület jegyzőkönyve.

54 Uo., a letenyei kerület jegyzőkönyve.

A kerület papsága felkérte az egyházi főhatóságot, tehát a püspökséget, hogy a vasár-, és ünnepnapok megszentelésére hívják fel (újból) a közigazgatási hatóságok, a nagybirtokosok és a nagybérlők figyelmét. Hozbor János egyházasszeicsődi plébános írásos előterjesztése világosan mutatja azokat a problémákat, amelyek ebben az esetben felmerültek. Javasolja, hogy a jegyzői irodák a kérdéses napokon szüneteltessék működésüket, a földbirtokosok és nagybérlők ilyenkor ne dolgoztassák az alkalmazottakat, és ne kerüljön sor szekerezésre, takarmányhordásra. (Tehát úgy tűnik, ezek mind előfordultak!). Mint láttuk, a kerület papsága magáévá tette Hozbor tisztelendő javaslatát.⁵⁵

A gyűlés által elfogadott nagyszámú indítvány – melyek közül a fentiek tűnnek a legérdekesebbnek – mellett figyelemre méltó még Osvald János nagykölkedi plébános írásos előterjesztése, melyet nem terjesztettek fel az egész kerület kívánságaként. Az egyikben javasolja megfelelő imakönyv kiadását gyermekek és felnőttek részére. Javasolja továbbá, hogy minden plébánián legalább egy hitbuzgalmi egyesület alakuljon. A plébános joga legyen a legmegfelelőbbet kiválasztani. Ugyancsak ő javasolja, hogy bízassék a plébánosra az istentiszteletek idejének, valamint sorrendjének megállapítása. (Az első tervezet szerint és a végleges tervezet 339. §-a szerint is a misét kell követnie a prédikációnak.) Csak püspöki engedéllyel lehet ettől eltérni.⁵⁶ Ez utóbbi javaslatot a gyűlés tulajdonképpen elfogadta, csak nem ilyen részletesen megfogalmazva, a mise – prédikáció sorrendjét nem említve.

A kőszegi kerület papjai Tömördön találkoztak. A gyűlésen elfogadott módosító indítványok közül a kőszegi apátplébános, Kincs István (akkoriban ismert író) javaslatát kell kiemelni. Szerinte szükség volna olyan rendeletre, „...mely az egyházi kezelésben levő alapítványok, alapok és tőkék esetleges pusztulását megakadályozza.” A Kincs-féle javaslat abból a múltbeli tapasztalatból indult ki, hogy az egyházi alapítványoknak és a templomok tőkéinek mobil elhelyezése katasztrofális következményekkel is járhat. (Gondoljunk csak a világháború utáni gazdasági állapotokra.) Ezt megakadályozandó, a „jövőre gyűjtendő” pénzösszegeket legalább 50 %-os megosztással reális értékekbe: föld- és házingatlanba, illetve vasúti részvényekbe kellene befektetni. Míg a templomok fenntartási, tatarozási és más ilyen jellegű alapjainak szüksége van forgótőkére, addig a törzsvagyonnak, misealapnak, iskolaalapítványoknak stb. nincsen. Az egyházmegyei zsinati bizottság dolgozzon ki „szabályrendeletet” az ilyen tőkék pusztulásának megakadályozására. Kincs apát késznek mutatkozik a későbbiekben részletes javaslatot kidolgozni. (Ezt meg is tette.) A koronagyűlés zsinati küldötté Kincs Istvánt választotta.⁵⁷

A pinkavölgyi esperesi „csonkakerület” (az itteni plébániák jelentős része Ausztriához került, innen a „csonka” jelző) papjai Németkeresztesen jelentek meg rendkívüli koronagyűlésre (eszerint tehát a tavaszi koronák rendkívüliek voltak – K. P.). Négy vendég pap is jelen volt az Ausztiához csatolt plébániákról, akik továbbra is lelki közösséget vállaltak a szombathelyi egyházmegyével (sőt, formailag annak jogi kötelékébe tartoztak).

55 Uo., a körmendi kerület jegyzőkönyve és Hozbor János beadványa.

56 Uo., Osvald János beadványa (körmendi kerület). A II. vatikáni zsinat (1962–65) liturgikus reformját megelőzően a prédikációra nem a mise alatt került sor.

57 Uo., a kőszegi kerület jegyzőkönyve.

Először Strassner József esperes írásos beadványa került napirendre, mely szerint „...ahol régi szokás alapján a prédikáció a szentmisét megelőzi, ott az a jövőben is fenntartható.” Tauber Sándor prelátus-főesperes ismertette annak okait, hogy a tervezet kérdéses előírása miért tartalmazza ennek éppen az ellenkezőjét, hozzátéve, hogy más kerületek ezzel egyet nem értő papjai is meghajoltak ezek előtt az okok előtt, és elfogadták a tervezet szövegezését. (Kérdés, hogy az utóbbi információt mire alapozta, lévén hogy csupán a május 23-i szentgotthárdi gyűlésen történeteket ismerhette, hiszen a 30-i gyűlésekről – tekintettel arra, hogy a pinkavölgyi gyűlés is erre a napra esett – még nem rendelkezhetett érdemi információkkal. Talán korábbi egyéni eszmecserék alapján jelenthette ezt ki, illetve a Szombathelyen működő egyházmegyes papok 28-i értekezlete alapján, melyről még szó lesz a továbbiakban. – K. P.)

A főesperes azonban nem tudta meggyőzni a kerületi papságot, mert az egyhangúlag támogatta esperesének indítványát, és a prédikáció, majd utána szentmise sorrendet támogatta. Ha ettől valaki el akarna térni, az kérjen püspöki engedélyt. Kérésük indoklásaként lelkipásztori tapasztalataikra hivatkoztak, illetve arra, hogy a szokásos sorrend megfordítása a hívek egy részét a prédikációt kellőleg nem hallgató városi hívek sorsára vihetné, és a prédikáció elmulasztásának veszélyén kívül a misére való „későjárás” veszélyének is kitenné.

Több írásbeli indítvány nem született ugyan az esperesén kívül, de felmerült néhány megfontolásra érdemes kérdés és felvilágosítás céljából feltett kérdés.

Így felmerült az, hogy a nemzetiségi plébániákon (ebből a szempontból a kerület közvetlenül érintve volt az itteni németiség miatt) a magyar nyelvű liturgikus vezérkönyv helyett mit lehetne használni. Felvetődött, egy már elterjedt német nyelvű könyv (Baumgartner: Hl. Gesang) ilyen alkalmazása, vagy ha ez nem lehetséges, akkor egy németnyelvű (és ugyanúgy horvátnyelvű) vezérkönyv kiadása.

Zsinati küldötté a kerületi klérus Illés György pornóapáti plébánost választotta.⁵⁸

A következő napon, május 31-én két kerület gyűlésezett. A szombathelyi felsőkerület papsága Oladon tanácskozott. Az itt elfogadott nagyszámú módosító indítványból a következők emelendők ki:

A kerület kívánatosnak tartja, hogy a tanítóképzőkből olyan tanítók kerüljenek ki, akik liturgikailag teljes kiképzést nyertek. Kéri továbbá liturgikus vezérkönyv kiadását. A kerület jónak tartaná, ha az a régi gyakorlat, miszerint a kerületben mindenhol előbb van a szentbeszéd, mint a mise, a továbbiakban is folytatódhatna. Ezzel a renddel a híveknek nem volt problémájuk. Ha a sorrend felcserélődne, nemcsak a filiák hívei, de a helybeliek is könnyen otthagynák a szentbeszédet, gondolván, hogy a kötelező szentmisehallgatásnak már eleget tettek.

A kerület kéri, hogy ebben a tekintetben ne legyen szükség külön engedélyre. Zsinati küldötté a dozmati plébánost, Fábián Gábort választotta a gyűlés.⁵⁹

Zalaerdődön gyűltek össze a jánosházi kerület lelkipásztorai. Több javaslatot fogadtak el, ezek között foglalkoztak az egyházmegye területi beosztásával is (olyan plébániákkal kapcsolatban, melyek nem tartoztak ehhez a kerülethez). Javasolták, hogy az istentisztelet (a mise) télen-nyáron 10 órakor legyen. Tancsics József esperes kifogásolta a káplánok jogát négyheti szabadságra, mert a „korlátlan jog” mellett olyankor is igény-

58 Uo., a pinkavölgyi kerület jegyzőkönyve.

59 Uo., a szombathelyi felsőkerület jegyzőkönyve.

be vehetik, amikor a plébánosnak a legtöbb dolga van – az esperes felvetését azonban a kerület papsága nem támogatta.

Zsinati taggá Magyar János egyházasheteyi plébánost választották.⁶⁰

Június elsején négy kerület papsága vitatta meg a zsinati tervezetet. A kemenesaljai kerület izsákfalvi gyűlése támogatta a sárvári kerület kettéosztását (bár közvetlenül nem volt érintve az ügyben). Támogatták azt is, hogy a mise megelőzze a prédikációt. Küldötté Kisfaludi Kálmán izsákfai plébánost választották.⁶¹

A szombathelyi esperesi alsó kerület papjai Szentkirályon találkoztak. Asz elfogadott javaslatok közül megemlítendő, hogy a káplánok költözködésekor a legszükségesebb bútordarabokat a plébános adja, az egyházmegyei alap is nyújtson anyagi hozzájárulást, mert sok kellemetlenséggel jár a pénz beszédese a hívektől. (Íme, egy lelkipásztori konfliktushelyzet! – K. P.)

Rosenblüh Antal esperes beadványában ismertette, hogy táplánfai plébániáján mindig 10 órakor van a mise, mert a hívek nagy részét kitevő cselédek 9 órára nem tudnak végezni. A prédikációt a mise előtt tartja, mert különben a hívek nagy része távozna. Az elődje kénytelen volt ilyen ügyekből kifolyólag a főszolgabíró segítségét igénybe venni. (Ez hogyan egyeztethető össze az evangélium szellemével? – K. P.)

Zsinati küldötté Rosenblüh Antal táplánfai esperes-plébánost választották.⁶²

A novai kerület klérusa Pákán tartotta gyűlését. Az alsólendvai kerület papjai is részt vettek ezen az összejövetelen, méghozzá szavazati joggal, mivel csak három plébánia maradt az utóbbi kerületből magyar kézen.

A gyűlés helyesebbnek tartja, ha a nyári időszakban, legalábbis a nagy kiterjedésű zalai plébániákon $\frac{1}{2}$ 10-kor lenne az istentisztelet kezdete, mivel nem tudna harangszóra beérni a nép a 6 – 10 – 13 km-re lévő filiálisokból, tekintettel arra, hogy el kell végezniük a ház körüli munkát.

Praktikusabbnak tartaná, ha előbb lenne a szentbeszéd, mint a mise. A falusiak figyelve kezdetben éberebb.

Felhívja az egyházmegyei főhatóság figyelmét, hogy némely uradalmak vasárnap és ünnepnap is dolgoztatják a cselédeiket a konvenciók földeken.

A kerület kéri a levante-versenyek utáni kocsmázások és reggelig tartó mulatságok megfelelő intézkedések és hatóságok általi eltiltását, a megengedett szórakozásoknál pedig szigorúbb szülői és hatósági felügyelet előírását.

Kéri továbbá a kerület az egyházi főhatóság közbenjárását, hogy a jegyzői irodák vasár- és ünnepnapokon délelőttönként legyenek zárva, mivel egyesek akkor intézik ügyes-bajos dolgaikat.

A gyűlés azt is javasolja, hogy a büntetésből áthelyezett káplánnak ne kelljen a saját költségén költözködni, mert nem látja szerencsésnek, ha az érintett káplán új helyén „erkölcsi mínusszal” kezd.

Bedics Mihály novai plébánost választották a kerület zsinati delegátusává.⁶³

Az őrségi esperesség koronagyűlésére Öriszentpéteren került sor. Wallner József főesperes megnyitó beszédében a zsinatot az „arisztokratikus és demokratikus elv” ta-

60 Uo., a jánosházi kerület jegyzőkönyve.

61 Uo., a kemenesaljai kerület jegyzőkönyve.

62 Uo., a szombathelyi alsókerület jegyzőkönyve és Rosenblüh Antal beadványa.

63 Uo., a novai kerület jegyzőkönyve.

lalkozása megnyilvánulásának nevezte, „...mert mindenkit megkérdez az Egyház, és mindenki megkérdezésével leszűrődik egy általános elv, mely zsinati törvény formájában fog megjelenni.”

A gyűlés azt az álláspontot képviselte, hogy az istentisztelet megkezdésének időpontja (ismét a miséről van szó) a helyi körülményeknek megfelelően 9, illetve 10 órában állapíttassék meg (tehát választási lehetőséget ajánl), a sorrend pedig a következő legyen: szentbeszéd, szentmise, hirdetések. A kerület egyhangú véleménye szerint így a hívek a szentbeszédet inkább fogják hallgatni, a szentbeszéd buzdításait, az érzelmek felindítását a szentmise alatt teljesíteni tudják. A kerület tehát – eltérően a már ismertetett hasonló tartalmú javaslatoktól – nem csupán gyakorlati, hanem lelki okokat is felhoz véleménye megindoklására. Célszerűnek tartja, hogy a szentmise evangéliuma előbb legyen a hívek nyelvén felolvasva és a szentbeszédben megmagyarázva. Ha a hirdetések a mise végén vannak, elérhető, hogy a hívek a szentbeszéd alatt szerzett „impressziókat” nem veszítik el, és buzgón hallgatják a szentmisét. (Megjegyzendő, hogy ez volt az egyetlen olyan gyűlés, amelyik a hirdetések helyével is foglalkozott, legalábbis ennek csak itt van írásos nyoma.)

A gyűlés javasolja, hogy a kántorok kötelesek legyenek gyermekénekkart felállítani. Zsinati küldötté a nádasdi plébánost, Németh Györgyöt választották.⁶⁴

Az utolsó koronagyűlésre, a zalaegerszegi kerületére június 7-én került sor, Salomváron.

A kerületi papság az istentiszteletre vonatkozó előírásba betoldaná, hogy a helyi szokás egyébként megtartható.

Kéri a szombathelyi egyházmegye viszonyainak megfelelő vezérkönyv kiadását, mert a most használatra rendelt veszprémi vezérkönyvet nem tartja megfelelőnek.

Külön jegyzőkönyvi határozat született arról, hogy több helyen a jegyzői hivatalokban a vasárnapi munkaszünetet nem tartják be, a hívek egy jó része nem tud eleget tenni vallási kötelezettségeinek. A gyűlés kéri, hogy Pehm József kerületi esperes ebben az ügyben járjon közbe az alispánnál.

Pehm apátplébános (a későbbi Mindszenty bíboros) felolvasta a zalai plébániák szaporításáról szóló memorandumát. (Ezt a következő fejezetben részletesen ismertetem. – K. P.) A memorandumot paptársai köszönettel és elismeréssel fogadták, és támogatásukról biztosították annak szerzőjét, kiállva a zalai plébániák szaporítása mellett: „Az új plébániák felállítása talán sehol oly égetően nem kívánatos, mint az egyházmegye zalai részében, melynek vallási és kulturális elhagyatottságáról szomorú és megdöbbentő képet tárt a kerület papsága elé apát-esperes úr annak a terjedelmes, minden részletében pontos statisztikai adatokra felépülő memorandumnak felolvasásával, melyet az egyházmegyei zsinat elé is fel fog terjesztetni, hogy ezen az egész országban talán egyedül álló lehetetlen állapotok orvoslását eszközölje.”

Zsinati küldötté Veér Vilmos zalalövői plébánost választották.⁶⁵

Formailag nem volt ugyan a zsinatra készülő koronagyűlés, de mégis hasonló funkciót töltött be a Szombathelyen működő egyházmegyes papok értekezlete, melyre a püspök május 23-i meghívását követően⁶⁶ került sor ezen hónap 28-án, délután 4 órai kez-

64 Uo., az őrségi kerület jegyzőkönyve.

65 Uo., a zalaegerszegi kerület jegyzőkönyve.

66 SZPL AC 1927. nr. 1223.

dettel a papnevelő intézetben. Itt Tauber prelátus elnökölt, aki a távollévő főesperest, dr. Tóth Józsefet helyettesítette. Hivatalosak voltak többek között a szombathelyi teológiai főiskola tanárai is. (Egyébként emlékeztetnék rá, hogy ebben az időben Szombathely városa egyetlen plébániát, egyben a székesegyházi főesperes közvetlen irányítása alá tartozó esperesi kerületet képezett. – K. P.)

Az értekezlet számos módosító indítványt fogadott el, ezek között vannak csupán stiláris változtatásokra irányuló javaslatok is.

Dr. Szendy László javaslata alapján kéri az értekezlet a püspököt, hogy a megszállt területeken (tehát az egyházmegye Ausztriához és a Szerb–Horvát–Szlovén Királysághoz csatolt részein) maradt szombathelyi egyházmegyes papok – akik megmaradtak az egyházmegye papi segélyegylete, a „Szent Imre Egylet” keretein belül, és befizetési kötelezettségeiket pontosan teljesítették – nyugdíjügyét az egyesület közgyűlésén vonja tárgyalás alá – ez azonban a zsinattól függetlenül történhet csak, mivel a „Szent Imre Segélyező Egyesület” és a zsinaton tényleges szerepet játszó egyházmegyei nyugdíj „nem azonos intézmények.”⁶⁷

A káplánokról szóló ív 8.§-ának 9. pontja kimondja, hogy a káplán este csak a plébános tudtával és engedélyezésével maradhat el. Dr. Székely László és dr. Szendy László teológiai tanárok egy-egy módosító indítványt nyújtottak be ehhez a ponthoz. Székely dr. szerint ez az intézkedés célját tekintve jó ugyan, de visszaélésekre adhat alkalmat, „...és zsarnokoskodásra hajlamos principálisokat rászabadíthat oktalan tilalmakra is.” Ezért a következő szövegezést javasolja:

„A káplán fogadja jószívvel plébánosának az ő lelkiéletére vonatkozólag tett atyai intelmét is, különösen az ismeretségeket, látogatásokat és kimaradásokat illetően.”⁶⁸

Szendy László szerint elégséges, ha a plébános tud káplánja távollétéről. Ha a kimaradás kapcsán visszaélés fordulna elő, a plébánosnak úgyszólván meglesznek a státútumok által biztosított megfelelő jogosítványai ezzel szemben. Indoklásként felhossa, hogy a kitétel: „Este a házon kívül stb. már a múltban is a plébános részéről adott alkalmat néha-néha a leghetetlenebb intézkedésekre. Voltak esetek, amikor du. 5 órától kezdődőleg a plébános már estét számított, s akárhányszor lelkipásztori munka elvégzését tette szűkkeblű intézkedésével lehetetlenné.”⁶⁹

Az értekezlet tagjainak véleménye megoszlott a kérdés kapcsán. Mind Székely, mind Szendy indítványának, mind pedig az eredeti szövegezésnek voltak támogatói. Végül a következő álláspontot tették magukévá: „Este a házon kívül csak a plébános előzetes tudtával maradhat el a káplán.”⁷⁰ (Megjegyzendő, hogy a zsinati törvénykönyv tervezetének végső, könyv alakban kinyomtatott változatában már ez az utóbbi mondat szerepel. – K. P.)

Az értekezlet egyhangúlag elfogadta dr. Szendy Lászlónak a káplán lelkiismereti szabadságát védő indítványát. Ez azt tartalmazza, hogy évi plébániai vizsgálata során az esperes adjon lehetőséget a káplánnak bizalmas beszélgetésre „... olyan forma módon, mint ahogy a szerzetes elöljárók visitációik alkalmával egyenkint minden rendtag kívánságait meghallgatják, a kívánságokat és megjegyzéseket, amelyekről indokolt ko-

67 SZPL AC 1927. nr. 2529., a szombathelyi értekezlet jegyzőkönyve.

68 Uo., dr. Székely László beadványa (szombathelyi értekezlet).

69 Uo., dr. Szendy László beadványa (szombathelyi értekezlet).

70 Uo., a szombathelyi értekezlet jegyzőkönyve.

molyabb esetben, az esperes jegyzőkönyvet venne fel, saját véleményes jelentésével felterjeszti az Ordinariusshoz.” Erre azért lenne szükség, mert amíg a káplán esetleges hiábaival szemben a kánonok és a statútumok biztosítják a plébános felügyeleti jogát, addig fordított esetben a káplán csak igen korlátozott lehetőségekkel rendelkezik a plébános figyelmeztetésére.⁷¹

Szendy javasolja, hogy a szokásjogon alapuló és többnyire a helyi viszonyokkal magyarázható istentiszteleti rendeket a zsinat határozata alól előre mentesítsék. Dr. Székely pedig törlendőnek véli azt az intézkedést, mely szerint a prédikáció a mise utánra kerül. „Ez az intézkedés meg nem tartott rendeleteknek fölösleges szaporítása, régbelvált, kitapasztalt és tiszteletre méltó szokásoknak teljesen fölösleges fölforgatása s beleszólás olyan dologba, amelyet csak a helyi szokások részleges ismerete alapján lehet megítélni.”⁷² (Nyilván részletest értett a részlegesen. – K. P.)

Tauber prelátuskanonok a két teológiai tanár felvetéséhez felvilágosító megjegyzéseket fűzött. Álláspontja az, hogy a tervezet kérdéses paragrafus megfelelő biztosítékot nyújt a speciális helyi körülmények által indokolt, a rendestől eltérő istentiszteleti renddel kapcsolatban, viszont fontos lelkipásztori érdek a mise időpontjának pontos meghatározása. Az értekezlet a két professzor indítványát elvetette.⁷³ (Utólag mindenestre logikusabbnak hat Székely doktor érvelése, bár Tauber prelátus részletes indoklása nem ismeretes. – K. P.)

Székely egy másik indítványából (amelyet az értekezlet egyébként mellőzött) meg tudhatjuk, hogy a városokban a hívek jelentős része hónapokig szentbeszéd hallgatása nélkül maradt, ezért bővebb intézkedéseket tart kívánatosnak a városi korai és déli miséken tartandó ún. tízperces prédikációkkal kapcsolatban.⁷⁴

A meglehetősen kemény fogalmazás miatt említendő meg Székelynek egy másik indítványa. A tervezet szövegezése szerint az egyházas érzelmű pap szabad rendelkezésű vagyonát is igyekszik egyházi, elsősorban egyházmegyei célra juttatni. Szendy keménynek tartja ezt a fogalmazást, és ő is elég nagy keménységgel fogalmaz (teljes joggal): „Nem lehet egyháziatlansággal megbélyegezni azt, aki végrendelkezésében a Codex törvényei ellen nem vét. Egyházas érületű pap is hagyhatja szülői örökségét testvéreire, ez olykor emberi kötelessége is lehet. Kár az egyházmegyei célt is olyan erőszakos hangsúlyozással az általános egyházi célok fölé emelni. Aki pénzét pl. missziókra vagy sajtócélokra hagyja, még nem állítható be másodrangú papnak.”⁷⁵ Az értekezlet kérte a kérdéses kemény mondat elhagyását a tervezetből. (De az maradt – 557. §. – K. P.)

Dr. Székely kívánatosnak tartaná, „...ha a zsinat legalább elvben megjelölné a fölállítandó plébániákat, összeállítaná a monstium-plébániák felosztásának tervezetét és megtárgyalná a plébániák szaporításának módozatát is.”

Dr. Szendy László hasonló indítványt nyújt be, konkrétan említve az egyházmegye zalai részét és néhány vas vármegyei települést (pl. Szombathely, Kámon, Gyöngyösshöllős).⁷⁶ (Tehát már tervbe volt véve a plébániai hálózat megújítása. – K. P.)

71 Uo., Szendy beadványa.

72 Uo., Székely beadvány.

73 Uo., a szombathelyi értekezlet jegyzőkönyve.

74 Uo., Székely beadványa.

75 Uo., Székely beadványa.

76 Uo., Székely beadványa és Szendy beadványa.

Az értekezlet kéri a püspököt, hogy a kérdést esetleg „...a zsinat határozatainak keretében a megvalósítás felé vinni szíveskedjék.”

Székelly László kérte a liturgikus vezérkönyv gyökeres megreformálását is (tehát a veszprémi helyett egy önálló szombathelyi egyházmegyei vezérkönyv kiadását – K. P.). Erről az indítványról azonban végül nem tárgyalt az értekezlet, mivel Tauber prelátus azt a felvilágosítást adta, hogy a könyv ügyis átdolgozásra kerül.⁷⁷

Az értekezlet zsinati küldöttet nem választott, lévén hogy nem esperesi koronagyűlés volt, a központi kerület egyetlen plébánosa, a székesegyházi pedig eleve hivatalos volt a zsinatra. A szombathelyi papság jelentős része azonban hivatalánál fogva mindeképpen részt kellett vevén a zsinaton.

Összefoglalva látható, hogy az esperesi kerületek gyűlésein (és a szombathelyi értekezleten) a leggyakrabban felmerülő nagyobb problémák, témák a következők voltak: az istentiszteletek rendjének (kezdesi idő, a prédikáció és a mise sorrendje) szabályozása, a vásár- és ünnepnapok méltó megtartásának biztosítása, a liturgikus vezérkönyv kiadása. Ezek mellett kiemelendő még a plébániarendszer reformjának kérdése, mint igen fontos kérdés. Bár ezeken kívül is számos módosító indítvány született (számuk meghaladta a százat, legnagyobb részük elnyerte az adott kerület papságának támogatását, bár akad olyan is, melynél nem világos, hogy a koronagyűlés támogatta-e vagy sem), mégis elmondható, hogy a tervezet előírásait túlnyomórészt elfogadták az eredeti formában, és feltűnően nagy változtatásra irányuló módosító javaslatok, illetve kiegészítések nem születtek.

A nyár folyamán az előkészítő bizottság a papság hozzászólásait is figyelembe véve kidolgozta a zsinati törvények tervezetének végleges formáját.⁷⁸

5. A Pehm (Mindszenty) – memorandum

Minden bizonnyal túlzás nélkül állíthatjuk, hogy a szombathelyi egyházmegye leghíresebb papja a vas vármegyei Csehimindszenten 1892. március 29-én született Pehm József, akit Mindszenty József bíborosként ismert meg az ország, sőt – nyugodtan mondhatjuk – az egész világ. A kiemelkedő egyházi férfiú a szombathelyi zsinat történetében is rendkívül fontos szerepet játszott. A zsinati előkészületek egyik legjelentősebb dokumentuma, amely gyakorlati következményeit – a zalai pasztoráció megreformálását – tekintve az egyházmegyei statútumok tervezete mellett talán a legnagyobb hatású javaslat volt a zsinati munkában, neki köszönhető.

„A plébániák szaporításának ügye a szombathelyi egyházmegye zalai részében” című memorandumról van szó, amely olyan, meglehetősen negatív tapasztalatok eredménye, melyeket Mindszenty (akkor még Pehm) sok éves Zala vármegyei ténykedése során gyűjthetett, s melyeket orvosolni próbált.

Pehm József fiatalon, 27 évesen került a zalaegerszegi plébániának és öt filiájának élére, 1919-ben, miután 1917-től már a zalai megyeszékhelyen működött gimnáziumi

⁷⁷ Uo; a szombathelyi értekezlet jegyzőkönyve.

⁷⁸ SZPL körlevelek 1927. IX. nr. 2930.

hittanárként.⁷⁹ (Zalaegerszeg ekkoriban csupán egyetlen plébániát képezett!) Később a zalaegerszegi esperesi kerület élére is kinevezte a püspök.

Lelkipásztori munkássága mellett történeti kutatásokkal is foglalkozott, a XVIII. századi kiemelkedő veszprémi püspök, Padányi Bíró Márton életművével, s ahogy emlékirataiban lejegyzí: „...kutatásaim alatt, ahogyan megismerkedtem a török utáni lendületes újjáépítéssel, akaratlanul is sok új gondolatom támadt. Így lettem folytatója a XVIII. századi újjáépítésnek 150 év múlva előbb Zalaegerszegen, majd a szombathelyi egyházmegye zalai részében 1927 után mint püspöki biztos és még később, mint püspök a nagy területű veszprémi egyházmegyéjében.”⁸⁰ Tehát úgy tűnik, a zsinat elé terjesztett javaslat gyökerei részben ezekben a kutatásokban, részben személyes tapasztalataiban, értesüléseiben keresendők.

Mindszenty 1927. szeptember 24-i keltezéssel terjeszti a püspök elé a memorandumot, melyet, mint már ismeretes, június 7-én már ismertetett Salomváron, a zalaegerszegi esperesi kerület koronagyűlésén. A továbbiakban ezt a dokumentumot ismerhetjük meg.⁸¹

A memorandum a szombathelyi egyházmegye zalai részének – a zalaegerszegi, novai, letenyei és csonka alsólendvai járásnak nem éppen rózsás vallási és társadalmi viszonyait tárgyalja szociológiai igényességgel. Dolgozatom egyik korábbi fejezetében már bemutattam a szombathelyi egyházmegye zsinat előtti állapotát a statisztikai adatok tükrében. Ebben a memorandumban a statisztikai adatoknál sokkal mélyebb képet kapunk az egyházmegye egy jelentős részét kitevő terület és annak népe életéről.

Mint Mindszenty írja, erről a területről a magyar közvélemény – nyelvészeti szempontokat leszámítva – alig tud valamit. A vidék népe „tisza magyar fajta”, neves tudósok szerint közeli rokona a székelyeknek! Egyszerű földművesek viselnek itt erdélyi főnemesi neveket, csak nem arisztokratikus írásmóddal: Betlen, Bánfi stb.

A négy járás népe színterolikus. A szerző ismerteti az 1920-as népszámlálás adatait. 91,6%-os katolikus népességarányal Zala az ország második „legkatolikusabb” megyéje, ráadásul ez az arány még némi növekedést is mutat az előző, 1910-es adatokhoz képest. A szombathelyi egyházmegyéhez tartozó négy járásban még ennél is „kedvezőbb” a helyzet: a katolikus többség 93,5%-os, noha néhány nagyobb helyen bizonyos fokú protestáns előretörés figyelhető meg, ahogyan később kifejti a szerző.

Mindszenty a túlnyomó katolikus többségben látja annak a jelenségnek az okát, hogy hosszú idő óta Zala megyében a legkisebb az öngyilkosok száma, és bámulatos a családok erkölcsi épsége. Nem megy ritkaságszámba a 10–12 gyermekes család, a 6–7 gyerekes pedig teljesen megszokott.

A nép anyagi viszonyai azonban elszomorítóak. Túlnyomó többsége 2–3 holdas törpebirtokos, nagy- és középbirtok alig található a területen. A szegénység nagy. „Téli időben az iskolásgyerekekről lerí a nyomorúság. Azokról is, akik járnak iskolába, azokról is, kik nem jöhetnek. Általános jelenség a télen át is mezítlábas, rongyos gyerek.”

79 MINDSZENTY JÓZSEF: *Emlékirataim*. Budapest, 1989., p. 24.

80 Uo. p. 30.

81 SZPL AC 1927. nr. 2999. Később ki is nyomtatták kissé rövidített formában (pl. a protestánsokról szóló fejezet nélkül), „Zala segélykiáltása” címmel (SZPL AC 1927. nr. 2615.). A továbbiakban az eredeti memorandumot ismertetem, ezért külön jegyzetet csak akkor alkalmazok, ha az nem a memorandum szövegére vonatkozik.

A következőkben a terület hitéleti viszonyait vizsgálja meg a szerző. 25 plébános és 14 káplán lát el 100 000 (az 1920-as adatok szerint pontosan 100 039) katolikust. Ez azt jelenti, hogy 2532 hívő esik egy lelkipásztorra. Az egyházmegye Vas vármegyei részén csak 1502 jut egy világi papra. Más egyházmegyékben is jobb a helyzet. A veszprémi-ben, amelyhez Zala vármegye másik része tartozott akkoriban, 1983 lélek jutott egy papra. (A mai viszonyok között sajnos már nem a 2536-os szám, hanem a másik kettő tűnik rendhagyónak. — K. P.)

A kérdéses zalai terület plébániáinak átlagos lélekszáma 4005 fő, míg a vasi részen 2375, a veszprémi püspökségben 2950. De a vizsgált terület 8 plébániája — tehát a plébániák harmada — a fenti átlagot is meghaladja. Letenyének például 7072, Pákának 8136 híve van. (A nagyszámú filia miatt volt ez a helyzet. — K. P.) Ehhez jön még a hatalmas zalaegerszegi plébánia, több mint tízezer hívővel.

1000 lélek körüli filia már önmagában is pasztorális képtelenség, ugyanúgy négynél több filia együtt. De a területen 12 ilyen nagy létszámú filia van, Becsehely például 1432 lelkes, Tótszerdahely 1590 fős! (Mindszenty természetesen minden adatot részletesen ismertett itt és később is.) Vasban a legnagyobb filiának van 1281 lakosa. Két olyan plébánia akad a vizsgált területen, melyekhez három óriásfilia is tartozik. A 25 plébániából 16-nak van több mint 4 leányegyháza, ebből 3-nak több mint 10, és csak egy olyan plébánia található, melynek egy sincsen. A 17 filiával rendelkező pákai plébánia országos viszonylatban is pasztorális ritkaságnak számít, állandó céltáblája a magyar pasztorális folyóiratoknak. Két pap látja el, és két járáshoz, három választókerülethez és négy körjegyzőséghez tartozik. Jóval kedvezőbb a vasi helyzet, ahol a 93 plébániából 18-nak egy filiája sincsen. Itt 16 plébániának van 5 és 7 közötti filiája. Ebből kettő ráadásul félig zalai.

1926-ig semmilyen szerzetesi közösség nem képviseltette magát a vizsgált zalai részekben. Csak '26 óta működik egyetlen tanító apáca Nagylengyelen, és három ferences szerzetes Zalaegerszegen. Zala vármegye veszprémi egyházmegyei részén kilenc férfi és négy női rendház működik, melyek a lelkipásztori, illetve a tanítói-nevelői munkában aktív részt vállalnak. Vas vármegyében 60 férfi és 185 női szerzetes működik.

A lelkipásztorkodás minőségét az útviszonyok is befolyásolhatják. Azok pedig nagyon rosszak a területen. Vasúti fővonal nincs, két járásnak még vicinális vonala sincsen. A közlekedési utak sokhelyütt rossz állapotban vannak, bár az alispán nagy erőfeszítéssel dolgozik a helyzet javításán. Az egyházmegye 166 zalai községéből 87-nek még kiépített bekötőútja sincsen, és ezek a községek októbertől március végéig megközelíthetetlenek.

A nagy távolságok csak nehezítik a helyzetet. A plébániától 6 km-re van 22 filia, 7 km-re 13, 8-ra 14, 10-re 10, 12-re 2. Sőt, 13–14 km-re lévő filia is van — zalai útviszonyok mellett. Még bonyolultabb a helyzet ott, ahol a plébániának több messzire lévő filiája van, erre 5 plébánia ilyen adatait hozza a memorandum. Vasban 10 km-es távolság plébánia és filia között sincsen, és az utak is összehasonlíthatatlanul jobbak.

Számos esetben a filiális község plébániája és körjegyzősége nem ugyanabban a helységben található, hanem épp az ellenkező irányban, így az egyházi és a világi hatóságot egyaránt érintő adminisztratív ügyekben egyazon napon igen hosszú utat kell megtenniük az érdekelteknek. (A szentpéterföldieknek pl. 29 km-t, és az út „17-szer törik”.)

Ilyen infrastrukturális viszonyok mellett nehéz követelmény a vasárnapi szentmise biztosítása és látogatása. Olyan falvak is vannak, ahol hónapokig nem lehetséges temp-

lomba menni. Télen sok esetben képtelenség egyházi temetést tartani. „Vannak férfiak öreg korban, nem kis számmal, kik keresztségük óta még nem állottak pappal szemben.” A hitoktatás lehetetlen, még az elsőáldozási felkészítés is, hiszen számtalan filia iskoláit kellene a lelkipásztoroknak elérniük, és a 25 plébániából 15-ben szükség lenne külön hitoktatóra, ha a C.I.C. előírásainak, melyek igen nagy súlyt fektetnek a hitoktatásra, eleget akarnának tenni.

„Az iskolás gyermekek vasárnapi misehallgatása zalai utak és távolságok mellett jámbor óhaj. 1927 május 11-én iskolalátogatás alkalmával a Salomvárhoz tartozó Németfalu új iskolájában megkérdeztem, hogy a megelőző vasárnapon – gyönyörű időben – hányan voltak templomban. A 60 közül egy se. A szülők se, mint megtudtam. A távolság 6,04 km. Mi van télen, és mi van 10–14 km-es távolság esetén?...”

12 plébános a hívei megismerésére vonatkozó kánoni előírásnak képtelen eleget tenni, a hívek pedig annak, hogy istentiszteletre járjanak a plébániatemplomukba.

Ilyen körülmények között a beteglátogatás, a „lelkipásztori éber örködés a hit és erkölcs terén” komoly akadályokba ütközik, vagy szinte egyenesen lehetetlen. Mindszenty leír egy megdöbbentő esetet, amikor az egyik filiában egy újszülöttet hetekig nem kereszteltettek meg a szülők, mert arra vártak, hogy az út végre járható lesz, és át lehet menni a plébánia székhelyére. Végül a csecsemőt édesapja tarisznyában vitte át oda, és a gyermeket az apja hátán, a tarisznyában keresztelték meg, „...ki így tarisznyában lett a kath. Anyaszentegyház tagja és az örök élet várományosa.”

Midszenty ezt a következtetést vonja le az eddigiekből: „Intenzív lelkipásztorkodást korszerű keretek között Zalában várni nem lehet.”

A négy járás területén alig található templom és kápolna. Nagy létszámú községek – pl. az 1176! hívőt számláló Egyeduta – vannak a legkisebb kápolna nélkül. A 162 filiában 48 templom és kápolna található csupán. A pákai plébánia területén az anyaközség templomán kívül csak két filia rendelkezik kis kápolnával. A meglévő anyatemplomok is kicsik, Csesztreg plébániatemploma csak 3–400 hívő befogadására alkalmas, holott a plébániának a filiákkal együtt 5631 híve van.

A kulturális viszonyok sem rózsásak. A királyi tanfelügyelő sok régi mulasztást pótol ugyan, de 38 községnek még nincs iskolája. Zalában 25,2%-os az analfabéták aránya, ez a Dunántúl legrosszabb mutatója, mélyen az országos átlag alatt. A vizsgált területen még ennél is rosszabb az állapot: 29,1% az analfabéták aránya. Olyan falvak is vannak, ahol a lakosság több mint fele nem ír-olvas. A novai és letenyei járások ilyen téren még az alföldi tanyákat is alulmúlják egy szakértő szerint.

Mindszenty szerint elkerülhetetlen a plébániák számának szaporítása a vizsgált területen. Ennek két okát abban látja, hogy:

„1. A hívek száma általában megkétszereződött, a papság száma pedig nem változott. 2. Veszedelemes jelenségek merülnek fel, amiknek orvoslását a plébániák szaporítása hozhatná meg.”

Mik ezek a veszedelemes jelenségek? Ilyen az agrárszocializmus. Agitátorainak ténykedése nyomán nagyban terjed a papgyűlölet.

A sajtó terén is olyan jelenségek figyelhetők meg, melyekről Mindszenty negatív véleménynyel van. Baloldali, az egyház szellemiségétől távoli lapok komoly olvasótáborral rendelkeznek a nép körében, a katolikus szellemiségűek viszont jóval kisebbséggel, mint az várható lenne. Főképp Nova és Letenye környékén rossz a helyzet. „Egyetlen csendőrs körzetébe 31 Népszava járt 1922-ben egyszerű csizmás embereknek. (...) Egy évti-

zed múlva már ez a sajtó üressé teheti a templomokat, sőt talán a provideáló papra is inzultus vár az utcán.”

Mindszenty részletesen foglalkozik a zalai protestantizmussal is. „A protestantizmus nagy erőfeszítést tesz, hogy a kath. Zala testén találjon összeköttetést a vasi református Őrség és a zalai ref. Balaton mellé. Így remélik, hogy a kath. Dunántúlon meglehetősen összefüggő vonalat nyernek.” (Ez úgy hangzik, mint valamiféle összeküvés-elmélet, mai szemmel legalábbis! — K. P.)

Mindszenty szerint Lenti járási székhely az összekötő központ a fenti tervhez, ahol 1920-ban még csak két protestáns hívő élt, 1927. május 12-én viszont már 12 protestáns családot regisztráltak. Már külön telkük van a templomépítéshez, és a helyi protestáns hercegi uradalmi tisztikar nagyban támogatja őket. Jelentős protestáns támaszpont Zalaegerszeg és Keszthely is (ez utóbbi a veszprémi egyházmegyében — K. P.). Zalaegerszegen 258 evangélikus és 210 református gyülekezeti tag él (nem számítva itt a szórványokat). A szerző ismerteti, milyen nagy anyagi áldozatokat hoznak a zalai protestánsok a gyülekezetük érdekében. Úgy tűnik, ez még a láthatólag nem éppen öku-menikus gondolkodású Mindszentyt is elismerésre készíti, mint ahogy a protestánsok intenzív pasztorális munkája is: „Az 1000–1600 hívős zalai filiálisok lelki gondozás téren nincsenek ott, ahol a 100 usque 600 hívős gyülekezetek. Ők már a legszigorúbban vett házi pasztorálásnál tartanak, mi felkelti a kath. hívek figyelmét is. Ők terveznek, gyűjtenek, kilincselnek, alkotnak, folyamodnak és szövik a jövőt. A katolicizmus pedig kevéssé érzi e téren inferioritását.” (Nem kérhetjük számon Mindszentytől a protestánsok iránti ellenszenvét, melyet nem csupán a II. vatikáni zsinat, de az evangélium szellemében is el kell ugyan utasítanunk, de tudjuk, hogy a fent nevezett zsinat előtt ez a negatív szellem volt általános a katolikus egyházban — ami jó példa az ismert mondat: „Ecclesia est semper reformanda” igazára. Azt mindenesetre láthatjuk, hogy áldozatkészségüket, korszerű lelkipásztori módszereiket ő is elismerte. — K. P.)

A statisztikák szerint növekszik a bűnözés. A lopás, testi sértés, gyilkosság, egyes helyeken a hamis eskü is hihetetlen mértékben elszaporodott, a közelmúltban pedig a magzatelhajtás is megjelent.

A világi közigazgatás nélkülözhetetlennek tartja az egyház munkáját a saját munkája támogatásában, egyértelműen számít arra. Mindszenty leírja, hogy több főszolgabíró is megkereste őt, és mind halaszthatatlannak tartja a plébániák szaporítását. Várható, hogy ebben segítenek is.

A figyelem ráterelődött a négy járásra, mert dr. Kray István báró, országgyűlési képviselőnek az egyebek között a zalai hitéletet is érintő márciusi parlamenti beszéde után a népjóléti miniszter a fent nevezett képviselőt és dr. Lengyel Zsolt államtitkárt a helyszínre küldte az itteni állapotok megvizsgálására. Jelentésük, úgy tűnik, lehangoló lesz. Ezt szűrte le Mindszenty a velük folytatott beszélgetésből.

A továbbiakban Mindszenty válaszol a II. József korabeli tervet a terület plébániahálózatának reformjára. A tervezett 12 plébániából csupán 3 valósult meg 1808-ig. A földbirtokos nemesség és a községek népe nem viszonyult pozitívan a tervhez, és nem is nagyon győzködték őket. 1808 óta csupán egyetlen plébánia létesült, a zalalövői, de az is a salomvári kápláni állásból. A reform hiánya nagy kárt okozott a zalai hitéletben.⁸²

82 1926 folyamán már sor került egy plébániaszervezési kísérletre a zalai részen, Gáborjánháza székhellyel, mivel a délszláv államhoz csatolt Lendvavásárhelyt őt magyar kézen maradt filiájának ellátása

Mindszenty a következő teendőket javasolja: 1. Át kell csoportosítani a filiákat, 2. Új plébániákat, illetve helyi káplánságokat kell szervezni, ahol erre már megvan a javadalom. Mindszenty részletes és rendkívül alapos javaslattal szolgál a reformmal kapcsolatban, elemezve annak anyagi-gazdasági alapjait, megjelölve a lehetséges új lelkipásztori állomásokat is. Konkrét javaslatai a memorandumnak majdnem a felét teszik ki. Javaslataihoz az illetékes plébánosok véleményét is kikérte.

A püspök és a zsinat támogatta a memorandumban foglaltakat, és a következő időszakban sorra alapította a püspök a zalai lelkészsképeket (kuráciák).⁸³

1928-ban öt illet létesített. A reform végrehajtását Mindszenty mint zalai püspöki biztos felügyelte.

6. Zsinati előkészületek májustól októberig

A nyár folyamán az előkészítő bizottság kidolgozta a zsinati törvénytervezet végleges formáját, amelyhez most felhasználhatta az esperesi kerületek részéről benyújtott indítványokat is. Úgy tűnik azonban, hogy ezek az indítványok nem befolyásolták érdemben a végleges tervezetet, a korábban már ismertetett érdekesebb módosító javaslatok, kiegészítések alig hagytak nyomot rajta.⁸⁴

Június 18-i keltezéssel a püspök levelet küld az egyházmegye területén működő férfi rendházak elöljáróinak, melyben kéri, hogy azok július közepéig küldjék meg esetleges észrevételeiket azokról az „elvi jelentőségű”, a szerzeteseket érintő intézkedésekről, melyekkel az őszi zsinat foglalkozik.⁸⁵

Augusztus 27-én Mikes püspök meghívja a zsinatra az apostoli nunciust, Cesare Orsenigo c. érseket, és ünnepi szentmise pontifikálására kéri fel.⁸⁶ Szeptember elején pedig felkéri a püspökség területén működő férfirendek legfőbb magyarországi elöljáróit (a pannonthalmi bencés főapátot, a csornai premontrei prépostot, a zirci ciszterci apátot és a mariánus ferencesek provinciálisát), hogy rendjük elöljárói közül delegáljanak egy-egy képviselőt a zsinatra.⁸⁷ Szeptember 7-én adja ki a főpásztor ezévi VII. körlevelét, amelyben összehívja a zsinatot székvárosába, október hónap 5–8. napjaira. Fel-sorolja körlevelében, hogy a C.I.C. 358. kánonja értelmében kik hivatalosak a gyűlésre: a székeskáptalan kanonokjai, a szeminárium rektora, a kerületi esperesek, Szombathely plébánosa, az esperesi kerületek által delegált plébánosok, az egyházmegye területén működő szerzetesi közösségek képviselői. A püspök meghívja a szentszéki bírakat is. A zsinati tisztviselők hivatalból tagjai a szinódusnak. Mindenki névre szóló írásos

nehézségekbe ütközött. A terv kudarcba fűlt, mert az érintett községek lakossága nem állt mellé. (SZPL AC 1927. nr. 2526.).

83 SZPL körlevelek 1928. VII. nr. 2295.

84 Az előző fejezetben ismertetett javaslatok közül csak a káplán esti kimaradásával kapcsolatos módosítás az, ami minden kétséget kizáróan belekerült a végleges tervezetbe. Az énekkarszervezés és a vasár- és ünnepnap védelme is benne van, de mivel az előzetes tervezet szövege nem ismeretes, bizonytalan, hogy ez utóbbiak ott valamilyen formában szerepeltek-e vagy sem. A többi ismertetett módosító indítvány nem jelent meg a végleges tervezetben.

85 SZPL AC 1927. nr. 1450.

86 SZPL AC 1927. nr. 2047.

87 SZPL AC 1927. nr. 2083.

meghívást fog kapni. A 358. kánon értelmében a meghívott tagok személyesen kötelesek megjelenni a gyűlésen, helyettest nem küldhetnek. Ha valaki nem tud megjelenni, annak a távolmaradását jelentésben kell igazolnia és megindokolnia.

A körlevél közli a zsinati tisztviselők és a bizottsági tagok névsorát is. A bizottságok között találjuk a liturgikus vezérkönyvet tárgyaló bizottságot is.

A zsinati tárgyalás anyagát a régi „*Instructio Cleri*” helyébe lépő egyházmegyei törvénykönyv képezi. Ennek tervezete már elkészült, minden zsinati résztvevő idejében kézhez kapja nyomtatott formában. Az anyagot még a zsinat előtt meg kell ismerniük a résztvevőknek, azt a tanácskozásokon már ismertnek tekintik. Minden „zsinati atya” hozzászólási és indítványozási joggal rendelkezik. A hozzászólásnak rövidnek és lényegretörőnek kell lennie, mivel a feldolgozandó anyag terjedelmes és „széleskörű”. A kívánt változtatás szövegét írásban is be kell terjeszteni az ülésen.

A zsinat arról fog tárgyalni, „...ami az egyházmegyei papság és a hívek részleges szükségleteire és javára vonatkozik (356. c.)”. Sok olyan probléma merült fel az utóbbi évtizedekben, melyek közelebről érintik a hitéletet és a lekipásztorkodást. „A társadalmi átalakulások súlyos feladatok elé állítanak bennünket, amelyeket meg kell oldanunk, ha hivatásunkat teljesíteni és a ránk bízott nyájat megőrizni akarjuk. Megnyugvással állapíthatjuk meg, hogy híveinkben sok a jóakarát és erős az őseiktől örökölt vallásosság. De a megváltozott viszonyok mégis fokozottabb munkát és korszerű eszközök alkalmazását kívánják, a társadalmi bajok pedig megfelelő orvosságot. Ezekről fog tárgyalni a zsinat a törvénykönyv-tervezet alapján, mely ezeket a vonatkozásokat is felöleli.”

Az egyházi törvények alapján a zsinat egyedüli törvényhozója a püspök, a zsinati tagok csak tanácskozási joggal rendelkeznek.

Az egyes határozatok konkrét megvalósításáról is lehet tárgyalni a zsinaton (pl. plébániák, intézmények alapítása. Ilyen indítványokat kellő indoklással legkésőbb szeptember 25-ig kell a zsinati promotorhoz (előadó) beküldeni.

A „*Pontificale Romanum*” és a „*Ceremoniale Episcoporum*” határozza meg a zsinat külső kereteit. Ünnepléses és tanácskozó ülések lesznek a szinóduson, az előbbieket a székesegyházban, a „*Pontificale*” szertartásai szerint, az utóbbiak a püspöki palota nagytermében.

A zsinatot október 4-én este 6 órakor előkészítő értekezlet vezeti be a püspöki palota dísztermében, ahol már meg kell jelennie minden zsinati tagnak. Itt kapják kézhez a zsinat napirendjét. A szállást igénylők szeptember 30-ig jelentkezzenek a püspöki hivatalnál. Október 1-én, a zsinatot megelőző vasárnapon minden plébániatemplomban ki kell hirdetni a zsinatot, és meg kell magyarázni annak lényegét és jelentőségét. Október 4-én este 6 órakor a püspökség összes templomában ünnepléses harangszó adja tudtul a híveknek a zsinat kezdetét.⁸⁸

Még ezen a napon, szeptember 7-én a püspök meghívja a tagokat a zsinatra, a meghívóhoz mellékelve a könyv formájában kinyomtatott végleges tervezetet is. („*A szombathelyi egyházmegye zsinati határozatai (Statuta dioecisana). Tervezet*”)⁸⁹

27-én a liturgikus vezérkönyvet tárgyaló bizottság elnöke, dr. Tóth József prelátus október 4-re összehívja a bizottságot.⁹⁰ (A gyűlésről azonban bővebb információnk nincsen.)

88 SZPL körlevelek 1927. VII. nr. 2170.

89 SZPL AC 1927. nr. 2168.

A püspöki hivatal gondoskodik a vidéki zsinati résztvevők elszállásolásáról is. Több mint húszan igényelnek szállást, amit kanonokoknál, a szemináriumban vagy szerzetházakban kaphatnak meg, de többen is vannak (pl. Kincs István kőszegi apátplébános), akik vállalják a naponkénti ingázást autón Szombathely és a plébániájuk között.⁹¹

Ilyen előzmények után érkezett el október 4-e, a szombathelyi egyházmegye II. zsinatának előkészítő értekezlete.

7. A zsinat formai keretei

Az előkészítő értekezleten történtek ismertetése előtt röviden vázolom, milyen formai keretek között ülésezett a zsinat. Mint már tudjuk, kétféle ülés volt. Minden reggel ünnepi üléssel kezdődött a zsinat tevékenysége a székesegyházban, amelyet ünnepélyes szentmise vezetett be. A szentmise nyilvános volt, azon világi hívek is részt vehettek, ám az istentisztelet végeztével el kellett hagyniuk a székesegyházat.⁹² Az ünnepi ülést különféle előírt imádságokkal kezdték, majd a püspök mondott beszédet a zsinati munka tematikáját érintő kérdésekről. Az ünnepi üléseken a papság karingben és bírértumban, a magasabb rangú papok a rangjuknak megfelelő egyházi ruhában voltak kötelesek megjelenni.⁹³

Az ünnepélyes ülést napi két tanácskozó ülés követte a püspöki palota nagytermében, az egyik délelőtt, az ünnepi ülést követően, a másik délután. Az üléseken a püspök elnökölt, a munkát pedig a promotor, az előadó fogta össze, ő adta meg a „zsinati atyáknak” a megfelelő tájékoztatást a különböző felmerülő kérdésekkel, problémákkal kapcsolatban. A bonyolultabb beadványokkal, javaslatokkal az indítványokat tárgyaló bizottság foglalkozott.

A tárgyalandó anyagot már a zsinat előtt ismerni kellett. Fejezetenként tárgyalták a tervezetet. Szólásra lehetett jelentkezni az egyes fejezetek elején, majd a részletes tárgyaláskor az egyes §-oknál. A jelentkezők nevét a jegyző vette listára, és az elfogadott szövegváltoztatásokat is jegyzőkönyvbe vették.⁹⁴

8. Október 4. Az előkészítő értekezlet

Az egyházmegyei zsinatot bevezető előkészítő értekezlet október 4-én délután 6 órakor vette kezdetét a püspöki palota nagytermében.⁹⁵

Az ordinárius rendeletére szerte az egyházmegyében félórás harangzúgás hirdette a szinódust: „Tegnap este félhat órakor ünnepélyes harangzúgás töltötte be az egész

90 SZPL AC 1927. nr. 2395.

91 SZPL AC 1927. nr. 2470.

92 KISS, p. 11.

93 SZPL körlevelek 1927. VII. nr. 2170.

94 Uo.; A tanácskozó ülések a C. I. C. értelmében az egyházmegyei zsinat minden ülésének – tehát a tanácskozó ülésnek is – a székesegyház az elsődleges helyszíne, de indokolt esetben máshol is engedélyezi az Egyházi Törvénykönyv a tanácskozó ülések lebonyolítását – 357. C...

95 SZPL körlevelek 1927. IX. nr. 2930.; SZPL AC zs. i. Az előkészítő értekezlet jegyzőkönyve.

ünneplő szombathelyi egyházmegyét. Falutól faluig, várostól városig szálltak a hangok, s hívták imára a híveket” – írja a „Vasvármegye” című napilap másnapi száma.⁹⁶

A híres barokk festő, Maulbertsch freskoival díszített nagyteremben a megyéspüspök a „Veni Sancte” elimádkozásával nyitotta meg a gyűlést, amit természetesen az összes jelenlévő vele imádkozott. Ezután a főpásztor megnyitó beszédet intézett a megjelentekhez.

Először az egyházmegyét alapító VI. Piusz pápáról és Mária Terézia királynőről, valamint az egyházmegye első püspökéről, Szily Jánosról és annak életművéről emlékezett meg. „Ennek a múltnak a tradícióin akarjuk most is építeni a jövőt, megtartva mindazt, ami jót a múlt termelt, s pótolva mindazt, amit a jelen igényel, hogy az egyházmegye hívő serege apái szent hitében az eddigiekhez hasonlóan hűséges maradjon.”⁹⁷

A püspök szerint a most összeülő zsinat az első tulajdonképpeni zsinódusa az egyházmegyének, mivel az 1821-es „megbeszélés” csak a tartományi zsinat előkészítésére szolgált, az 1579-ben Szombathelyen rendezett zsinat pedig még a győri püspökségé volt. (Erre a problémára korábban már kitértünk, és tudjuk, hogy a püspök ezzel nem tagadta az 1821-es gyűlés egyházmegyei zsinat voltát. – K. P.) Tizenhat évi főpásztori kormányzása során most jött el az első alkalom arra, hogy az egyházi törvénykönyv által sürgetett egyházmegyei zsinódust összehívja. Kormányzásának első éveiben a helyi viszonyokat kellett tanulmányoznia, a „háború és a forradalom ideje” pedig nem volt alkalmas ilyen jellegű tanácskozásra. A főpásztor megemlékezik az egyházmegye testétől elszakítottakról is, „... akik túl a határokon ma velünk együtt imádkoznak abban a reményben, hogy a zsinati tanácskozásunk gyümölcseiben egykor ők is részesednek.”⁹⁸

Mikes gróf ezután a zsinat célját ismerteti. Az egyházmegyei zsinatok új erők forrásai a hívek és a papok lelkében. A cél itt nem dogmatikai, erkölcsi viták folytatása, hiszen ez „az Egyház örök változatlan kincse”, hanem az általános szabályok és a helyi (egyházmegyei) szokások összhangba hozása: „Tehát a Szentlélek által vezetett Egyház tekintélye előtt mélyen hódolva iparkodunk a helyi viszonyokat Egyházunk örök szelleméhez idomítani.”⁹⁹

A püspök kiemeli, hogy bár a „zsinati atyák” által elfogadott határozatok nem törvényerejűek, csak a püspöki jóváhagyás esetén, de „... tudom, hogy megfontolt határozatuk reám nézve több, mint csupán konsultatív vélemény.”¹⁰⁰

Az ordinárius köszönetet mond az „egy éven át szüntelenül dolgozó” előkészítő bizottság minden tagjának, külön kiemelve a tervezet végső fogalmazóit: dr. Rogács Ferencet és Varga Jánost. Megemlíti, hogy az eredeti tervet, miszerint az „*Instructio Szilyana*” menetét kell követni a tervezetnél, nem lehetett tartani.

Végül röviden ismerteti a tanácskozások technikai menetét és azt, hogy a határozatok a püspök jóváhagyásával emelkednek törvényerőre, és később lépnek hatályba. (A jegyzőkönyvben a beszéd gépírási szövege itt kézírással ki van egészítve: 1928. január 1-én. – K. P.)

96 Vasvármegye, 1927. október 5. sz. p. 3. (A napilap részletesen tudósított a zsinat eseményeiről, közölte a püspök beszédeit is.)

97 SZPL körlevelek 1927. IX. nr. 2930.; SZPL AC zs. i. Az előkészítő értekezlet jegyzőkönyve.

98 Uo. (mindkettő).

99 Uo. (mindkettő).

100 Uo. (mindkettő).

A főpásztori megnyitó után a zsinati tagok igazolása következett. A meghívott 51 személyből 47-en jelentek meg.

Miután az igazolások befejeződte, dr. Rogács Ferenc ismertette a zsinati napirendet, amelyet a zsinati tagok mindegyike megkapott. A püspök kijelölte a jegyzőkönyv hitelesítőit (Jándi Bernardin O. S. B. apátot és Huszár Mihály címzetes apátot), majd a szavazatszedő bizottság tagjainak kijelölése következett, mivel a zsinaton több egyházmegyei tisztségviselőt is meg kellett választani. Ezután a püspök befejezettnek nyilvánította az értekezletet.¹⁰¹

Az előkészítő gyűlés egyébként „hódoló és üdvözlő” távirat küldését határozta el a pápa (államtitkára útján) és a nuncius részére, a győri és veszprémi püspököt (a szombathelyi püspökség anyaegyházmegyei kormányzóit) pedig üdvözlölte.¹⁰²

9. A zsinat október 5-i ülései

a) Az első ünnepi ülés

A zsinati tagok október 5-én reggel 8 órára a székesegyházban gyülekeztek, onnan a püspöki palotába mentek, ahonnan az „ifjabb klérus” kíséretében imádkozva vonultak be a székesegyházban pontifikált ünnepélyes misére. A mise után dr. Tóth József nagyprépost felszólította a híveket a templom elhagyására. Ezután vette kezdetét az ünnepi ülés, ahol mindenki részt vett, aki az előző napon jelen volt az előkészítő gyűlésen.¹⁰³

„A Pontificale Romanum előírása szerint először a 68. zsoltárt imádkozva kértük az Úr segítségét, majd porba hullva mondtuk el a Mindenszentek litániáját. Az evangélium felolvasása után pedig a Szentlélekhez fohászkodtunk világosságért a Veni Creatorral. Ezután a főjegyző szólította fel név szerint a zsinati atyákat, kik a tridenti hitvallást és az antimodernista esküt tették le.”¹⁰⁴

A megyéspüspök szentbeszéde következett. Tárgyát a következő tanácskozó gyűlés témáinak megfelelően az egyházi hierarchia képezte.

Mikes gróf a szerint a zsinaton a teokrácia és a demokrácia elvei csodás harmóniában olvadnak össze: „Tanácskozásunk küszöbén úgy jöttünk ide ma össze, mint valami demokratikus parlament. (Ha belegondolunk, hogy a világi hívek egyetlen küldöttet – legyen az akár világi, akár pap – sem delegálhattak a zsinatra, akkor a püspök hasonlata mintha kissé sántítana! – K. P.) Mégis ez az összejövetel sok tekintetben különbözik a népképviselői tanácskozásoktól. (Ez viszont már teljesen helytálló kijelentés. – K. P.)

Az Egyház szervezete theokratikus. A hatalom viselői itt minden joghatóságukat nem a néptől, hanem Istentől, minden hatalom forrásától nyerik. A theokráciában minden szenvedés, kereszt, teremtés és megváltás műve Istentől való. Innen a jog, tenni, cselekedni a hívek érdekében. Ilyenformán a theokratia a legcsodálatosabb harmóniában olvad össze a demokrácia elveivel, mert míg egyik oldalon csak szenvedés, csak megváltás, csak kereszt található, a másikon a hívek minden üdvözlés, minden bo-

101 Uo. (jegyzőkönyv).

102 Uo. (körlevél).

103 SZPL AC zs. i. Az első ünnepi ülés jegyzőkönyve. SZPL körlevelek 1927. IX. nr. 2930.

104 Uo. (körlevél).

csánat és megigazulás.”¹⁰⁵ (A fenti szövegből az tűnik ki, hogy Mikes gróf pozitívan viszonyult a demokrácia alapelveihez. A hivatalos katolikus körökben ez akkoriban egyáltalán nem volt általánosnak nevezhető! — K. P.)¹⁰⁶

A püspök ezután Szent Péterről és a péteri tisztségről, a pápaságról „elmélkedik”, konkrétan megemlítve az akkor regnáló XI. Piuszt is. Kijelenti, hogy a zsinat munkájának is „római szellemben, római gondolkörben” kell folynia.¹⁰⁷

Ezután az apostolokról és utódaikról, a püspökökről beszél. A püspököknek adatott minden lelki hatalom az egyházmegye területén. (Az I. Vatikánum fényében bizonyára sokakat elgondolkodtatott egy ilyen kijelentés. — K. P.)

„A mi egyházmegyénk Szent Márton egyházmegyéje, patrónusának köpenyegéhez hasonlóan jelenleg darabokra szabdálva. De mind egyre várjuk Krisztus megjelenését, aki visszahozza azt az egyházmegye testéhez, ami jelenleg elválasztva van. Gondolataink odaszállnak ma hozzájuk, kik túl a határokon bizva imádkoznak, testvéri üdvözlünk ma feléjük száll ismét.”¹⁰⁸ (A püspök itt nyilvánvalóan az egyházmegye Ausztriához, illetve a Szerb-Horvát-Szlovén Királysághoz került részeiről és híveiről beszél, akikről és amelyekről nem mondott le. Kérdés, a püspök arra gondol-e, hogy a burgenlandi németek, muravidéki szlovének tömegei vissza kívánnak térni az egyházmegyébe, és így természetesen Magyarországhoz, és ha erre gondol, ez mennyire felel meg a valóságnak. Vagy csupán az elszakított magyarokra gondol? — K. P.)

Mikes 16 év óta ragaszkodással vezeti az egyházmegyét, akkor is kitartott mellette, amikor „... a megboldogult király kegye más egyházmegye élére óhajtott állítani...”¹⁰⁹

A továbbiakban a székeskáptalanról, az esperesekről, a plébánosokról (ez utóbbiakat a „küzdő front tisztjeinek”, a hívő sereget pedig „Krisztus katonáinak” nevezi), a káplánokról és hitoktatókról, valamint ezek feladatairól beszél. Megemlékezik a szeminárium elöljárókról és tanárokról is. Kiemeli, hogy személyes tapasztalatból ismeri plébánosai nehézségeit, „... mert 12 évig magam is a legnehezebb viszonyok közt, 60 km-re a legközelebbi vasutól, sáros erdélyi faluban ezt a munkát végeztem.”¹¹⁰

Beszél a papi hivatásról is. Az ezt előmozdító személyek iránti hála mellett azonban hangsúlyozza, hogy a hála igazából a hivatás kegyelmét ajándékozó Istent illeti.¹¹¹

A beszéd után az ülés főpásztori áldással ért véget.¹¹²

b) Az első tanácskozó ülés

Az első tanácskozó ülés rögtön követte az ünnepélyes ülést. Mikes püspök először felolvastatta a pápához, a nunciushoz, a győri és a veszprémi püspökhöz intézett üdvöz-

105 Uo. (mindkettő).

106 Mikes püspöki egy ez év (1927) októberi katolikus nagygyűlés előtt elmondott beszédében kifejezetten pozitívan nyilatkozott a demokráciáról: „Ezen elmélet (a demokrácia — K. P.) fejlődése természetes folyamánya a széles rétegek haladó műveltségének és ítélőképessége gyarapodásának; és mert természetes és logikus, azért övé a jövő és aki nem akarja, hogy őt elementáris erők félretolják, annak ezen elmélethez igazodnia kell.” (*Vasvármegye*, 1927. október 16. sz. p. 2.)

107 SZPL AC zs. i. Az első ünnepi ülés jegyzőkönyve SZPL körlevelek 1927. IX. nr. 2930.

108 Uo. (mindkettő).

109 Uo. (mindkettő).

110 Uo. (mindkettő).

111 Uo. (mindkettő).

112 Uo. (jegyzőkönyv).

lő táviratok szövegét, melyek elküldéséről már az előkészítő ülésen határoztak (a pápának szóló táviratot, mint már említettem, Gasparri bíboros-államtitkárnak címezték.) A főpásztor ezután megnyitotta a tanácskozást, ahol a tervezet 1–50. §-ig terjedő részével foglalkozott a zsinat (az egyházmegyei hatóságra, a papnevelő intézetre, a papi életre, az esperesre, a plébánosra vonatkozó törvények). Az egyházmegye területi beosztása is most tárgyalatott, amely rész azonban pontokba és nem paragrafusokba lett szedve, mivel ebben az esetben nem törvényekről volt szó.¹¹³

A zsinat első két felszólalása az egyházmegye területi beosztásához kapcsolódott. Néhány plébániának más esperesi kerülethez csatolásáról, illetve nem csatolásáról volt szó. Az indítványokat a tárgyaló bizottság elé utalták.

Ugyancsak „Az egyházmegye” című fejezethez nyújtott be indítványt dr. Gaál Sándor plébános. Javasolja, hogy a zsinat juttassa kifejezésre: „... a zsinat fájó szívvel, de fiúi tisztelettel veszi tudomásul Őszentségének azon intézkedését, hogy egyházmegyénk egyes részei el lettek szakítva tőlünk. Egyúttal kifejezi reményét, hogy ezek a részek ismét visszakерülnek az egyházmegyénkhez.”¹¹⁴

A zsinat azonban elegendőnek tartotta a tervezetben megfogalmazottakat: „A trianoni határvonal következtében Szent Márton egyházmegyéjének egy része az Apostoli Szentszék intézkedése folytán ideiglenesen apostoli adminisztrátorok joghatósága alatt áll.” A tervezet ezt követően felsorolja, mely plébániák állnak a bécsi érsek mint burgenlandi, illetve a lavanti (maribori székhelyű) püspök mint a Muravidéken illetékes apostoli adminisztrátor joghatósága alatt. (I. rész 3. pont.)¹¹⁵

A területi beosztást érintő javaslatok után a zsinat áttér a tervezet II. részére, mely a „Személyek” címet viseli, és az egyházmegye tisztségviselőire, lekipásztoraira vonatkozó fejezeteket tartalmaz. Dr. Gaál Sándor plébános indítványozza, hogy a zsinat kegyelettel emlékezzen meg az „*Instructio Cleri sabariensis*”-ről. A megyéspüspök úgy dönt, hogy ez a zsinat törvénykönyvének előszavában fog megtörténni.¹¹⁶

Honti Béla kanonok kötelezővé akarja tettetni az egyházmegye klérusa részére a tonzúra viselését, hivatkozva a C. I. C. egyik rendelkezésére, az igaz egyházas szellemre, (Mintha az ilyen külsőségeken múlna!) és az egyházmegye tradícióira. A javaslatához többen is hozzászólnak, végül azt a zsinat nem fogadja el.¹¹⁷

Könczöl Antal esperes javasolja, hogy engedjék meg a cserkész, illetve leventeruha viselése olyan papoknak, akik ezekben a mozgalmakban vezetői tiszteket töltenek be. (A tervezet csak reverenda, kivételes esetben papi civil viselését tette volna lehetővé a papok számára – 28. és 29. pont. A korszak többi zsinatára is ez az előírás volt jellemző.) Ismét több hozzászólás után a zsinat csak részben támogatja Könczöl javaslatát: a papok az egyenruhát akkor használhatják, amikor ilyen jellegű hivatalos funkciót végeznek, pl. táborozás, kivonulás esetén.¹¹⁸

113 SZPL AC zs. i. Az első tanácskozó ülés jegyzőkönyve. SZPL körlevelek 1927. IX. nr. 2930. A zsinaton beterjesztett módosító javaslatok közül csak a fontosabbakat, érdekesebbeket ismertetem. Hacsak nem jelzem, a javaslat bekerült a törvénykönyvbe.

114 Uo. (jegyzőkönyv).

115 A szombathelyi egyházmegyei zsinat határozatai. (Tervezet) p. 2–3. SD ugyanitt.

116 SZPL AC zs. i. Az első tanácskozó ülés jegyzőkönyve.

117 Uo.

118 Uo.

A 29. § a C. I. C.-re támaszkodva kimondja, hogy a papnak állandóan képeznie kell magát a hittudományokban, hiszen az életszentség mellett a tudományokban való jártasság is nélkülözhetetlen a számára. Könczöl Antal ezért javasolja, hogy a papok a templompénztár terhére szerezhessenek be egyházi folyóiratokat. A zsinat ezt nem látja kívánatosnak, sőt úgy véli, hogy kellemetlen félreértésekre adhatna alkalmat. Rogács Ferenc kanonok szerint a papságnak egyházi kölcsönkönyvtár létesítését kellene tervbe vennie, és már most lépéseket kellene tenni ebben az irányban. Javaslatát az indítványokat tárgyaló bizottsághoz kerül.¹¹⁹

A tervezet 50. §-a különösen fontos az előzmények ismeretében: „Az egyházmegye jelen állapota kívánatossá teszi több új plébánia felállítását, illetőleg egyes plébániák megosztását, mert nagy kiterjedésük és a hívek száma miatt nem lehet egy helyről eredményes lekipásztori munkát folytatni.” Ennél a paragrafusnál ismerteti Pehm József c. apát (Mindszenty) a már ismertetett memorandumában foglaltakat a zsinat előtt. Úgy véli, már majdnem elérkezett az utolsó óra a segítségre, aminek elmulasztása a zalai katolikus nép elvesztését jelenti az egyház számára. A zsinat az 50. §-ban a zalai új plébániák létesítését kifejezetten óhajtja, és a szövegben kiegészítést vetet be ilyen értelemben („- főként az egyházmegye zalai részében -”). A megyéspüspök a következő évek egyik legfontosabb feladatának az ez irányú komoly munkát nevezi, és biztosítja a zsinatot, hogy ő minden tőle telhetőt meg fog tenni a siker érdekében.¹²⁰

Trianon szelleme tovább kísértett az ülésen. Már az ülés elején ilyen ügyekben szólalt fel dr. Gaál Sándor plébános, és most Illés György pornóapáti plébános is. Illés felemlíti a nehézségeket, melyek azokat a plébánosokat érintik, akiknek területét az új határok kettészelték. Azt kérdezi, hogy az erre vonatkozó indítványa miért nem került napirendre. Az indítvány arról szolt, hogy a magyar fennhatóság alatti németkeresztesi plébánia egyik filiája Ausztriához került, míg az osztrák kézen lévő németlövői (Deutschschützen) plébánia Horvátlövő nevű fiókközsége magyar területen maradt. A határnehézségek mindkét részről megnehezítik az eredményes lekipásztori működést. A plébánosok gátoltatnak a filiák iskoláinak vezetésében, a hívek a saját plébániájuk istentiszteletein nagyobb nehézségek nélkül nem tudnak jelen lenni, illetéktelen világi személyek és hatóságok beleszólnak a legspeciálisabb egyházi ügyekbe, mint pl. az egyházi hazafias ünneptartás, vagy a plébániák országhatár szerinti rendezése. Az egyházi és állami anyakönyvek kevertsége ugyancsak gondot okoz. A népet az erkölcsi zuhlés fenyegeti a kialakult negatív állapotok eredményeképpen, sőt, az már ténylegesen megfigyelhető. Az indítványozó arra kéri az egyházmegyei főhatóságot, hogy vegye fel az ügyben a kapcsolatot az illetékes osztrák egyházi hatósággal. A két filia kölcsönös cseréjével a nehézség azonnal megoldódna – véli Illés plébános napirendre nem tűzött javaslatában.

A promotor szerint a püspök mindent meg fog tenni a nehézségek leküzdésére, de a kérdés kényes politikai vonatkozásai miatt nem alkalmas a nyilvános zsinati tárgyalásra.¹²¹

A 2 és fél órás tanácskozás ezzel befejeződött.¹²²

119 Uo. A könyvtár 1930-ban meg is nyílik.

120 Uo.

121 Uo.; és Illés beadványa – SZPL AC zs. i.

122 *Vasvármegye*, 1927. október 6. sz. p. 3.

c) A második tanácskozó ülés

Az ülés délután 4 órakor kezdődött. Az 50.-189. §-ok voltak „terítéken”.¹²³ (Személyi kérdések mellett a szentségek, a házasság kivételével. Az egyházi rend szentségével közvetlenül nem foglalkoztak a helyi törvények.) Minden igazolt zsinati tag jelen volt a püspökkel együtt.

Az ülés kezdetén a püspök arról tájékoztatta a zsinatot, hogy annak tagjai köréből indítvány érkezett hozzá, miszerint használják fel a jelen alkalmat Szily János szobrának megkoszorúzására. A zsinat a javaslatot nagy helyesléssel fogadta. A kegyeleti aktus időpontjául október 8-át választották, amikor is a zsinat befejező istentisztelete után vonulnak a résztvevők a szoborhoz, ahol a szinódus nevében dr. Tóth József nagyprépost mond rövid alkalmi beszédet.¹²⁴

Az ülésen élénk vita alakult ki a tervezet 77. és 78. §-ának szövegezéséről. Ezek a szerzeteseket érintették érzékenyen. A 77. § értelmében ugyanis: „A megyéspüspök számadást követelhet minden szerzetháztól, még a kivett rendek házáitól is, minden olyan vagyon gyümölcsöztetéséről és kezeléséről, amelyet a szerzetház istentiszteleti célra (perselypénz, egyéb adományok), vagy az egyházmegye területén gyakorlandó jótekonyság céljaira kapott (pl. Szent Antal – persely)...”. A 78. § szerint ezt az évi templomszámadásban is érvényesíteni kell a szerzetesi plébánián.

P. dr. Ratnik Domonkos O. P. és P. Scheirich Bonaventura O. F. M. szerint az exempt, tehát a megyéspüspök joghatósága alól kivett rendek csak a plébániai vonatkozású vagyon és alapítványok esetén tartoznak elszámolni a püspöknek (itt olyan szerzetesi templomokról van szó, melyek egyben plébániatemplomok is), a paragrafus fent idézett részében szereplő bevételekről azonban nem. Varga János És Tauber Sándor álláspontja azonban az, hogy a tervezet szövege tekintendő helyesnek. Több hozzászólás után a két vitatott paragrafus az indítványokat tárgyaló bizottság elé kerül.¹²⁵

A világi alkalmazottakról szóló fejezet után a szentségekről szóló rész tárgyalására tért át a zsinat. Több módosítást fogadott el, közülük egyet emelek ki.

A 167. §. nagy vitát kavart, „... jelölül annak, hogy az Oltáriszentség nyilvános kitétele erősen érinti a hívek hitéletét.”¹²⁶ Egyesek amellett érveltek, hogy a kitétel a tervezetben foglaltaknál gyakrabban engedessék meg, míg Tauber Sándor nem volt híve ennek, bár bizonyos esetekben lehetőséget látott kompromisszumra. Dr. Boda János a női szerzetközösségek érdekében bizonyos fokú engedményeket javasolt ebben a kérdésben. Varga János szerint a szerzetesnők speciális helyzetét ugyan figyelembe kell venni, de a vonatkozó kánoni előírásoknak megfelelően „kellően ritkítani” kell a részükre engedélyezni szokott túlságosan gyakori szentségkítételt.

A zsinat végül kompromisszumos megoldás mellett döntött: a tervezethez képest más napokon is engedélyezte a szentségkítételt, ugyanakkor az eredeti tervtől eltérően az októberi misék alatt nem. Annak a plébánosnak, aki a régi szokások fenntartása végett el akar térni az előírásoktól, az ordináriushoz kell fordulnia.¹²⁷

123 SZPL körlevelek 1927. IX. nr. 2930.

124 Uo. és SZPL AC zs. i. A második tanácskozó ülés jegyzőkönyve.

125 Uo. (jegyzőkönyv).

126 Uo. (jegyzőkönyv).

127 Uo. (jegyzőkönyv).

Az ülés végén a püspök felolvastatta a győri és a veszprémi püspök választáviratát. A zsinati gyűlés erre a napra befejezte a munkát.¹²⁸

10. A zsinat október 6-i ülése

a) A második ünnepi ülés

Az ülésen minden igazolt zsinati tag jelen volt. (Egyébként négyen hiányoztak, igazoltan.) Az ünnepélyes szentmisét a nagyprépost, dr. Tóth József celebrálta.¹²⁹

A mise után, a megfelelő bevezető szertartást követően a megyéspüspök beszéde következett, melynek tárgyát az előző napon tárgyalt szentségek képezték. Egyetlen gondolatot emelünk ki a mai szemmel túlságosan patetikusnak tűnő, szóvirágos prédikációból: „A papi lélek lehet hajótörött, de a szentségek kegyelmi ereje nem változik, hatásuk egyforma marad, bármilyen a szentségek osztogatója.”¹³⁰

b) A harmadik tanácskozó ülés

Az ülésen a korábbiakhoz hasonlóan az összes igazolt zsinati tag jelen volt, természetesen a püspök is.

A tanácskozás kezdetén a püspök felolvastatta a pápához és a nunciushoz intézett táviratokra érkezett válaszokat, „... melyeket a zsinati atyák hódolatos tisztelettel hallgatnak meg.”¹³¹

Az előző ülés jegyzőkönyvének felolvasása után került sor a zsinati bírák (az egyházmegye bírái), a zsinati vizsgálók (önálló lelkipásztorkodásra képesítő megbízottak) és a tanácsadó plébánosok (a plébánosok elmozdítására vagy áthelyezésére irányuló fegyelmi eljárások közreműködői) megválasztására, mely a zsinat feladata volt a C. I. C. előírásai alapján. Mind a 43 szavazásra jogosult személy élt ezzel a jogával. A szavazás után a szavazásszedő bizottság jelentést tett a választás eredményéről. Ezt a megyéspüspök tudomásul vette, majd néhány személyt a püspöki szentszék tiszteletbeli tagjává nevezett ki, kettőt pedig megerősített korábbi officiális és viceofficiális (szentszéki bírósági elnök, ill. alelnök) tisztségben.¹³²

A továbbiakban a zsinati törvénykönyv tervezetének 190–322. paragrafusai kerültek tárgyalásra, a házasság, a szentelmények – különösen a temetés – és a templom témakörei.¹³³ Dr. Tauber Sándor kanonok szóvá tette, a zsinati tervezet szövege eltér az előkészítő bizottság által megállapítottól. A püspök és Rogács dr. erre magyarázatot adott, amit azonban a jegyzőkönyv nem örökített meg, így nem tudjuk, mi volt az.¹³⁴

A házasság szentségének 31 oldalt és 85 paragrafust szenteltek a tervezetben, és kiegészítéseket is csatoltak a fejezethez az egyetemes egyházi és a magyar állami törvényekből. Mivel a C. I. C. a házasság kérdéseit részletesen szabályozza, ezért a zsinat he-

128 Uo. (mindkettő) Az ülésen osztották ki a másnapi választások szavazólapjait.

129 SZPL AC zs. i. A második ünnepi ülés jegyzőkönyve.

130 Uo.

131 SZPL AC zs. i. A harmadik tanácskozó ülés jegyzőkönyve és SZPL körlevelek 1927. IX. nr. 2930.

132 Uo. (mindkettő).

133 Uo. (körlevél).

134 SZPL AC zs. i. A második ünnepi ülés jegyzőkönyve.

lyi jognak minősülő intézkedéseket csak nagyon korlátozott mértékben hozhatott, így a paragrafusok legnagyobbbrészt a C. I. C.-n alapulnak.

Két módosítást emelnék ki: A tervezet 256. §-a kimondja, hogy a vadházasságok megszüntetése a plébános különös gondját képezze. Ehhez igénybe veheti a „Regisi Szent Ferenc egyesület” segítségét. A zsinat ezt úgy módosítja, hogy vegye igénybe a hitközségi szervezetnek és katolikus egyesületeknek a segítségét.¹³⁵

A temetés témakörébe tartozó 281. §-hoz új bekezdést csatol a gyűlés, mely szerint nem katolikus lelkésszel katolikus hívek nem temettethetnek, kánoni büntetés terhe alatt.¹³⁶ A véglegesen hatályba lépő zsinati törvénykönyvben ez a toldás a 279. §-ba kerül át, a zsinatinál szigorúbb fogalmazásban: „Nemkatolikus lelkész által nem szabad temettetni. Aki mégis megteszi, eretnekségben gyanús (1258.2316. c.) s mint ilyen a 2315. c. szerint büntetendő.”

c); A negyedik tanácskozó ülés

Délután a korábbiak részvételével kezdetét vette a zsinat 4. tanácskozó ülése, amely a 323 – 434. §-okat tárgyalta (temető, ünnepnapok, templomi igehirdetés, hitoktatás, társadalmi tevékenység stb.)¹³⁷

Az előző jegyzőkönyvek felolvasása után határozathozatal következett a papi kölcsönkönyvtár ügyében, amelynek létesítése az első tanácskozó gyűlésen vetődött fel. A döntés értelmében a kérdést az esperesi kerületek gyűlésein kell megtárgyalni, további lépéseket az ott felmerülő észrevételek figyelembevételével lehet tenni.¹³⁸

Dr. Tóth József ismerteti a liturgikus vezérkönyvet tárgyaló bizottság határozatait. A bizottság megvizsgálta a Honti kanonok által készített vezérkönyvtervezetet. Megállapodott arról, hogy a könyv csak a papságnak szóljon, bár elismeri a bizottság, hogy a nép részére is célszerű lenne kiadni egy liturgikus könyvet imákkal és énekekkel. De csak később foglalkoznak ezzel.

Honti kanonok bemutatja a „vezérkönyv” tervezetét, és ismerteti, hogy a bizottság szótöbbséggel úgy határozott, az Oltáriszentség kitétele ügyében a római ritushoz ragaszkodik, melyet az esztergomi főegyházmegyében is átvettek. Egyesek tárgyalást akarnak erről, de a püspök a római ritus mellett dönt, ez ellen pedig nincs fellebbezés.

Illés György azzal az általunk már ismert javaslattal jelentkezik, hogy a nem magyar anyanyelvű plébániák számára nemzetiségi nyelven is nyomtassák ki a „vezérkönyvet”. Mivel ez csak kevés plébániát érintene, ezért nem kap zöld utat a szinódustól. A nemzetiségi plébániákon is a hivatalos vezérkönyvet kell alkalmazni, és az érintett plébánosoknak kell gondoskodniuk az imák lefordításáról.

Fuchs Ferenc azt javasolja, a „vezérkönyv” tervezetét küldjék ki az összes plébániának, hogy legyen bizonyos átmeneti idő tapasztalatok gyűjtésére azzal kapcsolatban. Javaslatát olyanformán fogadja el a zsinat, hogy a könyvet egyheti tanulmányozásra küldjék meg a zsinati tagoknak, ezek javaslatait a bizottság megvizsgálja, a végleges tervezetet aztán a püspök elé terjeszti jóváhagyásra.¹³⁹

135 Uo.

136 Uo.

137 SZPL körlevelek 1927. IX. nr. 2930.

138 SZPL AC zs. i. A negyedik tanácskozó ülés jegyzőkönyve.

139 Uo. (jegyzőkönyv).

Az „Ünnepnapok” című fejezet 336. §-a hosszas vitát eredményez. A már a tavaszi koronákon is nemtetszést kiváltó vásár – és ünnepnap miisekezdési időpontról van itt szó. A városokat leszámítva a nyári időszakban 9, a télben 10 órakor kellene kezdődnie a misének. A városokban ezt – és a mise-prédikáció sorrendet a helyi viszonyok és a papság létszáma határoznák meg. Hosszas vita után a tervezet szövege kerül elfogadásra, ugyanúgy, mint a mise-prédikáció sorrendjéről a 339. §-ban. Bár sokan a prédikációt követő misét tartanák szerencsésebbnek, de a fordított sorrend marad, illetve lép törvényerőre. A másik sorrend csak püspöki engedéllyel, fontos okból lehetséges.¹⁴⁰

A 348. §. a vásár- és ünnepnapok zavartalan megtartásáról rendelkezik (pon-
tosabban erről kíván rendelkezni elfogadása esetén). A hívek joga, hogy vallásuk pa-
rancsának eleget tehessenek, tehát a fenti napokon nem idézhetők a hatóságok elé, a
jegyzőségre, községi gyűlésekre, tűzoltó – vagy leventegyakorlatokra a délelőtti isten-
tisztelet ideje alatt. A zsinat ennél a pontnál kimondja, hogy a törvénykönyvbe foglalán-
dók a vásárnapi munkaszünet védelmére és a vallásháborítás büntetésére vonatkozó ál-
lami rendelkezések. Ez meg is történik.¹⁴¹

A 354. §. módosítása engedélyezi, hogy fontos okból megbízható világi személy is
vezethessen körmenetet (ezt különben csak pap teheti).¹⁴² A plébános felelőssége azon-
ban ilyenkor is fennáll.

A püspök bejelenti, hogy bevezeti a székesegyházban a gregorián éneket, mihelyt al-
kalmas papot talál ehhez. Kívánsága az, hogy ezt másutt is tegyék meg, ahol lehetőség
van rá.¹⁴³

Pehm József javaslatára határozat születik a Szent Márton oltalma alatt álló egy-
házmegyei misszió-egyesület megalapításáról. Feladata egyebek között népmissziók,
konferenciák szervezése. Elnökét a püspök nevezi ki a központi papságból.¹⁴⁴

Ugyancsak Pehm indítványára dönt a szinódus az egyházmegyei egyesületek köz-
ponti bizottságának megalakulásáról. Ennek elnökét szintén a megyéspüspök nevezi
ki, tagjai pedig az egyházmegyei egyesületek (kongregációk, ligák, katolikus legényegy-
letek stb.) egyházi (azaz klerikus) vezetői. Az egységes szempontok érvényesítése és az
aktuális teendők megbeszélése végett a megfelelő időben üléseket tart.¹⁴⁵

További módosítások következnek ezután, majd a tanácskozás befejeződik.

11. A zsinat október 7-i ülései

a) A harmadik ünnepi ülés

Az ülés előtti szentmisét Jándi Bernandin dömölki bencés apát celebrálta. Az ezt
követő szokásos bevezető szertartás után az előző napon megválasztott egyházmegyei
tisztviselők hitvallást és esküt tettek, ugyanígy a tisztsgükben megerősített püspö-
ki szentszéki tisztviselők is. Az ülés résztvevői a korábbiak voltak.¹⁴⁶

140 Uo. (jegyzőkönyv).

141 Uo. (jegyzőkönyv) és SD-melléklet a vallásháborításról.

142 Uo. (jegyzőkönyv). A jegyzőkönyv körmenetről, a tervezet és a törvénykönyv búcsújárásról beszél.

143 Uo. (jegyzőkönyv)

144 Uo. (jegyzőkönyv)

145 Uo. (jegyzőkönyv)

146 SZPL körlevelek 1927. IX. nr. 2930. és SZPL AC zs. i. A harmadik ünnepi ülés jegyzőkönyve.

A püspök mai beszédének témáját az igehirdetés képezte. Kitért arra a véleményre, hogy a „nemkatolikus pásztorok”, vagyis a protestáns lelkészek szebben prédikálnak. „Ez könnyen lehetséges, hisz istentiszteletük egyedüli formája a beszéd, míg nálunk Krisztus a főprédikátor a szeretet szentségében. Ennek a nagy javunkra mutató mentiségnek nem szabad azonban addig menni, hogy most már kevesebb gondot fordítsunk az igehirdetésre.”¹⁴⁷ (Enyhén ugyan, de mintha a protestánsok lekezelése érződne az idézetből. A „Vas Vármegye” aznapi száma – az újság minden püspöki beszédet közölt – a protestánsokra vonatkozó részt mindenesetre kihagyta. – K. P.)

Az igehirdető első kötelessége az evangéliumban való eleven hit: „Aki nem azt hirdeti, amit hisz, ami átvihar a lelkét, mondhat rétori mesterműveket, de a szónoki működése rabulisztika lesz: melegség és meggyőző erő nem lesz benne. (...) Aki imádság, elmélkedés, olvasás, saját lelke megalázása nélkül átélte Krisztust, elő van készítve az igehirdetésre.”¹⁴⁸ (sic! K. P.)

Az igehirdető szónoklat minden szavából ki kell csendülnie a hallgatóság iránt érzett szeretetnek, ismerni kell a hívek lelkivilágát, igényeit, a közönség pszichológiáját. Nem elég korholni, hanem jó hírt kell vinni szeretettel.¹⁴⁹

Az iskola is az igehirdetés színtere, sőt az evangéliumi lelkületű pap legszebb munkatere, ahol a romlatlan gyermekek között lehet. A püspök szerint a gyermek romlatlan szíve felfogja, amit fejletlen esze még nem ért meg. Szerinte az 5–6 éves gyermek lelkével felfogja a szeretet titkát, az Eucharisziát, amit a bölcsek sem fognak fel.¹⁵⁰ (Kissé szentimentálisan fogalmazza meg gondolatait a főpásztor! – K. P.)

Kunyhóban és munkáslakásban, tehát a szegények között sokkal nehezebb az evangelizáció. A megélhetés nehézségei, a „keserű szívek” akadályozó tényezők ebben. A megélhetés, az egészség, a relatív földi jó határain túl látni nehéz a sanyarú helyzetű embernek. De itt is meg lehet találni az utat a szívekhez.¹⁵¹

A legnemesebb igehirdetés az evangélium szerinti élet. Bár az ember gyarló, és soha nem lehet olyan, mint Krisztus, de ügyelnie kell, hogy a szó és a tett között ne legyen kiáltó ellentét.¹⁵²

b) Az ötödik tanácskozó ülés

Az ülésen az eddigi személyek voltak jelen. Anyagát a zsinati tervezet 435–543. paragrafusai képezték, melyek a vagyonkezelésről és a papi ellátásról szóltak.¹⁵³

A már szokásos jegyzőkönyv-felolvasást követően kezdetét vette az érdemi munka. Az elfogadott módosítások közül a következők emelendők ki:

Megtárgyaltatott Kincs István kőszegi apát-plébános indítványa az egyházi vagyonértékek befektetéséről (az indítványra a kőszegi kerület koronagyűléséről em-

147 Uo. (mindkettő)

148 Uo. (mindkettő)

149 Uo. (mindkettő)

150 Uo. (mindkettő, kissé eltérő fogalmazásban).

151 Uo. (mindkettő)

152 Uo. (mindkettő)

153 SZPL AC zs. i. Az ötödik tanácskozó ülés jegyzőkönyve és SZPL körlevelek 1927. IX. nr. 2930.

lékezhethünk.) A legtöbb plébániát katasztrofálisan érintette alapítványi tőkéinek a háború miatti teljes devalvációja, „... ennek jövőben való elhárítása kell, hogy az egyházkormányzatnak állandó gondját képezze.” Mivel első aranyértéküket jelenleg csak ingatlanokba és vasúti részvényekbe fektetve őrizhetik meg ezen tőkék, az indítványozó javasolta, hogy a javadalmas alapokat részint ingatlanokba, részint biztos részvényekbe helyezték. Ugyanez vonatkozna a templomvagyonra is, azzal a különbséggel, hogy az időközi tatarozásokra fordítandó összegek takarékpénztári letétben kamatoztathatók. Az egyházmegyei főhatóság ellenőrizné, megfelel-e a tőke elhelyezése.

A javaslatra a püspök válaszolt. Kifejtette, hogy az egyházi értékeket kezelő Szombathelyi Egyházmegyei Takarékpénztár működésének eddigi 15 éve alatt dicséretesen működött. Az egyházi vagyon jelentős részét megmentette, és nem bocsátkozott kockázatos vállalkozásokba. A főpásztor nem akadályozza meg az egyházi vagyon ingatlanba és biztos értékpapírokba fektetését, de ehhez az ő engedélye szükséges.¹⁵⁴

Ugyancsak Kincs István javaslata az egyházi épületek önbiztosítása. A püspök közli, hogy már foglalkozott korábban ezzel a kérdéssel, de úgy tűnik, hogy az ilyen megoldás nem érné meg. Alkalmas időben azonban nem zárkózik el a téma újbóli megfontolásától. A 441. §. szövegéhez végül pótbekendést fűznek, melynek értelmében a plébános forduljon a püspökhöz, ha jó alkalom kínálkozik az egyházi készpénz ingatlanba vagy biztos részvényekbe való befektetésre.¹⁵⁵

A 460. §-nál erős vita bontakozik ki arról, hogy a plébánia kegyurát milyen egyházi és iskolai terhekbe lehet bevonni. Rogács dr. szerint ebben a kérdésben egymásnak elmentendő miniszteri döntések születtek. A zsinat – a tervezethez hasonlóan – amellett foglal állást, hogy a kegyúr ugyanazon a címen kétszeresen ne adóztassék meg, hiszen a hívekre eső terhek jelentős részét ő viseli. Ez azonban nem vonatkozik a kegyúri birtok bérlejére.¹⁵⁶

Nagy vitát váltott ki az 524. §-terv azon kitétele, mely szerint: „Ha az új javadalmas (plébános – K. P.) rokonságától vesz fel tőkét beruházásra, vagy természetben kap felszerelést, azt igazolnia kell és egy éven belül az átadási iratokhoz csatolni, amit az esperes hitelesítésével az egyházmegyei hatóság tudomásul vesz. Ennek elmulasztása esetén az egyházmegyei hatóság nem ismeri el az érdekeltnek igényét javadalmas hagyatékával szemben.”

Tauber kanonok szerint ez sérti az igazságosság elvét, mert ha a plébános nem teszi meg a bejelentést, az még nem jogosít fel arra, hogy a ténylegesen kölcsönt adó személy ne kaphassa meg azt, ami őt megilleti. Rogács dr. szerint védekező reakcióról van itt szó a gyakori visszaélések ellen, és az érintettek peres úton érvényesíthetik a jogukat, mely jog persze egyházi részről nem ismertetik el. Egyéb hozzászólások után a döntést végül későbbre halasztják.¹⁵⁷

A zsinat kimondja, hogy imáért pénzt sem a pap, sem a kántor nem fogadhat el. Ezzel az ún. „imagaras” szokásaival szemben lép fel.¹⁵⁸

154 Uo. (jegyzőkönyv) és Kincs István beadványa – SZPL AC zs. i...

155 Uo. (jegyzőkönyv)

156 Uo. (jegyzőkönyv)

157 Uo. (jegyzőkönyv)

158 Uo. (jegyzőkönyv)

Miután a tanácskozás befejeződik, a püspök bezárja az ülést, a folytatást pedig délután 4 órára tűzi ki.¹⁵⁹

c) A hatodik tanácskozó ülés

Délután az 541–591. §-okat tárgyalta a zsinat, a papi ellátásra vonatkozó újabb paragrafusokat és az „Iskolaügy” című részt. Az ülés résztvevőinek száma eggyel gyarapodott, mivel az eddig igazoltan távollévő Rosenblüh Antal esperes is megérkezett.¹⁶⁰

A jegyzőkönyvek felolvasása után a sokat vitatott 77. és 78. paragrafus került ismét elő, miután az indítványokat tárgyaló bizottság megvizsgálta azokat, azaz a szerzetesházak és szerzetesi templomok anyagi számadási kötelezettsége a püspök felé.

A bizottság javasolja a 77. §. Első e és fél sorának elhagyását, azaz minden olyan előírás törlését, melyet az exempt rendek képviselői jogtalannak tartottak.¹⁶¹

A 78. §-nál Tauber dr. saját fogalmazású szöveget terjeszt elő, amit Rogács Ferenc felszólalása után a zsinat elvet, és a bizottság javaslatát fogadja el, mely szerint a szerzetes-lelkész (a kifejezést a zsinat hozta be, a tervezetben a szerzetes-plébános szerepelt) számadással tartozik a püspöknek minden a plébániát érintő vagyonról. Ezen vagyon gyümölcsöztetéséhez püspöki engedély szükséges. A püspök ellenőrizheti a plébániában istentiszteleti vagy helyben gyakorlandó jótékonyági célra befolyt adományokat, és mindent, ami a 77. §. értelmében nem a rendfőnök, hanem a megyéspüspök ellenőrzési joga alá tartozik (pl. temetőhöz, kápolnához, kereszthez vagy hitbuzgalmi egyletekhez kötődő alapítványokat). Tauber kanonok kéri, kerüljön jegyzőkönyvbe, hogy ragaszkodik a saját javaslatához.¹⁶² (Ezt azonban sajnos nem ismerhetjük, mert a jegyzőkönyv nem öröközte meg, és másutt sem találkoztam vele. — K. P.)

A promotor, Rogács dr. a püspök kérésére tájékoztatja a szinódust a papi nyugdíjügy új rendezéséről, mely a nyugdíjas papok helyzetét jelentősen javítja (lehetőség volt állami segély igénybevételére is). A püspök közli, hogy a következő esztendőől a szombathelyi papi nyugdíjas otthonban (deficitaria), szerzetes nővérek fogják vezetni a háztartást, ők fogják gondozni a betegeket.¹⁶³

A zsinat visszatér a vitatott 524. §-ra („kölcsonügy”). Végül az eredeti szöveg marad. Tauber kanonok ragaszkodik ellentétes véleményéhez, és kéri, hogy ezt vegyék jegyzőkönyvbe.¹⁶⁴

Az iskolaügynél Pehm József javasolja, hogy a tanítói körök minden évben tavasszal és ősszel tartsanak köri gyűlést a tanítás és nevelés kérdéseiről, amit követhet egyszerű ebéd, de mellőzendő a zenés vagy táncos „zajos mulatság”, már csak a népre való pedagógiai szempontból is. Az indítványt a zsinat elfogadja.¹⁶⁵

Ugyancsak Pehm kezdeményezi a következő betoldást: „A divat szertelenségeit a tanítónők kerüljék. Ez a katolikus erkölcs parancsa s azon pedagógiai elv követelménye, hogy a nevelők neveltjeiknek rossz példát nem adhatnak.” A szinódus ezt is támo-

159 Uo. (jegyzőkönyv)

160 SZPL.AC zs. i. A hatodik tanácskozó ülés jegyzőkönyve; SZPL körlevelek 1927. nr. 2930.

161 Uo. (jegyzőkönyv)

162 Uo. (jegyzőkönyv)

163 Uo. (jegyzőkönyv)

164 Uo. (jegyzőkönyv)

165 Uo. (jegyzőkönyv)

gatja.¹⁶⁶ (A „zsinati atyák” valószínűleg elszörnyedtek volna, ha előre láthatják a mai divatot!)

P. Ratnik O. P. fel kívánja vetetni a zsinati törvénykönyvbe, hogy a szerzetesnők által fenntartott iskolákban az iskolaszék szerepét a rendi előljáróság tölti be. A zsinat ezt nem tartja szükségesnek, mivel az egyházmegyében csupán egy ilyen intézmény működik, a többi iskolában a szerzetesnők az egyházközség alkalmazottai, így ezekben az iskolaszék hatásköre érvényes.¹⁶⁷

Az ülés végén a zsinat egyes függőben hagyott pontok tárgyalására tért vissza.

Ezek után a megyéspüspök bezárta az ülést, amely a zsinat utolsó tanácskozó ülése volt. A főpásztor köszönetet mondott a megjelenteknek buzgó munkájukért, dr. Tóth nagyprépost pedig az egybegyűlték nevében mondott köszönetet a zsinatot vezető püspöknek. A zsinat érdemi munkája ezzel véget ért.¹⁶⁸

12. Október 8. A zsinat befejezése

Ezen a szombati napon került sor a zsinat utolsó, 4. ünnepi ülésére, amelyen az előző este Szombathelyre érkezett Cesare Orsenigo c. érsek, apostoli nuncius is részt vett. Ő pontifikálta a reggel 8 órakor kezdődő ünnepi szentmisét.¹⁶⁹

Beszédében Mikes püspök először a nunciust köszöntötte, majd a „zsinati atyák” munkáját köszönte meg. Kijelenti, hogy további nagy munka vár rájuk: a hozott határozatok végrehajtása, melyhez személyes jó példájukkal kell előljárniuk.

A főpásztor a „zsinati határozatok tervezetében összefoglalt és a zsinati atyák döntéseivel és módosításaival kibővült” határozatokat megerősítette, ezzel törvényerőre emelve azokat. A tényleges hatálybalépés időpontjául 1928. január 1-ét határozta meg.¹⁷⁰

Befejező imádságok után a „Te Deum” következett, majd a nuncius pápai áldást adott a zsinati résztvevők és az egyházmegye számára, valamint teljes búcsút engedélyezett a szokásos feltételek mellett. Ezzel a szombathelyi egyházmegye 1927. évi II. zsinata véget ért.¹⁷¹

A negyedik ünnepélyes ülés után a zsinati tagok a püspökkel együtt Szily János szobrához vonultak koszorúzásra, ahogyan már korábban döntés született erről. Számos érdeklődő is megjelent. A várost Kiskos István polgármester és Biczy Elemér műszaki tanácsos képviselte. A nagyprépost, dr. Tóth József prelátus rövid (és meglehetősen sablonos) beszédet mondott. Az ünnepély a pápai és a magyar himnusz elénekelésével zárult.¹⁷²

166 Uo. (jegyzőkönyv)

167 Uo. (jegyzőkönyv)

168 Uo. (jegyzőkönyv)

169 *Vasvármegye*, 1927. Október 9. sz. p.4; SZPL AC zs. i. A negyedik ünnepi ülés jegyzőkönyve; SZPL körlevelek 1927. IX. nr. 2930.

170 Uo. (jegyzőkönyv és körlevél).

171 Uo. (jegyzőkönyv és körlevél).

172 Uo. (kiegészítés az ünnepi ülés jegyzőkönyvéhez).

III.
A SZOMBATHELYI EGYHÁZMEGYE ZSINATI TÖRVÉNYKÖNYVE
(STATUTA DIOECESANA)

1. A törvénykönyv általános ismertetése

Még az 1927-es évben megjelent nyomtatásban a püspök által kihirdetett végleges törvénykönyv. (Ami szükséges is volt, tekintettel arra, hogy a törvények a következő év első napján léptek hatályba.)

A zsinat által elfogadott módosítások rendre bekerültek a törvényerőre emelt statútumokba. Mintegy száz ilyen kisebb-nagyobb módosításra került sor, köztük éppúgy volt stilsztikai, mint ahogyan érdemi változtatás is.¹⁷³ Alapjában véve elmondható, hogy a zsinat elé bocsátott tervezet a módosítások dacára sem változott igazán nagy mértékben, a kihirdetett törvénykönyv szövegezésének túlnyomó része azonos az előbbiével. A zsinat tehát teljesen elégedett volt az előkészítő bizottság törvényjavaslatainak nagy többségével, a maradék részt sem változtatta meg általában túlságosan jelentős mértékben, csak néhány paragrafust módosított döntően.¹⁷⁴

A törvénykönyv előszavában, a zsinatnak tett ígéretéhez híven, a megyéspüspök megemlékezik Szily püspök „*Instructio*”-járól. Ez az új törvénygyűjtemény életbelépésével érvényét veszítette, csakúgy, mint az új törvényekkel ellentétes összes korábbi püspöki intézkedés. De az „*Instructio*” „... mint kedves ereklje és hagyomány meg fog maradni, hiszen az *Instructio* szelleme mindenképen benne foglaltatik az új törvénykönyvben.”¹⁷⁵

A törvénykönyv az egyházmegye papjaira és híveire nézve kötelező statútumokat tartalmaz, tehát ún. kötelező „*personalis*” törvényeket.¹⁷⁶

Tizenhárom részből áll a könyv, mindegyik több fejezetet foglal magában, kivéve az I. részt, amely az egyházmegye területi felépítését tárgyalja, és nem paragrafusokból, hanem pontokból áll, illetve az utolsó három részt.

Nézzük a törvénykönyv szerkezetét:

I. AZ EGYHÁZMEGYE

173 Az új liturgikus vezérkönyv 1928. január 1-i visszamenőleges hatállyal lépett életbe, az ezévi januári püspöki körlevél alapján – SZPL körlevelek 1928. I. nr. 108.

A kántorok és tanítók részére az őket érintő intézkedéseket tartalmazó kivonat készült a törvénykönyvből – SZPL körlevelek 1927. IX. nr. 2930.

174 A zsinat teljesen új paragrafusokat is elfogadott. (ilyen az 582. és 583. paragrafus, melyeket Mindszenty javasolt).

175 SD előszó (oldalszám nélkül). Az új törvénykönyv mind formailag, mind tartalmilag erősen különbözik a Szily-féle „*Instructio*”-tól, bár természetesen vannak bennük hasonló tartalmú előírások is.

176 Papp, p. 44 „*Personalis*” a törvény, ha egyenesen és közvetlenül a személyeket kötelezi tartózkodási helyüktől függetlenül. „*Territorialis*”, ha csak valamely területen való lakás vagy tartózkodás alapján kötelezi az egyes személyeket, ezen belül „abszolút”, ha az adott területen mindenkit kivétel nélkül, „relatív”, ha az ottani lakás és ténylegesen a területen tartózkodás alapján. A terület fizikai, nem jogi értelemben értendő. Az exempt rendház tagjai ebben az értelemben nem tekintendők az egyházmegye területén lakóknak. A törvények lehetnek még „vegyesek” is, vagyis a „*personalis*” és „*territorialis*” kategória kombinációi. (PAPP, p. 37).

II. SZEMÉLYEK

1. Az egyházmegyei hatóság
2. A papnevelőintézet
3. A papi élet
4. Az esperes
5. A plébános
6. A káplán
7. A hitoktató
8. A szerzetesek
9. A világi alkalmazottak

III. A SZENTSÉGEK

1. A szentségekről általában
2. A keresztség
3. A bérálás
4. Az Oltáriszentség
5. A bűnbánat szentsége
6. Utolsókenet
7. A házasság

IV. A SZENTELMÉNYEK

1. A szentelmények általában
2. A temetés

V. SZENT HELYEK

1. A templom
2. A temető

VI. SZENT IDŐK

1. Ünnepek
2. Böjti napok

VII. IGEHIRDETÉS

1. Templomi prédikáció
2. Iskolai hitoktatás
3. Belső misszió
4. Külső misszió
5. Másvallásúakkal való érintkezés

VIII. TÁRSADALMI TEVÉKENYSÉG

1. Egyesületek
2. Egyházközség
3. Katolikus sajtó

IX. PLÉBÁNIAHIVATAL VEZETÉSE

1. A plébániahivatal

2. A hivatalos ügykezelés

X. EGYHÁZI VAGYON

1. Vagyonkezelési szabályok
2. A kegyuraság
3. A templomvagyon
4. Alapítványi vagyon
5. A plébániajavadalom vagyona
6. A plébánia betöltése
7. A plébánia jövedelmei

XI. A PAPI NYUGDÍJ

XII. VÉGRENDELET

XIII. ISKOLAÜGY

Kiegészítésként egyetemes egyházi törvényeket és rendelkezéseket, egyes állami törvényeket és egyéb előírásokat is felvettek a könyvbe, egyebek között az egyházi büntetéseket és a vallásháborításra vonatkozó állami törvényeket. Ezek természetesen nem képezik a törvénykönyv szerves részét.

A törvénykönyv 592 hosszabb-rövidebb paragrafust (statútumot) tartalmaz, eggyel többet, mint a végleges tervezet. A paragrafusok számozása és tartalma a tervezetben és a törvénykönyvben nagyon kevés kivételtől eltekintve egyezik.

A statútumok vagy teljesen partikuláris jogot tartalmaznak, vagy részben vagy egészen a C. I. C. kánonjaira támaszkodnak. Partikuláris jognak minősülnek az egyetemes egyházi törvényektől független helyi törvények.¹⁷⁷

A leghosszabb fejezetet a házasság szentségének szentelték (33 oldal kiegészítésekkel együtt, 85 paragrafus), de mint már említettem, ezekben kevés a partikuláris jog.

Kiegészítésekkel együtt 37 oldal és 118 paragrafus foglalkozik gazdasági kérdésekkel, a vagyonkezelést és a papi nyugdíjat is beleértve. Ez a könyv teljes terjedelmének nagyjából 18 %-a, a statútumok (paragrafusok) kb. 20 %-a.

Mint már említettem, a törvénykönyv I. része az egyházmegye területi beosztását ismerteti, és nem statútumokat tartalmaz. A beosztás lényegében maradt a régiben. Említésre méltó változások: a sárvári esperesi kerületet kettéosztották, ezáltal eggyel növelték a kerületek számát, az alsólendvai csonka kerületet pedig néhány plébánia átcsatolásával „normális” méretűre növelték. A törvénykönyv közli az országhatáron túlra került plébániák listáját is.¹⁷⁸

A jelen dolgozat keretei nem teszik lehetővé a teljes törvénykönyv alapos ismertetését és elemzését. A statútumok túlnyomó többsége feltehetően inkább csak egyházjogászok, jogtörténészek figyelmét keltene fel komolyabban, bár kétségtelen, hogy a korabeli egyházi hétköznapiak alapos megismerését ezek a törvények is nagy mértékben elősegítik, az ismereteket ezen a téren elmélyíthetik.

177 Az 1928-as tavaszi koronagyűlések tétele: Mi a partikuláris jog a SD 5–50 paragrafusig terjedő részben? – SZPL AC 1928. nr. 155.

178 SD, p. 1–3.

Itt most három, talán szélesebb érdeklődésre is számot tartó témakört mutatnék be részletesebben: a papi életre vonatkozó rendeleteket, az igehirdetést és a társadalmi tevékenységről szóló részt.

2. A papi élet

A törvénykönyv „Személyek” című II. részének 3. fejezete a papi élettel foglalkozik. Egy bevezető paragrafus után – ez a C. I. C. -re támaszkodva kimondja, hogy a papnak mind élete külső megnyilvánulásaiban, mind belső életében szentebbnek kell lennie a világiaknál, példaképpül kell szolgálnia, erényeiben és cselekedeteiben csak úgy számíthat a hivatalának járó tiszteletre a világiak részéről (22. §.) – három egységbe csoportosulnak a fejezet statútumai:¹⁷⁹

a) Életszentségre törekvés

A papnak az életszentségre kell törekednie, már hivatásánál fogva is, ezért állandóan munkálkodjon lelke tökéletesítésén. (23. §.) Legyen az imádság embere. Imádságos életének központja a breviárium rendszeres végzése legyen. Mindennap misézzen, fontos ok nélkül ne hagyja el a napi szentmisét. Naponta legalább negyedórát elmélkedjen, végezzen szentséglátogatást, és imádkozza a rózsafüzért. (24. §.) Őrizze lelkében a kegyelem állapotát, amint az szükséges is a papi szolgálathoz, a szentségek kiszolgáltatásához. (25. és 26. §.) Legalább háromévenként köteles háromnapos zárt lelkigyakorlaton résztvenni. (27. §.)

Ápolja lelkében az élő hitet, kerülje az olyan olvasmányokat, társaságokat és alkalmakat, amelyek azt veszélyeztetik. Lelkét hassa át az isteni szeretet, szeresse híveit és paptársait. Az egyházmegye papságának összetartása nagy hangsúlyt kap. „Kíváncsok, hogy az egyházmegyei papságban legyen meg a testületi együttérzés; hogy a közös nevelés és hivatás egybekapcsolja szívüket. Eredményes működést csak így fejthet ki az egyházmegye papsága. A papok látogassák egymást, hogy kételyeikben tanácsot, nehézségekben segítséget találjanak oltártestvéreiknél.”

Fegyelmi vétséget követ el, aki paptársával szemben „... nagyobb szeretetlenséget követ el, vele haragot tart, vagy a társadalmi érintkezés és felebaráti szeretet elemi jeleit megtagadja tőle...”. (28. §. 1. pont)¹⁸⁰

A pap legyen alázatos. „Méltósága tudatában őrizze meg tekintélyét, amelyet Isten titkainak sáfára követelhet.” Legyen elégedett azzal az állással, ahová Isten helyezte, és óvakodjon a nagyravágyástól, „... mely minden romlás okozója.” (28. §. 2. pont)

Tisztelettel és engedelmisséggel tartozik püspökének és közvetlen egyházi feljebbvalójának. (Ez utóbbi esetben nyilván káplán esetében a plébánosról, plébános esetében az esperesről van szó. – K. P.) (28. §. 3. pont)

Legyen szelíd, tartózkodjék minden indulatosságtól, szitkozódástól. Kerülnie kell a durvaságot és az erőszakoskodást. Minden emberrel legyen udvarias és előzékeny, füg-

179 Itt és a további fejezetekben a SD egyes konkrét paragrafusait ismertetem. Ezek számait a dolgozat szövegében adom meg. Mivel így is könnyen megkereshetők, külön jegyzetet nem szentelek nekik.

180 Mivel a 28. §. nagyon hosszú (4 oldalas), ezért az egyes pontjait külön is megjelölöm.

getlenül azok műveltségi szintjétől. A világi hatóságokkal ápolja a jó viszonyt. (28. §. 4. pont)

Nagylelkű legyen és – amennyire ezt lehetőségei engedik – adakozó. „Egyházi vagy jótékonsági célra indított gyűjtéseknél a pap járjon elő jó példával. A szegények segítése képezze szerető gondját. A vagyongyűjtés nem az ő feladata. Kerülje a nepotizmust, „... amely sok bajnak forrása s amelyet nem szokott áldás kísérni.” Tartózkodjon a pazarlástól és a könnyelmű adósságcsinálástól. Az alkalmazottait tisztességgel fizesse meg. (28. §. 5. pont.)

A lekipásztori okosság erényét tartsa szem előtt. Látogatásokat elsősorban lekipásztori szempontból vagy a szükséges „társadalmi udvariasság” miatt végezzen. Életmódjában tartsa meg az arany középutat „... a teljes elzárkózottság és a túlzott nyilvánosság között.” Az olyan társaságot, melynek látogatása megbotránkoztatná a híveket, kerülje el. (Jézus mindig elkerülte? – K. P.) Ha társaságban van, viselkedjen paphoz illő módon. „Válogassa meg szavait és tréfáit, mert az ő ajkán esetleg káromkodásnak hangzik az, ami világi embernél tűrhető tréfa volna.” (28. §. 6. pont)

A 28. §. 7. pontja nagyrészt a cölibátusnak szentelődött, és természetesen nagy óvatosságra inti a papokat a női nemmel való érintkezésben. A pap értékelje nagyra a tisztaság erényét és a papi nőtlenséget, becsületesen tartsa meg, terheit viselje férfiasan. Az ő esetében mindenfajta bűn a tisztaság ellen szentségtörésnek minősül. Esetleges nagyobb cselekedeti bűnök pedig kánoni eljárást vonnak maguk után.

Imádsággal, önfegyelmezőssel és más eszközökkel is védheti a papi tisztaságot. A nőkkel való társalgásban legyen óvatos, ne látogasson és ne tartson a házában olyan nőt, aki gyanúra szolgáltatna alkalmat.

Önálló háztartást vezető papok aligha nélkülözhetik a női alkalmazottat vagy segítőt a plébánián, hacsak nem az édesanyjuk, leánytestvérük vezeti a háztartást. A 7. pont előírja, hogy az ilyen női alkalmazottak tisztességes erkölcsű, vallásos személyek legyenek, „... akik tisztelettel viseltetnek a papi méltóság iránt és erkölcsi életükkel másoknak is jó példát adnak. (133. c. 2. §.)” A házban lakó női rokonokra is ez vonatkozik.

Amennyiben a papi házban tartózkodó nő ottlétével kapcsolatban komoly kifogások merülnek fel, a püspök eltávolíttathatja őt a házból.

A pap őrizze meg függetlenségét az alkalmazottaival szemben, ezért megfelelő fizetést adjon nekik, és azt rendszeresen kapják meg.

A paragrafus 8. pontja mértékletességre és józanságra inti a papokat. Az ez ellen súlyosan vétő visszaeső fegyelmi eljárásra és hivatalvesztésre számíthat.

Legyen a pap vendégszerető, különösen paptársaival. Csak kifogástalan erkölcsű személyeket hívjon meg az asztalához, mely még bérnialáskor is egyszerű legyen.

Megtisztelheti az esküvői lakomát részvételével, ha meghívták, de ott józanságot, mértékletességet és atyai jóindulatot kell tanúsítania. (28. §. 9. pont)

Egész lényében, így külső megjelenésében is legyen szerény. Ne dohányozzon az utcán. Mindig köteles papi öltözetben járni. Ez reverenda vagy papi civil. A reverendához (amely lehet zárt talár és címáda is) öv és kolláré tartozik. A reverenda színe fekete, szabása az egyházmegye ősi szokását követi. Kettős ujjú reverendát (manica) csak kanonokok, valamint címzetes apátok és prépostok viselhetnek. A reverenda öve is fekete. Violaszínű gombokkal ellátott reverendát vagy más színű övet csak azok viselhetnek, akiket az egyházi rangjuk, címük vagy a megfelelő egyházmegyei rendelkezések alapján kiváltsággal illet.

A reverenda mind az egyházi ténykedéseknél, mind pedig a templomon kívül is kötelezően viselendő. Az ún. „papi civil” csak kivételes esetekben hordható, pl. utazás alkalmával, rossz időben, sáros utakon, a gazdaságban. A papi civil „komoly szabású” fekete vagy legalábbis sötét színű, a kabát térdig érő. A kollaré itt is kötelező. (Persze ez nem csoda, hiszen különben mitől lenne papi az öltöny? A papi gallér adja meg az öltözék egyértelműen papi jellegét. A nyugati országokban ma divatos öltöny-nyakkendő és a hajtókára kitűzött kis kereszt összeállítás – egyfajta kvázi-papi civil – akkoriban még nem volt ismert, sőt nem is fogadta volna el a klérus nagy része, a pápáról nem is beszélve. Nagy megbotránkozással fogadta volna a szombathelyi egyházmegye papsága is, ha előre látja, amint pl. napjaink néhány francia püspöke nyakkendőben és egyidejűleg mellkereszttel jelenik meg a nyilvánosság előtt – amely viselet ellen a jelen sorok írójának semmi kifogása sincs. – K. P.) A kalap fekete vagy sötét színű, mentes a divat-utánzástól.

Cserkész- vagy leventeegyesületet vezető pap ilyen jellegű hivatalos funkciói (pl. táborozás, kivonulás) végzésekor viselheti a megfelelő egyenruhát.

A hajviseletben is komolyság és rendszeret jellemezze a papot. És nem csupán a hajviseletben: „Az elhanyagolt külső, a borotvátlan arc, a rongyos, piszkos és pecsétetes ruha a hanyagságnak; fényűző, piperkőc öltözködés és fésűlködés a komolytalanságnak jele volna.” (28. §. 10. pont)

A papok üdvözléjké egymást az utcán, még ha nem ismerik is egymást. „Óhajtandó, hogy az egyházmegye papjai ebben legyenek előékenyek idegen papokkal szemben is. (28. §. 10. pont)

A papi lakás bútorzata és felszerelése tiszta és ízléses legyen. A fényűzést és a felesleges költsékezést viszont kerülni kell. (28. §. 10. pont)

b) A tudomány ápolása

A papnak, különösen a hittudományokban, kellő jártasságot kell szereznie, és állandóan képeznie kell magát ezen a téren. Az életszentség és a tudomány a pap két nélkülözhetetlen „kelléke”. (29. §.)

Négy következő paragrafus a felszentelés utáni három évben leteendő, a teológiai tanulmányokat felelevenítő „ismétlővizsgálatokról” (30. §.), az önálló lekipásztori képesítést adó zsinati vizsgálatról (31. §.), és az évente kétszer tartandó esperesi kongregációs gyűlésről (33. §) rendelkezik. A 32. §. szerint a papnak holtig kell tanulnia. Tehát folyamatosan képeznie kell magát. „Szerezze meg a kiválóbb hittudományi műveket, hozasson szakfolyóiratokat, hogy a tudomány haladásával lépést tartson.” És egy jó tanács: „Legyen állandóan elfoglalva, mert a kísértések ellen ez is egyik hathatós eszköz.” (Ezt inkább tanácsnak, mint rendelkezésnek tekinthetjük.)

c) Egyéb foglalkozások

Az Isten szolgálója, a pap a hivatásával össze nem egyeztethető foglalkozásoktól tartsa távol magát. Nyerészkedés, kereskedés, tőzsde – mind olyan területek, amelyeket a C. I. C. büntetéssel sújt.

Bár a pap anyagi ügyekben is tanácsadója és irányítója a híveknek, de saját felelősségére üzleti vállalatot ne létesítsen. Csak püspöki engedéllyel vállalhat igazgatási, felügyelői állást pénzintézetekben, hitelszervezetekben és fogyasztási szervezetekben (hivatkozás a C. I. C.-re – 139. kánon). (34. §.)

A 35. paragrafus statútuma arra biztatja a papokat, hogy vegyenek részt a közügyek irányításában. Természetesen hivatali kötelezettségeik lelkiismeretes ellátására ez nem lehet negatív befolyással.

Országgyűlési képviselői és felsőházi tagságra csak saját püspöke és az érintett választókerület területén illetékes ordinárius előzetes engedélye alapján jelöltheti magát. Az engedély csak ritkán, indokolt esetben adható meg, a lekipásztori érdek sérelme nélkül. (A szombathelyi egyházmegye ténylegesen érintve volt ebben az ügyben, hiszen Huszár Mihály sárvári apátplébános országgyűlési képviselőként is tevékenykedett. — K. P.)

„Tartózkodjék a pap olyan politikai tevékenységtől, amely hívei közt pártoskodást és meghasonlást idézne elő.”

A papnak is joga van az „állásához mért tisztességes szórakozásra” — mondja az erre vonatkozó 36. §. Azonban lényegében csak tiltásokat tartalmaz. A példaadás és a lelkiélet szempontjából is ajánlatosnak tartja, hogy a pap az esti időt otthon töltsen. „Ez által jobban biztosíthatja áhitatgyakorlatainak elvégzését, lelki összeszedettségét, kellő nyugalmat és a rendes időben való felkelést. Csak fontos okból és kivételesen nézhető el a pap esti kimaradása.”

Általában kerülendő a színházak látogatása. Ha kivételesen mégis elmehet ide a pap, akkor csak erkölcsileg kifogástalan tárgyú „előadásokat” látogathat.

Általában táncmulatságokon sem jelenhet meg, mivel a törvénykönyv szerint: „...a táncmulatságok a mai korban az erkölcstelenség jellegét viselik magukon...”. (Pedig a maiakhoz képest bizonyára ártatlan időtöltésnek tűntek volna a derék „zsinati atyák” szemében, amennyiben a jövőbe látnak! — K. P.) Fontos érdekből, pl. ha valamilyen katolikus egyesület ügye megkívánja, jelen lehet, de ne hosszú időre, „... s tőle telhetőleg igyekezzék a keresztény erkölcsstan szempontjait érvényre juttatni.” Táncolni tilos, ez alól nincs kivétel.

Plébániája területén tilos vendéglőbe mennie. Ha utazáskor ilyen helyre vagy szállóba kényszerül, „... csak kifogástalan hírnevű helyiségeket keressen fel.”¹⁸¹

Kerülje a papi komolysággal össze nem egyeztethető, „bűnalkumul” szolgáló sportokat és játékokat. Kártyázni szabad, de az „... legyen inkább rövid időtöltés, mint nyereségvágyból üzött foglalkozás.”

Az is kívánatos, hogy a pap ne foglalkozzon vadászattal, mert az nem felel meg a papi lelkületnek. Csak annyi engedményt kaphat az ilyen érdeklődésű tisztelendő, hogy a szórakozásból üzött csendes vadászat eltűrhető, mindazonáltal csak hétköznapi, és csak botrány veszélye nélkül.

A fejezet előírásai meglehetősen szigorúak, nem sok mozgásteret hagynak egy világra nyitott, de ettől még egyáltalán nem „romlott”, sőt talán éppen ezért kiváló pasztorális képességekkel rendelkező pap számára — bár a szemináriumi nevelés nyilván nem ilyen irányba terelte a papnövendékeket. Persze a C. I. C. rendelkezései amúgy sem engedtek volna nagy mozgásteret a zsinatnak egy úttörő szellemű, előremutató pasztoráció és az

181 Érdekes párhuzam: Badenben, a freiburgi érsekségben 1854-ben az egyházi főhatóság bevezette a papok számára a vendéglő látogatásának általános tilalmát. Fő oka nem az alkohol veszélye volt, hanem a papság és a hívek közötti távolságtartás, illetve annak megakadályozása, hogy a papok liberálisokkal és az egyházzal szemben ellenséges személyekkel érintkezzenek. Lásd: GÖTZ VON OLENHUSEN, IRMTRAUD: *Die Ultramontanisierung des Klerus. Das Beispiel der Erzdiözese Freiburg*. In: WILFRIED LOTH (szerk.): *Deutscher Katholizismus im Umbruch zur Moderne*. Stuttgart Berlin Köln, 1991., p. 46–47.

erre alkalmas új paptípus lehetőségeinek megteremtésére. Bizonyára nem is lett volna rá alkalmas. Ez nem jelenti a korabeli papság leértékelését. Nagy része nyilván buzgó, áldozatra kész, jószándékú, példás keresztény életű klerikusokból állt. De világos, hogy körünk pasztorációjában ezek a rendeletek inkább kerékkötők lennének, a papi szolgálatnak a II. vatikáni zsinat általi felfogásától messze állnak.

Feltűnő, hogy a Szentírást, annak rendszeres olvasását, tanulmányozását egyetlen alkalommal sem említi a fejezet, pedig ennek központi helyet kellene elfoglalnia a papi életben! A törvénykönyv tárgymutatójában hiába keressük a SZENTÍRÁS, BIBLIA címszavakat, míg a „lótartás”, „kártyázás” címszót megtaláljuk! Hogyan lehetséges, hogy éppen a keresztény hit forrása (a Szentmagyomány mellett) marad ki a könyvből?¹⁸²

3. Igehirdetés

A zsinati törvénykönyv VII. része foglalkozik az igehirdetéssel, 8 oldalon és 29 §-on keresztül, amelyek öt fejezetet alkotnak. Kiegészítésként a vallásváltozásra vonatkozó állami rendelkezések csatoltattak az ötödik fejezet végéhez.

a) Templomi prédikáció

A papnak, elsősorban a plébánosnak hivatalból járó személyes kötelessége Isten ígé-jének hirdetése.

E kötelesség elmulasztása kánoni büntetéssel sújtandó. A káplán segíti a plébánost az igehirdetésben. Csak püspöki felhatalmazással rendelkező pap prédikálhat.

Igehirdetésre jogosultak az egyházmegye területén lelkipásztori teendőkkel megbízott papok, akik nem csupán a saját templomukban prédikálhatnak, hanem meghívhatók az egyházmegye bármely templomába vagy kápolnájába is, ameddig tényleges szolgálatban vannak.

Az egyházmegye területén prédikálhatnak és ott bárhová meghívhatók azon világi vagy szerzetes papok, akiknek a püspökség területén érvényes gyóntatásai joghatóságuk van.

A fenti kategóriákba nem tartozó papoknak püspöki engedélyt kell kérniük, ha bármilyen formában ünnepélyesen szólni kívánnak a néphez (prédikáció, lelkigyakorlat stb.). (358. §.)

Kötelező a szentbeszéd minden vasárnap és parancsolt ünnepen, illetve egyelőre a X. Piusz pápa által eltörölt, de a hívek által még „külsőleg megült” ünnepeken. De nemcsak ünnepeken, hanem bizonyos nyilvános áhítatgyakorlatokon is fel kell használni az alkalmat a prédikálásra, pl. nagyböjtben, ádventben. Ahol több szentmise is van (városokban – K. P.), ajánlatos, hogy a korai misében is legyen valamilyen rövid beszéd, in-telem. Ahol több pap szolgál, ott felváltva prédikáljanak. (Ami persze lehetetlenné teszi egy összefüggő prédikációsorozat zavartalan megtartását, de ilyenben akkor feltehetőleg nem gondolkodtak. – K. P.) (359. §.)

182 A SZENTÍRÁS szó azért itt-ott előfordul a könyvben, csak éppen nem a kíváncsi összefüggésben, hanem pl. így: „A breviárium és a Szentírás egy példánya minden körülmények között a papnevelőintézet könyvtárának juttatandó.” (563. §.).

A prédikálás tárgya mindaz, amit hinni és cselekedni kell az üdvösséghez. Időnként az egész hitrendszer sorra veendő, hogy „... a híveknek alkalmuk legyen minden igazság kifejtését hallani.” A vasárnapi prédikáció általában homília, (evangéliummagyarázat) legyen, „... ünnepeken pedig azok jelentőségének ismertetése.” (Ez utóbbi előírást meglehetősen zavarosan fogalmazták meg. – K. P.) (360. §.)

A 361. §. arról rendelkezik, hogy a szentbeszédek tételeit külön könyvbe kell feljegyezni. Ez azért szükséges, hogy a prédikálás rendszeres legyen, ne forduljon elő, hogy egyes igazságokat elhanyagolnak, másokat pedig a kelletténél többet ismételnek.

A szónok vegye figyelembe, hogy mikor, milyen alkalmából és kikhez beszél (azaz a célközönség szellemi és kulturális színvonalát – K. P.). Beszéljen egyszerűen, világosan, félre nem érthető módon. „Beszéde legyen theologailag szabatos. Ne legyen elvont, száraz fejtegetés, hanem bensőséges, meggyőződéstől áthatott ismertetés, könnyen érthető gyakorlati alkalmazással a mindennapi életre. Kerülni kell a profán vonatkozásokat; a feltűnést kereső, a hallgatók értelmi képességét meghaladó tárgyalásokat.” Tartózkodnia kell a személyeskedéstől, a célzásoktól. A harag és az indulatoság kiküszöbölendő. „Ne legyen a prédikáció szidás, hanem inkább buzdítás, bizalomrakeltés és vigasztalás.” (362. §.)

Az igehirdetőnek kellő tudásúnak és feddhetetlen életűnek kell lennie (363. §.), hogy „... példájával is prédikáljon”. Lelkiismeretes tanulással, elmélkedéssel és imádsággal készüljön a szentbeszédre, mert: „A prédikáló Isten nevében beszél.” (364. §.) (Az idézett mondatot talán nem így kellett volna megfogalmazni. – K. P.)

Általános irányelv, hogy a szentbeszéd félórás legyen. (Ma már valószínűleg ritka a félórás beszéd – K. P.). (365. §.)

A híveket buzdítani kell, hogy készségesen, áhitattal vegyenek részt a szentbeszédben, hiszen az igehirdetés és annak hallgatása is hozzátartozik az ünnep megszenteléséhez. (366. §.) (Emlékezzünk vissza arra az aggályra, hogy a hívek otthagyják a prédikációt! – K. P.).

A 368. §. a C. I. C.-re támaszkodva kimondja, hogy vásár- és ünnepnap októbertől májusig a délutáni istentisztelettel (ez nem mise – K. P.) kapcsolatban kötelező az úgynevezett „keresztény tanítás” a felnőttek számára. Ez kb. negyedórás legyen, és nem kidolgozott szónoklat, hanem „... a katekizmus egy-két kérdésének a nép felfogóképességéhez mért világos magyarázata kívántatik.” Az alapot a helyiek által tanult katekizmus képezze, az abban közölt elemi ismereteket gyakorlati példákkal kell megvilágítani. Körülbelül 4–5 év alatt kell feldolgozni a teljes katekizmust. (A „keresztény tanítás” bölcs dolognak tűnik, különösen akkor, ha belegondolunk abba, milyen hittani ismeretei lehetnek egy átlagos mai felnőtt hívőnek, még akkor is, ha aktív vallási életet folytat. – K. P.)

b) Iskolai hitoktatás

A második fejezet az iskolai hitoktatásra vonatkozó statútumokat tartalmazza. Az iskola is az igehirdetés helye (emlékezzünk csak vissza Mikes püspök erre vonatkozó gondolataira a zsinat 3. ünnepi ülésén! – K. P.), itt a tanulóifjúság hitoktatásban részesül. A hittanóra az igehirdetés egy módja, éppolyan gondos előkészületet igényel, mint a templomi prédikáció. (369. §.)

A hitoktatás a megszabott tervek és utasítások alapján történjék. Elemi iskolában az legyen az alapelv, „... hogy a gyermekek a szükséges ismereteket megszerezzék és a

lelkiéletet zsemeke korokban megkezdjük." Ezt folytatni és fejleszteni kell a középiskolában. (370. §.)

Gondosan fel kell készíteni az ifjúságot a gyónásra, az elsőáldozásra és a bérmlásra. A pap kötelessége ez, még abban az esetben is, ha a hitoktatást püspöki engedéllyel világi tanerő végzi. (371. §.)

Ahol külön vasárnapi istentisztelete van az ifjúságnak, ott a nekik megfelelő, egyszerű, rövid szentbeszéd tartandó, hogy a tanulók buzgón kövessék a hittanórán tanulatokat. (372. §.)

c) Belső misszió

A 373. §. előírja, hogy minden plébánián legalább tízévenként 8 napos népmissziót kell tartani, olyan időben, amikor a hívek többsége azon részt tud venni (a C. I. C.-re is hivatkozik). A népmisszió célja „... az elharapózott visszaélések megszüntetése, a bűnösök megtérítése, a lanyhák buzdítása és a jámbor lelkekben Isten szeretetének növelése.”

A népmisszió ügyének megkönnyítése végett megalakul Szent Márton oltalma alatt az egyházmegyei papok népmisszió-egyesülete.¹⁸³ Az egyesület többek között népmissziók és lelkigyakorlatok tartására vállalkozik.

A 376. §. a lelkigyakorlatokra hívja fel a figyelmet, mely a népmisszió hatását hivatott elérni a hívők kisebb csoportjában, egyes társadalmi rétegekben, különösen az értelmiségben, a tanulóifjúságban és az egyesületekben.

d) Külső misszió

Minden plébánián meg kell alakítani a „Jézus Szent Gyermekségének Társulata” és a „Hitterjesztés Egyesülete” nevű missziós egyesületeket. Előbbi az iskolás gyermekek, utóbbi a felnőttek körében szolgálja a külmiszió ügyét. A papság az „Unio Cleri” szövetségben munkálkodik a külmiszió támogatásán. Kívánatos, hogy minden egyházmegyei pap lelkes tagja legyen ennek a szövetségnek. (378. §.)

A hitterjesztés művét elsősorban imádsággal, de anyagi eszközökkel is elő kell mozdítani. (379. és 380. §.) A 380. §. felhívja a figyelmet arra, hogy – főleg a tehetősebb hívek – támogassák anyagiilag azt az „Opus S. Petri” nevű intézményt, „... amelynek célja a pogány népek részére saját vérükből való papokat nevelni.”

e) Másvallásúakkal való érintkezés

„A nemkatolikusokkal való érintkezésben komolyságot, szeretetet és jóindulatot kell tanusítani. Vegyesvallású plébánia híveit arra kell oktatni, hogy másvallású polgártársaikkal testvéri szeretetben éljenek, de legyenek óvatosak, hogy az együttélés folytan hitükben és vallásgyakorlataikban el ne hanyuljanak.” (382. §.)

Szó sincs itt azonban semmilyen elő-ökumenizmusról. Ez rögtön látszik a további előírásokból. Közös istentiszteletek nem engedélyezettek, mert „... a fogalmak összevarrására, az igazság elhomályosítására és végeredményben hitközömbösségre vezetnek.” (Erre rácafolta a történelem. Az ökumenikus istentiszteletek, Taizé éppen hogy nem a hitközömbösség melegágyai, ellenkezőleg! – K. P.)

Katolikus hívő nemkatolikusok vallási ténykedésében nem vállalhat részt és fordítva. Katolikus személy nem olvashat nemkatolikus kiadványokat. „Fontos okból polgári

183 A népmissziós egyet megalakítását Mindszenty javasolta, mint azt már korábban említettem.

hivatal, vagy tisztelet címén a pusztán szenvedőleges jelenlét (communicatio passiva) a nemkatolikusok temetésein, esküvőin és hasonló ünnepélyei tűrhető. (1258.2316. c.)” (383. §.) (Ezt talán nem is kell kommentálni. – K. P.)

A 384–386. §-ok a mindkét irányú konvertálás gyakorlati kérdéseivel foglalkoznak. Az olyan mondatok, mint pl. „Ha egy nemkatolikus vissza akar térni az egyházba...” (384. §.), amennyiben arra vonatkoznak, hogy egy nemkatolikus keresztény nem tagja Krisztus Egyházának, csak ha katolizál, egy hamis és teológiailag tarthatatlan álláspontot tükröz. Megjegyzendő azért, hogy a negatív viszony kölcsönös volt, és más felekezeteknél is bőven találkozhatunk katolikusellenes megnyilvánulásokkal az ökumenikus áttörést megelőzően.

4. Társadalmi tevékenység¹⁸⁴

A törvénykönyv VIII. része a papság társadalmi tevékenységével foglalkozik, 3 fejezetben:

a) Egyesületek

Az első fejezet a katolikus egyesületeknek szentelődött. „A pap tevékenysége nem merül ki a templomban és iskolában, hanem a gyakorlati élet küzdőterére is ki kell lépnie, hogy híveinek anyagi, kulturális és közéleti vonatkozásokban útbaigazítást adjon. (387. §.)

Ilyen irányú tevékenységének fontos terét képezik a katolikus egyesületek, melyek feladata: „... részint az, hogy általuk bizonyos keretben részleteztessék és hathatósabbá tétessék a lelkipásztorkodás, részint, hogy a világi apostolkodás közegei és munkatársai legyenek.” (388. §.)

A püspök joga a katolikus egyesületek alapítása és felügyelete. (389. §.) A plébános köteles a már működő egyesületeket fenntartani és irányítani, szükség esetén újakat alapítani. Az alapelv az, hogy egy adott területen csak annyi egyesület működjék, „... amekkora az illető területnek felvevő képessége...”. És csak olyanok, melyek megfelelnek a helyi körülményeknek. „Legyen az egyesületeknek kellően elhatárolt, alapszabályokban gyökerező és tartalmas működéskörük.” (390. §.)

A püspökség egyleteinek működését az egyházmegyei katolikus egyesületek központi bizottsága hangolja össze, melynek alapítását Pehm (Mindszenty) József kezdeményezte a zsinaton. (391. §.)

A törvénykönyv elsősorban a hitbuzgalmi egyesületeket ajánlja. Ezek közé tartoznak a harmadrendek és a kongregációk. Minden plébánián kötelező megalakítani az Ol-táregyletet (Feladata az eucharisztikus kultusz mélyítése)¹⁸⁵

184 Az I. székesfehérvári zsinat ezen témáit feldolgozó határozatai részletesebbek, alaposabbak. Ennek magyarázata lehet, hogy – bár a szombathelyi egyházmegye területén is képviseltette magát minden társadalmi réteg – Budapest egy része is a székesfehérvári püspökséghez tartozott, márpedig a főváros volt a politikai, társadalmi szempontból legfrekvenciáltabb, legmozgalmasabb része az országnak. (*Decreta Synodalia*. Az 1924. június 24-től 26-ig Székesfehérvárott tartott székesfehéregyházmegyei zsinaton hozott egyházmegyei törvények. Székesfehérvár, 1924. p. 31–33).

185 Az Ol-táregylet feladata: SD 166. §.

A törvénykönyv több konkrét társulat létrehozását is javasolja, köztük a Credo-egyesületeket, melyek a katolikus férfigákkal együtt az öntudatos katolikus élet kialakítását tűzték célul szabadabb keretek és kisebb tagsági kötelezettségek mellett. (392. §.)

A világi (tehát nem kifejezetten hitbuzgalmi) katolikus egyesületeket is a papnak kell irányítania, vagy legalábbis felügyelnie. A jótékonsági egyletek és a hívek anyagi és kulturális igényeit előmozdító, őket „a vallásellenes szocialista áramlatok” befolyásától védő szociális egyesületek (pl keresztényszociális szakszervezetek) tartoznak ebbe a kategóriába. (393. §.)

A nem kifejezetten egyházi társadalmi szervezetekben is igyekezzen a pap érvényesíteni a befolyását, különösen a cserkész- és leventemozgalmában, a gazdaköröknél, olvasóköröknél, keresztényi fogyasztási és hitelszövetkezeteknél. (394. §.)

Bátran szembe kell szállnia a híveket hitükben és erkölcsi felfogásukban veszélyeztető mindenmű szervezkedéssel, óvnia kell híveit a „titkos, kárhozott és gyanús” társaságoktól, amilyenek a szabadkőművesek, a szociáldemokrata és kommunista szervezetek. (395. §.)

Az egyházmegyei papságnak fel kell lépnie „az idegen pénzzel támogatott szekták” káros befolyása ellen. (396. §.) (A baptistákat is szektának nevezi a szöveg!)

b) Egyházközség¹⁸⁶

A második fejezet az egyházközséggel foglalkozik, melynek feladata „... a plébániai hívek összességét illető vagyoni jogi ügyekben intézkedni, a plébánost munkájában világi apostolkodással támogatni, a hitéletet és kat. társadalmi tevékenységet minden téren előmozdítani.” (397. §.)

A törvénykönyv szerint az egyházközség a plébános társadalmi tevékenységének leghathatósabb szerve. Minden egyházközségnek lehetősége van arra, hogy maga alkossa meg az alapszabályát. (398. §.)

A plébánia hívei egyetlen egyházközségi szervezetbe tömörülhetnek, ám ha szükségesnek látszik, a plébániához tartozó egyes községek külön egyházközséget alakíthatnak. Ilyenkor az egész plébániát érintő közös ügyekben az egyesített plébániai egyházközségi képviselőtestülettel, melybe a külön egyházközségek megbízottakat küldenek. (399. §.)

Az egyházközség elnöke a plébános, helyettese a megválasztott világi elnök. Az egyházközségi képviselőtestület határozatait a püspököknek kell jóváhagynia. (400. §.)

A képviselőtestület az egyházközség tagjaira adót vethet ki, amely alól a plébános természetesen fel van mentve. (401. §.)

Az egyházmegyei hatóság megadóztathatja az egyházközségeket, és országos egyházi célokra is megadóztathatók. Minden lélek évi 4 fillér kultúradót köteles fizetni. (403. §.)

Az egyházközségek hatáskörét és szervezetét nem tárgyalják a statútumok, mivel azokat a püspöki kar és a kormányhatóság által jóváhagyott alapszabályok határozták meg, a helyi alapszabályok nyilván ezekkel összhangban fogadtattak el.

186 Az egyházközség intézménye (ebben az esetben, eltérően a mai helyzettel, jogilag nem azonos a plébánia fogalmával) magyar „találmány”. Lásd: GERGELY, p. 100–104; 1930-ban a szombathelyi plébániát a püspök 6 plébániára, illetve lelkeszségre osztotta, de a város egyetlen egyházközséget képezett továbbra is.

c) A katolikus sajtó

A fenti témát tárgyaló fejezet előírásai mai szemmel olykor egyenesen felháborítóknak tűnhetnek, de ne feledjük, hogy még a II. vatikáni zsinat előtt születtek!

A plébánosnak figyelemmel kell kísérnie a hívek olvasmányait (pontosabban elsősorban neki). A katolikus hit és erkölcs tanításával ellenkező könyvek és sajtótermékek vásárlásától és olvasásától óvni kell őket, ez fokozottan érvényes az egyházi indexen lévő művekre. Szükség esetén a gyóntatószéket is felhasználhatja erre a célra, mert a gyóntató kérdéseket tehet fel a gyónó olvasmányaival kapcsolatban, és adott esetben akár szigorú eszközök alkalmazásával is elvonhatja a bűnalkalmaktól. Prédikációban is többször ki kell térni „... a rossz olvasmányok lélekrontó hatására.” (A tervezet vonatkozó része még a végleges szövegnél is szigorúbb volt.)

„Erkölcstelen irodalmi termékek terjesztését a 60002/1923. BM. rendeletre hivatkozással akadályozzák, ha kell, a közigazgatási hatóságok segítségével igénybevételeivel is (mármint a papok – K. P.)” (404. §.)

De ne csak tiltson a lelkipásztor, ajánljon is! A 405. §. Szerint javasoljon híveinek könyveket, katolikus újságokat, folyóiratokat, legyen segítségükre az előfizetések beküldésében. A 406. §. Ezt erősíti meg. A pap legyen sajtóapostol, azaz „... szerezzen a jó újságoknak és folyóiratoknak előfizetőket, járuljon hozzá a katolikus újságok színvonalának emeléséhez cikkek, hírek beküldésével, jóakarató észrevételekkel. Buzdítsa a híveket is, hogy a jó sajtó érdekében közreműködjenek és szívesen hozzanak áldozatot.”

Kötelessége a plébánosnak ellenőriznie, milyen újságokat járatnak vagy vesznek a hívei. Erről kimutatást kell készítenie, és azt az őszi koronagyűlésen évenként be kell terjesztenie. (407. §.)

IV. ÖSSZEFOGLALÁS

A szombathelyi egyházmegye 1927. évi zsinata lelkipásztori (pasztorális) zsinat volt, a korszak nagy színódusához hasonlóan. Semmilyen „egetrengető”, akár a katolikus világegyház, akár csak a magyar katolikus egyház életében meghatározó jelentőségű momentumról sem beszélhetünk a gyűlés kapcsán, de nem is az volt a feladata, hogy ilyesmit produkáljon. A feladat az egyházmegye működésének, a minél zavartalanabb pasztoráció feltételeinek biztosítása volt a modern (akkor modern) kor követelményeinek megfelelően. Úgy tűnik, a lehetőségekhez mérten sikeres volt a munka. A püspökség zalai részében a zsinatot követően elkezdődött a lelkipásztorkodás megújítása. Sorra alakultak az egyházmegyében a hitbuzgalmi egyesületek. Az elfogadott és megerősített statútumok részben 1998-ig, a III. zsinatig érvényben voltak.¹⁸⁷

A zsinat talán legjelentősebb, a magyar egyháztörténelem szempontjából is figyelemreméltó momentuma az, hogy Pehm József apátplébános, a későbbi Mindszenty bíboros itt mutatta meg a szélesebb egyházi körök előtt „oroszlánkörmeit”.

A neobarokk egyházképen persze nem sikerült felülemelkedni, de a zsinat még akkor sem lett volna képes komoly és előremutató reformok bevezetésére, ha a püspökkel együtt az összes résztvevő a II. vatikáni zsinat előfutára lett volna, hiszen a katolikus

187 KISS, p. 13.

egyház struktúrája és az „antimodernista” örület csírájában fojtott volna el minden „gyanús” kezdeményezést. És hát nem is voltak reformerek a „zsinati atyák”. A Krisztus és az Egyház iránti mély elkötelezettségüket, hűségüket azonban ez nem kérdőjelezheti meg. A mai katolikus keresztények pedig hálát adhatnak a Szentléleknek a II. vatikáni zsinatért, az evangéliumi szellemű igaz reformokért!

FÜGGELÉK

A SZOMBATHELYI EGYHÁZMEGYE 1927. ÉVI. ZSINATÁNAK RÉSZTVEVŐI

gróf Mikes János megyéspüspök
 dr. Boda János általános püspöki helynök, apostoli prot., kanonok
 dr. Tóth József nagyprépost
 dr. Tauber Sándor prelátus, kanonok
 Wallner József, kanonok, c. apát
 dr. Rogács Ferenc kanonok(a későbbi pécsi püspök)
 Honti Béla kanonok
 dr. Császár József szemináriumi rektor

Kerületi esperesek:

Óra Gyula	szombathelyi alsó kerület
Fuchs Ferenc	körmendi kerület
Huszár Mihály	sárvári kerület
Tancsics József	jánosházi kerület
Zimics József	vasvári kerület
dr. Király János	szombathelyi felső kerület
Németh Géza	szentgotthárdi kerület
Major Gyula	novai kerület
Könczöl Antal	kőszegi kerület
dr. Kiss Lajos	kemenesaljai kerület
Geiszlinger Béla	órségi kerület
Pehm József	zalaegerszegi kerület
Strassner József	pinkavölgyi kerület

dr. Gaál Sándor	szombathelyi plébános
-----------------	-----------------------

Az esperesi kerületek küldöttei:

Fábián Gábor	szombathelyi felsőkerület
Kincs István	kőszegi kerület
Bódiss András	körmendi kerület
Illés György	pinkavölgyi kerület
Mikics Géza	sárvári kerület
Tüll Géza	szentgotthárdi kerület
Kristóf István	vasvári kerület
Magyar János	jánosházi kerület

Kisfaludy Kálmán
Bedics Mihály
dr. Naláczy András

kemenesaljai kerület
novai kerület
letenyei kerület

A szerzetesrendek képviselői:

Jándi Bernardin O. S. B. dömölki apát
Nagy Balázs O. S. B.
dr. Piszter Imre O. Cist.
Steiner Miklós O. Praem.
Scheirich Bonaventura O. F. M.
dr. Ratnik Domonkos O. P.

A püspök által meghívott szavazati joggal rendelkező tagok (meghívásuk nem volt kötelező). Kopcsándy Sándor, Németh Károly, Varga János, dr. Géfin Gyula, dr. Palkó János

Meghívott tagok szavazati jog nélkül:

Németh Imre (esztergomi egyházmegyes), dr. Szendy László, dr. Székely László, Kappel János

Igazoltan távol: Tóth János ker. esperes, Németh György (őrségi küldött), és Veér Vilmos (zalaegerszegi küldött). Rosenblüh Antal (Szombathely-alsó) csak a zsinat végén vett részt.

A zsinatnak a püspökön kívül 51 tagja volt, akik közül 47-en voltak jelen végig a találkozáson.

PÉTER KOVÁTS

II COUNCIL AT THE DIOCESE OF SZOMBATHELY
1927

Count János Mikes, diocesan bishop, convoked the II Council at the Diocese of Szombathely between 5-8th October 1927, held in the Episcopal see. The council aimed at discussing the scheme of the new diocesan code, as well as presenting the final bill to the solely legislator, the diocesan bishop for ratification. The new code alternated the *Instructio Venerabilis Cleri Dioecesis Sabariensis* written by bishop János Szily. This former code regulated ecclesiastical life from the time the diocese was founded in 1777. Later in 1855 and 1884 it was republished in a slightly modified version. Naturally, the *Instructio* was already rather outdated in 1927, being inappropriate to regulate the legal life of the diocese.

In the activity of the council, József Pehm, titular abbot in Zalaegerszeg, – the later Prelate Mindszenty – played a significant role. It was him, who prepared one of the most remarkable documents of the council, concerning the reform of pastoral work in Zala county. Pehm wrote his memorandum based on his negative experiences gained throughout his years-long activity in Zala county. In the document he also makes suggestions in order to remedy these negative aspects.

The activity of the council may be considered as successful. The accepted and ratified statutes were partly in force until the III. Council was held in 1998. After the II. Council, the renewal of pastoral life started in the Zala region within the diocese. Several religious associations and societies were founded afterwards.



NÉMETH LÁSZLÓ

MINDSZENTY JÓZSEF ÉS A SANTO STEFANO ROTONDO

Második rész: 1947–1948

Mindszenty József bíboros, hercegprímás, esztergomi érsek XII. Pius pápától, saját kérésére, a Santo Stefano Rotondót kapta címtemplomul. Ennek előzményeit, a templom átvételét, valamint az azzal kapcsolatos további tervek és elképzeléseket tanulmányunk első részében bemutattuk,¹ amelyet azzal zártunk, hogy a bíboros 1946. június 20-án levelet írt XII. Pius pápának, amiről júliusban tájékoztatta a Püspöki Kar tagjait. A bíboros a pápától a Santo Stefano Rotondo és a mellette lévő kolostor tulajdonjogát kérte, hogy ott kialakíthasson egy önálló és független magyar papi kollégiumot és létrehozassa a Szent István által építtetett zarándokház utódját. A püspöki kar 1946. júliusi ülésen egyetértett a kéressel és felhatalmazást adott a bíborosnak arra, hogy további lépéseket tegyen az ingatlanok megszerzése érdekében. Mindszenty ennek megfelelően fáradozott ezen 1948. december 26-án bekövetkezett letartóztatásáig. Tanulmányunknak ebben a második részében ezt mutatjuk be. Az Esztergomi Primási Levéltárban őrzött és a tanulmány első részében már említett és ott leírt dokumentum lesz most is a fő forrásunk.²

- 1 NÉMETH LÁSZLÓ: *Mindszenty József és a Santo Stefano Rotondo, Első rész: 1945–1946.* in: MEV 16 (2004), 165–194. (a továbbiakban: NÉMETH: *Rotondo I.*). A kézirat nyomdába adása után jelent meg KOVÁCS GERGELY: *Isten embere, Szemtől szembe Mindszenty bíborossal*, Budapest, 2005. c. album, amely fotók közlésével mutatja be a bíboros életét. A szép kiállítású kötetben a szerző fényképeket közöl Mindszenty bíborossal kreálásáról (56–59. képek), valamint címtemplomának átvételéről (60. kép) is. A könyv végén található „*Három év krónikája I.*” nem tesz említést arról (230. oldal), hogy Mindszenty a San Pastore-i menekült tábor 1945-ben, első római útja alkalmával meglátogatta. Lásd: Új Ember, 1(1945), 19. szám, 1945. december 23: *XII. Pius pápa áldását küldte a magyar nemzetre, Mindszenty hercegprímás római útja.* Az „*Életút*” (226–229 oldalak) kronológiája pedig nem említi a bíborosi címtemplom átvételének időpontját (227. oldal). Érthetetlen ez utóbbi dátum közlésének kimaradása, hiszen az eseményről a könyvben található fényképfelvétel, a dátum (1946. március 3.) azonban se ott (60. kép), se a bevezető szövegben (62. oldal), azaz az egész könyvben sehol sincs megemlítve! A kronológiákban más fontos dátumokkal kapcsolatban is hasonló a helyzet.
- 2 Primási Levéltár a továbbiakban: PL. A dokumentumhoz lásd: NÉMETH: *Rotondo I.*, 166.

Az 1946. év második félévében, amint azt az első rész végén már említettük, fontos személycsere történt Rómában, a magyar püspöki kar képviselte terén. Lutter Ferenc³ az agenzia vezetését Péterffy Gedeon⁴ vette át, aki 1947 elején a Pápai Magyar Egyházi Intézet⁵ rektora is lett.⁶ Péterffy Rómába érkezését követően rövidesen tájékozódott a Santo Stefano Rotondóval kapcsolatos ügyről. Tárgyalt a Collegium Germanicum et Hungaricum rektorával, aki ekkor P. Karl Brust S.J. volt.⁷ Tárgyalásairól jelentést tett Mindszentynek 1947. január 24-én kelt levelében, amely a Rómából írt második küldeménye volt.⁸ Ez a tény önmagában jelzi, hogy milyen fontos kérdés volt ez, amelynek intézésére, kiutazása előtt, minden bizonnyal megbízást kapott. A levélben beszámol arról, hogy a Collegium Germanicum et Hungaricum az épületeket rendbehozta, a kolostorba beköltöztek az apácák és a csütörtöki villa- napon a papnövendékek használják a kertet, annak megfelelően, ahogy ezt korábban a rektor írásban jelezte. Szerinte mindez Mindszenty bíboros érdeme, hiszen korábban az épület és a kert elhanyagolt volt. A levélből kiderül, hogy személyes megbeszélése alkalmával Péterffy biztosította a Kollégium jezsuita vezetését arról, hogy a magyar primás nem kíván változtatni a Kollégium helyzetén, a papnövendékek nevelésén és fenn akarja tartani az eddigi jogviszonyt. A feszült helyzetben, benyomása szerint, ez nyugtatólag hatott. Ugyanakkor kifejtette nekik, hogy miért van szükség arra, hogy a Rotondo melletti épületben minél hamarabb létrejöjjön egy magyar papi kollégium. Felvetette, hogy a PMI elhelyezésére a kolostort vagy annak egy részét bérbe vennék, meghagyva a germanikus papnövendékeknek a lehetőséget a kert használatára. Ezt a gondolatot a Germanicum rektora nem vetette el, mert azt írásban is kérte. Péterffy szerint így a tervet olcsóbban meg lehetne valósítani, mint a tulajdon azonnali megszerzésével. A bérbevételi szándék írásba adásához a rektor levelében kéri a bíboros jóváhagyását, mert szerinte nincs más járható út. Álláspontját azzal is indokolja, hogy az eddigi történeti kutatás oly sok érzékeny pontot érintett, hogy azzal nem lehet eredményt elérni. Megismételi azt a véleményt, amit Vajda Ferenc⁹ már az előző évben megírt:¹⁰

3 Életrajza NÉMETH: *Rotondo I*, 168, 21-es jegyzet, illetve argentinai működéséhez TORBÁGYI PÉTER, *Magyarok Latin-Amerikában*, Budapest, 2004, 116–122.

4 Életrajza NÉMETH: *Rotondo I*, 189, 147-es jegyzet.

5 Rövidítése a továbbiakban: PMI. Történetéhez lásd: CSORBA LÁSZLÓ: *A Pápai Magyar Egyházi Intézet Rómában 1945-től napjainkig* in: *Száz év a magyar–olasz kapcsolatok szolgálatában. Magyar tudományos, kulturális és egyházi intézetek Rómában (1895–1995)*, szerk. CSORBA LÁSZLÓ, Budapest, 1998, 75–94. (Csorba László tanulmánya a továbbiakban: CSORBA: *A Pápai Magyar Egyházi Intézet*, az egész könyv: CSORBA i. m.).

6 Rektori kinevezésének felterjesztése PL 1283/1947. NÉMETH LÁSZLÓ: *Mindszenty József bíboros levelei a Pápai Magyar Egyházi Intézetben* (a továbbiakban: NÉMETH: *Mindszenty*) in: MEV 11(1999), 239.

7 P. Karl Brust S.J. 1947-től volt a Kollégium rektora. 1949. november 1-jén, Rómában hunyt el. SEIBEL WOLFGANG (szerk.): *Pontificium Collegium Germanicum et Hungaricum Katalóg 15. Oktober 1951*, Rom, 1951, 7.

8 PL 609/1947. 4. számú dokumentum.

9 Életrajza NÉMETH: *Rotondo I*, 185, 125-ös jegyzet. Római lelkészi működéséhez lásd: NÉMETH LÁSZLÓ: *Adalékok a római magyar lekipásztorkodás történetéhez, Első rész 1945–1963* (a továbbiakban: NÉMETH: *Adalékok I.*), MEV 14(2002), 205–214.

Azt kizártnak tartom, hogy a Szentszék a jezsuiták ellenére ebben a kérdésben Eminenciád javára döntsön.

Péterffy a bérbevétel lehetőségével egy átmeneti, kompromisszumos megoldás lehetőségét vetette fel, kilátásba helyezve azt a reményt is, hogy hosszabb távú békés bérlemény esetén, ténylegesen birtokba véve az épületet, bent lakva, egy távoli jövőben nagyobb esély lehet a tulajdonjog megszerzésére. Érdeemes megjegyezni, hogy Péterffy a PMI elhelyezésére tette a hangsúlyt. A levélben nem ír azokról az okokról, amelyek ezt sürgőssé tették, de feltételezhetjük, hogy a katolikus iskolák ellen Magyarországon 1946-ban megindult támadás áll a háttérben.¹¹ Ezek alapján és további erőfeszítéseit látva, talán nem járunk messze az igazságtól, ha feltételezzük, hogy azzal a konkrét megbízatással érkezett Rómába, hogy a PMI és a Római Magyar Akadémia¹² elválasztását mielőbb megoldja.

Miközben a PMI leendő rektorának levele úton volt Esztergomba, Gerő László¹³ január 25-i keltezéssel levelet küldött a bíborosnak, amelyet január 29-én iktattak az Érseki Hivatalban.¹⁴ Ebben Gerő beszámol a Santo Stefano Rotondóval kapcsolatos kutatásairól, amire az első részben már utaltunk, valamint arról, hogy a római ösztöndíjas éveit (1937–1938) követő hazatérése után tervet készített a templom és a kolostor hasznosításáról. Ezt írja:

A mai V. Miklós-pápa féle reneszánsz részt közös éttermi és olvasói-termek céljára meg lehetne tartani. A Medici-pápa és Zsigmond magyar király címereivel ékes reneszánsz küttal ellátott udvarra néző reneszánsz fagerendás mennyezetes, kökeretes ablakos kis cellácskák pedig az átutazó vendégek számára kiválóan alkalmasak, már csak a történelmi környezete miatt is. Maga a papi collégium (sic) állandó lakó-része az igazgatói és prefektusi lakások ill. szobákkal, egy kedvezőbb délkeleti szárny bővítését kívánná, ami nem kerülne sokba.

Minden valószínűség szerint Luttor Ferenc és Gerő László együttműködésének az eredménye a PMI és a RMA elválasztásának felvetése, amelynek a szükségességét Luttor, a PMI akkori rektora, oly magától értetődően említette Mindszentynek első római útja alkalmával.¹⁵ Erről Gerő ezt írja:

10 NÉMETH: *Rotondo I*, 187.

11 A II. világháború utáni magyarországi egyházi helyzetéhez lásd: LÁSZLÓ T. LÁSZLÓ: *Az egyház és állam viszonyának alakulása Magyarországon a második világháború után* in: *Katolikus Szemle* 16(1964), 1. szám, 17–29; SALACZ GÁBOR: *A Magyar Katolikus Egyház tizenhét esztendeje (1948–1964)*, (Dissertationes Hungaricae ex Historia Ecclesiae IX.), München, 1988, 9–53; ORBÁN JÓZSEF GYULA: *Katolikus papok békemozgalma Magyarországon 1950–1956*, (METEM könyvek 33), Budapest, 2001, 25–56; GARDONYI MÁTÉ: *A Magyar Katolikus Egyház önértelmezése a pártállam idején* in: *Vigilia* 69(2004), 25–32; BOZSOKY PÁL GERŐ: *A magyar keresztények hosszú éjszakája 1945–1986* in: BOZSOKY PÁL GERŐ – LUKÁCS LÁSZLÓ: *Az elnyomatásból a szabadságba*, Budapest, 2005, 11–120; KAHLER FRIGYES: *Egy papgyilkosság a jogtörténet szemével*, Brenner János volt rábakethelyi káplán meggyilkolásának körülményei és az ügy utóélete, Kőszeg, 2005, 13–63; TOMKA FERENC: *Halálra szántak, mégis élünk! Egyházüldözés 1945–1990 és ügynökkérdés*, Budapest, 2005.

12 A továbbiakban: RMA. Történetéhez lásd: UJVÁRY GÁBOR: *A Római Magyar Intézet története 1912–1945 között* és CSORBA LÁSZLÓ: *A Római Magyar Akadémia története 1945 után* in: CSORBA i. m., 19–43 és 45–68. Utóbbi a továbbiakban: CSORBA: *A Római Magyar Akadémia*.

13 Gerő Lászlónak a Santo Stefano Rotondóval kapcsolatos működéséhez lásd: NÉMETH, *Rotondo I*, 165, 2-es jegyzet.

14 PL 609/1947 1. számú dokumentum. NÉMETH: *Rotondo I*, 165.

15 NÉMETH: *Rotondo I*, 170.

A Via Giulián ma álló u.n. Collegium Hungaricumban együtt vannak a magyar állam ösztöndíjasai: művészek, papok, történészek, – ami mindig súrlódásokra vezetett a múltban is és csak szükségszerű megoldás volt.

Gerő az önálló papi kollégium kialakítására vonatkozó elképzelését annak idején megküldte Luttor Ferencnek, valamint a RMA akkori vezetőjének, akit levelében nem nevez néven.¹⁶ Az elképzelések mindenesetre teljesen egybevágóak azokkal, amelyeket a bíboros fogalmazott meg. Az indoklás pedig kísértetiesen emlékeztet a Püspöki Konferencia előző év júliusában tartott ülésén elhangzott érvelésre.¹⁷

Gerő levelére Mindszenty bíboros február 6-i keltezéssel válaszolt, jelezve neki, hogy felajánlott segítségét elfogadja. Megköszönte neki a címtemplomáról írt könyvének megküldését és meghívta egy személyes találkozásra február 10-én, hétfőn 10 órára, Budapestre, az Üri utcai Primási palotába.¹⁸

A bíboros Péterffy Gedeon levelére is ugyanaznap válaszolt. Legelső feladata egyikének azt adta, hogy a XII. Pius pápához előző év közepén intézett levelére szerezzen választ, mert az eddig nem érkezett meg. Ezért a pápának küldött levelet mellékelte a rektornak írt leveléhez, amelyben határozottan kifejtette álláspontját: nem kíván tárgyalni a Kollégiummal, sem a Jézus Társasággal, hanem a pápától vár választ, pápa elődei akaratának kötelező erejű végrehajtása érdekében. Reményét így fogalmazta meg:

*Nem tudjuk azonban, hogy a Szentszék a magyar zarándokház céljait illető bullákban megnevezett kártérítési összeg valamint a már csaknem 170 év óta elmaradt szolgáltatások fejében hol és milyen objektumot kíván felajánlani. A Santo Stefano Rotondo épülete nagy javításokra szorul. Ha azonban a Szentszék ezt kívánná kijelölni, a hozzá kapcsolódó sok magyar emlék miatt – a ráfordítandó költségek ellenére – elfogadnám.*¹⁹

Az 1776-ban lebontott zarándokházért tehát a bíboros mindenképpen kártérítést várt a Szentszéktől. A levél felveti azt a lehetőséget, hogy kártérítésként más ingatlan is szóba jöhetne, de egyértelműen kiderül belőle, hogy Mindszenty a címtemploma melletti kolostort szeretné megkapni. Kitér Péterffynek a bérbevétellel kapcsolatos javaslatára is. Álláspontja szerint az csak akkor jöhetne szóba, ha nem kelti azt a látszatot, hogy azzal a kártérítési igény megoldást nyert. A Rotondo esetében a bérleményt egyébként kizárólag a templommal kapcsolatban tudja elképzelni.

Közben Rómában 1947. január 26-i keltezéssel már elkészült a pápának írt levélre a válasz, az azonban csak majdnem egy hónappal később, február 21-én került iktatásra az Érseki Hivatalban.²⁰ Montini érsek²¹ küldte a választ, amelynek a lényege, hogy a

16 A RMA igazgatója 1936–1940 között Koltay-Kastner Jenő volt. Lásd: *Koltay-Kastner Jenő* in: Révai Új Lexikona, XII, Szekszárd, 2003, 157, utóda pedig 1940–1943 között Genthon István. Lásd: *Genthon István* in: Révai Új Lexikona, VIII, Szekszárd, 2004, 286.

17 *A Magyar Katolikus Püspökházi Tanácsokozások története és jegyzőkönyvei 1945–1948 között* (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae XIV), sajtó alá rendezte, szerkesztette és bevezetőt írta BEKE MARGIT (a továbbiakban: *MKPK jegyzőkönyvei*), Köln-Budapest, 1996, 118–119. Lásd. NÉMETH: *Rotondo I*, 188–189.

18 PL 609/1947 levélfogalmazvány az irat borítóján, kelt 1947. február 6-án.

19 PL 609/1947 2. számú dokumentum, kelt 1947. február 6.

20 PL 1192/1947 1. számú dokumentum.

21 Giovanni Battista Montini érsek, a későbbi VI. Pál pápa személyéhez lásd: NÉMETH LÁSZLÓ: *Rotondo I*, 168, 25-ös jegyzet.

Kollégiumot nagy kár érné, ha a kolostort elvinnék tőle, ezért a bíboros kérése nem teljesíthető.

Gerő, a február 10-i személyes találkozás után március 20-i keltezéssel írt levelet a bíborosnak, amelyben összefoglalta kutatásainak eredményeit és az ingatlanok jogi helyzetét.²² Leveléhez egy feljegyzést is csatolt.²³ Erre feltehetően a személyes találkozás alkalmával kapott felkérést. Ebben kifejti véleményét, miszerint a Szent Péter bazilika mellett lebontott templom és vendégház javának a visszaperlésére nem sok kilátás van. Korábban Fraknói Vilmos²⁴ és Luttor Ferenc mindent elkövettek, hogy felkutassák a dokumentumokat, de nem jutottak azok nyomára.²⁵ A történeti kutatásokból, véleménye szerint, elegendő az egyszerű és tagadhatatlan tényekre utalni, amelyeket levelében fel is sorol. Mindszenty további lépéseéhez levelének alábbi sorai adhatták az indítást:

Bár a Collegium Hungaricum egykori protektor bíbornokai²⁶ elrendelték, hogy 2–3 szoba rendeztessék be a magyar zarándokok befogadására, a Germanicum-Hungaricum otódlása alatt erre nem sok intézkedés történt. Pedig XIII. Gergely pápa 1580. április 13-án kelt bullájában – melyben a két kollégium egyesítését elrendelte – meghagyta, hogy az intézet az egykori pálos kolostort és magyar zarándokházat összes javaival együtt birtokba vegye, a magyar zarándokok iránt gyakorlandó szeretet kötelességét pedig teljesítse.

A fenti sorok mellett vastag jelzés látható és tartalma a későbbi levelezésekben gyakran visszatér majd. Gerő levelét jókívánsággal fejezi be. Reméli, hogy

Főméltóságodnak sikerülni fog a magyar Collegium és zarándokház ügyében megszerezni azt a jóakaratot, melynek a S. Stefano története oly beszédes tanúja, és mely minden magyarnak vágya.

A templom történetével, Gerő mellett – amint arra már utaltunk az első részben – Bánfi Florio²⁷ is foglalkozott, kifejezetten a bíboros megbízásából.²⁸ A bíboros titkára 1947. március 13-i keltezéssel írt levelében azt javasolta neki, hogy forduljon Péterffy Gedeonhoz.²⁹ Ennek feltehetően az állt a háttérben, hogy a Santo Stefano Rotondóval

22 PL 609/1947. 6. számú dokumentum.

23 PL 609/1947 5. számú dokumentum, kelt: 1947. február 21, címe: Jegyzetek a római S. Stefano Rotondo alapítványaira vonatkozóan.

24 Fraknói Vilmos 1843. február 27-én született Ürményben (Nyitra vármegye) és 1924. november 20-án halt meg Budapesten. Életéhez és római működéséhez lásd: CSORBA LÁSZLÓ: *A Fraknói-villa – a Magyar Köztársaság Szentszék melletti Nagykövetségének székhelye* in: *Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolatai 1920–2000*, szerk. ZOMBORI ISTVÁN, Budapest, 2001, 114 kk. (A továbbiakban: CSORBA: *A Fraknói-villa*) és VICZIÁN JÁNOS, *Fraknói (1874-ig Frankl) Vilmos* in: *Magyar Katolikus Lexikon*, III, Budapest, 790–791.

25 A Szent István király által létesített zarándokházzal kapcsolatos kutatásaikat mindketten publikálták: FRAKNÓI VILMOS: *A Szent Istvántól Rómában alapított magyar zarándokház*, Budapest, 1893, és LUTTOR FERENC, *Szent István egyházi kapcsolatai Rómával, Montecassinóval, Ravennával, Velencével, Jeruzsálemmel és Bizánccal* in: *Emlékkönyv: Szent István király halálának kilencszázadik évfordulójára*, 1. kötet, szerk: SERÉDI JUSZTINIÁN, Budapest, 1938, 425–446.

26 A Collegium Hungaricum alapító okiratában (*Apostolici muneris sollicitudo 1579. március 1.*) XIII. Gergely pápa négy protektor bíborost jelölt ki. ISTVÁN BITSKEY: *Il Collegio Germanico-ungarico di Roma, Contributo alla storia della cultura ungherese in età barocca*, Roma, 1996, 53–54.

27 Életrajza NÉMETH: *Rotondo I*, 186, 135-ös jegyzet.

28 NÉMETH: *Rotondo I*, 186.

29 A levélre Bánfi Florio utal 1947. május 19-én kelt válaszában. PL 5548/1947: *Bánfi Florio könyve a Santo Stefano Rotondóról*. Zakar András levele az aktában nem található.

kapcsolatos római ügyintézés, kutatást, a bíboros egy kézbe, az új agens és rektor kezébe kívánta összpontosítani.

Március vége felé Péterffy megküldte Esztergomba a Szent István zárándokház lebontására vonatkozó bulla szövegét,³⁰ amelynek megszerzésében Bánfi Florio segített neki,³¹ aki időközben válaszolt Zakar Andrásnak. Jelezte, hogy a bíboros címtemplomáról tervezett kiadvány kéziratát eljuttatta Péterffy Gedeonnak. Azt már egy évvel korábban, 1946 nyarán szerette volna megjelentetni, de nem volt rá fedezet. Kilátásba helyezte, hogy a végleges kézirat 1947 nyarára lesz meg, és szerinte annak ki nyomtatása Magyarországon olcsóbb lenne. Kitért Gerő művére is, amelyet plágiumnak minősít.³² Bánfi kéziratát Mindszenty augusztus 21-i keltezéssel véleményezésre megküldte Gerőnek.³³ aki igen rossz véleményt adott róla.³⁴ Kritikájának a lényege, hogy Bánfi nem használ forrásmunkákat. Nem mulasztotta el annak a lehetőségét, hogy felhívja a bíboros figyelmét Bánfi személyével kapcsolatos botrányokra. Zakar András ezt követően jelezte Bánfinak, hogy a bíboros a művet kiadta szakértőnek, aki azt nem tartotta megfelelőnek, s ezért a kiadásra több támogatást nem tudnak adni.³⁵ Mindszenty tehát Bánfi Florio ellenében Gerő Lászlónak szavazott bizalmat.³⁶

Péterffy 1947. április 24-i keltezéssel újabb levelet küldött a bíborosnak.³⁷ Tájékoztódásának eredményeiről beszámolva lényegében három témát érint. Elsőként a kártérítési igényrel kapcsolatban kifejti, hogy szerinte a Szentszékkal szembeni kártérítési igénynek nincs jogi alapja. Érvelése során egy érdekes szempontra is felhívja a magyar bíboros figyelmét:

Azt is tekintetbe kell venni, hogy a zárándokház és a kis templom az egész történelmi Magyarországé volt, és ha Eminenciád még nagy harcok után ezen az alapon szerezhne is valamit, előfordulhat az is, hogy a végső fordulóban jelentkeznének a horvátok, szlovákok esetleg a románok is, kérve a maguk részét belőle.

Megismétli továbbá a már korábban írt információt: a pápa a jezsuitákra bízta a kérdést, velük szemben hatalmi szóval nem akar döntené. Második témaként a Kollégium álláspontjának hátterét világítja meg. Rossz gazdaságpolitikával sok ingat-

30 A bulla latin szövege PL 1192/1947 2. számú dokumentum, kísérő levél nincs mellette. Péterffy Gedeon 1947. április 24-én kelt leveléből azonban kiderül, hogy a szöveget ő küldte. PL 3535/1947.

31 PL 5548/1947, kelt: 1947. május 19.

32 A levélben leírt kritikáját egy későbbi tanulmányában publikálta is. FLORIO BANFI: *Santo Stefano Rotondo* in: L'Urbe 15(1952), Num.1, 9.

33 PL 5548/1947.

34 A válasz ugyanazon a számon lett iktatva PL 5548/1947, kelt: 1947. augusztus 28.

35 PL 5757, kelt: 1947. szeptember 2. Az akta borítóján olvasható a levél fogalmazványa.

36 Bánfi Florio természetesen tovább is foglalkozott a templommal és később a tanulmányt kis módosítással megjelentette: *La chiesa di Santo Stefano Rotondo sul Monte Celio a Roma* in: *Annuario dell'Istituto Ungherese di Storia dell'Arte di Firenze*, I, 1948, 2–21. Az olasz magyar kapcsolatokra vonatkozó bibliográfiáját és működését lásd: SÁRKÖZY PÉTER: *I rapporti culturali italo-ungheresi e le ricerche storiche di Florio Banfi (1899–1967)* in: *Spiritualità e lettere nella cultura italiana e ungherese del basso Medioevo*, a cura di SANTE GRACIOTTI e CESARE VASOLI, Firenze, 1995, 295–317, valamint TUSOR PÉTER: *A vatikáni magyar kutatásokról* in: + ARTNER EDGÁR, „Magyarország mint a nyugati kereszténység védőbástyája”, *A Vatikáni Levéltárnak azok az okiratai, melyek őseinknek a Keletről Európát fenyegető veszedelem ellen kifejtett erőfeszítéseire vonatkoznak (cca 1214–1606)*, közreadja: SZOVÁK KORNÉL–TÖRÖK JÓZSEF–TUSOR PÉTER (*Collectanea Vaticana Hungariae Classis I*, vol. I), Budapest-Róma, 2004, LXXXIX–XC.

37 PL 3535/1947 1. számú dokumentum.

lant eladtak, ezért a megmaradt ingatlanokhoz görcsösen ragaszkodnak. Ezt látva veti fel egy esetleges csereingatlan felajánlásának lehetőségét. Erről korábban Vajda tárgyalásai során már volt szó,³⁸ de akkor érdemi lépés ebbe az irányba nem történt. Harmadik témaként a magyar zarándokok iránti kötelezettség elmulasztásának kérdésével kapcsolatban jelzi, hogy a Germanicum rektora szerint a kötelezettségnek a Kollégium eleget tesz azzal, hogy San Pastoréban közel 100 magyar menekültet befogadtak. A rektornak a vitában érvül szolgált, hogy az 1945 júliusában San Pastoréban létrehozott Magyar Otthonra hivatkozhatott.³⁹ Az Otthont egyébként Mindszenty első és második római útja alkalmával is felkereste.⁴⁰ Péterffy levelének végén főpásztorának jelzi: a Kollégium rektorától kérte, hogy ha a PMI végszükségbe kerül, bérlet formájában nyújtson helyet neki a Kollégium. Ez a kitétel jelzi, hogy a PMI rektora egyre inkább számolt Intézetének ellehetetlenülésével az RMA épületében, a Via Giuliani.

A kapott információt követően Mindszenty május 6-i keltezéssel válaszolt Montini érsek levelére.⁴¹ A XII. Pius pápának írtakhoz viszonyítva válaszában jobban kifejti érveit, amelynek lényege: nem kért mást, mint a XIII. Gergely pápa és VI. Pius pápa bullájában írt kötelezettség megtartását, vagyis hogy a Collegium Germanicum et Hungaricum gondoskodjon a magyar zarándokokról. Ezt a Kollégium kezdetben meg is tette, de később elhanyagolta. Minderre azért tart igényt, mert a pápai bullákban írtakat soha nem vonták vissza:

*Semmi mást nem merészelünk kívánni, minthogy a Collegium Germanicum et Hungaricum a pápák által ráruházott vendéglátás nemes feladatát vegye magára, amely kötelezettség gyakran nyert megerősítést és soha se lett csökkentve vagy megszüntetve, ezért most is érvényes.*⁴²

Érvelését a továbbiakban alátámasztja azzal, hogy amikor személyesen kereste fel a templomot, azt igen elhagyatott állapotban találta, ami arra utal, hogy a Kollégiumnak nincs rá szüksége. Péterffy alapos és megfontolt levelében írtak ellenére a megküldött pápai bulla ismeretében írta ezeket, kifejezve azt a reményét, hogy az elmondottak alapján sikerül megoldást találni a magyar papi kollégium és zarándokház elhelyezésére.

Péterffy levelére Mindszenty több mint egy hónappal később, június 11-i keltezéssel válaszolt,⁴³ amelyhez mellékelve megküldte a Szentatyának írt újabb levelét, kérve annak célba juttatását. Péterffyt felhatalmazta továbbá arra is, hogy keressen olyan ingatlant, amit megvásárolva csereként fel lehetne ajánlani a Kollégiumnak. Ezzel a felhatalmazással egy lényeges lépés történt az ügyben. A XII. Piusnak írt levél igen rövid és csak a lényegre szorítkozik: a PMI elhelyezése céljára kéri a kolostort vagy annak egy részét.⁴⁴ Ebben a levélben tehát nincs szó a zarándokház újraélesztéséről, hanem kizárólag a PMI elhelyezéséről.

38 NÉMETH: *Rotondo I*, 187.

39 Az otthonról lásd NÉMETH: *Adalékok I*, 200.

40 NÉMETH: *Adalékok I*, 198.

41 PL 1192/1947 3. számú dokumentum.

42 Eredetiben: „Nunc ergo nihil aliud exoptare audemus quam decretum Summorum Pontificum hospitalitatis nobile officium Collegio Germ. Hung. imponens, obligationem hanc saepe confirmatam, nunquam diminuatam vel revocatam, iterum ratam habere.”

43 PL 3535/1947, 2. számú dokumentum.

44 A pápának írt levél fogalmazványja az irat borítóján olvasható, illetve legépelve is megtalálható az aktában, a 3. számú. dokumentum: *Litteris Suae Excellentiae Rev. mae I.B. Montini certior factus sum de*

Montini érsek augusztus 1-jei dátummal válaszolt a bíboros május 6-i levelére, amelyben megismételte előző válaszát: a kérés sajnos nem teljesíthető.⁴⁵ A válaszról Mindszenty a Püspöki Konferencia október 8-i ülésén adott tájékoztatást a testületnek.⁴⁶ A jegyzőkönyv teljes terjedelmében hozza a latin nyelvű válasz szövegét.⁴⁷

1947 őszén a tárgyalások újabb fordulatot kaptak. Szentmihályi János miniszteri tanácsos, a kultuszminisztérium külföldi kulturális kapcsolatok ügyosztályának helyettes vezetője, a későbbi neves könyvtártudós és bibliográfus,⁴⁸ Rómában járt és ott tárgyalt Péterffy Gedeonnal is.⁴⁹ Érdeklődött a Santo Stefano Rotondo iránt. A találkozón szóba került az RMA és a PMI szétválasztásának szükségessége. Péterffy hangsúlyozta, hogy

az előírásokat szem előtt tartó, szigorú felfogású római egyházi körök soha sem voltak teljes mértékben megelégedve a Magyar Egyházi Intézet jelenlegi elhelyezésével, ezért a Rotondo melletti kolostort a PMI elhelyezésére kellene megszerezni. Csereingatlannak pedig a Fraknoi-féle Történeti Intézet villáját javasolta, amely jelenleg bérbe van ugyan adva, ismeretei szerint azonban a Magyar Tudományos Akadémia tulajdonát képezik.⁵⁰

A kétszintes, alapincézett, huszonnégy helyiséget magába foglaló villát Fraknoi Vilmos választott püspök építtette Antonio Ventura tervei szerint. 1884-re készült el azzal a céllal, hogy helyet adjon a Római Magyar Történeti Intézetnek.⁵¹ Az Intézet tudományos vezetését 1912-ben vette át a Magyar Tudományos Akadémia. A Falconieri palota (Via Giulia) megvétele után pedig, miután az Intézet átköltözött oda, a villát 1929. november 28-án kötött szerződéssel bérbe adták a *Società Anonima Pesca Reti Italia-nak*.⁵² A villa 1946. novemberében került ismét az RMA vezetőinek a látókörébe. Kardos Tibor, az RMA igazgatója⁵³ több alkalommal tett kísérletet arra, hogy a bérletet felmondja, de nem járt eredménnyel.⁵⁴

difficultatibus, quae in reddenda domo ecclesiae rotundae S. Stephani in Caelio Urbis Monte emerant. Cum tamen sacerdotale Institutum Pontificium Hungaricum (sic) alicubi collocari debet, liceat mihi ad pedes Sanctitatis Vestrae provoluto supplicari, ut ex aedificiis, quorum proprietatis ius ad S. Sedem spectant, unum vel saltem unius partem ad hunc fidem designare et tradere dignamini. Dátum csak a kézzel írt fogalmazványon van, amely eredetileg 1947. május 12. volt, ezt azonban átjavították júniusra.

45 PL 6638/1947: iktatószáma Segreteria di Stato di Sua Santità N. 142554. Az akta borítóján olvasható egy levéltervezet. Feltételezhetően a választ másolatban megküldték Péterffy Gedeonnak, Rómába.

46 Az akta borítójára ráírva: PK konferencia 37. A jegyzőkönyvben ténylegesen a 37. pont alatt szerepel a téma tárgyalása.

47 A MKPK jegyzőkönyvei, 265.

48 Szentmihályi János 1908. július 23-án Budapesten született és 1981. december 18-án ott is hunyt el. 1947-től 1949-ig volt a VKM főosztályvezető helyettese, majd főosztályvezetője. 1949-ben kizárták a Kommunista Pártból. 1953-tól az ELTE könyvtártudományi tanszékén tanított. Lásd: *Szentmihályi János in: Magyar Életrajzi Lexikon 1978–1991*, Budapest, 854–855.

49 PL 7635/1948 1. számú dokumentum: Péterffy Gedeon feljegyzése Mindszenty bíborosnak, kelt: Róma, 1947. október 30. 2. A feljegyzést a rektor 1947. október 31-én kelt leveléhez mellékelve küldte meg Esztergomba: 1. számú dokumentum.

50 A villa történetét lásd: CSORBA: *A Római Magyar Történeti Intézet*, és CSORBA: *A Fraknoi-villa*, 113–135.

51 CSORBA: *A Római Magyar Történeti Intézet*, 10.

52 CSORBA LÁSZLÓ: *A Fraknoi-villa*, 126.

53 Kardos Tibor irodalomtörténész és műfordító. 1908. augusztus 2-án született és 1973. december 19-én halt meg Budapesten. A római Collegium Hungaricum ösztöndíjasaként a római

Az előbb említett találkozóról készített feljegyzés tanúsága szerint a két intézmény, az RMA és a PMI szétválasztásának, a Rotondának a PMI elhelyezésére való megszerzésének és a csereingatlan megtalálásának kezdeményezője Péterffy rektor volt. Az illetékes magyar állami felügyelős szerv képviselőjének személyes látogatását jó alkalomnak tekintette arra, hogy a már korábban megfogalmazott elképzelések a magyar állami hivatalos szervek bevonásával megvalósuljanak. Erre utalnak a feljegyzés záró sorai, amelyben megmutatkozik kezdeményező szerepe:

*A tulajdonjogi és a cserével, kárpótlással kapcsolatos kérdések megtárgyalására azt javaslom, hogy a Kultuszminisztérium I. /kath./ és a X. /külföldi kulturális kapcsolatok/ ügyosztályainak megbízottai folytassanak megbeszéléseket.*⁵⁵

A PMI egyre nehezebbé váló helyzetét világítja meg az 1947. március havi működéséről a miniszternek 1947. április 4-én küldött jelentés.⁵⁶ Ebben Péterffy ezt írja:

Számtalan rosszindulatú és kivédhető gyanúsítás kíséri a Magyar Egyházi Intézet tevékenységét, különösen akkor, mikor Magyarországról olyan hírek érkeznek, hogy a kultuskormányzat részéről is az Egyházzal szemben barátságtalan lépések megtételére készülnek. Diplomáciai kapcsolat hiányában és a kultúrharcra szóló hírek között vajmi nehéz és csaknem kilátástalan feladat egyházi körök előtt magyar kulturális törekvéseket képviselni.

A helyzet komolyságára utal továbbá, hogy a jelentés komoly anyagi nehézségekről számol be, mert a működéshez szükséges összegek kiutalása nem történt meg.

Bizonyára ez is indokolta, hogy a csere felvetésének gondolata elnyerte Mindszenty tetszését. Kérte a rektort, hogy a tárgyalásokba vonja be a római követet is.⁵⁷ Óvatosságból azonban kikötötte, hogy a cseréket csak akkor lehet lebonyolítani, ha annak minden lépése biztosan megvalósul.⁵⁸ A csere érdekében Mindszenty Ortutay Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszterhez⁵⁹ fordult 1947. november 30-án írt levelében. A szükséges tájékoztatást követően felveti neki a csere gondolatát az alábbiak szerint:

tudományegyetemen tanult 1928–38 között több alkalommal. Lásd Kardos Tibor in: Révai Új Lexikona, XI, 259–260. A RMA igazgatója 1946. júliustól 1949. februárig volt. Lásd: CSORBA LÁSZLÓ: *A Római Magyar Akadémia története 1945 után* in: CSORBA i. m., 47–52.

54 CSORBA: *A Fraknói-villa*, 128.

55 PL 7635/1947 1. számú dokumentum.

56 PMI 25/1947.

57 A római magyar követ ekkor Velics László volt, aki megbízólevelét 1947. október 13-án adta át. Misszióját 1948. március 26-ig végezte. 1890. április 20-án született Drezdában és 1953. február 23-án halt meg Kálban. 1913-ben Bécsben lépett külügyi szolgálatba. 1917-től a külügyminisztériumban dolgozott, müncheni főkonzul volt, berni, majd athéni követ. 1944-ben a megszállt Athénból Törökországon keresztül Egyiptomba menekült a szabad görög kormányhoz. 1946-tól ismét Budapesten a külügyminisztériumban működött. Lásd Velics László in: *Magyar Életrajzi Lexikon*, II, Budapest, 1969, 982; PRITZ PÁL: *Iratok a magyar külügyi szolgálat történetéhez 1918–1945*, Budapest, 1994, 464; TOLNAI GÁBOR: *Szövegi jegyzék, Róma, 1949–1950 (Tények és tanúk)*, Budapest, 1987, 24. és 28–32, és *A magyar-olasz kapcsolatok kronológiája 1945–1965*, MOL XIX-J-1-k/ 1964. 4/aa. 6. d.

58 PL 7635/1947 7. sz. dokumentum, kelt: 1947. november 11-én, az akta borítóján olvasható a levél fogalmazványa is.

59 Ortutay Gyula 1947. március 14-én vette át a miniszteri posztot Keresztúry Dezsőtől. MÉSZÁROS ISTVÁN: *Pannonia Sacra, Mindszenty tanulmányok*, Budapest, 2002, 120. Mindszenty és a miniszter viszonyához lásd: MÉSZÁROS ISTVÁN, *Mindszenty és Ortutay, Iskolatörténeti vázlat: 1945–1948*, Budapest, 1989. A Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium nevének rövidítése a továbbiakban: VKM.

*A csere számára alkalmasnak látszik Rómában a Fraknoi-féle történeti intézet villája, mely jelenleg a Magyar Tudományos Akadémia tulajdona. ... A Magyar Tudományos Akadémiának a villa fejében átengedhetnénk a Római Magyar Akadémia épületének (Via Giulia 1) második emeletét, melyet kétségtől igen előnyösen tudna kihasználni mind a Tudományos Akadémia, mind pedig a Római Magyar Akadémia.*⁶⁰

A felvetést követően a bíboros a minisztertől azt kérte, hogy ha a javaslat elnyerte tetszését, folytassa le a Tudományos Akadémiával és az RMA-val a cserével kapcsolatos tárgyalásokat. Mindszenty levelét végül azzal a jókívánsággal zárta, hogy a csere megvalósulása hozzájárulna a magyar kormány és a magyar nép, valamint az Apostoli Szentszék ezer éves kapcsolatának öregbítéséhez.

A bíboros ugyanezen a napon a Collegium Germanicum et Hungaricum rektorának is írt egy levelet,⁶¹ amelyben kéri, hogy a PMI részére adja át a kolostort. Ismételten hivatkozik a pápai bullákban foglalt kötelezettségre és a menekült magyarok befogadásával kapcsolatban megjegyzi, hogy az a szeretet cselekedete és nem a zarándokok ellátása. Kérésének alátámasztására hivatkozik a Jézus Társaság vikáriusának 1946. január 25-i, valamint Montini helyettes államtitkár 1947. január 26-i levelére.

Magának a levél megírásának a ténye jelzi, Mindszenty számára egyértelművé vált, hogy – eredeti álláspontjával ellentétben – a tárgyalásokat mégis csak a Kollégium jezsuita vezetőivel kell folytatni, mert a pápához írt leveleivel nem érte el célját. Az elkövetkező év fejleményei is azt mutatták, hogy ez az út vezet a megoldáshoz.

Időközben Péterffy Gedeon javaslatára⁶² Mindszenty a római magyarok lelki gondozásának a megszervezésére Mester Istvánt⁶³ küldte Rómába. A II. világháború utáni első kinevezett római magyar lelkész, egri teológiai tanár 1947. augusztus 15-én érkezett meg Rómába.⁶⁴ A rendszeres magyar szentmisék 1947. november 2-án indultak el, amelyeknek a PMI kápolnája, valamint a Tiberis szigeten lévő Szent Bertalan apostol temploma adott helyet.⁶⁵ Mester emellett törekedett arra is, hogy a magyar közösséget a bíboros címtemplomához, a Santo Stefano Rotondóhoz is kösse. Rövid másfél éves működése alatt három alkalommal hívta ide a híveket szentmisére. Elsőként 1947. december 26-án, Szent István diakónus ünnepére. Ezzel zárult 1947.

60 PL 7635/1947 3. számú dokumentum.

61 PL 7653/1947 5. számú dokumentum.

62 NÉMETH: *Adalékok I*, 201.

63 Mester István pápai prelátus 1917. augusztus 20-án született Kassán, 1984. június 6-án halt meg Rómában. 1941. június 15-én szentelték az Egri Főegyházmegye papjává. 1941-ben szerzett doktori fokozatot a Pázmány Péter Tudományegyetemen. Egerben teológiai tanár volt, majd érseki szertartó. A Gergely Egyetemen szerzett egyházjogból licenciát. Tanulmányai befejeztével a PMI vicerektora volt. 1952-ben lépett a Szentszék szolgálatába. 1973-tól a Papi Kongregációban osztályvezető volt. A magyar emigráns irodalom lexikona, szerk. NAGY CSABA, Budapest, 2000, 687; DIÓS ISTVÁN: *Mester István in: Magyar Katolikus Lexikon*, VIII, Budapest, 2003, 994; személyének méltatása *Msgr. Dr. Mester István (1917–1984) in: Szolgálat* 63(1984), 92–93. és S.E.R. M. ROMERO DE LEMA: *Ricordo di Mons. Stefano Mester, Ad un mese della morte in: Osservatore Romano*, 1984. luglio 8, pag. 5. Sírja a Vatikánban, a német temetőben volt 1994-ig. Földi maradványait ekkor hazaszállították és Egerben, a bazilika altemplomába temették el 1994. november 12-én. *Mester István újratemetése Egerben és MIHÁLYI GÉZA, Római évek in: Új Ember*, 1994. december 4.

64 Mindszenty bíborosnak írt levele 1947. augusztus 16. PL 6035/1947.

65 Lelkipásztori működéséhez lásd: NÉMETH: *Adalékok I*, 201–205.

Az újesztendő elején, 1948 január első felében Péterffy személyesen felkereste Montini érseket az Államtitkárságon és kifejtette neki a PMI áthelyezésének szükségességét.⁶⁶ Tekintettel arra, hogy Magyarországon fölgyorsult a pártállami diktatúra kiépítésének folyamata, és így hónapról-hónapra súlyosbodott a hazai egyházi helyzet, a PMI felelős vezetőjének egyre sürgetőbb gondja lett, hogy önálló helyet találjon a papi kollégiumnak. A fejlemények alapján feltehetően Montini érsek szóban is megerősítette a korábbi álláspontot: az Intézetnek a Rotondó melletti kolostorban való elhelyezésére vonatkozó megoldás a Collegium Germanicum et Hungaricum vezetésének a kezében van, az ingatlan ügyébe az Államtitkárság közvetlenül nem szól bele. Ez készíthette arra Péterffyt, hogy a találkozót követően P. Karl Brustnak, a Kollégium rektorának január 19-i keltezéssel levelet írjon. A levelet másolatban megküldte Montini érseknek is.⁶⁷ Olasz nyelvű levélében arra utal, hogy a háború utáni magyar egyházi helyzet miatt feltétlenül szükséges a PMI elválasztása az RMA-tól. Hivatkozik Mindszenty 1947. november 30-i levelére és jelzi, hogy megbízást kapott a tárgyalások lefolytatására. Három megoldási lehetőséget vet fel. Az első lehetőség a vétel. Az eladás esetén a befolyt összeg hozzájárulhatna a Germanicum et Hungaricum impozáns új épületének a befejezéséhez. A második lehetőség az ingatlancsere lehetne, ehhez kéri a Kollégium javaslatát, a harmadik megoldás pedig a bérlet lehetne. Jelzi továbbá, hogy a Szentatyától nemzeti templom céljára kéri a templomot,⁶⁸ és ha azt megkapják a templom fenntartásával kapcsolatos kiadások nem terhelnék tovább a Kollégiumot. Péterffy biztosítja továbbá a rektort arról, hogy bármelyik megoldás esetén a Kollégium növendékei a kertet továbbra is használhatnák.

Péterffy feltehetően csak a rektornak írt levél elküldése után kapta kézhez Ortutay Gyula miniszter 1946. január 16-án kelt megbízó levelét. Ebben a levélben a miniszter kettős feladattal bízta meg a PMI rektorát. Egyrészt azzal, hogy tárgyaljon a Germanicum rektorával annak érdekében, hogy a Rotondo melletti kolostorban kaphasson helyet a PMI, másrészt azzal, hogy tegyen lépéseket a templom nemzeti templommá történő nyilvánítása érdekében.⁶⁹ A miniszter levelében írtak szerint az volt az elképzelés, hogy a kolostort a magyar állam veszi bérbe a PMI részére. Mindez arra utal, hogy

66 PL 1178/1947 1. számú dokumentum, kelt: Róma, 1948. január 19.

67 PL 1178/1947 1–2. számú dokumentumok. Az aktából nem derül ki, hogy a két levél másolatát mikor, és hogyan küldte meg Péterffy Esztergomba. A két levéllel együtt két fényképfelvétel is érkezett, amelyeken a templom belseje látható. Péterffy a rektor nevét olaszosan Carlo-nak írta.

68 Ekkor nem tekintették hivatalosan magyar nemzeti templomnak a Santo Stefano Rotondót, hiszen Mindszenty bíboros azzá nyilvánítását kezdeményezte. Bánfi Florio is ezt írta 1946-ban, a templomról készített kiadványában (PL 5548/1947): „*Róma magyar lakosainak nevében ama óhajunkat tolmácsoljuk, hogy a S. Stefano Rotondo adassék egyházi kultusz céljaira, a magyar szentek, elsősorban Sz. István király tiszteletére, s hogy a S. Stefano Rotondo legyen Öminenciájától alapított római magyar plébánia temploma, sőt a magyarok nemzeti temploma, annál is inkább, mert a magyar az egyetlen nemzet, melynek nincs temploma az Örök Városban.*” Ezzel szemben például Sárközy Péter is azon az állásponton van, attól fogva, hogy VI. Pius pápa kiadta a bulláját 1776. június 20-án, a Rotondo a „magyar nemzet római temploma” lett. SÁRKÖZY PÉTER: „*Roma est patria omnium fuitque*” Lászlai János erdélyi főesperes síremléke a római Santo Stefano Rotondo templomban, Budapest, 2001, 6.

69 PL 801/1947 2. számú dokumentum.

Szentmihályi János előző évi római látogatása alkalmával megfogalmazott elvek szerint alakultak a fejlemények a minisztériumban.

Péterffy megbízatásáról Boér Miklós miniszteri tanácsos⁷⁰ január 26-i keltezéssel másolatot küldött Mindszenty bíborosnak.⁷¹ Vele új szereplő jelenik meg az ügyben, aki a továbbiakban a minisztériumon belül igyekezett hatékony lépéseket tenni a PMI jövője érdekében.⁷²

A biztató fejleményekhez tartozik, hogy Gerő még januárban kilátásba helyezte a kolostor restaurálási költségei egy részének a biztosítását, amiről Mindszenty január 12-én kelt levelében tájékoztatta Péterffyt.⁷³

Karl Brust S.J., a Collegium Germanicum et Hungaricum rektora Mindszenty levelére hosszú, háromoldalas, latin nyelvű levélben válaszolt 1948. február 7-i keltezéssel.⁷⁴ Válaszában elzárkózik a kolostor átengedésétől arra hivatkozva, hogy a Kollégiumnak szüksége van rá. A levélben a bíboros által megfogalmazott érveket sorba véve többször is utal arra, hogy Mindszenty bíboros nincs megfelelő információk birtokában. Az épületek elhanyagolt állapotát a háborús körülményekkel, valamint az új Kollégium építésével indokolja, amely befejezéséhez közeledik. A kertet egyébként már mások is kérték, de azoknak se adták oda, mert azt használni akarják, mivel a Kollégium új épületének nincs kertje. A zárandokokról való gondoskodás kötelezettségével kapcsolatban a rektor azt válaszolta, hogy az már nem áll fenn, elsősorban azért, mert a zárandokházat (Hospitium), amelyet XIII. Gergely a Kollégium tulajdonába adott, maga a Szentszék bontotta le. Végül jelzi, hogy a templommal kapcsolatos javakra a Kollégiumnak szüksége van, annál is inkább, mert szó van egy agrárreformról, amelynek során más földtulajdonuk kisajátítása várható. Levelét azzal fejezi be, hogy bízik abban, a bíboros megérti érveit.

A PMI rektora közben a miniszteri megbízásra eljár, és erről jelentést küldött a VKM-be. Jelentését az ő tudtával Boér Miklós április 7-i keltezéssel megküldte véleményezésre Mindszentynek.⁷⁵

Időközben Hamvas Endre csanádi püspök⁷⁶ *ad limina* látogatásra érkezett Rómba.⁷⁷ Római tartózkodása alatt június 6-án 10 órakor kb. 60 fő részvételével szentmisét

70 Boér Miklós 1914. április 30-án született Szegeden, 1938. március 20-án szentelték pappá. 1939-ben tanulmányokat folytatott Rómában, majd az Esztergomi Szemináriumban tanított. 1946-tól a Vallás és Közoktatásügyi Minisztériumban (a továbbiakban: VKM) volt tisztviselő, majd 1948 januárjától miniszteri tanácsos, a katolikus egyházi ügyosztály vezetője. Schematismus Strigoniensis 1947. Budapest, 1947, 103; NAGY CSABA: i. m., 113; BORBÁNDY GYULA: *Nyugati magyar irodalmi lexikon és bibliográfia*, Budapest, 1992, 59–60. Személyéhez fontos a PL-ban a 7606/1948 számú irat, amelynek címe: *Boér Miklós V.K.M. állása*. Boér állására vonatkozó iratok mellett a Fraknói-villával kapcsolatos levelezése is ide került iktatásra. Az akta 4732/1948. számon indult 1948. július 7-én, és a jelzett számon állt meg 1948. november 2-án.

71 PL 801/1948 1. számú dokumentum.

72 Boér Miklós ekkor a VKM-ben betöltött állása mellett a Központi Szeminárium gondnoka volt és ott is lakott. A gondnoki állásáról azonban Mindszenty 1948 nyarán felmentette. PL 4686/1948.

73 Agenzia: Mindszenty 1947–48. Közli: NÉMETH: *Mindszenty*, 233–234, 3. számú irat.

74 PL 2691/1948 1. számú dokumentum.

75 PL 2691/1948 2. számú dokumentum. Az iratnak feltehetően itt volt az eredeti helye, tekintettel az akta iktatásának (1948. április 10.) és a levél keltezésének a dátumára (1948. április 7.), jóllehet az aktacsomóban az 1947-es évben iktatott iratok között található. Péterffy jelentése sajnos nincs az aktában.

76 Hamvas Endre 1890. február 27-én született Piskén. Teológiai tanulmányait 1910–1913 között a Pázmáneumban végezte. 1913. július 15-én szentelték pappá az Esztergomi Főegyházmegyében.

tartottak az Intézet kápolnájában.⁷⁸ A püspök az Intézetben lakott, volt tehát alkalma bőven tájékoztatni Péterffy az otthoni helyzetről, elsősorban a szerzetes iskolák küszöbön álló államosításáról és a Mindszenty elleni egyre fokozódó támadásról. Hamvást kiutazása előtt Mindszenty bíboros felkérte a Santo Stefano Rotondo ügyének előbbre mozdítására is – amint az kiderül Péterffynek írt soraiból.⁷⁹ Ebben a levelében arra is kitért, hogy a Germanicum rektorának a válaszával elégedetlen és ezért kilátásba helyezte, hogy válaszolni fog neki. A PMI elhelyezésével kapcsolatban körvonalozódó elképzelésről pedig ezt írta:

A Fraknoi-villa megoldása jónak látszik. Ki kellene azonban kötni, hogy a Fraknoi-villa tulajdonjogát vagy az Apostoli Szentszék vagy a magyar püspöki kar (sic) kapja meg. Ebben az utóbbi esetben fel lehetne ajánlani a lemondást az államtól eddig folyósított és folyósítandó dologi és személyi hozzájárulásról.

Boér Miklós állandó kapcsolatban volt Péterffyvel. Sikerült elérnie a VKM-ben, hogy a PMI átkerüljön a katolikus főosztályhoz és az Intézet ellátmányát is háromszorosára emeltette azért, hogy ha az Intézet önálló elhelyezést kap, működőképes legyen. Az ingatlan cseréről is folytatott tárgyalást a Magyar Tudományos Akadémiával.⁸⁰ 1948. június 23-i leveléből készített kivonat alapján azt gondolhatnánk, hogy a terv megvalósítására reális esély volt.⁸¹ Levelében jelezte azt is, megkérte Péterffy Gedeont, hogy szerezze be a Fraknoi-villa értébecslését. Boér még ugyanebben a hónapban azt a javaslatot tette Mindszentynek, küldesse ki őt Rómába miniszteri biztосként, hogy a tervet megvalósíthassa. Javaslátát azzal is alátámasztotta, hogy elképzelését egyeztetette Zakar András hercegprímási titkárral,⁸² Péterffy Gedeon pedig a barátja, így vele biztosan harmonikusan együtt tudna dolgozni. Ettől kezdve napirendre került Boér Miklós kiválása a VKM-ből, ami összekapcsolódott a PMI-nek a Fraknoi-villában való áthelyezésével.⁸³

1944. március 25-én szentelték csanádi püspökké. 1964-ben lett kalocsai érsek. 1970. április 3-án halt meg Kalocsán. VICZIÁN JÓZSEF: *Hamvas Endre in: Magyar Katolikus Lexikon*, IV, Budapest, 1998, 567–568. és BEKE MARGIT: *A Pázmáneum története az újraindulástól napjainkig (1803–2002) in: A bécsi Pázmáneum szerk. ZOMBORI ISTVÁN, (METEM Könyvek 37), Budapest, 2002, 333.*

77 Az *ad limina* látogatásra vonatkozó levelezés megtalálható a PMI irattárában a következő iratkötegben: „*Agenzia: Csanád 1948*”.

78 PL 6394/1948: Mester István lelkipásztori beszámolója, kelt 1948. szeptember 14. NÉMETH: *Adalékok I*, 204.

79 PMI 9b/1950. Drahos József érseki általános helynök Esztergom, 1950. március 29-én írt leveléhez van csatolva Mindszenty József bíboros 1948. május 31-én iktatószám nélkül kelt levele, amelyet agensi ügyekben írt Péterffynek, akit nem sokkal ezelőtt nevezett ki érseki tanácsosnak. Mindszentynek ez a levele a PMI-ben található leveleinek közzététele (NÉMETH: *Mindszenty*) után került elő, így abban nem található meg. Arra vonatkozóan, hogy Hamvas mit tett Rómában a Santo Stefano Rotondo érdekében, egyelőre még nincs adat.

80 A továbbiakban MTA.

81 PL 4514/1948 2. számú dokumentum.

82 A PL 4514/1948-es aktában található egy két oldalas lista (4. számú dokumentum), amelynek címe: Felkértem a „Római Szent István-féle Magyar Zarándokházzal kapcsolatos irodalomról kis összefoglalás elkészítésére”. Feltételezhető, hogy itt Zakar András titkárról van szó és a listát ő állította össze valószínűleg Boér Miklós számára.

83 Az Esztergomi Érseki Hivatalban 1948. július 7-i hatállyal indult egy aktacsomó (iktatószáma PL 4732/1948), amelynek ezt a címet adták: *Boér Miklós V.K.M. állása*. Nemcsak az állásával kapcsolatos levelek kerültek azonban ebbe az iratba, hanem a Fraknoi-villával kapcsolatban általa küldött iratok is. Az iratköteg a 7606/1948. számon található, kelt: 1948. november 2.

A bíboros a Germanicum rektorának, Karl Brust S.J. levelére július 22-i dátummal válaszolt,⁸⁴ amelyet megküldött Montini érseknek, Péterffynek, valamint a Jézus Társaság generálisának.⁸⁵ A két oldalas latin nyelvű levélben sorra veszi a rektor érveit. Mindjárt a levél elején kifejti, hogy 1947. november 30-án kelt soraival nem akarta jogi útra terelni az ügyet, csak arra akart utalni, hogy a magyar Egyháznak a háború utáni megújuláshoz szüksége van Rómában egy papi kollégiumra. Állításait dokumentumokra építette, amelyeket szakemberek kutattak ki, és a dokumentumokat a Prímási Levéltárban ő maga is látta. Nem a templomhoz való jogról írt, hanem annak adományozását kérte. Ennél a pontnál a bíboros P. de Boyle 1946. január 25-én kelt levelében írtakra hivatkozik.⁸⁶ A zarándokok ellátására vonatkozó pápai bulla rendelkezése szerint fennáll. A magyar püspökök készek vállalni a zarándokház terheit. A rektornak az agrárreformmal kapcsolatos érvével kapcsolatban pedig megjegyzi, hogy a kertet nem kérte, mert P. Poppe S.J. rektor azt írta, hogy a Kollégiumnak a kertre van szüksége, mivel az új kollégiumi épületnek nincs kertje.⁸⁷ A levél végén kifejezésre juttatja, hogy kész rekompenzálni a Kollégiumot a kolostor átengedése esetén. Sorait azzal zárja, bízik a rektor megértésében és bölcsességében, hogy talál megoldást.

Közben Magyarországon gyorsan alakultak az események. Péterffy jelentését kézhez véve Ortutay Gyula miniszter 1948. júliusában az alábbiakat közölte vele:

*A Pápai Egyházi (sic) Magyar Intézet jelenlegi elhelyezését a Palazzo Falconieri II. emeletén folyó évi szeptember 1-től megszüntetem és számára az úgynevezett Fraknoi-villában biztosítok elhelyezést. Ezzel az intézkedéssel ... másrészt a Pápai Egyházi Magyar Intézet elkülönítésével lehetőséget kívánok teremteni az Intézet sajátos jellegű munkájának zavartalan folytatására.*⁸⁸

A villát azonban ekkor a *Società Anonima Pesca Reti Italiana* bérelte, amelynek a kivonulására vonatkozó megegyezés még hátra volt. A miniszter ezért a levelében azt is jelezte, hogy a tárgyalások lebonyolítása érdekében Boér Miklóst miniszteri biztosként kiküldi Rómába. Erről nemcsak Péterffy-t értesítette, hanem Kardos Tibort, az RMA igazgatóját, valamint az MTA-t is.⁸⁹ Kodály Zoltán, az MTA elnöke⁹⁰ 1948. július 22-én kelt levelében felkérte és megbízta Ortutay Gyula minisztert, hogy

*a római Fraknoi-villa hasznosítása kérdésében legjobb belátása szerint saját hatáskörében intézkedjen.*⁹¹

Egyre aktuálisabbnak tűnt Boér római kiküldetése, aki várható kiutazása és a kapott felhatalmazás birtokában dr. Dárdy Abriani Gáborral, az MTA jogtanácsosával elkészített egy bérleti szerződéstervezetet az MTA és a PMI között. A tervezet tíz éves

84 PL 4514/1948 3. számú dokumentum. A levél két különböző formában is megtalálható az aktában.

85 A nevek a PL 4514/1948 akta borítóján vannak felsorolva.

86 PL 1532/1946 3. számú dokumentum.

87 A bíboros Francesco Poppe S.J. 1946. március 17-én kelt levelében írtakra utal. PL 1532/1946 6. számú dokumentum.

88 PMI 70/1948, a levél iktatószáma a minisztériumban: 250.284/1948. X. szám.

89 Az erre vonatkozó levelezést Boér Miklós másolatban megküldte Mindszentynek 1948. augusztus 2-án kelt leveléhez mellékelve, PL 4686/1948.

90 Kodály Zoltán zeneszerző, zenetudós, népzene kutató, zenepedagógus (1882–1967) 1946-tól 1949-ig volt a Magyar Tudományos Akadémia elnöke. Kodály Zoltán in: Révai Új Lexikona, XII, Szekszárd, 2003, 78.

91 PL 4686/1948. 1948. augusztus 2-i levél, 6. számú melléklete. A bérleti díjat az Érseki Hivatalban 1948. augusztus 4-i dátummal készített kézírásos vélemény túl magasnak ítélte. PL 5388/1948.

bérletre vonatkozott, az éves bérleti díjat 9.045 Ft-ban állapították meg.⁹² A cél tehát most már egyértelműen a PMI-nek a Fraknói-villába való átköltöztetése volt. Arról, hogy a villa később csereingatlanként szolgálhat a Rotondo melletti zárdá megszerzéséhez, nem esett szó. Ennek jele az is, hogy az Esztergomi Érseki Hivatalban 1948. július 19-én egy új aktát nyitottak: *Róma: Fraknói villa megszerzése* címmel.⁹³ Ebben található Péterffynek egy levele,⁹⁴ amely nincs aláírva. A Fraknói-villával kapcsolatos tárgyalásairól számol be, amelyeket azt követően folytatott, hogy a cserét Mindszenty előnyösnek értékelte. Tárgyalt Kardos Tiborral, az RMA igazgatójával, valamint Boér Miklós-nak a kérésére megküldte a Fraknói-villa értékbecslését, amelyet az Impresa Ing. L. Rebecchi készített el 1948. július 7-én, tehát még azelőtt, hogy Ortutay levele az Intézet áthelyezéséről megérkezett volna. Az értékbecslés három értéket állapít meg. A villa építési értéke: 18.964.920,- líra, lakó nélküli értéke: 16.000.000,- líra, lakóval együtt pedig 9.600.000,- líra. Péterffy levelében arról próbálja meggyőzni Mindszentyt, hogy a PMI költözzön át a Fraknói-villába. Érvelését így foglalja össze:

Jelen pillanatban állami területen, állami intézkedés által adott helyzetben élünk sok kényszerű korlátozás közepette. Ha más nem is történik, mint hogy elmegyünk innen, a minket szorító korlátozások megszűnnek és az a presztízs és szentszéki morális támogatás, ami eddig is védett csak gyarapodna a külvilág előtt. ... Egy önálló házban igazán senki nem nyúlhatna hozzánk.

A PMI rektora nagyon reálian mérte fel a helyzetét, hiszen még azzal is számolt, hogy rövidesen megszakadnak a kapcsolatok Magyarországgal. A várható helyzetben pedig mindenképpen előnyösebbnek ítélte az Intézet független elhelyezését.

Az aktára feltehetően Zakar András hercegprímási titkár kézzel a következőt írta rá: *Jön előterjesztés. Addig ad a.*⁹⁵

A nyár folyamán Boér Miklós egy hosszú levélben beszámolt a bíborosnak a Fraknói-villával kapcsolatos tárgyalásairól.⁹⁶ Leveléhez az ügyre vonatkozó minden dokumentumot másolatban mellékel, illetve hat pontban felsorolta érveit a csere mellett. Kilátásba helyezte azt is, hogy kiutazásakor a minisztériumból a szükséges felújítások elvégzéséhez az anyagi fedezetet magával tudja vinni. Mindszenty némi gondolkodás után⁹⁷ végül engedélyt adott neki arra, hogy elfogadja a római kiküldetést. Másik kérését is pozitívan bírálta el, mert engedélyt adott arra, hogy a következő évben ösztöndí-

92 PL 4686/1949: 1948. augusztus 2-i levél, 8. számú melléklete. A szerződés tervezete megtalálható az MTA levéltárában is, ahol levéltári jelzete: MTAK K 1244.231. Idézi: CSORBA: *A Fraknói-villa*, 129, 38. jegyzet.

93 PL 5015/1949.

94 A levél 1948. július 27-én kelt, tehát később, mint ahogy az aktát elindították. A levélben írtak alapján az értékbecslés és a fényképek Boér Miklóson keresztül jutottak el Esztergomba, Péterffy levele pedig valamivel később.

95 Ad acta.

96 A levél 1948. augusztus 1-jén kelt.

97 Ennek jele Boér aktájában (PL 5388/1948) egy kézzel írt vélemény, amely 1948. augusztus 4-én kelt, aláírása egy H betű. Az írás Boér személyi ügyének és az Intézet áthelyezésének összefüggését elemzi. Javaslat, hogy a kettőt szét kell választani. Megoldási módja megegyezik azzal, amit Boér Miklós keltezés nélkül és az Érseki Hivatalban augusztus 9-én iktatott levélben ír (PL 5525/1948). A megoldás azonossága alapján elképzelhető, hogy Boér Miklóst az Érseki Hivatalból Zakar András tanácsokkal segítette, amire utalás más leveleiben megtalálható. Lásd: 1948. október 26-án kelt levelét, PL7415/1948.

jasként folytassa római tanulmányait.⁹⁸ Problémát jelentett a hivatalos kiküldés és a személyes jövő összekapcsolása, amelyet azonban Boér úgy akart szétválasztani, hogy a hivatalos kiküldetést követően (hozzávetőlegesen két hetet tervezett erre), haza akart jönni, és utána szeretett volna visszautazni Rómába, mint ösztöndíjas.⁹⁹ Az útlevelet azonban nem kapta meg, így a hivatalos kiutazására nem került sor.¹⁰⁰

A PMI átköltözésére a Fraknoi-villába szeptember 1-jén a miniszteri intézkedés ellenére se került sor. Péterffy azonban tovább vitte az ügyet. 1948. szeptember 14-én kelt levelében azt jelentette Mindszentynek, hogy eddig csak egyszer volt alkalma megbeszélést folytatni a villa jelenlegi bérlőjével, aki hajlandónak mutatkozott a kiköltözésre, ha megfelelő lakást kap.¹⁰¹ Neheztelte a helyzetet, hogy éppen ezekben a napokban tárgyalta az olasz törvényhozás az új lakbértörvényt, amelyek új feltételeket teremtettek a bérlővel való tárgyaláshoz. Péterffy levelében beszámol arról is, hogy audienciát kért Giuseppe Pizzardo bíborostól, a Szemináriumok és Egyetek Kongregációjának prefektusától.¹⁰² Megbeszéléséről ezt írta:

*Ismertettem előtte a Santo Stefano Rotondo melletti kolostor megszerzésére irányuló lépéseinket és a Fraknoi villába való átköltözés tervét. A Bíboros Úr megelégedéssel és örömmel hallgatta ezt. Várja Eminenciának az előterjesztését erre vonatkozóan és a maga részéről a terv kiviteléhez végleges hozzájárulását Eminenciád javaslata alapján fogja megadni.*¹⁰³

Ezt követően valami információs probléma adódott, mert október 8-án Péterffy nem hivatalos levélben érdeklődött Zakar Andrásnál az ügy iránt, ugyanis leveleire egy jó ideje nem kapott választ.¹⁰⁴ A helyzet bizonytalanságát jelzik alábbi sorai:

Bizonyos kósza híreket halottam, hogy a miniszter vissza akarja csinálni a dolgot vagy vissza is vonta volna már. Nem értem a dolgot, mert a cseréből csak nekik illetve az Akadémiának lett volna haszna.

Zakar András október 13-án szintén magánlevélben válaszolt Péterffynek, amelyben ezt írja:

A villa ügyét – úgy gondolom – előbb itt kell rendezni s csak azután lehet kombinálni vele. Itt pedig sok tárgyalás és ígéretés után semmi eredmény. Így tehát még inkább a Rotondót kellene megszerezni, s a kárpótlást, ha kívánnak, szerény formában megadnánk a Coll. G.h.-nak. Lehetne esetleg szó arról, amint az eredeti elgondolás is volt, hogy ez a kárpótlás a villa volna – melyet lassan tárgyalásokkal esetleg meg lehetne kapni. Ha azonban neked sikerülne jogosan a villát megszerezni – amit nem remélek – akkor egyelőre oda lehet menni. Azt hiszem azonban, hogy

98 PL 5388/1948

99 PL 5525/1948. Boér jelentésén nincs dátum, azt 1948. augusztus 9-én iktatták az Érseki Hivatalban.

100 A kialakult helyzet miatt Boér a minisztériumban ellehetetlenült és végül 1948. október 28-án írt levelében állásáról lemondott, PL 7606/1948.

101 PMI 71/1948. A levél megtalálható a PL 6359/1948-as aktában is, amelyre tovább lépett (új iktatószámot kapott) a Fraknoi Villa megszerzése című akta. Az akta ezen a számon található meg a PL-ben.

102 Giuseppe Pizzardo bíboros 1877. július 13-án született Savonában. 1903. szeptember 19-én szentelték pappá, és 1930. április 27-én püspökké. XI. Pius kreálta bíborossá 1937. december 13-án. Annuario Pontificio 1948, Città del Vaticano, 1948, 49. 1970. augusztusában halt meg Rómában. Lásd: PMI 166/1970.

103 PMI 71/1948.

104 PL 6359/1948.

most a legjobb a helyzetünk arra, hogy ősi zarándokházunk újraalapítása megtörténhessen a Szentszék pozitív támogatásával, hiszen neki komoly erkölcsi obligója van erre.

A hercegprímási titkár sorai jelezik, hogy milyen illúziók éltek ekkoriban a primás legközelebbi környezetében is a római lehetőségekről. Úgy tűnik, hogy Zakar András nem reálisan mérte fel a helyzetet, amikor ismét a Rotondo melletti kolostor megszerzését helyezte az első helyre.

Péterffy tárgyalásait követően Mindszenty 1948. szeptember 25-én megírta a levelet Pizzardo bíborosnak, amelyben a papi kollégium és a zarándokház elhelyezésére alkalmas, kis ház megszerzését kéri, lehetőség szerint a Santo Stefano Rotondo melletti épületet. Levelében kilátásba helyezi, hogy a magyar püspökök készek a Kollégiumnak kártérítést adni. A levélben, amelyet másolatban megkapott Péterffy Gedeon, Tardini és Monti érsek¹⁰⁵ egy szó sincs a Fraknoi-villáról.¹⁰⁶

A PMI végül maradt a helyén, a terv meghiúsult, aminek feltehetően több összetevője is volt. Egy 1950-ból, Péterffy Gedeontól származó információ szerint a minisztérium nem folyósította az átköltözéshez szükséges hitelt.¹⁰⁷ Boér Miklós egyik levelében található egy utalás más, belső egyházi okra is. Véleménye szerint Bánáss László veszprémi püspök¹⁰⁸ gördített akadályt a terv megvalósulásához, kifejezetten Péterffy ellenében.¹⁰⁹ Ezeknek a tényezőknek a tisztázása azonban további kutatást igényel.

A kolostor és templom megszerzésére tett adminisztratív lépések mellett a római magyar lelkész, Mester István 1948-ban is több alkalmat megragadott, hogy a római magyar közösséget a Rotondóhoz kösse. Mindszenty bíboros névnapján, 1948. március 19-én délelőttre oda szervezett szentmisét, délután pedig stációs körmenetet.¹¹⁰ A tituláris bíboros kifejezett szándékát megvalósítandóan pedig augusztus 20-án, 10 órakor a Santo Stefano Rotondo magyar kápolnájában tartották a szentmisét, amelyet Magyary Gyula¹¹¹ mondott. A misén részt vett Velics László követ és kb. 100 hívő. A San Pastore-i Magyar Otthon énekkara énekelt. Mindenki kapott meghívót, sőt a misét meghirdették az Osservatore Romanóban is.¹¹² Mester István ezután rövidesen lemon-

105 PL 6359/1948 Péterffy 1948. szeptember 14-én kelt levelén olvasható kézzel írt feljegyzés valószínűleg Zakar András keze írása.

106 PL 6359/1948: *Liceat nunc humanissime rogare Eminentiam Tuam Reverendissimam, cui causa imprimis competit, dignetur benigne invenire aptam etsi parvam domum – si possibile est aedificium S. Stephani Rotundi – pro Domo Peregrinationis et Instituto Pont. Eccl. Hungarico in Urbe. Indemnificationem (sic!) aliquam quoque parati sumus praesentare Collegio Germanico Hungarico*

107 Római Magyar Kurir, 1950. március 5, 9. oldal. A lekipásztori értesítő szerkesztője ekkor Péterffy Gedeon volt, így feltételezhető, hogy az információ tőle származik.

108 Bánáss László 1888. október 14-én született Pozsonyban és 1949. április 20-án halt meg Budapesten. 1948. november 30-án, Debrecenben, Mindszenty bíboros szentelte veszprémi püspökké. VICZIÁN JÁNOS: *Bánáss László in: Magyar Katolikus Lexikon*, I, Budapest, 1993, 582.

109 Boér Miklós 1948. október 29-én kelt, Zakar András titkárnak írt személyes levelében (PL 7415/1948) ezt írta: *Azt hiszem nem fogom tudni elfelejteni Bánáss püspök Gida (sic Péterffy Gedeon) ellenes akcióját, aki az utolsó pillanatban lehetetlenné tette ezt a jól felépített és előkészített, s mint az események igazolják szükséges akciót.* Ismeretes, hogy a Püspöki Karban más püspökök is ellenszenvvel voltak iránta. SALACZ I. M., 14.: *Csapik, nyilván mert Mindszenty emberét látta benne, megtagadta az érintkezést vele.* Ez 1948. szeptemberében történt.

110 Mester István 1948. szeptember 14-én kelt beszámolója, PL 6394/1948.

111 Életrajzi adataihoz lásd: NÉMETH: *Rotondo I*, 168, 23-as jegyzet.

112 Osservatore Romano, 1948. augusztus 18.

dott és kérte felmentését a lelkipásztori munka alól. Utóda az a Vajda Ferenc lett, aki germanikus növendék volt, és akit korábban megbízott a bíboros a templom és a kolostor a jogi helyzetének a tisztázásával. Vajda folytatta elődje lelkipásztori munkáját. Így 1948. december 26-ra, Karácsony másnapjára, ő is, mint Mester István 1947-ben, a Santo Stefano Rotondóba hívta szentmisére a magyar híveket. Különös egybeesés, hogy Mindszenty bíborost éppen azon a napon délután tartóztatták le Esztergomban, a Primási Palotában.¹¹³

Mindszenty József bíboros tervét letartóztatása és elítélése egy időre megakadályozta, de az tovább élt és végül, ha nem is ott és nem is abban a formában, ahogy azt a bíboros megálmodta, de megvalósult és azt a bíboros életében még meg is látogathatta. Ennek a története azonban már egy újabb tanulmánynak, a harmadik, befejező résznek, lesz a témája.

LÁSZLÓ NÉMETH

JÓZSEF MINDSZENTY AND SANTO STEFANO ROTONDO (SECOND PART: 1947–1948)

Prelate József Mindszenty spared no effort to establish the Hungarian Pilgrimage House in the monastery building situated next to Santo Stefano Rotondo, instead of the Hungarian pilgrimage house demolished by a papal decree passed by Pope Pius VI in 1776. Beside this Mindszenty intended to settle the Papal Hungarian Institute also in the building of the pilgrimage house. From 1947 Gedeon Péterffy, new rector at the Papal Hungarian Institute was the person in charge in Rome to execute the plan. In the beginning the Prelate expected Pope Pius XII to accept their request (by way of compensation for the demolished pilgrimage house), yet he was to see that consultations with the leaders of the *Collegium Germanicum et Hungaricum* were necessary. His main argument was the fact that the papal bull made it their duty to provide for Hungarian pilgrims as well. Meanwhile, the situation of the Papal Hungarian Institute worsened in the building of the Hungarian Academy in Rome, thus its moving became rather urgent. Hungarian state leaders also encouraged this endeavour. Miklós Boér was responsible for the project within the ministry in charge. However, the resident of the Fraknói-villa, offered as property in exchange, could not be removed, thus the Papal Hungarian institute had to stay. Parallel to the attempts made in order to gain the ownership of the church- and monastery- building, Hungarian priests in Rome – namely István Mester and later József Vajda – organized masses for the Hungarian colony in Santo Stefano Rotondo to demonstrate the demand of the Hungarian colony. One of these masses was held on the very day – 26th December 1948 – , when Prelate Mindszenty was arrested in Esztergom.

113 MINDSZENTY JÓZSEF: *Emlékirataim*, Budapest, 1989, 223–233. A bíboros letartóztatásáról Drahos János vikárius generális 1949. január 15-i keltezéssel értesítette XII. Pius pápát a 429. kánon alapján kérve a szükséges intézkedését, PL 8919/1948.



SZILÁRDFY ZOLTÁN

SUJÁNSZKY ANTAL EMLÉKÉRE

Száz esztendeje, 1906. augusztus 13-án halt meg, s az esztergomi bazilika altemplomában nyugszik a 19. század kiváló irodalmár papja, aki ifjú kora egyik imádságos költeményében így fohászkodik:

*„És ha út halálos órám,
Nyughejül e' hazát
Nyerje testem, és a' lélek
Angyalidhoz térjen át.”¹*

Gyermekkori személyes élményem fűz a 91. évét megérő esztergomi főpaphoz. (1. kép) Már hat éves koromban Pomázon nagymamám biedermeier cseresznyefa szekrényében a családi, régi imakönyvek között fölfedeztem az acélmetszetekkel illusztrált csatos imádságos könyvet, amelynek szerzője Sujánszky Antal az *Ájtatosság gyöngyei* címet adta. Az aranymetszésű gyönyörű könyv Budán, az Egyetemi Nyomda kiadványaként 1846-ban jelent meg. (2–3. képek) Műgyűjteményem első darabjai közt szerepel az imakönyv, melyet nagymamám kérésére nekem ajándékozott. Később is sokat forgattam, különösen a magyar feliratokkal ellátott metszetek miatt, magam mellé képzelve mélyen hívő pomázi dédanyámat, Osztrólczy Pálné Palkovics Karolint, aki a vele egyidős könyvből imádkozhatott.

Szintén még egy gyerekkori emlékem Sujánszky dédunokahúgához, Laszlovszky Kálmánné Vaniek Etus nénihez kapcsolódik. Ő édesanyám iskolatársa és barátnője volt, ezért sokszor tettünk látogatást pomázi otthonába. Akkor már felnőtt fiatal voltam, amikor ágya fölött megláttam Sujánszky Antal bekeretezett fényképét, s megtudtam tőle, hogy nagyanyjának, Keresztúry Ödönné Sujánszky Ernesztinának nagybátyja volt a c. püspök, az esztergomi főkáptalan nagyprépostja. Megtudtam azt is, hogy Sujánszky Antal bőségesen végrendelkezett édes testvére, Sujánszky Imre ny. cs. kir. lovas, később csendőr százados leszármazottai javára, akik közül az egyik Ernesztin, valamint az ő gyermekei. Itt tartom kezemben a legapróbb részletekre kitérő végrendelet másolatát, melyet a család kegyelettel őrzött meg. A takarékpénztárban elhelyezett 114 000 korona készpénz, a sok ezer koronaértéket képviselő kötvények mellett szerepelnek még főpapi ékszerei, asztali készletek, bútorok, lovak és hintók, melyek majd az örökösök örömeire szolgáltak. Mindezt megelőzte a számos jótékonyági alapítvány,

1 *Órangyal. Vallási almanach, Honunk' gyöngéd hölgyeinek szentelve.* (szerk.: SZABÓ IMRE) Buda, 1843, 37.

egyházi intézmények (Aggápolda, Szent Erzsébet egyesület, Szent Vince egyesület) és a szegények támogatása. Távolabbi rokonairól, jótévedőiről, orvosáról sem feledkezett meg. Érdekesnek tartom, hogy végrendeletének társvégrehajtója, Csernoch János kanonok társára számára, csekély hálája jeléül a Boldogságos Szűz Máriának imázsámkolylul szolgáló szobor-oltárát ajánlotta fel.

A 19. század legjelentősebb kultuszának, Jézus Szentséges Szíve tiszteletének apostolaként alapítványt tett egy márványoltár fölállítására az Esztergomi Bazilikában. E végrendeletében jelzett szándékát meg is valósította Kiss György szobrászművésszel.² Az oltár különlegessége, hogy Jézus alakja mellett a Szent Szív ígéreteinak misztikus látnoka, Alacoque Szent Margit, a jobbán pedig Paduai Szent Antal térdelő szobraban névadó védencének, Sujánszky Antalnak donátori képmása látható. (4–5 képek)

Gazdag irodalmi munkásságát részletesen hozza az Esztergom Főegyházmegye papságának irodalmi munkásságát összefoglaló mű, amely még Sujánszky életében láttott napvilágot.³ A felsorolt művek között az *Órangyal almanach* első korábbi kiadását antikváriumban szerezttem meg. Benne finom acélmetszetek között nyolc verse található. A következő évtől már ő lett a szerkesztője a reformkor eme hatásos könyvecskéjének. Akkor már Emich Gusztávnál jelent meg Sujánszky szülővárosában Pesten, ahol 1815. augusztus 4-én született. Meg tudtam szerezni *Fényrajzok Jézus és az apostolok életéből* c. munkájának második kiadását, amely „legfinomabb 24 acélmetszettel” Lipcsében jelent meg 1854-ben. Érdekeség még *A piros tojások. Beszély hűsvéti ajándékul jó gyermekek számára*, a szabadságharc előtti évben megjelent könyvecske, valamint a *Tábori utasítás a gyalogság, lovasság és tüzérség számára. Németből Budavárának ostroma alatt egyhavi rövid időtartam alatt fordítva*. Ez utóbbi Pesten jelent meg 1849-ben 8 litográfiával. Különösen megragadott, hogy Prohászka Ottokár papnőveldei lelkész Szent Adalbert ünnepén, az esztergomi főszékesegyházban 1892. május 1-én tartott szentbeszédét, valamint Harcz a félszégsegek ellen c. munkájának önálló kiadását is Sujánszky Antal vállalta.⁴

Sujánszky Antal élete és munkássága átívelte a 19. századot, hazafiúi lelke a magyar kultúraért izzott, ezért halála centenáriumban verses imájával emlékezzünk rá:

„Isten-éltem’ alkotója,
Adj szívemnek érzetet,
Hogy szeresse szép hazáját.
’S benne minden szent helyet.

Mert kiterjedett határin
Nem találni lábnymot,
Mellyet a’ borús időkben
Honfi vér nem áztatott.”⁵

2 BEKE MARGIT: *Esztergomi kanonokok (1900–1985). Dissertationes hungaricae ex historia Ecclesiae* 10., Görres Gesellschaft Unterhaching, 1989, 27.

3 ZELLIGER ALAJOS: *Egyházi írók csarnoka*. Nagyszombat, 1893, 487–491.

4 ZELLIGER ALAJOS i. m. 415.

5 *Órangyal. Vallási almanach, Honunk’ gyöngéd hölgyeinek szentelve*. (szerk.: SZABÓ IMRE) Buda, 1843, 36.

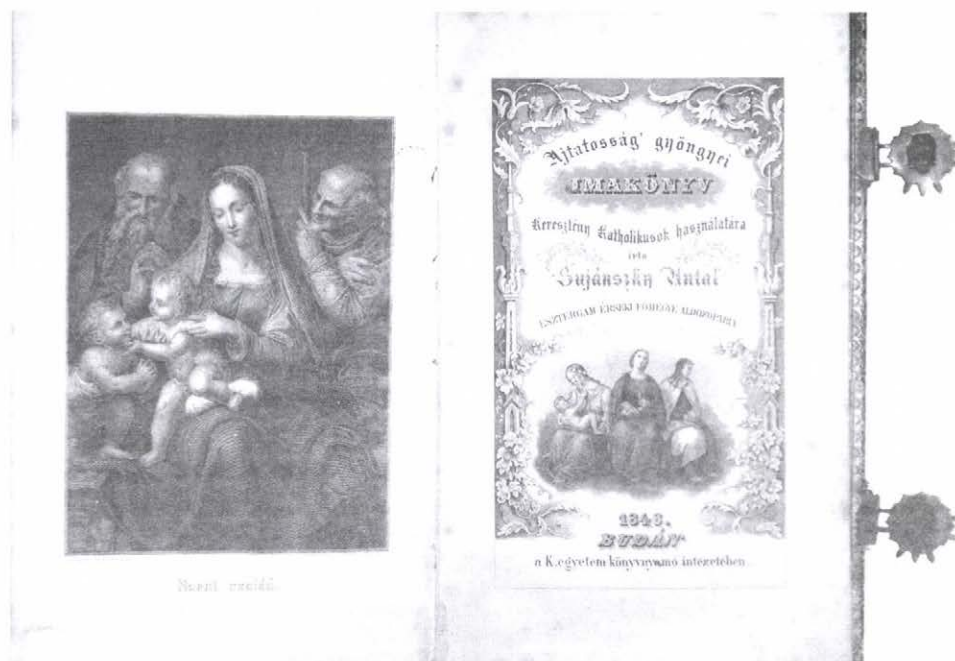
ZOLTÁN SZILÁRDFY

IN REMEMBRANCE OF ANTAL SURJÁNSZKY

The author of present paper remembers Antal Surjánszky, Roman Catholic priest in Esztergom, titular bishop, well-known church writer and poet (1815–1906), on the 100th anniversary of his death, as well as publishes five documents concerning his life.



*1. Surjánszky Antal választott püspök és nagyprépost arcképe.
1891, fénykép, Laszlovszky Imre tulajdonában.*



2. Sujánszky Antal: Ájtatosság gyöngyei c. imakönyvének címlapja és címlap előzéke. 1846. Acélmetszet, a szerző gyűjteményében.



3. A bőrkötésű imakönyv Krisztus-arcú rézcsatjával.



4. Kiss György: Jézus Szíve-oltár. 1906. Fehér márvány az Esztergomi Bazilikában.



*5. Pádúai Szent Antal alakjában Sujánszky Antal képmása,
részlet az oltárról.*



MOLNÁR GÁBOR

EGY BOGOTÁI MAGYAR SZOCIÁLIS PROJEKT TÖRTÉNETE
INTERJÚ P. MUSTÓ PÉTER SJ-VEL

P. Mustó Péter SJ 1978–1991 között élt Dél-Amerikában, Kolumbiában, ahol a szociális szférában dolgozott. Korábbi munkánkhoz kapcsolódóan,¹ azt elmélyítendő, sokrétű tevékenységéről, amit a magyar olvasók egyáltalán nem, vagy csak részben ismernek, beszélgettünk. Az atyát kolumbiai tapasztalatairól, az általa végzett szociális munka személyes indításáról, szakmai és elméleti háttéréről kérdeztem. Az alábbi mélyinterjú segítségével, saját tapasztalatain keresztül Latin-Amerika több országában történt események kapcsán kaptunk betekintést a XX. Század második felének történelmébe.

I. RÉSZ

M.G.: Mi az eredete annak a szociális munkának, amit az Atya Kolumbiában végzett?

M.P.: Én ugye 1977-ben mentem először Kolumbiába és 1979-ben kezdtem el igazán dolgozni Bogotában. Ekkor már legalább húsz éve működött egy gyakorlat a fejlett és fejlődő országok között, sok segítő szervezetten keresztül. Képzeld el azt, hogy én ott vagyok Bogotában, ahol már legalább húsz éve működik ez a gyakorlat, és ebből a munkából az egyház is kiveszi a részét, illetve az állami pénzek, szervezetek és alapítványok szintén kiveszik a részüket. Ez azt jelenti, hogy az USA-ból és Nyugat Európából küldenek szakképzett embereket és pénzeket, hogy a fejlődést elősegítsék. Ugyanakkor, az egyház és szerzetesrendek, mint saját koruknak a gyermekei, átveszik ezt a képet és feladatot. Mert ugye a hithirdetés most nem csak azt jelenti, hogy beszélünk a Jó Istenről vagy Jézus Krisztusról, hanem a hithirdetés abban is áll, hogy megpróbáljuk a szociális és társadalmilag igazságtalan helyzetbe jutott országoknak és néprétegeknek a felemelkedését és a fejlődését elősegíteni. Tehát, ebbe a valóságba pottyanok én bele, tehát nem én találtam ki ezt a rendszert. Az emberek ott engem egy bizonyos szereppel azonosítottak. Ezt úgy éltem meg Bogotában, hogy az egyházon belül, egy fontos szerzetesrend tagjaként látnak, aki Németországból jött, és pénzt kap a munkájához német barátaitól. És ezt mindenki így látja. Azt hiszik rólam, hogy én milliók felett rendelkezem, és a pénzt majd osztogatni fogom. Hát ebben a helyzetben mindig újra azt kérdezték tő-

1 Lásd: MOLNÁR GÁBOR: *Magyar hősök Latin Amerikában a XX. században. (1936–1997 között)*, in: *Egyháztörténeti Vázlatok*, 2005. Budapest. pp. 217–241.

lem: „Na, mikor kezdted meg a te művedet?” És szerettek volna engem megkönyékezní és támogatni, hogy indítsak el már végre egy saját intézményt.

M.G.: Elsősorban a németek szerették volna ezt a „saját” projektet?

M.P.: Nem, elsősorban a Kolumbiaiak, kisebb részt a németek. A németek is arra számítottak, hogy én az adományukat jó helyre teszem. Volt köztük is olyan, akivel beszéltem és kérdezte tőlem, hogy: „Hát miért nem kérsz tőlem pénzt?” De nekem eszembe se jutott, hogy pénzt kérjek tőle, mert nem is azért beszéltem neki, hogy pénzt kérjek tőle, hanem azért, mert tele voltam élménnyel és tele voltam tapasztalattal és megérintett engem ez az egész világ és érdekelt ez a számomra egészen új világ. Én pénzt tulajdonképpen nagyon ritkán kértem. Tehát, elsősorban bogotái emberek környékeztek meg engem, olyan emberek, akik tudják, hogy intézmények, amelyek a szegényeket segítik, azok munkát is adnak. Voltak ezek között egészen egyszerű emberek, meg volt pszichológus, mérnök, gyártulajdonos, hogy csak néhányat említsek. De a lényeg az, hogy volt egy csomó ember, akik részben jó szándékból, mert segíteni akartak, részben meg anyagi érdekből is, mert segítve szerettek volna pénzt is keresni – szerették volna, ha én alapítok egy intézményt a szegények megsegítésére valamilyen formában, amiből megélnék ők is, én is. Ezt így mondta nekem Roberto, egy jó szándékú mérnök: „Én is kapok fizetést belőle, és te is kapsz fizetést belőle, és még a szegényeknek is segítünk vele.” Hát ez így megy általában.

M.G.: Most az Atya úgy mondja, hogy ezt „ők” mondták először. Ez az Atyának a gondolataiban még nem is volt meg? Vagy meg volt, de ők rásegítettek azzal, hogy állandóan kérdezték?

M.P.: Na most, én kétség kívül akartam tényleg valamit csinálni. Hiszen azért mentem, hogy valamit előremozdítsak. Hogy én egy intézményt akartam-e alapítani, az egy más kérdés. Én ezt most neked nem tudom megválaszolni, de valószínűleg arra, hogy magam egy intézményt alapítsak, én ezután sose vágytam, ha így mondhatnám. Lehet, hogy hazudok most, vagy nem, de úgy gondolom, hogy én személyesen nem vágytam okvetlenül arra, hogy egy intézményt alapítsak. Én inkább, és amikor először mentem Dél- Amerikába 1977-ben és egy évig úton voltam, akkor meg akartam ismerni az intézményeket. Vagy inkább nem is intézményeket akartam megismerni, hanem meg akartam ismerni a kísérletezéseket, meg akartam ismerni programokat, terveket és embereket, akik próbálkoznak azon, hogyan lehet megváltoztatni a helyzetet. És itt egy nagyon fontos különbséget teszek, hogy én nem intézmények alapításában hittem, tehát nem abban, hogyha egy intézményt alapítunk, akkor az, valamit megváltoztat majd, hanem én abban reménykedtem, hogy fogok találkozni érdekes emberekkel, meg fogok ismerni programokat, kidolgozott terveket, kísérletezéseket, közösségeket. Tehát itt nem valami szerzetesi közösségre gondolok, hanem olyan városnegyedre, mondjuk, ahol az emberek megpróbálnak a saját hátrányos helyzetükön változtatni, önmaguk és mások javára is megpróbálják megváltoztatni a helyzetet. Ez azt jelentette, hogy a hátrányos helyzetűek hátrányukat behozzák, szóval, hogy lehetőségeik növekedjenek, hogy a társadalmi, gazdasági és kulturális életben tudjanak ők is sikereket elérni.

M.G.: Tulajdonképpen, ezek a tapasztalatai még az 1977-es körüta alkalmával történtek? Akkor történt ez tehát, emlékszem az Atyának a Szegedi Egyetemen tartott előadására 1991-ből, amikor mesélte, hogy visszatért az USA-ba és a volt főnöke ki dobta a kabátját a szemébbe, mert az olyan koszos volt?

M.P.: Igen. Ez az 1977-es, az első dél-amerikai körutam után történt. Ez nem azt jelenti, hogy én később nem ugyan ilyen formában kerestem mindig azokat az embereket és azokat a kísérletezéseket, hogy „Hogyan lehetne valamit jobban csinálni?”. És itt még fel-sorolhatnék neked sok mindent, nem tudom, hogy érdekes lenne-e számodra? Például együtt dolgoztam egy ideig egy pappal, aki magát papnak és szociológusnak nevezte, de ugyanakkor a püspöke kizárta – vagy én nem is tudom, hogy kizárta-e, de nem volt egészen hivatalosan az egyházi státuszban – és hogy mennyire volt ő igazán szociológus, az is egy kérdés, noha biztos, hogy tanult valami szociológiát, de mindegy. Ez az ember, Saturnino Sepúlveda, sok mindenbe belekezdett a szegények javára. Abban az időben dolgoztam vele együtt, amikor ő megpróbált olyan módon közösséget szervezni, hogy a saját családi örökségéből felvásárolt egy nagy telket, amit aztán apró parcellákra felosztva szegény embereknek olcsó pénzért eladott. Így visszakapta a pénzét is, a szegények meg jutányosan lakótelekhez jutottak. Minden darab telekrész 6×12 méter méretű volt, ami Bogotában a szegény emberek telkeinek az átlagos mérete. A Saturnino családi öröksége rövid időn belül megtelt kis kunyhókkal. Egyik kátránypapírból, a másik deszkák-ból, a harmadik eternit lapokból, a negyedik bádog vagy alumínium lemezekből épült. Én is segítettem ilyen házikót összeállítani: valami erősebb faágakat vagy dorongokat váz-ként egymással összekötöttünk és kátránypapírral körülvettük, felülre deszkákat tettünk és meg volt az 5×3 méter nagyságú kunyhó, amiben egy anya öt gyerekével lakott. A kunyhó mögött még maradt hely WC-nek, mosókonyhának, meg néhány csirkének vagy nyúlnek. Hamarosan üzletek nyíltak. A villanyt és vizet mindenki lopta a városi villany-póznákról és vízvezetésekről, ami büntetlenül történt, hiszen az egyes telekrészek még nem voltak a földhivatalban bejelentve. Nehézséget okozott a szennyvíz árkok megépíté-se, de annak is hamarosan neki kezdtek. És meg volt egy új városnegyed. Saturnino pe-dig a meglévő pénzen újra máshol is telket vásárolt, amit szintén felparcellázva eladott. Ezzel egy második városnegyed jött létre. Pár év alatt több ilyen városnegyedet alapított. Mindegyikben lakott átlagosan talán 200–300 család. Saturnino tulajdonképpen azt is re-mélte, amikor háromszáz családnak megadta a lehetőséget, hogy egész olcsón telekhez jussanak, hogy ezek az emberek majd össze fognak fogni, közösséggé válnak, és majd együtt harcolják ki maguknak a várostól mindazt, amit egy család egyedül nem tudna el-érni. Például, hogy konkrét legyenek, nem közművesített telkek voltak ezek, (sem vízveze-ték, sem szennyvíz vezeték, sem villanyvezeték nem volt, amint már mondtam) és ezek a telkek nem is voltak kiszemelve a város részéről arra, hogy ott majd építkezni lehessen. Tehát, először is a közösségnek, vagyis annak a háromszáz családnak, meg kellett volna egyezniük egymással abban, miként lépjenek fel közösen a hatóságokkal szemben, ho-gyan ismertessék el magukat hivatalosan, mint városnegyedet, annak minden jogával, hogy a településük urbanizálódhasson, vagyis városrészé alakulhasson. A földhivatallal is tárgyalniuk kellett volna, mert a telek, mint egész, még a Saturnino nevéen volt.

Na most, ebben volt még egy elem, amit talán nem szabad elhallgatni. Ez a pap és szociológus úgy remélte, hogy ezzel szolgálattal, amit a szegényeknek nyújt, fogja majd megszerezni az önkormányzati választásoknál a szükséges szavazatokat, hogy őt ezután beválasszák a városháza képviselőjének. Mások is így jártak el, ha politikai sikert akartak elérni. Tehát, azok az emberek, akiknek ő lakást szerzett, neki adták a szavaza-tukat. Ebben benne van az is, hogy ő szeretett volna politikailag is érvényesülni, ami az ő személyes vágya is volt, de ugyanakkor, jó szándéka is volt ebben, a városi önkor-mányzatnál képviselni is akarta ezeknek az embereknek az érdekeit. És ha már egyszer

beválasztják a városi önkormányzatba, akkor az ottani szokások szerint, minden önkormányzati képviselőnek, volt egy bizonyos éves büdzséje, amit arra használhatott fel, hogy a város fejlesztését szolgálja. És ezzel a pénzzel aztán ő megint szaporíthatta az ő választói körét.

M.G.: És ez a teológus – szociológus meg is valósította mindezt?!

M.P.: De őt soha nem választották meg, szegény embert. Ez volt az ő szomorúsága: akiket ő olcsón lakáshoz juttatott, azok az emberek később nagyon sok esetben ellene fordultak, mert ők azt várták el tőle, hogy ő megszerzi nekik mindazt a jogot, amiket nekik közösen kellett volna kiharcolniuk. És itt volt egy bizonyos mértékig egy – és most rávilágítok arra, hogy őbenne volt egy ideológia az iránt, hogy ezek az emberek, az önszervekedő, városnegyedek építő háromszáz család, ki fogják együtt harcolni maguknak azt, hogy ők, mint városnegyed el legyenek ismerve, ami azt jelenti, hogy lesz vízik és kiépített csatornák, majd aszfaltozzák az utcákat, óvodát építenek és minden csudát és mindent közösen. És ez egy ideológiája volt ennek a jó embernek, papnak és szociológusnak a fejében, nagyon jó szándékkal, de ő azt hitte, hogy ez így működni fog. Ugyanakkor ezek az emberek – és általában a szegény emberek, egyszerű emberek, még inkább másfélképp gondolkodnak – tudták, hogy Saturnino nem ígért meg nekik semmit, csak azt, hogy olcsón megkapják ezt a telket. És mást nem ígért nekik, csak azt még, hogy segíti őket majd tanácsadással, közösségi programokkal, ami segíteni fogja őket a szerveződésben. Ő sose ígérte meg nekik, hogy ő maga fog jogokat a városnál nekik megszerezni. A legkényesebb pont a telekkönyvi tulajdonlap kérdése volt. Sokan el kezdték követelni Saturninótól a megvásárolt telkük tulajdon lapját. Feketén- fehérén akarták látni, hogy az a darab föld, amiért pénzt adtak, az övéké. Ez a jó ember, az ő közösségi elképzelésében – most egy kicsit, mintha cinikusan beszélnék róla, de ez a közösségi elképzelésekben nagyon sokszor így van – Saturnino is egészen irreális elgondolásból indult ki. Azt hitte, hogy ezek a családok nem fognak veszekedni egymás között és vele. Azt hitte, hogy ezek a családok is majd az ő, vagyis Saturnino közösségi ideálját akarják megvalósítani. A fenét! Tulajdon lapot követeltek tőle, a szomszédjaikat pedig a pokolba kívánták.

M.G.: Tehát ezek az emberek, valós emberek voltak!

M.P.: Igen, ezek az emberek, valós emberek voltak és maradtak. És ők individuálisan akartak érvényesülni és nem közösségileg, mindenki a saját telkén, és akkor megindult a nagy harc és elsősorban azt vádolták, aki őket belerántotta ebbe a dologba. Ekkor a szegény Saturnino Sapúlvedat elkezdtek támadni, azt hiszem még bírósági feljelentéseket is kapott, hogy becsapta az embereket. Bár valójában nem csapott be senkit.

Na most, nem tudom, hogy mennyire érthető az, amit én most elmondtam?

M.G.: Teljesen érthető. Ezek kapcsán nekem Gabriel García Márquez-nek a Száz év magány című regénye jutott eszembe, arra asszociáltam, amikor Macondo faluban azok a „mágikus – realista” események történtek. Úgy tűnik, hogy ez Kolumbiában a valóság.

M.P.: Tehát igen, akkor ezt el tudod képzelni. Remélem, hogy ezt elég érthetően mondtam. Na most, én hosszabb ideig együtt dolgoztam Saturninoval. Több telket vettem tőle, szegény családok számára, akiknek nem volt pénzük még olcsó telekre sem. Sőt én magam is megpróbáltam az egyik városnegyedében élni, és építettem is ott egy házat magamnak, vagy végső soron nem magamnak, hanem ami aztán menhelyként működött volna utcagyerekek számára. Tehát valami ilyesmit építettünk, de aztán mivel a gyerekek nem voltak érdekelve abban, hogy ők ott dolgozzanak, mert ott dolgozni

kellett, mert a telek megvolt és a kunyhót fel kellett építeni, és ott sok munka volt, és az utcagyerekeim lusták voltak dolgozni. Ezt a házat aztán végül is elajándékoztam egy családnak '85-ben, amikor jött egy nagy természeti katasztrófa. A Ruiz vulkán kitört, földcsuszamlás keletkezett, ami egy egész várost elsodort,² Armerot. Ez egy nagyon fontos esemény volt Kolumbiában és akkor nagyon sok menekült jött onnan, akik életben maradtak, de mindenük elveszett, és egy ilyen menekült többgyerekes családnak ajándékoztam oda ezt a házat. Több más telket, sőt már beépített telket is elajándékoztam, mert olcsón jutottam hozzájuk és én azt gondoltam, hogy egy ilyen közösségen belül találok én meg a lehetőségét annak, hogy az én személyes munkám érvényesülésre jusson. Én olyan programban szerettem volna részt venni, ami ezeket az embereket segíti, akiknek nem volt semmilyük. Itt, ebben az esetben is nem én magam kezdtem egy intézményt, hanem Saturninoval próbáltam együtt dolgozni. Na most, voltak olyan személyek – amint már azt az előbb mondtam – akik rá akartak venni engem arra, hogy kezdeményezzek valami saját „művet”.

M.G.: Én értem, amit az atya nekem mond. Mégse világos egészen az, hogy mit jelentett az konkrétan, hogy „együtt dolgoztam ezzel az emberrel”?

M.P.: Ez azt jelenti, hogy én eljártam hozzá, hogy én szereztem neki pénzt, és az volt a szándékom, hogy letelepedek ott az ő egyik városnegyedében – amit ő is kívánt – és ott élek egy ilyen közösségben, mondjuk, mint közösség építő szociális munkás. Nekem az volt a vágyam abban az időben, hogy találjak egy közösséget, mondjuk egy városnegyedet, 200–300 családot, akik között együtt élve velük, a saját aktivitásomat, a saját személyemet valamiképpen bele tudom vinni. Mint Saturnino, én is a közösség fejlődését tartottam fontosnak, amiben az egyes embert is segíti a boldoguláshoz.. Ilyen elképzelésem volt, hát most ez a hetvenes évek végén – nyolcvanas évek elején, akkor ez volt az elképzelésem..., most mit csináljak...? Hogy jó vagy rossz, de így volt!

Na most erről a Saturninoról többet már nem is mondok. Azt kérdezted, miben állt az, hogy én vele együtt dolgoztam?

M.G.: Igen, illetve az volt az alapkérdés, hogy a munka ötlete az honnét jött, az Atyától, vagy máshonnan?

M.P.: Nem, az ötlet az nem tőlem jött, az ötlet az a Sapulvedától jött. De az ötlet azoktól az emberektől is jött, akik ezrével és százezrével kerestek maguknak lakást, tehát keresték a lehetőséget, hogy olcsón lakáshoz jussanak. És nagyon sokan alapítottak új városnegyedeket, különösen politikusok. Ők, ezáltal nemcsak pénzhez és befolyáshoz jutottak, hanem ezen a módon választókat is toboroztak maguknak. Ez a rendszer most is működik. Már talán egy kicsit ügyesebben, mint régebben, de mindenképpen úgy, hogy csak olyan telkeket adnak el az embereknek, ahol már a közművesítés megtörtént. Vagyis ahol a hatóságok engedélyével kezdik az építkezést, és a tulajdonosok nevét azonnal bejegyzik a földhivatalban. Ezek az új települések általában már közel vannak, vagy a közüzemi szolgáltatások (villany, víz, szennyvízcsatorna stb.) könnyebben elérhetőek. A városnegyedet fejlesztő személy vagy szervezet pedig – mögötte mindig politikusok állnak – a hivatali ügyek intézését nem hagyják az új tulajdonosokra, hanem arról maguk gondoskodnak. Vagyis semmi „közösségesdi”. Tehát éppen nem úgy járnak el, mint Padre Saturnino. Ők követik a piacgazdasági ideológia mintáját, míg ez a jó

2 Megjegyzés: A Nevado del Ruiz vulkán katasztrófájáról van szó 1985 novemberében. A negyvenezer lakosú Armero települést éjjel elöntő iszapcsuszamlás a város lakosainak a felét álmában ölte meg.

szándékú atya, magamat is beleértve, a szegények közösen végzett erőfeszítésében látuk az üdvösséget. Azt reméltük, hogy szolidáris embercsoport alakul majd ki a városnegyedünkben, és azok közösen küzdenek meg a jövőjükért. Ez persze elméletben gyönyörűen hangzott. Mi a vallásos ideológiát vallottuk – ha így fejezhetem ki magam.

M.G.: Ezek szerint, a Saturnino Sepúlveda, ő is egy ilyen, idealizáló – elméleti ember volt?

M.P.: Teljesen, teljesen olyan szent ideológiát követett, mint én. Na most, ő belement teljes lélekkel ebbe a munkába, amibe én csak besegítettem – bekerültem, de vég eredményben sosem költöztem oda igazán egyik városnegyedébe sem, mert ugye sok ilyen városnegyedet alapított, a sok alatt azt értem, hogy legalább tízet.

M.G.: Tízszáz háromszáz család, az legalább háromezer család, ami kb. jelenthet több, mint tízezer embert.

M.P.: Az lehet, igen. De lehet, hogy még többet is. Tehát, én sosem költöztem igazán oda és mindég volt bennem egy bizonyos nosztalgia, vagy egy bizonyos kudarc érzése, hogy nem sikerült nekem belevágni, vagy beköltözni oda igazán és ott, hogy úgy mondtam, „elveszni” egy ilyen munkában.

M.G.: Úgy érzem, lehet, hogy tévedek, de a Sepúlvedának, nem sikerült az Atyát, úgymond, maga mellé állítani.

M.P.: Igen, az sem sikerült. Én rájöttem arra, hogy őt az én munkám inkább abból a szempontból érdekelte, hogy szerette volna – de valójában, nem tudom ezt – hogy pénzt szerezzen neki, de ez talán mégsem igaz.

M.G.: Most szeretnék visszatérni a személyes érintettség kérdéséhez. Hogy van ez? Mi volt a személyes indíttatása ennek a munkának?

M.P.: Tehát, a személyes érintettség, mondjuk az én részemről is, ott kezdődik, hogy miért mentem én például Bogotába – ennek van egy egészen személyes oldala is, hogy miért mentem egyáltalán messze – ennek szintén van egy egészen személyes oldala is. Hogy miért fordultam én olyan emberekhez, akik rossz sorsban vannak, vagy kerestem olyan embereket, akik rossz sorsban vannak – de nem is csak olyan embereket kerestem, akik rossz sorsban vannak, ez nem egészen igaz, hanem kerestem a válaszokat is olyan helyzetekre, amiben rossz sorsú emberek vannak. Tehát én válaszokat is kerestem, amikor Dél-Amerikába mentem. Kerestem éppen olyan válaszokat, ahol a válaszokat éppen ne ÉN adjam, hanem, hogy a válaszok az emberekben, az érdekeltekben szülessenek meg. Ez ugye egy nagyon fontos aspektusa, része, szempontja az egész kérdésemnek és az egész filozófiámnak, hogy a válaszoknak azokban kell megszületniük, akik érdekelve vannak. És mert, ez az önszerveződésnek az egyik alap elképzelése, hogy nem megadni egy választ valakinek, hanem hogy felfedezze valaki – vagy egy csoport, társadalmi osztály, vagy egy faj, vagy egy kirekesztett csoport – önmagában a választ a saját kérdéseire, a saját problémáira. Tehát, én most egész sok mindent érintettem, ami egy kicsit általánosnak tűnik, de ezek nagyon konkrét dolgok. Hogy miért mentem éppen Bogotába? Erről is hosszan beszélhetnék, mert ezt is többször kérdezték már tőlem, és sok oldala van ennek az egész Bogotába való menetelemnek, de van egy számomra személyesen nagyon érdekes oldala, hogy én már hosszú ideje Bogotában voltam, amikor rádöbbsentem, hogy megint a bátyám után mentem. Ezt már mondtam neked. Nekem volt ugye egy személyes történetem a bátyámmal, akit valamiképpen mindig követtem valahol belsőleg is, meg külsőleg is. És belsőleg, talán azt mondanám, hogy sokban az ellentétét akarom megvalósítani annak, amit ő megvalósít, külsőleg azonban nagyon sokszor követtem őt.

És valószínűleg, hogy én Dél-Amerikába mentem, abban azért talán nem is a bátyámmal való viszonyt nevezném legfontosabbnak. De amikor már ott voltam, és amikor már el kellett döntenem, hogy hol maradok, Bolíviában, vagy Peruban, vagy Kolumbiában – akkor utólag nézve, nem tudatosan, de utólag azt sejtem, hogy azért döntöttem Bogotá mellett, mert ott is tudat alatt a bátyámat követtem, aki ott élt, a hatvanas évek elején azt hiszem két évig, vagy négy évig, nem tudom mennyi ideig. És ott dolgozott. De ezek az én belső, személyes motivációim kérdései. Ugyanakkor a bátyám mindig a politikai és társadalmi sikert kereste. Ő mindig azokhoz az emberekhez szeretett volna fordulni, akik a „hatalmasok”, ő azt élvezte, hogy ha őt miniszterek hallgatják. Én pedig éppen az ellenkezőjét akartam mindig, én ott akartam sikert, ahol jelentéktelen emberek vannak, de én is sikert akartam. Én is, valahol én is eredményt akartam elérni és én is akartam, vagy vágytam utána, nem volt ez tudatos, de amikor észrevettem, hogy azután vannak, akik engem megcsodálnak, abból arra következtettem, hogy valahol ezt én is akartam. Én is szerettem volna ezt, vagy én is kívántam. Tehát, biztos, hogy volt bennem egy vágy az után, hogy elismerést kapjak és mivel meg voltam győződve nagyon mélyen belülről, hogy azon az úton, ahol a bátyám az elismerést megkapja, én ott nem kaphatom meg, mert én sosem tudok olyan tökéletes lenni, vagy olyan nagyot felmutatni, mint ő, ezért egy ellenkező oldalon kerestem azt. Nem a „nagyoknál”, hanem a „kicsiknél”, nem a társadalmilag sikereseknél, hanem a társadalmilag sikerteleneknél kerestem a magam kibontakozását. Ez nagyon érdekes, én beszéltem is a bátyámmal erről, és azt mondta, hogy ő Európában akar dolgozni, éppen azért, mert ott nagy a kompetencia a szociológusok között, meg a politológusok között, és ott ő be akarja bizonyítani azt, hogy ő többet tud, mint azok. Én pedig azt mondtam, hogy én éppen azért akarok Dél-Amerikában dolgozni, mert kinek van szüksége Európában az én munkámra? Úgyse tudok nekik sokat adni, Dél-Amerikában viszont, akkor én azt úgy éreztem, – hogy az helyes volt, vagy helytelen, igaz volt vagy nem igaz, nem erről akarok beszélni – hogy Dél-Amerikában olyan emberekkel foglalkozok, akikkel, ha nem foglalkozok, akkor senki sem foglalkozik velük. Tehát, én azoknál az embereknél akartam sikert elérni, akikkel senki sem foglalkozott. Akikkel foglalkoztak mások, azoktól én szívesen visszavonultam. Azt mondtam, hogy akkor rám ott szükség nincs. A bátyám pedig éppen oda akart menni, ahol meg tudta mutatni, hogy „én még jobban tudom, mint ti”. És ez nagyon érdekes, hogy én ezt valamikor, amikor, azt hiszem már Dél-Amerikában voltam, amikor vele egyszer beszélgettem, akkor egy beszélgetésben nyilvánvalóvá is vált ez a különbség kettőnk között. Tehát, én Dél-Amerikában olyan emberekhez akartam menni – és már nem csak Dél-Amerikában, hanem előtte is, bennem volt az, hogy foglalkozzak olyanokkal – akikkel más nem foglalkozik. De ebben benne van az is, hogy én nem hittem, hogy én olyat tudnék fölmutatni, ami jobb lenne, mint a másé. Tehát, én nem akartam fölvenni a versenyt azért, hogy sikert érjek el, vagy hogy jobb tudjak lenni, mint a másik. Én nem akartam soha fölvenni ezt a versenyt. Mert nem bíztam abban, hogy én „azt jobban tudnám”. Tehát, én most azt mondom neked, valamiképpen, amikor erről beszélek, látom, hogy itt nem biztos, hogy ugyanúgy gondolkodok, mint akkor. De akkor – amikor ezeket a döntéseket hoztam, hogy kikkel foglalkozok, már Németországban is ugye, Münchenben, milyen mértékben foglalkozok én a veszélybe került fiatalokkal, vagy kábítószeres fiatalokkal, és ahogy Dél-Amerikába megyek, és ott azokkal foglalkozom, akik a társadalom peremén vannak. Azokba a városnegyedekbe szeretek elmenni, amelyek nem sikeresek, a sikertelen városnegyedekbe, tehát akkor a döntést az befolyásolta, hogy én éppen azért akartam odamen-

ni, mert ott nem volt számomra konkurencia, mert én nem akartam konkurenciát fölvenni senkivel. Meg vagyok győződve arról, hogy nem önzetlenségből, azért, hogy másoktól a sikert elvegyem, hanem azért, mert én mindig attól féltem a bátyámmal való viszonyomban, hogy úgyse tudok olyan jó lenni, mint ő. Mert hozzá mértem magamat, vele hasonlítottam össze magamat. Tehát, ezek ilyen mélypszichologizáló vagy önismereti elemzések. Hogy mennyire szükségesek ezek a Te munkádban, azt nem tudom, de meg vagyok róla győződve, hogy a döntések valahol ilyen síkon születnek meg bennünk. És van egy másik aspektus is, mert ugye eddig arról volt szó, hogy miért is mentem én Bogotába éppen? Miért mentem én oda? Miért fordultam én éppen olyanokhoz, akik nem a társadalomnak a sikeres emberei voltak, hanem a sikertelen emberei. És itt sokszor, meglepődve vettem tudomásul, hogy a jezsuita közösségemen belül is vannak egészen eltérő, vagy legalábbis két – három eltérő csoport. Talán az egyik csoport az, akik nem is tudják egészen pontosan mit is akarnak – most ezekről nem szeretnék beszélni. A második csoport, akik mindig az „elitet” akarták segíteni és támogatni és nevelni, hogy „azok, fogják majd a világot megváltani”. Én pedig mindig oda akartam fordulni, ahol valami nem sikerült. Nem tudom, hogy mennyire meséltem ezt el neked, azt sem tudom, hogy mennyire jó illet nyilvánosságra hozni, de volt nekem egy „belátásom” abba, hogy milyen is vagyok én, egy LSD trippe alatt.

M.G.: Az LSD az egy kábítószer.

M.P.: Igen az. És mikor én azt kipróbáltam, az egyiknek nagyon pozitív hatása volt. Én háromszor próbáltam ki az LSD-t és az egyik ilyen „kipróbálásom” sikerült igazán. Az egyik alkalommal nem volt egyáltalán semmi hatása és az egyik az nagyon kellemetlen volt. Ezek természetesen kis mennyiségek voltak.

M.G.: Ezek intravénás szerek voltak?

M.P.: Nem, nem. Ezek cseppek, amiket az ember bevesz, és hallucinogén hatása van. Szóval, ez mindenképpen a tudatot, az öntudatot kiszélesíti. Tulajdonképpen azt mondhatnám, hogy ugyanazt a tapasztalatot adja, vagy ugyanazon a síkon ad tapasztalatot, mint a misztika, mint a misztikus élmény, amit többek között meditációkon keresztül is lehet szerezni.

M.G.: Mit szólnak ehhez a papok?

M.P.: Én ezt William Johnston SJ könyvében olvastam most, aki ugyanerről beszél.

M.G.: Ő is kipróbálta?

M.P.: Én azt nem tudom, hogy kipróbálta-e, ez nekem egészen mindegy, hogy ő kipróbálta-e vagy sem. De a tény az, hogy azt, amit misztikus tapasztalatnak neveznek, az egy emberi tapasztalat, amit minden ember alapjában véve megtapasztalhat, csak nem biztos, hogy tudja és nem biztos, hogy misztikusnak nevezné. De ilyen tapasztalatok és belátások vannak, vagyis „belelátni” a valóságba és a valóságnak az összefüggésébe. Meglátni valamit, valami igazságot, egy sokkal mélyebbről eredő képben. Tehát, ez egy belátás, ami annyiból érdekes – most a kábítószerrel kapcsolatban – hogy a kábítószerek elősegítik ilyen tapasztalatok létrejöttét. De ugyanakkor a kábítószernak más negatív hatása van – de talán erről nem is kellene, most neked olyan sokat beszélnem, mert ez a munkádhoz nem annyira fontos. Na én, amikor egyszer kábítószert kipróbáltam, Bogotában voltam, az „Utcagyerekek Köztársaságának” a veteményes kertjében egyedül és palántákat ápoltam. Akkor döbbsentem én rá arra a jellegzetességekre, hogy engem nem azok a palánták érdekelnek, amelyek szépen fejlődnek és nagyok, hanem mindig azokkal a palántákkal voltam elfoglalva, akik az út szélén voltak, vagy amelyek

sínylódottak voltak, vagy amelyek nehezebben tudtak életben maradni vagy fejlődni. Azok meg, amelyek szépen növekedtek, azok nem is érdekeltek igazán engem.

M.G.: Ez szerintem nagyon fontos!

M.P.: Ezzel csak arra akartam rámutatni, hogy ez nagyon fontos. Tehát én, az én „feladatomat”, ha így akarod, befejezettnek látom, amikor valaki önállóan megy, és az élete valamiképpen rendezett utakon jár. Úgy, mint a szülő, hiszen az igazi szülőknek a feladata az, hogy visszavonuljanak, amikor a gyerekeik saját lábukon már meg tudnak állni az életben, és akkor ne akarják továbbra is nevelni vagy függésben tartani őket. Tulajdonképpen nincs is itt másról szó. Na most, én megtapasztalom, hogy miért, miért nem, ennek szintén egészen személyes okai lehetnek, hogy van egy érzékenység bennem – és ez megint a bátyámmal és kisgyerekkori, családi kapcsolataimmal is összefüggésben lehet – hogy hamar észre veszem azt, hogy hol és ki és mikor és milyen helyzetben nem boldogul az életben. Lehet, hogy külsőleg szépen boldogul, de rá tudok hamar érezni arra, hogy hol van ott egy hiányosság, vagy egy személynek, vagy egy csoportnak az életben való fennmaradásához – boldogulásához – kibontakozásához, hogy az érdekeit érvényre tudja-e juttatni vagy sem. És erre van egy érzékenységem, ami meggyőződéseim szerint mondom, hogy a saját személyes érintettségem, családi, kisgyermekkori múltamon keresztül megy. És én ott nem azt tanultam meg, hogy ilyen helyzetben én csapjak vágjak, hogy próbáljak erőszakos lenni, vagyis próbáljak erőt kifejezni, hanem hogy visszavonuljak, hogy odafigyeljek, hogy érzékennyé váljak, amikor ilyen történik. És ez én bennem történt először és nem pedig másoknál, hanem ez az én lelkemben mozdult meg, vagy hogy mondjam. És ugyanakkor azt sejtem, hogy ezekben a helyzetekben, én magam szeretnék akkor valahogy érvényesülni, vagy életben maradni. Más szóval, az én személyes érdekeim megvalósítása után törekszem, amikor másoknak segítek. Magamat ápolgatom, amikor a gyengélkedő palántát életre buzdítom.

M.G.: Ezek tartoztak volna ennek a munkának a személyes indíttatásai közé?

M.P.: Na most, még egy dolog van, ami ebbe az irányba megy, tehát annak a személynek a személyes érintettségének irányába, aki, mondjuk, szociális munkát végez. Miben áll ez az energia, a személyes érintettségnek az energiája, ami az elköteleződésben működik, vagy ami ott hat, ami tevékenységre serkent és döntésre viszi az embert?

Most az önszervezkedő csoportról szeretnék még beszélni, vagyis arról, hogy ne valaki más mondja meg nekem, vagy neked, vagy egy csoportnak, vagy egy fajnak, vagy egy társadalmi osztálynak, vagy rétegnek, ne más mondja meg kívülről, egy kívülálló, hogy mit is kell tennie, hogy is kell fejlődnie, hanem önmagából szülessen meg a válasz. Most, ezt akkor érted meg, hogy mit szeretnék mondani, ha figyelembe veszed azt, hogy én gyermeke vagyok egy korszaknak és egy bizonyos szellemi áramlatnak, különösképpen az ötvenes – hatvanas évekből, amik nagyon hatottak rám ebben az irányban, amiket nem én szoptam a kisujjamból, nem én találtam ki, de nálam nagyon termékeny talajra talált ez a szellemi áramlat. Ebbe én belekerültem és ebben én saját magamat kifejezve találtam. Na most, mondok egy mozzanatot, ebből a fejlődésből, vagy ebből az elképzelésből, hogy én hamar megéreztem és volt egy időszak, amikor különösképpen éreztem és különösképpen figyeltem erre, hogy két ember között, én és egy másik ember között egy bizonyos „felsőbbség” és „alárendeltség” viszonya alakul ki és azt szeretném mondani: valószínűleg ez mindig így történik. Lehet, hogy nem mindig, de ez valahol nagyon működik az emberi kapcsolatokban, nagyon – nagyon működik. Tehát a mások velem való kapcsolatában sokszor éreztem, hogy magamat aláren-

deltnek, vagy kisebbnek, vagy jelentéktelenebbnek, vagy butábbnak éreztem, mint egy másik, vagy pedig „fölötte levőnek”, magasabb rendűnek, vagy fejlettebbnek, vagy érettebbnek éreztem magam egy másikkal szemben. Éreztem azt is sokszor, hogy van olyan ember, aki mindenképpen azt akarja, hogy alatta legyek és van olyan, aki mindenképpen azt akarja, hogy én fölötte legyek. Amikor ezt a viszonyt egy személyes kapcsolatban észrevettem, akkor én tudatosan, anélkül, hogy valamit is mondtam volna, belül, önmagamban megpróbáltam ezt az alul, vagy fölülrendeltséget kiegyensúlyozni, vagyis megszüntetni. Tehát, ott, ahol én voltam az alulrendelt, ott megpróbáltam fölemelkedni, és nem engedni, hogy „fölül – alulrendeltség” legyen. Olyannál pedig, akit én alattam levőnek éreztem, vagy ő magát alattam levőnek érezte, azt pedig megpróbáltam – egy belső, magamat „visszafogással” megengedni, vagy hozzásegíteni, hogy a másik „emelkedhessen”. Ami, na jó, ez mindig kettőn múlik. De ezt a belső folyamatot nagyon sokszor és nagyon sok helyzetben felismertem és a másikkal közös szintre jutni próbáltam, gyakoroltam. Még a mai napig is az egyik legfontosabb személyes jellegzetességemnek tartom, ha így nevezhetem, hogy én ilyesmikkel babrálok, hogy a másik mennyire is lehet önmaga, és mennyire is tudom én azt megengedni, vagy elősegíteni, vagy támogatni, hogy a másik önmaga legyen. Ugyanakkor ebben benne van az is, hogy én is szeretnék önmagam lenni. És talán éppen azért vágyom arra, hogy önmagam legyek – és most megint erre a mélypszichológiai elemzésre térek vissza – mert nehezemre esik önmagamnak lenni. Hogy miért van ez így, az most nem fontos, de a másikban keresem, hogy önmaga lehessen és ugyanakkor én is szeretnék önmagam lenni.

M.G.: Eleddig áttekintettük az Atya latin-amerikai munkájának, úgymond személyes vonatkozásait. Mit tart még fontosnak megemlíteni ezen kívül?

M.P.: Tehát, akkor most én beszélek neked a *vanguardia*³-ról. Tulajdonképpen, úgy néz ki, hogy nagyon messziről kezdem a dolgot. Annak ellenére, hogy nem értem és nem ismerem igazán a szocialista és a marxista – leninista társadalmat, de ott a párté a vezető szerep. Még az úgy nevezett „Népköztársaságokban” is. Az én kérdésem ez: lehet-e, egy népuralmat, vagy a nép fejlődését „csinálni”? Lehet-e egy népet kívülről „fejlesztetni”? Sőt forradalmat, vagy demokráciát lehet-e importálni? Kívülről egy fejlődést létre hozni, életre kelteni? Vagy pedig – na most ezt egy kicsit komplikáltan fejeztem ki – van egy csoport, akik úgy vélik, hogy tudják mi a jó, és mit kell tenni a népnek, a nép számára. És ez a kérdés valahol mindig újra felbukkan a társadalomban, a vallásokban is és a szociális munkában is. Tehát, vannak csoportok és emberek, akik elhivatva érzik magukat arra, hogy ők másoknak a javát szolgálják, mint egy politikai párt. Ez lehet egyetlen egy párt, vagy több párt rendszer vagy lehet egy kaszt, vallási csoport, klérus, akik, tudni vélik, és akik az „igazságnak” a birtokában érzik magukat, meggyőződésük, hogy ők valóban tudják, mire van szüksége igazán az embernek. Hát ez a *vanguardia*. A Vanguardia az a csoport, amely előretör, amely a forradalomnak, vagyis a programnak a készítője, meghirdetője, amely lendületet ad, aki a „világnak a teremője”, aki megindítja, „gurulásba hozza” a dolgokat. Valószínűleg a mai napig is, különösen a baloldali csoportosulások Dél-Amerikában, ezt a kifejezést mindig újra használták. És sokan ezt a teóriát, vagy ezt az elképzelést, illetve a szükségességét és a pozitív hatását egy ilyesfajta vezető csoportnak megkérdőjelezték. Mert a hatalomra jutott vezetők szinte törvényszerűen valamiképpen mindig elidegenednek az emberek tömegétől, az emberek

3 Sp. „Élcsapat”, a politikai elit, vagy húzócsoporthoz Latin-Amerikában.

igazi érdekeitől, az igazi társadalomtól. Aki magát az igazság birtokában hiszi, a közjót, vagy a többieknek a javát véli szolgálni, a hatalom birtokában és a hatalom megőrzésének műveleteiben már elnéz a kis emberek mindennapi gondjai felett. Történjek ez egy szociális osztályt vezetni szándékozó elittel, vagy egy egész társadalomnak a javát szolgálni akaró csoporttal. Lehet ez a klérus is, aki az emberek örök üdvösségét és az Istennel való kapcsolatát akarja segíteni, hogy Istennel találkozhasanak. Az én elképzelésem szerint minden megújulás – legyen ez vallásos, vagy társadalmi, politikai reformtörekvés – miután intézményesedett, már természeténél fogva nem az emberekre figyel igazán, hanem arra, hogyan tud az elveihez hű maradni, és hatalmon maradni, megmaradni. És ez történik a társadalom szintjén, vagy egészen alacsony nívón, sőt még azt mondanám, hogy olyan kis egységben is, mint a család. A szülők nagyon tudhatják, hogy mi jó az ő gyerekeiknek, de ismerjük azt a karikatúrát, amikor a gyerek azt mondja, hogy csak ne mondják már a szüleim nekem, hogy mi jó, hanem engedjék meg, hogy végre én is tudhassam, hogy mi az, ami nekem jó. Valahogy, ennek a szülői, nevelői program ellen föllázadó gyerekek, vagy társadalmi osztálynak, akit mint tudatlan tömeget kezel egy vezető csoport, vagy azokat a bárányokat, akiket a pásztoraik akarnak terelgetni, ezeknek a fellázadását – a tekintély uralma ellen – szerettem volna valahol mindig támogatni. Mert úgy érzem – és hogy ez bennem miért alakult ki így, alapjában véve lényegtelen – de az, az érzésem, és az a meggyőződés volt mindig, hogy akár mennyire is szükséges egy csoportnak az irányító tevékenysége, minden nevelés igazi célja az, hogy az egyes ember és az alullevő, vagy lent levő csoport valamiképpen öntudatra ébredhessen és fölemelkedhessen. És én ebben valahol mindig hittem, hogy az igazi életerő nem csak a vezető csoportban van, hanem magában az emberiségben és magukban az emberekben megvan az erő, amit a vezetők – irányítók – szülők – vezető politikusok – pártok – klérus, elnyomhatnak, vagy támogathatnak, segíthetnek, vagy gátolhatnak. De a fejlődést előmozdító igazi erő mindenképpen az „egészben” van. És nem csak a *vanguardiában*, nem csak a vezetőkben, a törtetőkből, az aktívabbakban. Na most, én itt teoretikusan, talán nem is foglalkoztam igazán ezzel a kérdéssel, nem tudom, hogy mi mindent, milyen irodalmat lehetne erről elolvasni, de valahogy mindig nagyon közelről érintett ez a kérdés. És mindig igyekeztem minden intézményt és minden vezető csoportnak a munkáját újra értékelni, újra megkérdőjelezni, még pedig a legkisebb és a legegyszerűbb és legkevesebb hatalommal rendelkezőknek az érzelmi világából és szemszögéből kiindulva. Mert azok, akik hatalmon vannak, akik irányítanak, azok nagyon hamar elveszítik az érzést, hogy mi is történik a részletekben, az érintettek szintjén. Azok, akiknek kevés a hatalmuk, azok érzik leginkább és leghamarabb, hogy jó vagy rossz irányba megy egy fejlődés, hogy a hatalmon levők mennyire idegednek el a valóságtól és azoktól, akiket tulajdonképpen, a boldogság felé szeretnének, vagy legalábbis azt mondják, hogy a boldogság felé fognak vezetni. Itt tulajdonképpen két dologról beszélek most, az egyik, hogy én – visszatérve az eredeti témánkhoz – mindig az egész társadalom és annak minden rétegeiben rejlő életerőben hittem, és ugyanakkor a második kérdés, amire utóbb kitértem, amit én úgy hallottam, hogy „minden lánc annyira erős, amilyen erős a leggyengébb láncszem”. Tehát, a leggyengébb szemekhez kell tekinteni, oda kell figyelni, hogy észre vegyünk, hogy a lánc mennyire erős. Ha a mostani, európai fejlődésnek, a közös Európának a problémáira tekintek, ahol alig veszik tekintetbe a munkanélküliek életérzését, hogyan élnek meg ők a közös Európát, vagy a fiatalok, akik most kerülnek ki a produktív életbe, azok hogyan élnek meg a saját

perspektíva nélküliségüket, ha ezekre a vezető réteg nem lesz tekintettel, akkor nem tudja a többség javát szolgálni. Most egy kicsit olyan ügyetlenül fejezem ki magamat, úgy érzem, de itt most két dolgot akartam mondani, a fontosságát annak, hogy a gyengébbek felé forduljon a figyelme mindazoknak, akik bizonyos téren a fejlődésért magukat felelősnek érzik. És a legkisebbek, akik nem tudják sokszor kifejezni az ő igazi problémáikat, meg őket nem is kérdezik meg igazán, de náluk az energia és a lehetőség ugyanúgy megvan, hogy a csoportnak a fejlődését előrevigyük.

Hát most én nem tudom, hogy mennyire tudtam ezt elmondani, nem vagyok igazán megelégedve a kifejezési formámmal. De én, saját magam, nem akartam intézményt alapítani Dél-Amerikában, még ha meg is tudtam szerezni a pénzt, amire szükség lett volna. Bár az én helyzetemben, aki Dél-Amerikában, mint Nyugat-Európából jött fehér ember, az „egyháznak a tekintélyével fölruházott ember”, valamiképpen hivatott lettem volna arra, hogy egy intézményt alapítsak az egyszerű népeknek a megsegítésére. Én mindig azt hangoztattam, elsősorban saját magam előtt, hogy nem egy Európának a feladata, hogy Dél-Amerikának a problémáit megoldja és nem okvetlenül egy kívülről jövőnek, vagy egy szerzetesnek a feladata, hogy intézményeket alapítson. Ellenben, az egyszerű népeknek a városnegyedben, ahol a legszegényebb emberek laknak, önáluk kell, hogy valami történjen, önáluk kell, hogy valami „meginduljon”. Mert akkor, ha én alapítok egy intézményt, akkor maguk az egyszerű, vagy maguk a szerény, tanulatlan emberek, engem meg fognak tapsolni, nekem fogják megköszönni, ha valami náluk sikerült. Öbennük viszont tovább erősödik a tudat, hogy akik a dolgokat igazán előmozdítani tudják, azok nem ők, hanem egy másik, aki külföldről jött, akinek pénze van és az, aki az egyháznak a vezetői közé tartozik, nem pedig ők maguk. Ők megmaradnak kicsiknek és butáknak, és hálásak maradnak azért, hogy a „hatalmasok és a nagyok” nekik valami jót megszerveztek. Mert a hátrányban levő ember, legtöbbször kételkedik a saját képességeiben. Valahol bensőleg értékeli le önmagát, és nem várja önmagától azt, amit elvár egy tanult vagy egyházi embertől, vagy mondjuk egy Európaitól. És éppen ezt a hiányt, az önbizalom hiányát tartom én a fejlődés gátolójának, az „alulfejlettség” egyik fő okának. Nem bíznak önmagukban, nem becsülik önmagukat, egymást és szomszédjaikat. Ha segítségre szorul, vagy előre lépni szeretne, nem tekint a mellette lévőre, kapcsolatot nem a szomszédjával keres, hanem azokkal, akiket felsőbbrendűeknek ítél meg. A hozzá hasonlót megveti.

Na most az én elképzelésemben van természetesen egy nagy adag idealizmus, mert hogyha én egy olyan feladatot bízok rá egy csoportra, amely tényleg nem képes azt teljesíteni, azt sikerre vinni, akkor a csalódás még nagyobb lesz utána. És ilyen történt meg nagyon sokszor Dél-Amerikában is, úgy egyházi emberek részéről, akik szövetkezeteket alapítottak, arra számítva, hogy a nincstelének közösen fogják a problémáikat megoldani. Meg politikai téren is. Itt különösen a perui *Velasco*, politikai kísérletéről kellene hosszabban beszélnem, tehát a harmadik útról a szocializmus és a kapitalizmus között. Hogyha a feladat túlhaladja az egyszerű emberek képességét, hogy az intézményt, amit rájuk bíznak, azt sikerrel tudják vezetni, akkor a kudarc nagyobb lesz és a csalódás nagyobb lesz, mintha meg sem próbálták volna. Példának veszem, ugye a perui kísérletet, ami ugye a hatvanas évek végén és a hetvenes évek elején volt, amikor *Velasco tábornok* puccsal hatalomra kerülve kidolgozott egy olyan rendszert, politikai – gazdasági – társadalmi és nevelési – egészségügyi rendszert, ahol a nép részvétele, az egyszerű emberek együttműködése is bele volt számítva. *Velasco* kormánya tíz év eltel-

tével teljes mértékben kudarcot vallott. Ez a perui kísérlet a hetvenes évek közepén már megbukott. A csőd okát had illusztráljam a következő példával: a nagybirtokosoktól a perui kormány elvette a földet, kiosztotta az egyszerű napszámosok között, akik általában tiszta vérű indiánok voltak, *kécsua* indiánok. Szövetkezeteket alapítottak, kb. háromezer ember, egy nagy egységben. Olyanok, akik előtte soha nem irányítottak nagy termelő szövetkezetet (TSZ-t). Ezek, most háromezren kellett adminisztrálniuk egy földművelési vállalkozást, amit előtte hozzá értő nagybirtokosok irányítottak. Az előző tulajdonosok „kárpótlási jegyeket” kaptak, amit aztán másra, például ipari vállalkozásokra felhasználhattak. No most mindegy a részlet, de a dolog abban állt, hogy az a háromezer ember képtelen volt önmaga megszervezni a TSZ-nek a vezetését. Közülük legfeljebb háromszázan voltak olyanok, akik egyáltalán megpróbálták átvenni a szakmai irányítást, de ez a háromszáz földműves sem tudta igazán jól elvégezni a számára szokatlan feladatot. Nem sikerült az egész és az egész földművelési rendszer teljes káoszba és kudarcba fulladt. Ezzel csak azt akarom mondani, ezzel nem az egész perui esetet akarom itten felvázolni, hanem csak azt akarom mondani, hogy ha túl nagy a feladat, amit egy csoport kap, akkor azt nem is tudja teljesíteni. Ezért az én elképzelésem mindig az volt, hogyha egyszerű emberek a saját érdekeikért, saját környezetüknek az érdekeiért egy csoportot alakítanak, például egy városnegyedben egy egészségügyi központot, egy kis műhelyt, vagy egy óvodát, akkor ennek az intézménynek nem szabad olyan nagynak lennie, hogy az azt irányító személyek át ne tudnák azt látni. Mert csak az általuk átlátható intézményt képesek sikeresen vezetni. Ezért én később mindig ragaszkodtam ahhoz, – ott, ahol aztán évekig dolgoztam, abban a városnegyedben, amelyben *Señora Esneda*-val és több másokkal együtt a „Szomszédok Egyesületét” megalapítottuk – hogy az egyes intézményeink – vagyis a napközi otthon, óvoda, könyvtár, pékség, egészségügyi központ – csak olyan nagy lehessen, mint amit a vezetőik – mind iskolázatlan egyszerű asszonyok vagy fiatalok – felelősen képesek ellátni.

Tehát, mondtam már neked Gábor régebben, hogy engem mindig biztattak, hogy kezdjek egy intézménynek az alapításába és ettől én mindig visszariadtam, addig a napig, amíg meg nem találtam azokat az embereket, akik nem a vezető rétegből jöttek, nem külföldiek voltak, hanem egyszerű emberek voltak, a saját városnegyedük érdekeit nézték, a saját szomszédjaikra tekintettek, azoknak a tapasztalatait ismerték. *Esneda* volt az egyik ilyen ember, akiről már pár szót szoltam, akiről még szeretnék beszélni egy kicsit.

M.G.: Igen, ezt mindenképp kérdezni szerettem volna, mivel a vele való együttműködése a munkának egy új szakaszát jelentette. És eddig csak annyit tudok róla, hogy egy egyszerű szakácsnő volt.

M.P.: *Esneda Cano* abban az időben született, amikor Kolumbiában az „erőszaknak” a korszaka volt, amikor a konzervatívok és liberálisok egymást mészárolták, a negyvenes évek végén. Az ő édesapja liberális volt, egy paraszt ember a trópusi vidéken. Mivel liberálisnak vallotta magát, a konzervatívok egy napon lemészárolták. Felesége, *Esneda* édesanyja, egyedül maradt nyolc vagy tíz gyerekkel és akkor megbolondult. *Esneda* akkor még egészen kicsi lány volt, csak egész kevés emléke van erről. A gyerekeket szétszórták, egyiket ide, a másikat oda vitték, őt pedig elvitték valahová és soha többet sem az édesanyjáról, sem a testvéreiről többet nem hallott. Fölnevelkedett egy plébánián, a plébánosnak az édesanyja mellett, mint ilyen szolgáló kislány, akinek az volt a feladata, hogy a házi munkákban segítsen. Persze ezért nem fizették meg, csak szállást kapott, meg ellátást. De iskolába nem járt, sem írni, sem olvasni nem tanították meg. Később is szeretett

aztán a papoknak az „árnyékában” lenni, mert azért ott a plébánián sok pozitív tapasztalatot szerzett, annak ellenére, hogy nem voltak szülei és őt, mint egy kis szolgálólányt kezelték, de emberségesek voltak hozzá. Később gyakran ismételte: „Én is kijártam az egyetemet, – az élet egyetemet”. Amikor aztán felnőtt és már gyerekei is voltak, akkor megismerte azt a híres, vagy hírhedté vált három spanyol papot, akik Bogotában egy plébániát vezettek, és mind a hárman forradalmárok lettek. Az egyik közülük később Kubában élt, a másik meghalt – és éppen ez a második volt az, aki *Esnedát* megtanította írni és olvasni, de ő is a hegyekben halt meg, mint forradalmár – a harmadik pedig, aki még most is él, az egyik mostani kolumbiai forradalmi csoportnak, az úgynevezett „Nemzeti Forradalmi Hadseregnek”⁴ a vezetője. Egy ismert személyiség. Persze, ha a kolumbiai hadsereg el tudná őt fogni, akkor azonnal kivégeznék, de *Esnedá* életében ez a három pap valamiképpen a „messiást” jelentették, megváltást a tudatlanságból, kiszolgáltatottságból, reménytelenségből. Ilyen forradalmi légkörben és lelkesedésben élt *Esnedá* a hatvanas években. Akkor az volt a hite, és az volt a reménye, hogy a forradalom, akármelyik nap jöhet, mint a „Mennyek Országa”, és akkor minden jó lesz. Hat gyereket továbbra is a legegyszerűbb női munkákkal tartotta el, mint a legtöbb szegény asszony, akik a gyerekeik apjára sosem számíthattak. Általában főzött valakiknek. 1980-ban politikai tevékenysége miatt aztán börtönben volt. Ott megkínózták a tizenhat éves fiával együtt. És a legfontosabb, vagyis inkább azt mondanám a legkeserűbb tapasztalata a börtönben az volt, hogy a forradalmi csoporthoz tartozó, de társadalmilag feljebb, felsőbb, magasabb osztályhoz tartozó nők, akikkel együtt volt, azok önmaguknak privilégiumokat akartak és nem azonosították magukat a börtönben az egyszerű származású forradalmi társaikkal. Tehát, legalábbis ezt többször hangoztatta, hogy a legnagyobb csalódása abban állt, hogy maguk között a forradalmárok között, társadalmi osztályok léteztek és nem voltak igazán hajlandók, amikor a saját bőrükre ment a dolog, szolidaritást vállalni, és ugyanúgy élni, mint a szegény forradalmárok. Elvárták, hogy kiszolgálják őket, és amikor bizonyos kényelmet megkívántak, akkor az egyszerűbb származású társnőikkel szolgáltatatták ki magukat. De voltak még más csalódásai is, az egyik csalódás, amit szintén nagyon fontosnak tartott, hogy amikor az embert a börtönben megkínózzák, akkor a kínzásnak az értelme nem az, tehát a kínzók nem azért kínózzák meg az embert, hogy bizonyos információkat szerezzenek, hanem azért hogy a megkínzott az önbecsülését elveszítse. Mert a megkínzott, valamilyen módon elárul titkokat, még akkor is, ha nem akarja. Tehát, a kínzásnak az a célja, hogy a megkínzott az önbecsülését veszítse el. És ezt nem csak *Esnedá* mondta nekem, hanem aztán később olvastam könyveket is olyanoktól, akik kínzások alá voltak vetve és ezek mind ezt állítják. Tehát, a saját önbecsülésüket, önértékelésüket akarja megrendíteni a kínzó, nem pedig az információ a fontos számára. És amikor valaki kínzásokon keresztül egy információt elárul, akkor önmagát érzi leértékelve. Na jó, erről talán elég ennyi.

De ahogy azt Te is emlitted, és ahogy én is mondtam, valamit megvalósítani csak akkor lehet, ha először is önmagunkat értékeliük és becsüljük.

Visszatérve az önszerveződő csoportokhoz, önszerveződés csak ott lehet, ahol van önbecsülés. A „hatalmasok” ezt az önbecsülést akarják megtörni, tudatosan, vagy talán tudat alatt is. Valószínűleg van bennük egy olyan érzés, hogy én csak akkor lehetek hatalmas, én csak akkor lehetek nagy, hogyha a másik mellettem kicsi. Van egész biztosan egy

4 Az ELN gerilla szervezetről van szó.

olyan elképzelés bennünk, vagy mindnyájunkban, vagy nagyon sokakban, valamiképpen a természetnek a rendjében is megvan az, hogy ha én terjeszkedem, akkor az csak másnak a kárára lehet, és ha a másik terjeszkedik, az csak az én káromra történhetik. De én, éppen ezzel ellentétben, abból indulok ki, hogy olyan is lehet, hogy ami talán nem egy materiális nívón, hanem egy szellemi nívón alakulhat igazán ki, hogy egymást is támogathatjuk, és egymást is becsülhetjük, és akkor mind a ketten érvényesülünk. Tehát itt egy filozófiai, vagy világnézeti kérdést boncolgatok. Tényleg, személyes életemmel és működésemmel tulajdonképpen mindig ezt próbáltam feszegetni, hogy lehet-e és igaz-e és megvalósítható-e az, hogy ha egymást támogatjuk, akkor mind a kettőnknek segítünk. Nem pedig csak akkor segítek magamnak, ha a másiktól az élet lehetőségét elvonom, vagyis ha a másik kárára terjeszkedem. Tehát, ez a kérdés – én „boncolgatásnak” nevezem – ez egy kihívás, amiben én valahol nagyon erősen hiszek, de a gyakorlati életben és a praxisban, hogyan valósíthatom meg ezt, azt mindig újra kerestem. Azt mondanám, egy bizonyos fókig bebizonyosodott számomra, igen, szolidáris életforma lehetséges. A másik embert fölértékelhetem, anélkül, hogy magamat leértékelném, a másinak a jogait és az életéhez szükséges lehetőségeket megadni, anélkül, hogy az én életem elveszne. Mert ez is az egyik lényeges része az „önszervezkedésnek”, hogy egymásnak nem ellenségei vagyunk, hogy egymásnak nem konkurensei vagyunk, hanem egy közös világot építünk, akkor is, amikor egész kis dolgokat csinálunk együtt.

M.G.: Mihez lehetne ezt az „önszerveződő” szociális munkát hasonlítani, amit az Atya Kolumbiában végzett, vagy amiben részt vett több mint egy évtizeden keresztül?

M.P.: Na most, az önszerveződés – talán nevetséges, mégis megemlítem – ha itt a magyar és különösen a tanyai világot, alföldi világot nézem, akkor azt mondom, hogy az önszerveződésnek talán az egyik példája a disznóölés. Az ami itt az Alföldön egy családnak, vagy egy közösségnek a disznóölés, az Bogotában és Kolumbiában, az amikor a háztetőt építik.

M.G.: Ez itt is van.

M.P.: Teljesen az a hangulat. És közösen csinálják, és mindenkire szükség van, és közösen esznek, és ez egy ünnep. Ez talán nevetséges, hogy ilyen példát hozok, de meg vagyok győződve róla, hogy ilyen példákhoz hasonlóakat kellene hoznunk, ha arról akarok beszélni, hogy mi is az önszervező (önszervezkedő) csoport. Természetesen, a Pick szalámit, azt nem önszervezkedés módján csinálják és az biztosan nem is működne. De meg vagyok győződve, hogy egy olyan társadalom, ahol csak gyári készítmények léteznek, ahol nincsenek olyan élmények, mint a disznóölés, ott az emberek nem élnek megelégedetten. Talán az Európai Közösségben is a tiltakozók vagy kételkedők azt keresik, hol valósulhat meg egy teljesen specializált, iparosodott társadalomban az emberek közt közösség és közös feladatvállalás.

Most még visszatérek az én nagy tanítómesternőmre, Bogotában: *Esneda Cano*, talán három hónapig volt börtönben. Csak azért ilyen rövid ideig, mert jezsuita társaim fizettek neki ügyvédet. Azután, miután a börtönből kikerült – én már előtte ismertem őt, szakácsnő volt *Benpostában*, a gyerekköztársaságban, aminek tíz évig lelkesze voltam, de ezt most hosszú lenne elmesélni – tehát *Señora Esneda* sokszor hívott engem az ő városnegyedébe, „*Granjas de San Pablo*”. Többször jártam arra, megismertem ott az embereket, az ő gyerekeit, unokáit, gyerekei apját is, aki különben évekig nem beszélt velem, mert azzal vádolt engem, hogy elvettem tőle a feleségét. *Esneda* a börtöni tartózkodása és tapasztalatai után már nem hitt a forradalomban. Már teljesen csak az

anyák és a gyerekek nevelésére akarta szálni az életét, annak ellenére, hogy továbbra is, mint szakácsnő kereste meg a kenyerét és tartotta el a családját. Saját kunyhójában alapított egy óvodát, amit a lányaira bízott, míg ő maga pénzt keresett. Majd az anyák csoportját kezdte megszervezni. Ekkor adtam neki az első anyagi támogatást. Ő nem azt kérte tőlem, hogy én vegyem át valaminek az irányítását, hanem azt kérte, hogy segítssek neki és a többieknek, akik vele együtt voltak, a céljukat megvalósítani. Ettől kezdve mind komolyabban dolgoztunk együtt, vele és városnegyede elkötelezettjeivel. Talán még megemlíthetem azt is, hogy *Esnedával* elutaztam – 83'-ban vagy 82'-ben lehetett, mindenképpen a nyolcvanas évek legelején – elmentünk 3-4 hétre Nicaraguába, személyes tapasztalatokat szerezni az ottani *sandinista* forradalomnak az eredményeiről. Hihetetlenül érdekes volt. Hasonló élmény volt, mint mikor a rendszerváltás-kor Magyarországra jöttem. Mindenki nyílt volt és szóba állt velünk. Még hitték, hogy minden jobb lesz, mint azelőtt. *Esneda* Nicaraguából azzal a meggyőződéssel jött vissza, hogy ott, ahol az emberek sérülve vannak a tudatlanság és gazdasági kizsákmányolás körülményeitől, ahol anyák és csecsemők egészsége alultápláltság és erőszak következtében gyenge, ott a forradalom sem fogja őket azonnal megváltoztatni. Abban az elhatározásában erősödött meg, hogy igenis a gyerekekkel és anyákkal kell foglalkoznia.

Városnegyedében ugyanakkor biztatta a fiatalokat, kezdeményezzenek ők is aktivitásokat, a tanulatlanok és perspektíva nélküliek felemelkedése érdekében. Egyik ilyen fiataalt, *Jorge Eliázert*, különösképpen szeretném kiemelni. Akkor 15-16 éves lehetett. Édesanyja, *Señora Fidélia*, szakácsnő volt, mint *Esneda*, négy gyereket nevelt fel egyedül, férj nélkül. Nyugdíjasként évekig dolgozott velem együtt. Az egyik fia gerillaként halt meg a hegyekben, egy másik semmire sem vitte az életben, alig dolgozott. *Jorge Eliézer* viszont már serdülőként az iskola után pénzt keresett, amiből eltartotta saját magát, hétvégén pedig utcáról utcára járt és kéregetett, elsősorban könyveket, de minden segítséget arra, hogy egy könyvtárat hozhasson létre. Neki is segítettem egy szobát találni, ahova fiatalok kezdtek járni, olvasni, házi feladatokat elkészíteni, kulturális eseményeket szervezni stb. Ez a kezdeményezés ma, húsz év múlva, még mindig létezik. Most már több szobájuk és számítógépes helyük is van. *Jorge Eliézer* már régen nincs a városnegyedben, tovább tanult, megnősült, ma főiskolai oktató. A gyerekeit én kereszteltem. De az, amit a nyolcvanas évek elején elkezdett, sok gyümölcsöt termett. Sok fiatal tudott iskolai sikereket elérni és soknak nyílt meg a szeme és érdeklődése. Ez a „*biblioteca*”, amint nevezik, ma is sok fiataalt tart vissza az utca káros befolyásától.

M.G.: Ez is az önszerveződést sugallja. Milyen más tapasztalatai voltak még az önszerveződéssel kapcsolatban?

M.P.: Na most, az önszerveződéssel kapcsolatban, számomra igen fontos volt mind a két gyerekköztársaság, amit *Bogotában* találhatunk. Az egyik, ez az utcagyerekek programja volt, amit a szalézi atya, *Javier de Niccolo* szervezett meg. „*Programa para los muchachos de la calle*” – „Utcagyerekek programja”. Ennek a programnak, több fozzata volt, több lépésben kísérelte meg az utcagyerekeket visszahozni a társadalomba. Ez az olasz származású atya több száz gyerekkel foglalkozott, akik az utcákon éltek, hidak alatt, üres telkeken vagy éppen a kanálisban aludtak. Ezek számára több intézménye volt *Bogotában*. A leginkább megneveltek számára épült aztán a város szélén egy olyan település, ahol kb. 400 vagy 500 gyerek volt és ezt hívták a „Fiatalok Köztársaságának”. Itt az elv az volt, hogy kb. 14-15 gyerek lakik, mint egy családban együtt. A fő-

nőkeiket maguk megválasztják, úgy a polgármestert, mint annak a tanácsát. A szalézi atyák és nevelők a megválasztottakat tulajdonképpen csak támogatták. Én egy ideig ott is laktam, nem sokáig. Az akkori igazgató, egy szalézi atya, most már egész máshol dolgozik, de amikor utoljára *Bogotában* jártam találkoztam vele. Jó barátságban vagyunk most is. Ő nagyon szerette volna, hogy én velük dolgozzak a Fiatalok Köztársaságában. De én nem szerettem volna igazából ott lakni, részben pedig azért – ha nem csapom be magam, de lehet, hogy becsapom magam – azt hiszem, mert a volt utcagyerekek túl jó-módban éltek abban az intézményben. A kertjüket kertészek gondozták, és asszonyok mosták rájuk a ruhát, hát az tulajdonképpen el is képzelhető, hogy 400 vagy 500 fiatalnak, ha mindenki maga mosta volna a ruháját, az egy kicsit nehézkes lett volna. Volt valami a stílusában ennek a szalézi atyának, amit én nem tudtam magamévá tenni. A stílusához hozzátartozott, a polgári jólétnek az eszmevilága. Próbálta a polgári jólét vágyát keltetni az utcagyerekekben. És azt mondta nekik, hogy nála úgy fognak élni, mint a polgárok, a jólétben élő emberek. És ez az elképzelés engem visszataszított. Nem vágytam a polgári jólét után, ami nekem sokszor nagyon kellemes, de mint életideál után nem vágytam sose, se magam számára, se pedig azok számára, akiknek valami jót kívántam. Nem azt akartam, hogy a polgári jólétbe kerüljenek, hanem hogy valami egyszerűségben, vagy tisztaságban, valamilyen módon lelki értékeknek a megbecsülésében, ne pedig az anyagi, a „külső” jólétnek a „takarója, vagy leple” alatt próbálják az ő emberi önzésüket megvalósítani. Tehát, bennem volt mindig egy belső értékek iránti vágy, ez fontosabb volt nekem, mint a külső polgári siker. Ennek a szalézi atyának a pedagógiai elveit nem helyeseltam. A polgári élet ideálján kívül is tett dolgokat, amiket nem szerettem. Például: titkos szavazással döntette el, kiket dobjanak ki az intézményéből. Érted hogy mondom? Mindegy, most egészen olyan részletekbe megyek, ami számodra nem fontos.

M.G.: Ezek engem annyiban érdekelnek, amennyiben az önszerveződéssel kapcsolatban vannak!

M.P.: Az előbb említett eset a Fiatalok Köztársaságában következőképpen zajlott le: A fiatalok között, akik még nem olyan régen utcagyerekek voltak, nagyon rossz légkör alakult ki abban az időben: loptak egymástól, kapcsolataikat vádaskodások és irigységek terhelték, kábítószert fogyasztottak, trágárul beszéltek, egymás között paráznalkodtak, és így tovább. Rendteremtés céljából az alapító atya titkos szavazást rendelt el arról, ki legyen az a tíz fiatal, akiket ki kell rúgni az intézményből. A szavazás eredményét nem hozta nyilvánosságra, de másnap tíz gyereket magához rendelt, autóbusszal a város közepére szállította ezek a fiatalokat, akik már évek óta az ő intézményeiben éltek, és ott kirakta őket az utcára egy fillér és egy darab kenyér nélkül.

M.G.: De hát akiket elvittek, éppen azoknak lett volna legjobban szükségük a segítségre, vagy nem?

M.P.: Igen. Például ilyen dolgok engem rettenetesen bántottak és ugyanakkor azok, akik „hamisak” vagy ravaszok voltak, árulkodtak, álszenteskedtek, azok az atyánál jobban bevágódtak. Mint általában mindenütt a világon ez így van. Akik a szépet mutatják, de nem igazán azok. Meg ennél a szavazásnál bosszút is lehetett állni az ellenfélen, és olyat vádolni, aki az ellenséged volt. Tehát, táplálni a gyűlölködést és a bizalmatlanságot is egymás között. Szóval, voltak ennek a szalézi atyának olyan elvei, meg elképzelései, amik az én elveimmel, vagy elképzeléseimmel nem voltak összeegyeztethetőek. Egy hatalommal rendelkezőnek az önkényuralmi rendszerét láttam ott megvalósulni. Az al-

kalmazottjai és munkatársai is próbáltak tiltakozni, sőt szakszervezetet akartak alapítani. Ez abban az időben volt, amikor a Szentatya, támogatva a lengyel Szolidárnos mozgalmat, kiállt a szakszervezetek mellett, a „Laborem Exercens” írásában. Én a szervezkedők mellé álltam – akkor már nem dolgoztam ennél az atyánál. Ő ezt nagyon rossz néven vette részemről, és a szakszervezet létrejöttét csúnya módon megakadályozta.

M.G.: Nekem az a benyomásom, hogy egy kicsit diktatórikus módszerei voltak ennek a szalézi atyának?

M.P.: Igen, de hogyha nem lett volna diktátor, akkor lehet, hogy nem sikerült volna neki az intézményeinek a fenntartása. A kolumbiai társadalomban ő a mai napig is egy – nem tudom, hogy szentnek mondható-e, de legalább is – nagy szociális apostolnak számít. Tehát, a bogotái, jómódú társadalom és a politikai világ nagyon elismert és nagyon megbecsült alakja. Maga a munkaügyi miniszter személyesen mondta a szakszervezetet szervező embereknek, akiknek a kolumbiai munkaügyi törvények értelmében jogaik voltak, ezt az akkori munkaügyi miniszter is elismerte, hogy „maguknak teljesen igazuk van, és jogaik vannak, de ilyen ember ellen, mint ez az atya, nem győzhetnek”, mert a társadalom őt annyira támogatta, hiszen az utcáról összeszedte a gyerekeket. Egyrészt jót tett a gyerekekkel és fiatalokkal, másrészt viszont együtt dolgozott a rendőrökkel, megbízta őket, hogy legyenek nagyon kemények a fiatalokkal az utcán. Ezzel növelni próbálta a gyerekek elhatárolását, hogy belépjenek az ő programjába. Ilyen és hasonló nevelési módszer nekem egyáltalán nem tetszett. Szóval, én ilyen szempontból túlságosan idealista voltam. Én a nevelésben, erőszakot, manipulálást, árulkodást elvből helytelennek tartottam, mert megpróbáltam minden csalódás után újra hinni a jóban, ami minden emberben felfedezhető. Másik példa: az általános országos választások előtt összefogott vagy kétszáz gyereket az utcáról és elvitte őket egy munkatáborba három hónapra, csak azért, mert a politikusoknak ez tetszett. Meg a pápalátogatásokkor '86-ban, meg már '68-ban, amikor a pápa az Eucharisztikus Világkongresszusra Bogotába jött, mind a két alkalommal, szintén összegyűjtötte az utcagyerekeket, és kivitte őket a városból, hogy a világ közvéleménye és maga a pápa se vegyenek tudomást az ország szociális problémáiról. Lehet azt mondani, hogy ezzel nem tett semmi rosszat, de nem tartom jónak eltitkolni, eltussolni, megtagadni a pápa előtt és önmagunk előtt ezeknek a piszkos, fegyelmezetlen, elkanászosodott utcagyerekeknek a létezését. Ők is léteznek, mint sok minden más csúnya és szégyenletes az életünkben. Az ellenkezőjének a látszatát fenntartani egészségtelennek tartom. Szóval sok minden ilyen volt, amivel nem értettem egyet. Aztán, *Padre Javier* szerzett megint egy új házat, akart nyitni egy új intézményt, és akkor szó volt arról, hogy én odamenjek dolgozni, és akkor én mondtam neki, hogy én mennék szívesen, de akkor én azt szeretném, hogy ott az ajtó mindig nyitott legyen, hogy oda mindenki bejöhessen, meg kimehessen. És ő nekem erre azt válaszolta, hogy annak a háznak olyan kapuja, olyan bejárata lesz, hogy azt senki ki ne tudja nyitni, csak az, akinek kulcsa van hozzá.

M.G.: Akkor ő ezt a kérdést egyértelműen megválaszolta.

M.P.: Ő ezt megválaszolta nekem. Igen. És akkor többet nem is beszélünk róla. Ez volt az egyik gyerekköztársaság. És itt is a döntésemhez, hogy én ne foglalkozzak többet ezzel a programmal, az játszott nagy szerepet, mert nem láttam semmi lehetőségét, hogy ott egy önszerveződő dolog alakulhasson ki. Semmilyen módon, sem a munkatársaknál, akik szervezkedni próbálkoztak, sem pedig a fiataloknál.

M.G.: És mi történt a másik köztársaságban?

M.P.: Na most, a másik köztársaság, azt egy spanyol pap alapította, *Padre Silva*, a híres gyerek cirkusz, a spanyol gyerek cirkusz megteremtője. Ezek a művész gyerekek aztán bejárták többször a világot nagyon nagy sikerrel. Mikor – '74-ben, azt hiszem – *Bogotában* jártak, ott akkor a cirkusszal olyan nagy sikert arattak – ez máshol is megtörtént, de *Bogotában* különösképpen – hogy legalább száz kolumbiai gyerek, három vagy négy spanyol fiatallal együtt, egy *bogotai*, úgynevezett *Bemposta* gyerek köztársaságot hoztak létre. *Bemposta* egy tanyának a neve Spanyolországban, *Galiciában*, ahol *Padre Silva* a munkásságát kezdte. Most, az új *Bemposta*, *Bogotá* közelében '74-ben alakult meg. Előbb egy igen sikeres énekkaruk volt. Később a kolumbiai fiatalok nem cirkuszi mutatóványokat akartak megtanulni, hanem dél-amerikai néptáncot. Ennek a *Bemposta*-i gyerek köztársaságnak voltam én, körülbelül tíz évig a lelkésze. Rendszeresen föl jártam hozzájuk – mert a hegyoldalban voltak. Általában minden héten egyszer, vagy aztán voltak kritikusabb idők, amikor nem jártam annyira hozzájuk, vagy egyáltalán nem.

M.G.: Hogy lehet az, hogy a lelkésze volt egy intézménynek, de nem járt oda?

M.P.: Nem, nem, ez azt jelenti, hogy én önkéntes voltam ott. Nem volt szerződéssem velük, persze fizetést sem kaptam. Egyszer egy héten felmentem hozzájuk misézni, gyóntatni, első áldozásra felkészíteni őket. Tíz éven keresztül, önkéntesként, önszántamból. Én ugye nem laktam ott köztük, csak két hónapig 1977-ben. Azt is megmondhatom, hogy akkor döntöttem el, miért nem fogok náluk lakni. Amikor ott éltem és a portás gyerek, aki mit tudom én, 10–12 éves lehetett, tőle kellett engedélyt kérnem arra, ha ki akartam menni. És ő nekem megtagadta az engedélyt, mert azt mondta, hogy most nincs kimenő. Na jó, ez volt talán a külső ok, de volt sok más oka is, de azért én sokat voltam náluk. Na most, náluk láttam megvalósítva néhány ideális elképzelésemet. Vagyis ők szegények voltak. Ők annyira szegények voltak, amikor először ott voltam náluk, hogy a salátát, amit a veteményes kertjükben termeltek, egyenként árulták a faluban. Velük mentem én is a zöldségeket darabonként eladni. Ez a 100–150 gyerek önfenntartó csoport volt, pénzt abban az időben, 1977–1980-ban senkitől sem kaptak még. Később kötöttek egy szerződést az autót út üzemeltetőivel és egy ideig ők szedték be az útdíjat, mint itt, Magyarországon, az autópályákon. Kolumbiában minden autót ilyen koncessziós formában építenek, de mindenképpen szedik a pénzt az úton, akár hova mész is.

Na most, ilyen útdíj szedő foglalkozása volt ezeknek a gyerekeknek. Ezért kapott a közösségük havi fizetést. Szent „kommunizmusban” éltek, ami számomra akkor vonzó volt. Saját munkájukból tartották fenn magukat. Ezt is fontosnak, egészséges kihívásnak tartottam. Később a legügyesebb közülük, *Pequeño*, aki nem volt hivatalosan főnök, mert a főnök az mindig a megválasztott polgármester volt, hanem egy a három spanyol közül, akik Kolumbiában maradtak, megszervezte az anyagi alapját ennek a gyerek köztársaságnak. Feleségül vett egy lányt, aki a közösségükhöz tartozott, mindmáig ott él és nagyon jól működik. Jelenleg Kolumbia három városában van ilyen „*Bemposta Nación de Muchachos*”.

M.G.: Hány gyerek élt ott?

M.P.: Hát ez nem volt olyan nagy. Néha többen, néha kevesebben voltak, mondjuk általában 150 gyerek volt. Ez egy kisebb csoport volt. Na most, ezek szegények voltak mindenképpen és a mai napig is sokkal egyszerűbbek és az ő életcéljuk és életideájuk

az egyszerűség és a közösségi élet volt. Szóval, az én elképzeléseimnek ez a közösség volt a legmegfelelőbb. Egy időben vágytam ilyen közösség után. Hasonlót alapítottam volna én is. Persze, itt is sokat csalódtam, sok minden nem valósult meg, amit helyesnek tartottam. Hagy említsek egy példát: *Miguelito*, aki később polgármester lett, amikor egyszer megkérdezték tőle: „És téged hogy neveltek?” Azt válaszolta: „Lábba-rugással.”

M.G.: Ott a köztársaságban?

M.P.: Ott a köztársaságban. Mert ott az elv ugye az volt, hogy fiatalok nevelnek fiatalokat. Ott minden csoportban megválasztottak, vagy a polgármester kinevezett egy társaival egyidős vezetőt, akinek persze keresztül kellett vinnie az akaratát, fegyelmet kellett megkövetelnie a vele azonos korú gyerekektől. Ezt gyakorlatilag csak rúgásokkal, ütésekkel, árulkodással, fenyegetésekkel, vagy a többiek megvásárlásával tudta keresztül vinni. Tehát ez az elképzelés, hogy önszerveződés, amin én álmodoztam, hogy itt majd megvalósítják az önszervezést egymás között, az önkormányzatot, nagyon kegyetlenül és nagyon igazságtalanul történt. És aztán tulajdonképpen kialakultak klikkek, vagy hogy mondjam, „tekintélyek”, hatalommal rendelkezők, kiskirályok, olyanok, akiket aztán a gyengébbek kiszolgáltak, nekik magukat alárendelték, amiért a „hatalmasok” aztán őket megvédték. Tehát, kialakult egy éppen hogy a közösségi elvvel szemben, ahol mindenki egyenlő joggal juthatott volna érvényesüléshez, egy alattomos, nem hivatalosan bevallott hierarchia. Ami nagyon sokszor megtörténik más közösségekben is. De nekem fájt ezt látni.

M.G.: Más szóval, „mindenki egyenlő, de vannak egyenlőbbek”.

M.P.: Igen egyenlőbb, bár ezt nem szabad tudni, noha mindenki úgyis tudja. És „jaj neked”, ha nem azt teszed, amit az „egyenlőbbek”, a tekintéllyel rendelkezők elvárnak, ha nem az ő kedvükben jársz! Ha nem veted alá magad az erősebb akaratának, azt megszenveded, vagy kirúgnak a közösségeből és mehetsz vissza anyád konyhájába éhezni, és verést kapni. Ezek nagyon szegény családokból származó gyerekek voltak. A közösség ideológusai, a legfelsőbb vezetők ugyanakkor látogatók előtt mindig azt állították, hogy náluk egy ideális és tökéletes önkormányzat valósul meg. Az érvényben levő önszerveződés teljes hazugság volt, mert egy hierarchikus rendszer volt. Nem volt egy ellenőrző szerv, aki a jogtalanul bántalmazottnak az igazát megvédte volna. A hatalmat nem ellenőrizhette, vagy korlátozhatta senki.

M.G.: Mondhatjuk, hogy ez egyféle diktatúra volt?

M.P.: Persze hogy egyféle diktatúra volt. Na most, ugyanakkor nagyon sok gyereknek segítettek is, és a népi táncsoportjuk, az meg különösen sikeres volt. Mindenképpen. Én én kétszer voltam velük hathetes körúton Németországban, Franciaországban, Belgiumban és Svájcban, 1981-ben és 1985-ben. Mindenhol nagy sikert értek el. 1981-ben harminc, '85-ben húsz gyerek utazott Európába, szóval egy drága utazás volt. Ezt nem ők maguk fizették, hanem nemzetközi szervezetek: az UNICEF illetve Misereor (a német püspöki kar egyik fejlődést támogató intézménye). Még a német államelnöknek a palotájában, rezidenciájában is, illetve a parkban táncoltak. Szóval, a kolumbiai népi zene és tánc terén a művészi teljesítményük magas szintet ért el, és ugyanakkor a gyerekek egyszerűsége és kedvessége megnyerte a nézőközönség rajongását. Mint közösség is hitelesnek mutatkoztak, a belső feszültségek a színpad függőnye mögött maradtak. Fellépéseink tényleg nagyon szép látvány volt. Én tolmácsként és az egyes darabok bemondójaként szerepeltem. És ez a táncsoport idővel még az ak-

korinál is jobb lett. *Bogotában* sok helyen mutatták be a nép táncait és a kolumbiai tájak népi kultúráját, hihetetlen élethűen és lelkesen, egy olyan – két és félórás programban. De 1985 után már nem jöttek többet körútra Európába, bár szívesen tették volna, és én is segitettem volna nekik ebben, de győzött végül is a féltékenység: egyik-másik vezető részéről. Bizonyos mértékig akarták, hogy dolgozzak velük együtt, másrészt pedig valahol nem akarták, hogy a közösségükben befolyást szerezzek, mert félték, hogy ott hatalmam lesz. Ami nagyon is érthető az ő rendszerükben, bár nem volt az én szándékomban, én nem akartam sose hatalomra törni, az nem volt az én terveimben.

M.G.: Ez a visszahúzódas, ha lehet ezt így mondani, valamiképpen összefügg a bátyjához való kapcsolatával?

M.P.: Igen, igen. És én ezért mindig is érzékeny voltam a hatalmi kérdésekre. Talán túlságosan is. Na most, visszatérve a gyerekköztársaságra: ez a közösség azért is vált számomra annyira fontossá, mert ott ismertem meg *Esnedát*. Ez az asszony ott szakácsnőként dolgozott. Róla már beszéltem neked korábban. Fiatalabb valamivel, mint én, de nem sokkal. A dolgát a konyhában jól elvégezte, de ő volt *Bemposta* közösségének legjobb nevelője. A hatalmi visszaéléseket azonnal észre vette, igazságtalanságokat azonnal néven nevezte. Emberséges kapcsolatokat teremtett, igazságos társadalom építésére buzdított kicsit és nagyot. Személyesen hiteles volt. Nem a saját pecsenyéjét sütögette és bár szegény volt, de nemcsak a fizetéséért dolgozott. Hitt egy igazságos közösség megvalósíthatóságában és ezt saját példájával is meggyőzően hirdette. Ez az asszony volt az, aki – most hosszabban nem fogom én a részleteket elmesélni – de ő vitt engem tulajdonképpen be oda, ahova én mindig szerettem volna bejutni, csak sokáig nem mertem: egy szegény városnegyedet közelről, belülről megismerni. Nem az, hogy nem mentem be egy szegény városnegyedbe, de abba, annak a vérkeringésébe, valahogy belekerülni – mintha mindig arra vágytam volna. *Esneda* avatott be engem és vitt be az ő „népéhez”. Kolumbiában az egyszerű nép lakónegyedeit nem „*favela-nak*”, hanem népi-negyednek (*barrio popular*) nevezik. És ettől az asszonytól én rengeteget tanultam.

Itt visszakanyarodok megint az önszerveződéshez. Mert én nem alapítani akartam valamit, hanem azt szerettem volna, hogy azok, akik önmaguk vannak bajban, azok tegyenek valamit. Azokat akartam támogatni, akik a városnegyedükben, saját közegükben szeretnének valamit előmozdítani. *Esneda* olyan asszony volt, aki éppen nem fölülről szervezett – amitől mindig visszariadtam. Mint a szalézi atya, vagy mint a Spanyolországból jött gyerek-köztársasági felelős, vagy egyéb mások és még a szervezetek is, „felülről” jövünk, „kízülről” jövünk – hanem ez az asszony „belülről” szervezte saját közegüket, saját életüket. Külső hatalom nélkül, pénz nélkül. Csak személyes elkötelezettségét vethette be, csak személyes tekintélyét hozta magával. Városnegyedében próbálta megszervezni, azt, ami után én vágytam, hogy onnan szervezve jöjjön meg valami, szülessen meg valami. „Önszerveződés” azt jelenti számomra, hogy nem másoknak tesszünk jót, hanem a mi világunkat, a mi közegünket javítjuk. Ott, ahol mi magunk érdekelve vagyunk, ahonnan nem vonulhatunk vissza – mint én, aki akármikor visszajöhöttem a szerzetesi közösségembe, vagy Európába, amikor puskaporossá válik a levegő. És ezért volt fontos nekem, hogy – különben ezt az asszonyt megmutatom neked, mert több cikket is írtak róla, fényképet is mellékeltek róla az újságban, meg folyóiratban, itt van valahol – akinek a családi élettörténetéről már meséltem neked. Amikor megismertem, akkor már sejtettem, hogy ő politikailag is körülbelül hol állhat, de hát egy egyszerű szakácsnő volt, hat gyerekes családanya. Aki miután a fárasztó munkájá-

ból hazament, megpróbálta a saját városnegyedében, a hatvanas években először még a forradalmat szervezni. Majd – ez már 1980-ban történt, akkor már a gyerekköztársaságban főzött és én is *Bogotában* éltem – politikai tevékenysége miatt börtönbe került. Jezsuita társaim fizették az ügyvédet, akinek segítségével pár hónap múlva szabad láb-
ra került. Azt hiszem akkortól kezdve, miután a börtönből kikerült, tudatosan már nem a forradalmat akarta szervezni, tehát 1981-től már nem, hanem gyerekeket és anyákat akart nevelni. Akkortájt hívott ő meg engem és vitt magával az ő városnegyedébe, *Granjas de San Pablo-ba* (Szent Pál pajtájába) és én ott 1980-tól kezdve – sőt már 1978-ban is voltam ott, de akkor én őt még nem ismertem – akkor 1980-ban kezdtem én oda járni, 1985-ben költöztem oda és aztán hat évig éltem ott, az ő városnegyedében. Ezzel az asszonnyal és aztán az ottan élő elkötelezett emberekkel építettük fel azokat az intézményeket, amelyeknek énhozzám is közük van. De ahol nem alapító, hanem egy csapat tagja voltam.

M.G.: Én nem hinném, hogy ebből, egy ilyen munkából, amit szegények között végeznek, az országnak, vagy úgymond, az államnak is ne lenne haszna!

M.P.: Hát persze, hogy van haszna. De ha itt arról kérdezel, ki miből húz hasznót, az én munkám az államnak használt-e, szívesebben beszélnék másról. A jótékonykodásnak is vannak úgy teljesen önzetlen, mint teljesen önző formái. Tehát, a sebész, aki téged megműt, az lehet, hogy neked nagyon jót tesz, de azért ő megkapja a fizetését és fenn áll a veszélye, hogy visszaél a hatalmával. Ismertem egy orvost, aki rengeteg ember vakbelét kivágta, bár semmi szükség nem volt rá, de ő ezen meggazdagodott. A személyes érdekeltség sok politikust és jótékonykodót vitt már a vesztébe. És itt már nagyon személyessé válhat a dolog. Maguk az intézmények is, amiket azzal a céllal hoztak létre, hogy szolgálatokat tegyenek, nagyon önző érdekeket is követhetnek sokszor. Az egyház és az egyházak és minden vallás, az önzetlenségnek a zászlaja alatt fut, de ugyanakkor nagyon önző is lehet egy vallás. Ha fontosabbá válik a vagyon gyűjtése, mint a szegények ellátása. Ha a társadalmi befolyás keresése a hitelesség kárára történik, vagyis ha az egyház bizonyos befolyással rendelkező csoportokkal szövöttek, és prófétai függetlenségét elveszíti. Akkor, ha csak a mi hitünk terjesztését szorgalmazzuk, nem tartva tiszteletben a másikat, nem tekintve az összességre, tehát más csoportokra, emberekre, vallásokra, más gondolkodásúakra, azok érzelmeire. És ugyanez megvan az államok részéről is. Ha az iparosodott országok segítik a szegény államokat, az sosem önzetlen szeretet. A '80-as években az USA és a nyugati hatalmak segítő célja az volt, hogy ne legyen forradalom Dél – Amerikában, és ne legyen kommunizmus Dél – Amerikában. Mert abban az időben elsősorban a kommunizmustól félték és azt akarták megakadályozni, hogy az USA politikai és hatalmi érdekeivel ellentétes fejlődés ne jöjjön létre. Kennedy elnök fiatal önkénteseket küldött Dél – Amerikába „Peace-Corps” név alatt. Ezek a fiatalok tettek sok jót is, de végül is nyelvi ismereteiket és szociális tapasztalataikat hazájuk számára tették elsősorban hasznossá.

M.G.: Tehát, itt jönnek be a politikai – államérdekek egy ilyen nemzetközi szociális tevékenységbe?

M.P.: Hatalmas politikai érdekek vannak itt!

M.G.: De voltak érdekek az ellentétes oldalon is. Mert annak idején, a Szovjetunió, felajánlotta a harmadik világ országainak kommunista pártjain keresztül, hogy moszkvai egyetemeken tanulhassanak az elmaradott országok fiataljai, ezáltal elmélyítendő és terjesztendő a kommunizmust.

M.P.: Tulajdonképpen, a Szovjetunióknak sokkal kevesebb pénze és sokkal kevesebb befolyása volt, de azért próbálták ezt. Én is ismertem kolumbiai gyereket, aki Moszkvában tanult.

M.G.: Tehát, akkor ebben is volt egyféle „segítség”, de a háttérben mégis más – ideológiai – szándékok érvényesültek. Egyrészt, a szocialista világrend részéről, mint egy „ideológiai misszió”, másrészt a kapitalizmus részéről ugyanez, csak a megfelelő ideológiai háttérrel.

M.P.: És itt, ezen a ponton a kettőt egymástól egészen elválasztani nem lehet. És én nem is mondanám azt, hogy az egyik rossz, a másik jó, vagy csak az egyik rossz, vagy csak a másik lehet jó, mert az önzetlenség önmagában nem létezik.

M.G.: Ezt a saját életemben is észreveszem...

M.P.: Igen, igen, mond ki nyugodtan... mert, amikor rá jössz arra, hogy neked önző érdekeid vannak, akkor Te már dönthetsz a felől, hogy mennyire követed csak az önző hajlamodat, vagy pedig megpróbálsz az ösztönös érdekeidet mások érdekeivel is egyeztetni, illetve önmagadon belül létező ellentétes érdekek között elsőbbséget biztosítani annak, amit fontosabbnak tartasz. Ugye, Németországban a „Fejlődés Minisztériuma” az úgynevezett fejlődő, vagy elmaradott országok támogatásával foglalkozik. Már jó pár évvel ezelőtt a fejlődési tárca irányítója, *Erhard Eppler* keresztény hitvallású protestáns, a miniszteri hivatalából visszalépett, amikor egy szegény ország érdekei a német gazdasági érdekekkel konfliktusba került. Mivel a kormányfő, *Helmut Schmidt* kijelentette: a fejlődési segélyek kiosztása nem felebaráti szeretetből történik, hanem a német gazdasági érdekeket kell szolgálnia, *Eppler* inkább lemondott.

M.G.: Van a szociális etikában egy olyan tétel, hogy nem mindent lehet teljesen megfizetni az életben. Például, amit a szüleinktől vagy Istentől, a hazánktól kapunk az életünk folyamán, azt cserébe nem tudjuk megfizetni teljesen soha, mert mindig tartozni fogunk valamivel nekik.

M.P.: Ez teljesen igaz, *Gábor*. Adósok maradunk és adósságunkat nem azoknak fizetjük vissza, akikől kaptunk valamit az életben, hanem azoknak, akiknek mi adunk, és akik aztán nekünk maradnak adósok.

HISTORY OF A HUNGARIAN SOCIAL PROJECT IN BOGOTÁ INTERVIEW WITH P. PÉTER MUSTO SJ BY GÁBOR MOLNÁR

FIRST PART

The Hungarian monk, P. Péter Musto SJ lived in South America from 1978 to 1991, arriving there from Germany. During these years he carried out activities in the Columbian society in connection with social affairs. Besides he was active as a monk and priest, as an educator, as a coordinator of socially related projects and as a social worker. In this interview he enlists the theological, philosophical, psychological-pedagogical principles of his activity turning special emphasis on the theoretical and practical questions of self-organization. Additionally, this interview gives a chance to gain insight into the personal aspects of these experiences. The valuable account touches upon the social and intellectual dilemmas and questions with their political and economic references influencing the relation of the developed and developing countries in the second half of the 20th century. Considering the extent of the interview, the second part of it will be published in our next volume.



EGYHÁZTÖRTÉNETI KÖNYVEK ÉS KIADVÁNYOK

BURA LÁSZLÓ

KÖZTÜNK ÉLT SCHEFFLER JÁNOS – SZATMÁR VÉRTANÚ PÜSPÖKE Identitás Alapítvány, Szatmárnémeti – 2004, 250 p.

A szentéletű püspök egykori egyházmegyéje alapításának 200. évfordulójára került ki a nyomdából Bura László 250 oldalas életrajzi ismertetője. A szatmári egyházmegye történetét már több kötetben tudományos alapossggal vizsgáló szerző munkáját ezenel is igényesség jellemzi, ám az előszóban tett vallomása szerint ebben a könyvében mindenek előtt az olvasmányosságra helyezi a hangsúlyt: „A munka dr. Scheffler János életútját és működését kívánja feltárni, igénye a tárgyilagosság, hitelesség, pontosság, de mindezt olvasmányosan és a szélesebb olvasóközönség számára is hozzáférhetően, következésképp nem jegyzetekkel és forrásmegjelölésekkel teletűzdelt történelmi munka megírására törekszünk.” Száraz tények számbevétele, sorolás, mérlegelésen túlmenően a szerző Scheffler püspök életpályájának, munkásságának, küzdelmeinek, alkotásának a mai ember számára hasznosítható üzeneteit is fel kívánja mutatni. „... ha arra keresek választ, hogy személyesen nekem üzen-e valamit, akkor nem elég számba vennem az életút lépcsőfokait, munkássága állomásait, tisztségeit, az egyházi és szakmai elismeréseket, kitüntetések. Nem elég (szakmailag) számba vennem a lelki irodalom, a jogtudomány terén megírt alkotásait. Keresnem kell a választ arra, hogy milyen módon szembesült emberi világunkkal Scheffler János, az emberiség, az örök ember egy, a 19. század utolsó évtizedeiben, a 20. század közepéig élő képviselője” – jegyzi meg Bura László. Mert szerinte a tízgyermekes falusi zsellércsaládból a kétszeres doktorátusig, a főiskolai és egyetemi katedráig emelkedő, hitéhez, elveihez minden körülmények között tántoríthatatlanul ragaszkodó főpap, az isteni akaratot szüntelenül fűrkésző ember halála után is tud „üzenni” minden idők keresztényeinek. Scheffler János nyílegyenesen haladt szellemi és lelki magasságok felé, (vértelen) vértanúságig kitartó hitéért minden bizonnyal az istenlátás örömét kapta jutalmul.

A hagyományos életrajzok szokásos időrendi felsorolását csak a kezdeti életszakaszban (a születéstől a tanulmányok befejezéséig) követi, utána a működési területek vagy elvi, elméleti kérdések szolgálnak anyagrendezési elvül számára, ezek nem minden esetben szoríthatók egy adott időszak határai közé. A feladatok természete, hasonlósága vált rendező elvvé akkor is, amikor egymással párhuzamosan jelentkeztek eltérő kérdések, feladatok a püspök életében. A szerző jelentősen alapoz magára a püspökre –

a naplójegyzeteiből, egyéb feljegyzéseiből, kézírataiból és a nyomtatásban megjelent cikkeiből, tanulmányaiból, könyveiből, körleveleiből hozott bőséges idézetekkel tulajdonképpen őt szólaltatja meg. Bura László könyvében a leíró és elbeszélő jellegű részek váltogatják egymást.

A püspök életének, munkásságának tényszerűen dokumentált számbavétele több éve megtörtént, a történészek, teológusok, kortársak nyilatkozatai alapján (is) összeállított aktacsomó – Scheffler János egyházmegyéjének későbbi püspöke, néhai Reizer Pál kezdeményezésére – a szentté és boldoggá avatással foglalkozó szentszéki kongregáció előtt van, annak kedvező elbírálását és a boldoggá avatás időpontjának kihirdetését várja.

A boldoggá avatási eljárás megindításához szükséges iratanyag összeállításával az 1990-es évek elején Reizer püspök Bura Lászlót bízta meg. Ezekre a dokumentumokra támaszkodva és újabb kutatási eredmények birtokában látott tehát könyvének megírásához a szatmárnémeti történész. Munkáját három egységre tagolta: az elsóban (*Európában, Magyarországon, Erdélyben*) rövid kortörténeti ismertetőt közöl és vázlatosan ismerteti Scheffler János életútjának állomásait. A püspök életét, munkásságát bemutató második rész (*Élete, munkássága*) képezi tulajdonképpen a könyv gerincét, ennek tíz alfejezetéből – *Szülőföld, szülőfalu, A Scheffler család, Az iskolától az egyetemig, Olaszországi napló, Hittanár, igazgató, tankönyvíró, A lekipásztör, Az egyházjogász, Papnevelés, a szerzetesek lelki nevelése, Az egyházmegyét kormányzó püspök, Működésétől eltiltva, kényszerlakkhelyen; halála, Személyisége kortörténeti értékelése* – élénk körvonalakkal rajzolódik ki az életszentségre törekvő pap-tanár, az egyházához és a pápához haláláig hű főpap alakja.

A napi kenyeret kemény fizikai munkával kereső sváb származású sokgyermekes zsellér-szülők a munka megbecsülését, a világ dolgainak a józan ész fényénél való szemlélését, az ismeretszerzés vágyát, munkabírást és nem utolsósorban buzgó vallásosságot csomagoltak második gyermekük tarisznyájába. Scheffler János korán harcba szállt saját hideg és szigorú természetével, amit – véleménye szerint – szintén sváb őseitől örökölt. Tanulmányai során előnyére vált viszont a „svábos” rendszeresség és gyakorlatiasság, s a gyermekkorától tanult sváb nyelv ismerete. Kitűnő érzékkel tanulta, majd beszélte a német irodalmi, a latin, a görög, a francia, angol és olasz nyelveket.

A papi hivatás mellett a szatmárnémeti Királyi Katolikus Főgimnázium hatodik osztályának elején döntött. Szándékát az iskolai év megkezdése idején a következőképpen vetette papírra: „Bármit teszek, mindent Isten nagyobb dicsőségére, Szűz Anyám tiszteletére és lelkem üdvösségére teszem, mert csak így lesz munkámnak sikere és csak így lesz munkámért érdemem és jutalmam a mennyországban. Minden munkámhoz Isten és a Szűz Anyám segítségét fogom kérni és végbevitt tetteimet nem saját tehetségemnek és képességemnek, hanem Isten és Szűz Anyám segítségének tulajdonítom. A jószándékot naponta többször felújítom, hogy így dolgom fő céljáról soha meg ne feledkezzem. Így aztán alázatos lehetek, mert beláthatom, hogy Isten segítsége nélkül semmi sem vagyok.” Jelesen sikerült érettségije után a Budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem Hittudományi Karán kezdte meg tanulmányait, az egyetem elvégzése után, 1910. július 6-án pappá szentelték. Három hónapos segédlelkészi munka után a Hittudományi Kar állami ösztöndíjjal a római Gregoriana Egyetemre küldte tovább tanulni, ahol kánonjogból, később a Pázmány Péter Tudományegyetemen hittudományból szerzett doktorátust. Nem a címért, hanem az alaposabb ismeretekért tanult,

azokat az egyházi és világi közéletben is hasznosítani akarta. Volt ungvári segédlelkész, nagymajtényi plébános, a szatmárnémeti Papnevelő Intézet tanulmányi felügyelője, a szatmárnémeti székesegyház hitszónoka, a katolikus gimnázium hittanára, megszervezte és igazgatta az új Római Katolikus Főgimnáziumot, tanított a Püspöki Hittani Intézetben, később az egyesített szatmári-nagyváradai egyházmegye teológiai intézeteiben, majd a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem egyházjogi tanszékén. Komoly publicisztikai tevékenységet fejtett ki, írt és szerkesztett egyháztörténelmi, jogtudományi köteteket (*VIII. Sándor pápa és a bécsi udvar; A szatmári egyházmegye Statutumai; Hám János. Szatmár szentéletű püspökének 100 éves jubileuma; Hám János szatmári püspök és kinevezett prímás Emlékiratai 1848/49-ből; A világi papok kánoni engedelmissége; A katolikus egyház jogi helyzete Romániában; Az „Erdélyi katolikus Státus” küzdelmes húsz éve; Országalapító szent királyunk üzenete*), lelkeségi könyveket (*Az egyke; A családi szentély papja; Jézus, neked élek; Az isteni nagy Szentség /ford./; Szentáldozás – Életforrás; A szerzetesi élet katekizmusa; A Páli Szent Vincéről nevezett Irgalmas Nővérek Szerzetársulatának „A keresztény szeretet leányainak” szabályai; A pap*), hittankönyveket (dogmatika, szertartástan, egyháztörténelem – középiskolák számára), és megjelentette amerikai útleírását (*Szatmártól Chicagóig*). Hetven írása jelent meg a különféle tudományos folyóiratokban és egyházi lapokban, kéziratban további 17 maradt fenn. Szintén kéziratban hagyta az utókorra közel 120 szentbeszédét, illetve beszédvázlatát.

Scheffler János 1942–48. között szatmári püspökként és nagyváradai apostoli kormányzóként működött. Ebben a funkcióban is mindig ragaszkodott intézkedései jogszerűségéhez. Iskolát alapított, kezdeményezte a Karitászt, a Katolikus Akciót, a munkáspasztoráció megszervezését. Püspökként kötelességének tartotta kiállni a világnézetükért, faji, nemzetiségi hovatartozásukért igazságtalanul üldözöttek mellett. Távol tartotta magát a politikai mozgalmaktól és papjait is intette a politikai pártokban való aktivitástól, majd kijelentette, hogy ateista világnézetű pártban világiak sem tevékenykedhetnek. A világháború idején kérte papjait, hogy ne hagyják el híveiket. Ezt ő sem tette meg. 1945-ben győri püspöki kinevezést kapott, de – bár sejtette, hogy szenvedés vár rá – kérte a pápát, hagyja inkább övéi körében. Világosan látta, milyen cselvetésre készült az állam, amikor az elhurcolt Márton Áron helyére hívta gyulafehérvári püspöknek, messzi elhatárolódott a békepapi mozgalomtól és papjait is intette az abban való részvételtől. „Megnyilatkozásaiban – teológiai szemléletében, önkritikájában, a folyamatos megújulás akarásában – több olyan gondolatot és törekvést fedezhetünk fel, amelynek időszerűségét a II. vatikáni zsinat elvei, állásfoglalásai igazoltak” – írja róla Bura László.

Az 1948-as kultusztörvény nyomán felfüggesztették romániai püspöki működését és előbb Körösbányára küldték kényszerlakhelyre, majd börtönbe hurcolták. A legkegyetlenebb helyekre. A naponta ismétlődő fizikai inzultusokat, megpróbáltatásokat alig kilenc hónapig bírta, 1952. december 6-án Szent Ágoston szavaival – „Amit hittem és hirdettem, azt látni fogom. Amit látok, azt örökké imádom, ez lesz a vég nélküli vég.” – lépett ki az igaztalan világból. Szatmár nagy püspökét kétrészes pizsamájában „ravatalozták fel”, kezébe tették kenyérből gyúrt, cernára fűzött rózsafüzérét, majd Vormittag Imre temesvári egyházmegyes pap, négy velük együtt raboskodó görög katolikus pap segédletével elvégezte a temetési szertartást. Scheffler Jánost a jilavai ortodox temetőben temették el koporsó nélkül, más halottakkal közös sírba. A börtön ortodox lelkésze megjegyezte a temető térképén a sírt, így lehetett – dr. Czumbel Lajos ordinárius kéré-

sére – 1965 őszén exhumálni és a szatmárnémeti székesegyház kriptájába, Hám János koporsója mellé örök nyugalomra helyezni.

Könyve harmadik egységét Bura László Scheffler János tudományos, irodalmi és publicisztikai munkásságának szenteli. A könyveinek, önálló kiadványainak, kéziratban maradt terjedelmesebb írásainak, különféle tanulmányainak, publicisztikai írásainak, nyomtatásban megjelent előadásainak címét felsoroló részt a munkásságával foglalkozó irodalom bibliográfiája zárja.

Scheffler János „életpályája különböző helyzeteiben példamutatóan helyt állt, mindig következetesen küzdött emberi gyarlóságai és hibái ellen. Mindenkor hangoztatta: élete céljának tekinti az Isten akarátának keresését, teljesítését, emberi kapcsolataiban pedig a szeretet érzetét. [...] Kétségtelen, tényszerűen bizonyított, hogy egyházi tevékenysége, illetőleg az egyház fejéhez, a római pápához való hűsége miatt bőrtönözték be. Szenvedéseit Scheffler János a közért hozott áldozatnak tekintette, hite szellemében ezt engesztelésül ajánlotta fel Istennek.”

Bura László képekkel illusztrált könyve néma főhajtás is e lelki nagyság előtt.

Ozsváth Judit

JOZEF HALKO

A CSEHSZLOVÁK SZAKADÁR KATOLIKUS AKCIÓ.
KOMMUNISTA KÍSÉRLET A KATOLIKUS EGYHÁZ NEMZETI EGYHÁZZÁ
FORMÁLÁSÁRA CSEHSZLOVÁKIÁBAN

Esztergom – Piliscsaba, PPKE BTK Nyugati Szláv Kulturális Kutatócsoport,
2004. 205 p.

Kelet-Európában a második világháború után a Szovjetunió befolyása érvényesült, az öreg kontinens ezen részét ugyanis a kommunista állam Vörös Hadserege szabadtotta meg a náci megszállástól és a hitleri Németország gazdasági és politikai dominanciájától. 1945-ben a szovjet katonai erők bevonulása után helyreállították az 1939-ben fölöstött Csehszlovák Köztársaságot, amelynek területén a világháború éveiben Németország (Cseh-Morva Protektorátus) és Magyarország (Kárpátalja és a Felvidék déli része) osztozott s létrejött a független – németbarát politikát folytató – Szlovákia is. A magyar történelemből jól ismert forгатókönyv szerint az – igaz, módosított határok között – újjászerveződő Csehszlovákiában is megindult a kommunista támadás a tradicionális polgári értékrend és az ahhoz kapcsolódó politikai eszmerendszer ellen, amelyek egyik fő hordozójának a katolikus egyházat tekintette Csehszlovákia Kommunista Pártja (CSKP).

Az ezerkilencszáznegyvenes évek végén a CSKP vezetősége kísérletet tett a csehszlovákiai katolikus egyház – természetesen kommunistabarát – nemzeti egyházzá tételére és Rómától való elszakítására. Ennek megvoltak a történelmi előzményei. A legkézenfekvőbb a tizenötödik században gyökerező huszita hagyományok fölélesztése és fölhasználása volt. 1415-ben ugyanis a teológiai és liturgikus újítások követelése mellett a cseh nemzeti jellegű törekvéseket is hangoztató Husz Jánost a német uralkodócsalád érdekei mellett kiálló cseh főpapság ítélte halálra és végeztette ki a konstanzi zsi-

naton. Ennek a historizált előképnek az analógiájára a „szociálisan érzékeny, nemzeti és haladó” egyháziakat (akik később a Katolikus Akció derékhadát adták) és a nemzetközi, külföldi érdekeket szolgáló (azaz a katolikus egyház egyetemes jellegét biztosító hierarchiát elismerő) papokat állították szembe egymással a kommunisták – mind a közvélemény előtt a kommunikáció szintjén, mind az egyházigazgatásban. A másik előzményt az első világháború után jelentkező, szintén nemzeti jellegű egyházat követelő irányzat jelentette, amelynek azonban széles támogatottsága, tömegbázisa nem volt.

A harmadik elméleti alapot a csehszlovákiai kommunisták katolicizmusellenes támadásához a felekezeti minoritásban élő ortodoxok szerepének és vallási hagyományaik nemzeti jellegének a túlreprezentálása biztosította. A moszkvai pátriárka joghatósága alá tartozó pravoszláv papok – saját egyházuk előjáróihoz hasonlóan – baráti kapcsolatot igyekeztek fönntartani az állami vezetőkkel és a kommunista párt politikusaival. Ezt a harmadik szálát tovább erősítette, hogy a CSKP ideológiájában támaszkodott a tizenkilencedik századi – akkor még a cári Oroszország imperialisztikus törekvéseit megalapozó – pánszlávizmusra, amelynek fontos eleme a szláv népek apostolainak, az írott szláv nyelviséget és kultúrát megteremtő Cirillnek és Metódnak a kultusza is. Mindkettejüket szentként tiszteli nemcsak a keleti, de nyugati keresztény egyház is. Az ezerkilencszáznegyvenes években pedig – persze más előjellel – a szovjet birodalmi törekvések ezer évvel korábbi előképeivé váltak, mint a szláv népek kulturális egységének és közös identitásának biztosítói.

Jozef Hal'ko könyvének első fejezetében bemutatja a csehszlovák történelem 1945 előtti periódusát, majd a szovjet befolyás 1945-ös megjelenését és erősödését, ismerteti az ateista és kommunista állami vezetés antiklerikális magatartását, a katolikus egyház diplomáciai megbízottainak (Gennaro Verlino, Ottavio de Liva) ellehetetlenítését és az Apostoli Szentszék és a Csehszlovák Köztársaság közötti hivatalos kapcsolatok megszakadását. A kötet második egységében az állam azon egyházpolitikai törekvését ábrázolja a szerző, hogy a katolikus egyház híveit, papságát és püspökeit egymás ellen fordítsa, majd elszakítsa Rómától. A Katolikus Akció szervezői és vezetői közül három lelkesz életútját és szervezőtevékenységét elemzi részletesen. Alexander Horák, Jozef Lukačovič és Jozef Fiala mindhárman politikai tevékenységet is folytattak, és – elsősorban szociális alapon – részben azonosulni a tudtak a kommunista ideológiával, sőt „az elfogadás jegyében” készen álltak az ateistákkal való együttműködésre is. Hatalomért, politikai és egyházi befolyásért, személyes és egzisztenciális előnyökért adták föl a katolikus tanításhoz való hűségüket és fordultak szembe egyházi rendjük előjáróival. Horákot Mindszenty József hercegprímás kiutasította Magyarországról, mert paphoz nem méltó módon viselkedett: lelkesedett a szovjetek közeledésekor, jó kapcsolatot tartott fenn több helyi kommunista pártvezetővel, tolvajoknál és rendezetlen házasságban élőknel szállt meg. A kommunistákkal legjobban együttműködő papok közé tartozó Fiala később nyugatra menekült és a Vatikáni Rádiónak a következőket nyilatkozta: „A kommunista rendszer hazugsága, amely saját ígéreteit semmibe vette, felnyitotta szememet. Lehetetlen és haszontalan kollaborálni a kommunistákkal. Miután hónapokig kerestem a tisztességes együttműködés lehetőségét a prágai kormánnyal, el kell ismernem, a kommunista vezetők közül hiányzik a jóhiszeműség és teljesen megbízhatatlanok.” (97. o.)

A szakadár mozgalmat a kommunisták Katolikus Akciónak nevezték el, ami a X. (Szent) Pius által létrehozott Actio Catholica fordítása. Az ötletet onnan vették, hogy a

csehszlovák püspöki kar 1949. áprilisában határozott – a világi hívek bevonásának és a katolicizmus társadalmi bázisának kiépítése érdekében – az Actio Catholica megszervezéséről. A megbeszélést titokban lehallgatták, s a világi kontroll – amely alatt a CSKP vezetői a kommunista állam befolyását értették – erősítését célzó mozgalmat ők szervezték meg, amelynek végső feladata a Rómától független (csehszlovák liturgikus nyelvű stb.) nemzeti egyház megteremtése lett volna. A kommunisták a szakadár csoportba igyekeztek minél több papot beszervezni, sőt tervbe vették az egész hierarchia „átvételét” is. Tervük nem sikerülhetett, mert nemcsak a felsőklérus és az alsópapság döntő többsége, de a katolikus hívek nagy része is kitartott az egyház mellett és elvetett a kommunistákkal és az elnyomó állammal való mindenféle együttműködést. Természetesen sok lelkészt próbáltak meg megnyerni maguknak – gyakran sikerrel is, eszközben ugyanis a kommunisták nem válogattak. Zsarolással, pénzzel és vezető egyházi tisztségek ígéretével több papot állítottak maguk mellé.

A Katolikus Akció 1949. június 10-én alakult meg a prágai városházán, ahol tíz pontból álló programot fogadott el és megválasztotta világiakból álló elnökségét. A mozgalomban résztvevő papokat és laikusokat két héten belül először a csehszlovák püspöki kar ítélte el, majd az Apostoli Szentsek közösi tette ki. Ennek hatására az állam tovább korlátozta a püspökök működését, amely azonban általános társadalmi ellenállást váltott ki. Az emberek kiálltak püspökeik és plébánosaik mellett, a Katolikus Akcióban részt vevő papok pedig úgy a klérus, mint a hívek körében elszigetelődtek. Így a csehszlovák katolikus egyház Rómától való elszakítására és kollaboráns felekezeté tételére irányuló kommunista törekvés eredménytelen maradt.

Jozef Hal'ko könyvének – amely a Pápai Szent Kereszt Egyetem Teológiai Karán 1999-ben benyújtott olasz nyelvű doktori disszertáció magyar fordítása – nagy erénye, hogy a huszadik század cseh és szlovák egyháztörténetének egyik legérdekesebb fejezetét nagy mennyiségű, szerteágazó forrásbázis alapján dolgozta föl. A csehszlovák kommunisták egyházellenes támadásainak és a magyar kommunisták hasonló törekvéseinek összehasonlító elemzése az egyháztörténeti szakirodalomnak érdekes eredményeket hozhat, s az ilyen jellegű kutatásnak mellőzhetetlen forrásmunkája lehet Jozef Hal'ko kötete.

Miklós Péter

A PÉCSI SZÉKESKÁPTALAN SZEMÉLYI ÖSSZETÉTELE A KÉSŐ
KÖZÉPKORBAN (1354–1526).

Pécs Története Alapítvány, Pécs, 2005.

(Tanulmányok Pécs történetéből 17.) 481+VII p.

Fedeles Tamás a Pécsi Tudományegyetem Közép- és Kora Újkori Történeti Tanszéke ifjú munkatársának 2005. október 6-án Szegeden megvédett PhD-értekezését tartalmazza a bemutatandó kötet. A kiadást lebonyolító Pécs Története Alapítvány jobbára tanulmányköteteből álló sorozatában ez a második PhD-értekezés.¹ Fedeles Tamás könyve a magyar egyház- és társadalomtörténet-írás régi adósságát törleszti, illetve kezdi el törleszteni. A német történetírás ugyanis már az 1920-as évekre kidolgozta a székeskáptalanok kutatási módszereit, majd egymást követve sorra jelentek meg az egyes káptalanok feldolgozásai,² sőt az 1990-es években már itáliai káptalanok (luccai, római lateráni bazilikai, novarai székeskáptalan) adatait is feldolgozták német kutatók. De a francia és angol kutatók, sőt a lengyelek is komoly eredményeket értek el. Ezzel szemben hazai egyháztörténet-írásunkban elsőként Mályusz Elemér 1971-ben megjelentetett, de alapjaiban tulajdonképpen már 1944-ben elkészített *Egyházi társadalom a középkori Magyarországon* című kötetében jelent meg – Max Weber szociológiai módszereinek hatására – a középréteg hangsúlyos szerepe.³ Mályusz könyvének súlypontja és terjedelme szempontjából egyaránt a kanonokok helyzetének bemutatása a legfontosabb témája. A káptalanokba bekerült különböző társadalmi rétegek vizsgálatánál az anyagi helyzetük mellett jogi és művelődési viszonyaik is komoly súlyt kaptak, s – a prozopográfiai módszert követve – a szűkös forrásviszonyok ellenére is izgalmas kis életrajzokat kísérelt meg összeállítani, majd típusokat felállítani, s a felsorolt személyek tetteinek, döntéseinek motivációját felderíteni.⁴

Fedeles Tamás könyvét megelőzően az egyetlen nagyobb lélegzetű, témájában és adatfeldolgozásában egyaránt a kanonokok műveltségi és társadalmi viszonyait taglaló összefoglalást Köblös József jelentette meg 1994-ben. Ebben a szerző kénytelen volt megjegyezni a hazai viszonyokról: „Az egyes káptalanok történetéről jelentek ugyan meg munkák, de magáról a papságról, az egyházi társadalom középrétegét, mintegy 600 embert alkotó kanonoki réteg tagjairól, az egyes személyekről szinte semmit sem tudunk. Az egyes püspökség illetve káptalantörténetek és más jellegű tanulmányok függelékében jelentek meg ugyan – legtöbbször igen hiányos – archontológiai összeállítások, de a réteg liturgikus szerepéről, művelődéstörténeti jelentőségéről mind ez ideig

1 Korábban Koszta László PhD-értekezése jelent meg: KOSZTA LÁSZLÓ: *A pécsi székeskáptalan hiteleshelyi tevékenysége (1214–1353)*. Pécs, 1998. 324 p.

2 1925 után elkészült a brixeni, strassbourgi, trienti, bresslaui, bambergi, goslari, halberstadt, lübecki, schwerini, trieri, speyeri, mainzi székeskáptalan feldolgozása.

3 MÁLYUSZ ELEMÉR: *Egyházi társadalom a középkori Magyarországon*. Budapest, 1971.; ismertetése: FÜGEDI ERIK: *Mályusz Elemér: Egyházi társadalom a középkori Magyarországon*. Századok CVIII. (1974) 1255–1258.

4 KOSZTA LÁSZLÓ: *Mályusz Elemér, az egyháztörténész*. Levéltári Közlemények LXX. (1999) 180–187. és KOSZTA LÁSZLÓ: *A középkori egyházra vonatkozó történeti kutatások az utóbbi évtizedekben (1948–1988)*. Aetas (1993) 1:77–78.

csak egyes, elszórt esetek felszínre hozásával születtek tanulmányok. Valójában szisztematikus feltárássra, a réteg egyedeinek életrajzi adatai ismeretében történő vizsgálódásokra mindeddig nem került sor.”⁵ Köblös József a székesfehérvári, budai és pozsonyi társas- és a győri székeskáptalanok 1458–1526 közötti adatait dolgozta fel. Kötete háromnegyed részét a négy káptalan tagjainak prozopográfiai adataira, s az azokra vonatkozó táblázatok, ábrák, térképek alkották. Munkája értékét fokozza, hogy a nemzetközi kutatási metódushoz hasonló, de a hazai forrásviszonyokhoz alkalmazkodó adatgyűjtési és feldolgozási eljárást dolgozott ki. Fedeles Tamás értekezése a Köblös által kijelölt kutatási irány követése, illetve továbbfejlesztése, s a pécsi források példaértékűen gazdag szempontrendszer szerinti feldolgozása.

Fedeles jelen – évtizedes anyaggyűjtését és tucatnál több eddigi tanulmányát⁶ összegező – munkája két nagy szerkezeti egységből áll: a tulajdonképpeni értekezést alkotó hét fejezetre tagolt elemzésből és az annak alapját képező igen nagy terjedelmű és tartalmas függelékéből. Mivel a pécsi káptalanra vonatkozó középkori forrásokból nem maradtak fenn statútumok, számadáskönyvek vagy protocollumok, így a kutatás során Fedeles kénytelen volt a hiteleshelyi oklevelek, különösen azok tanú- és méltóságsoraira, illetve a pécsi püspöki vikáriusok okleveleire támaszkodni. Ezeknek azonban teljes 1354–1526 közötti anyagát feldolgozta, s így az értekezés alapjául szolgáló, hazai viszonyok között egyedülállóan gazdag adatbázist állított össze. Természetesen a címben feltüntetett korszakhatárt a szerző rugalmasan kezelte, mert voltak olyan személyek, akik már az 1330-as években stallumhoz jutottak a testületben, és olyanok is, akik 1526-ot követően is javadalommal rendelkeztek még.

Az első fejezet 23 oldalán kutatástörténeti összefoglalást olvashatunk a külföldi és hazai káptalanokról, illetve konkrétan a pécsi székeskáptalanra vonatkozóan. Fedeles

5 KÖBLÖS JÓZSEF: *Az egyházi középréteg Mátyás és a Jagellók korában*. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 12.) Budapest, 1994. 7.

6 FEDELES TAMÁS: *A pécsi székeskáptalani hiteleshely. A pécsi székeskáptalan hiteleshelyi feladatokat ellátó tagjai és munkájuk szinterei (1354–1363)*. Pécsi Szemle IV. (2001) 1:13–21.; Uő.: *A pécsi székeskáptalan hiteleshelyi levéltára a középkorban*. In: BALOGH LÁSZLÓ – SZARKA JÓZSEF – WEISZ BOGLÁRKA (szerk.): *Tanulmányok a középkorról. A II. Medievisztikai PhD-konferencia (Szeged, 2001. ápr. 3.) előadásai*. Szeged, 2001. 39–53., Uő.: *A pécsi székeskáptalan személyi összetétele a hiteleshelyi oklevelek tükrében (1354–1437)*. In: FONT MÁRTA (szerk.): *Pécs szerepe a Mohács előtti Magyarországon*. (Tanulmányok Pécs történetéből 9.) Pécs, 2001. 103–137., Uő.: *Két pécsi prépost a 15. század első feléből*. Pécsi Szemle V. (2002) 2:21–27., Uő.: *Rudolf prépost, a szabad művészetek borostyánkórszorúsa és a kánonjogi licenciatusa*. Pécsi Szemle VI. (2003) 2:8–13., Uő.: *Adalékok a pécsi székeskáptalan alsópapság történetéhez (1354–1400)*. In: FONT MÁRTA – VARGHA DEZSŐ (szerk.): *Tanulmányok Koller József tiszteletére*. (Tanulmányok Pécs történetéből 13.) Pécs, 2003. 111–131., Uő.: *A pécsi székeskáptalan hiteleshelyi vonzáskörzete (1354–1526)*. In: Weisz Boglárka (szerk.): *Tanulmányok a magyar középkorról*. Szeged, 2003. 9–22.; Uő.: *Matthias von Gatalócz Propst von Pécs/Fünfkirchen (1428–1437)*. In: FONT, MÁRTA (Red.): *Specimina Nova. Pars Prima Sectio Mediaevalis II*. Pécs, 2003. 77–82.; Uő.: *Uski János (1377 körül–1428) pécsi prépost, Zsigmond király diplomatája*. In: LENGVÁRI ISTVÁN – ÓDOR IMRE (szerk.): *Pécs-Baranyai Történelmi Arcképcsarnok*. PC CD-ROM, Pécs, 2003.; Uő.: *A pécsi ispórály igazgatói a 14–16. században*. Orvostörténeti Közlemények 182–185 (2003) 117–126.; Uő.: *A pécsi székeskáptalan középkori történetére és tagjaira vonatkozó kutatások a 18–20. században*. Pécsi Szemle VII. (2004) 1:30–39.; Uő.: *Marie-Madeleine de Cevins: Az egyház a késő-középkori magyar városokban*. (ismertetés) In: Századok CXXXVIII. (2004) 524–527.; Uő.: *Trienti kanonokok a későközépkorban*. Klio 2004/3. 73–78.; Uő.: *A pécsi székeskáptalan hiteleshelyi személyzete (1354–1526)*. Egyháztörténeti Szemle V. (2004) 71–86., Uő.: *'pécsi székeskáptalan'*. In: DIÓS ISTVÁN (főszerk.): *Magyar Katolikus Lexikon*. Budapest, 2005. X. kötet 786–792.

páratlanul széles szakirodalmi kitekintése jól bemutatja a káptalankutatás évszázados nyugat-európai s mindössze három évtizedes hazai historiográfiáját. Külön műgonddal ismerteti a pécsi kanonokokról készített történeti feldolgozásokat.

A 25 oldalas második fejezetben a pécsi káptalan középkori történetének vázlata, a tagság és a fontosabb méltóságok, illetve a székesegyházi alsópapság bemutatása révén az intézmény szerkezeti felépítéséről alkothatunk képet. E fejezet egyik különösen fontos eleme az 50–51. oldalakon található táblázat, amely a fontosabb hazai és külföldi káptalanok létszámáról közöl adatokat. A táblázat alapján Pécs nemcsak az ország, de egész Közép-Európa legnépesebb káptalanja volt, s nyugat-európai szinten is a nagy intézmények közé tartozott. A káptalan élén öt méltóságviselő állt: a prépost, az olvasó-, az éneklő-, az örkanonok, valamint a Keresztelő Szent János társaskáptalan prépostja (kisprépost). Őket követte az egyházmegye nyolc főesperese közül hét: a székesegyházi, a baranyai, a tolnai, a regölyi, a valkói, az aszúági és a marchiai (maróti) – a nyolcadik főesperes egyúttal a pozsegi társaskáptalan prépostja is volt. A méltóságviselők és főesperesek után az egyszerű javadalmasok következtek, a nem helyben tartózkodó kanonokok helyettesítését pedig a székesegyház alsópapsága látta el.

A 16 oldalas harmadik fejezetben a káptalani javadalmak betöltési gyakorlatáról, a magyar királyi, a pécsi püspöki és pápai javadalomadományozásokról, cserékről és a kanonokok beiktatásáról olvashatunk. A Fedeles által összegyűjtött pécsi adatok megerősítik a szakirodalom korábbi feltételezését arra vonatkozóan, hogy Magyarországon a XIV–XVI. században – a nyugat- és észak-európai gyakorlattól eltérően – elsősorban az uralkodók adományozták főkegyúri joguk alapján a kanonoki stallumokat.

Az értekezés legterjedelmesebb, mintegy ötven oldalas fejezete a negyedik, amely a káptalanba történő bejutást, a kanonokok származását, egyetemjárási gyakorlatát vizsgálja. Az ismert esetek többségében a köznemesi (44,5%) származásúak jutottak a testületbe, őket követték a polgári eredetűek (27%), s a külföldiek aránya is számottevő (18%), míg az arisztokrácia (6%) és a jobbágyság (5%) tagjai voltak a legkevesebben. Ezeknek a számoknak azonban sajnos kevés a bizonyító ereje a kanonokok tényleges társadalmi eredetére vonatkozóan, hiszen a szűkös forrásviszonyok miatt a kanonokok többségének (53%!) nem állapítható meg a származása. Fokozza a bizonytalanságot, hogy a jobbágy-polgár eredet elhatárolása problematikus. Mert a Kubinyi András professzorhoz köthető centralitási pontrendszer csak a települések városiasodának mérésére szolgál,⁷ s nem nyilvánít véleményt a településeken lakók jogi hovatartozásáról. Fedeles a királyi városok lakói mellett a pontrendszer alapján városias mezővárosok lakóit is automatikusan polgárnak vette. Ez azonban – noha nem ismert jobb megoldás – korántsem megkérdőjelezhetetlen eljárás, mert azzal a veszéllyel fenyeget, hogy egyes városiasodott mezővárosokból származó, s így a Fedeles által polgári származásúak

7 A centralitási pontrendszer 10 szempontja (uradalmi központ és rezidencia; bíraskodás és hitelshely; pénzügyigazgatási központ; egyházi igazgatás, egyházi intézmények; egyetemjárás; céhek; úthálózati csomópont; vásártartás; jogi helyzet) közül a jogi csupán egy, vagyis a kritériumrendszer sokoldalúsága miatt nem is annyira városok, sokkal inkább központi helyek kimutatására szolgál, a kritériumok tehát elsősorban nem az egyes lakók, inkább a település egészének központi szerepét mérik. KUBINYI ANDRÁS: *Mezővárosok egy városmentes tájon. A középkori Délnyugat-Magyarország*. In: Tapolcai Városi Múzeum Közleményei I. (1989) 325. 14. jegyz., UÓ.: *Városok, mezővárosok és központi helyek az Alföldön és az Alföld szélén*. In: UÓ.: *Városfejlődés és vásárhálózat a középkori Alföldön és az Alföld szélén*. (Dél-Alföldi Évszázadok 14.) Szeged, 2000. 12.

közé számolt kanonokok közé szociológiailag csak zsellér vagy jobbágy állapotúak is bekerülhetnek. A pécsi adatok mindenesetre a jelen metódus alkalmazása mellett is arról tanúskodnak, hogy a kanonokok társadalmi származása gyakorlatilag nem befolyásolta a javadalomszerzést: Pécsen nem voltak fenntartva a javadalmak sem a bárók, sem a köznemesség számára, a tehetséges jobbágyok számára sem voltak elérhetetlen távolságban a stallumok, sőt a jobbágy származásúak 50 %-a magasabb javadalmak birtokába jutott. Ezzel szemben a lengyel, német és angol káptalanok stallumait inkább nemesek számára tartották fenn. Fontosnak tartom Fedeles azon észrevételét is, hogy a prelátusok közé bejutó jobbágy származású kanonokok mindnyájan egyházi birtokról származtak. A vizsgált 376 kanonok közül 77 személyről (20,5%) mutatható ki, hogy felsőfokú tanulmányokat folytatott. Ez az eredmény átlagosnak számít a hazai viszonyok között. Az viszont már európai szinten is kimagasló, hogy az egyetemjártak 66 %-a tudományos fokozatot is szerzett (a budai, fehérvári, győri és székesfehérvári káptalan átlaga csak 35 %). Ezzel függhet össze, hogy a pécsi kanonokok közül legtöbbször 13 esztendőig látogatták valamelyik egyetemet. Legtöbbször a jogi fakultáson tanultak (a fokozatot szereztek 65 %-a), mert az egyházi közigazgatásban, hiteleshelyi gyakorlatban ennek látták legnagyobb hasznát. Az egyetemet nem látogató kanonokok műveltsége is megfelelő színvonalú lehetett. A pécsi székesegyházi iskola az egyetem megszűnését követően is igen jó hírnévnek örvendett, és széleskörű műveltséget nyújtott (pl. Brodarics István), így a kanonoki javadalomhoz jutó hazai származású személyek legalább alapfokú iskolai végzettséggel rendelkeztek. Mivel a külföldi eredetű kanonokok magasabb arányban (48%) jártak egyetemre, feltételezhető, hogy javadalomhoz jutásukban dominánsabb szerepe lehetett tanultságuknak. Ezt alátámasztja az a megfigyelés is, hogy míg a hazai kanonokok harmada végezte el az egyetemet pécsi javadalomszerzése előtt, a külföldieknek már 60 %-a. A káptalani javadalomszerzés egyéb módozatai közül a személyi összefonódások, kötődések a legfontosabbak (a pécsi kötelekkel rendelkező kanonokok 26-ot képviseltek), de a területi kapcsolatok is fontos szerepet játszottak a testület utánpótlásában (pl. káptalani és püspöki birtokokról, ill. ezen birtokok közeléből és a testület székvárosából származó személyek 18,5 %-os aránya), mások egyházi kapcsolatok csatornáján át jutottak be, de kiemelendő még a familiárisi kapcsolat vagy az uralkodó szolgálatában álló diplomáciai, hivatali tevékenység (11%).

A 17 oldalas ötödik fejezet a kanonokok liturgikus és hiteleshelyi feladatairól, kötelezettségeiről nyújt átfogó képet. Pécsen – a hazai és nemzetközi példákhoz hasonlóan – még az alszerpapi rend felvétele sem volt követelmény a káptalanba való bejutáshoz, így mindössze a kanonokok 20 %-áról mutatható ki, hogy a magasabb egyházi rendek birtokában volt. Ennek (is) köszönhetően csak a kanonokok 5 %-a látott el plébánosi feladatokat. Fedeles adatokkal bizonyítja, hogy a hiteleshelyi feladatok ellátásáról a helyben tartózkodó kanonokok nem húzódtak vissza, s az első papsággal együtt az egész középkoron át folyamatosan vállalták a külső feladatok teljesítését is. Szomorúbb kép rajzolódik ki a kanonokok helyben tartózkodását vizsgálva: az biztos, hogy az uralkodók és pápák szolgálatában álló, valamint az egyetemeken tanuló és javadalmakat halmozó (32%) személyek csak keveset időzhettek Pécsen.

A 15 oldalas hatodik fejezet a kanonokok életkörülményeinek és mentalitásának bemutatása céljából ismerteti a javadalmasok éves bevételeit, lakáskörülményeit, gazdálkodási és birtokszerzési gyakorlatait, valamint életmódját. Szemléletes példák olvashatók arról, hogyan határozta meg a pécsi kanonokok életvitelét szűkebb (családjuk) és tágabb (kano-

noktársaik, nemesség) környezetük. Így nem is meglepő, hogy míg egyesek – a cölibátus helyett a világi életet választva – hamarosan kiléptek az intézményből vagy bennmaradtak ugyan, de meglehetősen világias életet folytattak, addig mások gyakran éltek a személyes jámborság módjaival zárandoklatokat végeztek vagy egyházi adományokat tettek).

Az értekezés utolsó, hetedik fejezete 3 oldalban a káptalanból történő továbblépést elemzi. A pécsi kanonokok közül mindössze 14 személy nyert el püspöki, érseki címet. Ez az igen alacsony arány (3%) elmarad a budai és győri (17%), a fehérvári (15%) és a pozsonyi (13%) aránytól. Tanulságos annak vizsgálata, hogy a pécsi káptalanból kikerült 14 főpap közül 6 volt korábban prépost, ez azt jelenti, hogy a pécsi prépostok harmada került utóbb a főpapok közé. Ha a méltóságviselőket és főespereseket is ide számítjuk, akkor a káptalan elitjéből rekrutálódott a 14 főpap 71 %-a. Egyszerű kanonokok közül mindössze 3 fő jutott egyből a prelátusok közé (közülük 1 fő a király rokonságához tartozott, a másik két személy pedig egy-egy relatíve jelentéktelen egyházmegye élére került). A testület tagjai közül további 30 személy más káptalanban folytatta egyházi pályafutását, ketten pedig szerzetesek lettek.

Az értekezés záró kitekintésében a további kutatási irányokra és lehetőségekre vonatkozó elképzeléseit foglalja össze a szerző. Felhívja a figyelmet a modern feldolgozások, adattárak hiányának súlyos következményeire, valamint az összefogás szükségességére.

A kötet nagyobbik felét (mintegy 60%) az értekezés alapját jelentő adatbázis található táblázatok, prozopográfiai adattár és térképek formájában. Külön elismerést érdemel, hogy a tematikus táblázatokra az értekezés főszövegében is található hivatkozás, s a tartalomjegyzék is részletesen feltünteti azok címeit. A prozopográfiai adattárban mind a 404 pécsi kanonok rövid életrajza és főbb adatai olvasható. A szerző precizségét dicséri, hogy csak a könyv ez utóbbi fejezete 1600-nál is több hivatkozást tartalmaz. A munka nemzetközi jelentőségét fokozza az angol és német nyelvű tartalomjegyzék, valamint a 9 oldalas angol nyelvű összefoglaló.

Mindent mérlegre téve nagy örömmel fogadtuk Fedeles Tamás kiváló és alapos PhD-értekezésének gyors és szép kivitelű megjelenését, melyet nemcsak a téma korábbi hazai elhanyagoltsága, tudatos elhallgatása, de a munka magas színvonala is indokolt. Ezzel a könyvvel nemcsak a pécsi helytörténet-írás, de minden hazai és külföldi egyház- és társadalomtörténész, sőt a szélesebb olvasóközönség is gazdagodhat. A kötet számos adata bizonyára hamarosan beépül a középkori egyház- és társadalom-, illetve művelődéstörténeti kézikönyvekbe és összefoglalásokba. Fedeles Tamástól jelen munkáján túl újabb fontos tanulmányok várhatók, s reméljük, hogy példáját követve más káptalanok is hamarosan feldolgozásra kerülnek.

Vajda Tamás

JOZEF HALKO

A POZSONYI MÉLY ÚTI LOURDES-I BARLANG TÖRTÉNETE Luc Kiadó, Bratislava, 2005. 103 p.

A barlangot 1889-ben alapította gróf Szapáry Béláné (1834–1912). Ez az eredeti Lourdes-i barlang pontos mása. Komoly tereprendezés, parkosítás előzte meg a helyszí-

nen a munkálatokat. A Mária szobrot a helyi textilüzem munkásnői ajándékozták a barlanghoz, ünnepélyes megáldására 1892. szeptember 18-án került sor.

A barlang igen népszerű lett és hamarosan a különféle ünnepek helyszínévé vált. Ezek rendszerint a közeli kápolnában, vagy a 200 éves Kálváriánál kezdődtek (1894-ben ünnepelték a Kálvária 200 éves jubileumát) és innen vonultak át a barlanghoz. A barlangban lévő Mária szobrot előbb egy üveglappal védték, majd később zárt üvegvitrinbe került. A barlangban több mint 4000 kőtábla van, különböző nyelven, amely azok köszönetét fejezi ki, akiknek könyörgése, imája meghallgattatásra talált. Az első még 1892-ből való, valószínűleg gróf Szapáry Béláné, az alapító helyezte el. A további táblák 1896–97–98-ból valók, szinte kizárólag német felirattal, ami a következő: „Maria hat geholfen.”

Szapáry grófné 1901-ben a kapucinusok templomában mise alapítványt tett, hogy a kapucinus atyák minden évben, február 11-én, a Lourdes-i jelenés napján a barlangban misét mondjanak. A század elején a táblák szaporodása azt jelzi, hogy igazi kegyhellyé lett a barlang. A barlangban rendszeresen voltak litániák. Májustól októberig a hívek minden nap más nyelven imádkoztak: hétfőn és csütörtökön magyarul, kedden és pénteken szlovákul, szerdán és szombaton németül. A barlang jobb oldali fala 60 m hosszú és kb. 3 m magas. Ezen az ún. hála-falon 2467 hálaadó, valamint kérő szöveg olvasható. A táblák legnagyobb része 1945-ből található, 101 tábla ugyanolyan keltezéssel. A legnagyobb részük magyar nyelvű (1045) második helyen a német (683), valamint 552 szlovák és 63 cseh nyelvű olvasható. Akad köztük egy-egy francia, olasz, lengyel és angol felirat is. A kőből készült táblák közül 64 már olvashatatlan. Legrégebbi 1896-ból származik. Szövege azonos a fenti megjelölttel: „Maria hat geholfen”.

A jobboldali fal az előbb táblákkal betelt és ezért a vele szemközti részen egy újabb falat emeltek. Itt 346 tábla található, a legnagyobb részük (163) szlovák nyelvű, magyar nyelvű 106, és német nyelvű 40. Ezek a szövegek az 1930-as és 50-es évekből valók. Itt található a legnagyobb méretű (170 × 70 cm) kőtábla is, amely cseh nyelvű, és itt olvashatjuk az 1932-es dátumú, egyetlen román feliratú táblát, valamint orosz és ukrán nyelvűeket is találunk. A szlovák feliratú táblák közül kiemelkedik A. Miklosova hálaadása: „Hitem, becsületem és életem megmentéséért” szöveggel.

Az oltár körüli részen található a legtagoltabb rész, amelyet az „oltár környéke” nével illetnek. Ez az itt álló szabadtéri oltár körüli részt illeti, itt 769 tábla található. A legnagyobb részük szlovák nyelvű (621), 95 magyar, 26 német, és 15 latin nyelvű is olvasható. Itt akad egy-két olasz, angol, illetve francia szöveg. Ezekben a táblákon olvashatunk hálaadást új misés papok részéről, továbbá, hogy testvérek egymással találkoztak, édesanya könyörög fia megmentéséért, stb.

Az említett szabadtéri oltár az 1930-as években létesült, a sziklamélyedés bal oldalán. Az oltár körüli kegytáblák az 1970–80-as években készültek. Itt szintén található hálaadó fölirat, a bajban nyújtott segítségért, gyógyulásért, tanulmányok befejezéséért stb. De itt olvasható gróf Pongrácz Frigyesné 1906-ban készült táblája, amelyben fia életét köszöni meg.

1942-ben a ferences atyák a barlang körüli falat kibővítették és több mint 20 m²-rel bővült ez a hely. Ez adott helyet 1945 és 50 között mintegy 600 új tábla elhelyezésének, amelyek a háborúban való túlélésért, a harctérről, vagy a fogságból történő visszatéréseért nyilvánított köszönet szövegeit tartalmazzák. Ezért ezt a táblát hála táblának vagy hálafalnak is nevezték. Ezek a föliratok vegyesen, magyar, német, szlovák nyelven ol-

vashatók. Egyes följegyzések szerint, a háború után nem sokkal történtek kísérletek a magyar, illetve német kegytáblák megsemmisítésére, de aztán a hivatalos részről ezt megakadályozták. Mindenesetre elmondható, hogy az 1945–57 közti részben feltűnően ötödére csökken a magyar és hetedére a német feliratok száma.

A haranghoz vezető lépcsőktől balra lévő falon összesen 610 felirat látható, amelyek nagyobb része 433 szlovák nyelvű. A magyar 111, a német 37, és itt találunk latin, cseh, francia és orosz szövegeket is. Ezek főként egészségért könyörgő feliratok, de van köztük hálát adó jellegű is. A kommunista rendszer hatalomra kerülése révén sor került az egyház elleni föllépésre is. Ennek részeként új emléktáblák elhelyezése lelassult, sőt, csaknem megszűnt. Ez volt jellemző az 50-es, 60-as években. A 60-as évek végén, a politika enyhülése révén a táblák gyarapodása ismét megindult. 1967–77 között 131 tábla került ki, de jellemző a korszakra, hogy ezeken a táblákon semmiféle név nem olvasható. Általában diákok könyörögnek tanulmányaik sikeres elvégzéséért, vizsgáikért, illetve hálát adnak ezek sikeréért. A föliratok vegyesen szlovák, illetve magyar nyelvűek.

1908-tól szabályozták, hogy a táblákat annak rajzával és szövegével be kellett mutatni az illetékes plébánián. A kivitelezést négy pozsonyi kőfaragó cég végezte, mint olyan vállalkozás, amely erre illetékes. 1908-ban több száz hős zarándokcsoport utazott Lourdesba, ez is hozzájárult a barlang népszerűségéhez. 1910-ben egy kölépcsőt építettek, ami felvezetett a barlanghoz. A táblákon megörökített köszönetek sokszor egy-egy családi dráma megoldását jelentették. Ezek közül többnek egész kalandos legendája lett, amely regényírássá is ihletett korabeli szerzőket.

1914-ben a táblákon megjelenik a front, a háború, köszönetek a sebesülésből, gyógyulásért a fogságból való szabadulásért. A két háború közt a barlangban a ferencesek vették át a szertartások végzését. 1945 tavaszán az oroszok lőtték Pozsonyt és ekkor a barlang súlyosan megsérült. Kijavították, de a Mária szobrot, amely több darabba tört, új szoborral váltották fel. A régi szobrot pedig kijavítva az Irgalmasok templomába vitték, ahol az egyik mellékoltáron ma is látható. 1950-ben a szerzetesrendeket Csehszlovákiában feloszlatták, így a ferencesek eltűntek. A kommunista rendszer minden módon igyekezett a vallási szokásait zavarni és akadályozni, talán éppen ezért kellett az ellenállás, a „csakazértis” szelleműek találkozóhelye, ahol imádkoztak, énekeltek és rendszeresen összegyűltek.

1991-ben mindez megváltozott. 1992-ben nagy ünnepséggel emlékeztek az alapítás századik évfordulójáról. A szerző számos fényképet közöl, a kötet végén jegyzetek, amelyek a források tömegét tüntetik fel. Végül a táblákon szereplő nevek jegyzéke olvasható.

A szerző nagy munkát végzett. Alapvető egyháztörténeti munkát írt, amely azonban fontos várostörténeti, kultúrtörténeti, és Pozsony számára oly fontos folklórisztikus elemeket is tartalmaz.

Zombori István



METEM-Könyvek

Sorozatszerkesztők:

Várszegi Asztrik OSB és Zombori István

- | | |
|---|---|
| 1. Szabó Ferenc S. J.: A teológus Pázmány. A grazi „theologia scholastica” Pázmány életművében, Róma, 1990. 365. p.
2. kiadás Budapest, 1998. 368 p. | ára: 399 Ft
elfogyott
ára: 980 Ft |
| 2. Sólymos László Szilveszter – Várszegi Imre Asztrik: Pannonhalmi főapátok. 1. Kreusz Krizosztom (1856–1885), Kelemen Krizosztom (1929–1950), Budapest, 1990. 370 p. | ára: 280 Ft |
| 3. Udvardy József: A Kalocsai Főszékeskáptalan története a középkorban, Budapest, 1992. 152. p. | ára: 180 Ft |
| 4. Csapodi Csaba: Gróf Zichy Nándor élete és politikája Budapest, 1993. 160. p. | ára: 200 Ft |
| 5. Kelet–Közép–Európa szentje: Adalbert (Vojtech-Wojciech-Béla) Szerkesztette: Somorjai Ádám Budapest, 1994. 206. p. | ára: 300 Ft
elfogyott |
| 6. B. Murádin Katalin: Faragott kőszószekek Erdélyben Budapest-Kolozsvár, 1994. 168. p. | ára: 350 Ft |
| 7. Elmer István: Börtönkereszt Budapest, 1994. 224. p. | ára: 350 Ft |
| 8. Fülöp Éva Mária: A magyarországi bencés kongregáció birtokainak gazdasági szervezete és irányítása (1848–1949) Budapest, 1995. 252. p. | ára: 400 Ft |
| 9. Gerics József: Egyház, állam és gondolkodás Magyarországon a középkorban. Budapest, 1995. 318. p. | ára 550 Ft
elfogyott |
| 10. Reisner Ferenc: A Katolikus Szemle egyháztörténeti anyagának repertórium (1887–1944). Budapest, 1995. 178 p. | ára: 250 Ft |
| 11. Boba Imre: Morávia története új megvilágításban Budapest, 1996. 197 p. | ára: 650 Ft |
| 12. Orbán Gyula József: Friedensbewegung katholischer Priester in Ungarn, 1950–1956. Budapest, 1996. 380 p. | ára: 1500 Ft |
| 13. Rónay Jácint: Napló Budapest–Pannonhalma, 1996. 400 p. | ára: 896 Ft |
| 14. Galcsik Zsolt: Szerzetesrendek felosztása Nógrád megyében (1950) (Dokumentumgyűjtemény) Budapest, 1996. 316 p. | ára: 650 Ft |

15. **Mező András:** A templomcím a magyar helységnevekben (11–15. század). Budapest, 1996. 314 p. ára: 650 Ft
16. **Sólymos Szilveszter:** Szent Zoerard-András (Szórád) és Benedek remeték élete és kultusza Magyarországon Budapest, 1996. 176 p. + [18] t. ill. ára: 650 Ft
17. **Magyar egyháztörténeti bibliográfia (1980–1990)** Budapest, 1997. 223 p. ára: 450 Ft
18. **Jakó Zsigmond:** Társadalom, egyház, művelődés. Tanulmányok Erdély történelméhez. Budapest, 1997. 479 old. ára: 950 Ft
19. **Dóka Klára:** Egyházi birtokok Magyarországon a 18–19. században. Budapest, 1997. 463 p. ára: 850 Ft
20. **Hermann Egyed Emlékkönyv.** Budapest, 1998. 206 p. ára: 650 Ft
21. **A magyar piarista rendtartomány történeti névtára 1666–1997.** Budapest, 1998. 548 p. ára: 1350 Ft
22. **Kubinyi András:** Főpapok, egyházi intézmények és vallásosság a középkori Magyarországon. Budapest, 1999. 382 p. ára: 1200 Ft
23. **Zakar Péter:** A magyar hadsereg tábori lelkészei 1848–1849-ben Budapest, 1999. 191 p. ára: 800 Ft
24. **Kelemen Miklós:** Unitárius kislexikon. Budapest, 1999. 191 p. ára: 800 Ft
25. **Borovi József:** Az esztergomi érseki egyházmegye felosztása. Budapest, 2000. 218 p. ára: 1200 Ft
26. **Holl Béla:** Laus librorum. Budapest, 2000. 300 p. ára: 1500 Ft
27. **Szabó Lajos:** Utolsó szalmaszál Budapest, 2000. 352 p. ára: 1000 Ft
28. **Mészáros István:** „Állok Istenért, egyházért, hazáért”. Írások Mindszenty bíborosról. Budapest, 2000. 222 p. ára: 1200 Ft
29. **Állam és egyház a polgári átalakulás korában Magyarországon 1848–1918.** Szerkesztette: Sarnyai Csaba Máté. Budapest, 2001. 184 p. ára: 1200 Ft
30. **Kisházi-Kovács László:** A városi kegyuraság Szegeden. 1917–1948. Budapest–Szeged, 2001. 226 p. ára: 1200 Ft
31. **Kund Miklós Regényi:** Die ungarischen Konvente der oberdeutschen Karmelitenprovinz im Mittelalter. Budapest–Heidelberg, 2001. 130 p. ára: 1500 Ft
32. **Orbán Imre:** „Ecce, iam vici mundum!” Antiochiai Szent Margit tisztelete Magyarországon. Budapest, 2001. 233 + 24 p. illusztráció. ára: 1500 Ft

33. **Orbán József Gyula:** Katolikus papok békemozgalma Magyarországon. 1950–1956. Budapest, 2001. 307 p. ára: 1500 Ft
34. **Szilas László SJ:** Alfonso Carrillo jezsuita Erdélyben (1591–1599). Budapest, 2001. 159 p. ára: 1200 Ft
35. **Frenyó Zoltán:** Egy magyar katolikus gondolkodó. Mihelics Vid életműve. Budapest, 2002. 277 p. ára: 1500 Ft
36. **Tempfli Imre:** Sárból és napsugárból. Pakocs Károly püspöki helynök élete és kora 1892–1966. Budapest, 2002. 1157 + 10 p. illusztráció. ára: 4800 Ft
37. **A bécsi Pázmáneum.** Budapest, 2002, ára: puha kötés: 2000 Ft
377 + 29 p. illusztráció. kemény kötés: 2500 Ft
38. **Sarnyai Csaba Máté:** Polgári Állam és katolikus egyház (1848. március–december). A katolikus autonómia-törekvések megjelenése. Budapest, 2002. 179 +5 p. illusztráció. ára: 1200 Ft
39. **Schwarcz Katalin:** „Mert ihon jönnek Aßonyotok és kezében új szoknyák” – Források a klarissza rend magyarországi történetéből. Budapest, 2003. 288 p. ára: 1600 Ft
40. **Mező András:** Patrocíniumok a középkori Magyarországon. Budapest, 2003. 546 p. ára: 1800 Ft
41. **Molnár Antal:** Püspökök, barátok, parasztok. Fejezetek a szegedi ferencesek török kori történetéből. Budapest, 2003. 120 p. ára: 1000 Ft
42. **Csetri Elek–Frivaldszky János, id.:** A köz hasznára – az ég kegyelmével. Fridvaldszky János a jezsuita, tudós és feltaláló. (1730–1784). Budapest, 2003. 160 p. ára: 1300 Ft
43. **Valter Ilona:** Árpád-kori téglatemplomok Nyugat-Dunántúlon Budapest, 2004. 330 p ára: 3500 Ft
2. kiadás: Budapest, 2005, 330 p.
44. **Molnár Antal:** A katolikus egyház a hódolt Dunántúlon. Budapest, 2003. 213 p. ára: 1500 Ft
45. **Molnár Antal:** Tanulmányok az alföldi katolicizmus török kori történetéhez. Budapest, 2004. 189 p. ára: 1500 Ft
46. **Tóth Sándor Attila:** Rómából a Pannon Árkádiába. Patachich Ádám fiók-Árkádiája: Nagyvárad, Kalocsa. Budapest, 2004. 311 p. ára: 2000 Ft
47. **Leslie László:** Church and State in Hungary (1919–1945). Budapest, 2004. 400 p. ára: puha kötés: 4000 Ft
kemény kötés: 4500 Ft

- | | |
|---|--------------|
| 48. Holl Béla: A váci püspöki egyházlátogatási jegyzőkönyvek protestáns vonatkozású bejegyzései a 18. században. Budapest, 2004. 315 p. | ára: 1900 Ft |
| 49. Molnár Antal: Mezőváros és Katolicizmus. Katolikus egyház az egri püspökség hódoltsági területein a 17. században. Budapest, 2005, 322. p. | ára: 2000 Ft |
| 50. Kijevtől Kalocsáig. Emlékkönyv Boba Imre tiszteletére. Szerkesztette: Petrovics István. Budapest, 2005. 307 p. | ára: 1900 Ft |
| 51. Kiss Gergely: A királyi alapítású bencés apátságok a 11–13. században. Budapest, 2006. 227 p. | ára: 1600 Ft |
| 52. Kakucs Lajos: Santiago De Compostela: Szent Jakab tisztelete Európában és Magyarországon. Budapest. 328 p. | ára: 2800 Ft |
| 53. Bikfalvi Géza: Magyar jezsuiták történeti névtára 1853–2003. (Sajtó alatt) | |
| 54. Őze Sándor: A határ és határtalan. Budapest, 2006. 365 p. | ára: 2200 Ft |
| 55. Sümegi György: Szakrális emlékek a Duna–Tisza közéről. Budapest, 2006. 247 p. | ára: 2400 ft |
| 56. Molnár Antal: A bátai apátság és népei a török korban. Budapest, 2006. 169 p. | ára: 1500 Ft |
| 57. Kelemen Miklós–Saliga Irén: Az Unitárius Értesítő (1922–1945) és az Unitárius Élet (1948–2005) mutatója. Budapest, 2006. 369 p. | ára: 2500 Ft |
| 58. Ingrid Graziano–Eördögh István: Jozef Tiso és a szlovákiai holokauszt. Budapest, 2006. 128 p. | ára: 1500 ft |
| 59. Kisházi-Kovács László: A városi kegyuraság Szegeden (a kezdetektől 1850-ig). Budapest, 2006. 316 p. | ára: 2000 Ft |

Előkészületben:

A Magyar Sion repertórium

Bikfalvi Géza: Magyar jezsuiták történeti névtára 1853-2003

ECCLESIA SANCTA

sorozat

Sorozatszerkesztők:
Várszegi Asztrik, Somorjai Ádám,
Török József, Zombori István

- | | |
|---|--------------|
| 1. A katolikus egyház Magyarországon. Budapest, 1991. 160 p. | ára: 150 Ft |
| 2. A katolikus egyház a Szovjetunióban. Budapest, 1994. 124 p. | ára: 150 Ft |
| 3. A katolikus egyház Lengyelországban. Budapest, 1994. 441 p. | ára: 280 Ft |
| 4. Az orosz ortodox egyház története. Budapest, 1999. 295 p. | ára: 1200 Ft |
| 5. A katolikus egyház a balti országokban. Budapest, 2000.
344 old. | ára: 1680 Ft |
| 6. A katolikus egyház Írországbán. Budapest, 2002. 414 p. | ára: 2500 Ft |
| 7. A katolikus egyház Észak-Európában. Budapest, 2003. 284 p. | ára: 1900 Ft |
| 8. A katolikus egyház Svájcban. Budapest, 2004. 495 p. | ára: 2600 Ft |
| 9. A katolikus egyház Ausztriában. Budapest, 2005, 306 p. | ára: 2200 Ft |

Előkészületben:

A cseh egyház története
A horvát egyház története
Az örménykatolikusok
A kopt egyház története

EGYÉB KIADVÁNYOK

- Igazságot szeretettel.** Szerk.: Zombori István. Budapest–Szeged, 1995. 203 + 4 p. ára: 440 Ft
- Gróf Klebelsberg Kunó emlékezete.** Szerk.: Zombori István. Szeged, 1995. 172 + 28 p. ára: 360 Ft
- Magyarország és a Szentszék kapcsolatának 1000 éve.** Szerk.: Zombori István. Budapest, 1996. 337 + 16 p. ára: 1250 Ft
- Pál József:** Ferences harmadik rend Szegeden (1919–1944). Budapest, 1996. 80 p. ára: 300 Ft
- Lapo Lombardi:** La Santa Sede e i cattolici dell’Europa Orientale agli arbori della guerra fredda. Roma–Budapest, 1997. 155 p. ára: 850 Ft
- Mille anni di storia dell’arciabbazia di Pannonhalma.** Roma–Pannonhalma, 1997. 233 p. + [11] t. ill. ára: 1200 Ft
- Rudnay Sándor és kora.** Esztergom–Nagyszombat, 1998. 188 p. ára: 1000 Ft
- Felekezetek és identitás Közép-Európában az újkorban** Piliscsaba–Budapest, 1999, 358 p. ára: 1400 Ft
- Lorenz Weinrich:** Hungarici monasterii ordinis Sancti Pauli primi heremitae de urbe Roma. Instrumenta et priorum registra (Bibliotheca Academiae Hungariae in Roma. Fontes 2.) Roma–Budapest, 1999, 416 p. ára: 2000 Ft
- Bálint László:** Lakos Endre. Budapest–Szeged, 2000. 90 p. ára: 400 Ft
- Katolikus múzeumok és kincstárak Magyarországon.** Szerk.: Zombori István. Budapest, 2001. 106 p. ára: 1200 Ft
- Kereszténység, kultúra, közélet.** Szerk.: Žilka Tibor. Budapest–Piliscsaba, 2001. 184 p. ára: 1200 Ft
- Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolata 1920–2000.** Szerk.: Zombori István. Budapest, 2001. 135 + 21 p. ára: 1990 Ft
- Le relazioni diplomatiche tra l’Ungheria e la Santa Sede 1920–2000.** A cura di István Zombori. Budapest, 2001. 146 + 21 p. ára: 2200 Ft
- Sasvári László:** Az ikonosztáz vonzásában. Budapest, 2002. 122 + 6 p. ára: 900 Ft
- István György Tóth:** Litterae missionarium de Hungaria et Transilvania (1572–1717) I. (Bibliotheca Academiae Hungariae in Roma. Fontes 4.) Roma–Budapest, 2002. 756 p. ára: 3000 Ft
- István György Tóth:** Litterae missionarium de Hungaria et Transilvania (1572–1717) II. (Bibliotheca Academiae Hungariae in Roma. Fontes 4.) Roma–Budapest, 2003. 839 p. (757–1596 p.) ára: 3000 Ft
- Cevins, M.-M. de:** L’église dans les villes Hongroises à la fin du Moyen Age (1320–1490). Budapest–Paris–Szeged, 2003. 419 p. ára: puha kötés: 4000 Ft
kemény kötés: 4500 Ft

- Krzysztof Szydlowiecki kancellár naplója 1523-ból.** ára: 3800 Ft
Szerk.: Zombori István. Budapest, 2004. 396 p.
- Közép-Európa harca a török ellen a 16. század első felében.** ára: 1800 Ft
Szerk.: Zombori István. Budapest, 2004. 219 p.
- Fight against the Turk in Central-Europe in the First Half of the 16th Century.** Edited by István Zombori. Budapest, 2004. 227 p. ára: 2500 Ft
- A ferences lelkiség hatása az újkori Közép-Európa történetére és kultúrájára.** I-II. Szerk.: Óze Sándor–Medgyesy-Schmikli Norbert. Piliscsaba–Budapest, 2005. 1086 p. ára: 4400 Ft
- István György Tóth:** Litterae missionarium de Hungaria et Transilvania (1572–1717) III. (Bibliotheca Academiae Hungariae in Roma. Fontes 4.) Roma–Budapest, 2005. 800 p. (1597–2396 p.) ára: 3000 Ft
- István György Tóth:** Litterae missionarium de Hungaria et Transilvania (1572–1717) IV. (Bibliotheca Academiae Hungariae in Roma. Fontes 4.) Roma–Budapest, 2005. 665 p. (2397–3061 p.) ára: 3000 Ft
- Bohdan Cywiński:** Tűzpróba. Egyház, társadalom és állam Kelet-Közép-Európában. II. Budapest, 2005. 464 p. ára: 1900 Ft
- Kiss G. – Radó B. – Sashalmi E.:** Abszolutizmus és isteni jogalap (szöv. gyűjt.) Budapest, 2006. 138. p. ára: 1200 Ft
- Szilárdfy Zoltán:** Mária Terézia eucharisztia-kultuszának emlékei Magyarországon. Budapest, 2006. 40 p.
- Szilágyi István:** A selmecbányai Kálvária ábrázolásai. Budapest, 2006. 76 p. ára: 1800 Ft

HASONMÁS KIADVÁNYOK

- Pásztor Lajos:** A magyarság vallásos élete a Jagellók korában Budapest, 2000. 181 p. ára: 1200 Ft
- Monumenta Vaticana I–VI., (V–VI. – egy kötet).** Budapest, 2000 ára: 1800 Ft/db
- Monumenta Vaticana II. sorozat I–III.** ára: 1800 Ft/db

A Monumenta Vaticana (Vatikáni Magyar Okirattár) kötetekinek eredeti megjelenési éve

Első sorozat:

- I. Pápai tizedszedők számadásai 1281–1375. Budapest, 1887. LXXVII + 520 p.
- II Gentilis bíbornok magyarországi követségének okiratai 1307–1311. Budapest, 1885. CXX + 510 p.
- III. IX. Bonifác pápa bullái 1389–1396. Budapest, 1888. XXXVIII + 365 p.

- IV. IX. Bonifác pápa bullái. Második rész. 1396–1404. Budapest, 1889. 654 p.
- V. A római Szentlélek-Társulat anyakönyve 1446–1523. Budapest, 1889. XXVIII + 168 p.
- VI. Mátyás király levelezése a római pápákkal 1458–1490. Budapest, 1891. LXXV + 275 p.

Második sorozat:

- I. Magyarországi pápai követek jelentései 1524–1526. Budapest, 1884. CLIII + 472 p.
- II. Buonvisi bíbornok bécsi nuncius jelentései. Budapest, 1886. CLIV + 308 p.
- III. Erdélyországi pápai követek jelentései VIII. Kelemen idejéből. Budapest, 1909. XXXVI + 485 p.

EGYHÁZLÁTOGATÁSI JEGYZŐKÖNYVEK

Sorozatszerkesztők:
Szántó Konrád és Zombori István

- | | |
|--|--------------|
| 1. Kalocsai főegyházmegye. Budapest, 1994.
135 p. Összeállította: Dóka Klára | ára: 250 Ft |
| 2. Váci egyházmegye. Budapest, 1997.
136 p. Összeállította: Patkóné Kéringer Mária | ára: 250 Ft |
| 3. Székesfehérvári egyházmegye. Budapest, 1997.
127 p. Összeállította: Dóka Klára | ára: 250 Ft |
| 4. Veszprémi egyházmegye. Budapest, 1997.
296. p. Összeállította: Dóka Klára | ára: 450 Ft |
| 5. Egri főegyházmegye. Budapest, 1998.
217. p. Összeállította: Dóka Klára | ára: 250 Ft |
| 3. Győri egyházmegye. Budapest, 1998.
214 p. Összeállította Dóka Klára | ára: 250 Ft |
| 7. Pécsi egyházmegye. Budapest, 1999.
208 p. Összeállította: Patkóné Kéringer Mária | ára: 250 Ft |
| 8. Szombathelyi egyházmegye. Budapest, 1999.
276 p. Összeállította Dóka Klára | ára: 400 Ft |
| 9. Esztergomi főegyházmegye. I–IV. Budapest, 2000.
Összeállította: Hegedüs András–Tóth Krisztina
I. kötet A–K. 300 p.
II. kötet L–Z. 251 p.
III. kötet. Mutató. 168 p.
IV. Térképek 12 db. | ára: 3000 Ft |



NOTES FOR CONTRIBUTORS

Scholarly manuscripts related to Church history in Hungary, academic comments on books, articles, — photocopies of unpublished documents and sources, — related to the Church's history in Hungary and in Hungarian linguistic communities with correct references, double-spaced and typewritten, are invited and should be submitted in two copies to the Editor:

Zombori István, Szerkesztő, *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*, Szeged, Pf. 245. H-6701 Hungary. Tel./fax: +36+62+426+043.

E-mail: heh@axelero.hu

References should be included in text within parenthesis and arranged as this example (Gabriel, 1986, p. 15). All references should be listed alphabetically at the end of the manuscript, author, title, year, place, publisher, and should be arranged as in the following examples:

Book:

3 Gabriel, Astrik, L. 1986. *The University of Paris and Its Hungarian Students and Masters During the Reign of Louis XII and François I.* Frankfurt am Main: Verlag J. Knecht.

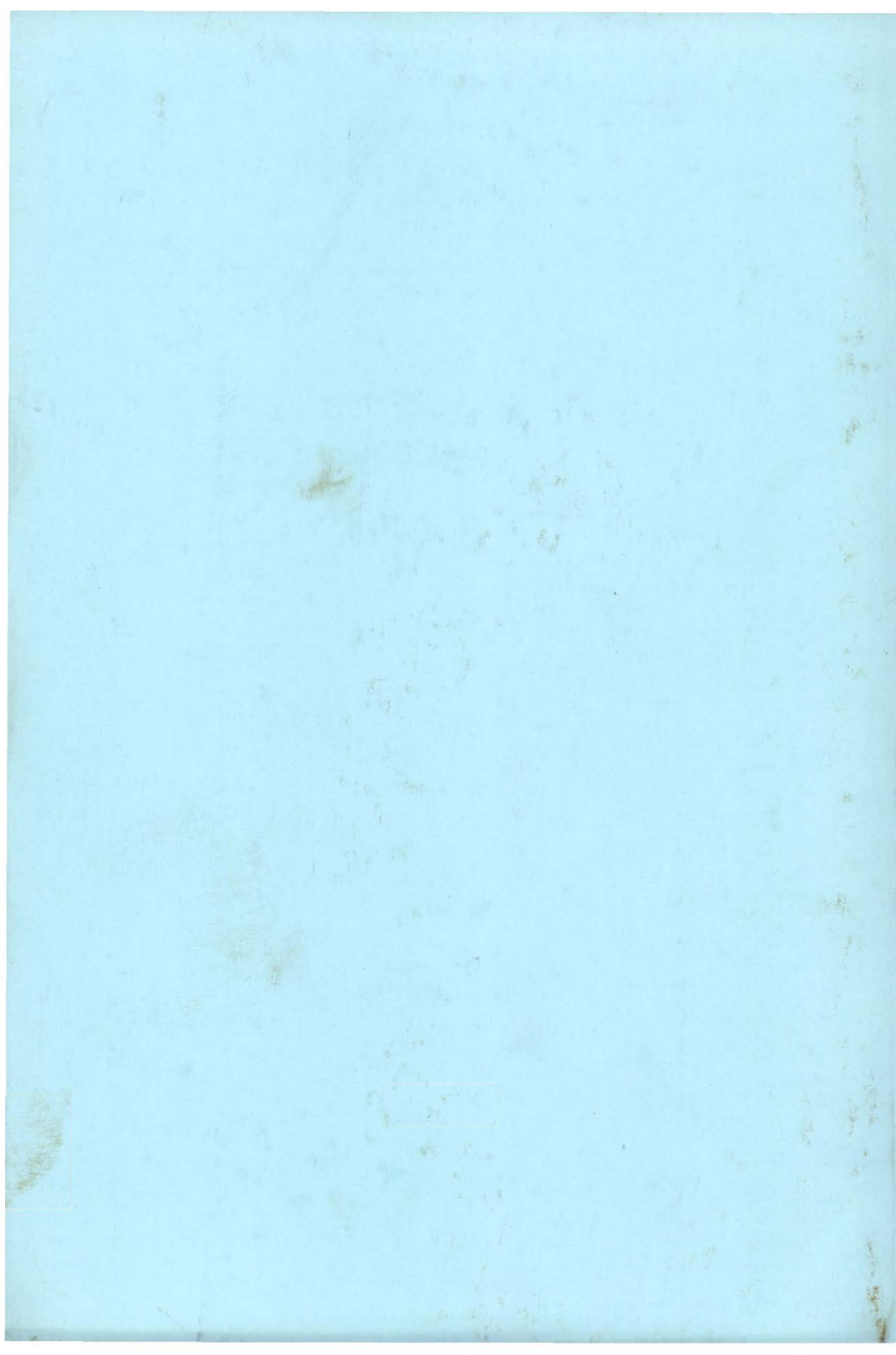
Article:

Fraknói, Vilmos. 1902. „Vatikáni levéltár és a római magyar intézet.” *A katolikus Magyarország 1001–1901.* Edited by János Kiss, János Sziklay. Budapest: Stephaneum, I. pp. 425–429.

Every contributor should include with his/her manuscript a short abstract limited to 250 words and a short introduction about him/herself.

Author will receive 3 complimentary copies of the issue in which his/her article appears and 50 separatum

Any comment on method and observation about METEM project, request for information about advertising, sponsorship, bequeath, supporting Patron-, and Director-membership in METEM-International should be sent to Rev. Dr. Tibor Horváth, S. J., METEM, Regis College, 15 St. Mary Street, Toronto, Ont., Canada M4Y 2R5. Tel.: 1-416-922-2476. Fax. 1-416-922-2773



18. ÉVFOLYAM

2006

3–4. SZÁM

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI VÁZLATOK

REGNUM

ESSAYS IN CHURCH HISTORY IN HUNGARY

AZ ALAPÍTÁS ÉVE
1989



A MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI ENCIKLOPÉDIA MUNKAKÖZÖSSÉG
FOLYÓIRATA

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI VÁZLATOK

ESSAYS IN CHURCH HISTORY IN HUNGARY

Megjelenik 1993-tól évente négy számmal, két kötetben. A második Vatikáni Zsinat szellemében értett Egyház Magyarországon és egyéb magyar nyelvű közösségekben megélt hit történetével kapcsolatos tudományos tanulmányokat, forrásokat és módszertani kérdéseket közöl magyarul, angolul és más, a magyar történelemmel kapcsolatos nyelven.

Essays in Church history in Hungary, a scholarly review, appears beginning with 1993 twice a year with four issues. It publishes studies in Hungarian, English, French and German languages dealing with events, parishes, persons, institutions, monuments, Church activities and writings, as well as photocopies of unpublished documents and sources related to the Church's history in Hungary and to Hungarian linguistic communities.

Megrendelhető: **Magyar Egyháztörténeti Vázlatok**

6701 Pf. 245

6722 Szeged, Dáni u. 5.

Tel./fax: +36+62+426+043.

Honlapunk: www.heh.hu

E-mail: heh@t-online.hu

Előfizetés: 1000 Ft.

Subscriptions and membership:

In Hungary: 1000 Ft.

Outside of Hungary:

Individual: Can\$ 20.00; Institutions: Can\$ 30.00.

Subscriptions and remittances should be sent to

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI VÁZLATOK

REGNUM

ESSAYS IN CHURCH HISTORY IN HUNGARY

2006/3-4



MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI ENCIKLOPÉDIA MUNKAKÖZÖSSÉG
BUDAPEST

Kiadó – Publisher

**MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI ENCIKLOPÉDIA MUNKAKÖZÖSSÉG
(METEM)**

Pannonhalma-Budapest

**METEM INTERNATIONAL SOCIETY FOR ENCYCLOPEDIA
OF CHURCH HISTORY IN HUNGARY**

Toronto, Canada

HISTORIA ECCLESIASTICA HUNGARICA ALAPÍTVÁNY
Szeged

Főszerkesztő – General Editor
CSÓKA GÁSPÁR

Tiszteletbeli elnök – Honorary President

GABRIEL L. ASZTRIK

Szerkesztőbizottság – Board of Editors

*HUNGARY: Barna Gábor, Beke Margit, Csóka Gáspár, Dóka Klára, Érszegi Géza,
Galambos Ferenc Iréneusz, Kiss Ulrich, Mészáros István, Rosdy Pál, Sill Ferenc,
Solymosi László, Szabó Ferenc,*

Török József, Várszegi Asztrik, Zombori István;

*AUSTRIA: Valentiny Géza; CANADA: Bonkáló Ervin, **Horváth Tibor** (alapító);*

GERMANY: Adriányi Gábor, Tempfli Imre

ITALY: Somorjai Ádám, Szilas László, Németh László;

USA: Steven Béla Várdy

Felelős szerkesztő – Editor
ZOMBORI ISTVÁN

A szerkesztő munkatársa
ZVARA EDINA

Felelős kiadó – Publisher
VÁRSZEGI ASZTRIK

Az angol nyelvű összefoglalókat fordította:
PUSZTAI ILDIKÓ

ISSN 0865-5227

Nyomdai előkészítés:
SIGILLUM 2000 Bt. Szeged
Nyomás és kötés:
Juhász Nyomda Kft.

TARTALOM

TANULMÁNYOK – ESSAYS

MARTON Szabolcs	Az egyháziak italfogyasztása a középkori Magyarországon <i>Alcohol Consumption of the Clergy in Hungary during the Middle Ages</i>	5
POSZTÓS Ildikó Piroska	A spanyol Tóth Tihamér-jelenség <i>El caso de Tihamér Tóth</i> <i>The Tihamér Tóth Phenomenon</i>	17
MÉSZÁROS István	Mindszenty és Barankovics. Mindszenty, a döntőbíró <i>Mindszenty and Barankovics. Mindszenty, the Adjudicator</i>	35
Péter MIKLÓS	The Connection Between Catholicism and Politics. Outline of the History of Ideas: Europe and Hungary <i>A katolicizmus és a politikum kapcsolata</i> <i>Eszmetörténeti vázlat: Európa és Magyarország</i>	59
GLESZER Norbert	Zsidó-búcsúk ma. A magyarországi csodarabbikhoz folytatott zarándoklatok átstrukturálódása az ezredfordulón. <i>Jewish Pilgrimages Today. Restructuring of Pilgrimages to Miracle-working Rabbis at the Turn of the Century</i>	69
NAGY Márta	A magyarországi macedovlachok regionális tudata a műalkotások tükrében <i>Regional Identity of Macedovlachs in Hungary as Reflected in Works of Art</i>	95

FORRÁSOK – SOURCES

SOMORJAI Ádám OSB	Adalékok Kelemen Krizosztom Pannonhalmi Főapát kinevezéséhez és lemondásaihoz <i>Further Data on the Nominations and Resignations of Krizosztom Kelemen, Archabbot of Pannonhalma</i>	105
----------------------	---	-----

MÓDSZERTAN, ADATTÁR, SZEMLE METHODOLOGY, DATA STORE, SURVEYS

TÓTH Sándor László	Kosztolnyik J. Zoltán (1930–2006)	
MOLNÁR Gábor	Egy bogotái magyar szociális projekt története. Interjú P. Mustó Péter SJ-vel. Második rész <i>History of a Hungarian Social Project in Bogota. Interview with P. Péter Musto SJ by Gábor Molnár. Second Part</i>	161

ZVARA Edina	Egyháztörténeti könyvek és kiadványok 2005, 2006 Books Concerning Ecclesiastic History 2005, 2006	189
-------------	--	-----

EGYHÁZTÖRTÉNETI KÖNYVEK ÉS KIADVÁNYOK
BOOK REVIEW

FARKAS Gábor Farkas: <i>A nagyszombati egyetemi könyvtár az alapításkor.</i> (Ism.: Mészáros István)	217
Nógrád megyei lelkészek és tanítók díjlevelei. 1784–1804. (Ism.: Mészáros István)	219
GYÜRKI László: <i>Dr. Batthyány László és Körmend.</i> (Ism.: Mészáros István)	222
SASVÁRI László: <i>Görög Elenika Oskolák.</i> (Ism.: Mészáros István)	223
MIKLÓS Péter: <i>Város, egyház, társadalom. Tanulmányok a szegedi katolicizmus történetéről.</i> (Ism.: Sarnyai Csaba Máté)	224
MÁRTON Áron: <i>Házasság, család.</i> (Ism.: Ozsváth Judit)	225



MARTON SZABOLCS

AZ EGYHÁZIAK ITALFOGYASZTÁSA A KÖZÉPKORI MAGYARORSZÁGON

Dolgozatomban szó lesz az egyháziak italméréseiről, illetve az egyháziak italfogyasztásáról is a Kárpát-medencében. Ezek közül a hangsúlyt inkább az utóbbira helyezem, hiszen ez a téma az, ami (talán szemérmességből) hiányzott történetírásunk palettájáról, a mindennapok életét kutató történész viszont már bizonyosan találkozott ilyen adatokkal. Ugyanakkor az italmérések kérdését pont emiatt nem lehet megkerülni, tehát röviden szólnom kell arról is. A nem történész közönség egyébként okkal várhatja el, hogy a kutatók végre válaszoljanak arra a kérdésre, miszerint Robin Hood híres Tug barátjához hasonló jókedvű egyháziak éltek-e Magyarországon is, és ha igen, mit lehet tudni róluk? Ugyanakkor előre kell bocsátanom azt is, hogy írásom nem egyházellenes célzattal készült, inkább csak a régi egyházi misztikum fátylát kívánja kissé fellebbenteni. Köztudott, hogy a katolikus egyháznak nem csak szentjei voltak (akik bizonyosan roppant mértékletesen éltek), de a részletek már nem annyira ismertek például magyar vonatkozásban. A magyar középkori írott forrásokból a magasabb osztályok mindennapi életére lehet jobban következtetni.

Az 1100-as évek elején az esztergomi zsinatokon külön intézkedni kellett az olyan papok büntetéséről, akiket a nemesek erőltettek az ivásra és így részegedtek le. Ez egyébként nem magyar zsinati sajátosság volt, hanem összhangban állt II. Orbán pápa (1088–1099) rendelkezésével.¹

Néhány egyházi esetben például pontosan tudjuk azt is, hogy ki mit szeretett inni. 1471-ben a Pozsonyban vendégeskedő Matucsina Gábor († 1478) kalocsai érsek bort és sört kapott, míg Vetési Albert (1410 k. – 1486) veszprémi püspöknek malváziai bor és sör dukált.²

Fontos adatsorunk van 1508-ból, amikor is a pozsonyi káptalan pereskedése miatt a káptalan több tagjának is Budára kellett mennie az évben többször is. Júliusban Keresztes Simon és Pápóczi Imre kanonokok már reggeli előtt is sört ittak, majd vacsorára megint csak előkerült a sör.³ Egy hónappal később Bartolomeus kanonok utazott Bu-

1 BOROSY ANDRÁS: *Egyház és honvédelem az Árpád-korban*. In: *Hadtörténelmi Közlemények* 1987, 208. old.; S. L. ENDLICHER: *Rerum Hungaricarum: monumenta Arpadiana*. St. Gallen, 1849, 355. old. A Kálmán-kori esztergomi zsinat 48. határozata szerint, ha pap (presbiter) részegedik le, akkor 1 pensa büntetést, ha foesperes akkor 3 pensa büntetést fizessen. Ha a papot másodszor is részegen találják, tétessék le. Ha valakit nemesek itatnak le, akkor 40 napig böjtöljön, de ha ezt az életmódot folytatja, exkommunikálják.

2 *Pozsonyi számadáskönyvek*. (MOL mikrofilm) C 390 1471. évi szk. (37. könyv) 81–82. old.

3 KUBINYI 1990, 56. old; KNAUZ 1863, 222. old 1508. júl. 16. Esztergomban „Eodem die ibidem pro ceruisia ante prandium den. 1.”, majd 223. old. 1508. júl. 21. Budán „Item ad Budam applicuimus hora prima et antequam hora cene advenit, dedimus pro vino, ceruisia et fructibus den. 3.”

dára, aki Esztergomban jártakor szintén sört (és bort) ivott a reggelihez.⁴ Mindez jól példázza, hogy a sör a bor mellett teljes jogú ital volt a XVI. század elején Esztergomban és Budán is, sőt a pozsonyi káptalan tagjai sem vetették meg. Még egy adatot kihámozhatunk ebből. Az italra költött pénzek alapján kiderül a kanonokok eltérő igénye/mértékletessége. Az elsőként említett két kanonok július 16-án a reggelihez összesen 1 denárért vett sört, ami valószínűleg 1 magyar pintet (kb. 1,7 liter) jelenthetett. Ez elfelezve igazán mértékletes adagnak számíthatott akkoriban. 21-én este valószínűleg az összevont 3 denáros tételben szintén kb. 1 pintet tehetett ki a bor és a sör. – Velük ellentétben Bartolomeus egymaga sokkal többet költött italra, feltehetően egy hónap alatt nem történt gyökeres változás az árban, ezért nála több pint (vagyis sok liter) szeszesital elfogyasztását kell tudomásul vennünk, ráadásul ezt a nem kevés sört és bort csak reggelire itta.

1489-ben a veszprémi egyházmegyében levő Fad-i Molnár Kelemen pap, foki plébános a részegségben elkövetett emberölésért felmentést kért és kapott a pápától.⁵

Hasonló ehhez egy másik érdekes oklevelünk 1500 környékéről, amikor az esztergomi helynök feltételes feloldozást adott emberölés alól. Tette ezt egyes *parochianus*-ai kérésére, akik kocsmai verekedésben embert öltek.⁶

Szintén az 1500. évből származik egy oklevelünk, amely arról szól, hogy Ilye-i Tamás lector és Waya-i Imre mester váradi kanonokok régen azon vitakoztak, hogy Chahol-i Bertalan nemes vajon Szabolcs vagy Szatmár vármegyében lakik. Az oklevél Váradon, Bornemiza János mester, kanonok házában készült, mivel Tamás lector most rút szidalmak közt esküdözött, hogy egy hordó legjobb bort ad a másoknak; aki nem adja meg, *more rusticali filium meretricis sese mutuo nominan(dum) concluderunt (a parasztok szokása szerint kurafinak nevezze magát)*. Minderről tanúk előtt, mint például Zwhafew-i Jakab doctor iuris utriusque, kanonok előtt oklevelet adott ki.⁷

Újfent 1500 tájáról tanúsít minket egy zavaros oklevél arról, hogy Tamás doctor decretorum esztergomi helynök felmenti Péter káplánt egy asszony megöléséért, aki Kéth-i Gáspár plébánosnál lakott, és a fent nevezett káplánt a kocsmától Gáspár házáig kergette egy karddal, itt a szintén karddal kirontó Gáspár papot megsebezte egy kővel, de Péter végül megölte az asszonyt. A történet befejezéséül Pétert felmentették a kiközösítés alól.⁸

Tamás esztergomi helynöknek nemsokára újabb oklevelet kellett kibocsátania ezúttal Pál ilmeri plébános kérésére. Megengedte, hogy a székhelyén levő javadalmas és nem javadalmas papokat, kik kicsapongó és részeges életükkel botrányt okoznak (*alii crapulare et ebrietatibus dediti, alii vero confabulationibus suspectarum mulierum insistentes*), felfüggeszthesse és elfogassa, és ekkor a tetteikről készült jegyzőkönyvvel együtt Esztergomba, az érseki börtönbe kell küldenie őket.⁹

4 KNAUZ 1863. 226. old. 1518. szept. 2. Esztergomban „In prandio den 5., pro vino et ceruisia”

5 BÓNIS GYÖRGY: *Szentszéki regeszták*. Szerk. Balogh Elemér. Bp. 1997. (a továbbiakban BÓNIS)

6 BÓNIS: i. m., 513. old.

7 DL 73 337.; BÓNIS: i. m., 507. old.; KUBINYI ANDRÁS: *Kocsmázás, becsületsértés és fogadás a középsőkori Magyarországon*. In: NOVÁK LÁSZLÓ (szerk.): *Hiedelmek, szokások az Alföldön*. I. Nagykőrös, 1992. 235. old.

8 BÓNIS: i. m. 513–514. old.

9 Uo. 515. old.

Váradai Péter (1450k. – 1501) kalocsai érseket Mátyás király még 1484-ben börtönbe vetette Árva várában. 1489-ben, az érdekében eljáró pápai követ jelentéséből tudjuk, hogy abban az évben az érsek papot fogadott tömlöcében, akire egy hagymalével írott titkos levelet bízott, hogy juttassa el Rómába. A pap útközben még Magyarországon egy kocsmában eldicsekedett ezzel, el is fogták, a levelet pedig tűz fölé tartva elolvasták.¹⁰

Érdekes lehet Ludovicus Tubero (1459–1527) egyik története is, amelyben a szerző szerint 1491-ben jobbágyok rabolták ki a dunaföldvári monostort. A szerzetesek bortól berúgva és bátorságot merítve a szintén beborozott és a közelben letáborozott parasztokra törtek, majd többet megöltek a rablók közül.¹¹

Mára ismertté vált az 1517-es körmendi kolostorper története is, aminek során az Ágoston-rendiektől obszerváns ferenceseknek adta Bakócz Tamás esztergomi érsek a kolostort. Az ágostonosok 1518-ban visszaperelték jussukat, és az ennek során készült jegyzőkönyvben szerepeltek olyan megállapítások, miszerint az ágostonosok rendszeresen kocsmába jártak, ahol a paraszttal együtt ettek és ittak, de az is előfordult, hogy részegen szó- és ütésváltásba keveredtek.¹² A jegyzőkönyvből kiderül, hogy a barátoknak legjobb ivócímboráik maguk is egyháziak voltak: Balázs atya halastói plébános, Rádóczi Tamás atya és Hollós plébánosa, Halastói Benedek.¹³ Hasonlóan közismert a somlővásárhelyi apácák ellen 1511-ben indított kivizsgálás is, miszerint „az apátnő és némely apácák a rendi fegyelmet elhagyva nem átalítottak kéjeiknek élni, kocsmákat látogatni...”¹⁴

A fenti esetekhez hasonlóan érdekes lehet a garamszentbenedeki apátság jókedve is. Az 1508. április 17-én tartott vizsgálat szerint az apát többek között azzal vádolta a szerzeteseket, hogy a hívek alamizsnájából befolyt pénzeket borszerzésre használják fel. A szerzetesek szerint viszont az apát például a világi orgonistával kompletórium után iszik, és hangos beszédével zavarja a többieket. Az egyik – a társai által bemártott – szerzetes vallomása alapján társai néha lerészegednek és egymással veszekednek.¹⁵ Nem tudhatjuk, hogy mi volt az igazság, de a vallomások mindenképpen árulkodóak.

10 FRAKNÓI VILMOS: *Váradai Péter kalocsai érsek élete*. In: Századok 1883, 508. old.

11 LUDOVICUS TUBERO: *Kortörténeti feljegyzések (Magyarország)*. Ford. Galántai Erzsébet és Blazovich László. Szeged, 1994. I/16. 94–95. old.

12 ERDÉLYI GABRIELLA: *Egy kolostorper története*. Bp. 2005. 22–23., 67. old. A jegyzőkönyv 5. cikkulusa ilyen kérdést tetet fel a tanúnak: „Az ötödik pont szerint a barátok (...) a mondott mezővárosban és falvakban gyakran paraszttal lakmároztak és részegeskedtek a kocsmákban, továbbá civódtak és veszekedtek, ami egészen verekedésig és vérontásig fajult...” Ld. még uo. 74. old. 1. táblázat!

13 Uo. 75., 85–86., 113., 124. old. 6. táblázat. A megkérdezett 49 helybéli tanú közül 25 szólt a barátok kocsmázásáról, ami mindenképpen bizonyítja, hogy rendszeresen látogatták ezeket a helyeket.; Uo. 128. old. Tanúvallomás szerint a körmendi fráterek olyan korán mentek a kocsmába, hogy nem a kolostorukban, hanem a kocsmában miséztek. Nem tudjuk, hogy ennek a vidám népi anekdotának mennyi alapja lehetett, inkább csak a kora reggeli megjelenést figurázták ki.; Uo. 136. old. Tanúvallomás szerint a körmendiek „Részeges” Antal fráternél gyóntak és körmenet alatt nagyokat húztak ők is a szenteltvíztartóba csempészett borból.

14 Uo. 49. old.; DL 22 140

15 HAICZL KALMÁN: *A garamszentbenedeki apátság története*. Bp. 1913. 38–40. old. Fennmaradt a vallomásokban egy érdekes káromkodás is, mellyel állítólag az apát szokta illetni frátereit: „gonosz vérek”. Ld. még 7. jegyzet!

Ismert részeges volt még Szatmári György pécsi püspök (1523-ban már esztergomi érsek), aki „Szívesen ázik el, szokása ez a magyaroknak, akik igen gyakran lesznek részegesek. Utána négy órát alszanak ebéd után, hogy a bor hatását eltüntessék. Itt nem szégyen részegnek lenni, mert itt reggel dolgoznak és nem ebéd után.”¹⁶ Francesco Massaro 1523-as követjelentése szerint az akkori erdélyi püspök, Várdai Ferenc (1514–1524) „Nem tud mást tenni, mint dáridózni és pénzt harácsolni.”¹⁷

A magyarországi alapítású pálos rend tagjai igen mértékletesek voltak, mégis több esetben előfordultak náluk is részegesek. A történetek jó részét Gyöngyösi Gergely (1472–1545) rendtörténetíró tollából ismerjük.¹⁸

A fentiek egyik oka talán az lehet, hogy a papok Magyarországon is bőven el voltak látva itallal. Ezt mutatja például egy 1506. évi oklevelünk is, ami arról számol be, hogy Imre, a pécsi egyházmegye monostor (???) plébánosa házából Zalay Pál nemes elvített 10 nagyobb, 4 kisebb hordó és 40 csöbör bort.¹⁹ Igaz, hogy nem egy kis falusi plébániáról van szó, de ez így is hatalmas mennyiségű bor lehetett. A továbbiakban a magyar egyháziak italfogyasztását és italkészleteit illetően inkább csak a sörre korlátozom magam (kutatásaim eddig jórészt a középkori sörre vonatkoztak, így ebben vagyok járatosabb).

A magyar sörfőzés legkorábbi emléke a pannonhalmi apátság egyik oklevele, 1086-ból. Ebben szerepel egy *Komlóaszó* nevű völgy, azaz itt már nagyban, szakértelemmel termelték a komlót, amely csakis a sörhöz szükségeltetett nagy mennyiségben.²⁰ Ily módon a magyarországi egyháziak jóval megelőzték nyugat-európai társaikat a sör komlózásával (feltehetően ősmagyar szokás volt a komlózott sör fogyasztása). Természetesen a szerzetesek fedezték fel a komlónak a sörre (meg az ivóra) gyakorolt hatását. Nyugat-Európában a komló sörben való felhasználásának legkorábbi dátuma 736, amikor Bajorországban már komlózták a sört a szerzetesek. A kontinensen a X–XI. században fokozatosan terjedt a sör komlózása, de csak a XIII. századtól vált igazán általánossá (Angliába csak a XV. században jutott el a komló, és még sokáig tiltották is a használatát). A szerzetesek rájöttek, hogy a komló eltarthatóbbá teszi a sört, továbbá, mint gyógynövény is hasznos volt. Ma is elsősorban vízhajtóként használatos, de a középkorban kiemelten kezelték nyugtató hatása miatt is. Ezt – egyes feltételezések szerint – annyira erősnek vélték, hogy nemi vágyat csökkentő szerepet is tulajdonítottak neki.²¹ Ezért aztán minden konventnek volt komlókertje, hogy az ifjú növendékek

16 BALOGH 1929, 31. old. Aluise Bon jelentése 1519-ből.

17 Uo. 61. old. Francesco Massaro jelentése 1523-ból.

18 SARBÁK GÁBOR: *A bor a régi pálosoknál*. In: FEDELES TAMÁS – HORVÁTH ISTVÁN – KISS GERGELY (szerk.): *A pécsi egyházmegye vonzásában. Ünnepi tanulmányok Timár György tiszteletére*. Bp. 2007. 312–316. old.; SARBÁK GÁBOR: *Miracula Sancti Pauli Primi Heremitaie. Hadnagy Bálint pálos rendi kézikönyve, 1511*. Debrecen, 2003. 79–80. old.; GYÖNGYÖSI GERGELY: *I. Remete Szent Pál remete testvéreinek élete*. (ford. Árva Vince) Pilisszántó, 1988. 92., 94., 108., 129., 131., 161., 165., 173., 187. old.

19 BÓNIS: i. m. 541. old.

20 DHA, 1992, 250. old. 1086. évi bakonybéli apátság alapítólevele; BEVILAQUA, 1931. I. 134–135. old. A komlót ma is völgy bejáratánál, szellős helyen kell tartani, pont úgy, ahogy az oklevél is mondja: „ad caput vallis que vulgo dicitur Qumlouozou” (mai írással Komlóaszó). Bevilaqua bizonyította be, hogy a komló arab közvetítéssel terjedt el Európában a VIII. században az ázsiai pusztákról.

21 PERNDORFER 1999, 41. old.; ULISCHBERGER 1982, 19–20. old. Annyi bizonyos, hogy a komló tényleg erősen csökkenti a nemi vágyat, és erről az újkorban már tudtak, de nincsen konkrét tudomásunk arról, hogy a középkorban is így tartották volna (csak visszakövetkeztetnek a szakemberek). Az is tény,

nek komlóteát adhassanak, hogy könnyebben ellenálljanak a test csábításának. Emiatt azután logikus lépés volt, hogy a fiatalok által igencsak szeretett édeskés sörbe tették az amúgy roppant keserű komlót. Később pedig a jóféle szerzetesi sörök terjedésével a kesernyés, komlós íz is beépült a közizlésbe.

A IX. században a svájci Sankt Gallen monostora volt a legnagyobb sörfőző hely, itt a konvent 40 épülete között 3 sörfőzde is állt. Ezt a sörfőzde-együttest még 820-ban tervezték. A szerzetesek több mint 100-an voltak, és mindannyian részt vettek a sörnevelésben.²² Maguknak az erős *pátersört* főzték, a zárándokoknak a *konventsört*, az előkelő vendégeiknek pedig a *Celia* nevű sörkülönlegességet.²³ Úgy tűnik, hogy a derék szerzetesek naponta 5 adag sört engedélyeztek maguknak szerény (Regula szerinti) boradagjuk mellé.²⁴

Ez a dolog azért is érdekes, mert a bencés regula eredetileg igen visszafogott italmennyiséget engedélyezett a szerzetesek számára. Szent Benedek regulája szerint ugyanis naponta egy hemina (kb. 2,5–3 dl) borral kellett beérniük a szerzeteseknek, és ez alól csak a kivételesen nehéz munkát végzők kaptak enyhítést.²⁵ Jól látszik hát, hogy a VI. század elején Itáliában kialakuló regula még egyáltalán nem szabályozta (és persze nem is szabályozhatta) a sörrel élő északabbi szerzetesek italmennyiségét. Erre majd csak a 817-es aacheni zsinat adott újabb, részletesebb szabályokat, amikor már valóban elterjedt a kereszténység és a szerzetesi életforma német (frank) földön is. 817-ben az aacheni zsinaton úgy rendelkeztek, hogy „ahol bor nincsen, két hemina jó sört kapjanak a szerzetesek naponta.”²⁶ Ez továbbra is igen szolid fejadag volt, azon-

hogy a komló hatóanyagai, a lupulin és a humulon baktériumölő hatásúak, tehát valóban eltarthatóbbá teszik a sört. Ld: CASTELMAN 1994, 238–240. old.; OLÁH 1989, 29–32. old. Utóbbi szerző szerint középkori német szokás volt, miszerint a vendég párnáját komlóval töltötték meg, hogy jobban aludjon.

22 SZABÓ - SZIGETI 1996, 60. old. Furcsa, de éppen a magyarok Sankt Gallen-i kalandja miatt érdemes árnyalnunk az európai sörös szakirodalom által nyújtott képet, hiszen Ekkehard leírása alapján a barátok kizárólag a boraik, élelmiszereik és kincseik mentésével foglalkoztak. A sört nem említette meg a szerző. Talán a sör mégiscsak a könnyen pótolható, olcsó italok közé tartozott... A Sankt Gallen-i sör első említése még 759-ből származik, amikor 30 edény (siglas) sört kellett adózni a szerzetesek számára az alávetett népeknek. Ez a mennyiség persze a 800-as évek elejére kevésnek bizonyult a hatalmasra duzzadt szerzeti közösség számára, ezért 820-ban már valóban három sörfőző működött a monostorban.

23 ULISCHBERGER 1982, 19. old.; PERNDORFER 1999, 38. old.

24 „Qui (Ekkehardus) ebdomadam septem cottidie victualium statuit cum pane habendo et quinque mensuris de cervisia, quarum quintam nonalem quidem vino comparari voluit...” a Sankt Gallen-i krónikából idézi PERNDORFER 1999, 38. old.

25 SZBR, 1995, 88–89. old. A maximum 3 dl bor nagyon kevésnek tűnik, de ne feledjük, hogy a bort akkoriban felvizezve itták, tehát a napi folyadékszükségletet éppen fedezni tudták ennyivel. Érdekesség, hogy a cisztereknek pont a munkástevéreik egyáltalán nem kaphattak szeszest. Ld. KALÁSZ ELEK: *A szentgotthárdi apátság birtokviszonyai és a ciszterci gazdálkodás a középkorban*. Bp. 1932. 93. old. (a továbbiakban KALÁSZ)

26 MGH, 1835. *Leges* I. 201. old. A 817-es aacheni zsinat végzései, *Capitula Monachorum* 22. caput. „Ubi autem vinum non est, unde emina detur, duplicem eminae mensuram de cervisa bona. ...” Ezzel teljesen ellentétes – és feltehetően hibás – állítást fogalmazott meg SZABÓ - SZIGETI 1996, 166. old. Szerintük, ha monostor gazdag volt és sok szőlő termett a vidéken, akkor a monachusok 2,5 liter, az apácák 1,5 liter bort fogyaszthattak naponta. Ha csak kevés bor készült a vidéken, akkor a szerzetesek 1,5 liter bort és 1,5 liter sört, míg az apácák 1 liter bort és 1 liter sört kaphattak. Ahol egyáltalán nem termelt szőlő, ott a szerzetesek naponta 2,5 liter sört és 0,5 liter bort, az apácák 1,5 liter sört ihattak naponta. A szerzőpáros a 816-os aacheni kanonoki rendelkezéseket ismeri, melyeket az egy évvel ké-

ban láthattuk, hogy már ugyanabban a században nem tartották be a Sankt Gallen-i barátok. Az említett monostor szerzeteseinek egyes számítások szerint naponta legalább 350–400 liter sört kellett főzniük, hogy magukat, a vendégeket és a szegényeket biztosan elláthassák.²⁷ XV. századi adatok szerint svéd és holland monostorokban napi 2,5–3,1 liter sör járt a monachusoknak.²⁸

A középkor folyamán a kolostori sörfőzés egyre nagyobb üzletté vált. A szerzetesek majd a papok is valóságos kocsmákat rendeztek be a konventek közelében. Ehhez tartozik az angol 'bride ale' (menyasszony sör) intézménye is, amely a „templomi sör” egyik fajtája volt. Az egyháziak ugyanis az északi országokban nem bortizedet kaptak, hanem bőséges gabonát, ebből pedig jutott nekik bőven a sörfőzésre is. Hogy biztosítsák sörük eladhatóságát, a különböző ünnepnapokon a kicsikart adományokért cserébe sört adott a parókia. Így az ingyen gabonát jól csengő pénzzé tudták tenni az élelmes plébánosok. Emiatt a középkorban tényleg rendszeres volt a templomban a sörivás, a sörkimérés (egészen a XII. századig). A bride ale konkrétan a házasságkötéskor az ajándékokért cserébe kiszolgáltattott egyházi söradag volt, és ebből származik a mai rövidült angol „menyasszonyi – *bridal* (bride+ale)” terminus.²⁹

A XIII. századtól a városi sörfőzés is előtérbe került, ahogy a városiasodás egyre jellemzőbb lett Európában. Különböző példák már több sörfőzde működött. A XIV. századtól jelentek meg a sörfőzőcéhek, és ekkortájt vált általánossá kontinensünkön a városi sörfőzés.³⁰ A céhek értelemszerűen nem nézték jó szemmel egyházi riválisaik üzleteit. Ekkor már minden polgárjogú személy szabadon főzhetett sört a saját házában, és „soros” rendszerben ki is árusíthatta azt (tehát a sörbarátok naponként másik pincében találkozhattak és italozhattak). A XV–XVI. századtól rendszeressé vált, hogy a sörkimérésüket feltűző városi polgárok betiltatták az uralkodókkal a kolostori sörfőzdeket, esetleg maguk léptek fel tettelegesen is az egyháziak kocsmái ellen.

A leghíresebb középkori kolostori sörfőzde az Alt-Zelle-i volt, amit a kiváló sör miatt az 1540-es években 3 év alatt 14 ezer lovas utazó és 20 ezer gyalogos zarándok keresett

sőbbi kizárólag szerzetesek számára készített szabályozás elvileg felülírt. MGH, 1835. *Concilia* II/1. 401. old. 122. cikkely. A szövegben mértékegységként a libra szerepel, aminél nem tudni, hogy inkább az ókori 327 g vagy a ma elterjedtebb 453 g lehetett. 1 libra bor vagy sör mindenképpen kevesebb lehetett, mint 0,5 liter.

27 RICHARD W. UNGER: *Beer in the Middle Ages and the Renaissance*. Philadelphia, 2004, 29. old.

28 Uo. 127., 132. old. Láthattuk, hogy Magyarországon a pozsonyi káptalan egyes tagjainak szintén meg lehetett ez a mennyiségű italfogyasztása, ami nem is volt kirívó, különben Bartolomeus kanonok nem ilyen formában számolt volna el a pénzzel.

29 JOHN BICKERDYKE: *The Curiosities of Ale & Beer*. London, 1965, 272–273. old.; GREGG SMITH: *Beer. A History of Suds and Civilization from Mesopotamia to Microbreweries*. New York, 1995, 19. old. A magyar középkorból nem ismerünk hasonló szokást.

30 Magyarországon csak a XV. századtól tudunk biztosan sörfőzőcéhekről. Bártfa: DF 215 780. A levéltári sorszámozás szerinti második csatornaszámadás 1481-ből való, utóbbi füzetecske borítóján fektették le más kézirással a sörfőzőkre (céhre) vonatkozó csatornadijat, valószínűleg ekkortájt történhetett a nagyarányú csatornázás.; Eperjes: EVL, 1931. 351–357. old. 1506-ban fektették le végre a sörfőzőcéh szabályzatát, de bizonyosan ez előtt is működött már valamilyen kevésbé meghatározott keretek között.; Kassa: A kassai sörfőzőcéh létrejöttéről nem tudunk, pedig az 1460-tól vezetett városkönyvbe jó néhány céh alapítólevele be lett vezetve, tehát 1460 elé kell tennünk a kassai sörfőzők céhé szerveződését. A céh életéről részletesebben akkor értesülünk, amikor 1507-ben többen a céhből kiválva saját sörfőzőcéhet alapítottak. KKK 1507. év. 195–197. old.

fel. Természetesen ezt követően az üzletüket feltő városi polgárok törtek be az intézménybe, és szétverték a kocsmáját.³¹

A magyarországi egyházi viszonyok között értelemszerűen szintén csak kiragadott példákkal élhetünk, mivel nem lehetséges az összes egyházas hely bortizedeit és egyéb italos járandóságait sorra vennünk. Elsőként a dömösi társaskáptalan privilégiumának 1138-as megerősítését érdemes bemutatnunk, ami többek között arról szól, hogy 59 település évente 175 köből méhserral volt köteles adózni (persze más, további terheken felül).³² Ennél részletesebben is elidőzhetünk az adománylevélnél. Egészen idáig ugyanis egyetlen szerző sem tudott dűlőre jutni az oklevél hatalmas számaival. Egy friss felfogás szerint Álmos herceg 1108-ban adományozta az 59 falut a dömösi prépostságnak 761 lakossal, akik évente 1522 akó méhsert és 75 köből sört voltak kötelesek beszállgatni. Ugyanez a szerző szerint az 1138. szeptember 3-ai adomány már 95 faluról szól, összesen 1332 szolgálával, 138 szőlővel stb.³³ Vele szemben állt a régebbi felfogás, amely szerint csak Tamach-falva 36 lakosának kellett évente 2 cseber jó sört adóznia, illetve több falunak összesen 410 cseber méhsert kellett adnia a prépostságnak.³⁴

Valójában – véleményem szerint – az említett falvak közül pontosan 13 falunak kellett márcsal adóznia (és nem méhserral), ellenben ezek összesen 400 köből márcot szolgáltatattak be évente!³⁵ Részletesen: Tahu, Kalfar, Hidegkut és Kopan falvaknak évente 60 köből márcot (sexaginta cubulos Marcii) kellett szolgáltatniuk. Eter és Geu falvaknak már csak évi 30 köből márcot kellett adniuk. Limbu, Geiche és Damag falvaknak 20 köből márc volt az évi adója, Hidus (Hodos), Ruosti, Cobu és Fekete falvak lakosainak már csak évi 10 köből márcot kellett szolgáltatnia.³⁶ Ez tehát mindösszesen 400 köből márc³⁷ volt évente. Itt tűnik ki először, hogy a gyakran használt köből kifejezés mekkora űrmértéket takarhatott? Pontos választ egyáltalán nem adhatunk, de annak elkerülése miatt, hogy túl sokat tévedhessünk felfelé, egy alsóbb értéket használok majd a számításoknál.³⁸ A köblöt egy szerényebb 10 literes átlaggal számolva ez így is 4000 liter mézes ital volt évente. Eszerint naponta majdnem 1 liter márc jutott a káptalannak fejenként.

Ezenkívül természetesen hagyományos sört is fogyasztottak a dömösi egyházfik. Mint az oklevélből kiderült, a prépostság évente a kb. 1400 szolgálja közül nagyjából

31 ULISCHBERGER 1982, 22. old.

32 RUDNAY - BELICZAY 1987, 17. old. Sajnos helytelenül hivatkozik a szövegre. Nem túl jó teljes kiadása: FEJÉR 1843. II. 100–108. old.; Az eredeti oklevél MOL száma DF 238 231.

33 KECSKÉS 2000, 23, 25–27. old.

34 NEDECZKY 1880, 13. old. Szerinte Álmos 12 kanonokból álló káptalant hozott létre 1108-ban, tehát még 1138-ban is ekőrül alakulhatott a létszám. Uo. 21. old. A méhserről pedig azt írta, hogy mivel italt mértek a köböllel, így valamilyen akófélének, tehát nagyobb mértékegységnek kellett lennie. Uo. 23. old.

35 FEJÉR 1843, II. 94–109. old. Igazából már a falvak számánál sincsen egyezés, hiszen nehéz eldönteni, hogy egyes falvaknál a hosszú szövegben nem-e a másoló ejtett hibát. A kb. 1330–1400 felsorolt szolganévnel mindez még hatványozottabban jön elő. Ld. SZABÓ 1936, 56–57., 130–135., 203–206. old.

36 FEJÉR, 1843. II. 100. old.

37 A méhsér nem más, mint mézes víz, amit kieresztettek, míg a márc ugyanennek szőlőtörkölyre öntött változata, amely ezáltal erős szőlőaromát kapott és ezért inkább mézbornak fordíthatnánk, ha le akar-nánk fordítani. Feltehetően francia (vallon?) eredetű ez az iltalfajta Magyarországon, legalábbis a neve alapján így tartják. Ld. BEVILAQUA 1931, I. 129–132., 301–302., 315. old.

38 BOGDÁN 1991, 218–235. old. Köből – cubulus – Köbel. A szerző által gyűjtött anyagok szerint a köből kö-zépértéke 6–30 l között változott, ugyanis az adatolható esetek többségében 10–17 l közé esett a köből nagysága (48%), míg 37%-ban 6–10 l közé. A többi esetben ezeknél jóval nagyobb köböllel számoltak.

800-tól kért sörajándékot.³⁹ A 800 szolgának fejenként két köből jó sört (*duos cubulos cereuisiae bonae*) kellett beszolgáltatnia.⁴⁰ Ez pontosan 1600 köből sör (kb. 16.000 liter), azaz 12 fős közösséggel számolva ez fejenként naponta majdnem 3,5 liter sör lenne! Ráadásul könnyen lehetséges, hogy, hogy az általam alkalmazott köből sokkal nagyobb volt, tehát a fenti mennyiségnek többszörösét is beszedhették. Ha ehhez hozzáadjuk a márcot, és a nem tudni mennyi bort (aminek a tizedét egészen biztosan beszédtek), olyan mennyiséget kapunk, amennyit egyszerűen nem lehetett napi rendszerességgel elfogyasztani.⁴¹ Úgy tűnik, hogy a magyar szerzeteseknek annyira sok sörük (és más szeszesitaluk is) volt, hogy nem tehettek mást, mint hogy kiárusítsák (elsősorban valószínűleg a drágább bort).

Mivel a sörrel kapcsolatban nem tudunk arról, hogy nagy értékük lett volna, né tán kereskedtek vele, így csak azt feltételezhetjük, hogy az italmennyiség nagyrészt a helyben lakó egyháziak és valamelyest szolgaszemélyzetük igényét fedezte, illetve a frekvenciált dömösi udvarhelyen megjelenő vendégek megvendéglésére ment el, de mindenképpen hatalmas napi mennyiség lehetett (emiatt, és az egyházi tiltás szükségessége miatt gyaníthatunk italmérést). Például csak birkából is évente több mint 1600-at kapott a káptalan. A böjtös napokat értelemszerűen leszámítva ez akkor is kb. napi 8 birka lenne a káptalan számára, ami szintén elfogyaszthatatlan mennyiség.⁴²

Ugyanakkor felmerül az a kérdés is, hogy melyik ital lehetett a fontosabb akkoriban Dömösön: a pontosan körülhatárolt mennyiségű sör és márc vagy a bor? Véleményem szerint az előbbiek, hiszen amíg a borból megelégedtek a szokásos – természetfüggő – tizeddel, addig a sör és a márc mértékét pontosan megszabták. Ezen italok esetében nem kockáztatták meg, hogy rossz termés esetén ne legyenek bővében a habzó italoknak.

A sör fontosságára utal az is, hogy lakóhelytől függetlenül, bármilyen messze is laktak szolgálk, a két köből jó sört mindenhol elvárták. Ezen a ponton nem volt „kivételezés”. Ezzel összefüggő érdekes felvetés lehet az is, hogy ha a XII. század elejének egyik kedvelt központjában, Dömösön a sör és a márc volt a legfontosabb ital, akkor ez talán a magyar uralkodói elit igényeit is tükrözte valamelyest. Még csak azt sem állíthatjuk, hogy a magyar egyházi bort ivott és vizet prédikált.

Az Albeus-féle pannonthalmi birtokösszeírás (1237–1240 k.) részletesen tájékoztat az apátság egykori szolgálonépeiről és kötelezettségeikről. Tulajdonképpen innen derülhet ki, hogy nagyjából mennyi malátára is számíthatott évente a pannonthalmi apátság. A borral kapcsolatban nincsen ilyen biztos támpontunk, a legtöbb lakos bortizedet

39 A legkevesebbet számolta KECSKÉS 2000, 23. old. Én 772 sört adó szolgát számoltam össze, de még ennél is többet GYÖRFFY 1991, 293–294. old. Utóbbi pontosan 809 szolgát számolt össze.

40 FEJÉR 1843, II. 95–100. old. Az oklevélben sok szőlőt említenek, de ezek adóját nem, így – bár biztosan fizettek tizedet utána – nem tudjuk megállapítani, hogy mennyi bort kapott évente a káptalan.

41 Egészen biztosan valamiféle kereskedelembe értékesítették a felesleget, pontosabban kocsmárolták a bejövő italokat. Tudunk arról, hogy az 1100-as évek elején már tiltani kellett az egyháziak kocsmatartását. Ld. ZAVODSZKY 1904, 114. old. Első esztergomi zsinat rendelkezései. LXI. caput „Ne clerici tabernarii vel feneratori sint. Quicunque in tabernaria domo biberit, si clericus est, deponantur, si laicus, in testimonio non recipiatur.” Tehát az egyháziak kocsmát ne tartsanak, de ne is látogassák, sőt még a világiak se, elvégre hiteltelenné válnak azzal. Ennek ellenére a dömösiek esetében valószínűnek kell tartanunk az italkimérést. Jelen pillanatban ez a legkorábbi – feltételezhető – adatunk az egyháziak kocsmatartására Magyarországon.

42 GYÖRFFY 1991, 294. old. Feltehetően a hatalmas mennyiségű állatot is piacon értékesítették, illetve vendégeskedés közben fogyott el.

volt köteles adni, de ez évenként a terméstől függött. Mivel az apátság birtokain éltek kiváltságolt, és meghatározott szolgáltatásra kötelezett népek (kondicionáriusok), így a malátával is adózók létszámát nagy bizonyossággal kb. 2000 főben adhatjuk meg.⁴³ Főként és évente 1 vödör malátát tartoztak adni, ami azt jelenti, hogy évente csak malátából kb. 40.000 liter jött össze, amiből – még inkább csak találgathatunk –, nagyjából 160–240.000 liter⁴⁴ sör készülhetett. Ennek legnagyobb része természetesen nem került be az apátságba, hanem valószínűleg helyben kiárulták. Mindenesetre ez a mennyiség már közelíthette a nagyobb nyugati monostorok főzésmennyiségét (pl. az említett Sankt Gallen sörmennyiségét is).

Fontos az 1086-os bakonybéli oklevél 1246-os interpolált megerősítése is. Ebbe már beszúrták azt a mondatot, hogy minden falu 4 ünnepnapon is köteles adni többek között 50 vödör sört (*L ydriis cervisie*).⁴⁵ Az oklevél akkor 21 faluról tudott, ami azt jelenti, hogy ha ezek évi 4 alkalommal 1050 vödör sört valóban adtak az apátságnak – ami a dömösihez hasonlóan hatalmas mennyiség – akkor összesen 4200 vödör, azaz kb. 84.000 liter sör(!!) folyhatott be a bakonybéli apátság pincéjébe. Ez a mennyiség egy kisebb városnak is elegendő lett volna...

Estei Hippolit püspök egri sáfárkönyve is érdekes adalékokkal szolgálhat. Ennek az Itáliából érkezett püspöknek a számadáskönyve minden bizonnyal magyar szokásokról emlékezett meg akkor, amikor például kiderült, hogy sört küldetett a püspök Eger várába.⁴⁶ Érdekes, hogy a szokásos ajándékokat már pénzben fizették ki a falvak, ugyanakkor a számadáskönyvben fennmaradt, hogy miért mennyit fizettek a lakosok. Így derül ki, hogy Maklár falu több évben is a nagyobb ünnepeken sörrel kedveskedett püspökének.⁴⁷ Ráadásul a borterméséről híres Nagytállya (Heves vm.) is sört küldött a püspöknek. Feltehetően ez régi magyar szokásra utal, hiszen nem valószínű, hogy az olasz püspök rajongott volna a sörért. Bizonyos, hogy az egri püspöknek régtől fogva feladata volt az egri és szarvaskői várak fenntartása, élelmezése, amiről az 1476-os összeírásból tudjuk, hogy sörrel oldotta meg.⁴⁸

43 PRT I. 771–787. old. 1237–40 között Albeus nyitrai főesperes készítette az összeírást IV. Béla megbízásából, hogy az apátság ne kerekíthessen felfelé a saját javára. A fenti adatokat táblázatosan összegyűjtötték: Uo. I. 570–575. old.

44 A maláta a sörfőzés lisztszerű gabona-alapanyaga, amelyhez vizet adva főzik a sört. A mértékegységekről ld. BOGDÁN 1991, 261–267. old. Különböség van a csöbör és a vödör mértékegységek között. A vödör-idria-eimer ismert nagysága 10–44 liter között változott, a középérték 10–23 liter volt. Mivel a köböltől is különbözik, és a köbölt 10 literrel számoltam, a vödört 20 literrel számolom. Továbbra is hangsúlyozom, hogy ezek csak következtetett, kerekített *viszonyszámok*! Azt is csak következtetni lehet, hogy a malátához mennyi vizet adtak, elvégre manapság a 4,5–5,5%-os alkoholfokú sörök főzése esetében kb. 1 : 5 arányban használnak malátát és vizet. Emiatt én az 1 : 4–6 arányokkal számoltam, hogy ne tévedhessünk nagyot.

45 DHA 260. old. Az 1086-os alapítólevél interpolált változata.

46 EHSZ, 1992. 173. old. 1505. év. Eger „Item misit cervisiam ad castrum emit fl. III d. XX.”

47 Uo. 64. old. 1501. nov. 11. Census Sancti Martini „... Machlar pro cervisia dedit fl. unum et pro cena d. 16” 168. old. 1503. dec. 25. Census nativitatis Domini „[Maklár falu] Pro cervisia dedit unum fl. cum medio. ... [Tállya – Tállya falu] Pro cervisia dedit fl. unum medio, de aliis feci gratiam...” 332. old. 1508. márc. 30-án Eger városa „... emi ... cervisiam pro purgatione dicti sepulcri [Christi] d. d. 25”

48 DL 37 008 Az egri püspökség javainak összeírása 1476-ban (egri uradalom). 1v., 3v-v., 4v., 6v., 7v., 8v-v., 9v. old. (MOL D 166 mikrofilm) ill. no. Szarvaskő várának sörlevételeiről lásd 23v–24v., 25v-v. old. (MOL D 167 mikrofilm)

Az egyházi rendünk sörkedvelését mutathatja az is, hogy Bártfa városa (a leghíresebb sörfőző városunk a középkorban) nagy ritkán még egyháziaknak is küldött saját sört, így például 1517-ben (a szepesi?) Szent Márton monostorának 4 oktavával.⁴⁹

Ahhoz képest, hogy a német vidékeken jellemző volt az egyháziak házi (kolostori) sörfőzése, nálunk alig van erre adat. 1389-ben az eperjesi Szent Miklós eklézsia rektorának hagyatékáról értesülünk. Ebben két fallal ellátott sörfőzőjét (Brascatoria murata) is utódaira hagyta 60 köböl malátával egyetemben.⁵⁰ Ez az adat azért érdekes, mert kiderül belőle, hogy bizonyos esetekben a plébánosok, egyháziak is maguknak főzték a sört. 1431-ben a bécsi egyetem magyar tanulói között bukkant fel a körmöci Johannes Melczer altarista (oltárfelelős). A sörfőzés és az egyházi szolgálat tehát itt nem zárta ki egymást.⁵¹ Mindennek ellenére ez a kettő adat nagyon kevés, ezért azt kell feltételeznünk, hogy Magyarországon az egyháziak jobbára kész bort gyűjtöttek be, a gabonati-zedből pedig jobbágyaikkal főzték a sört, nem pedig ők maguk kísérleteztek ezzel.

Ugyanakkor tény, hogy az olcsó sör az egyháziak számára inkább alsórendű italnak számított nálunk, így érthető, hogy nem sokat foglalkoztak vele. Ellenben több adatunk van arra, hogy a szegények között olcsó sört osztottak. Gug ispán 1231-ben a Dymben (Zólyom vm.) épített Szent Miklós-kápolna viaszszükségletének fedezésére felajánlotta a méhei által termelt viaszt, hogy világítani tudjanak, és ha annyira megszaporodnak a méhek, hogy a mézből méhsert tudnak csinálni, akkor a kápolna ünnepein osszák szét a szegényeknek.⁵² Ez az adat azért különösen fontos, mert rávilágít egy kicsit az akkori szokásokra, különben nem tudnánk, hogy a körmenetek előtt és közben például egy kis méhsér is fogyhatott (a XIII. században).

Pozsonyi érdekesség az 1515. évi nagymérvű sörvásárlás. Annyira szűkös év volt ez Pozsony környékén, hogy sokkal több sört (és bort) kellett vásárolni, mint amennyit termeltek a városban (vagy a környékén). Feltehetően a gabonatermés még gyengébb lehetett, mint a szőlőtermés, hiszen ekkor a sör 33–66%-kal drágább volt a bornál. A városnak abban az évben 6 hordó világos (weiss) sört is kellett vennie, melyből 4-et kiárultak (6 denárért vették pintjét és 8 denárért adták tovább), 1 hordót a kórháznak adtak(!), 1-et pedig a pincébe tettek.⁵³ Egyelőre nem tudom megmagyarázni, hogy miért az akkor jóval drágább sört adták a kórháznak az inségben, és miért nem a bort. Talán szállítás közben megromlott? Netán, mert szokás volt – az egyébként olcsóbb – sört adni az ispótálynak? Eperjesen szintén nyomát találjuk a szegények sörrel ellátásának. 1499-ben a kolostor virrasztói kaptak sört 17 denár értékben a várostól, 1503-ban pedig az ispótályba küldtek sört 75 denár értékben.⁵⁴ Ez a két adat nem sok, de mégis arra

49 DF 217 664 *Bártfa város számadáskönyve*. 1517. év 1v. old. Természetesen ez csak kiragadott példa, szinte minden évnél találhatunk olyan bejegyzést, ahol egyháziaknak küldtek ajándékba valamennyi sört.

50 WAGNER 1780, 471. old. 1389. júl. 24.? (feria I. ante Jacobi Apostoli) Eperjes.

51 SCHRAUF 1892, 73. old. „1431. ápr. 14. „Johannes Melczer, altarista de Kremniczin – 8 gross.”

52 RUDNAY - BELICZAY 1987, 18. old.; BEVILAQUA 1931, I. 125. old.; FEJÉR 1843, VII/1. 228. old. 1231. „... De apibus vero statui, vt ceram ad vsum Luminarium et Candelarium, quod ardere debeant, adhibeant, et si in tantum multiplicata fuerint apes, volo quod serui praeonominati de melle medonem faciant, et in Festiuitatibus Capellae distribuant pauperibus ...”

53 PSZK C 399 1515. évi szk. 65., 199–200., 211. old.

54 EVSZ 155r. old. (1499. évi szk.), 230r. old. (1503. évi szk.)

mutat, hogy – Pozsonyhoz hasonlóan – az olcsóbb sört adták az alsóbb, szegényebb rétegeknek.

Az egyháziak természetesen nem csak önmaguk vidámítására (illetőleg egyszerű italul) használták a szeszesitalokat. Ahogy a korban sokfelé szokás volt gyógyvitalokat készíteni bor alapanyagból, úgy nálunk is fontos gyógyszereknek számítottak az alkoholos italok. A XVI. század elejének nagy magyar szerzetes-írója, Temesvári Pelbárt (1435 k. – 1504) szólt a méhserről. Mint szerzetes, rendszerint kitért az italok élettani hatásaira, így tudjuk meg tőle azt is, hogy a méhsert Magyarországon betegeknek adták, hűsítő hatásának tartották, ami enyhíti a légzést, megkönnyíti a székelést és használ a köhögés ellen. Kitért a mézzel készített borra is, ami szerinte meghozza az étvágyat, és hosszú öregséget biztosít sokaknak.⁵⁵ Megemlékezett a különféle magyar (és európai) borokról illetve ezeknek képzelt biológiai hatásairól is.⁵⁶

Ki kell térnünk a magyar egyháziak többször említett italmérésére is. Legelőször az 1279-es budai zsinat hozott ennek tiltásáról általános határozatot Magyarországon. „Elrendeljük, hogy egyetlen egyházi személy se merészeljen lakóhelyén, azaz házában vagy udvarában kocsmát tartani, azt létesíteni és működtetni, hogy ott kis tételekben bort árúsítson, illetve hogy ott hitvány, könnyelmű és gyanús személyek vendégeskedjenek vagy tartózkodjanak. ...”⁵⁷ 1382-ben az esztergomi zsinat úgy határozott, hogy megtiltja az egyházkerület papjainak a bor- és sörkimérést, melyet házaikban bonyolítottak le, ahogyan a kocsmában szokás.⁵⁸ Ez a zsinati határozat valószínűleg továbbra sem ment át a gyakorlatba, hiszen 1450-ben majd 1489-ben is újra és újra be kellett iktatni a zsinati cikkelyek közé (érdekes módon utóbbiakban a sörárúsítás már nem szerepelt).⁵⁹ A veszprémi egyházmegye 1515-ös zsinatán szinte változtatás nélkül szerepel ugyanez a tiltás, ami a kérdés további időszzerűségét mutatja.⁶⁰ Hasonlóan alakult például a zártabb ciszterciek italmérése is. Számukra egészen az 1182-es nagykáptalan rendelkezéséig tiltva volt az italeladás. Ekkortól engedélyezték a boreladást, oly módon, hogy a monostor eladhatta a bort világi embernek, aki a monostor vagy a major területén kívül kimérte azt. A bormérő helyen a rendtagok közül senki nem tartózkodhatott. A XIII. század közepétől már maga a monostor is mérhette kicsiben a bort, ha volt olyan embere, aki a felelősséget magára vállalta.⁶¹

55 TEMESVÁRI 1982, 257. old.

56 Uo. 274–278. old.

57 KRISTÓ GYULA (szerk.): *Kun László emlékezete*. Szeged, 1994. A budai zsinat végzései. 144. old. 4.§. Továbbá uo. 145. old. 7.§ „Egyháziak ...ritkábban hallgassák a színészeket és az énekmondókat, kocsmákba egyáltalán ne térjenek be, hacsak nem utazás közben kényszeríti erre őket a szükség; dobókockákkal és kis kockajátékokkal ne játsszanak, s jelen se legyenek ilyen játékoknál.” (Almási Tibor fordítása)

58 BATHYÁNY 1827, III. 275. old. „... nec vinum vel Cerevisiam in domo sua propinare audeat, ut in Taberna fieri consuevit, ...” Bathyány szerint a „vel Cerevisiam” utólagos beszúrás eredménye, egy másik kéz munkája. Erre utalhat az is, hogy a későbbi zsinati végzések is csak a borról szólnak. Nem tudjuk viszont, hogy ez a beszúrás pontosan mikor történhetett vagy nagyjából egykorú lehet-e, elvégre XV. századi esztergomi sörös adatunk már nincs is.

59 BATHYÁNY 1827, III. 482., 558–559. old.; Uo. III. 513. old. Az 1460-as szepesi zsinat (Lőcse) 23. cikke-lye is megtiltja a papoknak a kocsmában ülést, a laikusokkal történő ivászatokat. Felmerült a lehetőség, hogy a zsinati határozatok lengyel minta alapján születtek, de pont a kocsmatartásról szóló részt önálló esztergomi munkának tartják. Ld. ERDŐ 2001, 49. old.

60 SOLYMOSI LÁSZLÓ: *A veszprémi egyház 1515. évi zsinati határozatai*. Bp. 1997, 82–83. old.

61 KALÁSZ: i. m. 94. old.

Vegyük észre, hogy – a pálosok kivételével – egyáltalán nem azt tiltották, miszerint egyházi kocsmát tartson vagy tulajdonoljon, hanem a saját lakóhelyükön levő kocsmatartás volt csak tilalmas (illetőleg a kocsmában a kiszolgálás). A kocsmáztatás fontos egyházi jövedelem lehetett, a hatalmas mennyiségű tizedbort valahol ki kellett árul(tat)ni. Hogy ez az egyházi kimerés a középkori Magyarországon hány száz vagy ezer helyen történt, nem feladatunk kitérni. Ugyanakkor viszont látnunk kell, hogy az egyháziak erkölcsére vigyázva több helyen is tiltották a kocsmában időzést. Melyet azután több-kevesebb sikerrel be is tartottak eleink.

Az egyházi italmérés jövedelmezőségére ehelyütt csupán egyetlen, többször idézett adatot hoznánk. 1337-ben az egri püspökség csak a zempléni bortizedből (természetesen több vármegye egyházi igazgatása hozzájuk tartozott, de itt csak erről az egyről van szó) 10.000 aranyforint hasznot szerzett. Ez akkori árfolyamon 737 kg ezüstöt vagy 70 kg aranyat jelentett!⁶² Mindehhez látnunk kell azt is, hogy a tokaji borok akkoriban teljességgel ismeretlenek voltak, nem úgy, mint manapság.

SZABOLCS MARTON

ALCOHOL CONSUMPTION OF THE CLERGY IN HUNGARY DURING THE MIDDLE AGES

Present paper studies the history of public houses run by the clergy, as well as the alcohol consuming habits of the clergy in the Carpathian Basin during the Middle Ages. In the first place the author throws light upon the latter, since this topic has so far been neglected in historiography - probably due to a kind of shyness. Although historians studying everyday life must have already come across data of the kind during research work. On the other hand, while presenting the above described subject, one can not neglect the question of public houses run by the clergy, thus present paper briefly discusses this field as well. Present study is based on Hungarian language written sources from the Middle Ages, both published and so far unpublished sources of archives. These documents mainly reveal the everyday life of higher social classes. The paper presents what kind of alcoholic drinks the Hungarian clergy produced, sold and consumed during the Middle Ages, therefore the data it provides may be of importance for those being interested in history of everyday life and economics.

62 MOLNÁR ERIK: *A magyar társadalom története az Árpádkortól Mohácsig*. Bp. 1949, 46. old.



POSZTÓS ILDIKÓ PIROSKA

A SPANYOL TÓTH TIHAMÉR-JELENSÉG

A magyar és a spanyol nép kapcsolatának kezdete egyesek szerint a tizedik századba nyúlik vissza: a portyázó hadjáratok idejére esik, amikor 943–944-ben a kalandozó magyarok átjuthattak a Pireneusokon. A két nép kapcsolata innentől kezdve nagyjából nyomon követhető. A második világháború után az 1945–68 közötti időszakban a magyar származású művészek nagy számban és jelentős mértékben hozzájárultak a spanyol kultúra gazdagításához. A magyar-spanyol kapcsolatok huszadik századi történetének feltárása során érdekes ténnyel találkozhatunk: Tóth Tihamér veszprémi püspök művei a madridi Nemzeti Könyvtár katalógusában száznál több tétellel szerepelnek. Anderle Ádám *A magyar-spanyol kapcsolatok ezer éve* című könyve azonban az első Magyarországon, amely hangsúlyozottan kiemeli Tóth Tihamér fontosságát külföldön, jelesül Spanyolországban.¹ Ugyan Tóth Tihamér kortársai visszaemlékezéseiben is sok helyen olvashatunk arról, hogy műveit minden európai nyelvre lefordították (ezt később még tárgyaljuk), azonban ezek a források semmiféle további konkrét adattal nem szolgálnak. Anderle könyve szerint a madridi Nemzeti Könyvtár Tóth Tihamér műveinek 120-nál több tételét őrzi, melyek közül az első könyv kiadása 1932-ből való. A legtöbb kiadás az 1940–1960-as évekből (tehát döntően a Franco-korszakból) származik, és a könyvek a hivatalos valláserkölcsei nevelés alapkövei lettek. Ám még 1981-ben, 1987-ben, 1992-ben és 2004-ben is kiadták Tóth Tihamér néhány könyvét Spanyolországban. Tóth Tihamér egyes műveinek nagy sikerére a kiadások nagy számából következtethetünk. A madridi Nemzeti Könyvtár adatai szerint² *A jellemes ifjú* (*El joven de carácter*) nyolc, *A vallásos ifjú* (*El joven creyente*) kilenc, *Az ifjúság lelki gondozása* I. kötete (*El joven de porvenir*) hét, II. kötete (*El joven observador*) hat, a *Krisztus és az ifjú* (*El joven y Cristo*) tíz, *A keresztyén házasság* három, *A Tízparancsolat* hét, míg a *Hiszek egy Istenben* (*Creo en Dios*) hat kiadást ért meg. Ha csak ezeket az adatokat vesszük alapul, máris érdekes kérdések merülnek fel ezzel a nagy sikerrel és ismertséggel kapcsolatban. Anderle szerint a témák aktualitása (dohányzás, alkohol, pénz, siker, hazugság, szerelem, szex, házasság, stb.) és Tóth Tihamér pedagógiai felfogásának újdonsága magyarázhatja a sikert, de megjegyzi, hogy a spa-

1 A Szegedi Tudományegyetem Hispanisztika Tanszékének egyik kutatási iránya a magyar-spanyol kapcsolatok történetének feltárására irányul. Anderle Ádám tanszékvezető egyetemi tanár „A magyar-spanyol kapcsolatok ezer éve” című speciális kollégiuma keretében merült fel Tóth Tihamér neve is. Anderle Ádám azonos című könyvében tesz említést a veszprémi püspökről. ANDERLE ÁDÁM: *A magyar-spanyol kapcsolatok ezer éve*. Szegedi Egyetemi Kiadó Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó Szeged, 2005.

2 ANDERLE: i. m.

nyol „Tóth Tihamér-jelenség” érdemes lenne egy komolyabb nevelésméleti – és történelmi vizsgálatra is.”³ Tóth Tihamér meggyőződésének, a kereszténység és a magyarság mélyen átértett elválaszthatatlan egységének többször adott kifejezést. Ezzel üdvözölte 1920. január 19-én a nemzeti hadsereg Szolnokra bevonuló fővezérét, Horthy Miklóst is. Az *Életrajzi lexikon* szerint pedig Tóth Tihamér „a Horthy-rendszert támogató klerikalizmus egyik legismertebb ideológusa volt.”⁴ Az állam és az egyház összefonódásának korszakában (1920 után) Tóth Tihamér véleményét és világszemléletét a hivatalos politika nemcsak elismerte, de támogatta is. Ugyanebben az időszakban, a két világháború között élt és alkotott Spanyolországban több magyar, akiknek a neve ugyancsak említést érdemel, mert nevük összekapcsolódhat Tóth Tihamérral is. Révész Andor (1890–1970) újságíró 1916-tól Spanyolországban élt és írt, elsősorban politikai jellegű munkáiról lett híres ebben az időszakban. Politikai elemzései a spanyol jobboldal pártjairól 1931–39 között a *Katolikus Szemlében* is megjelentek. A katolikus folyóirat a spanyol jobboldallal szimpatizált, reménye az volt, hogy „Franco tekintélyelvű „nemzeti-szindikalista”, korporatív, hivatásrendi államot szervez, amely minta lehetne Magyarország számára is.”⁵ Brachfeld Ferenc Olivér pszichológus, műfordító (1908–1967) Budapesten született, majd a bécsi, később pedig a Pázmány Péter Tudományegyetemen hallgatója, ahol Körösi Albin piarista szerzetestől tanult spanyol és katalán nyelvet és kultúrát. 1931-ben Barcelonában telepedett le, ahol folytatta a magyar-katalán kapcsolatok történetének kutatását és hatalmas műfordítói munkáját, amelynek központjába Zilahy Lajos regényeinek spanyol kiadása került. Az ő tanulmányai a *Nyugatban* jelentek meg.⁶ Körösi Albin (1860–1936) magyar hispanista, tanár, fordító, kegyesrendi szerzetes ugyancsak sok spanyol könyv és vers fordítója volt, aki legfőbb feladatának a *fekete legenda* cáfolatát tartotta. Ő is írt a *Katolikus Szemlébe*, és forrásaink szerint személyesen ismerte Tóth Tihamér spanyol fordítóját, Antoni Sancho Nebotot is, így rá különös figyelmet kell fordítanunk a Tóth Tihamér-kutatás kapcsán is. A Tóth Tihamérről szóló magyar és spanyol nyelvű szakirodalom áttekintése alapján világosan látszik, milyen irányokban, milyen konkrét problémákat kellene megvizsgálni, milyen új forrásokat kellene a kutatásba bevonni. Ám e historiográfiai áttekintés eredményei ma még meglehetősen kevés konkrét adattal szolgálnak.

A magyar nyelvű szakirodalomban Tihamér püspök életéről három könyv jelent meg,⁷ ezek azonban még mind Tóth Tihamér boldoggá illetve szentté avatási perének⁸ lassú elfeledése előtt íródtak. A régebbi lexikonokban kutatva a *Révai Világlexikona* kiegészítő kötetei sem tartalmazzák a nevét, míg a *Tolnai Világlexikonában*⁹ összesen hat sor szerepel róla. A *Katolikus Lexikon*¹⁰ is igen tömören fogalmaz vele kapcsolatban, és

3 ANDERLE: i. m.

4 *Magyar Életrajzi lexikon II.* Akadémiai Kiadó, Budapest 1982. p. 89.

5 ANDERLE: i. m.

6 Az egyetlen magyar nyelvű életrajz Brachfeld F. Olivérről az *Árpád-házi Jolánta Aragónia királynéja* című könyvben jelent meg, Brachfeld Péter tollából. Hispánia, Szeged, 2001. pp. 91–99.

7 PÉTERFFY GEDEON: *Tóth Tihamér*; ZAKAR ANDRÁS: *Tihamér püspök élete*. Egyetemi nyomda, Budapest, 1941.; *Tihamér püspökről kortársai*. SZIT Budapest, 1947.

8 Dr. Boér Miklós posztulátor, 1947. március 29.

9 *Tolnai Világlexikona* 17. kötet p. 105.

10 E kötet még nem jelent meg. Köszönet Diós Istvánnak, a *Katolikus Lexikon* főszerkesztőjének, hogy rendelkezésemre bocsátotta a cikket.

mindössze nyolc művét¹¹ említi. A tizenkilenc kötetes *Magyar Nagylexikon*ban nem szerepel a neve. Az *Új magyar életrajzi lexikon* Tóth Tihamér nevét tartalmazó kötete még nem található a könyvtárban, a régi¹² szinte ugyanazt közli, mint a *Katolikus lexikon*. Itt ugyancsak nyolc műve szerepel csupán. Gergely Jenő történész több könyvében is foglalkozik Tóth Tihamérral. A *katolikus egyház története Magyarországon 1919–1945* című könyvében¹³ ezt írja róla: „Ha a századfordulón és századelőn Prohászka azt kereste-kutatta, hogy miként lehet megérteni a modern ember lelkivilágát és kibékíteni az örök kereszténységgel, s e téren maradandó megoldásokig jutott; úgy az 1930-as években Tóth Tihamér már egy más korszak, a technika és a tömegkommunikáció korában egyeztetette össze sikerrel az igehirdetést, a pasztorációt, a keresztény értékek közvetítését a társadalom széles rétegei felé a modern, lélek nélküli technikával. Ezért is tartjuk Prohászka és Bangha mellett a korszak katolicizmusa harmadik leginkább nagy hatást gyakorló alakjának.” Gergely Jenő 2004-es könyvében¹⁴ is foglalkozik Tóth Tihamérral, ahol – Nyisztor Zoltán nyomán – azt a megállapítást teszi, hogy Tóth Tihamér – Prohászka Ottokár és Bangha Béla mellett – az 1895–1945 közötti időszak három legmeghatározóbb alakja közé tartozott. Tóth Tihamér volt azonban a legnépszerűbb és a legismertebb e három fontos férfiú közül, hiszen az ő könyveit még életében legalább 15 nyelvre¹⁵ (angol, bolgár, cseh, flamand, francia, holland, horvát, lengyel, litván, német, román, olasz, portugál, spanyol, szlovák) lefordították; legtöbb könyvét ebben az időben német nyelvre ültették át. Később más nyelvekre is történtek fordítások, pl. az „Új Ember” 1948. X. 10-i száma¹⁶ beszámol egy görög fordításról, 1952-ben pedig Tajvanból kértek és kaptak engedélyt a kínai fordításra.¹⁷ Péterffy Gedeon¹⁸ szerint „valamennyi európai nyelvre lefordították, rövid idővel halála előtt kapta kézhez könyvének japán fordítását, sőt a vakok számára is kiadták Braille-írással.” Tóth Tihamér könyvei magyar nyelven 1938-ig összesen hetvenhét kiadást értek meg, világszerte pedig a megjelent kiadások száma sok százra tehető. Spanyol nyelven egész Spanyolországban és Dél-Amerikában máig a legkeresettebb munkák közé tartoznak a veszprémi püspök írásai. E három férfiúról emlékezett meg a *Regnum Marianum*¹⁹ 1947. szeptemberi száma is, amelyből kitűnik, hogy „szellemi vezéreink emlékére” három-három előadást tartottak „Prohászka, a tehetség – Bangha, a hit harcosa – Tóth Tihamér, a nagy nevelő” címmel. Érdekes megjegyezni, hogy a német nemzeti könyvtárban ma is 43 tétel szerepel Tóth Tihamér neve alatt,²⁰ míg pl. Lengyelországban 2001-ben²¹ és 2002-ben²² is

11 *Tiszta férfiúság*. Budapest, 1919. – *Ne ígyál*. Budapest, 1919. – *Az intelligencia lelki gondozása*. Budapest, 1923. – *Művelt ifjú*. Budapest, 1924. – *Jellemes ifjú*. Budapest, 1925. – *Vallásos ifjú*. 1–2. köt. Budapest, 1928. – *Krisztus király*. Budapest, 1931. – *Hiszek az Egyházban*, Budapest, 1934.

12 *Magyar Életrajzi lexikon II.* Akadémiai Kiadó, Budapest 1982. p. 89.

13 ELTE, Budapest, 1997.

14 *Főpapok, főpásztorok, főrbabik – Arcélek a huszadik századi magyar egyháztörténetből*. Pannonica, 2004.

15 Érseki és káptalani levéltár, Veszprém. *Szemlék és kritikák – Irodalmi élet* pp. 346–347, dátum hiányzik)

16 Forrás: Érseki és káptalani levéltár, Veszprém. Oldalszám nem szerepel, csak a kiadó: Athéni Diakomisa Apostolika Vállalat.

17 Forrás: Surányi Imre, a Központi Szeminárium Magyar Egyházirodalmi Iskola akkori elnöke, jelenleg az Egri Egyházmegyei Könyvtár könyvtárosaának visszaemlékezése.

18 PÉTERFFY: i. m.

19 AC központ kiadó, AC Központ IV. Ferenciek tere 7.

20 <http://dispatch.opac.ddb.de/DB=4.1/SET=1/TTL=41/NXT?FRST=31>

adtak ki Tóth Tihamér-könyvet. A British Library katalógusában is szerepel a neve, az angol nyelvű változatokat Violet Grace Agotai fordította.

Míg a német Tóth Tihamér-könyvek más-más fordítóhoz kapcsolódnak, a spanyol nyelvű irodalom is különleges tanulságokkal szolgál. Kitűnik ugyanis, hogy Tóth Tihamér mindegyik művét egyetlen személy, Antoni Sancho Nebot fordította. Személyéről azonban ma még keveset tudunk, Anderle említett könyve is csupán néhány adatot tartalmaz. A *Mallorcai Nagy Enciklopédia*²³ szerint Antoni Sancho Nebot Son Servera városában (Mallorca) született 1884. január 19-én. Egyházi férfiú, író és zenész, a filozófia és a teológia professzora a mallorcai szemináriumban. Az *Actio Catolica* tanácsosa (1938), majd képviselője (1940) volt. Kitűnő szónok, aki Ringer Erzsébet festőnővel közösen különböző vallásos könyveket fordított. Tóth Tihamér művei mellett fordította Prohászka Ottokár,²⁴ Mihalovics Zsigmond és Endrődy László műveit magyarról, illetve Karl Adam német szerző írásait ültette át spanyol nyelvre. Az *Alberta anya*²⁵ (1940) és a *Tóth püspök úr és műve*²⁶ (1943) című könyvek szerzője. Palma de Mallorcán halt meg 1961. október 22-én. A *Boletín Oficial del Obispado de Mallorca*²⁷ kiemeli, hogy Antoni Sancho Nebot 1929. augusztus 29-én,²⁸ a magyarok nemzeti ünnepén, a magyar Közoktatási Minisztérium meghívására Budapestre érkezett, és segítette az Eucharisztikus Világkongresszus (1938) előkészítését Budapesten, illetve ő volt a spanyol nép képviselője az eseményen. Körösi Albin Antoni Sancho Nebotról szóló feljegyzése²⁹ szerint pedig „1930. szeptember 1-én du. 3-5 volt nálam Ringer Erzsébet festőművész-nővel együtt. Ez lemásolta Costa *Formentor fenyője* c. versfordításomat, mert nagyon megtetszett a mallorcai kanonoknak. Megismerte Kiss Menyhért *Magyar Miatyánkja* spanyol fordítását tőlem, és azt jobbnak találta egy sz. spanyol fordítóénál (Esclante). Elkérte arcképemet, és Costáról egy cikket kér tőlem lapja számára. Egy magyar-barátot szereztem meg benne, aki megtanult magyarul is, és már kétszer töltötte a nyarat Bpsten a Ringer családnál.” Ringer Erzsébet neve – az eddigi rendelkezésre álló források közül – csak a mallorcai forrásban szerepel, illetve egyetlen helyen említi még egy magyar forrás.³⁰

„Pörge Gergelynél és Zemplényi Tivadarnál tanult. Táj- és figurális képeket fest, számos tollrajzát is kiállította. 1924-ben a Nemzeti Szalonban, 1931-ben Londonban a

21 TOTH, TIHAMÉR: *Matżeństwo chrześcijańskie (A keresztény házasság)* ISBN 83-87770-33-7, Te Deum, Warszawa 2001.

22 TOTH, TIHAMÉR: *Dekalog (A Tízparancsolat)*, Te Deum, Warszawa 2002.

23 *Gran Enciclopèdia de Mallorca Volum XV*. Patrocina Consell insular de Mallorca, pp. 103.–104.

24 A madridi Nemzeti Könyvtár digitális katalógusában (www.bne.es) nyolc Prohászka Ottokár könyv szerepel, mindet Antoni Sancho Nebot fordította közvetlenül magyar nyelvről.

25 *La madre Alberta*, Mossén Alcover.

26 *Monseñor Tóth y su obra*. Sociedad de Educación Atenas S.A. Madrid,

27 1961. januári szám.

28 [sic].

29 Piarista archívum, V. 59. 58. sz. egy névjegykártya (Antonio Sancho Canónigo Magistral Calle de Pont y Vich, 14 Palma de Mallorca) hátán szerepel. Köszönet Faluba Kálmán egyetemi docens- tanszékvezetőnek (ELTE Bölcsészettudományi Kar, Romanisztika Intézet, Spanyol Nyelvi és Irodalmi Tanszék) a forrásért.

30 SEREGÉLYI GYÖRGY: *Magyar festők és grafikusok adattára. Életrajzi lexikon az 1800-1988 között alkotó festő-és grafikusművészekről*. Szeged, 1988 p. 518 (E szócikk a Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutatóintézetének Adattára alapján készült.)

Twenty One Galleryben, ugyancsak ez évben a spanyolországi Valenciában, 1932-ben Párizsban rendezett kiállítást. Az utóbbi három tárlaton kiállított rajzainak nagyobb része a Baleári-szigeteken készült, s különösen az architekturális tárgyúak keltettek föltűnést.” A *Mallorcai Nagy Enciklopédia* szerint Ringer Erzsébet a „XIX. században született Magyarországon” és 1955 körül halt meg Palmán; festő és rajzművész. 1925-ben költözött Mallorcára. A palmai Terrenóban tanult. Vallásos tárgyú képeket festett, ebből egyet említ: a „Lázár feltámadása”³¹ címűt. A cikk megemlíti még, hogy írt egy spanyol nyelvű cikket „A spanyolok Cidje és a magyarok Toldija”³² címmel, és hogy több művet segített Antoni Sancho Nebotnak magyarról spanyolra fordítani. Karl Adam személye Sancho Nebot és Tóth Tihamér nevével kapcsolatban egyaránt felmerül – Sancho Nebot Karl Adam fordítójaként szerepel,³³ Tóth Tihamér pedig szentbeszédekben hivatkozik rá.³⁴ Egyébként a magyar Tóth Tihamér-fordításokon kívül leginkább német fordításokat találunk Antoni Sancho Nebot nevéhez köthetően, illetve van egy összegyűjtött levélgyűjtemény³⁵ a német és orosz megszállásról Magyarországon, amely ugyancsak megjelent spanyol nyelven az ő neve alatt.

Antoni Sancho Nebot Tóth Tihamérről szóló könyve³⁶ sem tartalmaz utalást a mallorcai kanonok magyar kapcsolataira, csupán azt említi meg, hogy először a fent említett ünnepen, 1929. augusztus 20-án a Mátyás-templom Szent István ünnepi miséjén látta és hallotta először „az ifjú szónokot”. 1934. november 27-én pedig kapott egy levelet a magyar Központi Szeminárium rektorától, Tóth Tihamértől. A „Szent István-napi szónok” kereste meg azzal a kéréssel, hogy fordítsa le ifjúsági és egyéb műveit spanyol nyelvre. Innen indult levelezésük, amelyet Magyarországon valószínűleg a Központi Papnevelő Intézet³⁷ őrzött, ám a II. világháború alatt egy bombatámadás következtében – Tóth Tihamér végakarataival együtt – megsemmisült.³⁸ Ezért is érdemes lenne a mallorcai püspökségi levéltárban kutatni, mert ez a levelezés – előzetes tájékozódásunk szerint – fontos információkat tartalmazhat a két egyházi férfiú kapcsolatáról is. Antoni Sancho Nebot nagy lelkesedéssel és meglepő gyorsasággal fordította Tóth Tihamér könyveit – a címek hasonlósága miatt nehéz összevetni a magyar és a spanyol címeket, többet azonban sikerült a madridi Nemzeti Könyvtár honlapjáról és egyéb forrásokból azonosítani.³⁹ Vannak azonban olyan művek, amelyekhez elengedhetetlen

31 Resurrección de Llátzer (1927).

32 El Cid de los castellanos y el Toldi de los húngaros (1932).

33 ADAM, KARL: *Cristo nuestro hermano*. Barcelona, Herder 1958.

34 Pl. TÓTH TIHAMÉR: *A szenvedő és győzedelmes Krisztus*, SZIT, XVIII. kötet, Budapest 1935. p 22.

35 SANCHO NEBOT, ANTONIO: *Bajo dos tiranías. Hitler y Stalin en tierras húngaras. Cartas sobre la ocupación alemana y rusa en Hungría*. – Studium de Cultura, 1951.

36 SANCHO NEBOT, ANTONIO: *Monseñor Tóth y su obra*. Sociedad de Educación Atenas S.A. Madrid, 1940.

37 Budapest, V. ker. Prohászka u. 7.

38 Forrás: Surányi Imre, a Központi Szeminárium Magyar Egyházirodalmi Iskola akkori elnöke, jelenleg az Egri Egyházmegyei Könyvtár könyvtárosának visszaemlékezése.

39 I. *Energía y pureza. A tiszta férfiúság*. I. *Pureza y hermosura. A tiszta férfiúság*. (női változata) II. *El joven de porvenir. A művelt ifjú*. II. *La joven de porvenir. A művelt ifjú*. II. – III. *Sé sobrio. ¿Fumas? No bebas. A művelt ifjú. A jellemes ifjú*. III. *El joven de carácter. A jellemes ifjú*. III. *La joven de carácter. A jellemes ifjú*. IV. *El joven creyente. A vallásos ifjú*. IV. *La joven creyente. A vallásos ifjú*. IV. *El joven observador. A vallásos ifjú*. V. *La Joven y Cristo. Krisztus és az ifjú*. V. *El Joven y Cristo. Krisztus és az ifjú*. VI. – VII. *Formación religiosa de jóvenes. Az ifjúság lelki gondozása*. X. *En la viña del Señor. Az Úr szőlőjében*. XI. *Anunciad al Evangelio – Hirdessétek az Evangéliumot!* XII. *El matrimonio cristiano. A keresztény ház-*

lesz kézbe venni a madridi könyvtár spanyol példányait, hogy azokat a magyarokkal összevethessük.⁴⁰ A listából mindenesetre kitűnik, hogy Antoni Sancho Nebot 22 Tóth Tihamér könyvet fordított le, míg magyar nyelven összes műveit a Szent István Társulat 23 kötetben jelentette meg, kék kötésben, aranyozott betűkkel. Anderle Ádám könyve⁴¹ szerint a madridi Nemzeti Könyvtár 37 önálló kötetet regisztrált (az 1996-os katalógus adatai szerint). A szerző összesen nyolc művet említ spanyol nyelven is, azokat, amelyek a legtöbb kiadást érték el spanyolul. Kettőt azonban – a madridi Nemzeti Könyvtár elektronikus katalógusa szerint – pontatlanul. Az *ifjúság lelki gondozása* című Tóth Tihamér mű két kötetben jelent meg. Spanyolul is hasonló címet visel: *Formación religiosa de jóvenes*. Anderle Ádám ehhez a két könyvhöz az *El joven de porvenir*, illetve az *El joven observador* címet rendeli, pedig ezek két másik Tóth Tihamér-könyvet jelölnek, jelesül *A művelt ifjú* és *A vallásos ifjú* című könyveket. A könyvek azonban valóban sok kiadást értek meg: *A tiszta férfiúság* és *A jellemes ifjú* huszadik, *A vallásos ifjú* tizennegyedik, *A művelt ifjú* tizedik, *A vallásos ifjú*, *A tízparancsolat* és a *Krisztus és az ifjú* kilencedik, *A keresztény házasság* és a *Hiszek Istenben* hatodik kiadását is őrzi spanyol nyelven a madridi Nemzeti Könyvtár. (A Nemzeti Könyvtár elektronikus katalógusa szerint 1919-ben jelent meg az első Tóth Tihamér-könyv spanyol nyelven, ami lehetetlen, mivel ez évben jelenik meg *A tiszta férfiúság* magyar nyelven. Sőt, mint a fentiekből egyértelműen látható, az Anderle-könyvben említett 1932-es év sem lehetett még valós adat az első spanyol nyelvű könyv megjelenésével kapcsolatban.) Míg a magyar Szent István Társulat által kiadott gyűjteményes diszkiadásban csak az első öt kötet tűnik egy sorozat részének (*Levelek diákjaimhoz*⁴²), addig a spanyol kiadások az Antoni Sancho Nebot könyvének⁴³ végén található felsorolás alapján három sorozatot alkotnak. Az első sorozat az ifjúságnak szóló könyvek hét kötete (Colección „Para jóvenes,”) a második a *Razonemos nuestra fe* (*Vitassuk meg hitünket*) – egy sorozat tizenhárom kötetével, majd pedagógiai jellegű munkái (*Pedagogía*) következnek két kötetben. Ugyanebből a felsorolásból kitűnik, hogy van kötet, amelynek már (1943-ban) a hetedik kiadása jelent meg.⁴⁴ Újabb érdekes dolog tűnik szemünkbe, ha megnézzük a száztizenegy és százhuszonhat között változó számú spanyol nyelvű tételt (utóbbi adat a 2007-es, már bővített katalógusban), amely Tóth Tihamér neve alatt szerepel a madridi Nemzeti Könyvtár katalógusában. Úgy tűnik, Tóth Tihamér munkái az 1950-es évek végétől reneszánszukat élik az Ibériai-félszigeten. Feltűnő azonban, hogy néhány cím him- és nőnemű hatá-

ság. XII. *Eugenesia y catolicismo*. Eugenika és katolicizmus. XIV.–XV. *Los diez mandamientos*. A tízparancsolat. XVI. *Creo en Dios*. Hiszek egy Istenben. XVII. *Creo en Jesucristo: el Mesías*. Hiszek Jézus Krisztusban. XVIII. *Creo en Jesucristo, el Redentor*. A szenvedő és győzedelmes Krisztus. XIX. *Creo en la Iglesia*. Hiszek az Egyházban. XX. *Creo en la vida perdurable*. Hiszem az örök életet. XXI. *Padre Nuestro*. Miatyánk. XXII. *Eucaristía*. Üdvözlégy Oltáriszentség! XXIII. *Venga a nos es tu Reino*. Jöjjön el a Te országod. *Artículos y discursos de prensa y cátedra*. Sajtó és katedra.

40 *Castidad y juventud. Consejos a los jóvenes para que permanezcan puros. Cristiano en el siglo XX. Cristo Rey o Jesucristo y nuestro siglo. Cristo y los cristianos, hoy. Enseñad a todas las gentes. Historia y actualidad. ¡Joven! ¡Así debes ser! ¡Muchacha! ¡Así debes ser! El Monte Sinai. Padre e hijos. El triunfo de Cristo (radiolocuciones) Suplicar en vano. La Virgen María.*

41 i. m.

42 I. *A tiszta férfiúság*. II. *A művelt ifjú*. – *Ne igyál!* III. *A jellemes ifjú*. – *Dohányozol?* IV. *A vallásos ifjú*. V. *Krisztus és az ifjú*.

43 *Monsenor Tóth y su obra*, Sociedad de Educación Atenas, S.A. Madrid, 1943 pp. 76–79.

44 *El joven de carácter*. Forrás: SANCHO NEBOT: i. m. p. 76.

rozott névelővel is szerepel.⁴⁵ Ez meglepő, hiszen Tóth Tihamér kizárólag fiúknak írt, cserkészeknek és középosztálybeli középiskolásoknak. Az ötvenes évek végétől Spanyolországban kiadott „új” Tóth Tihamér-könyvek ugyanis egy María Rosa Vilahur Bellestar nevű hölgy *adaptációi*, aki megalkotta a Tóth Tihamér által fiúknak írt könyvek „lányos” változatát. Ezek azonban nagyrészt Antoni Sancho Nebot halála után jelentek meg, bár a legelső már 1944-ben napvilágot látott. A tény, hogy a spanyolok „lányos” változatokat is kiadtak a nagy nevelő neve alatt magyarázza, hogy Anderle Ádám 37 önálló kötetet említ, míg Tóth Tihamér összesen 23 kötetet írt. A tisztánlátást az is nehezíti, hogy a magyar kötetek nem „egy az egyben” jelentek meg spanyolul, hanem a fordító szabad válogatásában, tekintettel arra, hogy a magyar kötetek jórészt előadások, cikkek gyűjteményei. María Rosa Vilahur Bellestarról csak annyit tudunk, hogy Spanyolországban nagy sikernek örvendtek könyvei, amelyekben a fiatal lányokat látta el jó tanáccsal,⁴⁶ illetve, hogy a madridi Nemzeti Könyvtár katalógusában szereplő hasonlat példány a Tóth Tihamér-adaptációkon túl a nő mint a férfi társa, a jegyesség, a férfiak, a női munkák és kézimunkák témakörében írt illetve fordított művek, ugyancsak fiatal lányok részére. Szükséges lenne róla is többet tudni, illetve arról, hogy az ötvenes évek legvégén miért vált hirtelen fontossá, hogy ne csak fiúk olvassák Tóth Tihamér könyveit Spanyolországban. A Tóth Tihamérről szóló értékelésnek azonban vannak érintkezési pontjai is a két országban. A magyar források tájékoztatást adtak Tóth Tihamér spanyol nyelvű megjelenéséről is, pl. „Tóth Tihamér püspök boldoggá avatása folyamatának bemutatása,”⁴⁷ „Tóth Tihamér, a XIX. századi ifjúság leghűbb barátja,”⁴⁸ „Akarsz jó díjakat nyerni? Téma: Irodalmi cikk a következő címmel: „Tóth Tihamér, a spanyol ifjúság kedvenc szerzője.” A *Boletín Oficial del Obispado de Mallorca* – amelynek székhelyén Antoni Sancho Nebot kanonikként tevékenykedett – pedig cikket közöl⁴⁹ Tóth Tihamérről mint „Isten Szolgájáról és életszentsége hírérl.” A magyar *Képes Krónika* is beszámolt arról, hogy Antoni Sancho, a mallorcai érsekség kanonokja spanyol nyelven írta meg a nagy magyar hitszónok és apostol életrajzát⁵⁰, az *Estrella del mar* spanyol képes hetilap pedig irodalmi pályázatának díjnyertes munkáiból részleteket közölt egy teljes oldalon.⁵¹ A magyar *Nemzeti Újság*⁵² ezután „Tóth Tihamér életrajz spanyol nyelven” címmel hosszú cikket közölt Gyutay Pete Ferenc tollából. Az *Estrella del mar* a Tóth Tihamér irodalmi pályázat nyertesével, Antonio Gómez Martínezzsel⁵³ közölt cikket, majd Budapesten⁵⁴ megjelent egy írás, amelyből szerint

45 *El joven creyente – La joven creyente, El joven de carácter – La joven de carácter, El joven de porvenir – La joven de porvenir, El joven y Cristo – La joven y Cristo, Muchacha!, así debes ser, Pureza y hermosura.*

46 <http://www.camdipsalta.gov.ar/INFSALTA/libros/cap6.htm>

47 „Introducción del proceso de beatificación de Msr. Tihamér Tóth,” *Correo de Mallorca*, 1943. július.

48 XAVIER DE JASSO: „Tihamér Tóth el más fiel amigo de los muchachos del siglo XIX,” *Estrella del mar*, Zorilla, 1943. július 25. pp 10–11.

49 1943. július 31. pp 219–220.

50 Budapest, 1943. szeptember 3. p 4.

51 Zorilla, 1943. szeptember 11. p 10. – „¿Qué artículo te gusta más de éstos? — Fallo del concurso literario sobre Tihamér Tóth y los muchachos españoles.”

52 1943. szeptember 19. p 10.

53 „Al habla con el congregante Antonio Gómez Martínez – de Cazorla – que, bajo el pseudónimo de „Teoteco” ha ganado el concurso literario sobre Tihamér Tóth,” *Zorilla*, 1943. november 13. p 6.

54 1943. december 3.

„a föld majd minden országában ismételten kiadják Tóth Tihamér műveit⁵⁵”, hiszen „halálában is nevel szinte az egész világon, a jobb, nemesebb, krisztusibb élet után sóvárgóknak biztos kézzel mutatja meg az egyedül helyes utat. Nem csodálatos, hogy a spanyol ifjúság legkedvesebb könyve lett Tóth Tihamér *Krisztus és az ifjú* című műve, amely Madridban az elmúlt esztendőben jelent meg.⁵⁶” Láthatjuk tehát, hogy Tóth Tihamér életműve – noha életében nem járt Spanyolországban – jóval halála után is összekötötte a két országot. A historiográfiai áttekintés alapján kitűnik, hogy a püspök korának nagy hatású katolikus hitszónoka volt, ám életművét csaknem elfeledték az elmúlt 50–70 évben Magyarországon, Franco halála után (1975) pedig a spanyol szellemi élet is más irányokat vett. A *Nagy Katalán Enciklopédiában*⁵⁷ pl. már sem Sancho Nebot, sem Tóth Tihamér, sem pedig Ringer Erzsébet neve már nem szerepel. Érdekes ezért Tóth Tihamér életművéről rövid előzetes áttekintést adni úgy, hogy eközben a lehetséges kutatási problémákat illetve témákat is jelezzük; ebben az értelemben írunk egyfajta kutatási tervként ill. programként is felfogható.

Ki is volt Tóth Tihamér, akinek írásai ilyen nagy hatással voltak korának ifjúságára, sőt mondhatjuk, hogy az egyetemes katolikus egyházra? Életének részletes bemutatása, az emberi mozzanatok hangsúlyos említése azért tűnik fontosnak, mert gyakran magyarázatul szolgálhatnak életművéhez is. Tóth Tihamér 1889. január 14-én született Szolnokon, katolikus szülők gyermekeként. Egy bátyja és három öccse született. Édesanyja 31 évesen özvegy maradt, és egyedül nevelte fel az öt fiút, akik közül apjuk halálakor a legidősebb kilenc, a legfiatalabb pedig mindössze két éves volt. Nem volt hát apa-modell a hatéves Tihamér előtt, aki mégis az ifjúság nevelője lett. Tóth Tihamér nagyon ragaszkodott az édesanyjához: míg élt, az ő kedvéért a nyári vakációját egészben vagy nagy részben Szolnokon töltötte. Péterffy Gedeon szerint⁵⁸ „édesanyja alakja sohasem hiányzott életéből és mikor a testvérek lassan mind elkerültek az édesanyjai háztól, egyedül ő maradt állandóan vele. Tartózkodó és idegenek előtt zárkózottnak tetsző egyéniségét édesanyja iránt érzett különleges gyöngéd vonzódása enyhítette és tette meleggél... [aki] vele volt életének fő állomásain.... Könyveinek első dedikált példányát is mindig édesanyja kapta... 1933. április 10-én, nagykedden szólította őt magához az Úr, és ekkor látszott meg igazán, hogy ki volt Tóth Tihamér életében az édesanyja. Az acélos keménységű ember, aki mindig tudott magán uralkodni, ekkor egészen megtört és környezetét is megrendítette nagy fájdalommal. Amire máskor még a betegség sem tudta indítani, az most megtörtént, és a nagypénteki rádiós beszéd elmaradt.” Az elemi iskola négy osztálya után Tóth Tihamér a szolnoki Verseyhy Ferenc gimnáziumban tanult hat évet, majd 1904 szeptemberétől Egerben, 1906-tól pedig a Központi Szemináriumban folytatta tanulmányait négy évig. A teológiát a pesti egyetem hittudományi karán hallgatta, amely elsőként küzdött a katolikus reneszánszért. Tanítványa volt pl. Mihályfi Ákosnak, a Katolikus Szemle főszerkesztőjének is, 1909 szeptemberében pedig Dr. Glattfelder Gyula csanádi megyéspüspök első tanítványai között szerepelt. Már kispapként olvasott fiatal volt, az „Ateizmus és szocializmus” című dolgozata nyomtatásban is megjelent. Éppúgy, mint nagy elődje, Prohászka Ottokár, ő is beszélt németül

55 In: *Tihamér püspökről kortársai*. Budapest, SZIT, 1947. p. 269.

56 i. m.

57 *Gran Enciclopèdia Catalana*, Barcelona 1970–93. (19 kötet)

58 PÉTERFFY: i. m. pp. 11–12.

és franciául is. Papi lelkületének kialakításában spirituálisának, Hanauer Istvánnak volt a legnagyobb szerepe, aki később együtt szentelő püspökként állhatott mellette. 1910-ben a bécsi Augusztineumban nyert ösztöndíjas helyet, ahol másfél évet töltött, ahol Rheinholdot, Commert és Swobodát, a bécsi pasztorálteológust⁵⁹ hallgatta – ez utóbbi nagy hatással volt rá. Ekkor készítette el doktori értekezését a szekularizációról,⁶⁰ amelyet a bécsi egyetem 1911. május 20-án fogadott el. 1911. június 27-én szentelték pappá az egri főszékesegyházban, első szentmiséjét július 3-án, Szolnokon mutatta be. 1912 januárjában főpásztora visszahívta Bécsből, és Hevesre küldte káplánnak, majd szeptemberben Gyöngyösre nevezte ki hitoktatónak. Ebben az évben részt vett az Eucharisztikus Világkongresszuson, amelyet Bécsben tartottak. 1913 nyarán főpásztora az egri érseki hittudományi főiskolára az ószövetség tanárának és a papnevelő intézet prefektusának nevezte ki. Magyarországon 1913 júniusában rendezte a *Zászlónk* az első nagyobb cserkészszaborgozást, a vági tutajutat, amelyen Tóth Tihamér is részt vett. Itt született meg *A vallásos ifjú* első gondolata. Innen alig ért vissza Egerbe, mikor 1914. július 27-én megkapta a hadiszolgálatra szóló behívóját. Először öt hónapot töltött a déli harctéren, majd az északi frontra vezényelték. A szolgálat alatt sorra jelennek meg írásai a *Zászlónk* és az *Élet* című lapokban.⁶¹ A sok munka és a nélkülözés miatt beteg lett, de több kitüntetést is kapott. 1915. október 30-án felmentették a katonai szolgálat alól.

Életében mégis meghatározó jelentőségű volt a fronton töltött idő. Itt született meg benne a *Levelek diákjaimhoz* gondolata. A fronton a katonákat hallgatva döntött úgy, hogy a tudományos célok helyett az ifjúság nevelését tűzi ki élete céljául. Azonban a frontról betegen tért haza, csaknem állandó fejfájás gyötörte, és a rövid ideig tartó munka is kimerítette. Mégis próbálta magát hasznossá tenni, és megalkotta az *Egri Katolikus Egyházi Tudósítót*,⁶² amely a pasztoráció területén úttörő munkának számított, hiszen a lap a város szellemi és vallási életét is bemutatta, és szemmel tartott minden eseményt, amely a katolikusokat sérthette, és azonnal reagált rájuk. 1918 szeptemberében ismét visszakerült a budapesti Központi Szemináriumba, ahol prefektus lett. A proletárdiktatúra első intézkedései közé tartozott az iskolai hitoktatás eltörlése. Tóth Tihamér ekkor is a tollával harcolt. Érdemes figyelemmel követni a Katolikus Szemle ekkoriban megjelent számait. Ekkor írta pl. a „*Lerongyolódott ifjúságunk*”⁶³ ill. „Az iskolák laicizálása. Nevelés – Isten nélkül”⁶⁴ című cikkeit, amelyekben szembe helyezke-

59 Heinrich Swoboda bécsi pasztorálteológus (1861–1923), aki a nagyvárosok szociológiai sajátosságaira először figyelt fel. Swoboda számos európai nagyváros pasztorálisát végigtanulmányozta, és ennek alapján fogalmazta meg ajánlásait.

60 *A magyarországi egyház joga vagyonához és a szekularizáció*, Eger, 1914.

61 *Zászlónk* 1915. okt. 15. *Füük a harctéren*. *Élet*, 1914. szept. 06. p. 1102: *Hadrakelt sereg nyomában*. 1914. okt. 11. pp. 1196–1198. *Két levél a porban*. 1915. jan. 24. pp. 87–89. *A déli harctérről 1914. végén*. 1915. febr. 21. *Harangszó az éjszakában*. 1915. ápr. 18. pp. 693–695 *Háborús képek*. 1915. aug. 08. pp. 766–768. *A visszahódított Galíciában*. 1915. okt. 03. pp. 957–959. *Háborús képek*. 1915. okt. 24. pp. 1029–1031 *Hol aludtam?* (forrás: vesztprémi Érseki és káptalani levéltár)

62 *Egri Katolikus Egyházi Tudósító*, Eger, 1916. jan. 1–dec. 1.: hitbuzgalmi lap. – Szerk. TÓTH TIHAMÉR. Kiadó: az Egri Hitbuzgalmi Egyesületek Vezető Bizottsága. Ny: Érs. Lyceumi Ny. Megjelenik havonta 22 oldalon. Hitbuzgalmi írások, hírek az egyházi és a társadalmi életből. – Utóbb 1917–44: *Egri Katolikus Tudósító*.

63 *Katolikus Szemle* 1919 pp. 117–134.

64 *Katolikus Szemle* 1919 pp. 296–314.

dik az iskolai hitoktatás eltörlésével, és statisztikával erősíti meg, hogy az ifjúság nem csak ruházatában kopott el. A cikk szerint ugyanis míg 1914-ben négyezer a Budapesten bíróság elé került ifjak száma, 1917-ben ez meghaladta a nyolcezeret, ill. 1916-ban Budapesten és környékén 14256 fiatalok bűnöző volt, amely több mint Anglia 17 legnagyobb városának – közöttük a hétmillió Londonnak – összes fiatalok bűnözője ugyanabban az évben. Ebben az évben jelenik meg a *Levelek diákjaimhoz* első kritikája is.⁶⁵ Egy évben jelenik meg – 1919-ben – *A tiszta férfiúság*, a *Ne ígyál* és a *Dohányzol?* c. könyve. Ebben az időben, tehát a háború utáni időkben kezdte el az ifjúság aktív nevelését – hittanórákat, beszélgetéseket tartott, kirándult a fiúkkal és bátorította őket, fogadta őket ügyes-bajos dolgaikkal. Ekkor ment Hollandiába is az éhező magyar gyerekeket segítő program keretében az első vonat, amelynek felelőse Tóth Tihamér volt. *A tiszta férfiúság* című könyv megjelenésével Tóth Tihamér neve egyik napról a másikra országos hírévé vált. Ekkor történt, hogy a svájci Pranginsban élő száműzött királyi család a hercegprímástól, Csernoch Jánostól magyar nevelőt kért Ottó, az ifjú trónörökös számára. A hercegprímás Tóth Tihamérra gondolt. Ő azonban pár napi gondolkodás után a következőket írta válaszul:

„Nagyméltóságú és Főtisztelendő Érsek Úr! Kegyelmes Uram! Leopold Antal prelátus-kanonok úr a napokban a bíbornok Hercegprímás úr Ő Eminenciájának azt a kérdését közvetítette részemre, hajlandó volnék-e Ottó trónörökösnek nevelését elvállalni, és azt Pranginsban mindjárt meg is kezdeni. Egyben jelezte Ő Eminenciája, hogy egyáltalán semmi befolyást elhatározásomra nem akar gyakorolni, sőt arra az esetre, ha a megbízást nem vállalom, már van is egy más kiszemelt papja. Ebben a rendkívül fontos horderejű kérdésben természetesen legelsősorban Excellenciád tanácsát és véleményét szerettem volna kikérni. Minthogy azonban a dolog sürgőssége miatt csak háromnapos gondolkodási időt kaptam, sajnos erről le kellett mondanom. Így tehát három napig folytatott alapos meggondolás után tegnap, a határidő letelte előtt, megjelentem Ő Eminenciája előtt, és megköszönve azt a nagy jóakaratot, hogy ezt az annyira megtisztelő feladatot reám bízni kegyeskedett volna, elmondtam neki aggodalmaimat, amelyek arra bírnak, hogy a magas megtiszteltetés elől alázattal kitérjek. Ő Eminenciája kegyesen beleegyezett negatív válaszába, és további jóakarataról biztosított. Bár a kérdés ezzel reám nézve elintéződött, mégis kötelességemnek ismerem a jelen sorokban ezt Excellenciád tudomására is hozni, és a legközelebbi kínálkozó alkalommal el fogom mondani az okokat is, amelyek a különben igen megtisztelő megbízást el nem vállalására vitték. Excellenciád felszentelt kezét csókolja Krisztusban engedelmes fia Budapest, 1920. december 7.⁶⁶”

1921-ben „Királyság vagy köztársaság?”⁶⁷ címmel jelenik meg a monarchiát támogató cikke. Közben sorban olvasható a *Levelek diákjaimhoz* című sorozat kritikája különböző emberek, pl. Kerékgyártó Árpád⁶⁸ történész, egyetemi tanár ill. Schrotty Pál⁶⁹ ferences szerzetes tollából. 1923-ban jelenik meg a „Vallási reneszánsz jelei korunk-

65 *Katolikus Szemle* 1919 pp. 469. ms

66 Forrás: veszprémi Érseki és káptalani levéltár. Gépelt levél, aláírás hiányzik.

67 *Katolikus Szemle* 1921 pp. 321–330.

68 *Katolikus Szemle* 1923 *Levelek diákjaimhoz* A tiszta férfiúság pp. 63–64

69 *Katolikus Szemle* 1923: Az intelligencia lelki gondozása pp. 247–249, illetve pp. 564–566 A felnőttek lelki gondozása. *Katolikus Szemle* 1924: A művelt ifjú. *Levelek diákjaimhoz* IV. pp. 379–380. *Katolikus Szemle* 1925: A jellemes ifjú. *Levelek diákjaimhoz* V. pp. 308–309.

ban” című cikke,⁷⁰ amelyben a vallás és az egyház „kettéválásáról” ír, arról a problémáról, hogy sokak számára az jelenti a megújodást, hogy nem járnak templomba, és saját maguk próbálják megélni a hitüket – ami ma is aktuális problémája a katolikus egyháznak. Ugyanebben az évben jelenik meg *Az intelligencia lelki gondozása* című kötet, illetve Tóth Tihamér cikke az *Egyházi Lapokban* „A drótnélküli telefon az igehirdetés szolgáltatában” címmel, amelyet egy amerikai katolikus lap ihletett, amelyben leírták, hogy Pittsburghban a rádió segítségével messzi földre tudták továbbadni az Örömhírt. Ekkor hazánkban még nem nagyon hallott senki a rádióról, és nem is vették komolyan Tóth Tihamér írását.⁷¹ *A művelt ifjú* 1924-ben, *A Jellemes Ifjú* pedig 1925-ben lát napvilágot – ebben a könyvben erősen érezhető a nagy pedagógus, Fr. W. Foerster *A nemi élet etikája és pedagógiája*⁷² című művének hatása.⁷³ Vele együtt a jellemnevelés központjába az akarat erősítését állítja. Ebben az évben lett Tóth Tihamér a budapesti tudományegyetem magántanára. 1926-ban pedig valóra vált Tóth Tihamér álma: a „drótnélküli telefon,” azaz a rádió segítségével **Európában először** január 31-én ő mondhatta első szentbeszédét a rádió keresztül. Ezek az előadások még ugyanezen év őszén megjelentek, ezek alkotják *A vallásos ifjú* első kötetének első részét. Ebben az évben részt vett a chicagói Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszuson, amelyről a „Tibériás tavától a Michigan-tóig”⁷⁴ című cikkében számol be. Ezen a konferencián – Csernoch János esztergomi primás biztatására – rögtönözött beszédet is mondott. 1927-ben különösen nehéz pillanatokat élt át, amikor a templomban a nagybőjti lelki-gyakorlatos szentbeszédeket tartó püspök, a székesfehérvári Prohászka Ottokár április 1-jén rosszul lett, és másnap el is hunyt. Tóth Tihamérra hárult a feladat, hogy a következő vasárnapon megemlékezzen haláláról. Ebben az évben kapta meg Tóth Tihamér a beheli címzetes apáti méltóságot. Az első esztendőben *Krisztus királyságáról* tartott sorozatos szentbeszédeket, majd két esztendőn keresztül a *Tízparancsolatról*, majd öt évig a *Hísekegyről*, fél évig pedig a *keresztény házasságról* beszélt. Ezek után következett a *Miatyánk*, amelyet az 1938-as budapesti Eucharisztikus Világkongresszus miatt félbeszakított, majd utána folytatta, még püspöksége idején is, ennek második kötetét azonban már nem rendezhette sajtó alá. 1928-ban jelent meg a *Szentbeszédek a Tízparancsolatról* című művének első kötete, illetve a *Krisztus és az ifjú* című munkája. Az előzővel kapcsolatban Müller Lajos jezsuita szerzetes írt cikket a *Katolikus Szemlébe*.⁷⁵ Müller szerint Tóth Tihamér forradalmat jelent a katolikus igehirdetés terén, akinek három elve van a katolikus hitszónokkal kapcsolatban: 1. Valóban kereszténységet prédikáljon. 2. A hívők szívesen hallgassák. 3. A beszéd után jobbak legyenek. Ugyanebben az évben nyáron Tóth Tihamér egy cserkész táborban eltörte jobb lábát, amelynek következményeit soha nem heverte ki egészen. Az 1929-es év volt az, amikor Tóth Tihamér mondhatta a budapesti Mátyás-templomban a Szent István-napi ünnepi prédikációt. Ekkor hallotta őt Antoni Sancho Nebot is először. Ez a beszéd meg is jelent az 1929-ben

70 *Katolikus Szemle* 1923: pp. 202–213.

71 *Az intelligencia lelki gondozása*, SZTI, Bp. pp. 133–137.

72 Budapest, SZIT, 1912. (harmadik, bővített kiadás)

73 A Tóth Tihamérra ható elődök és kortársak további kutatást igényelnek.

74 *Zászlónk, Kultúra és élet*. pp. 603–612.

75 *Katolikus Szemle* 1928 p. 633 „Két prédikációgyűjtemény: Szentbeszédek a tízparancsolatról.” A budapesti Pázmány Péter Egyetem templomában 1927/28 tanévben elmondotta: Tóth Tihamér egyetemi ny. r. tanár, egyetemi hitszónok. Első kötet, a szerző kiadása, 1928.

kiadott *Szentbeszéd*ek a *Tízparancsolatról* című művének második kötetében. Tóth Tihamér 1931 októberétől lett a Központi Szeminárium rektora. Innentől kezdve nem sokat mozdult ki szobájából, de továbbra is mindig szívesen fogadta a látogatókat. Ebben az évben jelentek meg a *Krisztus király* és a *Hiszek egy Istenben* című kötetei. A következő nyáron vállalkozott arra, hogy részt vegyen a dublini Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszuson. Ezek után nagy lelkesedéssel és csodálattal írt az ír katolikus papságról.⁷⁶ Ebben az évben jelent meg a *Hiszek Jézus Krisztusban* című könyve. Az 1933-as évtől kezdődően a papnevelde épületének felújítási munkálataival volt elfoglalva. Ebben az évben jelent meg a *Szenvedő és győzedelmes Krisztus*, 1934-ben pedig a *Hiszek az Egyházban* című műve. A munkálatok a papnevelde épületén 1935-ben kezdődtek, és októberre készültek el. Augusztusban megjelent a *Hiszem az örökéletet* c. könyve, amely könyvei közül az utolsó volt az *Életnél* megjelent önálló munkák sorában. Ezek után a Szent István Társulat adta ki összegyűjtött munkáit 1936-ban.

A következő fontos esemény Tóth Tihamér életében az 1938-as év, a budapesti Eucharisztikus Világkongresszus, illetve az azt megelőző előkészületek, amelyben lelkes és áldozatos munkájával ő is részt vett. Hetvenhárom külföldi vendéget fogadott a szemináriumban a kongresszus alkalmával, illetve ekkor adatta ki 10–10 ezer példányban a *Krisztus és az ifjú* és *A tiszta férfiúság* című könyveit, amelyeket ajándékként szétosztott az ifjúság körében. Ő volt az egyetlen magyar egyházi szónok, aki a kongresszus első nagy nyilvános gyűlésén, május 26-án beszédet tartott.⁷⁷ Négy nappal később, május 30-án XI. Pius pápa olbiai címzetes püspökké és utódlási joggal veszprémi segédpüspökké nevezte ki, majd augusztus elsején Rott Nándor veszprémi püspök általános helynökévé és legfőbb vagyongazdálkodóvá tették.⁷⁸ 1939. március 3-án meghalt Rott Nándor, ettől kezdve szűk két hónapig Tóth Tihamér lett Veszprém püspöke. Az 1938–1939-es téli influenzajárvány Tóth Tihamért is megfertőzte, azonban nem feküdt ki, és így állandó lázzal küszködött. 1939 nagycsütörtökén még elvégezte az olajszentelési szertartást, majd ágynak esett. Húsvéthétfőn megtartotta szentbeszédét a rádióban, de az azt követő pénteken ismét ágyba kényszerült, másnap pedig már orvost kellett hozzá hívni, de nem volt szállítható állapotban, így csak vasárnap került kórházba. Megröntgenezték, majd megnyitották és kiürítették a Heymur-üreget. Ettől az operációtól kicsit jobban lett, ám ugyanazon este agyműtétet kellett végrehajtani rajta. Ezek után állapota javult, és úgy volt, hogy május 2-án elhagyhatja a kórházat. Állapota azonban rosszabbra fordult, és a konzilium határozata alapján újbóli operációra került sor, előtte azonban a veszprémi püspök felvette a betegek szentségét. Tóth Tihamér május 5-én, a hónap első péntekén, türelemmel viselt sok fájdalma közepette halt meg. Négy nap múlva, május 9-én helyezték örök nyugalomra a Kerepesi temetőben. Ötven évet élt.

* * *

76 TÓTH TIHAMÉR: *Hirdessétek az Evangéliumot!* SZIT, 1936 pp. 44–46, valamint *Zászlónk, Kultúra és élet: „Az Eucharistia diadala Dublinban”* pp. 305–314.

77 PÉTERFFY: i. m. p. 126.

78 Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár I.1.a. Cultus Sanctorum 2839/1948. sz. alatt, 1948. ápr. 29.

Ahhoz, hogy közelebb kerüljünk Tóth Tihamér személyiségéhez, emberi szokásaihoz, magatartásához és mentalitásához, érdemes megnézni a lexikonokban forrásként megadott Bóka László-könyvet,⁷⁹ valamint egy fontos forrásmunkát, amely a Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár gyűjteményében⁸⁰ található, és eddig még nem került bemutatásra. Bóka László szerint Tóth Tihamér „tüzes szemével, jellegzetes pofacsontjával, törökös orrával olyan volt, mint egy kun király... patikamérlegen adagolta a komolyságot a humorral. Kézírása katasztrofális volt, patológusok érdeklődésére számottartó, egyenetlen, reszkető vonásokból összekínlódott hangyafej-betűk, zilált sorok...Műveit nemcsak a katolikus ifjúság olvasta, hanem mi protestánsok is.” Az említett kalocsai levéltárban található forrás címe *Boldogemlékü TÓTH TIHAMÉR veszprémi püspök boldoggáavatási perében a tanukhoz intézendő kérdőpontok, amelyeket a boldoggáavatási per második ülésén, 1947. március 29-én nyújtott be dr. BOÉR MIKLÓS postulator.*⁸¹ Az anyag 29 oldalon, kérdések formájában foglalja össze Tóth Tihamér életét és környezetehez fűződő viszonyát. A kérdések összeállítása a „Codex pro postulatoribus” utasításai szerint történt, de a négy sarkalatos erény⁸² alatt szereplő kérdéseket – „a rövidség okáért” – a többi erényre vonatkozó kérdések között tárgyalta.

Az írás Tóth Tihamér életének bemutatásával kezdődik, kérdések formájában összefoglalja Tóth Tihamér életének fontosabb állomásait, hangsúlyozva bensőséges ragaszkodását édesanyjához, az étkezésben tanúsított mértékletességét, valamint a templom és az oltár felé való ellenállhatatlan vonzódását, és más, fontosnak vagy jellemzőnek tartott vonását emberi habitusának. A kis Tihamér, írja a dokumentum, már hét éves korában megtanult ministrálni, harmadik-negyedikes gimnazista korában pedig házuk egyik kis helyiségét kápolnának rendezte be, ahol miséhez öltözködött és testvéreinek „miséztetett” nagy áhitattal, amivel imára ragadta testvéreit és osztálytársait is. Mindenkiel szemben előzékeny volt, érintkezésében kedves és figyelmes. Soha senkinek nem okozott kellemetlenséget. Év végi jellemzése szerint: „Vallási gyakorlataiban: igen ájtatos, elméje: nagyon jó, magatartása: megfontolt és csendes, erkölcsi: dicséretre méltók, munkájában: nagyon szorgalmas, szónoklásban: igen jó. Különleges megjegyzés: őszinte, kellemes, művelt ifjú, a legvégsőig tartja a fegyelmet. Teljes lélekkel fordul az Egyház ügyei felé.” Hevesi kápláni korában plébánosa így jellemezte: „Még ilyen káplánt nem láttam. A fellegekben jár, de ha szentmise után kijön a templomból, már várják az emberek, asszonyok, gyerekek – sétál velük.” Az emberek már ekkor körülvették, és tanácsát, vigasztalását kérték. Későbbi egyetemi előadásait a széles látókör, a modern kérdések nyílt megtárgyalása, nagy olvasottsága, alapos szaktudása tette állandóan érdekessé. Ezután az isteni erények⁸³ három fejezete következik a forrásban. Tóth Tihamér a pedagógia fogalmát így határozta meg: a Krisztushoz való lelki vezetés művészete. Fő feladatának azt tartotta gyóntatószékben, íróasztala mellett és a szószéken egyaránt, hogy a diákokat, kispapokat és a felnőtt társadalmat Krisztushoz vezesse, írja a dokumentum. Gyakran és áhitattal járt adoralni, mélységes lelki koncentráci-

79 *Archépvázlatok és tanulmányok.* (Budapest, 1962)

80 Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár I.1.a. Cultus Sanctorum 2839/1948. sz. alatt, 1948. ápr. 29.

81 BÓKA LÁSZLÓ: i. m.

82 1.Okosság.(Sapientia) 2. Igazságosság. (Justitia) 3. Lelki erősség. (Fortitudo) 4. Mértékletesség. (Temperantia)

83 Hit, remény, szeretet.

óval végezte gratiarum actióját⁸⁴ a szentmise után; pedagógiájának központjában is az Eukarisztia szeretetére való nevelés állott. Egyik ministránsa azt jegyezte fel róla naplójába, hogy „olyan szépen misézik, mintha első miséjét mondaná.” Tóth Tihamér, folytatja a jellemzés, a modern lekipásztor aszkézisét a prédikációra való készülésként látta. A kommunizmus idején bátorsággal és lendülettel állt ki a cölibátus és a katolikus hit alapvető tételeinek védelmében. Sokszor lázasan, trombotikus lábbal, féllábon állva beszélt a szószéken. Csak a lelkek ügyéért fáradt, a maga egészségéről sokszor megfedkezett. Szentferenci lélekkel szerette és ismerte a természetet, és különleges képessége volt, hogy a természet szépségein és csodáin keresztül diákjait és hallgatóit az Isten ismeretére és szeretetére vezesse – áll a boldoggá avatási per anyagában. Már kisdiák korában társai ügyes-bajos dolgaikkal hozzá fordultak, és ő a legnagyobb türelemmel segített nekik. A nyári vakációban minden nap hallgatott szentmisét, minden nap áldozott, minden nap buzgón imádkozott és elmélkedett. Sértő vagy türelmetlen szót senki sem hallott tőle. Öccseit és játszótársait ministrálni tanította, elvitte az adventi rorate⁸⁵ misékre. Kinn a fronton katonáiban is állandóan ápolta a bizalmat és reményt. Szavaival és egész életével mindig azt hirdette, hogy a földi örömek múlandók és egyedül Istenért érdemes élni. Belső önfegyelme, mely a mindennapi életben is kísérté, a szentmise bemutatása közben egész alakjáról, legkisebb mozdulatáról is sugárzott, így minden egyes szentmiséje prédikáció volt, hitvallás, mely nem szavakkal szólt, hanem a legszentebb titoknak mély átérzésével hatott. Elvegyülve a fiúk életében, játékaik és szórakozásaik közben szavával és példájával szinte észrevétlenül vezette őket az erényes és természetfeletti élet szeretetére. Naponta több pénzesutalványt küldött szét diákoknak lelkigyakorlatra, tandíjra és ruhára. A diákokon kívül kispapokon és felnőtt híveken is segített anyagilag, szól a róla szóló jellemzés. Bármikor kérte valaki, a legnagyobb készséggel állt rendelkezésére, ha gyónásról volt szó. Soha senkit meg nem szólt, előljáró társairól mindig csak jót mondott. A hit, remény, szeretet fejezetek után a lélek gyümölcsei⁸⁶ közül az önmegtagadás, az engedelmesség, a szegénység, a lelki tisztaság, alázatosság fejezetei következnek. Eszerint Tóth Tihamér már gyermekkorában is gyakorolta az önmegtagadást nagynénjénél, Gajzágó Annánál, aki vasárnaponként uzsonnára vendégül látta Tihamért és négy testvérét. Egész életében nem dohányzott, és nem fogyasztott szeszesitalt. Mindennemű szórakozást (színház, mozi) megtagadott magától. Sohasem kártyázott, nem járt társaságba. A boldoggá avatási per erre vonatkozó kérdése szerint életének legnagyobb önmegtagadása azonban az volt, hogy – bár természete szerint szerette a magányt és az elvonultságot – mégis szívesen hozta áldozatul idejét, hogy diákjaival lehessen vagy a lelkek üdvét szolgálja. Mozdulataiban, testtartásában, evésében, beszédének, társalgásának tartalmában, hangsúlyában és stílusában mindig fegyelmezett, halk, diszkrét és mértékletes volt. Senki soha nem hallott tőle megfontolatlan vagy hangos szót, senki soha nem látott nála elhamarkodott vagy hirtelen mozdulatot, senki soha nem tapasztalta nála, hogy önuralmát bármilyen fájdá-

84 Hálaadásra serkentés

85 Hajnali mise: A rorate elnevezést az ünnepkör egyik – ószövetségi szentírási szövegen alapuló – énekének kezdő soráról kapta, melyet adventben énekeltek: Rorate caeli de super. Harmatozzatok eget onnan felülről.

86 szeretet, öröm, béke, türelem, kedvesség, jóság, hűség, szelídség, szerénység, önmegtartóztatás, tisztaság.

lom, sértés vagy hálátlanság tapasztalásakor elvesztette volna. Kispap korában a szeminárium házirendjét, előjáróinak akaratát mint az Istenhez vezető út, a papi karakter kialakításának és a tökéletesedésnek eszközét tekintette, és ezért hozzájuk öntudattal, buzgón és különös lelkiismeretességgel alkalmazkodott. Előjáróinak rendelkezéseit mindig engedelmes lélekkel fogadta. A peranyag a továbbiakban leírja, hogy a Szent-
 atya iránt különös belső devócióval viseltetett. *A tiszta férfiúság* című könyvének német kiadásából az első ajándékpéldányt a Szentatyának ajánlotta fel, és mindig elküldte új könyveinek egy példányát. Tóth Tihamér ruházatában, étkezésében, lakása berendezésében – bár szerette a tisztaságot – mindig egyszerű és igénytelen volt. Külföldön mindig harmadik osztályon utazott. Bár könyveit drágának tartották, és a külföldi és magyar kiadásokból nagy jövedelemre tett szert, ezt nem luxusra, komfortra és saját kényelmére fordította, hanem arra, hogy diákjainak ajándékképpen adományozhassa könyveit, és hogy őket és kispapjait anyagilag segíthesse, hogy szociális jótékonytságot gyakoroljon. A per anyaga szerint *A tiszta férfiúság* című könyvéhez hasonló világirodalmi sikert sem másféle magyar könyv, de más hasonló magyar vagy külföldi jellemnevelő munka nem aratott. Ez a könyv 1947-ig több mint húsz nyelven és több mint kétszázezer példányban jelent meg. Hatására a világon mindenütt történetek csodás megtérések. A könyv szerzője nem vehetett volna magának erkölcsi bátorságot a tiszta férfiúságról könyvet írni, ha minden gondolata, szava és tette nem lett volna ajánlólevél szavainak igazsága mellett. Tóth Tihamér már diákkorában is csak olyan helyen fordult, ahol egyedül tartózkodott. Az ő jelenlétében a legkisebb kétértelműségnek sem volt szabad elhangzania, mert ilyenkor megrendült, ami elnémított minden ilyen irányú kezdeményezést. Szobájában női látogatót soha nem fogadott. Püspök korában még sógornőivel sem volt hajlandó egy autóban székvárosában mutatkozni. Minden magát előtte kellető lányt szigorúan rendre utasított. Az a nő, aki lábtörése miatt ápolója volt, tolakodó érzelmeivel egyik komoly keresztjét jelentette. Kispap korában társai bíráló megjegyzéseit próbaprédikációjáról és túlzott magánosságáról, a tanulásban való elmerülésről szerényen, kedvesen és alázattal elfogadta. Mint szigorú teológus a Bécsből Egerbe küldött jelentésében alázatosságból elhallgatta, hogy vizsgáját a lehető legkiválóbb eredménnyel tette le. Szótlanul és alázatosan vállalta, hogy lanyhának, hanyagnak és gögösen elvonultnak tartásuk, mert nem vett részt a közös szórakozásban, és mert napirendjéhez szigorúan ragaszkodott – olvashatjuk a per kérdésanyagában. Naplójában soha nem dicsérte önmagát, pápai kamarássá történt kinevezését meg sem említette. Diákjainak, kispapjainak és papjainak sohasem beszélt önmagáról, hallgatói sohasem hallották önmagára hivatkozni. Amikor elnyerte a „méltóságos” címet, diákjainak továbbra is csak „tisztelendő úr” akart maradni, és püspök korában a „kegyelmes úr” helyett a „püspök atya” megszólítást kedvelte. Püspök korában az Angolkisasszonyok templomához érkezve reggel hat óra előtt minden nap segített a tejesembernek leemelni és a kapu alá vinni a kannákat.

A lélek gyümölcsei után Tóth Tihamér szent híreről és halálának körülményeiről olvashatunk, majd a legutolsó fejezet nyolc Tóth Tihamérnak tulajdonított csodás esemény felsorolását tartalmazza. Belföldi és külföldi levelek, napilapok és folyóiratok tanúsítják, hangsúlyozza a dokumentum, hogy szerte a világon szentéletű embernek tartották. „A neve fogalom, irány, célkitűzés.... Lelkünk mély fájdalomában csak az vigasztal, hogy egy nagy szenttel több van az Égben, ki érettünk imádkozik.” Tóth Tihamér csodálatos lelki nyugalommal, hősi lélekkel, és Isten akaratában megnyugodva vi-

selte a nehéz betegséget, a Heymur-üreg operációját majd az agyhártya-gyulladás miatti koponyalékelés fájdalmát. Nem panaszkodott, betegsége közben a szenvedés értelméről elmélkedett és beszélgetett. Állapota súlyosbodásakor maga kérte az utolsó kezet. Legnagyobb örömét a Szentatya áldása jelentette számára, amelyet az apostoli nuncius hozott el neki. Halálos ágyát a magyar katolikus társadalom és közélet imádságos lélekkel vette körül, ravatalához pedig ezrek zárandokoltak, és halála után az első pillanattól kezdve elkezdtek hozzá imádkozni a hívek, fejezi be a dokumetum Tóth Tihamér jellemzését. Ilyen volt Tóth Tihamér élete és halála, ahogyan azt 1947 márciusában a boldoggá avatási per ügyvivője látta. Ezen a forráson kívül a veszprémi levéltárban olvashatjuk Juhász Gergely bencés páter 1947. december 7-én kelt levelét Tóth Tihamérral kapcsolatban: „*Főtisztelendő Uram! Hivatkozva az Esztergomi Körlevélnek (XVII.) 6677. sz. pontjára, legven szabad mély tisztelettel jelentenem a következőket: 1. Pannonhalmán 1945 augusztusában halt meg Dr. Dobrovich Ágoston volt pápai bencés házfőnök és gimnáziumigazgató. Tőle 1935-ben Pápán hallottam a következőket: Ágoston testvérem mint a budapesti bencés gimnázium tanárja azzal a kérdéssel fordult a nagy ifjúsági lelkipásztorhoz, hogy anyagilag segítse a szegény sorsú bencés diákokat. B.e Tóth Tihamér püspök Úr az Egyetemi Templom pecsétjével ellátott cédulán 20 P-t utalt át erre a célra. 2. Budapesten 1947 júliusában halt meg Dr. Barabás Ince, a budapesti bencés gimnázium hittanárja. Tőle pápai bencés tanár korában, kb. 1935-ben hallottam a következőket: mint a Központi Szemináriumnak teológus lakója látta egyszer, hogy Tihamér Püspök Úr sietve szalad fel az emeleti szobájába. Mikor a lépcsőn felért, sietve csukja be a szoba ajtaját ezt mondván: Ezek a hisztérikák hogyan üldöznék? És utána egy izgatott arcú nő iparkodott a lépcsőn fel, de a Püspök Úr becsukta előtte az ajtaját. Ennyire emlékezem csupán, mert mindkét eset csak per tangensem⁸⁷ fordult elő 12–13 évvel ezelőtt. Az 1930–1933 közötti központisták közül bizonyára mások is tanúi lehettek a II. szép esetnek. Én mást erről nem tudok. Mementóimat ígérve mély tisztelettel kérem a Főtisztelendő Uram szíves ima-megemlékezését, Urunk szeretetében testvére, P. Gergely OSB.*”⁸⁸

Láthatjuk tehát, hogy 1947 decemberében még gyűjtötték az adatokat, történeteket Tóth Tihamérről, valószínűleg a per továbbviteléhez. Ezután azonban megszakad a folyamat: Tóth Tihamérről és peréről azóta nem tudunk semmit. Forrásként adhat még azonban új adatokat az esztergomi levéltár, ahol információink szerint megtalálhatóak a boldoggá avatási kötetek. Érthető, hogy az elkövetkező években miért nem haladt tovább a per Magyarországon, hiszen a II. világháború végétől, azaz 1945-től kezdődött a népi demokrácia korszaka, amely 1948-tól a kommunista fordulatot is jelentette. 1947-ben az augusztusi kékcédulás választások után megtörtént a baloldali hatalomátvétel. Ebben az időszakban – 1949 és 1956 között – mélyreható változások mentek végbe Magyarországon a politikai, társadalmi, kulturális életében. A moszkovita kommunista eszmény és a katolikus egyház világnézete nem volt összeegyeztethető. Az 1945–1947 közötti időszakot követően ezért folyamatosan és egyre nagyobb mértékben korlátozódott az egyház mozgástere, társadalmi integrációban betöltött szerepe is, bár a társadalom vallásos hite, kötődése meglehetősen erős maradt. 1948-ra már egyértelmű volt, hogy a koalíciós időszak kulturális sokszínűségének megőrzésére nincs lehetőség. Helyébe a marxizmus-leninizmus platformjára épülő kultur- és művelődéspolitikai

87 Csak érintőlegesen; itt: nem velem.

88 OSB: Ordini Sancti Benedicti: Szent Benedek-rendi.

lépett, amelynek legfőbb célja a társadalom totális ellenőrzésének kialakítása, az egyes társadalmi csoportok homogenizálása, az önálló társadalmi-kulturális kezdeményezések felszámolása volt. A szocialista-kommunista ideológia totálisan uralta a szellemi életet. Ebben a milióban a boldoggá avatási per nem folytatódhatott. Úgy tűnik, Magyarországon a Tóth Tihamér-ügy az 1950-es évektől mostanáig a feledés homályába merült. Gergely Jenő és Anderle Ádám történészekon kívül más nem igazán említi a nevét – egy olyan püspökét, aki néhány évtizeddel ezelőtt lázban tartotta nemcsak a magyarokat a trianoni határokon belül és kívül, hanem lényegében egész Európát, sőt, kis túlzással a világot is. A további kutatásnak azonban nemcsak az elszakadt fonál felvétele és összecsomózása lesz a feladata, hanem a külföldi – elsősorban a spanyol – recepció feldolgozása, illetve Tóth Tihamér könyvei a Franco-korszakban betöltött szerepének pontos feltérképezése is. A megtalált források alapján körvonalazódhat Tóth Tihamér püspök csaknem hét évtizede megszakadt életútja, kapcsolatai és világnézete, és az is világosan látható, hogy az európai és dél-amerikai könyvtárak még őrzik könyveit, és számos országban a XXI. században is érdemesnek találták néhány könyvét újra és újra kiadni. Megvan tehát a kutatás iránya, amely során talán Magyarországon is az őt megillető helyre kerülhet a veszprémi püspök, Tóth Tihamér.

ILDIKÓ PIROSKA POSZTÓS

EL CASO DE TIHAMÉR TÓTH

Las obras de Tihamér Tóth (1889–1939), obispo húngaro de Veszprém, llegaron a ser conocidas por toda Europa en la segunda mitad del siglo XX. Sus libros fueron traducidos a casi todos los idiomas europeos y a algunos no europeos también. El catálogo de la Biblioteca Nacional en Madrid contiene 126 libros y libretas basados en la traducción de sus obras. Todos sus libros fueron traducidos al español por el canónigo de Mallorca, Antoni Sancho Nebot, y algunos de ellos fueron publicados más de 20 veces. Su primer libro no sólo le trajo fama nacional, sino incluso una oferta del cardenal primado húngaro, el arzobispo Juan Csernoch, que le invitó a ser el instructor del archiduque Otto de Habsburgo. Sin embargo, Tihamér Tóth consideró su labor educacional más importante, rechazó el pedido y optó más bien por educar a los jóvenes de Hungría y del mundo. Él fue el primer sacerdote en Europa que dio un sermón por la radio el 31 de enero de 1926. Él usó todos los medios en su capacidad para anunciar el Evangelio. Después de su muerte temprana, a la edad de 50 años, llegó a ser muy popular en España, incluso más que en su vida. Sus libros fueron leídos por todos los muchachos y adolescentes durante todo el período del franquismo. En Hungría, el proceso de su beatificación fue iniciado en los años 40, pero después fue suspendido por razones políticas y su nombre ha sido olvidado. Sin embargo, algunas obras suyas se han publicado en el siglo XXI también en países como Polonia y España.

La investigación de las obras de Tihamér Tóth y su influencia y repercusión internacional no ha sido realizada aún por nadie ni en Hungría ni en España. Este ensayo es el primer intento de interpretar su obra y su influencia internacional, que al mismo tiempo establece varias tareas por hacer en el futuro.

THE TIHAMÉR TÓTH PHENOMENON

The works of Tihamér Tóth (1889–1939), Hungarian bishop of Veszprém became known throughout Europe in the second half of the twentieth century. His books were translated into almost all European and some non-European languages as well. The catalogue of the Biblioteca Nacional (National Library) in Madrid contains 126 books and booklets based on the translation of his works. All his books were translated into Spanish by the canon of Mallorca, Antoni Sancho Nebot and some of them saw as many as twenty Spanish editions. His very first book brought him not only national fame but also a request from the prince-primate to become the instructor of the heir apparent, Otto Habsburg. However, Tihamér Tóth considered his educational work more important and refused this offer: he opted for teaching the youth of Hungary and of the world instead. He was the first in Europe to give a sermon through the radio as early as 31st January, 1926. He used all means in his capacity to spread the Good News to all people. After his early death at the age of 50, he became even more popular in Spain and his books were read by all children and adolescents throughout the Franco era. In Hungary, the process of his beatification was started in the 1940s but was suspended for political reasons and his name was forgotten. However, some of his works are still published in the twenty-first century in countries like Poland and Spain.

The research of the works of Tihamér Tóth and his international influence and repercussion has not been carried out by anyone neither in Hungary nor in Spain yet. The present study is the first intention to interpret his work and his international influence, which at the same time establishes future tasks to be done.



MÉSZÁROS ISTVÁN

MINDSZENTY ÉS BARANKOVICS
MINDSZENTY, A DÖNTŐBÍRÓ

2005 nyarán jelent meg *„Mindszenty és Barankovics. Adalékok a «Keresztény párt» problematikájához”* című könyvem, amelyben a két neves személyiség kapcsolatait vizsgáltam.¹ A kötetben csupán igen röviden tudtam érinteni a Demokrata Néppárt 1945 nyarán zajló történetét. A 20. századi magyar politikátörténetben egyedül álló eset történt: *a m püspöki kar közügyekben illetékes tagját kérte fel egy politikai párt, hogy a pártvezetőség tagjai között dülő vitában döntőbíró legyen.*

Az alábbiakban néhány dokumentumot közlök az esztergomi Prímási Levéltár Mindszenty-magánlevéltárának 2. számú dobozában levő, külön jelzetek nélküli, egyenlőre rendezetlen iratanyagából.²

1.

*Barankovics István levele Mindszenty József veszprémi püspökhöz,
kelte: Budapest, 1945. szeptember 9.*

„Nagyméltóságú Püspök Úr!

Öszintén sajnálom, hogy a Demokrata Néppárt legújabb, immár nyilvános botránya ügyében, amelynek egyenlőre csak passzív szereplője vagyok, Nagyméltóságú figyelmét kell igénybevennem, s tekintettel az előzményekre, szíves közbelépését és végleges döntését kell kérnem.

Néhány nappal azelőtt, nemsokára Nagyméltóságoddal való utolsó találkozásom után, a *Kossuth Népe* c. napilapban egy hír jelent meg, mely szerint a Demokrata Néppárt vezetősége Ugrin Józsefet és engem (szóval a legális, három tagú pártvezetőség két tagját) kizárt a párt tagjai sorából, mégpedig – mint a közlés leszögezte – »a párt szellemével és felfogásával nem összeegyeztethető magatartásunk« miatt. A közlésben Pálffyék a KALOT főtítkárának nevezik Ugrin Józsefet, ami ugyan *nem igaz*, de amivel nyilván az a céljuk, hogy a kommunista támadás alatt álló KALOT emlegetésével balfelé diszkreditáljanak bennünket s magukat a KALOT-tal egyet-nemértőknek tüntessék föl.

Vitathatatlanul jogos magánérdekem, jóhírnevem és politikai reputációm megkívánt volna, hogy erre a nyilvánvalóan *diszkerditáló szándékú* hírre helyreigazítással

1 A téma legfőbb szakirodalmi műveit ld. a tanulmány végén levő „Kiegészítés” első pontjában.

2 Tanulmányunkban a hivatkozási jelzetszám nélküli iratok mind itt találhatók.

éljek, Pálffy cselekedetének jogtalanságára és a köztük levő politikai ellentétekre a nyilvánosság előtt rávilágítsak, annál is inkább, mert a párt egyházi tanácsadójának, Dr. János professzor úrnak kérdésére Pálffy titkára, Bácsalmási kijelentette, hogy a kizárási közlést a párt helyezte el a Kossuth Népeben. Módomban volt megállapítani, hogy a párt emberei a Magyar Nemzetben is megpróbálták a kizárást közzétenni, a Magyar Nemzet mostani vezetőiben azonban volt annyi politikai okosság, tapintat és személyemet illető lojalitás, hogy volt felelős szerkesztőjük jóhírének bemocskolásához nem nyújtottak segédkezet.

Jóllehet tehát Pálffyék mindent megtettek a botrány dagasztására, mégsem folytattak a helyreigazításhoz, mely az ügyből politikai kérdést csinált volna, hanem elhatároztam – az egyházi tanácsadó úr véleményét meghallgatva – hogy én nem járulok hozzá a Pálffyék okozta botrány növeléséhez, hanem megvárom Nagyméltóságod döntését. Éspedig két okból.

Először azért, mert a botrány fokozása elsősorban a párt által eredetileg képviselni szándékolt eszmének és általában a katolikus politikai gondolat tekintélyének ártott volna.

Másodszor azért, mert amióta Nagyméltóságodat döntésre kértük föl, én a pártnak se belső, se külső munkájában részt nem vettem, hogy újabb súrlódásokra döntés véglegesége előtt okot semmiképpen ne adjak; – arról pedig nincs tudomásom, hogy Nagyméltóságod döntése módot adott volna Pálffynak velünk szemben kizárási határozat meghozatalára és közzétételére. A katolikus politika érdeke és a Nagyméltóságod iránti kötelező lojalitás okán határoztam el a nyilvánosság előtt reám nézve káros hallgatásra magamat.

Szerény nézetem szerint ez a kizárás Pálffyék részéről a katolikus közérdeket lefitymáló, az egyéni érdekből vezérszempontot csináló, politikai-etikai könnyelműségnek és rövidlátásnak iskolapéldája. Nem azért, mintha a magam személyének a katolikus politikában fontosságát tulajdonítanék, hanem a kizárás esetleges következményei miatt. A kizárás ugyanis:

1. árt a párt szociális és demokratikus hitelének, hiszen olyan futóbolond nincs a politikai arénában, aki az én múltam után és a Pálffy múltjának ismeretében elhinné, hogy engem azért zártak ki a pártból, mert Pálffy gróf, MÉP-képviselő radikális demokratizmusát vagy szociális radikalizmusát sokallottam, vagy pedig wolfista irányba kívántam volna terelni a pártot;
2. felidézheti a súlyosabb nyilvános botrányt, ha arra kényszerülnék, hogy Pálffy politikai excessusairól lerántsam a leplet;
3. nem zárja ki a párt kettészakadását, ami nemcsak a keresztény politikai gondolatnak, hanem a nem-marxista front szükséges egységének is ártana, – amivel persze éppen az ismert állásponton miatt nem kell számolni;
4. példátlanul illojális eljárás velem szemben;
5. még illojálisabb eljárás Nagyméltóságoddal szemben, aki a párt legfőbb értékét, a püspöki-kari placetet megszerezte, s akit Pálffyék e kizárással befejezett tények elé kívánta állítani.

Nyugodtan bízom Nagyméltóságodra Pálffy eljárásának politikai és erkölcsi minősítését.

De, hogy a velem szemben követett eljárás pártját ritkító, erkölcsi és politikai színvonaltalanságát érzékeltessem, amelyhez hasonló nem fordulhat elő az etikai fegyelmi szocialista [szociáldemokrata] pártban, hol pedig Peyer Károly épp a marxista egység-

front kardinális kérdésében olyan metszőben éles ellentétben áll a jelenlegi pártvezető Szakasits-csal, kénytelen vagyok Nagyméltóságod szíves figyelmét néhány percre azzal a kapcsolattal foglalkoztatni, hogy a Néppárt és köztem fennállt:

1. A Demokrata Néppártban én sohasem kértem a fölvételemet. A pártba engem kérve hívott Pálffy, azzal az általam nem kért, de elfogadott ígérettel, hogy a párt sajtójában irányítását és megszervezését kizárólagosan reám bízzák. A pártba való belépésemnek előfeltételül kikötöttem, hogy

- a) abban olyanok nem szerepelhetnek, akik a múltban a diktatúrás, antiszemita, náci és nyilas vagy wolfista-gömbösista irányzatokkal megmocskolták politikai öltözetüket;
- b) a párt a legradikálisabb, de természetesen ésszerű álláspontot fogja képviselni a földreform s általában a szociális kérdés ügyében;
- c) végül a párt a kereszténységből s a katolicizmusból politikai jelszót és agitációs eszközt nem csinálhat, hanem programja elvi gerincéül a természetjogot fogadja el.

Pálffy – P. Kerkai Atya előtt – mindehhez hozzájárult. Én Pálffyt nem ismertem, mint politikust. Politikai szereplése eléggé néma lehetett, ha én, az ország legnagyobb anti-náci napilapjának politikai vezetője, Pálffy múltbeli szerepéről alig tudtam valamit. Személyének etikai értékéről számomra kielégítő szavatosságot adott a jezsuiták ajánlása. Úgy hittem, erkölcsi kötelességem a katolikus politika rendelkezésére bocsájtani magamat, mivel akkor én voltam az egyetlen olyan pártonkívüli, aki a legtöbb mai pártvezérrel és publicistával együtt valamennyi háború alatt, nem-parlamenti, praedemokratikus mozgalomban résztvettem. Akkor engem nem egy pártba hívtak, s akkor még a Magyar Nemzet, volt lapom sorsa is nyílt kérdés volt. Meg kell mondjam: én a Néppártba áldozatot hozva léptem be, lemondva egyéb, előnyösebb lehetőségeimről.

2. Az a tétel, hogy a párt programjának elvi gerince a természetjog legyen, az én személyes eszmém volt. Ezt Pálffy csak elfogadta, de az a gyanúm, hogy a mai napig se érti.

3. Amikor Debrecenben a belügyminiszter elismerésének egyik előfeltételeként az írásos pártprogram benyújtásának jelölte meg, Pálffyt én húztam ki a bajból, amennyiben egy éjszaka én készítettem el a programot, anélkül, hogy akár elvi tételeiről, akár részleteiről Pálffyval egyetlen szót váltottam volna. Ez a program az én legszemélyesebb munkám volt, s az ellen a belügyminiszter semmiféle ellenvetést nem tett, hanem elfogadta.

4. A végleges párprogram megint az én személyes munkám volt elvi alapjaiban, szerkezetében és részletes kidolgozásában egyaránt. Néhány új gondolattal, illetve fogalmazási árnyalattal kiegészítette egy előkelő bizottság, de se Pálffynak, se a kizáróknak megint nem volt hozzá egyetlen ötlete sem. A programnak természetjogi alapra helyezése az én eszmém volt; előttem a «keresztény» és «katolikus» politikai minősítő-jelzők mellőzéséről senki sem beszélt; ennek helyességére én mutattam rá.

5. Az uralmon lévő négy párt vezető-tényezői felé írásban és egyénileg vállalva a felelősséget én szögeztem le és fejtettem ki a párt nézeteit általában a mai politikai szituációban való szerepéről, ami a címzetteknek kedvező fogadtatásra talált. A levelet olvasta és helybenhagyta Jánosi professzor úr és Bánás prépost úr is.

6. A párt választmányi tagjai közül én voltam az egyetlen, aki a hitleri időkben is a politikus alapvető normájaként a természetjogot vallottam.

7. A Püspöki Kar egyes tagjaihoz benyújtott, politikai Pro Memoria-t, mely a jelenlegi világpolitikai és benne a magyar politikai átnézetét tartalmazta, én írtam, kifejtve a

párt létét támogató érveket is. Ez az én legszemélyesebb munkám. Benne Pálffynak semmi része nincs. Idevágó munkámról P. Jánosi úr adhat fölvilágosítást.

8. Egyedül én voltam – tudtommal – a választmány tagjai közül, aki a más párt részéről nekem – *feltétel nélkül* – felajánlott képviselőiséget, illetve sajtóbeli lehetőséget udvariasan elhárítottam, mivel a katolicizmus politikai képviselőiségének igen hálátlanul feladatában való közreműködésre köteleztem el magamat.

9. Soha az egyházi tanácsadó megkérdezése nélkül pártügyben el nem jártam.

10. Az ellentétek idején – jóllehet álláspontomat a választmány többsége támogatta – én ajánlottam fel a döntőbíróiságot. Én ajánlottam Nagyméltóságod felkérését a döntőbíró – elismerem – hálátlan szerepére, mert ezt a püspökkari placetből folyó kötelességének éreztem, – míg Pálffy először Nagyméltóságod döntőbíróiságát visszautasította. Nagyméltóságodnak nemcsak döntése, de még kifejezett javallása ellen sem cselekedtem semmit. Annak nyomatékolására, hogy kizárólag a katolikus érdekeket kívánom szem előtt tartani, s a döntés megkönnyítésére Nagyméltóságodnak kifejezetten följajánlottam az én teljes és *csöndes* visszavonulásomat is, tehát egyéni ambíciók nem vezethettek.

11. Pálffynak arra a jogtalan cselekményére, mellyel a három tagú vezetőséget mellőzve, *egyéni*leg hívott össze választmányt, nem is reagáltam, tehát tartózkodtam a belső botrány kirobbantásától, hiszen Pálffy jogtalansága megmutatta, hogy erre is el van szánva. Viszont verhetetlen jogi álláspont, hogy valamely cselekedet jogtalanságának nem erőlténíti meg a jogtalanságot szenvedő fél tiltakozásának elmaradás, hacsak a cselekmény jogtalanságának kritériuma nem maga a tiltakozás. A Pálffy által elkövetett jogtalanságnak pedig ilyen kritériuma nincs.

12. Pálffy köreit a döntőbíróiság följajánlása óta egyáltalán nem zavartam, hanem nyugodtam vártam Nagyméltóságodnak az ügyet véglegesen tisztázó döntését, amelynek elébe vágni nem akartam.

13. Mikor a választás híre felmerült, udvarias levélben felkértük (Ugrin és én) Pálffyt, hogy hármas pártvezetőség ülésének helyét és idejét közölje velünk.

14. Ezek után a Kossuth Népéből értesültem, hogy a pártból «a párt szellemével és felfogásával nem összeegyeztethető magatartás» miatt Ugrint és engem kizártak.

15. A nagyobb botrány elkerülése végett, mely a párt és az eszme rovására menne, nem éltem a helyreigazítás jogával, hanem elhatároztam, Nagyméltóságodnak döntését és véleményét bevárom.

S mindezek után mély tisztelettel megkérdezem: van-e példa e magyar katolikus politika történetében a Pálffy által tanúsított politika-erkölcsi gátlástalanságra? S lehetett volna-e az egyéni érdekre kevesebb tekintettel és több áldozatkészséggel viselkedni az ügy iránt, mint én tettem?

Egy bizonyosságot megszereztem: sok politikai harcot vívtam a Gömbös diktatúra uralma óta sok nyilas ültetett a vádlottak padjára; de a «katolikus» politikára kellett adjam a fejemet, hogy a politikai sport arisztokratikus «szabályairól» némi képet alkothassak magamnak.

Minde mellett Nagyméltóságod döntése szerint fogok eljárni. Ebben keresem az erkölcsi elégtételt.

Kegyelmes Püspök Úr iránt a legmélyebb fiúi tisztelettel, készséges híve:

Dr. Barankovics István

Politikai pártok életében nem ritka, hogy két vezető személyiség összetűzésbe kerül egymással emiatt, hogy egyik a másikat legyőzze, ő legyen a párt meghatározó, első számú vezetője.

Pálffy József és Barankovics István évtizedes hazai politikai tevékenység után került a Pálffy által alapított párt élére: 1945 február óta egyikük az *elnök*, másikuk a *főtitkár* volt.³ Mindketten a keresztény szellemiségű pártpolitizálás elkötelezett híveként, de egymástól teljesen különböző elvi alapokon álltak, különböző célmegvalósítási módszerekkel dolgoztak.

Mindketten arra törekedtek, hogy a magyar katolikus egyház vezető testülete, a püspöki kar elismerje a Demokrata Néppártot, mint keresztény szellemiségű pártot. Mindszenty József veszprémi püspök – aki a közügyek illetékese volt a püspöki testületben – előterjesztése alapján a *püspöki kar 1945. május 24-i ülésén tudomásul vette és helyeselte, hogy a Demokrata Néppárt keresztény szellemben kíván tevékenykedni*.⁴ (Erre utalt levelében Barankovics: Mindszenty szerezte meg a párt számára „a püspökkari placetet”.)

Ezután kezdődött el Pálffy és Barankovics küzdelme egymással, s ennek nyomán a párt vezetősége – a 8–10 tagú választmány – kettéoszlott.

Barankovics egyik közvetlen munkatársa, a párt „világnézeti tanácsadója” Jánosi József jezsuita 1945. július 12-én azt írta Pálffynak:

„Igen tisztelt Barátom! Mindszenty püspök úr, a püspöki kar politikai ügyekben megbízottja, ma Budapestre érkezik. A Néppárt választmányának több tagja arra kért fel, hogy a pártban felmerült vitát terjesszük elő a püspök úrnak. Ennek módozatát úgy gondolják, hogy az egyik oldalon a Te megbízottad, a másikon az ő megbízottjuk adják elő a helyzetet és a püspök urat mintegy döntőbíróul kérik fel. Kérlek, légy szíves értesíteni állásfoglalásodról ebben a tervben. Igaz tisztelettel vagyon Jánosi József világnézeti tanácsadó”.

A válasz július 13-án kelt: „Kedves Barátom! Szíves értesítésetet arról, hogy Mindszenty püspök úr Budapestre érkezett, megkaptam. Keresni fogom Vele az összeköttetést, hogy őt tájékoztathassam és neki a párt ügyéről beszámoljak. Összint megbecsüléssel Pálffy József”.

Tehát Jánosi tanácsára Barankovicsék kezdeményezték 1945 július elején, hogy Mindszenty vállalja el a döntőbíró szerepét a Pálffy-val szemben folyó elmérgesedett pártvitában. Pálffy az ötletet eleinte elutasította, majd elfogadta.

Kétségtelen, hogy merőben új és meglepő tény a 20. századi politikai életben, hogy alapvető fontosságú és kifejezetten szorosan vett pártügyben, amelynek eldöntését mind egyik pártban természetes, magától értetődő módon a legelsőbb pártfeladat, egy külső

3 KDNP 23., írásos dokumentumra való hivatkozás nélkül.

4 A magyar katolikus püspökkari tanácskozások jegyzőkönyvei 1945–1948 között. Köln-Bp. 49–50. Az 1945-ös év hazai egyháztörténeti-egyházpolitikai eseményeiről részletesen ld. Mészáros István: Primások, pártok, politikusok 1944–1945. Adalékok a magyar katolikus egyház XX. századi történetéhez. Bp. 2005.

személyt, mégpedig egy katolikus püspököt kérnek fel a párt legfőbb vezetőjének kiválasztására, megnevezésére.

Az is új elem, hogy *egy párt a katolikus püspöki kartól kérjen „placet”-et, vagyis döntést a nagy nyilvánosság számára, hogy az illető párt katolikus elvek alapján működik.* Számos más keresztény szellemiségű párt létezett 1945 előtt hazánkban, 1945–1947 között is, de egyik sem kérte ennek püspökkari kinyilvánítását. *A püspöki kar akkortájt nem tartotta helyesnek, hogy szorosan hozzákötődjön egyetlen politikai párthoz, azt mintegy saját pártjának tartva.* Az 1945. május 24-i püspökkari nyilatkozat sem a Demokrata Néppárt „támogatásáról” szólt, hanem *tudomásul vette, hogy a párt keresztény elvek alapján kíván tevékenykedni.*

Pálffy – idézett levelében jelzett – találkozója, megbeszélése a püspökkel azonban nem jött létre, viszont levelet váltottak egymással. Ennek során *Mindszenty azt javasolta, hogy három tagú intézőbizottságot válasszanak a párt vezetésére, a szembenálló csoportokból véve ennek tagjait.*

Furcsa, meglepő eredménye lett ennek a püspöki jótanácsnak: a két pártrészleg külön-külön *saját három tagú intézőbizottságot* választott, amelyek a következő személyekből álltak: Pálffy József, Boér Miklós, Hudovernik László az egyik részről, valamint Barankovics István, Pálffy József, Ugrin József a másik fél részére. A pártvezetőség szétszakadása tehát megmaradt.

3

Részletek Mihalovics Zsigmond feljegyzéseiből:

1945. augusztus 17. „Úgy hallom, hogy a Demokrata Néppárt intézésére három tagú bizottság alakul, ennek tagjai: Pálffy József gróf, Hudovernik, a Melocco igazgatója és Boér Miklós.

Biztosra mondják, hogy a párt indulhat a választásokon, már a szeptemberi községi választásokon is. Az amerikaiak követelik ezt. Pálffy csak akkor hajlandó résztvenni a választáson, ha egyenjogúságot kap, pl. napisajtót. A lapot már meg is ígérték nekik, nyomdával tárgyal már, úgy tudom, hogy két röpiratát a cenzúra engedélyezte. Az is hírlik, hogy Vorosilov két hónapon belül kívánja a választások megtartását. Úgy látszik, az idő nem kedves nekik.

Mi lesz már most, ha a Pálffy-párt tényleg indulhat? Mit csinál akkor Kerkay, aki a Kisgazdapárton belül szervezi Paraszt Szövetségét? Vajon abban a szép látványban lesz-e részünk, hogy a Keresztény Pár [=Demokrata Néppárt] indulásának pillanatában két egymással szemben álló frakció birkózik egymással?”

1945. augusztus 23. „Mindszenty püspök úr szerdán a fővárosba érkezett. Úgy hallottam, azért érkezett, hogy döntést eszközöljön ki a Demokrata Néppárt ügyében. Úgy hírlik, hogy Pálffy ellen foglalt állást.”⁵

* * *

5 Primási Levéltár, Esztergom; jelzete: 2551/1945.

Pálffy József levele Mindszenty püspökhöz:

„Kegyelmes Uram! Hivatkozom múlt hó [=július] 31-én Hozzád intézett soraimra és a Tőled f. hó [=augusztus] 12-én keltezett és a mai napon átvett leveledre.

A helyzet tisztázása végett szükségesnek tartom az alábbiakat leszögezni: a békés modus vivendi érdekében megkértem P. Jánosit, hogy döntésednek megfelelően a hármastiszteletbe jelölje meg megbízottját. Egy heti várakozás dacára ez nem történt meg. A kérdés tisztázása érdekében a kérdéses szakadást előidéző csoport választmányi tagjait, ők azonban nem jelentek meg, de ki sem mentették magukat.

Újabb határidőt *augusztus 6-ra* tűztem ki. Ezen ülésre az ellenzéki csoport ismét nem jelent meg, de még annyi fáradságot sem vett magának, hogy írásbelileg is megerősített kérésem ellenére a delegálandó tiszteletbe sem egy, sem két tagot nem jelölt meg levélileg sem.

Mindezen hiábavaló felszólításaim után, a párt debreceni közgyűlésen megválasztott vezetőség intencióinak megfelelően megválasztotta a jelenleg is működő tiszteletbe (Pálffy, Hudovernik, Boér), amelynek működése eddigi munkásságomnak hihetetlen mértékű aláásmozását jelenti és a jövőre vonatkozólag a legszebb reményekre jogosít.

Nagyon természetes, hogy a július 12-től augusztus 6-ig húzódó pártválságot a jelenlegi körülmények között tovább tolerálni nem lehetett és tiszta helyzetet kellett teremteni. Nem rajtam múlik, hogy az ellenem hajszát indító csoport ilyen körülmények között önmaga adta fel pozícióit a pártban és zárt ki magát ennek építéséből.

Egyébként, hogy akkori véleményedet a párt válságára vonatkozólag hűségesen adtam elő, bizonyítja, hogy úgy nekem tárgyalásunkkor Általad mondottak és informátorom Tőled kapott véleménye, aki ebben az ügyben Nálad járt, lényegében egyezők voltak. Nem tudhattam, hogy időközben más elhatározásra jutottál; és ha ezt tudtam volna, természetesen úgy referáltam volna. De minthogy ez a csoport a fentiek szerint a további együttműködésre a tények bizonyosság alapján nem volt hajlandó – melyet távollmaradásukkal kinyilvánítottak –, az ügy meritumában állásfoglalásaidnak helyes vagy helytelen értelmezése az ő magatartásuk miatt gyakorlatilag eredményt nem ért el.

Minthogy olyan szíves voltál és pártunk ügyében érdeklődést mutattál, engedd meg, hogy P. Jánosi levele és az erre adott válasznak másolatát idezárja. Azért is, hogy döntőbírói szereped ügyében tanúsított magatartásom megfelelő bizonyítékokkal támasztassék alá.

Fogadd Kegyelmes Uram őszinte megbecsülésem kifejezését, mellyel vagyok készséges híved: Pálffy József, Demokrata Néppárt elnöke. Budapest, 1945. augusztus hó 26. napján” (Feltűnő a levél rideg, tiszteletlen, elutasító, lekezelő hangja. Érdekes, hogy a püspök és a gróf tegezőviszonyban voltak.)

* * *

Részlet a Demokrata Néppárt 1945. augusztus 28-án du. 5 órakor a Pártház (Bástya u. 11.) nagyertermében tartott gyűlésének jegyzőkönyvéből.

„Megjelentek: Dr. Pálffy József pártelnök, Dr. Hudovernik László központi szervező, 4-5 pártvezetőségi tag, Bácsalmási István, az Emericana volt ifjúsági vezére; a meghívottak közül pedig Bednárz Róbert belvárosi, Kátay Béla koronázótemplomi, Töttösy Miklós külsőferencvárosi, Kemény Aladár törökőri plébános, azonkívül még kb. 20 plé-

bános, plébánoshelyettes és 4–5 káplán. Jelen volt még Dr. Boér Miklós esztergomi teológiai tanár, P. Kiss Szaléz OFM, Freesz József, egy ciszterci, egy ferencrendi és egy dominikánus páter és Slachta Margit.”

Részlet Pálffy József beszédéből: „...Nyíltan ki kell mondanunk végre, hogy ma harcban áll egymással két ellentétes eszme: a keresztény ideológia és a marxizmus. Mi a tiszta evangéliumi krisztianizmus alapján állunk és ki merjük mondani azt is, hogy magyarok vagyunk és nemzeti érzésünket csorbíthatatlanul megőriztük. Elő kell jönnünk a katakombákból. Ki kell mondanunk, hogy a demokráciát egyetlen módon vagyunk csak hajlandók értelmezni: a nyugati művelt nemzetek nyelvén. Széchenyi István gróf a demokráciát Angliában tanulta; Kossuth Amerikában hirdette és onnan hozta magával a tiszta demokratikus gondolkodást. Mi ezt az igazi, hegyes értelemben felfogott nyugati demokráciát követeljük. Ami mármost a főtisztelendő urakat illeti, Önök tudják, hogy a krisztianizmus-marxizmus küzdelmében hol a helyük. Nem kívánatos ugyan, hogy a párt szervezésében a papság elsővonalbeli szerepet töltsön be, nehogy a klerikalizmus vádját vonjuk magunkra, de elsősorban a lekipásztorok kötelessége az, hogy félrevezetett magyar népünket politikai vonalon is a krisztusi zászló alá irányítsák. Lehet, hogy a főtisztelendő urak közül egyesek már lekötelezték magukat más pártokba. Ez nehézséget okoz a mi munkánkban, és kívánatos, hogy az egész katolikus társadalom a Demokrata Néppártban lássa a katolicizmus politikai megtestesülését.”

* * *

Két gépelt oldalas „Feljegyzés” című, keltezés és szerzőnév nélküli irat a Mindszenty püspöknek küldött anyagban.

„P. Kerkai Jenő, a KALOT országos elnöke dunántúli körútja során a püspöki székhelyeken tartott értekezleteken, amelyeken az egyházmegyék közeleti tevékenységet folytató papsága vett részt, a következő álláspontot képviselte és fogadtatta el a résztvevőkkel a papság pártpolitikai magatartásával kapcsolatban:

A Demokrata Néppártot eszméjében és keretében továbbra is fenn kell tartani, azonban mivel ez a párt a Magyar Függetlenségi Frontban tömörült pártok szövetségébe egyenjogú tagként nem nyert felvételt, mivel arra sincs kilátás, hogy az országos választásokon indulhasson, s ha indulhatna is, a rendelkezésre álló idő rövideje miatt nem tudna olymértékben érvényesülni, mint azt politikai hitvallásának súlya, értéke és reputációja megkívánná, ezért a keresztény tömegek potenciális energiáját nem szabad továbbra is kiaknáztatlanul hagyni.

Abban a reményben tehát, hogy a Független Kisgazda-, Földmunkás- és Polgári Párt belső fejlődése olyan irányba tart, hogy a keresztény tömegek keresztény és magyar lelkiismerete nyugodtan vállalhatja támogatását, és abban a reményben, hogy épp ez a támogatás fogja a Kisgazda Pártban megindult belső fejlődést elősegíteni, P. Kerkai azt az álláspontot fogadtatta el a nevezett értekezleteken, hogy az egyházmegyék papsága támogassa a Kisgazda Párt megalakulását és megerősödését egyházmegyéjének és plébániájának területén. P. Kerkai szerint ezzel azt is el lehetne érni, hogy a Kisgazda Pár képviselőjelöltjei közé, kiket a járási pártszervezet állapít meg, be lehetne majd juttatni azokat a férfiakat, akik a Parlamentbe jutva, a Demokrata Néppártot megalapíthatják.

P. Kerkai működésével kapcsolatban a Demokrata Néppárt vezetőségének sajnálattal meg kell állapítani, hogy a P. Kerkai ebben a kérdésben csak a maga nevében beszélt, a Demokrata Néppárt vezetősége erre neki megbízást nem adott és így csak a maga felfogását képviselte, mert ez a felfogás nem egyezik a Demokrata Néppárt álláspontjával.

A Demokrata Néppárt ugyanis éppen a P. Kerkai és vezetése alatt álló KALOT-csoport okozta belső nehézségek leküzdése után megingathatatlan elhatározása, hogy politikai hitvallását nemcsak eszméjében és keretében kívánja fenntartani, hanem minden igyekezetével a valóságban is diadalra akarja juttatni, és nemcsak azért, mert hisz eszméinek igazságában, győzelmes erejében, hanem mert látja megvalósíthatásuk politikai realitását is.

A rendelkezésre álló semleges statisztikai adatok azt bizonyítják, hogy az ország lakosságának nagyobb része még nem kötelezte el magát a Függetlenségi Frontba tömörült öt demokratikus párt egyikének sem, és az időközben bekövetkezett események biztosítják a Demokrata Néppártnak az elkövetkezendő választásokon való indulását. Mivel a választások még elég távol vannak, a Demokrata Néppártnak megvan a lehetősége arra, hogy politikai felfogását széles körben ismertté tegye és szervezeteit kiépíthesse. Kristálytisztá programja és az ország közvéleményének hangulata közti rezonancia pedig megadja sikerének belső előfeltételét is. A Demokrata Néppárt ezért első feladatának érzi a párt belső felépítését, külső megszervezését, amelyekben elsőrangú fontossággal bír egy pártlap megjelentetése. A párt vezetősége a legélesebben elutasítja magától azt a politikai oportunitást, amely aktív vagy potenciális tagjait a Kiszgaszda Párt szervezésére bízna rá, mert

először a keresztény és magyar lelkiismerettel összeegyeztethetetlennek tartja a Kiszgaszda Párt mai hivatalos irányának támogatását,

mert másodszor naivitásnak tartja azt a hitet, mintha a mai politikai konstellációban megvalósítható volna a Kiszgaszda Párt politikai iránya

s mert harmadszor a politikai gyakorlattal ellentétesnek tudja, hogy a képviselőjelölteket a járósi párttagok és ne a központi pártvezetőség jelölje ki,

negyedszer azért, mert reményekre, amilyeneket P. Kerkai a Kiszgaszda Párt jövő fejlődésével kapcsolatban táplál, realpolitikát építeni nem lehet.

A Demokrata Néppárt úgy érzi, hogy jövőendő politikai hitelét vesztegetné el a belföld és külföld felé, kétesértékű áron, ha beleegyezne akárcsak abba is, hogy akár potenciális tagjai is, akárcsak átmenetileg is kompromisszumokat köthetne lealkudhatatlan, egyedül ilyen alapon győzelmes programjából.

Egyébiránt a Demokrata Néppárt vezetősége, mely Mindszenty József veszprémi püspök úr intenciói szerint egy intézőbizottságban szerveződött meg, melynek tagjai Pálffy József elnökön kívül dr. Hudovernik László vezérigazgató és dr. Boér Miklós teológiai tanár, P. Kerkai és a mögötte álló KALOT-csoport akciójával kapcsolatban le kívánja szögezni azt, hogy a Demokrata Néppártot univerzális alapra kívánja helyezni, vagyis nem kíván a KALOT-csoportnak és ezzel rokonszenvezőknek – különösképp a múltban tanúsított szélsőséges jobboldali magatartása miatt – olyan hatalmi pozíciót juttatni, amivel túlsúlyba tenné az ezt a pártot támogató többi erővel, így az ellenállási csoporttal, az Amerikából kikerülő fiatal értelmiségi csoporttal, a protestáns felekezetekből delegált csoportokkal és a KALOT-nál jelentősebb népi tömegekkel szemben. Ez azonban nem jelenti azt, mintha ez az akarás a párt jellegének katolikus súlyát elszíntelenítené.

A Demokrata Néppárt vezetősége P. Kerkai disszidáló csoportjával szemben szükségesnek tartja deklarálni, hogy a párt reakcióit a leghatározottabban elutasítja magától, s bár a radikalizmusban nem akarja és nem tudja a szélsőbaloldali pártokat túlcitálni, szociális téren a haladó demokrácia álláspontján áll.

A Demokrata Néppárt ezt a felfogását annál biztosabban képviseli, mert úgy tudja, hogy a pár intézőbizottságának elnöke, gróf Pálffy József úgy személyében, mint politikai magatartásában a nagyméltóságú püspöki kar bizalmát élvezi, mint élvezte az Ellenállási Mozgalom idején is, amikor életét tette kockára a Demokrata Néppártért."

4

1945. augusztus 6-a utáni napokban Pálffy elnök összehívta a Demokrata Néppárt választmányának ülését. *Részlet Varga László pártügysz Mindszenty püspökhöz írt leveléből:*

„...A pártelnök által összehívott választmányi ülés kisebb vita után szabályszerű keretben zajlott le és ott a választmány 4:3 arányban megszavazta azt a határozatot, hogy a pár ügyének további vitelét hármaz intéző bizottság végzi, Pálffy József, Barankovics István és Ugrin József.

Meg kell jegyeznem, hogy Pálffy József elnök, intéző bizottsági tag kijelentette, hogy a választmánynak ezt a határozatát nem tartja magára nézve kötelezőnek. Leszögeztük akkor is és most is, hogy egy választmányi határozat érvényét egyéni megjegyzésekkel, egyéni nyilatkozatokkal, egyéni felfogásokkal sem megváltoztatni, sem erőltetni, sem hatálytalanítani nem lehet. Az intéző bizottság létrehozása nemcsak a párt érdekeit szolgálta, hanem egy előkelő gesztus volt a pártelnökkel szemben, akinek a párt éléről való távozását a választmány egy része követelte. Amikor létrehoztuk az intézőbizottságot, csakis a párt érdekeit tartottuk szem előtt és egyben a legelemibb alapelvet, hogy többségi elv érvényesüljön.

Pálffy József intézőbizottsági tag azonban a gyakorlatban sem vett tudomást az intézőbizottság létrehozásáról, mert továbbra is egyéni utakon, még egyénibb módon, magát teljesen függetlenül az intézőbizottságtól, végezte a párt ügyeit. Sem szándékaról, sem annak keresztülviteléhez szükséges eszközökről, sem az esetleges eredményekről egyszer sem számolt be a párt intézőbizottságának, illetve nem kérte ki a tanácsukat, illetve jóváhagyásukat." (A levél kelte: szeptember 6.)

* * *

Másfél oldalas, kézzel írt, „Ad Demokrata Néppárt” című, keltezés és szerzőnév nélküli irat a Mindszenty püspöknek küldött anyagban. A végén Kerkai Jenő megjegyzése: „Barankovics István összefoglalása 1945. IX. 5-én”

„1. Minthogy a D[emokrata] N[éppárt] választmány egy három tagú bizottságra bízta a párt vezetését, Pálffy pedig *egyedül* gyakorolta a választmány összehívásának jogát, a választmánynak általa történt összehívása törvénytelen (mivel jogtalan) volt s e választmányi ülés határozatai is érvénytelenek.

2. Ugrin és Barankovics, mint a három tagú pártvezetőség tagjai, *szeptember 1-én* levélben felajánlották Pálffynak, hogy a belpolitikai helyzetre való tekintettel a sürgös te-

endők felől való határozás céljából hívja össze a három tagú vezetőséget. Mivel Pálffy *szeptember 4-éig* nem válaszolt, Ugrin és Barankovics szeptember 4-én értesítették írásban Pálffyt, hogy *szeptember 6-ra* a háromtagú vezetőséget ülésre hívják össze, melyen Pálffy megjelenését is kérik, egyúttal megírták Pálffynak, hogy ha *semmiféle* választ se ad, az ülésen nélküle is döntenek; ha pedig Pálffy más elfoglaltsága miatt a szeptember 6-iki ülésen sem tudna megjelenni s erről az összehívókat értesíti, akkor szeptember 7-én tartják meg az ülést, tekintet nélkül Pálffy jelenlétére.

3. Ugrin és Barankovics a szeptember 6-iki vagy 7-iki vezetőségi ülésen el fogják határozni a választmány sürgős összehívását.

4. E választmányi ülésen dönteni fognak a Pár magatartásáról a választások ügyében s döntésükről – *tekintet nélkül arra, hogy Pálffy mit csinál* – értesíteni fogják az illetékes szerveket. Előállhat tehát az a helyzet, hogy az Országos Nemzeti Bizottsághoz a Néppárt részéről két beadvány kerül; egy, amelyet Pálffy s egy másik, melyet Ugrin és Barankovics nyújtanak be a Pár nevében.

4. Dr. Pfeiffer Zoltán, a Független Kisgazdapárt országos igazgatója értesítette Pálffyt, hogy Pálffy a Néppártban olyan embereknek (pl. Kuchinka Gyula) ad vezetőszerpet, akiket a Kisgazdapárt szélsőjobboldali magatartásuk miatt szorított ki soraiból, s akiknek szerepeltetése Varga Béla, Nagy Ferenc és más kisgazda-vezetők személyi provokációját jelenti.

5. Valószínűleg az lesz Ugrin és Barankovics döntése, hogy a Néppártnak indulási jogot kíván a választásokon, de a joggal megfelelő deklaráció után élni nem fog.

6. Információink szerint a Kommunista Párt úgy döntött, hogy a Néppártot indulni engedi (a Polgári Radikális Pártot is), éspedig azzal a céllal, hogy egyrészt bizonyítást nyerjen a Néppárt gyengesége; másrészt szétforgácsoltassék a nem-marxista front ereje, illetve apadjon a Kisgazdapárt befolyása s ellentét keletkezzék a nem-marxista fronton belül.”

Rövid hír a Kossuth Népe című napilapban 1945. szeptember 6-i számában:

„A Demokrata Néppárt vezetősége Barankovics Istvánt és Ugrin Józsefet, a KALOT főtítkárát, a párt felfogásával és szellemiségével össze nem egyeztethető magatartása miatt a párt tagjainak sorából törölte.”

Ez után írta meg Barankovics István 1945. szeptember 9-i keltezésű levelét Mindszenty püspöknek. Ezt közöltük tanulmányunk első fejezetében.

Kétségtelen, hogy Mindszenty javaslata kudarcba fulladt: *nem sikerült működésbe állítani az új kollektív pártvezetőséget, vagyis az intéző bizottságot, az egymással szemben álló csoportok képviselőiből, sőt a kizárásokkal váratlan fordulatot vett a folyamat.*

Alighanem ennek felismerése nyomán keletkezett az a terjedelmes levélfogalmazvány, amely a Primási Levéltár ugyanabban a dobozában található. Ez – sok javítgatással tele levő – *kézírtos „piszkozat”-a egy véglegesítendő szövegű levélnek, amelyet Mindszenty küld majd el Pálffynak.* Valószínűleg a püspök valamelyik – általa felkért – tanácsadója készítette Mindszenty elgondolásai alapján. Tartalma: *a párt közeljövőbeli sorsára vonatkozó javaslat abban a megváltoztathatatlan helyzetben, hogy az eddigi*

vezetők együttműködésének nincs semmi lehetősége. A fogalmazvány-piszkozat teljes szövege:

„Ha a választási szabályok a Néppártnak indulási lehetőséget biztosítanak, akkor sem szabad a Néppártnak, mint a magyar katolikus politikum hordozójának a választási küzdelembe belebocsájtakoznia. Éspedig azért nem, mert a választási kampányban való részvétel lehetősége sem jeleni még azt, hogy a Néppárt a többi pártokhoz hasonló indulási lehetőséget élvez.

Tapasztalati tény, hogy a választás szabadsága nem a választási procedúra szabadságával egyenértékű, hanem a választási szabadság egyenlődéséhez tartozik a választást előkészítő agitációs időszakban, mely a hónapokig tartó szervezkedésre vonatkozik, a propaganda és szervezkedés egyenlő szabadsága és legalább a többi pártokéhoz hasonló eszközöknek biztosítása.

A Néppárt mindeztideig egyáltalán nem rendelkezett a szervezkedés szabad lehetőségével, sem az agitáció eszközeivel. Mivel nem volt bevett párt, csak szűk téren szervezkedhetett, hiszen híveinek nem nyújthatta azokat az előnyöket és azt a védelmet, melyet a ma közjogi funkciókat betöltő pártokban az emberek – védtelenségük tudatában és elemi érdekeik biztosítása céljából – szereznek. Ennek következtében a Néppárthoz világnézeti és politikailag legközelebb álló katolikus rétegek törzse is bevonult más polgári, bevett pártokban.

A Néppárt agitációs lehetőségeiről nem lehet jobbat mondani: egyetlen gyűlést sem tudott tartani, egyetlen demonstrációt sem rendezhetett. Sajtója nincs: néma párt lett, mivel tőle a tömegekkel való érintkezésnek legfontosabb lehetőségét is megtagadták.

Mindez azt jelenti, hogy a Néppárt, még ha a választások küszöbén meg is kapná ezeket az eszközöket mind, ami – kivált a sajtó engedélyezése, nagyon kicsiny valószínűséggel bír – körülbelül fél éves agitációs és szervezkedési hátránnyal indulna a választási küzdelembe, s még arra is aligha lehetne ideje, hogy legalább megismertesse programját. Egészen bizonyos tehát, hogy a választásban részvevő Néppárt igen csekély eredményt tudna elérni, ami semmiképpen se lehetne elegendő a Néppárt által képviselt eszmék megvédésére és kielégítően tekintélyes reprezentálására, hanem sokkal inkább arra, hogy e nagy eszmék és keresztény érdekek politikai tekintélyét kompromittálja, módot adván egy olyan nehezen cáfolható s mindenképpen elkerülendő látszatnak keltésére, hogy a magyar katolicizmus és általában a keresztény eszmények politikai ereje olyan kicsiny, mint a Néppárt választási eredménye.

Meggondolás tárgya kell legyen az általános politikai életnek az az utóbbi időben határozottabb tendenciája, mely arra vall, hogy egyre inkább a marxista és nem-marxista eszmevilág szerint válik ketté politikai életünk s jellegződnék meg a fórumon szereplő pártok. Ez a tendencia, ha még erősödni is fog, az okosság követelményévé teszi, hogy egyelőre igen nyomós, mondhatni kényszerítő ok nélkül ne osszuk meg még jobban a nem-marxista frontot, amelynek zárt sorokba fejlődő tömegei a győzelem biztosabb esélyeivel kecsegtetnek, mintha ez a front szétaprózza erejét, megosztja és egymás ellen sorakoztatja tömegeit.

A politikai élet legújabb fejleményei pedig határozottan – és nemcsak nálunk – arra vallanak, hogy ez a megosztás lett a döntő kérdés. Elviselhetetlen felelősséget venne vállára az a politikus, aki a nem-marxist fronton kényszerítő ok nélkül a tömegek megosztásával a másik front győzelmi esélyét elősegítené.

A Néppárt belső állapota is olyanná vált, hogy jelenleg ettől a párttól a rendelkezésre álló lehetőségek maximális kihasználását márcsak a belső egyenetlenség miatt sem szabad várni annak, aki hajlandó a tényeket reálisan s nem vágyainak szemüvegén át nézni. A Néppárt vezetői, tehát azok, akik ezt a pártot politikailag reprezentálják s akik a párt politikai programját elkészítették, nem voltak képesek a termékeny erőki-fejtés legelemibb gyakorlati előfeltételét: a belső bizalmas harmóniát egymás között megteremtteni.

A fölmerült ellentétek nemcsak személyiek, hanem – mint a kétoldalú tájékozódás során kétségtelenül megállapítottam – az általános politikai szituáció megítélésének és a politikai erőviszonyok kiértékelésének alapvető különbségére és a pártprogram kiemelkedő pontjainak lényegesen különböző értelmezésére vezetendők vissza, éppen ezért az áthidalási kísérletek állandóan megoldással nem biztathatnak.

Mindezeket mérlegelve, a politikai okosság követelményének és a Néppárt által képviselni szándékolt keresztény eszmék kielégítő politikai képviselő érdekének tartom, hogy a Néppárt az első választásban ne vegyen részt, hanem a Néppárt programjának s általában a zászlajára írt eszméknek pártpolitikai utilizálása érintetlenül tartassék fenn a jobb jövőre, a szükségesség szerint.

A Néppárt tehát teljesen függeszse fel működését, s vagy tartsa fönn pusztán keretét a mai vezetők nélkül a jövő eshetőségeire, vagy nyilvánosabb bejelentés nélkül szűnjék meg s eszméinek hitvallói egy azonos célú és programú párt megalakítását halasszák a jobb esélyekkel biztató időre.

Ezért döntésem, melyet mint kétoldalúan felkért döntőbíró hoztam, hogy Méltóságos Gróf Úr, valamint Ugrin József és Barankovics István a Néppárt vezetésétől és ügyeinek mindennemű intézésétől vonuljanak vissza a Méltóságod választása szerint haladéktalanul intézkedjenek vagy a Néppárt csendes megszüntetése, vagy működtetésének legalább a választások lezajlásáig való teljes felfüggesztése iránt.

Így mindhárom szabad kezét kapnak arra, hogy bármelyik polgári pártba belépjenek, s az ott már elhelyezkedett, a vallásos tömegek nagy részét alkotó rétegek politikai akaratát határozottabban kiformálják, eszméit pedig hangsúlyosabban képviseljék. Egyben mindhárman fönntartják maguknak azt a lehetőséget, hogy a választások után – lelkiismeretük szerint – a Néppárt keretét megelevenítsék, új, azonos célú pártot alapítsanak vagy választott pártjukban megmaradjanak.

De a Néppárt feloszlata esetén természetesen szabad kezük van abban a tekintetben is, hogy – lelkiismeretük szerint – más pártot alapítsanak, természetesen más névvel és más program-fogalmazással.

Ehhez a döntésemhez szeretném hozzáfűzni azt a reményemet, bizonyára Méltóságos Gróf Úr éppen úgy, mint Ugrin József és Barankovics István megértik a Néppárt által képviselni szándékolt eszméknek és céloknak abban rejlő érdekét, tehát azt a nagy katolikus érdeket, hogy esetleges önálló pártkísérletezésekkel ne akadályozzák azt, hogy a polgári pártokban már elhelyezkedett vallásos tömegek és általában a többi polgári pártok a maguk befolyását a legjobb esélyekkel fejthessék ki a katolicizmus és általában a kereszténység eszmei és gyakorlati érdekeinek megvédése és érvényesítése irányában.

Minthogyan Méltóságod, valamint Ugrin József és Barankovics István döntésem kikérésekor eleve kötelezték magukat annak elfogadására, a lojalitás megköveteli tőlem, hogy döntésem el nem fogadása esetével, melyet egy, a magyar katolikus püspöki kar placetjét kérő párt ügyében hoztam, ne is foglalkozzam.”

1945 szeptemberének elején Mindszenty egy másik tervének megvalósítása érdekében is tevékenykedett. *Sulyok Dezsőt, a Kisgazdapárt egyik legtekintélyesebb katolikus vezető személyiségét igyekezett megnyerni: vállalja el a Demokrata Néppárt elnöki tisztét* (ez természetesen együtt járt volna Pálffy és Barankovics lemondásával). Közlemény a Kis Újság című napilag 1945. szeptember 15-i számában: „*Nem vállalta el Sulyok Dezső a Demokrata Néppárt elnökségét.* Az interjú-alany nagyon nehezen szólal meg. Húzódozik a nyilatkozat elől és csak akkor mondja el a történeteket, amikor látja, hogy már úgys tudjuk. A pontosság kedvéért ekkor valóban beszámol erről az érdekes és jelentős politikai eseményről.

Mindszenty József veszprémi püspök – mondja Sulyok Dezső kisgazdapárti nemzeti gyűlési képviselő – miután több ízben hiába próbált összeköttetést találni velem levélen keresztül, felkeresett és Grösz érsek megbízásából is tárgyalásokat kezdett velem az irányban, hogy vállaljam el a Demokrata Néppárt elnöki tisztét.

Kijelentettem, hogy nem tartom időszerűnek a Demokrata Néppárt mostani szervezkedését, mert jelenleg ez csak a polgári arcvonalt egységét bontja meg. Sokkal nagyobb érdek jelenleg az ilyen pártszervezkedésnél az, hogy az ország polgári életformát követő és valló népessége egységes arcvonalt képviseljen. Tiszta demokratikus alapon állva a polgári egységet feltétlenül elé helyezem a gyors szervezkedésnek, mondtam [=Mindszentynek] és éppen ezért kértem a püspök urat, engedjen érvelésemnek és tekintse a kérést olyanoknak, mint ami most nem időszerű.

Mindszenty püspök arra kért, foglalkozzam még a dologgal. Tárgyalásokat folytattam az ország katolikus politikusaival, közöttük elsősorban Varga Bélával és a tárgyalások alapján közöltem is vele [=Mindszentyvel], hogy elhatározásom végleges.

A püspök úr tudomásul vette ezt és egyszersmind azt is kijelentette, hogy nem tesz további lépéseket a Párt megalapítására. Teljes mértékben elismeri érvelésem helyességét és majd a választás után, az új helyzet mérlegelésével tér vissza erre a témára.”⁶

Hír a *Kossuth Népe* 1945. szeptember 18-i számából:

„Az Országos Nemzeti Bizottság Tildy Zoltán elnöklésével szeptember 17-én, hétfőn délután bírálta el a választáson résztvenni kívánó pártok kérelmét. A hétfői ülésen Rákosi Mátyás, Szakasits Árpád, Szent-Györgyi Albert és mások vettek részt. A bizottsághoz Demokratikus Néppárt névvel két kérelem érkezett. Ezek közül Barankovics István kérelmének helyt adott a bizottság, Pálffy József kérelmét pedig elutasította.”⁷

6 A párt „megalapítására” kifejezés valószínűleg sajtóhiba.

7 Sajátos, hogy a sajtóközleményekben a „Demokratikus Néppárt” elnevezés szerepel (Kossuth Népe 1945. szept. 18., Szabad Szó 1945. szept. 9.), de így említi az 1945. május 24-i püspökkari értekezlet jegyzőkönyve is.

Ezzel a váratlan, furcsa fordulattal ért véget Mindszenty döntőbírói szerepe.

Maga a szituáció, amibe került, önmagában is furcsa volt.

A nemrég keletkezett új párt – a Keresztény Demokrata Néppárt, majd 1945 áprilisától Demokrata Néppárt – még a belső-külső megszerveződés kezdeti állapotában volt 1945 nyarán. S ami új pártok alakulásakor nem ritkaság: vezetési válsággal küzdött. Két legális, szabályszerűen megválasztott vezetője – a párt elnöke és főtitkára – Pálffy József és Barankovics István összeütközésbe került egymással a párt vezetését illetően. Ez lehetetlenné tette a párt normális működését, ezért volt elodázhatatlanul szükséges a helyzet rendezése. Annál is inkább, mert 1945 őszén sor került a háború utáni első nemzetgyűlési és önkormányzati választásra. A Demokrata Néppárt vezetősége viszony 1945 nyarán lényegében kettészakadt.

Ebben a helyzetben merült fel a pártvezetőkben, hogy *kérjék fel Mindszentyt a döntésre: ki legyen a párt vezetője*. Ezt a javaslatot – a dokumentumok ezt mutatják – Pálffy is, Barankovics is elfogadta. Az vitathatatlan, hogy *nem* Mindszenty akarta magának ezt a furcsa pozíciót.

Az eleve nem vállalta, amire tulajdonképpen felkérték, hogy ugyanis nevezze meg azt a személyt a kettő közül, aki a párt tényleges vezetője legyen, ez a történetből világosan kitűnik. Viszont mint a püspöki kar társadalmi felelős referense, adott jóhi szemű tanácsokat.

Mindszenty első javaslata a párt megmentésére az volt, hogy a párt választmánya válasszon *három tagú intézőbizottságot a szembenálló felek képviselőiből*, s e kollektív vezetés ideiglenes időszaka alatt tisztázzák a vezeték konkrét személyi problémáit.

A javaslatot mindketten elfogadták, de sajátos módon valószínűsítették meg. Pálffy maga mellé vette két „szürke” párthívét, s így hozta létre saját intézőbizottságát. A Barankovics holdudvarába tartozó választmányi tagok viszont lovagiasan Pálffyt, illetve Barankovicsot és Ugrin Józsefet, a KALOT egyik vezetőjét választották a saját intézőbizottságukba. Pálffy azonban erről nem vett tudomást, s továbbra is „egyszemélyes” vezetést folytatott, a maga pártvezetését és intézőbizottságát tartva törvényesnek.

E javaslat kudarca után vetődött fel Mindszentyben a gondolat: Pálffyt és Barankovicsot egyaránt „félretéve”, a Kisgazdapárt teljes katolikus vezető személyiségét, *Sulyok Dezsőt* kellene felkérni, hogy vállalja el a Demokrata Néppárt vezetését. Az ötlet eleve sikertelenséget ígért, nem is lett belőle semmi.

Ez érlelte meg véglegesen Mindszentyben a meggyőződést: *nem szabad kockáztatni a katolikus-keresztény tömegek szavazatainak elvesztését* a Demokrata Néppárt teljesen bizonytalan helyzete miatt. Ezért azt ajánlotta: *a Demokrata Néppárt ne induljon ezen a választáson önálló pártként, hanem vezetői, tagjai lépjenek be a Kisgazdapártba, amely ekkor még lényegében keresztény szellemiségű párt volt: s e párt képviselőire szavazzanak a választásokon. S majd a választások lezajlása után, 1945 végén kell ismét elkezdeni a Demokrata Néppárt véglegessé szervezését, stabil vezetéssel, szilárd programmal*. Ez volt Mindszenty záró javaslata.

Viszont a Pálffy-körüli pártcsoporthoz *a választásokon való feltétlen részvétel mellett* döntött, és széleskörű agitációt fejtett ki e hetekben ennek érdekében. Ebbe tartozott Barankovics és Ugrin kizárása szeptember elején, így próbálva megszabadulni riválisától, a törvényes intézőbizottság két tagjától

Ezután, szeptember 9-i levelében Barankovics biztosította Mindszentyt, hogy türelemmel várja döntését, s ígéretet tett, hogy aszerint fog cselekedni.

* * *

Az írásos dokumentumok tanulmányozása jól rávilágít *Mindszenty és Barankovics*, valamint *Mindszenty és Pálffy* ekkori kapcsolatára. Egyértelmű, hogy Mindszenty egyforma pártatlansággal tekintett a két politikusra, mindkettőjüktől azt várta el – a püspöki kar nevében –, hogy egy eredményes, erős, keresztény szellemiségű párt kialakítása érdekében tevékenykedjenek. Nem tett semmiben különbséget köztük, nem helyezte előnyösebb helyzetbe egyiket sem; nem becsülte többre egyiket sem a másoknál. Nem adott előnyt Pálffynak azért, mert a vértanú győri püspök, Apor Vilmos unoka-öccse volt. Nincs semmi dokumentuma annak, hogy akár szóban, akár írásban dicsérte volna Pálffy-t; nincs bizonyíték, hogy közbenjárt volna érdekében.

Viszont Pálffy meglehetősen ridegséggel viszonyult Mindszentyhez, különösebb tisztelettel nem viseltetett irányában; érezhetően nyűgnek érezte Mindszenty tanácsait, azt magára nézve nem érezte kötelezőnek. Ezzel ellenkező volt Barankovics „viszonyulása” Mindszentyhez. Tisztelet érződik iránta leveleiben, bizalommal várta tőle a segítséget a párt érdekében; őt ez ügyben személyesen és levélben többször is felkereste. *Mindszenty és Barankovics viszonya ekkor teljesen felhőtlen volt*, semmi ellentét, semmi vita nem volt közöttük.

* * *

Meglepő, szokatlan és furcsa volt *a végkifejlet*. 1945 szeptember közepén – függetlenül az előző hetek eseményeitől – Pálffy is, Barankovics is az illetékes állami hatóságnál benyújtotta engedély-kérelmét saját pártrészele számára a választásokon való indulásra. Az Országos Nemzeti Bizottság Barankovicsnak adta meg a lehetőséget, Pálffy kérelmét elutasítva, ezzel őt a választáson való részvételtől kizárta. Pálffy pártvezetői karrierje ezzel véglegesen kettétört.

Barankovics viszont, bár megszerezte pártjának a választáson való részvétel lehetőségét, de nem élt vele. Eleve az volt a szándéka – ezt már szeptember 5-i feljegyzésében is megemlítette –, hogy *pártja most nem vesz részt – éppen felkészületlensége, belső zavarái miatt – a megmérettetésen*, hanem így időt nyer a pártépítésre és sikerrel szerepelhetnek majd a legközelebbi választáson. Mindszenty jótanácsai között is szerepelt ilyen megoldás.

KIEGÉSZÍTÉS

1. Említett könyvemhez („*Mindszenty és Barankovics*”, Bp. 2005.), valamint jelen írásomhoz tanulmányoztam a Demokrata Néppárt történetével foglalkozó legfőbb műveket, az alábbiakat:

IZSÁK LAJOS: *A Keresztény Demokrata Néppárt és a Demokrata Néppárt 1944–1949*. Bp. 1985. (a továbbiakban: KDNP);

GERGELY JENŐ: *Barankovics István*. In: *Politikuspályák*. Szerk. SÁNTA ILONA. Bp. 1984, 291–303.

KOVÁCS K. ZOLTAN: *A Demokrata Néppárt. In: Félbemaradt reformkor.* Róma 1990, 154–241.

VARGA LÁSZLÓ: *Kérem a vádlott felmentését!* Youngstown (USA) 1979.

Az idők élén jártak. Kereszténydemokrácia Magyarországon (1944–1949). SZERK.

KOVÁCS K. ZOLTÁN, ROSDY PÁL. Bp. 1996. E kötetben ELMER ISTVÁN munkája:
A Keresztény Demokrata Néppárt, majd Demokrata Néppárt története 1944–1949.

Sajnálatos, hogy ezekben – köztük az újabbakban is – nagy elfogultság érzékelhető Mindszentyvel szemben, Barankovics és pártja javára. A Demokrata Néppárt történetére specializálódott szakembereknek újra kellene gondolniuk a Mindszenty-Barankovics viszonyt, ez halaszthatatlan feladat. S ehhez nélkülözhetetlen jobban figyelembe venni a Mindszenty-kutatásokat, elkerülendő az egyoldalú értékeléseket.

2. A felsorolt művekben eléggé hiányos, helyenként zavaros a Demokrata Néppárt 1945-ben zajló eseménytörténete, kronológiája. Többek között *nem világos a pártelnök és a pártfőtitkár feladatköre.*

Az 1944 októberi kezdetekből a Demokrata Néppárt *elnökének* tartotta magát a pártalapító Pálffy József – egyidőben jogszerűen, máskor illetéktelenül – egészen 1945 szeptemberének közepéig. Értelmezése szerint az elnök a párt legfőbb irányítója, s a külvilág előtt ő képviseli a pártot.

A belső „elméleti-ideológiai” munkát a *főtitkár* végezte. A tanulmányunk élén közölt levélben Barankovics részletesen felsorolja ezirányú tevékenységét. Még a kormány debreceni tartózkodása idején – tehát 1945 áprilisa előtt – az Erdei Ferenc belügyminiszter által kért pártprogram-tervezetet, majd a végleges részletes pártprogramot ő készítette el; azután – már a fővárosból – küldte szét tájékoztató levél-tanulmányait a négy koalíciós párt vezetőjének, valamint a terjedelmes „Pro Memoria”-t a püspöki kar tagjainak, részletesen bemutatva benne a hazai politikai lehetőségek történetét az első világháború végétől kezdve a második világháború végéig, széleskörű nemzetközi kitekintéssel,⁸ s más hasonló elaborátumokat. E munkában Barankovics mögött állt a két „politikuss-jezsuita”: *Kerkai Jenő és Jánosi József*, tanácsadóként, munkatársként, s a Pálffy elleni küzdelem inspirátoraiként. Feltűnő, hogy idézett levelében Barankovics – jöllehet éppen a pártban végzett munkáját részletezi – nem említette Mindszentynek saját főtitkári tisztségét.

Varga László 1979-ben megjelent önéletrajzi kötetében olvasható, hogy „közben a pártban egyre erősebb lett a Pálffy-ellenes hangulat és felvetődött, hogy a vezető helyről el kell mozdítani.” Ezért „pártvezetőségi ülésen” – amelyen Pálffy és öt tag vett részt – „Barankovics kért szót és felolvasta az előre elkészített bizalmatlansági indítványt... A bizalmatlansági indítványt megszavaztuk, Pálffyt leváltottuk elnöki tisztéből.” Új elnököt nem választottak. „A teendőket Barankovics István főtitkári minőségben végezte.”⁹

8 Ez a „Pro Memoria” megtalálható a Primási Levéltárban, jelzete: 712/1945. Drahos érseki helynök rájegyezte: „Budapesti szemináriumi lakásomon adta át egy klerikus minden megjegyzés nélkül. Azt hiszem, P. Jánosi munkája e pro memoria. 1945. V. 26.” 17 gépelt oldal.

9 Varga László i.m. 55–56.

Az 1996-i kötetben („Az idők élén”) ez található: a párt „intéző bizottsága Pálffy 1945 májusában leváltotta és Barankovics Istvánt kérte fel főtítkárnak.”¹⁰ De Varga László Mindszentyhez írt – idézett – 1945 szeptemberi levelében mégis „pártelnök”-nek nevezte Pálffy.

1945 májusa végén nyilván *nem sikerült az elnök leváltása*, viszont ekkor kezdődött el Pálffy és Barankovics egymás elleni nyílt küzdelme a tényleges pártvezetői funkcióért. Ezért kérték fel Mindszentyt döntőbírónak. S ennek következményeképpen jött létre *a három tagú intézőbizottság*, a korábbi elnöki és főtítkári tisztség helyébe. Ekkor tehát lényegében *megszűnt az elnök és a főtítkár pozíciója*; az új kollektív vezető testület irányította – legalábbis a „jámbor szándék” szerint – a pártot.

Barankovics ezalatt, tehát 1945 júliusában, augusztusában, teljesen passzív volt, amint idézett levelében írta: ekkor „én a pártnak se belső, se külső munkájában részt nem vettem, hogy újabb súrlódásokra a döntés véglegessége előtt okot semmiképpen ne adjak.”

Barankovics és Ugrin kizárásáról 1945 szeptembere elején a Demokrata Néppárt „vezetősége” – vagyis Pálffy (és intézőbizottsága) – döntött. De mint a Demokrata Néppárt vitatható jogosultságú elnökének ez volt az utolsó ténykedése.

3. Pontosán kellene értelmezni-érteni *a magyar katolikus püspöki kar 1945. május 24-i ülésén elhangzott beszámolót*, amelyet Mindszenty veszprémi püspök – mint illetékes szakreferens – tartott a Demokrata Néppárt helyzetéről.

A pártbeli elnökbuktatási kísérlet – fent említett – botránya nyilván *ez után*, május 24-e után történt, máskülönben szóba került volna a püspöki tanácskozáson. A két rivális, Pálffy és Barankovics küzdelme lényegében nem sok embert érintett: a Pálffy és Barankovics köré csoportosult, összesen 15–20-nál aligha több, a keresztény szellemiségű párt vezetésében részt venni akaró „választmányi” tagok rokonszenvét, szavazatát kellett megnyerniük maguknak. Éppen ezért volt olyan fontos mindkettőjük számára, hogy a püspöki kar valamelyikük mögé álljon.

Mindszenty József veszprémi püspök 1945. április 20-án térhetett vissza a náci-nyilasok öt hónapon át tartó soproni fogságából székhelyére, Veszprémbe. Lelkiismeretes buzgósággal fogott hozzá egyházmegyéje vallási-erkölcsi életének háború utáni újjászervezéséhez. De más feladata is volt: *a püspöki karon belül ő volt a társadalmi politikai vonatkozású ügyek intézője*. Elégge tájékozott lehetett az új hazai körülményekről, pártokról, politikusokról, amikor 1945. május 7-én ezt írta róla Mihálovics Zsigmond bizalmas közlésében Drahos János esztergomi érseki helynöknek:

„Grösz érsek úrtól tudom, hogy a politikai ügyet Mindszenty püspök úr intézi [=a püspöki karon belül]. Sokat tárgyal a Demokrata Néppárt vezetőivel. Azon az állásponton van a püspök úr, hogy engedni kell a párt futását, mert a Kisgazdapárt egészen elerőtlenedett a kommunistákkal szemben. A Demokrata Néppárt természetesen lapot kap »Idő« címmel. Úgy hírlík sajtóberkekben, hogy ez a napilap Szekfű Gyula, Barankovics István és Katona Jenő szerkesztésében nyerne engedélyezést.”¹¹ Mindszenty tehát *teljes erővel azon dolgozott, hogy a Demokrata Néppárt minél hamarabb üto-*

10 Az idők élén i.m. 12., 103.

11 Primási Levéltár, Esztergom; jelzete: 468/1945.

képes párt legyen, megkapja az állami működési engedélyt, s majd induljon a közeljövőben kiírandó önkormányzati és nemzetgyűlési képviselőválasztásokon.

Mintegy egy hónapon át tartó tapasztalatgyűjtése és tárgyalásai alapján – mint illetékes szakreferens – ezt jelentette Mindszenty 1945. május 24-ei ülésén a püspöki karnak:

„A Demokratikus Néppártot a belügyminiszter ellenzi. A Nemzeti Front tiltakozott engedélyezése ellen, mondván, a miniszterelnöknek nem is volt joga a Demokratikus Néppárt engedélyezésére, ez a belügyminiszter joga. A lapot – «Idő» címen – nem adták meg neki; sem autót, sem mozit. Külföldi vonalon azonban közbelépés történt ez irányban, és remélhető a kedvező fordulat. Pálffy József, amennyiben házasságának ügye nem rendeződne, nem lenne elnök, csak ügyvezető. Nem lesz nevében is katolikus a párt, [de] azért az indulást lehetnek és jó volna tudomásul venni. Olyan nyilatkozat kellene, amelyet őt kifelé, és a külföld felé is közölhetnénk.” Az elfogadott közös nyilatkozat:

„A Demokratikus Néppárt indulási szándékát, és azt, hogy keresztény elvek szerint kíván dolgozni, örömmel veszi tudomásul a nm. püspöki kar.”¹²

Jelentése első felében, tehát Mindszenty *összefoglalta az 1945. május 24-ig a Demokrata Néppárt életében történt eseményeket*. Reménykedik, hogy a pár rövidesen állami működési engedélyt kaphat.

Ezután *három értesülését* osztja meg püspöktársaival, ezeket nyilván a párt vezetőitől szerezte az előző hetekben. Az egyik: valamiféle külföldi közbenjárás várható a közeli időben a párt indulása érdekében, valószínűleg a Szövetséges Ellenőrző Bizottság valamelyik nyugati tagja részéről. A másik: a pártvezetők véleménye szerint Pálffy elnöknek nincs rendben – a keresztény tanítás szerint – a házassága. Ha ezt rendezi, akkor elnök marad; ha nem, akkor nem lesz elnök, akkor csupán „*ügyvezető*” lehet a tisztsége. Végül: a pártvezetők kivették a párt nevéből – a korábban benne levő – „keresztény” szót, ez ellen senkinek sincs kifogása. Az addigi szokásjog szerint a püspöki kar testületileg a nyilvánosság előtt csak azokat a pártokat „minősíti”, amelyek nevében a „keresztény” vagy a „katolikus” jelző szerepel. De e szokásjoggal szemben Mindszenty mégis azt javasolja, hogy tegyen a testület nyilatkozatot a pártról. Ezt tehát Mindszenty javasolta, ezt jelenti Barankovics idézett levelében, hogy Mindszenty szerezte meg a párt számára a püspöki kar „*placet*”-jét.

Tehát Mindszenty e püspökkari ülésen *a Demokrata Néppárt mellett állt ki*, nem Pálffy mellett, netán Barankovics ellenében. Vitájuk nem került szóba.

4. Rögzítésre érdemesek az Országos Nemzeti Bizottság 1945. szeptember 17-i döntését kísérő-követő körülmények. Kerkai Jenő tíz nap múlva, szeptember 27-i kelettel levelet írt Mindszentyhez, a már kinevezett új hercegprímáshoz. „Az élőszóval megkezdett témákkal kapcsolatban” több témakörben adott tájékoztatást, az utolsó közlés tárgya a Barankovics pártindulását engedélyező döntés volt.

Kerkai kapta a feladatot, hogy az új helyzetben meggyőzze Pálffy vezetőségi csoportját, hogy csatlakozzanak Barankovics párthíveivel, együtt vigyék tovább a párt életét. „A kapott utasítás szerint a legőszintébb lélekkel készen álltam a két politikai fél

12 Ld. 4. sz. jegyzet

megbékélésének előmozdítására. R.P. Provinciális [=jezsuita tartományfőnök] ugyan ezt a feladatot adta.” – írta Kerkai a hercegprímásnak. De – folytatja később – „sem Slachta Margit, sem Beresztóczy nem jött tudtommal ezideig senkihez tárgyalásra, jól lehet R.P. Provinciálisunk jelenlétében való megbeszélés volt előirányozva. Ellenben elhangzott sok-sok személyi vádaskodás és beható tárgyalásokat folytattak, talán meg is egyeztek a Kisgazdapárttal és a Polgári Demokrata Párttal [=t.i. a Pálffy-csoport tagjai]. Barankovicsot és P. Jánosit mélységesen érintették a fenti körülmények. Az előbbi magyarázatát igyekszik adni a személye körül felmerült indiszkréciós híresztelésnek, az utóbbi pedig úgy érzi, hogy körültekintő és szinte kínos lelkiismeretessége ellenére is súlyos dezavualás érte a közvélemény, különösen az angolszászok előtt...”

A pártindulási engedély megszerzésének sikere és öröme közegében vajon mi döbentette meg Barankovicsot, Kerkait és Jánosit? Erre a levél utolsó bekezdése ad halvány támpontot, valamiféle célzást: ennek ára az volt, hogy a szükségesnél nagyobb lojalitást fejeztek ki a hatalomban levő baloldali rezsim iránt. E bekezdés szövege:

„Amennyire szükségesnek látszik annak leszögezése, hogy egyetlen politikai párt sem hivatozzék vitáiban a Hercegprímás tekintélyére, éppoly fontosságú az is, hogy a legfőbb egyházi fórum látszólagos bizalmatlansága ne csökkentse a munka lendületét azokban, akikkel a mostani rezsim ellenszenv nélkül hajlandó politikai tárgyalásba kezdeni” – írta Kerkai.

1. A Pálffy-Barankovics küzdelem utóéletét is érdemes regisztrálni, ez is eléggé zajos körülménynek között zajlott le. Az izgalmat fokozta, hogy 1945. október 7-re kiúrták a budapesti önkormányzati („törvényhatósági”) képviselőválasztást.

A Világ című napilag a Polgári Demokrata Párt lapja volt, főszerkesztője Supka Géza. Ennek 1945. szeptember 29-i számában jelent meg a következő cikk:

„Felkérték-e Sulyok Dezsőt a Demokrata Néppárt elnökségére?”

A Pálffy József elnöklete alatt működő Demokrata Néppárt a következő nyilatkozat közzétételére kérte fel a Világ-ot:

A Kis Újság szeptember 15-i számában Sulyok Dezső nemzetgyűlési képviselőtől nyilatkozat jelent meg «Nem vállalta el Sulyok Dezső a Demokrata Néppárt elnökségét» címmel. A nyilatkozattal kapcsolatban leszögezzük:

Nem felel meg a tényeknek, hogy a veszprémi püspök úr lépéseket tett volna a párt «megalakítására» vonatkozólag, minthogy a veszprémi püspök úr egyik koronatanúja annak, hogy a pár 1944 augusztusában Pálffy József vezetésével, az ellenállás idejében alakult meg. Ezt a tényt Pálffy József néhai Serédi Jusztinián bíboros hercegprímásnak annak idején bejelentette és a néhai hercegprímás ezt jóváhagyólag tudomásul is vette.

2. Sulyok Dezsőt a Demokrata Néppárt hivatalosan sohasem kérte fel a párt elnökségére.

3. Hivatalos tudomást szereztünk arról, hogy Sulyok Dezsőnek semmiféle felhatalmazása nem volt, hogy Mindszenty püspök úr személyével kapcsolatban bármiféle közléseket tegyen.”

Mihalovics Zsigmond október 2-án ezeket közölte Drahos helynökkel:

„Kiragasztották már az utcákon a választási listákat. Látom, hogy Pálffyyék a Polgári Demokrata Párt listáján helyezkedtek el. Pálffy maga ugyan nem vállalt szerepet, Kalmár nevezetű fiatal cisztercita egészen elől áll a listán, valamint Tobler János is. A

Pálffy mellett dolgozó emericianisták, mint Kalmár János tanár és Bácsalmási István, valamint a fiatal Pallvicini ugyancsak szerepelnek a listán.

*Barankovics és Katona Jenő a Kisgazda Párt listáján vannak, egészen elől. Úgy-szintén Slachta Alice és több szociális testvér, valamint Apor Gizella. A Kisgazda-listán a következő papokat látom: dr. Rajkay Sándor kőbányai plébános, Barkóczy Sándor prépost, esperesplébános, Hauser Ignác erzsébetvárosi plébános, Molnár Frigyes rókusi plébános és egy franciakánus barát.*¹³

A *Világ* című napilag 1945. október 3-i számában olvasható „a Pálffy-féle Demokrata Néppárt” nyilatkozata:

„A Demokrata Néppárt az Országos Nemzeti Bizottság [szeptember 17-i] ezen döntése következtében az alábbiakat tartja szükségesnek megállapítani:

A Demokrata Néppártot Pálffy József a német megszállás idején alapította, néhai Serédi Jusztinián hercegprímás jóváhagyásával. A pár 1945 márciusában Pálffy Józsefet választotta elnökévé és a miniszterelnök úr által való elismertetése óta Pálffy József elnöklete alatt folytatja működését és szervezkedését. A pártnak tagja volt Barankovics István is, akit azonban a párt tagjai sorából törölt, tehát Barankovics Istvánnak nem volt joga az általa ismert tények következtében ilyen név alatt az Országos Nemzeti Bizottsághoz kérelmet benyújtani. Sajnálattal kell megállapítanunk azt a szomorú tény, hogy az uralmon levő pártok képviselői az Országos Nemzeti Bizottságban 1945 szeptember havában jobbnak látták, hogy pártuk ne indulhasson a választásokon.

Barankovics István nem alapított és nem képvisel semmi néven nevezendő pártot, sem párttagjai, sem pártszervezetei nincsenek és a választásokra előkészületeket sem tett, ellentétben a Pálffy József által képviselt Demokrata Néppárttal, amely a politikai párt minden lényeges kellékével rendelkezik és kellő súllyal jelentkezett a közvélemény előtt. Bizonyítja ezt az is, hogy Barankovics Istvánék a törvényhatósági választásokon való indulást meg sem kísérelték és ezáltal elérték azt, hogy a mögöttük álló tekintélyes tömegek ezen határozattal megfosztottak annak lehetőségétől, hogy a pártunk által képviselt és programunkban kifejezett örök tiszta eszmék mellett tehessünk hitet. A választásoktól elűthettek minket, de a Pálffy József vezetése alatt álló Néppárt áll és működik, amint áll és erősödik az a magyar eszme, amelyért küzdünk.

Felelősségünk tudatában azt kérjük híveinktől, hogy a választásokban vegyenek részt. A választó jog gyakorlása ma lét vagy nemlét kérdése. Ajánljuk párttagjainknak és híveinknek, hogy a törvényhatósági választásokon szavazatukat a Polgári Demokrata Pártja adják.”

A kortárs politikus, *Pfeiffer Zoltán* később ezt írta visszaemlékezéseiben:

„1945 nyarán a Kisgazdapárt ingadozott [=milyen legyen a viszonya a kommunistákkal]. Tildy Zoltán [=a Kisgazdapárt elnöke] a demokratikus közvélemény megrökönyödésére közös listáról tárgyalt a kommunistákkal. Olyan nagy méretű volt a riadalom, hogy Valentiny Ágoston, a vidéki szociáldemokrata szervezetek szegedi vezére egy vegyes politikai küldöttség élén jelentette be tiltakozását Tildynél. Mindszenty hatásosabban figyelmeztette Tildyt. Közvetlen hívei egy új keresztény párt engedélyéért folyamodtak [=a belügyminisztériumban]. Tildy ekkor észbekapott: jól látta, hogy egy, a koalíció terhéből mentes párt elhamvasztotta volna a Kisgazdapárt reményeit. Ezért

13 Ld. 5. sz. jegyzet

Rákosi tudtával ekkor lepaktált egy másik csoporttal. Két mandátum ellenében ez a csoport kapta meg – és nem Mindszenty hívei – a pártalapítási engedélyt, amelyet ezután a fiókba tettek.¹⁴

A *Szabad Szó* a Nemzeti Parasztpárt lapja volt, szerkesztői Darvas József és Boldizsár Iván. Október 6-i számában – „*Mi a helyzet a Demokrata Néppárt körül?*” címmel – közölte Barankovics István október 2-i keltezésű válaszát:

„A Világ c. napilap október 3-i számában «A Pálffy-féle Demokrata Néppárt nyilatkozata» címmel egy cikk jelent meg, amely jogtalanul és megtévesztő módon a Demokrata Néppárt nevében közöl nyilatkozatot. A tárgyi igazság kedvéért egyszerűsmindenkorra megállapítjuk a következőket:

1. Csak egy Demokrata Néppárt van, amelynek az Országos Nemzeti Bizottság megadta a választásokon való részvétel jogát, s amely nem gróf Pálffy József, hanem Barankovics István dr. vezetése alatt működik.

2. Pálffy József gróf 1945. szeptember 26-án az Országos Nemzeti Bizottsághoz intézett második kérelmében Magyar Demokrata Néppárt néven kért és nem kapott indulási jogot. Ebből úgy látszik, hogy Pálffy gróf maga sem tudja, hogy mikor melyik párt elnökének tartsa magát.

3. A cikk többi valótlanságával nem foglalkozunk. Pálffy József gróf nyugodjék bele, hogy megakadályoztuk az álkeresztény politikának demokratikus gubóban való feltámadását. Nélkülük és ellenükre mi valóban a nép pártja maradunk és semmiféle meszterkedése sem hajlíthat el bennünket őszintén szociális és demokratikus felfogásunktól. Így Pálffy grófék számára nem marad más hátra, mint hogy «tisztán eszméiket» ott képviseljék, ahol pillanatnyilag vannak.”

A széles körben ismert elkötelezett katolikus politikus, *Slachta Margit* sem kapott indulási engedélyt *Keresztény Női Tábor* nevű pártja számára. A Világ 1945. október 31-i számában megjelent cikkében válaszol a kérdésre: képviselők miért éppen a Polgári Demokrata Párt listáján kaptak helyet? A cikk két részlete:

„Fájó hiánynak éreztem, hogy a választáson nem indulhatott olyan párt, amelynek célja megszólaltatni a parlamentben azon milliók hangját, akik tudják és vallják, hogy az újjáépítésnél a gazdasági és konkrét programokon túlmenően döntően fontos érvényre, vagy legalább kifejezésre juttatni az újjászületésnek azt a «sine qua non»-ját, hogy minden jogalkotás a természetjogban lefektetett isteni akaratnak feleljen meg. Ennek a nehéz feladatnak betöltésére vállalkozik a vezetésem alatt álló Női Tábor és a Pálffy József gróf ügyvezetése alatt álló párt akkor, amikor a Polgári Demokrata Párttal együtt indult a választási küzdelembe...”

„És még egyet azok felé, akik ilyen megoldásnál a keresztény gondolatot féltik. Miért volna a katolikus ügy nagyobb veszélyben, midőn a kifejezetten ennek az eszménynek képviseletére vállalkozók egy szabadelvű kisebb párttal fognak össze, mint ha az elsősorban nem világnézeti, hanem agrárérdekért dolgozó párt a marxizmus alapon álló nagyméretű pártokkal működik közös platformon...?”

Kétségtelen: *aligha volt könnyű eligazodni az egyszerű keresztény választópolgároknak az 1945-ös évi lezajlott választások kampányja során.*

14 PFEIFFER ZOLTÁN: *Amikor Mindszenty primás lett.* Magyar Híradó (folyóirat, Bécs) 1969. március 1. 32.; újraközlése: *Ki volt Mindszenty? Cikkgyűjtemény 1944–1998.* Szerk. MÉSZÁROS ISTVÁN. Bp. 1999, 9–11.

ISTVÁN MÉSZÁROS

MINDSZENTY AND BARANKOVICS. MINDSZENTY, THE ADJUDICATOR

In the summer of 1945 a unique event took place in Hungarian history of politics. A political party, namely the Democratic People's Party requested a member of the Hungarian Catholic Bishops' Conference to decide on a dispute among the leaders of the party.

Leading personalities of political parties often get into conflicts while trying to gain full control over the institutions.

Archival sources clearly highlight the relation of Mindszenty and István Barankovics, as well as the relation of Mindszenty and József Pálffy at the time. No doubt that Mindszenty was neutral in their dispute. On behalf of the bishops' conference, Mindszenty expected both of them to advance the formation of a strong Christian party. Mindszenty did not discriminate between the two rivals.

The dénouement was surprising and unusual. In spite of the happenings of the previous weeks in the middle of September 1945, both Barankovics and Pálffy applied for permission of their party branch to run on the elections. The Central National Committee authorized Barankovics' attempt and rejected Pálffy's claim. In this way Pálffy was excluded from running at the elections, and his career as a party leader was finished.



PÉTER MIKLÓS

THE CONNECTION BETWEEN CATHOLICISM AND POLITICS

Outline of the history of ideas: Europe and Hungary

The connection between the Catholic Church and the public administrative and political institutions giving its field of action has undergone a considerable change during the last two thousand years. At the birth of Christianity the first followers of Jesus intended to keep a distance from earthly life, and their moral and practical decisions were made in the light of – according to their hopes – the soon awaited Last Judgement, that is keeping the Master's teachings in view. However, by the end of the first century a new situation emerged, and Christ's followers came to face the fact that Apocalypse was a long way to come, thus they, their children and those joining them had to adopt to the circumstances of the sinful earthly life dominated by Satan, as well as to the local political power. Another influencing factor was the period following the events of the 70. year. This – after the actions of the later emperor Titus who suppressed the Jewish uprising and commanded the destruction of the temple of Jerusalem (the only offering place of Judaism) – was the beginning of the Jews' Diaspora, which resulted in the spread of the Israelite religion, culture, education and art throughout the entire Mediterranean region. This facilitated the popularization of Christianity, a missionary religion from the beginning, since on the one hand among those leaving Palestine there certainly were some Christians, too, and on the other hand missionary work was easier on regions with a large number of powerful Jewish communities, as Christianity is based on the Israeli theology and the first Christians also came from among the Jews. Still, in many towns of the Roman Empire rivalry arose between the local Jewish and Christian communities, which was disliked by the Roman power. It was also disliked that they did not take part in the imperial cult that got on the state representation level by the third century, after the establishment of the principate governmental system. Christians were not willing to offer sacrifice to the emperor's Genius, his godly spirit, therefore they were punished and persecuted.

From the fourth century, as the result of the quick religious propagation extending to the whole empire, and because of the centralising endeavours of the state power the emperors from Constantine the Great on considered the Church as one of their power's supports and main allies. The eloquent manifestation of this nexus was that already in 325 in Nicea during the first ecumenical council summoned by the sovereign the later canonised emperor took part as "the bishop of foreign affairs" despite the fact that according to the legend he was converted to Christianity only on his deathbed.

Until its declaration as state religion at the end of the fourth century we can also observe the widening of the relationship between state and church (for example, bishops and priests functioned as state officials for state salary; the power wanted to intervene in the matter of fulfilling prelate seats; the income of church foundations and property donations was freely used). This way the imperial court in Constantinople always felt the need to ensure the universal Christian theology and – not the least – Christian church system. In this interest Aryanism, monophysitism, monothelism, nestorianism and other divergent theological tendencies of the Christian antiquity were persecuted and qualified as heresy. The standardised religion and the uniform ecclesiastical hierarchy became one of the symbols of the empire's integrity. It is not a coincidence that the diocese regions complied with the boundaries of the public administrative units and the ecclesiastical leaders (metropolitans, bishops) were often active even in the administrative and juridical sphere.

Christianity's spiritualism, however, underwent a slightly contrary process. While hierarchy, the centralised secular church organization – both personally and structurally – was gradually incorporated into the imperial government, a great part of the believers chose to distance themselves from society, the sinful world (*fuga mundi*), the way to God being the detached contemplation and prayer. This led to the formation of monastic orders (separated from society and the secular church both locally and personally), the solitary version of which (anachoretism, seclusion) originated from the Coptic plains, while the social, communal version (coenobitism, monachism) rooted in Minor Asia, and the first followers emerged under the influence of Saint Pachom, Saint Anthony the Hermit, Saint Athanasius, Saint Basil the Great and Saint Gregory of Nazianz. However, seclusion and "angelic life" (*vita angelica*) became popular even in the West as the result of the theoretical, yet community organising activities of Saint Jerome, Saint Augustine, Saint Benedict and Saint Gregory the Great.

According to the above mentioned system in the early Middle Ages the Roman Bishop was also part of the Byzantine bureaucracy, and was the head of the municipal public administration and jurisdiction. His ecclesiastical authority and gradually developed primacy meant a particular weight to the Pope, who became the most influential prelate first of the Italian and Dalmatian regions, then that of the whole Christian – or at least Christianising – west. When by the seventh, eighth century the Eastern-Roman emperor gradually lost his dominance in the west the newly formed states did not regard the distant *basileios*, but the nearest Pope as the spiritual inheritor of Rome, the Roman empire and culture. Thanks to this and to the spread of Christianity among the Germans these western European states regarded the Roman bishop as the legitimate source. For the most part they asked for the apostolic blessing of the Pope to their rulers and expanding ecclesiastical organization and they depended on Rome even in providing the institutional and personal conditions of their developing state administration. Thus the Latin language, the catholic canon law based on the Roman legal system, the ecclesiastical literature and fine arts determined the mentality and lifestyle of the transforming European population of the ninth and tenth centuries. At the time of the formation of western feudalism Catholicism guaranteed financial funds to its own organisations and clergy in every state.

It is enough to consider that in the European monarchies the greatest landowner was traditionally – though in a corporative way – the Catholic Church. In return the

monarch could always count on the prelates' ideological and financial support. One of the most expressive manifestations of this was the king being ordained (in a ritual similar to the bishops' ordainment), and in some medieval theologian works monarchy was mentioned as one of the sacraments. Consequently the Church (from the Franks to Poland), from the states' formation onwards, provided them with the significant part of their political elite, this way it is no wonder that on the organisational level there was barely any friction between the secular and spiritual powers (apart from the personal conflicts and the actual interests of power).

Only one European ruler had both secular (*potestas temporalis*) and spiritual power (*potestas spiritualis*), the Roman bishop. The ecclesiastical state formed in the eighth century guaranteed the clergy on the one hand their institutions' financial funds, and on the other hand their influence over the conditions of the European great powers. The papal state – with varying state territories – existed until the September of 1870 when the Italian royal army marched into Rome, regarding the eternal city as part of Italy. From 1929 the temporary power of the Pope has been secured by the barely half a square kilometre state, Vatican. At the same time the power over secular ecclesiastical and monastic institutions – governmental system, economy and adjudication – was the sole privilege of the Pope in the middle ages. Certainly even in the course of the investiture battles the question of state administration – and of course the administration of the church wealth – intensified the tension between the state and the church in more waves.

Saint Augustine in his work written in the first third of the fifth century (*De civitate Dei*) described the conflict of double authority, in which the choice between God and the emperor appeared. According to him any secular power could be legitimised only by an ecclesiastical power, while at the same time he differentiated between the essential (spiritual) and organizational (material) questions, where he considered it more beneficial if the church engaged only in the former one. However, later on the followers of the reformation, the enlightenment and liberalism referred exactly to Saint Augustine claiming that the church was only destined for the fulfilment of clerical functions devoid of any material or economical problems. In his work he defined the main criteria of the ideal state the following way: it is governed on a moral basis; the fundamental goods are traded between its citizens at a reasonable price; the rich help the poor. Pope Gelasius in his letter written to the Byzantine emperor Anastasius in the seventh century stated that in his opinion two powers (*instantia*) govern the world, namely the pontifical authority and royal power. The fact that the former one is greater was proven by the Pope, claiming that even the monarchs had to be called to account for their decisions and actions before God, the teachings of whom are represented by the bishops, the successors of the apostles, on Christ's authorization.

Pope Gregory VII. in his bull beginning *Dictatus papae* published in March 1075 delineated his view on the relationship between the church and state in an undoubtedly plastic way. It was clear from the prelate's twenty-seven paragraph document that its author intended to secure royal recognition for the papal supremacy with the help of definite politics and every other possible means.

1. Quod Romana ecclesia a solo Domino sit fundata. 2. Quod solus Romanus pontifex iure dicatur universalis. 3. Quod ille solus possit deponere episcopos vel reconciliare. 4. Quod legatus eius omnibus episcopis presit in concilio etiam inferioris gradus et adversus eos sententiam depositionis possit dare. 5. Quod absentes papa possit deponere. [...] 8. Quod solus possit uti imperialibus insigniis. 9. Quod solius pape pedes omnes principes deosculentur. 10. Quod illius solius nomen in ecclesiis recitetur. 11. Quod hoc unicum est nomen in mundo. 12. Quod illi liceat imperatores deponere. [...] 18. Quod sententia illius a nullo debeat retractari et ipse omnium solus retractare possit. 19. Quod a nemine ipse iudicari debeat. 20. Quod nullus audeat condemnare apostolicam sedem appellantem. 21. Quod maiores cause cuiuscunque ecclesie ad eam referri debeant. 22. Quod Romana ecclesia nunquam erravit nec imperpetuum scriptura testante errabit. 23. Quod Romanus pontifex, si canonicè fuerit ordinatus, meritis beati Petri indubitanter efficitur sanctus, testante sancto Ennodio Papiensi episcopo ei multis sanctis patribus faventibus, sicut in decretis beati Symachi pape continetur. [...] 26. Quod catholicus non habeatur, qui non concordat Romane ecclesie. 27. Quod a fidelitate iniquorum subiectos potest absolvere.¹

1. That the Roman church was founded by God alone. 2. That the Roman pontiff alone can with right be called universal. 3. That he alone can depose or reinstate bishops. 4. That, in a council, his legate, even if a lower grade, is above all bishops, and can pass sentence of deposition against them. 5. That the pope may depose the absent. [...] 8. That he alone may use the imperial insignia. 9. That of the pope alone all princes shall kiss the feet. 10. That his name alone shall be spoken in the churches. 11. That this is the only name in the world. 12. That it may be permitted to him to depose emperors. [...] 18. That a sentence passed by him may be retracted by no one; and that he himself, alone of all, may retract it. 19. That he himself may be judged by no one. 20. That no one shall dare to condemn one who appeals to the apostolic chair. 21. That to the latter should be referred the more important cases of every church. 22. That the Roman church has never erred, nor will it err to all eternity, the Scripture bearing witness. 23. That the Roman pontiff, if he have been canonically ordained, is undoubtedly made a saint by the merits of St. Peter, St. Ennodius, bishop of Pavia, bearing witness, and many holy fathers agreeing with him. As is contained in the decrees of St. Symmachus the pope. [...] 26. That he who is not at peace with the Roman church shall not be considered catholic. 27. That he may absolve subjects from their fealty to wicked men.

Practise, however, proved it otherwise for Gregory VII. Emperor Henry IV., who had walked to Canossa, marched into Rome with his troops expelling the Pope, and replacing him by one of his own followers with the name of Clement III. In a situation like this it no longer had any significance whether the Pope, the emperor or the ecumenical council maintained the spiritual power.

¹ *Das Register Gregors VII. Monumenta Germaniae Historica. Epistolae selectae*, 2. München, 1990 (Reprint of Berlin, 1920.) Vol. 2/1. pp. 202-208.

The Englishman John of Salisbury in his work written in 1159 included political life in the cosmic order created by God. In his organic metaphor the state is the body, the parts of which are made to serve specific functions: clergy is the spirit, the king is the head, the senate is the heart, the judges and the counts being the ear and the eyes, the chamber stands for the abdomen and the groins, soldiers are the hands, while the peasants and the artisans symbolize the legs. He further argues that royal power is merely conditional, only the sacral power of the church originates from God. The king can even be expelled in case he violates the natural law of God, since according to John of Salisbury's system the monarch is not bound by any positive law.

In the opus entitled *Summa theologiae* written in the thirteenth century by Saint Thomas of Aquinas, probably the most influential theologian of the middle ages, the principles of government and reigning were dealt with in a separate chapter (*De regimine principum*). The Dominican teacher states that public welfare (*bonum communae*) has to control the functioning of the state above any personal interests. He regarded the state as the community of free citizens, the government of which also needed independent institutions. After Aristotle he differentiated six forms of power, placing them in three contrasting groups: 1. monarchy (one-man reign) versus tyranny (one-man dictatorship); 2. aristocracy (the rule of the elite) versus oligarchy (the rule of the few); 3. politeia (the rule of the many) versus democracy (the rule of the masses, the people). Furthermore, he speaks about three law forms: eternal, natural, human and divine law. Saint Thomas of Aquinas regarded the church as only one – though the most important – of the state institutions. According to him the main duty of the state is to satisfy the bodily and natural demands, while the church has to meet demands of spiritual and supernatural nature. The mission of the church is exceedingly important, since earthly life is only temporary, it is nothing else but the preparation for eternal life. The church, in the view of the scholastic thinker, has to stand on the top of the state's value hierarchy. This way his influence on the formation of the official ecclesiastical point of view was outstanding, since in times of modernity, the age when civil states were born and consolidated Pope Leo XIII. in his bull beginning *Aeterni patris* (1879) declared neotomism as one of the bases of catholic teachings.

Pope Boniface VIII. already in the mature middle ages – on the eve of the Avignon captivity – in November 1302 published his bull beginning *Unam sanctam*, in which he declared the possession of the dual power – spiritual and earthly – with the metaphor of the “two swords”.

[...] In hac eiusque potestate duos esse gladios, spirituales videlicet et temporalem, evangelicis dictis instruimur. Nam dicentibus Apostolis: 'Ecce gladii duo hic' [Lc 22,38], in ecclesia scilicet, quum apostoli loquerentur, non respondit Dominus, nimis esse, sed satis. Certe qui in potestate Petri temporalem gladium esse negat, male verbum attendit Domini proferentis. 'Converte gladium tuum in vaginam' [Mt 26,52]. Uterque ergo est in potestate ecclesiae, spiritualis scilicet gladius et materialis. Sed is quidem pro ecclesia, ille vero ab ecclesia exercendus. Ille sacerdotis, is manu regum et militum, sed ad nutum et patientiam sacerdotis. Oportet autem gladium esse sub gladio, et temporalem auctoritatem spirituali subiici potestati. Nam quum dicat Apostolus: 'Non est potestas nisi a Deo; quae autem sunt, a Deo ordinatae sunt' [Rom 13, 1-2], non

autem ordinata essent, nisi gladius esset sub gladio, et tanquam inferior reduceretur per alium in suprema. Nam secundum B. Dionysium lex divinitatis est infima per media in suprema reduci. Non ergo secundum ordinem universi omnia aequae ac immediate, sed infima per media et inferiora per superiora ad ordinem reducuntur. Spiritualem autem et dignitate et nobilitate terrenam quamlibet praecellere potestatem, oportet tanto clarius nos fateri, quanto spiritualia temporalia antecellunt. Quod etiam ex decimarum datione, et benedictione, et sanctificatione, ex ipsius potestatis acceptione, ex ipsarum rerum gubernatione claris oculis intuemur. Nam, veritate testante, spiritualis potestas terrenam potestatem instituere habet, et iudicare, si bona non fuerit.² [...]

[...] We are informed by the texts of the gospels that in this Church and in its power are two swords; namely, the spiritual and the temporal. For when the Apostles say: 'Behold, here are two swords' [Lk 22,38] that is to say, in the Church, since the Apostles were speaking, the Lord did not reply that there were too many, but sufficient. Certainly the one who denies that the temporal sword is in the power of Peter has not listened well to the word of the Lord commanding: 'Put up thy sword into thy scabbard' [Mt 26,52]. Both, therefore, are in the power of the Church, that is to say, the spiritual and the material sword, but the former is to be administered for the Church but the latter by the Church; the former in the hands of the priest; the latter by the hands of kings and soldiers, but at the will and sufferance of the priest. However, one sword ought to be subordinated to the other and temporal authority, subjected to spiritual power. For since the Apostle said: 'There is no power except from God and the things that are, are ordained of God' [Rom 13,1-2], but they would not be ordained if one sword were not subordinated to the other and if the inferior one, as it were, were not led upwards by the other. For, according to the Blessed Dionysius, it is a law of the divinity that the lowest things reach the highest place by intermediaries. Then, according to the order of the universe, all things are not led back to order equally and immediately, but the lowest by the intermediary, and the inferior by the superior. Hence we must recognize the more clearly that spiritual power surpasses in dignity and in nobility any temporal power whatever, as spiritual things surpass the temporal. This we see very clearly also by the payment, benediction, and consecration of the tithes, but the acceptance of power itself and by the government even of things. For with truth as our witness, it belongs to spiritual power to establish the terrestrial power and to pass judgement if it has not been good. [...]

In the time of the reformation, and later on during the enlightenment, the church received criticism both from inside and outside (gallicanism, Jansenism, Febro-nianism, etc.). This criticism was against the papal supremacy of power, but in several cases even the demand for reconsidering the close connection to the state became apparent, in the first place in terms of church properties, occupying prelate posts, and the political role of the clergy. In the first part of the ninth century in Belgium, where

2 *Corpus Iuris Canonici*. Ed. E. L. RICHTER, E. FRIEDBERG. Graz, 1959. pp. 1245-1246.

the majority of the population was Protestant, the liberal form of Catholicism appeared, which pictured a free church totally independent of the state. This liberal form later on spread to France and Germany, too, but Rome soon denounced it as a dangerous theory. Its most noted representative was abbot Lamennais, who deduced liberal principles from the natural law originating from God. In his paper entitled *The Future* (*L'Avenir*) started in 1830 the abbot took a stand on the freedom of religion, education, speech and association, at the same time demanding universal suffrage and administrative decentralization. The liberal catholic idea was condemned by the era's popes (Gregory XVI. and Pius IX.), in which the anticlericalism of the revolutions of 1848 had quite a significant role. The harmonisation of the modern world's requirements with the catholic theology was recognized and undertaken only by the second council of Vatican (1962-65) in the middle of the twentieth century.

The outlines of political Catholicism in Hungary were recognizable as early as the last period of the reform era. Between 1844 and 1848 the clergy strived for the unification of catholic political manifestations. The engine of the catholic political movement was the ecclesiastical middle class (canons, abbots, preposts, etc), the same as the lower nobility in the national politics. The government was supported by the prelacy, while the lower clergy (especially in rural areas) was less informed about public affairs. During the parliament of 1843/44 Károly Wurda, the canon of Győr delineated the principle of the "free church in the free state". Between the autumn of 1845 and the year of 1848 the church people involved in politics held several meetings chaired by Mihály Fogarassy, the honorary bishop of Skodar and the canon of Nagyvárad. Their views were formed by closely cooperating with the Conservative Party (Emil Dessewffy, György Apponyi, Antal Szécsen). It is clear from the minutes of the meeting held in Pécs in November 1846 that the clergy very well comprehended the importance of its political role.

The political Catholicism appeared in Europe during the second part of the nineteenth century. Its reason in the first place was the appearance of the secularised and congregationally neutral public administration, i.e. jurisdiction, enforcement and the offices functioned in a neutral way, only in accordance with the state law, not giving preference to any church or religious communities. In my point of view the formation of political Catholicism had two conditions: 1. Catholicism lost its state religion characteristics, its influence on social networks (education, culture, press, marital law, etc.) diminished. 2. The representational parliamentary system – based by no means on the equal and universal suffrage – was formed. The Catholic Church took advantage of the elements pertaining to these resources (organizing parties, winning supporters, media work, running for elections, etc.) and organized a political movement on behalf of its representation of interests. The catholic parties' authorization to representation did not originate from the traditional personal connection, nor from the system based on the identity of interests (as in the time of feudal structures), but from the voters' will. This was given grounds for even by the fact that the government was no longer the self-evident support of Catholicism (just as neither the state demanded church support). This way the Catholic Church had to establish its own social and personal (in many countries material) basis. It is no accident that the political scientific and political historical literature regards the appearance of the Christian Party on the political palette of the given country as one of the measures of social development.

In Hungary one of the manifestations of basis construction is also the autonomy movement. In 1848/49, in the decades of dualism, then again in 1918/19 the demand for a catholic autonomy came to the surface, the church aimed at having its own self-government both in external (material and personal) and internal (theological and personal) matters, with an elected corporation system – organized on parish, diocese and national levels – consisting of one-third part church people, two-third part laymen. This was also necessary given the fact that until 1918 the bishop's post had been occupied by the monarch via nomination, the Pope was granted only the right of confirmation (preconisation), catholic funds (eg Educational Funds, National Religious Funds) were also administered by the state. In 1848/49 the majority of liberal politicians – such as József Eötvös, Károly Szász, or Mihály Horváth, the nominated bishop of Csanád – delineated the secularization of the state: the Catholic Church would have been self-governing and independent both materially and personally of the civil state. Debates between the church people and the government's representatives evolved in the first place over the issue of maintaining educational institutions, the clergy's allowances and the future of church owned estates. In 1919 the political leadership of the Hungarian Soviet Republic was openly anticlerical, this way the cooperation between the Catholic Church and the government was unthinkable. The governing council declared the separation of church and state, together with the public ownership of educational institutions. A Religious Liquidation Board was organized, which was meant to nationalize the total church wealth (landed properties, real estates, valuables, bonds, cash, etc.), except for the buildings and devices needed for religious ceremonies. As soon as the catholic elite was convinced of the government's cordiality and loyalty (the conservatism of the courses following 1848/49 or 1918/19) towards the church autonomy was no longer required, namely the initiation of laymen into church government, and church administration based on democracy.

The most significant difference between the Hungarian Catholic Church and other historic Christian churches (besides the theological-dogmatic tenets, church-disciplinary rules, specific rituals, etc.) lay in the fact that the centre of the Hungarian Church fell beyond the country's frontiers. While the national councils and meetings of the Reformed and Lutheran churches form a denominational top organization the Hungarian Catholic Church receives guidance from Rome, and every official statement of the catholic clergy is in accord with the Vatican principles, which also determines the church's relationship with the state and the political institutional system. Furthermore, while the Reformed and Lutheran denominations can (also) function as a certain national or ethnic church Catholicism finds the idea of being restricted and attached to the borders or the language unnatural. A good example for this can be when in 1848 the Pope was offered to head the Italian national unification movement Pius IX. refused it claiming that the Pope's person and the clerical institution could not belong to a nation or country, and that it was not owned only by the Italians but by all catholic people.

To sum up it can be concluded – my argumentation so far might support it – that Catholicism in every historic era, in every country has had a close connection and strong attachment to the political world, sometimes as its support, sometimes as its critic and opponent. Moreover, papal power, in order to represent its temporary nature, operates an own independent political structure and carries on diplomatic

activities. However, this has not always helped the apostolic mission and religious work of the church. Let us be reminded that after Trianon (1920) the Apostolic Holy See removed the Czechoslovakian Hungarian-speaking bishops, the posts of whom were filled by Slavic high priests, and John Paul II. in the course of his visit to Romania in 1999 did not go to the Hungarian people living in Eastern Transylvania. The activity of the priests who – under whatever kinds of circumstances – became the servants of the two dictatorship forms (Hungarian Nazi and Communist) of the twentieth century Hungary did not necessarily serve the spread of the evangelical message (and neither did it any good to the judgement of Catholicism as such).

It is widely known that the secular power, the political state has always tried to put pressure on the Catholic Church, and most times this governmental attempt has been successful. The last time the developing oppressive communist regime proved its dominance over the state church was the 40's, 50's of the twentieth century, and all this was carried out by a series of political screening and people's tribunal proceedings, show trials and press attacks. Catholicism was in the centre of the communist anticlerical and anti-religious propaganda, as well as that of political and public life related attacks, both on international and national levels. In the period between 1945 and 1949, however, the state authority was – seemingly – able to bring the historic churches and their representatives into its service, most often by force. During this process (the culmination of which was the arrest and subsequent show trial of cardinal József Mindszenty, the archbishop of Esztergom on 26 December 1948) the most difficult task was to crush the Catholic Church, the hierarchical centralization and international connections of which ensured a stable, moral, material and political background. Catholicism's field of action in Hungary was completely narrowed down by 1950 becoming confined to the church walls – far from political life and social debates.

MIKLÓS PÉTER

A KATOLICIZMUS ÉS A POLITIKUM KAPCSOLATA
ESZMETÖRTÉNETI VÁZLAT: EURÓPA ÉS MAGYARORSZÁG

A katolicizmus minden történelmi korszakban, minden állam területén szoros kapcsolatban állt és ezer szállal kötődött a politikum világához hol annak támogatójaként, hol annak bírálójaként és kritikusaként. Sőt, a pápai hatalom temporális jellegének reprezentációjaként saját önálló politikai struktúrát működtet és diplomáciai tevékenységet folytat. A tanulmányban ezt a kapcsolatrendszert mutatja be a szerző – eszmetörténeti, teológiai és politikatörténeti szempontból vizsgálva az eseményeket – köztudott vagy alig ismert európai és magyarországi történelmi példákkal alátámasztva gondolatmenetét, amelynek lényege, hogy a világi hatalom, a politikai állam mindig megkísérelt nyomást gyakorolni a katolikus egyházra, s ezt a kormányzati erőpróbát a legtöbbször siker koronázta. Legutóbb a huszadik század negyvenes-ötvenes éveiben bizonyította a kiépülő, elnyomó magyar kommunista rezsim az állam egyház fölötti dominanciáját: igazoló és népbírói eljárások, koncepciók perek és sajtótámadások sorozatával. A kommunisták antiklerikális és vallásellenes propagandájának és politikai-közeleti támadássorozatának centrumában a katolicizmus állt (úgy nemzetközi, mint hazai szinten). Kemény feladatnak bizonyult a katolikus egyház megtérése, amelynek hierarchikus centralizáltsága és nemzetközi kapcsolatrendszere stabil erkölcsi, anyagi és politikai háttérrel biztosított. A katolicizmus mozgástere azonban Magyarországon 1950-re végleg beszűkült, s működési terepe a templom falai közé szorult – távol a politikai élettől, a társadalmi diskurzustól.



GLESZER NORBERT

ZSIDÓ-BÚCSÚK MA

A magyarországi csodarabbikhoz folytatott zarándoklatok
átstrukturálódása az ezredfordulón.¹

„A kállói magyar atyafiak »zsidó-bucsu«-nak
nevezik ezt az alkalmat, amikor zsidó embe-
rek kegyeletes aktusra gyülekeznek.”
(*Orthodox Zsidó Újság* 1941. március 10./ 5.)

A 19–20. század folyamán a történeti Magyarország területén számos jelentős zarándokhely alakult ki, mely a *zsidó népi jámborsághoz* kötődött. Elsősorban a vidéki zsidóság körében jellemző zarándokgyakorlat változatos képet mutatott. Ezen intenzív zarándokgyakorlatnak 1944-ben a *vészorszak* vetett véget. A háborút követően ismét megelevenedő zarándoklatoknak az 1950-es évek közepére az újtársadalmi berendezkedés, valamint a hagyományos közösségek, *vészorszakot* túl élő tagjainak elvándorlása vetett véget.

Az 1990-es évek vallási újjáéledése által biztosított keretek között e zarándokgyakorlat megelevenedése, a benne résztvevő csoportok megváltozása, különböző párhuzamos gyakorlatok és értelmezések megjelenése volt tapasztalható. A *csodarabbikhoz*² kötődő magyarországi hagyományok a zsidóságban átalakulóban vannak, mert átalakult a zsidóság szerkezete, társadalmi struktúrája is.

Írásomban e változó hagyománnyal foglalkozom. E zarándoklatoknak az ezredforduló Magyarországon milyen formái lehettek fel? Ezekben milyen csoportok vesznek részt? A különböző csoportok milyen értelmezéseket alakítanak ki?

Ezek értelmezéséhez azonban elengedhetetlen a korábbi zarándokgyakorlat felvázolása és néhány fontos fogalom változásának bemutatása.

1 A Kutatást a Pro Renovanda Cultura Hungariae „Diákok a tudományért” szakalapítvány támogatta, amely egyben a Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszékén dr. Barna Gábor vezetésével valamint az Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetem liturgiátörténet előadó szakán Oláh János konzulenssége mellett végzett szakdolgozati kutatásom egyik részterülete volt. Ezúton szeretnék köszönetet mondani szakdolgozati konzulenseimnek, valamint mindazoknak, akik bármi módon segítettek a kutatásomat.

2 19. század végi, 20. század eleji keresztény megnevezése e zsidó népi jámborság kiemelkedő, karizmatikus személyiségeinek, ahogyan a zsidó-búcsú is a keresztény környezet által használt fogalom.

A vizsgált zárandoklatok megértéséhez két *T'nách*-i (bibliai)³ fogalom változását kell röviden áttekinteni: a *jámbor* חסיד / *chászid* és az *igaz* (צדיק / *cádik*) emberét.

Az első *jámborokat* הראשונים חסידים / *chászidim hárisonim*), akik pár generáció kevés számú kiválasztottai voltak, a Talmud említi.⁴ Vallásosságuk fokozottabb megélése mellett, szociális érzékenységük vált hangsúlyossá,⁵ de embertársaik érdekében végzett imájuk is fellelhető a *Szóbeli Tanban* (*Torá se-beál pe*). A *Jeruzsálemi Talmud* szerint maga az *Örökkévaló* óhajtja a *jámbor* emberek imáját,⁶ amelyre szárazság idején az eső is megeredhet.⁷

A *jámborokról* alkotott vallási képzetek között a vizsgált jelenség egyik előzményének tekinthető a 12–13. századi németországi zsidó vallásosság. A *chászid* itt ugyanis a „népi vallásosság” értékeinek és ideáljainak továbbvivője, akivel szemben a közösség olyan magas erkölcsi elvárásokat támasztott – a vallástörvények betartása mellett –, mint a világtól elforduló aszkézis, az istenfélelem és a szeretet gyakorlása.⁸ A *chászid* fogalom alakulásának másik fontos állomása a 17–18. század Lengyelországa, ahol a 17. század közepétől a lengyel társadalom feszültségeit a zsidó közösségeken vezették le, melynek eredményeként megsemmisült a vallásgyakorlás alapját képező intézményrendszer és a korábbi közösségi struktúra.⁹ Az új közösségi és vallási igényekre a *chászidizmus* adott sikeres választ, amikor *Báál Sém Tov* / *Best* / *Jisráél* ben Eliezer (1698–1760)¹⁰ a *kabbala*¹¹ tanításait a „népi vallásosságba” ültette át. A középkori *tal-mudi* műveltség és szigorú háláchikus (vallástörvényi) előírások kívánalmaira épülő vallásosságnak – életkörülményeiből fakadóan – eleget tenni nem tudó szegény zsidó rétegek számára Isten – akiben a világ létezik – az extatikus öröm és az egyszerű dolgok révén is elérhetővé vált.

A *T'nách*-ban megjelenő fogalmak új értelmet nyertek: a *chászid*, a *jámbor* még korábban a „kivétel ideálja” volt, az *igaz*, a *cádik* pedig a „norma ideálja”, a *chászidizmussal* a *cádik* egy „tökéletesebb” *chásziddá* vált.¹² Ez a rabbihoz fűződő közösségi igények és funkciók átalakulásával állt összefüggésben. E *népi jámborság* tanításának

3 A תנ"ך Tóra (תורה) Próféták (נביאים) és egyéb Szent iratok (כתובים) nevéből eredő mozaikszó.

4 Táánit 8a

5 Misna, Ávot V. 13., Talmud. Bába Kámá 30a

6 Jeruzsálemi Talmud, Bráchot 8a

7 Talmud, Táánit 8a, 23b, 24a, 25a, Jevámot 64a, Chulin 60b; Jeruzsálemi Talmud, Bráchot 9b, Táánit 64a, Toszefta 218b, Mechilta 45b

8 HAUMANN 2002, 50–54.

9 HAUMANN 2002, 45–50., BUBER – PFEIFFER 1943, 113–114.

10 A Jó Név Ismerője, a korabeli kabbalisták titkos társaságának vezetője, melynek létét a *chászidizmus* kialakulásának kezdetén az ő tevékenysége fedte fel. Báál Sémről lásd még: BORSÁNYI-SCHMIDT 2003: 34–35., DEUTSCH 2002: 158–159., RAJ 1999: 181., UNTERMAN 1999: 92–93.

11 Kabbala jelentése „hagyomány” – filozófiai eszmerendszer, amit tévesen gyakran pusztán misztikus jelzővel illetnek. Különböző szentföldi, német- és spanyolországi hagyományokból alakult ki, a csak részben jelent meg írott formában, többnyire közvetett kérdések révén csak beavatottaknak, tehetséges tanítványoknak adták tovább. Legátfogóbb gyűjteménye Mose de Leon műve Széfer hazóhár /A ragyogás könyve/.

12 A *cádikok* sorában megjelentek a nők is, többnyire özvegyekként vagy *cádikok* leányaiként. HAUMANN 2002, 58–62.

lényegét ugyanis, amely a „mit” fölé a „hogyan” helyezi, nem lehet írásba foglalni, lényegi valóságában csupán a „megteljesítés” tudja bemutatni. Akiben megtestesül a tanítás, a „Tóravá-levés”, azaz életével képviseli a Tóra¹³ tanítását, az a *cádik*, aki maga a Tan.¹⁴ Így a *rebbe* (רבי / rabbi, rebi)¹⁵ a Tóra előírásai szerint élő igaz ember, aki útmutatással szolgálhat a hozzá forduló hívek életében. A *rebbe* szava az, amit a Tóra várna el az embertől az adott élethelyzetben.¹⁶

A *cádik*-képzetek azonban számos változáson mentek keresztül a mozgalom története során. BESTnél a *cádik*ban az Istenhez tapadás *chászid* vágya valósult meg. Tanítványánál és a mozgalom továbbvivőjénél, Dov Beernél a *cádik* már kapocs, közvetítő ég és föld között. Ez elméletté Jákov Joszéf Hákohénnél vált 1780 körül a *chászidizmus* első irodalmi műveiben. Eszerint a *cádik* „Jákob lajtorjája”, összeköti a földet az éggel, közvetítőként felvisz minden földit, és lehoz minden égit, s ezért cserébe a *chászid*jai gondoskodnak róla. Ezt ültette át a gyakorlatba a *lizszenszki Elimelech* (1717–1787), aki *chászid udvart* hozott létre akkor, amikor már a *chászidizmus*nak nem volt elismert vezére. Őt egymással rivalizáló *chászid udvarok* és a *cádik* szerepéről vallott eltérő nézetek követték. Időközben pedig a *sztrelinszki Uri* (?–1826), a *szeráf*, tanításaival a *cádik*hoz való zárandoklat „elmélete” is kialakult: a *chászid* fő feladatává vált, hogy a *cádikot*, akinek közvetlen szava több üdvösséget ad, mint a Tan vagy az ima, felkeresse.¹⁷

A *chászidizmus* a *rabbini* zsidósággal folytatott harc közepette alakult, a 19. század második felére mégis a *rabbinizmus*hoz közeledett, a *cádikok* rabbikká, a rabbik *cádikokká* váltak, míg története *cádik-dinasztiák*, családok története lett.¹⁸

A folyamat eredményeként a *chászidizmus* egyre közelebb került az intézményes *ortodoxiához*, melyben ma a legfőbb konzervatív erőt képezi.¹⁹ A vallási hagyományait tekintve egymástól nagyon eltérő *chászid* irányzatok esetében pedig ennek hatására a *cádikok* korábbi mediatori értelmezése mindinkább háttérbe szorul, s érdemeikre helyeződik a hangsúly, amelyek védelmezik az őket felkeresők közösségét, s hivatkozási alapot képeznek azok számára az *Örökkévaló* előtt.

13 Mózes öt könyve.

14 BUBER – PFEIFFER 1943, 39–41.

15 A *rebbe* a *rabbi jiddis* megfelelője, itt azonban a *chászid* csoportok szellemi vezetőjét jelenti, amivel gyakran azonos jelentésben tűnik fel a *cádik*, azaz a megalapozó emlékezet vallási normái szerint élő igaz ember ideáljának megtestesítője. A vészkorszakot megelőző keresztény szóhasználatban e fogalmak módosult tartalmú szinonimája a mondákban megjelenő „csodarabbi”.

16 POSNER 1994, 80–81.

17 BUBER – PFEIFFER 1943, 116–131.

18 Vö.: OBERLANDER BÁRUCH: *A chászid dinasztiák családfái. A Zsidó ismeretek tára XI. kötet melléklete.* Chabad Lubavics Egyesület, 2005, <http://www.zsido.com/zsts/chaszid%20csaladfa.pdf> /letöltés ideje: 2006. 01. 17./

19 UNTERMAN 1999, 92–93.

A *Szóbeli Tanban*,²⁰ a kanonizált megalapozó emlékezet folyamatos egymásra épülő újraértelmezésében a sírlátogatás és a sírnál krízishelyzet idején mondott ima, fohász, mint cselekedet két kiemelkedő nyughely esetében válik hangsúlyossá. Az egyik a hevroni *Machpéla* barlang, amely a zsidó hagyomány szerint Ádám, Éva, Ábrahám, Sára, Izsák, Rebeka, Jákob és Lea nyughelye.²¹ A másik pedig *Ráchel* sírja, akit Jákob *Bét-Léchem* mellett az *Efrát* felé vezető úton temetett el, előre látva, hogy a babiloni fogságba vonuló zsidók e sírnál fognak imádkozni.²² A *Zohár* megjegyzi, hogy az a mező, amelyet Izsák imahelyéül választott, a *Machpéla* barlang mellett volt, s a *Sechina*²³ jelen volt e helyen.²⁴ *Józsuá* és *Kálev*, akik a Kánaán földjére küldött kémek véleményében nem osztoztak, s később az Egyiptomot elhagyók közül egyedül léptek az Ígéret Földjére, a hagyomány szerint *Hevronban* az ósatyák sírjánál imádkoztak.²⁵ *Kálevről* a *Zohár* elmondja, hogy leborult az ósatyák sírjánál.²⁶ *Ráchelnek* pedig a *midrás*²⁷ szerint, aki a sírja mellett elhaladó, babilóniai száműzetésbe vonuló gyermekeit siratta, az *Örökkévaló* a zsidóság babiloni száműzetésből való visszatérésére tett ígéretet.²⁸

A jámborok sírjainak látogatása a Szentföldön már a középkortól elterjedt szokás volt. A 10. században a Rabbi Joszé Hág'lili sírjánál gyógyulást vagy gyermekáldást kértek, más síroknál gyertyákat gyújtottak. Babilóniában Ezékiel és Báruch sírja volt ismert zarándokhely.²⁹

E zarándokgyakorlat egyik formájáról RÁSI³⁰ (1040–1105) is említést tesz. A Talmud-komentátor szerint a nagy emberek halálzási évfordulóján a környék zsidósága össze szokott jönni, és tudósaival az elhunyt sírjához vonult.³¹ A *Talmudban* a krízis idején történő sírlátogatás kétféle magyarázattal jelenik meg. Az egyik szerint a látogató az *Örökkévaló* előtt olyan akar lenni, mint a halottak, amely által lealázottságát szeretné kifejezni. A másik nézet szerint azért látogatnak ki a hívek az elhunytak nyughelyére, hogy az elhunytak könnyörögjenek érettük.³²

20 -Tóra se-beal pe: Tóra /Mózes öt könyve/ értelmezései, mely a Talmud könyveiben és a további vallási irodalomban ölt testet, amelynek célja, hogy az értelmezéseket a kor emberéhez közel hozza, az írott megalapozó emlékezet kiüresedését, értelemvesztését megakadályozza – ez gyakran az értelmezések további értelmezéseit jelenti.

21 I. Mózes 23, 1–20.; Talmud, Szota 13a.

22 Midrás rábbá, I. Mózes 82, 10.; Midrás rábbá, I. Mózes 97.

23 Buber értelmezésében az isteni „Bennelet”, a világban szétszóródott, az anyag fogságába került isteni szikrák.

24 I. Mózes 24, 63.; II. Zohár Smot 39b.

25 Midrás rábbá II. Mózes 5, 17.

26 II. Zohár Smot 39b

27 Tanulmányozás, nyomozás: a Talmudban és azon kívül található ágadá-irodalom vagy annak egyes részei, zsidó exegézis. Olyan tórai helyek magyarázatai, amelyeknél a Tóra szűkszavúsága a későbbi vallási igények, folyamatos értelmezések hatására kifejtést igényelt.

28 Jirmeja 31, 14–16.; Midrás rábbá SiraImak 24.

29 FÉNER – SCHEIBER 1984, 144.

30 Betűszó Rabbi Slomo ben Jichák nevéből, aki francia területen tevékenykedő tudós volt. Számos mérvadó szövegmagyarázatot írt.

31 Talmudi kommentár a Jevámot 122b oldalához.

32 Talmud, Táanit 16a

Josze ben Efraim Káro (1488–1575) törvénygyűjteményének, a Sulchán áruchnak kivonatolt változata, a Kicur sulchán áruch is említést tesz a sírlátogatásokról. Az ilyen jellegű sírlátogatás a zsidó liturgikus újév (*ros hasana*) s egyben a bűnbánati időszak kezdetének „vigliáját” megelőző délelőttön tűnik fel. A „sachrisz (reggeli) ima után ki szokás menni a temetőbe leborulni az igaz jámborok sírjára,³³ alamizsnát³⁴ is adnak ott a szegényeknek, hogy serkentsék azokat a szent jámborokat, akik már a földben vannak, hogy szóljanak jó szót érettünk az ítélet napján³⁵ – és azért is, mert az igaz jámborok sírhelye szent és tiszta hely, az onnan felhangzó ima inkább meghallgatásra lel, (...) a Szent³⁶ – dicséртessék! – az ottan nyugvó igazak érdemében kegyelmet gyakorol.”³⁷

A szentföldi zarándokhelyek közül több sír később is megtartotta a jelentőségét. A 20. század elejének *neológ* periodikaiban és az *ortodox* sajtó hasábjain egyaránt feltűnt a Szentföldön tett – viszonylag szűk rétegre kiterjedő – zarándoklatok, társas utazások híre.³⁸ Ezen utak kiemelt helye, a *Siratófal* (*Kotel máárávi*),³⁹ amelyet a szentföldi sírok követnek.

„Ráchel sirja. Kis ház emelkedik föléje, Efros és Bethlehem városok között húzódó országúton áll. A kis épület közepén van a sír. Montefiore Mózes⁴⁰ palesztinai utazása alkalmával gondoskodott kellő karban tartásáról.” – írja dr. Kelemen Adolf (1861–1918) aradi *neológ* rabbi 1906-ban, 150 fős, a *neológia* kiemelkedő személyiségeiből toborzott zarándokcsoporttal megtett jeruzsálemi útjáról.⁴¹ A sír kifosztására tett kísérlet, majd a renoválás szükségessége kapcsán az *ortodox* zsidó sajtó is megemlékezik a helyről.⁴² A *Machpéla* barlang zsidók előtti megnyitásáról szintén beszámol: „A Machpéla barlangban, ahol a bibliai patriarchák pihennek, évszázadokon át nem engedték be a zsidót, a barlangot birtokló arabok. Miután most az arab papság engedélyére nyitva van a barlang azok számára, akik belépti díjat fizetnek, a múltkor két zsidó turista belépett arra a helyre, ahol oly soká előttük zsidó nem járt.”⁴³ Ezt 1906-ban a ma-

33 A héber szövegben: kivréj hácádikim = a cádikok sírjai.

34 A héber szövegben: cedáká = jótétemény, amelynek különböző formái, fokozatai lehetnek.

35 A héber szövegben: jom hádin = jom kipur, az engesztelőnap, más néven hosszúnapi, amikor mindenkinek érdemei és bűnbánata szerint megpecsételtetik a sorsa a következő esztendőre.

36 Értsd: az Örökkévaló.

37 Kicur sulchán áruch CXXIX; 13. – lásd: GANZFRIED 1934–1937, 728–729.

38 Ortodox rabbik útleírásai: *Zsidó Újság* 1927. szept. 26./ 9. *Zsidó Újság* 1931. jan. 2./ 2. *Zsidó Újság* 1931. jan. 9./ 5. *Zsidó Újság* 1931. jan. 16./ 7. *Zsidó Újság* 1931. jan. 23./ 5. *Zsidó Újság* 1931. jan. 30./ 6. Neológ rabbi útleírása: KELEMEN 1906.

39 A sajtó e szent hellyel igen részletesen foglalkozik, amint a körülötte megjelenő incidensekkel és politikai eseményekkel is. *Zsidó Újság* 1928. júl. 6./ 8. *Zsidó Újság* 1928. okt. 12./ 6, 10. *Zsidó Újság* 1928. okt. 19./ 1, 10, 11. *Zsidó Újság* 1928. nov. 2./ 7. *Zsidó Újság* 1928. nov. 9./ 13. *Zsidó Újság* 1928. nov. 16./ 10. *Zsidó Újság* 1928. nov. 23./ 5. *Zsidó Újság* 1928. nov. 30./ 6, 11. *Zsidó Újság* 1929. márc. 8./ 11. *Zsidó Újság* 1929. márc. 15./ 8. *Zsidó Újság* 1929. aug. 16./ 9. *Zsidó Újság* 1929. aug. 23./ 1. *Zsidó Újság* 1929. aug. 30./ 1, 9. *Zsidó Újság* 1929. szept. 13./ 2. *Zsidó Újság* 1929. szept. 20./ 13. *Orthodox Zsidó Újság* 1931. ápr. 24./ 7. *Orthodox Zsidó Újság* 1931. jún. 12./ 1. *Orthodox Zsidó Újság* 1942. okt. 23./ 4. *Orthodox Zsidó Újság* 1942. nov. 1/ 2. Általában a Jeruzsálembé érkező zsidó zarándokok első állomása.

40 Sir Moshe Montefiore (1784–1885) angliai zsidó filantróp.

41 KELEMEN 1906. 198.

42 *Zsidó Újság* 1928. nov. 30./ 11. *Zsidó Újság* 1929. márc. 29./ 12.

43 *Zsidó Újság* 1928. ápr. 27./ 10.

gyarországi zarándokcsoport is felkereste, melyről dr. Kelemen Adolf így tudósít. „A Machpéla kettős barlangját, a mohamedánok úgy tisztelik, mint akár a templomteret Jeruzsálemben; hitetlen ide be nem jut. Lépcsők vezetnek a sírhoz, az ötödiknél megállunk, mert tovább mennünk nem szabad. Itt egy lyukat mutatott vezetőnk, mely a barlangig ér, hol az ösapák és az ösanyák pihennek. E nyíláson át dobják papírszeletekre írott óhajukat, imájukat a zarándokok.”⁴⁴ Három mecset épült a Machpéla fölött. A mohamedánok sem lépnek a barlang belsejébe és beérik azzal, hogy égő lámpákat bocsátanak le a mecset nyílásain.”⁴⁵ 1943-ban pedig a heti szakasz (*szidra*)⁴⁶ kapcsán oldalas cikkben foglalkozik az Orthodox Zsidó Újság a barlang és a mező tulajdonjogával, mint az „egyetemes zsidóság egyetlen földbirtokával”.⁴⁷ RAMBAM⁴⁸ (1138–1204) sírja hasonló jelentőségű zarándokhely. A síremlék renoválásáról külön tudósít az *ortodox* sajtó: „Jeruzsálemből jelentik: Tiberiás (Tevajro) mellett fekszik Maimonides, a zsidó törvények nagy kodifikátora, Rabbi Jochanan ben Zakaj sírja közelében. A sírokat évről-évre zarándokoló tömegek látogatják. A sírok azonban annyira el vannak hanyagolva, hogy most elhatározták az emlékek restaurálását. Bauer Ignác filantróp egy hatalmas márványemlékművet fog Rambam sírja fölé felállítani.”⁴⁹

Dr. Kelemen Adolf útleírásában feltűnik még az Olajfák hegye *Chaggái* és *Maleachi* próféták sírjával, valamint *Simon hácadik* nyughelye. „Az igazságos Simon barlangja két sziklába vájt barlang hatalmas köpaddal. Íjár 18-án (Lag-beomer)⁵⁰ a szent város lakói kora reggel, késő estig ide sereglenek, és itt imádkoznak; aranyhímzésű drága kendőket és finom olajat égetnek el. Jeruzsálem zsidó lakóinak valóságos ünnepnapja ez. A telek és a rajta lévő barlang mohamedánoké volt. Vagy 30 évvel ezelőtt a szefárd és askenázi közösségek megvették és azóta minden zsidó látogatja.”⁵¹ A magyarországi *neológ* kirándulócsoport iszlám zarándokhellyé vált emlékhelyeket is meglátogatott. Sámuel próféta sírjához a „mecsetben a sechnek adott baksisok árán juthattunk be. A sirt egyszerű gyapotszőnyeg fedi.” — írja dr. Kelemen Adolf.⁵²

Az említett, forrásokban megjelenő zarándokhelyek korántsem ölelik föl a szentföldi zsidó vonatkozású zarándokhelyek és jelentős sírok egészét. Ezek jelentősége ma is szembetűnő, sőt internetes honlapok tárgyává is válhatnak. Egyik legismertebb ilyen jellegű sírhely, *Ráchel*, Jákob feleségének nyughelye, amelyet a remény és a gyógyulás helyeként⁵³ aposztrofálnak, halálozásának évfordulója: *cheshván 11-e*, pedig megjelenik

44 Erről a szokásról Krausz Sámuel is beszámol. KRAUSZ 1902, 146.

45 KELEMEN 1906, 199.

46 A Tóra 54 részre való osztásával keletkezett egység, ami által egy év alatt — szimchát Tórától szimchát Tóráig — átolvassák a zsinagógákban Mózes öt könyvét.

47 *Orthodox Zsidó Újság* 1943. jan. 1./ 4.

48 Rabbi Mose ben Maimon, Maimonides, vallásbölcselet, aki mindhárom monoteista vallásra hatott.

49 *Zsidó Újság* 1928. márc. 9./ 10.

50 Sz'firát háomer (omerszámlálás), az aratás ideje, ami korábban örömteli időszak volt, az évszázadok során gyászidőszakká vált a hozzá kapcsolódó történeti események miatt. Az omerszámlálás 33. napja viszont általános örömnapp, ugyanis a hagyomány szerint ekkor szűnt meg rabbi Ákivá tanítványait sújtó járvány (Talmud, Jevámot 62b). Másik hagyomány szerint e napon halt meg rabbi Simon bár Joháj, aki ezt megelőzően felfedte a kabbala titkait (Talmud, Sábát 33b). Lásd: OLÁH 1999, 102–104.

51 KELEMEN 1906, 197.

52 KELEMEN 1906, 200.

53 „A Place of Hope and Healing.” http://www.judaism.com/redstring/rachels_tomb.asp /letöltés ideje: 2005. 05. 03./

a „csodarabbik” évfordulóit összegző honlapokon is.⁵⁴ Sőt egyes *cádikok* sírhelyei fontos közösségformáló tényezővé válhatnak az Európán kívüli, Izraelben új otthonot találó közösségek beilleszkedésében is.⁵⁵

ZARÁNDOKLATOK ÉS ZARÁNDOKCSOPORTOK A 20. SZÁZAD ELSŐ FELEIG

A *rebbe*khez való zárandoklat, a náluk tett személyes látogatás, amely kiemelkedő szerepet töltött be a zsidó népi jámborságban, Magyarországon viszonylag korán kialakult. A magyarországi zsidóság intenzív kapcsolatot tartott fenn *cádik*jainak családi kötelékei és a hívek zárandoklatai révén Kelet-Európa *chászid udvaraival, rebbéivel*. A *chászidizmus* már a *rabbinikus* zsidósághoz közelítő formájában jutott el ide, annak ellenére, hogy a magyarországi *rebbe*k⁵⁶ gyógyítottak, s némelyikük *kámeákat* is osztogatott.⁵⁷

A 20. század első felében intenzív zárandoklat folyt az alkalmanként Magyarországra látogató *rebbe*khez. A budapesti szálláshely címét és a fogadóóra idejét rendszeresen közölte a magyar nyelvű *ortodox* sajtó, a vidéki városokban tett látogatásokról pedig hosszabb leírásokat adott.⁵⁸ A *vészkorszak* előtti időszak egyéni zárandoklatairól is szólnak visszaemlékezések, amikor egyéntől függően jelentősebb ünnepek idején kelet-európai *rebbe*khez zárandokoltak el.⁵⁹

E látogatásoknak különböző vonatkozásai voltak. Egyrészt a *rebbe* egy fokozottabb szociális érzékenységet képviselt egy olyan időszakban, amikor a karitatív tevékenységek felekezeti keretek között zajlott. Egyes *cádikok* ezt – az őket felkereső keresztényekre is kiterjesztve – felekezettől függetlenné tették. „Minden látogató pénzt ad neki, de Reb Chezkele mindent, amit kap továbbadja a szegényeknek – olvasható 1926-ban a *gyertyánligeti giter jidról*, Reb Chezkele Mordche Wieselről, a későbbi *poljanai rebbér*ről az *ortodox* zsidó sajtó hasábjain – és felfogására jellemző, hogy amit keresztényektől kap,

54 www.yarzeit.com/letoltés_ideje:2005.05.03/

55 Rabbi David u-Mose sírhelye és a fölé emelt szentély a marokkói zsidóságnál tölt be ilyen szerepet. Építését Avraham ben Haim álomlátása előzte meg. BILU 2001, 195–212.

56 Ma széles körben ismert magyarországi *rebbe*k: Nagykovács: Eizik Taub (1751–1821), Sátoraljaújhely: Mose Teitelbaum (1759–1841), Munkács: Spira Elimelech (1785–1841), Spira Cvi Hirsch (1850–1913), Olaszliszka: Friedmann Cvi Hersele (1808–1874), Bodrogkeresztúr: Sájé Steiner (1851–1926). Vö. UJVÁRI 2000,

57 BUBER – PFEIFFER 1943, 137.

58 Budapest: *Zsidó Újság* 1926. nov. 19./ 6., *Zsidó Újság* 1927. jan. 7./ 9., *Zsidó Újság* 1927. május 27./ 10., *Zsidó Újság* 1927. aug. 19./ 9., *Zsidó Újság* 1927. szept. 2./ 3., *Zsidó Újság* 1927. szept. 16./ 12., *Zsidó Újság* 1927. nov. 4./ 10., *Zsidó Újság* 1931. aug. 4./ 12., *Zsidó Újság* 1927. nov. 11./ 12., *Zsidó Újság* 1928. jun. 29./ 10., *Zsidó Újság* 1928. júl. 13./ 12., *Zsidó Újság* 1929. jan. 25./ 11., *Zsidó Újság* 1929. márc. 8./ 12., *Zsidó Újság* 1929. jun. 21./ 12., *Zsidó Újság* 1931. aug. 4./ 12.; Bécs: *Zsidó Újság* 1927. júl. 8./ 10.; Beregszász: *Zsidó Újság* 1931. jan. 23./ 8.; Debrecen: *Zsidó Újság* 1927. máj. 27./ 12., *Zsidó Újság* 1929. jan. 18./ 10.; Homonna: *Zsidó Újság* 1931. júl. 3./ 4.; Királyháza: *Zsidó Újság* 1931. aug. 14./ 9.; Kisvárd: *Zsidó Újság* 1931. jan. 9./ 9.; Makó: *Zsidó Újság* 1928. aug. 10./ 11.; Máramarosziget: *Zsidó Újság* 1927 szept. 26./ 10., *Zsidó Újság* 1930. jan. 3./ 11.; Nagymegyer: *Zsidó Újság* 1931. aug. 4./ 12.; Nyírbátor: *Zsidó Újság* 1928. aug. 24./ 4–5.; Tatzmannsdorf (Tarcsafürdő): *Zsidó Újság* 1928. júl. 27./ 9.

59 BACSKAI 2004, 54., KRAUSZ 1930, 79–81.

azt csakis keresztény szegényeknek juttatja, de amit zsidóktól kap, azt valláskülönbségre való tekintet nélkül osztja szét.”⁶⁰

Másrészt a *cádik* tanácsot adott a hozzá fordulóknak fontosabb döntéseiket megelőzően vagy egyéni krízishelyzetük idején. Gyerekkori emlékként egy idős budapesti ortodox férfi arról számolt be, hogy szülei nyékládházi szatócsboltjuk építése előtt 1925-ben a bolt helyét illetően a *keresztúri rebbe*, Reb Sájele⁶¹ (1851–1926) véleményét kérték ki. „Vallásos katolikus asszonyok is jöttek hozzá, régi keresztények. – mesélte a Bordogkeresztúron maradt utolsó *ortodox* zsidó idős hölgy – Itt vasárnap autókaraván volt.”⁶²

Harmadrészt lelki vigaszt nyújtott az arra szorulóknak, s imájával segítette azok fohászait. „Keresztény volt, – mesélték egy székesfehérvári asszonyról, aki mozgássérült lánya miatt kereste fel *Reb Sájelét* – és ajánlották neki, hogy már mindent elkövettek a kórházban, semmi nem segített, hogy próbáljon meg eljönni, mert hát így nevezték, a távoliak is, hogy csodarabbi. És akkor ő eljött... Jóval biztatta a rebbe bácsi, hogy csak menjen haza és nyugodjon meg, és imádkozzon. Kérje a Jóistenet, és jobban lesz a lánya... (...) Az biztos, hogy ő csak mindenkiért imádkozott.”⁶³ „Én csak arra tudok úgy emlékezni, az az ő beszélgetése... az olyan vót, mintha az Isten adta vóna”⁶⁴ – emlékezett vissza említett nyékládházi ortodox adatközlőm a *rebbe* szavaira a gyermekparalízises öccse kapcsán.

E látogatásokra nem csak a *rebbe*k otthonában kerülhetett sor, hanem a településre érkező, hívei meghívására ott időző vagy átutazóban lévő *cádikok* hírére is zárandokok tömege érkezett. Azok, akik nem jutottak a *rebbe*k elé, sokszor elkísérték őket útjuk egy szakaszán. Reb Jajlis, Joél Teitelbaum (1888–1979) nagykárolyi főrabbi 1928-ban Nyírbátorban tett látogatása így vált a hívek zárandoklatává. „Már a határon, Nagyecsedén, várták a hívek és tanítványok százai. Nyírbátori bevonulása valóban »üszrüajsz melech baj«, fejedelmi volt. A széles bátori utcákon sűrű rajokban jöttek az autó-buszok, hozzák a híveket Nyíregyházáról, Vásárosnaményból, Kisvárdáról, Fehérgyarmatról. Búdszentmihályról, Tiszapolgárról és a távoleső Kovácsházáról. A vonatok csehszlovákiai és jugoszláv vendégeket is hoztak. (...) eljöttek önzetlenül, szívvel, lelkesedéssel, áhítatot szomjúhozó lélekkel, hogy a több ezer éves kinyilatkoztatás 43 éves (sic! – G.N.) papját⁶⁵ láthassák, üdvözlőjk és jelenlétéből erőt merítsenek az élet küzdelmeihez. 1500 vendég jött Nyírbátorba.”⁶⁶

Jámbor zárandokaik a *rebbe*k halálos ágyát is körülvették, és ezrek kísérték őket utolsó útjukra. Chájim Cvi Teitelbaum (1880–1926), máramarosszigeti főrabbi állapotának híre például, „mint futó tűz terjedt el a városban és százával álltak körül a rabbi életéért aggódók a házat; minden templomban thillim-t”⁶⁷ mondtak felépüléséért, de saj-

60 *Zsidó Újság* 1926. jan. 22./ 11.

61 Sájte Steiner – Sájele a Sájte becézett alakja.

62 Winkler Frida, 56 éves, Bodrogkeresztúr, in: DOBOS 1970, 212.

63 Elmondta: Hárfás Ferencné Gonda Ilona – illusztráció az MTA Néprajzi Kutatócsoport felhívásából. In: *Bodrog-parti Hírek*, Különszám 1995. máj./ 7.

64 Anonimus (1913–2004), Nyékládháza, ortodox családból, Budapesten az egyik „status quo” közösség tagja volt, kereskedő, Budapest, 2003.

65 A rabbi, rebbe, cádik nem pap. A papok a kohaniták. Itt a korabeli nemzeti nyelv átvételének sajátos esetét látjuk.

66 *Zsidó Újság* 1928. aug. 24./ 4–5.

67 Zsoltárokat.

nos, hiába.”⁶⁸ A *szatmári gáon* (גאון),⁶⁹ Reb Eliezer Dávid Grünwald (1867–1928) temetésére a *leváján* (לוויה / לווייה leváje, elkísérés) való részvételre a határt is megnyitották.⁷⁰ „Hétfőn már kora reggel sokezerre menő tömeg hullámozott Szatmár uccáin, amelyek feketéltettek a hömpölygő emberáradattól. A temetés 10 órakor kezdődött, amikor a kereskedők (sok nem-zsidó is) bezárták üzleteiket. (...) A városi és megyei hatóságok is képviselve voltak.”⁷¹ A *dési rebbe*, Paneth Jehezkél (1870–1930) utolsó útján „szerdán délelőtt, körülbelül tízezer főnyi tömeg jelenlétében folyt le az impozáns temetési szertartás.”⁷² Reb Sájele, a *Keresztírer* temetésén „voltak keresztények is. Mindenki akarta egy kicsit vinni [a koporsóját].” – mesélték Bodrogkeresztúron.⁷³

Gyakran zsidó-búcsúkként emlegetett zárandoklatok ezt követően a *rebbe*k sírjánál folytatódhattak, amely fölé sírházat, sátrat, *ohelt* (אוהל) emeltek. Ezek a sírlátogatások – *kéveróveszek* (קברא-וכס) – tömegessé a *cádik* halálozási évfordulóján, a *jahrzeit*on (יארצייט / *jorcájt, jurcájt, יומא דהילולא / jomá dihilulá*) váltak. „Kora hajnaltól késő estig jöttek az ezrekre menő hívők az ország minden részéből és a megszállt területekről is, de különösen Szabolcs és a szomszédos megyékből, cáddikjaikkal és rabbijaikkal.”⁷⁴ – tudósítanak a kállói évfordulóról. „Megható látvány, mint az emberek lent az ajhél-ban – a sírhoz vezető lépcsőkön – ülnek órák hosszat s elkeserű ki-ki búját-bánátát; közben elmondják az egész Tehillimet.”⁷⁵ „A szent *cádik* sírján közelebb érzi magát a hívő a Sors Intézőjéhez és elsírhatja Teremtő I’tenének⁷⁶ bánatát, elimádkozhatja leg-szentebb fohászatát, kibeszélheti magát a Mindenhatóval...”⁷⁷

A korábbi személyes tanácskérések folytatásaként és a *rebbe* elvesztésének kompenzációjaként, korábban a samesz közvetítésével neki adott kőrőcédulákat, *kvitliket* (kvitl/קוויטל) a síron helyezték el, miközben a *cádik* közbenjárását kérték vagy érde-meire hivatkoztak a Jóteremtő előtt.⁷⁸

Búcsús jellegüket a keresztény környezet számára az igénybevett infrastruktúrájuk, a tömeges részvétel és a kegyes kirakodóvásárok adták, amelyek számos hasonlóságot mutattak más korabeli zárandoklatokkal. A szekereken érkezők mellett vonatok, autóbuszok hozták a zárandokokat a nagykállói, sátorlajújhelyi, olaszliszakai és bodrogkeresztúri *rebbe*k, *cádik*ok *jahrzeit*jaira, valamint az *askenáz hunfalvi rabbi* halá-

68 *Zsidó Újság* 1926. jan. 29./ 1–3.

69 Itt: kivételes, páratlan szellemi képességű, kiváló talmudi tudású rabbi, lángelme.

70 *Zsidó Újság* 1928. máj. 24./ 4.

71 *Zsidó Újság* 1928. jún. 1./ 6.

72 *Zsidó Újság* 1930. jan. 3./ 5.

73 Szepesi István 60 éves gazda – Négyvessiné 65 éves, volt háztartási alkalmazott, Bodrogkeresztúr, in: DOBOS 1970, 216.; vö.: a belzi rebbe, Reb Jiszráel Dov Rokeach temetésén 1926-ban egy keresztény földbirtokosról írt varsói Moment című lap, aki a temetésen be kívánta mutatni egészséges fiát, akiről az orvosok már lemondtak, mielőtt a rebbéhez fordult volna. A rebbe ugyanis azt tanácsolta neki, hogy utazzon át Bécsbe, és az Isten majd megsegíti. *Zsidó Újság* 1926. nov. 19. 5.

74 *Zsidó Újság* 1926. március 5., 3.–4.

75 *Zsidó Újság* 1931. márc. 3./ 1. – Tehillim = zsoltár, értsd: végig a 150 zsoltárt, azaz a Zsoltárok könyvét.

76 Az ortodox sajtó a vallási hagyományokat követve magyarul sem írta ki az Örökkévaló nevét.

77 *Orthodox Zsidó Újság* 1941. márc. 10./ 5.

78 E nehezen modellálható egyéni, kisközösségi rítusok bizonyos számú rítuselemből épülnek fel, melyek egyrészt az Örökkévalót dicsőítik, másrészt az egyéni krízist értelmezik át a kanonizált szövegek tükrében, harmadrészt az elhunytá emlékeznek, miközben környezetük és saját életútjuk kríziseinek kó-dolt, tömörített tárgyi lenyomatát hagyják hátra. GLESZER 2006.

lozási évfordulójára.⁷⁹ Ezeken a környéken élő *rebbeik*, *cádíkok* szintén megjelentek, akiket tömegesen kerestek fel, többek között keresztény tisztelők is.⁸⁰ A magyarországi *ortodoxia* e „*zsidó-búcsú*”-kon hivatalos szinten képviseltette magát. Így vált a leglátogatottabbnak számító *kállói jahrzeit* országos közgyűlések meghirdetett időpontjává.⁸¹ Az első világháború után pedig a jelentősebb zárandoklatokhoz a határország is igazodott ideiglenes vízumok és átkelőhelyek megnyitásával.⁸² Ezek a »búcsújárók« lehetőleg minden akadályt leküzdöttek, hogy megjelenhessenek *rebbeik* halálozási évfordulóján.⁸³ A távozó zárandokok pedig a *cádíkok* fényképészek által készített, s a temetők mellett megjelenő kegyzseresek által árusított képeit vihették magukkal, amelyeket ezt követően őrző-védő funkcióban használtak.⁸⁴

A jámbor hívek tömege mellett a jelentősebb Talmud-iskolák, *jesivák* is sokszor a *cádíkként* tisztelt mesterük halálozási évfordulóin tartották megemlékezéseiket, országos egyesületeik találkozóit, amikor az egykori növendékek elzarándokoltak mesterük sírjához.⁸⁵ E zárandoklat intenzitásában változást csak a *vészorkorszak* idején az 1943–44-es év hozott.⁸⁶

ZARÁNDOKLAT A MAGYARORSZÁGI VALLÁSI ÚJJÁÉLEDEST KÖVETŐEN

A *vészorkorszakot* kis számban túlélő vidéki *ortodox* és *chászid* közösségek elvándorlására részben a második világháború végén, részben pedig 1952-ig került sor, melyet végérvényesen egy újabb, 1956-ban bekövetkező kivándorlási hullám zárt le.⁸⁷ Az elvándorolt és külföldön újjászerveződött közösségek esetében a *cádík*-sírok látogatása az 1980-as évek második feléig kisebb intenzitású volt.⁸⁸ Szervezett formát pedig az 1990-es évek vallási újjáéledése által nyújtott keretek közt öltött.⁸⁹ Ebben az időszakban a *cádík*-sírlátogatások (*kéveróveszek*) átstrukturálódása mind a látogatók különböző csoportjainak megjelenésében, mind pedig egyazon tér eltérő módon történő használatában

79 *Zsidó Újság* 1927. jún. 17./ 5.; *Zsidó Újság* 1928. jún. 1./ 5.; *Zsidó Újság* 1928. jún. 8./ 14.; *Zsidó Újság* 1928. aug. 17./ 6.; *Zsidó Újság* 1928. aug. 24./ 2–3.; *Zsidó Újság* 1929. márc. 29./ 4.; *Zsidó Újság* 1929. jún. 21./ 5.; *Zsidó Újság* 1929. jún. 28./ 8–9.; *Zsidó Újság* 1929. aug. 23./ 1.; *Orthodox Zsidó Újság* 1939. jún. 1./ 5., 7.; *Orthodox Zsidó Újság* 1941. márc. 10./ 5.; *Orthodox Zsidó Újság* 1943. jún. 17./ 7.

80 *Orthodox Zsidó Újság* 1939. márc. 1./ 5. Keresztények élő *rebbeik*hez is zárandokoltak egyéni krízishelyzetük idején. Vö.: *Bodrog-parti Hírek* 1995 május, különszám, 3, 7.

81 *Zsidó Újság* 1926. márc. 5./ 3–4., *Zsidó Újság* 1928. febr. 24., 10., *Zsidó Újság* 1928. márc. 9./ 2–3., 4., *Zsidó Újság* 1928. márc. 16./ 10., *Zsidó Újság* 1932 márc. 22./ 12.

82 Liszka: *Zsidó Újság* 1926. ápr. 16./ 8., *Zsidó Újság* 1926. aug. 20./ 6., *Zsidó Újság* 1926. szept. 8./ 4., Újhely: *Zsidó Újság* 1929. aug. 2./ 11.

83 GOLDBERGER 1908, 256.

84 BACSKAI 2004, 92.

85 GLEZSER 2005, 84–88.

86 *Orthodox Zsidó Újság* 1942. ápr. 24./ 7.; *Orthodox Zsidó Újság* 1943. május 10./ 7.; *Orthodox Zsidó Újság* 1943. aug. 10./ 6.; *Orthodox Zsidó Újság* 1944. márc. 10./ 7.

87 BACSKAI 2004, 167–211.

88 A már említett bodrogkeresztúri és munkácsi példához hasonlóan Makó esetében szintén volt elszórtan sírlátogatás. A külföldről érkezők a Makón maradt utolsó chászid kocsmárossal vették fel a kapcsolatot, majd az 1980-as évek végétől egy keresztény könyvelővel, akit New Yorkból gyerekkori játszótársai kértek fel a helyi szervezés lebonyolítására.

89 A magyarországi zsidóság vallási újjáéledéséről lásd: PAPP 1999; PAPP 2003, 59–92.

tetten érhetővé vált. A látogatók ma már nem minden esetben zarándokok.⁹⁰ A korábbiaktól részben eltérően, különböző alkalmak, csoportok határolhatók el: egyéni/családi sírlátogatások; virtuális közösségek zarándoklatai, kirándulások – örökségturizmus; keresztény zarándokok; honismereti kirándulások gyakorlatban sokszor keveredő, szerepváltásokat feltételező kategóriáiként. Ezek során a látogatások is eltérően szerveződnek.

A VALLÁSI MOTIVÁCIÓJÚ CÁDIK-SÍRLÁTOGATÁSOK A MAGYARORSZÁGI ZSIDÓSÁG KÖRÉBEN

A magyarországi zsidóság a közösségi zarándoklatokon kisebb mértékben vesz részt. Többnyire aktuális krízishelyzethez, ritkábban *jahrzeithoz* kapcsolódóan egyéni leg egy adott zarándokhelyet keresnek fel, valamint nagyon kis számban e külföldi csoportok útjaihoz csatlakoznak. Ezek során elsősorban a vallási újjáéledés által megérintetteknel a *cádik*-sírlátogatások egyéni értelmezései tűnnek fel. „Ez családi dolog. – meséli egy 1955-ben született budapesti *neológ* orvos, aki a felsőoktatásban tanít, a *salgótárjáni gáonnál*, Deutsch Mózesnél (1844–1931) tett sírlátogatásairól – Kimegyünk. Lemegyünk Salgótárjába bármilyen okból. Beteglátogatás, vagy csak úgy, vagy évfordulók. Akkor lemegyünk, kimegyünk a temetőbe. És a temetőbe való járásnak egy része, hogy felkeressük a rokonok sírjait, és a pap bácsi sírját. (...) Nem is tudom, hogy mikor van a pap bácsi jorcájtja.” Más látogatások krízishelyzetekhez kötődnek, amelyeknél az elhunyt *cádik* segítőként jelenik meg. „Egy barátom beteg gyermekére gondoltam. Kisfiam szavaival élve sokszor. Most is nehéz leírni, hisz nem kértem az engedélyüket. – írja egy 1950-ben Erdélyben született, a miskolci *ortodox* hitközséghez tartozó festőművész, aki keresztény ismerőseit vitte el a *Keresztirer* sírjához – Azt gondoltam, hogy talán a rabbi segíthet, ha hiszünk benne. A huszadik éves leánya évekkkel ezelőtt lett beteg, de az okát nem találják, hogy miért. Kicsi gyermekkorától ismerem, és igen megható, amint egy nagyon szép és kedves fiatal lány, aki az életet igényli és szereti, napi gyógyszerkúrára szorul. Szinte havonta kórházba kerül. Úgy gondoltam, hogy elhívom őt szüleivel együtt Bodrogkeresztúrra.”⁹¹

A közbenjárás kérése az egyén számára fontos események kapcsán is feltűnhet. „Amikor ugye egyetemre jártam, akkor gyakorlatilag nem mentem mindig ki, de üzen-tem. (...) Szóban! Sőt a mai napig. Példa! Mondok egy konkrét példát, a mai példát. Mer ugye úgy az igazi. Holnap OKTV-zik⁹² a kisfiam. Bejutott a döntőbe. Húsz ember OKTV-zik, övé volt a legjobb eredmény az előfutamok során. Az országban az egyes szá-

90 Az itt tárgyalt chászid zarándoklat jellegű sírlátogatások mellett megjelentek az egyéni/családi geneológiai kutatásokat célzó utazások is, melyek később nem a chászid, ortodox irányzathoz tartozó egyének családi geneológiai honlapján kerültek bemutatásra. Bár ezek az igények tekintetében számos hasonlóságot mutatnak az ortodox, chászid, illetve sváb virtuális közösségekkel, ismertetésüktől a következőkben eltekintek.

Lásd: <http://www.loebtree.com/deutscha.html> http://members.aol.com/_ht_a/plinhardt/BREUER.htm; http://members.aol.com/_ht_a/Ujfeherto/index.htm http://www.geocities.com/winter_peter_4/cemeteries.html /letöltés ideje: 2005. 02. 28./, ill. magyarországi családfakutatásról: Gut Sábész 2005. febr. 25./ 1.

91 BORGÓ 2003, 106–107.

92 Országos Középiskolai Tanulmányi Verseny.

mú. Szóltam a nővéremnek, ugyan szóljon a nagynénémnek, hogy menjem ki a pap bácsihoz Salgótarjánba, és mondja el, hogy hát figyeljünk már egy picit oda, mert hogy hát a Marci holnap megy. Ez olyan viccesen komolyan megy, ez a dolog.” – meséli a fent említett budapesti *neológ* orvos a *salgótarjáni gáon*, Deutsch Mózes kapcsán.

A magyarországi *cádik*oknak, a *chászid* „gyökereknek” az újraértelmezése az alakuló – új alternatívát kereső, külföldi eredetű irányzat, a pesti *Chábád Lubávic*s esetében is jelentőssé válik.⁹³ A Magyarországra látogató, külföldön újjáalakult *ortodox* közösségek zarándokútjainak példájára e közösség kezdeményezéseként is megjelenik a *cádik*-sírok felkeresése. Ennek során az örökségturizmus kap hangsúlyos szerepet. A *Pesti Jesiva* a Kárpátokba vezetett zarándokútja kapcsán, a készülő útról szóló hirdetésben a felkeresendő régió egykori *chászid* jelentőségét hangsúlyozta, valamint azt, hogy az út során lehetőség nyílik „felkutatni a kárpátaljai chászidizmus és zsidó élet múltját és jelenét”.⁹⁴ Egy évvel korábban, 2003-ban Tokajon töltött hétvégéjük programjában szintén ilyen jellegű körút szerepelt: a hét első napján, vasárnap a Tokaj-hegylajki *rebbe*-sírokat látogatták végig.⁹⁵

A *cádik*-sírok látogatásának a vallási újjáéledésben ugyanakkor megjelenhetnek a teljesen alternatív, egvéni értelmezései is. „Van egy hölgy, aki évente többször jön le [Pestről]. Az becsomagolja magát plédbe, és 8–10 órát ott fekszik a szarkofág... úgymond előtte.” – meséli egy 1949-ben *ortodox* családban született, Nagykállon élő hölgy az *Alter Kalever* (1751–1821) egyik sírlátogatójáról.

A KÜLFÖLDRE KERÜLT MAGYARORSZÁGI ORTODOX KÖZÖSSÉGEK TAGJAINAK VISSZALÁTOGATÁSAI

A külföldre elszármazott *ortodox*, *chászid* zarándokok sírlátogatásai egy választott útvonal mentén szerveződnek, s egyszerre több sirt látogatnak meg, többnyire egy adott *jahrzeit*hez kötődően. A virtuális közösségek⁹⁶ identitásához kapcsolódó zarándokok során elsősorban neves *rebbe*k/*cádik*ok sírjait keresik fel. Ezek átnyúlnak a

93 A mozgalom helyi képviselőinél hangsúlyosan jelennek meg a magyarországi *rebbe*k, akikkel múltbéli kapcsolatokat keresnek, családfák <http://www.zsido.com/zstsz/chaszid%20csaladfa.pdf> /letöltés ideje: 2006. 01. 17./, egykori Talmud-iskolákban megjelenő, e diskurzusban felértékelődő, a mozgalomhoz köthető hagyomány ismeretére való hivatkozás, VINCZE 2005, 88–90, 94–95., de zarándoklatokon való részvétel által is. <http://www.zsido.com/tokaj/tokaj.htm> Esetükben hasonló szerepet tölt be a Williamsburg-i kállói *rebbe*vel tartott kapcsolat is. Gut Sabesz 2004. március 5., 1–2.

94 Gut Sabesz 2004. április 23., 3.; Gut Sabesz 2004. május 14., 2.

95 <http://www.zsido.com/tokaj/tokaj.htm> /letöltés ideje: 2006. 01. 17./

96 A vészorkszakot túlélő, otthont máshol kereső egykori magyarországi közösségek tudati tényezőkre alapozva sok esetben újból létrehozták „egykori” közösségeiket, amelyeket az egykori település vagy irányzat nevével jeleztek. Ilyen például Montreal mellett Nyírtass, amely lélekszámát tekintve összehasonlíthatatlanul nagyobb, mint a kis nyírségi falu, vagy a pápai közösség, amelynek több intézménye van New Yorkban: Williamsburgban és a Boro Parkban, jesivája pedig a Westchester megyebeli Kirjat Papan található. E pápai jesiva a vészorkszakot követően Szombathelyen nyílt meg, ahonnan Antwerpenbe, majd 1951-ben New Yorkba költözött. Hasonlóan Debrecen, Szarvas, Nagykálló, Makó, Munkács, Kraszna, Huszt, Sopron, (Máramaros)Sziget, Szatmár(németi) emléke is fellelhető, mely utóbbi jelentős konzervatív *chászid* irányzat nevévé is vált. Ezek olykor együtt élők, vagy csupán *jahrzeit*ek alkalmával találkozó, kapcsolatot levelezőlistákon tartó közösségek, olykor pedig csak tanházak, titulu-

határokon, miközben a határon túli területek, valamint az ukrainai, szlovákiai és lengyelországi egykori *chászid* rebbék sírjai szintén az útvonal részét képezhetik. Ezek a vallási és örökségturizmus gyakran összemósódó formáit mutatják.⁹⁷ Történhetnek erre a célra kialakult izraeli vagy amerikai utazási irodák⁹⁸ vagy a virtuális közösség⁹⁹ szervezésében,¹⁰⁰ kisebb csoportok vagy néhány ember útjaként. A nevesebb kelet-középeurópai rebbék halálzási évforduló köré tehető, irodai szervezésben történő utak – több lehetséges útvonalat felkínálva – megjelennek a New York-i és izraeli *ortodox*, *chászid* sajtó hasábjain. Közülük Magyarországot is érintő egyik legjelentősebb út a *lizsenszki* (Lezajsk-Lengyelország) rebbe: *Reb Elimelech* (1717–1787), *ádár* 21-ére eső *jaehrzeitjához* kapcsolódik. Ennek keretében a lengyelországi Belz, Kern útirány mellett másik lehetséges, s egyben rugalmasan változó alternatívaként jelenik meg Huszt, Máramarosziget, Szatmárnémeti, újabban pedig Dés. Ez az útirány magyarországi zárandokhelyek felé halad tovább.¹⁰¹ Ugyanakkor a Budapestről induló útvonalak is igen gyakoriak, melyeknél a repülővel, kisebb részt vasúton érkezők bérelt kocsikkal, fogadott autóbuszokkal folytatják útjukat. Az alkalmi fuvarozók mellett a fővárosban kisebb csoportok zárandoklataira specializálódott vállalkozások is kialakultak, melyek szintén a zárandokok igényeihez igazodva, előre megbeszélt útvonal mentén keresik fel a magyarországi *cádik*-sírokat, *ortodox* temetőket.¹⁰² „Magyarországon is van egy úgynevezett kiskör és egy úgynevezett nagykör. – meséli egy 1957-ben született vidéki *ortodox* temetőgondnok – (...) kiskör, az Budapestről jön lefelé, Mád, Bodrogkeresztúr, Liszke és Sátorlajaujhel. A nagykör, az tartalmazza a kiskört, ezen kívül Újfehértó, Racfert, úgy szokták emlegetni, akkor Kálló, Nagykálló, Balmazújváros, oda is sokan mennek, Nyíregyháza... (...) Kálló környékén van egy pár település. Akkor itt nem messze Kisvárda, s... /Nyírtass, ami... – szól közbe egy budapesti sofőr – Hajdúnánás, Hajdúdorog, [ahol felkeresnek] néhány családot./” A határokon átvélő zárandokútjairól a fuvarozást vállalkozásszerűen folytató egyik pesti sofőr a 2003-as *új helyi jaehrzeiton* a következőket meséli: „Szlovákiában szoktam [zarándokokat vinni] Pozsonyba. (...) Azt külön szokták. Az egy fél napos Pestről. És itt ezen a részen Kassára. Lengyelországban pedig Lizsenszkbe, Rimanov, Lancut, Dinov, Szánsz, az most Novi Szánsz, és Krakko. Innen Budapestről. A többit, azt szokták inkább onnan intézni. (...) Makó, az egy külön fuvar, mert az úgy egy kicsit kiesik.”

sok formájában megőrzött emlékek. BACSKAI 1997, 172. DEUTSCH 2002, 125–128, 161–162. GREEN 1995, 212. MOSKOVITS 1999, 35–36. ORBÁN 2004, 46.

97 Vö.: ILYÉS 2003, 51–56. ORBÁN 2004, és PUSZTAI 1998, 13–23.

98 Vö.: BACSKAI 1995, 18.

99 Tudati közösségek, amelyek esetében a virtuális ellentétpárját nem a „valós” képezi, inkább arra utal, hogy a fő közösségszervező erő nem a közös lakóhely. A közösségszerveződést sokkal inkább tudati tényezők határozzák meg, ez esetben az elszármazás tudata, valamint a Magyarországon nyugvó rebbe hagyományaihoz és sírházhoz való kötődés. Így e közösségek nem jelentenek lakóhely szerinti közösségeket, a kapcsolattartás pedig a távközlés, a közösségi kiadványok és találkozók által valósul meg.

100 Vö.: BACSKAI 1997, 149–181.

101 Bacskai Sándor szíves közlése.

102 Ez alapítványi keretek között (pl. /Ávotenu/ אבותינו – Heritage Foundation for Preservation of Jewish Cemeteries) és helyi kezdeményezésként is megjelenhet (pl. Jewish Visitor Service www.jewishvisitorsservice.com)

E látogatások időzítése a zarándokok részéről, a *vészkorszak* előtti zarándokgyakorlathoz hasonlóan, a neves *rebbe*k várható érkezéséhez is igazodhat.¹⁰³ „Hát előző estétől már szoktak. Van, aki eleve minden évben úgy szokott jönni, hogy már előző este eljön. – meséli az 5763. liturgikus évi *új helyi jahrzeit*on egy *ortodox levita* családból származó temetőgondnok – Hát, ő nem akar itt lenni, mikor a tömeg van. Na most, ez mindig attól függ, hogy érkezik meg a rabbi.¹⁰⁴ A repülőgép a nagy csoporttal. (...) már mint mondtam, most nem jön a nagy rabbi, és olyankor kevesebben, sokkal kevesebben jönnek. (...) beteg, öregember már, és mos már beteg, és így... A fia, az biztos jön, a legidősebb fia. Már vele is elég sokan szoktak jönni, csak ő... koránt sincs még akkora tekintélye, mint a papának.”

A virtuális közösség útja esetenként a *rebbe* honlapján is megjelenhet, mint a Williamsburg-i *nagykállói rebbének* a *kállói cádik* 2004-es *jahrzeit*jára tett látogatásának esetében, ahol a *rebbe* részletes útitervét követően a csatlakozni szándékozók számára az utazás szervezőinek elérhetőségét is megadták.¹⁰⁵ E *rebbe*, az általános tendenciától eltérően a vallási újjáéledés által megérintettek számára, az 5764. és 5765. liturgikus évben a temetőlátogatásait megelőző budapesti tartózkodása során nyilvános fogadóórákat is tartott, ahol áldásért, tanácsadásért lehetett felkeresni. Ennek keretében olyan helyeket is felkeresett, ahol zsidó fiatalok szoktak összejönni, valamint mindhárom zsidó iskolát meglátogatta. Az időpontokról legutóbbi látogatása során plakátok adtak hírt a fővárosi hitközségek egy részében.

A neves *cádikok* sírjait felkereső külföldi zarándokok látogatásai során az emlékezés mellett hangsúlyosan jelennek meg az egyéni krízishelyzetek, mint motiváló tényezők. „Elmondok neked egy történetet itt a kéréssel kapcsolatban, amiről... ami egy kicsit meglepő, de igaz. Én éltem végig, én láttam végig. – meséli az egyik temetőgondnok *Jismách Mose*¹⁰⁶ (1759–1841) *jahrzeit*ján az 5763. liturgiai évben Újhelyen – És... Nem tudom, te emlékszel arra a fiatal házaspárra? /a barátjához, aki zarándokokat fuvaroz/ Fiatal házaspár? Elég fiatalok voltak. Kijelentették az orvosok ott Amerikába, hogy a hölgynek nem lehet gyermeke, kész, passz! Nem lehet gyereke, mert mindkét petevezeték elzáródva. Nyolc évig jártak ide, kilencedik évbe megjelentek egy csecsemővel. Tizedik évre egy másikkal. /nevetve/ Szóval... (...) Minden évben jönnek azóta is. Amerikából. Azóta már a harmadik gyerek is meglett.” Az aggregénység ugyanúgy krízishelyzetként jelenhet meg hagyományos közösségekben, mivel emiatt nem teljesíthetik a családalapítás és a hagyomány továbbadásának parancsát. „Egy kövér embernek az anyja, az járt több helyre, mert nem tudta megnősíteni, mert hát olyan alkata volt, hogy hát nem biztos, hogy valaki hozzámegy feleségül. – meséli egy tokaji *ortodox* férfi – És ő járt, és akkor gyártotta a kvitliket, és akkor tett mindenüve, ahogy imádkozott, hogy meg tudja házasítani a fiát. És akkor ment Lizenszkbe, ment Szencke, ment Liskára, ment Újhelbe, ment... (...) A végén sikerült.”

103 A rebbe-k leszármazottai és a Magyarországon nyugvó cádikok sírjai fontos szerepet játszanak a külföldön továbbélő, gyakran szétszórtnak, több helyütt lakó tudati közösségek szerveződésében. GLESZER 2005, 77–104. Vö: <http://www.mzsh.hu/ortlap.html> /letöltés ideje: 2006. 01. 19./

104 A szatmári rebbe.

105 <http://www.kaalov.com/schedule.html> /letöltés ideje: 2004. 11. 18./ (Kalever Rebbe shlita Traveling to Hungary with Hundreds of Chassidim, for the Yahrtzeit of Rebbe Eizikel Kalever zatzal by: F. Blum)

106 Mose Teitelbaum, akit a fő művének címe után neveznek így.

A külföldről érkezők családi sírlátogatásainak útvonalát a felmenők nyughelye rajzolja meg, amelybe jelentősebb *rebbe*k sírjait is beilleszthetik. Egy New York-ból érkező idős *szatmári chászid* hölgy a 2004-es *újhelyi jahrzeiton* ekképp mesél a férjével megtett útvonalukról: „A sárrétudvariba [voltunk], az én apukám ott fekszik. A rabbi volt ottan. Tehát ide [Újhelyre Jiszmách Mose jahrzeitjára] jöttünk. Most megyünk Keresztúrbá.¹⁰⁷ És van Hajdúdorogon nagyapánk, és Újfehértón szintén nagyapánk. (...) Néha megyünk Kállóba. (...) Újhelyből szoktunk átmenni (...) a szlovák határon a Mihaiba,¹⁰⁸ és aztán a Csecsovec,¹⁰⁹ mindenütt nagyapáim fekszenek. (...) ezek mind *cádikok*, mind rabbik, mind nagy rabbik voltak.” Ezek a nyughelyek egyben a hátrahagyott vidékhez való kötődés helyei s terei is, amint ez egy Boro Park-ból (USA) visszalátogató *zarándok* esetében is hangsúlyossá vált: „...édesapám a fején kapott lövést (...) de életben maradt 1954-ig. A budapesti Gránátos utcai temetőben van eltemetve, az anyai nagyapám mellett, és velük egy vonalban, a temető közepe táján, ott fekszik az anyai nagyanyám. Más is, de ez is köt az anyaföldhöz. Nekem is az a véleményem, mint a néhai dr. Scheiber Sándornak,¹¹⁰ hogy minket nem a föld űzött el.”¹¹¹

Ezek az utazások változatos formákat öltenek a bérelt személyautóval, kusbusszal megtett temetőlátogatásoktól, a nyugat-európai családi, vagy egyéni gépkocsis utazásokon keresztül, a repülővel érkező családok, férőhelyeket csak töredékében kihasználó, nap 24 óráját a buszon töltő útjaikig, amelyek során többnyire tartós élelmet hoznak magukkal, vagy néhány budapesti kóser étterem szolgáltatásait veszik igénybe. Az első nyíregyházi *ortodox* rabbi, Friedmann Ignác Izraelben élő leszármazottainak hitközségi keretek közt lezajló *jahrzeitja* ugyanakkor e családi *zarándoklatok* egyedi esetének számít, amelyhez a *minjánt* (מינאנט)¹¹² és a *sze'udát micvá* (סעודת מצוה)¹¹³ közösségét a nyíregyházi „*status quo*” hitközség férfi tagjai nyújtják.¹¹⁴

„A RABBI BÁCSI” – KERESZTÉNY ZARÁNDOKOK A CÁDIKOK SÍRJAINÁL

E látogatócsoportok mellett feltűnnek a *cádik* sírját egyéni krízishelyzet idején felkereső környékbéli keresztény *zarándokok* is – akikről a *vészkorszak* előtti és utáni időszakra vonatkozóan szintén találhatók irodalmi utalások.¹¹⁵ Keresztúri látogatók között „magyarok vannak olyanok, akik kérték, hogy menjek már el velük, és leírták a kérést, oda bedobták. És akkor megsegítette őket a rabbi.” – meséli a temetőgondnok. „Mai napig [nem zsidók] is eljönnek. (...) – meséli egy *ortodox* idős hölgy az újhelyi te-

107 Mivel a férje a keresztúri rabbi leszármazottja. (Bacsikai Sándor utólagosan hozzáfűzött szíves közlése)

108 Legényemihályi.

109 Gálszécs.

110 Dr. Scheiber Sándor professzor (1913–1985), a budapesti Rabbiképző igazgatója.

111 Dr. Farkas Ervin, Boro Park, Budapest. In: BACSKAI 2004: 106.

112 Az ilyenkor mondandó Kádis és Kél mólé ráchámim ugyanis csak 10 zsidó férfi által alkotott közösségekben hangozhat el.

113 – a rituális étkezés

114 Lásd: www.nyirzsido.fw.hu /letöltés ideje: 2005. 02. 28./

115 DOBOS 1970, 211–212, 218; DOBOS 1990, 31–32, 36.; vö.: *Bodrog-parti Hírek* 1995 május, különszám, 3, 7.

metőben Mose Teitelbaum sírjánál, akihez a *chászid történetek* is kötnek keresztény látogatókat, többek között Kossuth Lajost is – Most is, hogy takarítottuk itten a dolgokat, és nagyon szépen megkértek, hogy... három hölgy is, hogy... nem akárkik, tanárnők. Úgyhogy engedjem meg. Mondtam: »Kendőt legyen szíves tenni a fejére, mert különben nem lehet beengedni magukat, mert asszonyok.« Mert ha lányok, bejöhettek. (...) Hát, csak annyit kértek, hogy bemehessenek, hogy megnézzék, a csodarabbi hol fekszik. Mert ők hallottak annyi sok jót erről, hogy gyógyított. Az orvos lemondott a betegről, és elvitték hozzá, és meggyógyította. (...) Hát, eljönnek. És olyan boldogok, ha beengedem őket ide. Hát, imádkoznak. Hát az ő vallásuk szerint. Ugye, én nem szólhatok nekik, hát ők azt tudják, ők azt imádkozzák. Én másat imádkozok, amit én ismerek. Én az Örökkévalót kérem, ők meg az Istenkét, meg mit tudom én, Máriát.” E látogatások többnyire a környékben élő keresztények egyéni krízishelyzeteihez kötődnek. „Vannak, akik telefonálnak, hogy J., had menjünk be, mert problémáink vannak. Beengedem. – meséli Nagyállón egy helyi *ortodox* családból származó hölgy – »Semmi gond, tedd föl a sapkát, kösd be a fejed. Jöhetsz, nemzetközi.« (...) Amikor lemegy egy református, meg egy katolikus, vagy egy jehova, hát, amit ő akar, azt mondja.”

Ennek során a csodarabbikat többnyire a közvetítők sorába illesztik be. Egyik református adatközlőmnél *Reb Sájale* a katolikus páduai Szent Antal mellett tűnt fel. Az idős hölgy Miatyánkot és Hiszekegyet mondott, mielőtt unokájának a „*rabbi bácsi*” segítségét kérte volna. Katolikus ismerőse viszont csak saját szavaival mondta el kérését a *keresztúri rebbe* sírjánál. Itt időnként kerítésen bedobott magyar nyelvű cédulákra is akadnak a gondnokok.

„CSODARABBI NYOMÁBAN” – ÖRÖKSÉGTURIZMUS ÉS HONISMERETI LÁTOGATÁSOK A CÁDIK-SÍROKNÁL

Az örökségturizmushoz köthető, magyarországi zsidó vagy keresztény, illetve nem vallási alapon szerveződő honismereti kiránduló csoportok, amelyek megjelenése már teljes egészében a vallási újjáéledéshez kapcsolódik, szintén e sírok látogatói közé sorolhatók. „Iskolai látogatások vannak, tehát osztályok jönnek. – meséli a fent említett kállói hölgy – A környékről, a megyéből, volt hogy Budapestről is. Teljes osztályok jönnek, mert ugye most nagyon az Ótestamentumról... vagy nagyon népszerűek... (...) Mikor látják, hogy kvitlik vannak ottan, kérdezik, hogy azok mik. És akkor elmondom, hogy... hogy nézzék, hát ha van valami kívánságuk, olyan (...) akkor írják le, és akkó tegyék le oda.” „Őt pedig... ez a Káin Józsefet pedig a vasutasok látogatják állandóan. Itt van az eredeti sírköve. Most állították neki. (...) Mert vasútépítő mérnök volt, és ő csinálta meg a vasutat Szabolcs-Szatmár megyében.” Némely kirándulás esetében a vallási újjáéledés új értelmezéseinek keretében az örökségturizmus és a honismereti látogatás motivációi együtt tűnnek fel. „Voltunk az iskolával. – meséli egy budapesti zsidó iskola *neológ* tanárnője – A Sch.-ben tanítók óraadóként, és a Sch.-es tanárokkal voltunk tavaly *csodarabbi nyomában* így azon a részen, Sátoraljaújhely, Olaszliszka, Tokaj, ott végiglátogattunk egy csomó csodarabbi-sírt. /G.N.: Kirándulás volt?/ Tanári kirándulás. (...) Voltak, akik tettek le kvitlitket.”

Hasonló kirándulásokat a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület is szervezett Tokaj-hegyalján, utóbb pedig Makón, ahol a várost a tudósítás „csodarabbik földjeként” aposztrofálta.¹¹⁶

Ezek közé illeszthető az a látogatás is, amelyről a makói *rebbe* kapcsán számolt be az egyik temetőgondnok 2004-ben. Itt ugyanis egy szegedi katolikus kirándulócsoporthoz tett látogatást a város csodarabbijához, *Ohel Mose*hoz, Vorhand Mózeshez (1880–1944) és egykori *ortodox* zsidósághoz kötődő helyeken.

E zarándokhelyek a népszerűsítő turisztikai kiadványokban és a települések honlapjain is megjelennek.¹¹⁷

VÁLTOZÁSOK – ÉRTELMEZÉSEK

A zsidó népi jámborsággal megjelenő új zarándokgyakorlat Magyarországon a 19. század közepére vált intenzívvé. Ez a 20. század első felében mind kiterjedtebb, s változatosabb formát öltött. Az igénybevett infrastruktúra, a megmozgatott tömegek nagysága, az egyes helyek vonzáskörzete, valamint néhány külsőség folytán a keresztény környezet szemében a búcsújárások párhuzamaként jelent meg.

E zarándokgyakorlat, melynek a *vészkorszak*, majd az új társadalmi berendezkedés vetett véget – az 1990-es évek vallási újjáéledésének keretében ismét megújult, s különböző csoportokra terjedt ki. Szerkezetében, funkciójában azonban jelentős változások következtek be, mint ahogyan a benne résztvevő csoportok is jelentős változásokon mentek keresztül. Még korábban e látogatások vallási értelmezése szinte kizárólagos volt, addig az ezredfordulóra e zarándokhelyek eltérő használata, a látogatások eltérő jellege figyelhető meg. A zarándoklatok egyéni vallásosság által meghatározott módja mellett szembetűnő e helyek profán értelmezése. E sírokat – kisebb mértékben – a korábbi társadalmi berendezkedés alatt is látogató, külföldre vándorolt vidéki *ortodoxia* hagyományos zarándoklatkonceptiója mellett feltűnnek e síroknál a honismerethez vagy az örökségturizmushoz sorolható látogatások is. Ugyanakkor e zarándokgyakorlat a vallási újjáéledésben egy lehetséges alternatívát is képez a felmenők vallásához való visszatalálás, s az egyén vallásosságának kialakítása során, a külföldön élő hagyományos közösségek fennmaradásában pedig meghatározó szerepet kap.

Sajátos jelenségnek, a fentiekől eltérő értelmezésnek tekintendő a kereszténység különböző irányzataihoz tartozó személyek vallási motivációjú látogatása, *rebbe*khez való viszonya. Ehhez alapot a *csodarabbik* mediátori szerepköre nyújthatott. A *cádikok* felekezettől független segítsége a falusi zsidó közösségek környezetükkel való együttélését is megkönnyíthette egykor,¹¹⁸ ma pedig a keresztény látogatásokat többnyire az egyéni krízishelyzet és egy korábbi gyakorlat helyi emléke motiválhatja, mely során a *csodarabbi* az égbéli közbenjárók körébe illeszkedik be.

116 Mazsike Hírlevél 2005. november, 8–9., ill.: www.mzsh.hu/hirek.html /letöltés ideje: 2006. 01. 18./

117 Lásd ORBÁN 1991, 74–88; ORBÁN 2003, 76–82. ORBÁN 2004., és www.netelek.hu/midi4you/liszka/liszst.html; www.satoraljaihely.hu/turizmus/latnivalok/zsido_temeto.htm; www.interdnet.hu/Zsido/UJELET/archiv/u980603.html; http://www.zsido.hu/guide/guide_has.htm

118 Vö.: SZARVAS 2000, 641.

BACSKAI SÁNDOR

1997 *Egy lépés Jeruzsálem felé*. New York – Budapest – Jeruzsálem, Múlt és Jövő (149–181.)

2004 *Az első nap*. Emlékképek az ortodox zsidóságról. Budapest: Múlt és Jövő.

BILU, Yoram

2001 A Moroccan Jewish Shine in Israel. In: *The Life of Judaism*. Edited by Harvey E. Goldberg. Berkeley, University of California Press. (195–212.)

BORGÓ

2003 Újabb levél Kőbányai Jánosnak, *Múlt és Jövő* 2003/ 3. (106–107.)

BORSÁNYI-SCHMIDT FERENC

2003 Chaszidizmus – a zsidó misztika újkori virágzása, *Remény* 2003/ 3. (32–36.)

BUBER, MARTIN – PFEIFFER, IZSÁK

1943 *Száz chaszid történet*. Budapest: Magyar Zsidók Pro Palesztina Szövetsége.

DEUTSCH GÁBOR

2002 *Ajtónytás*. Deutsch Gábor válogatott írásai. Budapest: Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetem.

DOBOS ILONA

1970 A „csodarabbi” a magyar népmondában. *MIOK Évkönyv 1970*. (211–221.)

1990 A csodarabbi alakja a néphagyományban, in: KRÍZA ILDIKÓ (szerk.): *A hagyomány kötelékében*. Budapest: Akadémiai. (31–37.)

FÉNER TAMÁS – SCHEIBER SÁNDOR

1984 „...és beszéld el fiadnak...” Zsidó hagyományok Magyarországon. Budapest, Corvina.

GANZFRIED, SLOMO

1934–1937 *Kicur sulchán áruch* (קצור שלחן ערוך) A Sulchán aruch kivonata a szöveg mellett közölt magyar fordítással. II. kötet, A sabbosz és ünnepek szabályai (דיני שבת ויום טוב) Várpalota, Ford. és kiad. Dr. Singer Leó főrabbi.

GLESZER NORBERT

2005 „Zsidó búcsú” – jahrzeit – „világtalálkozó” Egy rítus szerepe a Magyarországról elszármazott zsidó virtuális közösségek életében. In: *Néprajzi Látóhatár*, XIV. 1–2. (77–104.)

2006 *Üzenetek e világból. A kvitli elhelyezésének ritualizálása a magyarországi cádik-síroknál*. In: Barna Gábor (szerk.): *Rítus és ünnep*. Szegedi Vallástudományi Könyvtár 15. Szeged: Kairosz. (in print)

GOLDBERGER IZIDOR

1908 *Zsidó búcsú Ujhelyen*. IMIT Évkönyv 1908. (251–256.)

GREEN, ARTHUR

1995 *Satmar Hasidism*. In: Eliade, Mircea (Editor in CHIEF): *The Encyclopedia of Religion*. Volume 5. New York: Simon & Schuster Mecomillan. (212.)

HAUMANN, HEIKO

2002 *A keleti zsidóság története*. (Das Geschichte der Ostjuden) Budapest: Osiris.

ILYÉS ZOLTÁN

2003 *Az emlékezés és az újratanulás terei – a „honvagyuturizmus” mint tér- és identitás-szervezés*. In: FEJŐS ZOLTÁN – SZIJÁRTÓ ZSOLT (szerk.): *Helye(in)k, tár-*

gya(in)k, képe(in)k. A turizmus társadalomtudományos magyarázata. Budapest, Néprajzi Múzeum (51–56.) (http://www.mtaki.hu/tanulmanyok/ilyes_zoltan/)

KELEMEN ADOLF

1906 *Jeruzsálemi utam.* IMIT Évkönyv 1906. (176–204.)

KRAUSZ SÁMUEL

1902 *Átoktáblák.* Ethnographia 1902. (145–156.)

1930: *Magyarországi úti kép a múlt századból.* IMIT Évkönyv 1930. (79–89.)

MOSKOVITS, CVI

1999 *Jesivák Magyarországon. Adalékok a zsidó hitközségek 1944. áprilisi összeírásának történeti értékeléséhez.* Hungaria Judaica 15. Szerk.: KOMORÓCZY GÉZA Budapest, MTA Judaisztikai Kutatócsoport.

OLÁH JÁNOS

1999 *Judaisztika I. Ünnepek, emléknapiak, gyász- és böjtnapok, nevezetes napok.* Budapest, Filum.

ORBÁN Ferenc

1991 *Magyarország zsidó emlékei, nevezetességei.* Budapest, Panoráma.

2003 *Magyar zsidó útikönyv.* Budapest, Makkabi.

2004 *Magyar zsidó zarándokkönyv.* Budapest: Chábád Lubávics Zsidó Nevelési és Oktatási Egyesület.

PAPP RICHÁRD

1999 *Magyar–zsidó revival? Kulturális antropológiai válaszlehetőségek egy budapesti zsidó közösség életének tükrében.* (www.mtaki.hu/tanulmanyok/papp_richard/) (2005. 03. 08.)

2003 *Vallási tradíciók és kisebbségi kultúra a Kárpát-medencében.* In: Tabula 2003 6(1) (59–92.) (http://www.mtaki.hu/tanulmanyok/papp_richard/)

POSNER, ZALMAN I.

1994 *A zsidó gondolkodásmód. (Think Jewish) Hogyan látja a chaszidizmus a ma világát?* Budapest: Chabad Lubavics Zsidó Nevelési és Oktatási Egyesület.

PUSZTAI BERTALAN

1998 *Vallás és turizmus.* In: FEJŐS ZOLTÁN (szerk.): *A turizmus mint kulturális rendszer.* Budapest, Néprajzi Múzeum (13–23.)

RAJ TAMÁS

1999 *100+1 jiddis szó.* Budapest: Makkabi.

SZARVAS ZSUZSA

2000 *Hagyományos közösség – modernizációs foglalkozás. A bodrogkeresztúri zsidóság szerepe a borkereskedelemében.* In: CSERI MIKLÓS – KÓSA LÁSZLÓ – T. BERECSKI IBOLYA (szerk.): *Paraszti múlt és jelen az ezredfordulón.* A Magyar Néprajzi Társaság 2000. október 10–12. között megrendezett néprajzi vándorgyűlésének előadásai. Szentendre, Magyar Néprajzi Társaság – Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum. (637–643.)

UJVÁRI PÉTER (szerk.)

2000 *Magyar zsidó lexikon.* Budapest: Makkabi.

INTERMAN, ALAN

1999 *Zsidó hagyományok lexikona.* (Dictionary of Jewish Lore and Legend) Budapest: Helikon.

VINCZE KATA ZSÓFIA

2005 *A zsidó valláshoz való visszatérők Budapesten. A hagyománytól való elszakadás és a báál tsuvá jelenség kérdései. Doktori disszertáció — Néprajzi Doktori Iskola — Magyar és Összehasonlító Folklorisztika Doktori Iskola. (kézirat a ELTE-BTK Néprajzi Tanszéki Könyvtárában)*

NORBERT GLESZER

JEWISH PILGRIMAGES TODAY
RESTRUCTURING OF PILGRIMAGES TO MIRACLE-WORKING RABBIS
AT THE TURN OF THE CENTURY

During the 19th-20th centuries several significant pilgrimage sites related to *Jewish folk piety* developed in the territory of historical Hungary. Mainly the pilgrimage traditions of Jewish communities living in the countryside were active and diversified. In 1944 the Holocaust put an end to this intensive practice of pilgrimage. After World War II pilgrimage traditions were revived. However, by the middle of the 1950s the pilgrimage practice came to a complete end, due to the new social structure, as well as to the emigration of traditional Jewish communities surviving the Holocaust.

Then in the 1990s, due to the religious revival characteristic of the age, Jewish pilgrimage practice of the kind also came to life again, nonetheless, by this time participating communities had changed, as well as parallel practices and new interpretations had appeared within the tradition. Traditions related to miracle-working rabbis are just about to change in Jewish communities in Hungary, since the social structure of Jewish communities has also altered.

Present paper discusses this presently changing tradition.



1. kép: A közösségi hagyományokat az USA-ban továbbvivő szatmári és a munkácsi rebbe Budapesten, 1982-ben. (fotó: Lackó András, www.sofar.hu)



3. kép: Imádkozó fiatal chászid férfi Ohel Mose (Mose Vorhand) makói cádik sírkövénél a halálozási évfordulón, az 5764. liturgikus évben Makón (2004)



4. kép: Az Izraelben élő makói rebbe és kísérete, a dédapja: Ohel Mose sírjánál Makón, az 5764. liturgikus évben, a halálozási évfordulón. (2004)



5. kép: Sírlátogató család Ausztriából a makói cádik nyughelyénél az 5764. liturgikus évben, a 60. halálozási évfordulón. (2004)



6. kép: Imádkozók Nyíregyházán Friedmann Ignác, első helyi ortodox rabbi Jahrzeitján az 5764. liturgikus évben. (2004) (fotó: Tóth-Ábri Péter (www.nyirzsido.fw.hu))



2. kép: A szatmári rebbe, Mose Teitelbaum, a dinasztiaalapító sátorlajújhelyi cádik halálózási évfordulóján Újhelyen, 1984-ben. Kezében kérőcédulákat tart, amelyeket a sírra szokás helyezni. (fotó: Lackó András, www.sofar.hu)



8. kép: 5764. elul hava – a bűnbánati időszakra való készülés és a cádik-sírlátogatások ideje – budapesti sírlátogató Simon Oppenheimer rabbi sírjánál. (2004)



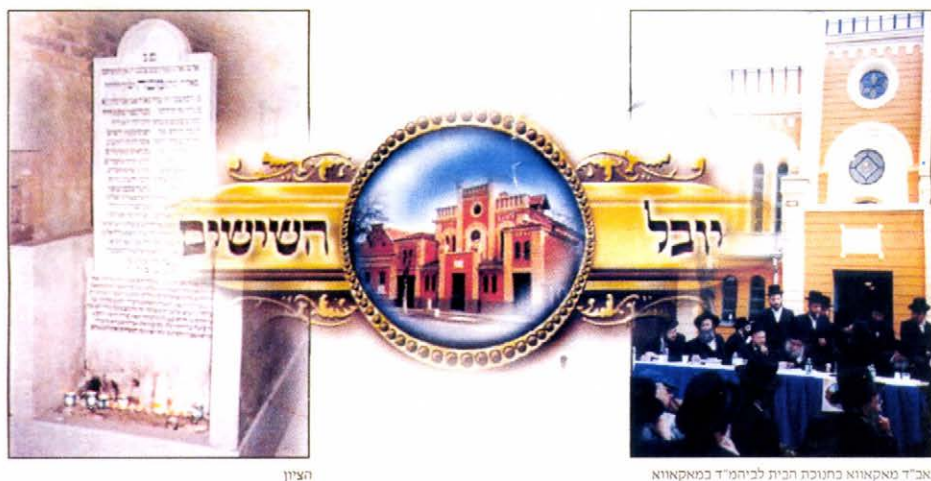
7. kép: Kiránduló magyarországi vidéki zsidó házaspár és szatmári chászidok: Teitelbaum-leszármazottak Mose Teitelbaum Jahrzeitján az 5764. liturgikus évben Sátoraljaújhelyen. (2004)



9. kép: Vidéki neológ hitközségi kirándulás a kállói cádik: Eizik Taub sírjánál, 5763. elul havában. (2003)



10. kép: „Rebi Jesájele Keresztírer – Zhutot jehi álenu.” (Bodrogkeresztúri Steiner Saje rabbi – az érdemei legyenek rajtunk.) A keresztúri csodarabbitt: Reb Sájelét ábrázoló kép napjainkból. (Tokaj-Hegyaljai Zsidó Hagyományörző Egyesület, www.zsidohagyomany.fw.hu)

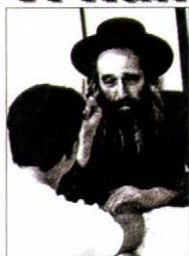


הציון

נאב"ד מאקאווא בתנוכת הבית לביהמ"ד במאקאווא

11. kép: Jovél hasisim – 60. évforduló. Kép az ivrit nyelvű chászid sajtóban a makói világtalálkozóóról és zarándoklatról. A közösségi szimbólumként megjelenő helyek: balról Mose Vorhand sírköve és kvitli-ládája (A sírkő), jobbról a felújított makói orthodox zsinagóga, a 2002-es avató résztvevőivel (A makói bét-din feje a makói bét-hamidrás avatóján Makón), középpütt az aktuális évfordulót jelölő felirattal és a felújított zsinagóga stilizált rajzával. (The Whol Word 2004. jún. 4., 25.)

A kállói Rebbe Budapesten!



Bárkit szívesen fogad

- Tanácsadásra
- Beszélgetésre
- Áldásadásra

Soha vissza nem térő alkalom!



A Rabbi Úr fogadóórái:

- 16-án hétfőn, 17 - 22 óráig a Kazinczy utcai Zsinagógában (Dob u. 35)
- 17-én kedden, 17 - 20 óráig a Szóda kávézóban (Wesselényi utca 18.)
- 18-án szerdán, 17 - 22 óráig a Micve klubban, Budán (Frankel Leó u. 49.)

További információ: R P 06/20-

12. kép: Plakát a Williamsburgban élő kállói rebbe 2005. évi budapesti látogatásáról.



13. kép: Cikkillusztráció a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület Hírlevelének 2005. novemberi számából. (XVII. évf. 9. szám 8–9.)



NAGY MÁRTA

A MAGYARORSZÁGI MACEDOVLAHOK REGIONÁLIS TUDATA A MŰALKOTÁSOK TÜKRÉBEN¹

A macedovlachok (köznelvi szóhasználatnál cincárok), a 4. századtól Macedóniában letelepült vlach népelemek, nyelv és kultúra tekintetében jórészt hellenizálódott le származottai. Magyarországi megjelenésük a 16. századra tehető, amikor a török hódítók nyomában, majd a későbbi évszázadokban folyamatosan érkeztek a törökök balkáni mozgásának függvényében. Főképpen kereskedelemmel, átmenő-, tranzitkereskedelemmel foglalkoztak. Kezdetben nem telepedtek le állandó jelleggel az ország területén, ez csak a Hűségeskü (1774) után következett be.² Egyházközségeket a magyarországi ortodox diaszpóra más tagjaival, főképpen a görögökkel (Pest, Gyöngyös stb.) együtt alkottak, de románokkal (Békés) és szerbekkel (Ráckeve, Hódmezővásárhely stb.) is. Legközelebb a görögökhöz állottak, hiszen az évszázadok alatt nyelv és kultúra tekintetében elgörögösödtek.

Görög műveltségükre utal például, hogy az 1783-tól, a szerbekétől külön működő pesti görög iskola első tanítója Anasztáziosz Kapitanovics személyében vlach származású volt.³ Vlach identitásukat azonban a görögökkel szemben is őrizték, aminek bizonyítéka, hogy a pesti vlachok 1795-ben megállapodtak az egyházközség másik csoportját alkotó görögökkel abban, hogy a görög pap mellett románul is tudó macedovlach papot is alkalmaznak.⁴ A pesti vlachok elérték azt is, hogy a Helytartó Tanács 1808. július 25-én 16194. számú rendeletével engedélyezte külön vlach iskola fölállítását, továbbá a román nyelv liturgikus használatát is minden második vasárnapon.⁵

1 Az írás a jelenlegi Magyarországon fellelhető anyagot vizsgálja.

2 1774-ben Mária Terézia királynő a további görög tőkekiáramlást megakadályozandóan hűségeskü letételére kötelezte a birodalomban élő görögöket és macedovlachokat. A török illetőségről való lemondás egyet jelentett a kedvező vámtarifák elvesztésével, ezért a görögök egy része visszaköltözött az óhazába, míg azok, akiket családi kapcsolataik, gazdasági vállalkozásaik Magyarországhoz kötöttek, letették a hűségesküt és a birodalom alattvalóivá váltak. NAGY M.: *Căi de asimilare în arta bisericească a diasporei grecești din Ungaria*. In: *Dilema Europei Centrale: Conviețuire sau coexistență*. Collecția Minorități 6, red. resp. E. R. Colta, Arad, 2004, 319.

3 FÜVES Ö.: *A pesti görög-román iskolák*. In: *Magyar Pedagógia*, 1971/ 1-2, 135.

4 FÜVES Ö.: *A pesti görög kommunitas 1802. évi alapító szerződése*. In: *Antik Tanulmányok*, 1973, XX/2, 197.

5 FÜVES 1971, 136.

Szülőföldjükhöz, Macedóniához való kötődésük a nyelv és a liturgikus gyakorlat mellett az egyházművészet területén is kifejezésre jutott, tudatuk meghatározó eleme volt. Ennek megnyilatkozásai többfélék.

- Templomaik díszítéséhez az óhazából, Macedóniából hívtak ikonfestő mestereket, akik természetesen macedovlach származásúak: Mitrofan zografot,⁶ Dojranból Hrisztoforosz Zefart,⁷ Grabovából Joann Grabovant,⁸ Janko Halkozovićot,⁹ Moszchopoliszból a Magyarországon ráckevei festőknek nevezett festőcsoportot.¹⁰
- A ráckeveiek alkalmazásában más tekintetben is kifejezésre jut a macedóniai kötődés: azokban az 1760-as 70-es években, amelyekben a ráckeveiek Magyarországon működtek, az erős nyugati hatás alatt álló ortodox barokk festészet volt divatos. A ráckevei festők nem ezt a barokkos irányt követték, hanem a magyarországi macedovlach megrendelők konzervatív ízlését kielégítve az óhaza hagyományos későbizánci stílusát művelték itt is.
- Kifejeződik a kötődés a tematikában is: a vlachok által megrendelt képzőművészeti alkotásokon például előszeretettel jelenítettek meg olyan szenteket, akik főképpen Macedóniában voltak kedveltek, mint például: Nagy Szent Konsztantinosz, Szent Heléna, Szent Naum, Szent Marina.
- A hazánkba került vlachok származásukra egyenesen büszkék voltak, erre utal, hogy a mecénási tevékenységüket megörökítő feliratokon, például a miskolci templom Mária trónján, az aranyoztatást támogató Jorgosz Koisszióriu a feliraton fontosnak tartotta megemlíteni szülővárosát: „*A jelen trónt készítette és aranyoztatta a moszchopoliszi Koisszióriu úr, felesége Eszter és szülei örök emlékére. Miskolc, 1807. április*”.¹¹

A Macedóniához, mint szülőföldhöz való ragaszkodáson belül igen jól lokalizálható annak egy bizonyos régiójához, az ohridi térséghez fűződő különleges kötődés. Ez a kötődés különösen az észak-magyarországi egyházközségek részéről nyilvánult meg, és kulminált Szent Naum kultuszában. Szent Naumot a magyarországi macedovlachok földijükhöz tekintették azért, mert Macedóniának éppen azon a táján tevékenykedett, ahonnan ők is származtak.

Szent Naum Kirill és Metód tanítványaként tanító, térítő tevékenységet fejtett ki Macedóniában. Élete vége felé monostort alapított az Ohridi-tó partján és itt is halt meg 900. december 23-án. Ereklýéinek ez a monostor az őrzési helye.¹² Tisztelete a kö-

6 NAGY M.: *A magyarországi görög diaszpóra egyházművészeti emlékei I. Ikonok, ikonosztázionok*, Debrecen, 1998, 67–69.

7 СТОЈАНОВИЋ, Д.: *Хронолошки преглед Жефаровићевог живота и рада*. In: Дело Христофора Жефаровића. Галерија Матице Српске. Нови Сад, MCMLXI (1961), 76.

8 МИКИЋ, О.: *Јован Четиревић-Грабован*. In: *Мајстори прелазно периода српског сликарства 18 века*. Нови Сад, 1981, 24–31.

9 МИКИЋ, О.: *Јанко Халкозовић*. In: *Мајстори прелазног периода српског сликарства 18 века*. Нови Сад, 1981, 79–87.

10 ПЕТКОВИЋ, С.: *Живопис цркве Успења у Српском Ковину (Ráczkve-y)*. In: *Зборник за друштвене науке Матице Српске* 23, Нови Сад, 1959, 46–73.

11 A feliratot közli: KÁRPÁTI L.: Az ortodox templom ikonjai és liturgikus tárgyai. In: *A miskolci orthodox templom és sírkertje*. Szerk. DOBROSSY I., Miskolc, 2002, 69.

12 NAGY M.: *The iconography of Saint Nahum in the icons of the workshop of Ráckeve*. In: *Niš and Byzantium*. Ed. M., РАКОЦИЈА, Niš, 2006, 325–326.

zépkorban elsősorban itt terjedt el, de a 18. században kultusza Magyarországra tevődött át.¹³ Lássuk ennek a tiszteletnek a formáit.

A Karlócai Metropóliában egyedül Miskolcon működött 1754-től olyan kápolna, amelyet Szent Naum tiszteletére szenteltek föl,¹⁴ de a korabeli iratok már korábról, 1726-ban megemlékeznek a miskolci Szent Naum egyházzól.¹⁵ A gyöngyösi macedovlach közösség is Szent Naumnak ajánlotta 1809-ben fölépített templomát (és feltehetőleg az előtte 1784-től működő kápolnáját is). A miskolci egyházközség és a Szent Naum-monostor közötti kapcsolatot tette „élővé” a miskolci Szent Naum-kápolnában 1754-től szolgáló Bendella Mihalisz kalugyer személye, aki az ohridi Szent Naum-monostorból érkezett.¹⁶

Szent Naum más tekintetben is népszerű volt az észak-magyarországi macedovlachok körében. Az anyakönyvek tanúsága szerint az 1760–1800-ig tartó időszakban a miskolci macedovlach-görög közösségben a Naum volt a második leggyakrabban használatos név.¹⁷

Szent Naum tiszteletéről tanúskodnak az öt ábrázoló *képzőművészeti alkotások* is.

A miskolci egyházközségben két 1743-ból való Szent Naumot megjelenítő metszet őrződött meg. A nagyobb méretű, ez ideig publikálatlan metszet (1. kép) görög nyelvű felirata¹⁸ magyarul:

Szent Atyánk, csodatévő Naum ezen jelenetekkel körülvelt ikonja, mely a legszentebb Konsztantinosz archimandrita úr támogatásával és igen nemes és derék, Moszchopoliszból való Bikerasz Saul fiának –, Naum úrnak a költségén készült, felajánlotta ugyanő Szent Naum monostorában. 1743. Hrisztofor Zefar felügyelete alatt.

A metszet megrendelője a Naum monostorától nem távoli Moszchopoliszból való Naum, Bikerasz Saul fia. Bikerasz Naum védőszentjének, a monostor alapítójának, Szent Naumnak a nevét viseli. A metszet készítését a Szent Naum-monostor archimandritája, Konsztantinosz támogatta. A metszet készítője a macedóniai származású művész, a macedovlach Hrisztoforosz Zefar volt. A metszet nyomódúcát is Miskolcon őrzik,¹⁹ ami arra utal, hogy itt készítették a levonatokat.

A téma, a megrendelő, a támogató, és a készítő mester személyén keresztül az észak-magyarországi régió és az ohridi térség szoros kapcsolata mutatkozik tehát meg. De a kötődés nem egyirányú, nemcsak Miskolcra vezet az ohridi térségbe, hiszen a mecénás, Bikerasz Naum úr a metszetet a Szent Naum-monostorban ajánlotta föl, ami által a kör bezárult, az idegenbe szakadt vlachok szimbolikusan hazatértek.

13 ДАВИДОВ, Д.: *Култ светог Наума у Будимској Епархији*. In: ДАВИДОВ, Д.: *Споменици Будимске Епархије*. Београд. 1990, 167–168.

14 DOBROSSY I.: *Lelkeszek és tisztségviselők az ortodox egyházközségekben a XVIII. század elejétől a XX. század közepéig*. In: DOBROSSY szerk., Miskolc, 2002, 93.

15 A korabeli dokumentumok szerint a miskolci görög közösségben 1726. május 16-án történt az első temetés és a szertartást a Szent Naum egyházközség szerzetes papja, Theodóziosz végezte: B-A-Z m. Lt. IX. 3. Nr. 2.. 380. In: DOBROSSY I., *A miskolci templom építéstörténete. A templom, mint a hitélet központja*. In: DOBROSSY szerk., Miskolc, 2002, 18.

16 DOBROSSY I.: *A miskolci templom építéstörténete. A templom, mint a hitélet központja*. In: DOBROSSY szerk., Miskolc, 2002, 18.

17 KECSKÉS J.: *Naum, egy patrocíniumi név szerepe a miskolci görög keleti kolónia névadásában*. In: *Névtani Értesítő* 21, 1999, 249.

18 A görög nyelvű feliratozás a macedovlachok görög kultúrájáról tanúskodik.

19 KÁRPÁTI L.: *Az ortodox templom ikonjai és liturgikus tárgyai*. In: DOBROSSY szerk., Miskolc, 2002. 64.

Lássuk a *képi ábrázolást*. A kompozíció horizontálisan két egységre tagolódik. A felső kétharmados egység képvisel egy tárgytípust, a tulajdonképpeni szélképes papírikont. A 16 szélképen Szent Naum csodatettei elevenednek meg főképpen macedóniai tájakon. A bal alsó szélképen nagyobb léptékben ábrázolva megjelenik a Macedóniában népszerű Szent, Marina is. A középképen maga Naum látható, amint szerzetesi öltözkében, jobb kezét az imádkozás ősi orans mozdulatába emeli, baljával pedig a mellette kisebb léptékben ábrázolt monostorának a katolikonjára mutat.

A kompozíció alsó, egyharmados egységének középpontjában, kiemelten, egy hegy-csúcsra helyezve már nem csupán a katolikon, hanem az egész monostor jelenik meg az Ohridi-tó előtt. A monostoregyüttes körül hegyvonulatok lábánál, kisebb léptékben a környező települések (Pestani, Pogradets, Ohrid stb.) távlati képe rajzolódik ki.

A megrendelő számára igen fontos lehetett a monostor megjelenítése. Ennek hangsúlyos földézése érdekében föláldoztatta a művésszel a hagiografikus ikontípus hagyományos kompozicionális elrendezését is, mely a szélképeket körbefuttatja a keret vonalán, és a Szent attribútumait mellette-alatta, de mindenképpen a középképbe építetten helyezi el.

Megállapíthatjuk tehát, hogy a metszet motívumai Naum személyén keresztül az óhazai tájakat idézik föl, azok múltját (Naum csodatettei által), a hangsúlyozott topografikus elem (a monostor által pedig) jelenét is és ezek össze is kapcsolódnak.

A szentek emléknapjainak megünneplése „megállítja az időt. Jelenvalóvá teszi a múltat, hiszen az ünnepben összekapcsolódik a tegnap és a ma, s az ünnep egyúttal előrevetíti a jövő egységét is”.²⁰ Az ünnep elengedhetetlen tartozéka a Szent képi megjelenítése, mely által szintén megvalósul az idő három pillanatának az összekapcsolódása. Ez azonban esetünkben motiváltabb egy szent emléknapjának általános megünneplésénél. Szent Naum tisztelete ugyanis nemcsak Naum, hanem a miskolci vlachok múltját és természetesen a jelenét is, sőt ezen idők helyszíneit, az óházát és az újházát is magába foglalja. A Szent ünnepe tehát ebben az esetben sokkal személyre, közösségre szabottabb.

A metszet művészileg tökéletesebb változatát is elkészítette Hrisztoforosz Zefar még ugyanabban az 1743-as esztendőben. Ennek a kisebb méretű nyomatnak (2. kép) a görög nyelvű felirata magyarul:

Szent Naum atyánk ezen ikonja, mely Istentől áldott és sok csodával ékeskedik, része metszetett Konsztantinosz archimandrita úr költségén, és kinyomatott Mihail Gotounisz úr kegyessége folytán, mely ikon adatik a Szent Naum monostornak, saját szülei emlékére. 1743. június 29. napján. Hrisztofor Zefar, illír zográf felügyelete alatt – Toma Messmer által Bécsben.

Az előző metszet készítettőinek szereplői közül megjelenik Konsztantinosz archimandrita, itt már mecénásként. A másik mecénás Mihail Gotounisz, a miskolci közösség tagja. Az előrajzoló H. Zefar személye is ugyanaz.²¹ Megjelenik még a metsző, Toma Messmer, aki később Zefar állandó társa lesz. A metszet az előzőhöz hasonlóan a Naum-monostornak adatik.

A megrendelő, Mihail Gotounisz, neve szerint nem kötődik Naum monostorához, mint az előző metszet mecénása Bikerasz Naum. Illetősége révén azonban Mihail

20 BARNA G.: *Szenttisztelet. Bevezető gondolatok*. In: *Szenttisztelet*. Szerk.: BARNA G., Szeged, 2001, 14.

21 Itt saját magát „illír zográf”-ként említi, aminek a tárgyalása kívül esik értekezésünk tárgykörén.

Gotinisz kötődik Miskolchoz. Származása és jelenlegi lakóhelye okán Bikerasz Naumhoz hasonlóan személye szintén a két régiót kapcsolja össze.

A képi megformálás apróbb változtatásoktól eltekintve (mint idősebb korú Naum-ábrázolás, az alsó sorban a szélképek sorrendjének a megváltoztatása, és a képmezőt körbeüelő barokkos ornamentika alkalmazása²² – fönt Deészisz-jelenettel dúsítottan), azonos az előzővel.

Szent Naumnak számos ikonja lelhető föl különböző görög-macedovlach egyházközségekben (hódmezővásárhelyi, pesti, gyöngyösi, székesfehérvári, egri), a legtöbb azonban a gyöngyösi és a miskolci egyházközség megrendelésére készült. Miskolcon az ikonfalban és a karzat mellvédjén is megfestették Szent Naumot. Ábrázolásain – a metszetekhez hasonlóan – monostorával együtt jelenik meg.

A legnagyobb számú Szent Naumot ábrázoló ikon a ráckevei festőcsoport mestereinek a keze alól került ki. Az ohridi térségből származó ráckeveiek által festett Szent Naum-ikonokon tehát – a metszetekhez hasonlóan – egybekapcsolódik a téma (Szent Naum személye), hagyományos késő bizánci óhazai festői stílusuk, a megrendelő vlach közösség, és a térségből származó festők alakja.

Az ikonokon, mint például a *gyöngyösin* (3. kép), Szent Naum szerzetesi öltözkében, bal kezében pásztorbottal és missziós munkájára utaló nyitott tekerccsel²³ jelenik meg, amint kitárt jobbjaival áldást oszt. Kitárt jobbjá alatt ohridi temploma látható. A kitárt karral történő áldás osztó mozdulat a pártfogás és a közbenjárás gondolatával kapcsolható össze, ennek a gondolatnak a külsődleges és közvetlen megnyilatkozása,²⁴ mely ez esetben templomának szól.²⁵

A *Székesfehérvárról* kikerült Naumot ábrázoló nagy hagiografikus ikonon a templom a kitár kar alól átkerült Naum másik oldalára. „A templom ezáltal a bal kézben tartott tekerccs alatt, a pásztorbot mellett, mintegy Naum attribútumaként jelenik meg.” Ezen az ikonon az áldás, a pártfogás, a közbenjárás, a védelem nem templomának, hanem egyértelműen a megrendelő személyének, a megrendelő közösségnek szól. Legtisztábban ez a gondolat a *hódmezővásárhelyi* táblán (4. kép) jelenik meg, amelyen a templomot már nem is festették meg. Az áldás, a pártfogás által mintegy a szülőföld, az óhaza védelme valósul meg az idegenbe szakadt macedovlachok számára. Szent Naum közbenjáró szerepe által pedig a keresztényi lét céljának lehetősége, az örök létbe vezető út csillan föl.

Bármely szent „ereklyéinek felkeresése a közösségi összetartás szimbóluma is, ahol a szent és amikor a szent közvetítő hatalma is megnyilvánul”.²⁶ A szent hatalma és közvetítő szerepe ikonja által is megvalósul, hiszen az ikonban a hívő számára az ábrázolt Szent jelenlét válik. Tisztelete, imádata előhívja tehát a közösségi összetartás érzését is, ami ez esetben motiválódik az egyazon helyről való származásnak, és ebből következően az együvé tartozásnak az érzésével.

22 Érezhető ezen a metszeten a bécsi művészeti környezet hatása. Az előző metszet jóval hagyományörzőbb, nem tartalmaz barokkos motívumokat.

23 Ennek görög nyelvű szövege magyarul: Mt 16,24: *Ekkor monda Jézus az ő tanítványainak: Ha valaki jöni akar én utánam, tagadja meg magát és vegye fel az ő keresztyét és kövesen engem.*

24 NAGY 2006, 337.

25 NAGY 2006, 337–338.

26 BARNA G., *Szenttisztelet. Bevezető gondolatok.* In: BARNA szerk., Szeged, 2001, 3.

Ohridi Szent Naum magyarországi képzőművészeti tiszteletében tehát „többletként”, csak a magyarországi macedovlachok Naum tiszteletére jellemző sajátossággként jelentkezik a szülőföldre kötődés motívuma, másrészt, a magyarországi macedovlachok szülőföldre kötődésének kifejeződésében „többletként”, sajátossággként nyilvánul meg, hogy egy Szent, ohridi Naum képzőművészeti tisztelete által is megnyilatkozik.

Összegzőképpen megállapíthatjuk, hogy Szent Naum magyarországi ikontisztelete magába foglalja az óhaza-újhaza közötti kapcsolat kifejeződését a múlt-jelen-jövő egyidejű megélése által, továbbá a közösségként együvé tartozás érzését, és mindez összegződik az áldás, a pártfogás és a szülőhaza védelmének megnyilatkozásában.

MÁRTA NAGY

REGIONAL IDENTITY OF MACEDOVLAHS IN HUNGARY AS REFLECTED IN WORKS OF ART

Macedovlachs (Cincars in vernacular) are linguistically and culturally Hellenized Vlachs settled in Macedonia from the 4th century. Following the Turks they appeared in Hungary in the 16th century. In the following centuries they migrated to Hungary continuously depending on the Turkish movements in the Balkan. Their main occupation was transit trade. They settled permanently after 1774, the year of the so called Loyalty Vow. They formed parishes with members of other Orthodox nationalities in Hungary, mainly with Greeks (Pest, Gyöngyös, etc.), or Romanians (Békés) and Serbs (Ráckeve, Hódmezővásárhely, etc.).

Saint Naum being a student of Sts. Cyril and Methodius acted as a teacher and a missionary in Macedonia. At the end of his life he founded a monastery at the shore of Lake Ohrid and died there on 23rd December 900.

The veneration of Saint Naum through his icons in Hungary reflects the relation between the old and new homeland, furthermore, it stresses the feeling of community identity.



1. kép: Hrisztofor Zefar: Szent Naum életének jeleneteivel.
1743, Magyar Ortodox Múzeum, Miskolc



2. kép: Hrisztofor Zefar-Toma Messmer: Szent Naum életének jeleneteivel.
1743. június 29., Magyar Ortodox Múzeum, Miskolc



3. kép: Ráckevei festő: Szent Naum.

A gyöngyösi templomból. 1760-as évek második fele, Magyar Ortodox Múzeum, Miskolc



4. kép: Ráckevei festő: Szent Naum életének jeleneteivel.
A hódmezővásárhelyi templomból. 1770 körül, Szerb Egyházművészeti Gyűjtemény, Szentendre.



SOMORJAI ÁDÁM OSB

ADALÉKOK KELEMEN KRIZOSZTOM PANNONHALMI FŐAPÁT
KINEVEZÉSÉHEZ ÉS LEMONDÁSAIHOZ

Várszegi Imre Asztrik Püspök,
Pannonhalmi Főapát Úrnak,
Kelemen Krizosztom monográfusának
ajánlom

Kelemen Krizosztom pannonhalmi főapát (1929–1950) két kinevezésének és négy lemondásának története máig le nem zárt kérdésként maradt meg a Magyar Bencés Kongregáció tagjainak emlékeztetésében csakúgy, mint a róla szóló monográfiában.¹

Újabb adatokat eddig a S. Anselmo Bencés Prímásapátság² (APr) és a Szerzetesi Kongregáció (CIVCSVA)³ levéltárában találtam. Utóbbi a kutatók előtt a minket illető periódusra vonatkozóan 2006 szeptemberében nyílt meg. Ez a beszámoló az első ered-

1 VÁRSZEGI IMRE ASZTRIK OSB: *Kelemen Krizosztom pannonhalmi főapát (1929–1950)*, in: *Pannonhalmi Főapátok 1.* (METEM Könyvek 2.) Budapest, 1990. 229–361. A rendi megújulás munkása (1928–1929–1933) c. fejezet, i. m., 256–261.

2 A S. Anselmo Prímásapátság XIII. Leó pápa határozott szándékából és – nagyrészt – bőkezűségéből, mint a Boldog XI. Ince által 1687-ben alapított Szent Anzelm Főiskola jogutódja –, 1892–1900 között épült a római Aventinus dombon, két korábbi bencés apátság: a Szent Adalbert kapcsán a magyar szakirodalomban is fellelhető Szent Elek és Bonifác apátság, valamint a magyar szakirodalomban kevésbé ismert, S. Maria del Priorato perjelség közvetlen közelében. (Utóbbi egykor Cluny római rendháza volt, jelenleg a Szuverén Máltai Lovagrend egyik fontos intézménye.) 1893-tól a XIII. Leó által felállított Bencés Konföderáció primás apátjának rezidenciája. L. ENGELBERT, PIUS OSB: *A Római Szent Anzelm Bencés Kollégium. Az első száz év rövid története (1888–1988)*, (Rendtörténeti Füzetek 8) Pannonhalmi 2004. 276 l. – A két másik bencés apátság történetéhez: *Monasticon Italiae. Repertorio topo-bibliografico dei monasteri italiani, I. Roma e Lazio*, Szerk. F. CARAFFA, Centro Storico Benedettino Italiano, Cesena 1981. Nr. 47: SS. Bonifacio e Alessio all'Aventino, 46–47. l. Nr. 111: S. Maria in Aventino, 63. l.

3 „Congregazione per gli Istituti di Vita Consacrata e le Società di Vita Apostolica”. Alapította V. Szixtusz pápa 1586-ban: „S. Congregatio super consultationibus regularium”. 1601-ben egyesítve a Püspöki Kongregációval: „Congregatio pro consultationibus episcoporum et aliorum praelatorum”. 1908-ban X. Szent Piusz pápa különválasztotta: Congregazione dei Religiosi (Szerzetesi Kongregáció). 1967-ben VI. Pál pápa (*Regimine Ecclesiae Universae* konstitúció) a világi intézmények ügyeinek intézését is rábízta: „Congregazione per i Religiosi e gli Istituti Secolari” (rövidítve: CRIS). 1988-ban II. János Pál Pápa (*Pastor Bonus* konstitúció) a nevét hivatalosan Megszentelt Élet Intézményei és az Apostoli Élet Társaságai Kongregációjára változtatta. L. *Annuario Pontificio*, 2006. 1873–1874; L. még: ERDŐ P.: *Egyház-jog*, Budapest 1991. 233. – A hétköznapi használatban továbbra is: Szerzetesi Kongregáció. Levéltári anyaga 1908-ig a Vatikáni Titkos Levéltárban, 1908-tól a Kongregáció székhelyén (Róma, Piazza Pio XII, 3.) található. A kutatás jelenleg XI. Piusz pápaságának végéig, tehát 1939-ig kérhető.

mények fölfedezésének jegyében született. Reményeink szerint további adatokat találhatunk a Vatikáni Titkos Levéltárban (ASV – Archivio Segreto Vaticano), részben az államtitkársági *fondo* vonatkozó éveiben (Fondo Segreteria di Stato), részben a budapesti Apostoli Nunciatura *fondójában*. A Püspöki Kongregáció levéltárának tanulmányozásához nem kaptam kutatási engedélyt, de Francesco Monterisi érsek, a Püspöki Kongregáció titkára 2006 februárjában telefonon arról értesített, hogy nincs ott más, csak a kinevezési okirat.

Kelemen Krizosztomot 1929-ben főapáti koadjutornak nevezték ki, majd a szívbeteg Bárdos Remig főapát 1932. május 12-én bekövetkezett halálát követően, 1933-ban, főapátnak.

Első lemondása koadjutorrá való kinevezése előtt menekülés formájában történik: jelentkezik a karmelita rendbe.⁴ Ettől Orsenigo nuncius 1929. június 29-én eltiltja.⁵ 1929 nyár végén már koadjutor.

Második lemondását írásban 1932. november 10-én fektette le⁶ és küldte meg az apostoli nuncius útján a Szentatyának, másolatban (alighanem postai úton) Fidelis von Stotzingen⁷ primás apátnak. Mivel késett az utód kinevezése, gyenge egészségi állapotára hivatkozva így próbálta siettetni a maga részéről a folyamatot.

Harmadik lemondása 1939-ben,⁸ negyedik lemondása 1944⁹-ben kelt.

Mint ismeretes, mindegyik lemondási kísérlete sikertelen maradt, előbb XI. Piusz, majd XII. Piusz pápa bizalma töretlen maradt iránta.

Bizonytalanságához – egészségi állapotán túl – hozzájárult az a körülmény, hogy – bár, mint írja, Rotta nuncius efelől biztosította¹⁰ – a rendtársak ugyan őt választották meg, de ez sem az ő számára, sem a rendtársak számára nem volt magától értetődő, hiszen az első skrutinium után az összes szavazatot megküldték Budapestre, az Apostoli Nunciaturára. Csak most, sok évtizedes bizonytalanság után, a Szerzetesi Kongregáció

4 Az 1855-ben tartott apostoli vizitációt követően több rendtárs szigorúbb monostort választott, így Jób Tóbiás a karmelita rendbe ment át. L. SÓLYMOS Sz.: *Adalékok a Magyar Bencés Kongregáció 19. századi belső életéhez*, in: Uő, *Pannonhalma élete a XIX. században*. Összegyűjtött rendtörténeti tanulmányok (Rendtörténeti Füzetek 3). Pannonhalma 1999. 144–224. – Kelemen Krizosztom döntésének tehát volt egyfajta előzménye, amely szintén egy korábbi apostoli vizitáció után következett be. – A karmeliták maradtak alternatívának Mátyás Engelbert nemzedéke számára is, l. 1932. nov. 7-én kelt levelét a primás apáthoz (alább, Adattár, I. B 1.).

5 “Quid vis, desertor esse vis? Tu debes primus esse, qui aedificat Ordinem. Monachus es, Beatissimus Pater mandatum dat, tu obedire debes.” *Pro memoria*, idézi: VÁRSZEGI i. m., 259. A nuncius e szavai után csak egy válasza lehetett: “Fiat voluntas Dei” – I. h. – L. még Orsenigo nuncius ezt követő napon kelt jelentését, amelyben diplomatikusan fogalmaz: Adattár, II. 1929. 2.

6 L. Adattár, II. C 1.

7 Fidelis von Stotzingen sz. 1871. 1890-től bencés Beuronban. 1892–1898 között a S. Anselmo első hallgatói között szerepel. 1901-től a Beuron által alapított, Maria Laach apátság második apátjának választják. 1913. május 13-tól koadjutor primás apát, Hildebrand de Hemptinne első primás apát 1913. aug. 13-án bekövetkezett halálától 33 esztendőn át primás apát egészen halála napjáig: 1947. jan. 9-ig, sírja a római Campo Veranóban, a Szent Anzelm Kollégium sírjainál. ENGELBERT: i. m., 66 skk.

8 1939. okt. 23-i dátummal, 5933 jelzet alatt. Iratgyűjtő ikt.sz.: 7446/39, felirata: Congregazione Ungherese. Arciab. Crisostomo Kelemen, circa sua rinuncia.

9 1944. jan. 12-i dátummal, Szentatyához címzett levele, Szerzetesi Kongregáció levéltára (Archivio CIVCSVA), SR 5933. jelzet alatt, ikt. sz. 1656/1939. Iratgyűjtő ikt.sz.: 7446/39, felirata: Congregazione Ungherese. Arciab. Crisostomo Kelemen, circa sua rinuncia.

10 L. Adattár, I. A 7.

levéltárában őrzött szavazócédulák és azok összesítése ismeretében jutunk egzakt bizonyosságra: 193 szavazatból Kelemen Krizosztom Koadjutor kapta a legtöbbet, már az első skrutiniumban: 113 szavazatot első helyen.¹¹

A S. Anselmo levéltárában Kelemen Krizosztom koadjutor, majd főapát és Fidelis von Stotzingen primás apát közti levelezés anyagát találjuk meg. Ezt egészíti ki Mázy Engelbert tihanyi apát több levele a primás apáthoz és egy válasz-, ill. kérése, amelyben Von Stotzingen primás apát információt kér a koadjutorról. Van dokumentáció a kinevezéssel kapcsolatosan is, de ezek – Pizzardo érsek közleménye kivételével – másodpéldányok. (L. Adattár, I. C 3.)

A Szerzetesi Kongregáció levéltára Serédi Jusztinián OSB bíboros, hercegprimás, esztergomi érsek, Cesare Orsenigo, majd főleg Angelo Rotta budapesti apostoli nuncius, a Szerzetesi Kongregáció bíboros prefektusa, ill. érsek titkára, a Vatikáni Államtitkárság, valamint Fidelis von Stotzingen primás apát hivatali levelezését őrzi. Itt található Janota Cirill OSB generális prokurátor kézjegye is. Ezt az anyagot kronológiai rendbe tettük és a könnyebb áttekinthetőség kedvéért az egyes tárgyévek sorrendjében hoztuk.¹²

A tárgyalat témák: a választóképtalan részéről fölmerül az igény, hogy a megszokott módon, a statútumok szerint, három jelöltet állíthassanak, akik közül egyet nevez ki az Apostoli Szentszék. Mind Serédi bíboros hercegprimás, mind Rotta nuncius számára fontos a kormányhivatalok konszenzusának biztosítása, különösen is a bíróságoké, tekintettel az éveken át tartó perekre és arra, hogy a Rendet a törvény előtt szabályosan

11 L. Adattár, II. 1933. 4. – A Szerzetesi Kongregáció levéltára (Archivio CIVCSVA), SR 5933. jelzet alatt, ikt. sz. 5008/30 a vizitációs anyag részeként megtalálható az összes szavazócédula. Az ezeket kísérő olasz nyelvű elsárgult kéziratos feljegyzés magyar fordítása:

1. R. P. Kelemen Krizosztom (Koadjutor), 1. helyen: 113 szavazat, 2. helyen: 21 szavazat, 3. helyen: 17 szavazat;

2. R. P. Mattyasóczy Kasszián, 1. helyen: 32, 2. helyen: 36, 3. helyen: 22;

3. R. P. Sárközy Pál (Perjel), 1. helyen: 13, 2. helyen: 37, 3. helyen: 33 szavazat.

Ezenkívül: Jándi Bernardin 6; Gácsér J. Kalazant 4; Horváth Adám 4; Kúhár Flóris 4; Niszler Teodóz 3; Mázy Engelbert Apát 2 (1, 1); Balogh Albin 2; Janota Cirill 2 (2, 5); Erdélyi László 1; Szilágyi Oszkár 1; Strommer Viktorin 1; Boros Alán 1; (Lap hátulján folytatódik) Horváth Károly 1; Blazovich Jákó 1; Várkonyi Hildebrand 1; Kálovics Adorján 1.

Figyelmet érdemel a záróértékelés:

A Főapát-választáshoz a Konstitúciók a szavazatok abszolút többségét írják elő. 193 szavazatból az abszolút többség 97 szavazat. D. Kelemen Krizosztom Koadjutor Úr 113 szavazatot kapott első helyen, ennek következtében a Konstitúciók szerint meg van választva.

12 A generális prokurátor a szerzetesjogban és a gyakorlatban megfelel az ügyvivő, az ágens tisztének, jelen esetben a Pannonhalmi Szent Benedek-rend, azaz a Magyar Bencés Kongregáció hivatalos ügyeinek intézője az egyes vatikáni hivataloknál. "Stellvertreter einer geschäftsfähigen Person. der zu rechtsgeschäftlichem Handeln (CIC 124) im fremden Namen befähigt und berechtigt ist.", HÜLSKAMP, M.: *Prokurator*, in: Lexikon für Theologie und Kirche, 3. kiadás, 8 (1999) 622; L. még: BROECK G. VAN DEN: *Procuratore Generale*, in: Dizionario degli Istituti di Perfezione, VII (1973) 879–880; 881–882; RINCÓN T.: *Procuratore Generale: Il CIC²*, in: Dizionario degli Istituti di Perfezione, VII (1973) 882–883; DE PAOLIS V.: *Il procuratore generale*, in: *Informationes SCRIS* 11 (1985/1) 108–125. – Jelesebb prokurátorok: Haudek Ágoston OSB 1888–1891; Serédi Jusztinián OSB 1920–1927; Janota Cirill OSB 1928–1942; Békés Gellért OSB (1946–1966); Büki Gábor OSB (1966–1997). Vö. *A Magyar Bencés Kongregáció tagjai a római Szent Anzelm kollégiumban, 1888–1998*, in: SÖLYMOS i. m., 306–307. L. még. Uő: *A Magyar Bencés Kongregáció szerepe a római Szent Anzelm Kollégium és a Bencés Konföderáció létrejöttében*, in: MEV-REGNUM 7 (1996/1–2), 134–135.

megválasztott és megerősített főapátnak, ill. főapáti koadjutornak kell képviselnie. Ugyanakkor mind a nuncius, mind a Szerzetesi Kongregáció abban volt érdekelt, hogy a Magyar Bencés Kongregációban biztos kezekben folytatódjék a nemrég megkezdett szerzetesi reform. 1927–1929-ban ugyanis az összes magyarországi szerzetesrendre kiterjedt az apostoli vizitáció, amellyel P. Hubert Hansen verbita tartományfőnököt bízták meg,¹³ majd a Magyar Bencés Kongregáció házaiban következett apostoli vizitáció, amelyet Strohsacker göttweigi apát, apostoli delegátus végzett. Az Apostoli Szentszék a szerzetesi reform biztosítása érdekében, a főapátválasztó káptalan első fordulójának szavazatait figyelembe véve, élt a kinevezés jogával.

E levelezés ismertetése hozzájárul az ún. kánoni processzus folyamatának megismeréséhez, értékes adalék a főpapkinevezések körüli információs folyamat lefolytatásához. Bár a témát még nem merítettük ki teljesen, ezek alapján már bizonyossággal vonhatunk le megfelelő következtetéseket.

Az Apostoli Szentszék alaposan tájékozódott (figyelembe vette a Magyar Bencés Kongregáció főapátválasztó káptalanjának szavazatait, informálódott az esztergomi Bíboros Érsek, Prímás, a budapesti Apostoli Nuncius, a római Prímás Apát véleménye felől), ezt követően megkérdezte a Magyar Kir. Kormányt, amely nem támasztott nehézségeket, s csak ezután nevezte ki Kelemen Krizosztomot 1929-ben főapáti koadjutorrá, majd pedig, 1933-ban, főapáttá.

Sem a kinevezett főapát, sem a rendtársak nem ismerhették a választókáptalan eredményét, amely szerint az abszolút többség, 193 szavazóból 113, tehát a szavazók 58,5%-a szavazott rá mindjárt az első skrutiniumban. Labilis egészségi állapotán túl ennek az ismeretnek a hiánya is hozzájárult ahhoz, hogy 21 éves főpásztori működése alatt többször is lemondott hivataláról, amit azonban az egyházi előjárók, adott esetben maga a Szentatyá, nem fogadott el, hanem töretlen bizalmukról biztosították.

A budapesti apostoli nuncius eljárását az indokolja, hogy az Apostoli Szentszék szándéka szerint alkalmas embert kellett találnia, aki a szerzetesi reformot tovább folytatja Pannonhalmán, az apostoli vizitáció és az apostoli delegátus jelentéseinek értelmében.¹⁴

Az utókor csak hálás lehet az Apostoli Szentszéknek, nevezetesen Cesare Orsenigo, majd kiváltképpen Angelo Rotta nunciusnak és a mindenkori nagyobb előjáróknak, akik akár az Államtitkárság, akár a Szerzetesi Kongregáció élén segítették a Szentatyát legfőbb pásztori munkájában. A szerzetesi reform elindult és meggyökerezett Pannonhalmán csakúgy, mint a Magyar Bencés Kongregáció más házaiban.

A II. világháború és az azt követő politikai helyzet mind Kelemen Krizosztom, mind a Magyar Bencés Kongregáció életében új kihívásokat hozott, amelyek tárgyalása már meghaladja dolgozatunk célkitűzését, csakúgy, mint az apostoli vizitációkra vonatkozó és a jelzett két levéltárban is föllelhető adalékok ismertetése.

13 Archivio CIVCSVA, SR 5933. N. Rel. 1567/21, 5008/30 Regolari Austria-Ungheria-Czechoslovacchia-VISITA APOSTOLICA, N. 4696/27.

14 Amikor kutatásaimat elkezdtem a Szerzetesi Kongregációban, előbb a Magyar Kongregáció levéltári pozícióját kértem, arra gondolván, hogy egy főapát kinevezésére nyilvánvaló módon ott lehet rátalálni. Ott azonban nem találtam. Végig kellett nézni a tárgyévek abc-rendes névjegyzékét ahhoz, hogy megtaláljam a ikt. számot, kérhessem az apostoli vizitáció aktáit. A keresett anyagot, nagy meglepetésemre, itt találtam meg. – A kor levéltárosa magától értetődő módon helyezte el itt, a magyarországi szerzetesrendek apostoli vizitációjának részeként a pannonhalmi főapát kinevezésének aktáit.

ADATTÁR

A felsorolásban figyelembe vettük az őrzés helyén található teljes anyagot. A közlés dolgozatunk címadásának megfelelően válogatott és nem terjed ki az 1939. és 1944. évi lemondás dokumentálására, valamint a szerzetesi reform kérdéskörére. A levelek számozása tölem. A kurzivált szövegközlés kézírást jelez. Az anyag általában gépelt, de van kézzel írt dokumentum is.

TARTALOM

I. Szent Anzelm Prímás Apátság, Prímás apáti Levéltár

Jelzet: Congregatio Hungarica pozíció.

- A. Kelemen Krizosztom pannonthalmi főapát és Fidelis von Stotzingen prímás apát levelezése, 15 levél, német nyelven, 1932–1942.
- B. Mázy Engelbert tihanyi apát és Fidelis von Stotzingen prímás apát levelezése, 4 levél, német nyelven, 1932–1933.
- C. Levelezés Kelemen Krizosztom főapáti kinevezése kapcsán: 1. Kelemen Krizosztom koadjutor 1932. nov. 10-én kelt lemondása, másodpéldány; – 2. Fidelis von Stotzingen prímás apát 5008/30 sz., 1932. nov. 28-án kelt *votum*ának másodpéldánya; – 3. Giuseppe Pizzardo c. niceai érsek, a Rendkívüli Egyházi Ügyek Szent Kongregációjának titkára 1933. március 15-én kelt 653/33 sz. levele Fidelis von Stotzingen prímás apáthoz; – 4. Kézírásos feljegyzés (von Stotzingen?): az események kronológiája 1928–1933.

Jelzet: APr, Congregatio Hungarica, IV. Varie. Fasc. Nominatio Archiabbatis D. Chrysostomo Kelemen, 1932.

II. Szerzetesi Kongregáció Levéltára

Jelzet: Archivio CIVCSVA, SR 5933.

- 1929: 1. Gasparri bíboros államtitkár átírata Lépicier bíboroshoz, a Szerzetesi Kongregáció Prefektusához, 1929. ápr. 16., ikt. sz. 719/29; – 2. Orsenigo nuncius jelentése Lépicier bíboroshoz, 1929. jún. 30., ikt. sz. 2534; – 3. Serédi a Szerzetesi Kongregáció titkárához, 1929. júl. 27.; – 4. Gasparri bíboros államtitkár átírata La Puma érsekhez, a Szerzetesi Kongregáció Titkárához, 1929. aug. 12., ikt. sz. 1654/29.
- 1930: Kelemen Krizosztom 1932. nov. 10-én kelt felmentési kérelmében említést tesz a reguláris fegyelem restaurációjáról, amelyet a Szerzetesi Kongregáció 1930. dec. 18-án írt elő.
- 1932: 1. Kelemen Krizosztom koadjutor 1932. nov. 10-én kelt latin nyelvű kérelme a Szentatyához, amelyben fölmentését kéri koadjutori feladatai alól. Janota Círil prokurátor ellenjegyzése; – 2. Serédi bíboros hercegprímás, esztergomi érsek levele Vincenzo La Puma érsekhez, a Szerzetesi Kongregáció titkárához, 1932. nov. 20.; – 3. Fidelis von Stotzingen prímás apát 5008/30 sz., 1932. nov. 28-án kelt *votum*ának eredeti példánya; – 4. Szerzetesi Kongregáció dekrétuma, előírja a választást és meghatározza annak módját. 1932. dec. 19., ikt. sz. 5008/30;

– 5. Szerzetesi Kongregáció 1932. dec. 19-én kelt 5008/30. sz. kísérőlevele Rotta nunciushoz, mellyel megküldi a fenti dekrétumot.

1933: 1. Rotta nuncius jelentése Lépicier bíborosnak, a Szerzetesi Kongregáció prefektusának, 1933. jan. 19., ikt. sz.: 6732/1933, két melléklettel; – 2. 1. sz. Melléklet: A Pannonhalmi Szent Márton Főapátság 1933. jan. 15-én tartott konventgyűlése jegyzőkönyvéből; – 3. 2. sz. Melléklet: Serédi 1933. jan. 17-én kelt levele a Nunciushoz; 4. Szavazócédulák, összesítés, ill. a szavazati joggal rendelkező rendtársak névsora, Jelzet: SR 5933., ikt. sz. 5008/30 a vizitációs anyag része; – 5. Rotta nuncius jelentése Lépicier bíborosnak, a Szerzetesi Kongregáció prefektusának: 1933. márc. 4., ikt. sz. 6882/33; – 6. Melléklet, a Bíboros Államtitkárnak küldött jelentés másolata. – 7. Pizzardo érsek, az AA.EE.SS. titkárának átirata a Szerzetesi Kongregáció titkárához: La Puma érsekhez, 1933. márc. 15., ikt.sz. 725/33. – 8. Rotta nuncius jelentése Lépicier bíborosnak, a Szerzetesi Kongregáció prefektusának, 1933. ápr. 7., ikt. sz.: 6979/33.

* * *

FORRÁSOK ISMERTETÉSE

I. Szent Anzelm Prímás Apátság, Prímás apáti Levéltár

A. Kelemen Krizosztom pannonhalmi főapát és Fidelis von Stotzingen prímás apát levelezése, 15 levél, német nyelven, 1932–1942: APr, Congregatio Hungarica pozíció.

1. 1932. febr. 4.

Megköszöni a jan. 30-án kelt levelet, beszámol a budapesti gimnázium telkének hivatalos bejegyzéséről, Balatonfüred helyzetéről, említést tesz az Anzelmiánum három magyar lakójáról: Janota Cirillről és két studensről.

2. 1932. máj. 18.

Beszámol Bárdos Remig főapátnak Balatonfüreden, 1932. május 12-én bekövetkezett haláláról.

3. 1932. nov. 15. 1005/1932. sz.

Mellékletben küldi nov. 10-én kelt, a Szerzetesi Kongregációhoz benyújtott lemondását (I. a Szerzetesi Kongregáció anyagánál: 1932.), kánoni választást kér. Indokolja lemondását.

Szövegét itt közöljük:

PANNONHALMI FŐAPÁT

koadjutora.

1005/1932. sz.

Hochwürdigster Herr Abt Primas!

Euer Gnaden!

Wollen Sie gütigst gestatten, das ich mein untertäniges Gesuch an die Sacra Congr. Religiosorum vom 10. Nov. ehrfurchtsvollst hier beilege. In diesem Gesuche bitte ich, dass der Apost. Stuhl die nun schon acht Jahre andauernde Verwaisung der ungar. Kongregation aufheben und den erzäbtl. Stuhl per electionem canonicam gütigst besetzen wolle. Die Begründung meiner Bitte ist unbedingt richtig. Aber trotzdem muss ich Eurer Gnaden mitteilen, dass mein wichtigster Grund der Mangel meiner Bildung und Sprachenkenntnis zur Erfüllung dieses wichtigen Amtes und das Gefühl meiner Unwürdigkeit, ferner meine aus Magenschwäche und Angegriffenheit der Lungen folgende oftmalige Kränklichkeit und Nervenschwäche ist. Wollen Sie gütigst gestatten, dass ich auf Grund dieser wichtigen Ursachen Euer Gnaden ersuchen dürfe, die Wahl des Erzbabtes und zugleich meine Befreiung gnädig und energisch betreiben und befördern zu wollen.

Aus der zeitwiligen Lösung der Frage des erzäbtl. Arbeitsfeldes sind zweifellos Schwierigkeiten entstanden. Aber trotzdem haben mich nicht diese Schwierigkeiten, sondern meine persönlichen Ursachen dem strengen Befehle meines Gewissens entsprechend bewogen, meine Befreiung von diesem Amte beim Apost. Stuhle wiederholt zu erbitten.

Ohne meine persönlichen Gründe würde ich mich glücklich schätzen und wäre stolz darauf, dass ich der Führer der ungar. Kongreg. des Benediktiner-Ordnes sein kann, denn unsere Kongregation hat ja auch Anteil daran, dass unser Land auch während tausendjähriger Stürme grossenteils katolisch blieb und seinen Glauben auch heute stolz zu bekennen wagt

./.

vor der grossen Welt. Unsere 7 Gymnasien entwickeln auch heute eine gesegnete Arbeit in der Erziehung der ungarischen Intelligenz und unsere Ordensprofessoren erfreuen sich einer aufrichtigen Popularität. Wir haben nicht nur vorzügliche Professoren in grosser Anzahl, sondern auch begeisterte Erzieher nach dem Herzen Gottes. Die Mitbrüder nehmen neben ihrer Professoren-Arbeit auch an der apostolischen Arbeit der freiwilligen Pastoration regen Anteil. Unsere gelehrten Mitbrüder arbeiten recht anerkennenswert auf dem Gebiete der Wissenschaften. Unlängst wurde aus unserer Kongregation der dritte Universitätsprofessor ernannt. Ich kann nur bedauern, dass ich Eurer Gnaden nicht die einzelnen Hefte der Rundschau von Pannonhalma in Übersetzung überreichen kann, welche voll sind von Wissen, Gedicgenheit und Schönheit. Auch muss ich erwähnen, dass aus unserer Kongregation namhafte Redner öfters durch Radio vor dem ganzen Lande predigen. Aber mit dankbarer Anerkennung muss ich auch unserer Pfarrer gedenken, die in der kulturellen Betreuung des Dorfes eine führende Stellung im Lande einnehmen. Auch kann ich nicht verschweigen, dass ich in mehreren unserer Pfarreien vierstimmige Lieder von der ganzen Kirchenversammlung vorgetragen hörte und ebenso die erhabenen Melodien des gregor. Chorals. Die liturgische Bewegung und die Bewegung der Volkshochschule haben ungarische Benediktiner in unserem Vaterlande angeregt. Auch meiner Mitbrüder, die auf dem

Wirtschaftsfelde tätig sind muss ich mit höchstem Lobe gedenken. Nach Gott ist es zunächst ihnen zu verdanken, dass die wirtschaftliche Lage unserer Kongregation aus den durch den Weltkrieg uns getroffenen schweren Schicksalschlägen trotz der wirtschaftlichen Weltkrise schön langsam und sicher sich erholt.

Alles dieses erwähnte ich, Hochwürdigster Herr Abt-Primas, um zu zeigen, dass die Ursachen für meine Amtsenthebung – Gott sei Dank – nicht in meiner ungarischen Kongregation, sondern in mir liegen. Wenn ich unsere Kongregation nicht so sehr liebte, würde ich sagen: ich freue mich über die äusseren Ursachen meiner Bitte, denn durch ihre Aufzählung erreiche ich, dass Pannonhalma ein geeigneteres und würdigeres Oberhaupt bekommt.

Indem ich auf die Stimme meines Gewissens hörend Obriges Eurer

./.

Gnaden mitteile, ersuche ich Eurer Gnaden nochmals ehrfurchtsvollst, durch Ihre kräftige Vermittlung zur Besetzung des erledigten erzäbtlichen Stuhles gütigst beitragen zu wollen und mich wohlwollend bei der gebetenen Amtsenthebung zu unterstützen.

Zugleich ersuche ich Euer Gnaden, die väterliche Güte gegen unsere Kongregation auch fernerhin bewahren zu wollen, aber hauptsächlich bitte ich darum für den neuen Erzabt. Meinerseits aber danke ich aus tiefstem Herzen für all die Güte und Aufmerksamkeit, deren ich von seiten Eurer Gnaden ohne Verdienst teilhaftig geworden bin.

Mit dem Ausdruck meiner tiefsten Ehrfurcht und meine dankbaren anhänglichen Liebe verbleibe ich mit Handkuss

Pannonhalma, am 15. Nov. 1932.

Eurer Gnaden ergebenster

Chrysostomus Kelemen O.S.B. m.p.

4. 1932. dec. 22. kézírásos.

Megköszöni a nov. 30-án kelt levelet. Karácsonyi jókívánságok.

5. 1933. február 5.

Megköszöni a jan. 25-én kelt levelet, névnapi jókívánságokat. Beszámol gyengélkedéseiről.

6. 1933. március 10.

Megköszöni a kondoleáló levelet Mázy Engelbert apát halála kapcsán. Leírja a halál bekövetkeztének körülményeit.

7. 1933. március 11.

Megköszöni a márc. 17-én kelt gratulációt kinevezéséhez. Kinevezését a Szentatya parancsaként fogadja. Utal a nunciusra, Angelo Rottára, aki szerint a rendtársak többsége rá adta le szavazatát. Benedikálása ápr. 17-én lesz. A levél szövegét itt közöljük:

PANNONHALMI FŐAPÁT

Hochwürdigster Herr Abt Primas!
Euer Gnaden !

Grossen Dank schulde ich Euer Gnaden für Ihren werten Brief vom 17. März. Ihre lieben Zeilen trösten mich und geben mir Kraft. Ja, ich nehme die Ernennung zum Erzabte als einen Befehl des Heiligen Vaters an. Und ich betrachte den Willen Seiner Heiligkeit als den Willen Gottes selber. Zum grössten Troste ist mir das Bewusstsein, dass die grössere Majorität der Mitbrüder ihr Stimm für mich abgab, wie ich es von Sr. Excellenz, dem Apostolischen Nuntius, Angelo Rotta, erfahren habe. Das gibt mir neue Kräfte um für das Wohl unserer Kongregation mit Gottes Hilfe weiter zu arbeiten. Die Zeiten, die wir heutzutage leben, sind ohne Zweifel schwierig und unsicher. Man weiss nicht, was die Zukunft in sich verbirgt. Man muss auf alles gefasst sein. Meine Hoffnung ist die Gnade Gottes und ich vertraue mich ganz der göttlichen Vorsehung. Mit der Menge der auf mich harrenden schweren Problemen beginne ich den Kampf wie David mit Goliath: in nomine Domini exercituum.

Ich bin für die Gebet Euer Gnaden von Herzen dankbar. Und weil ich die Hilfe Gottes so nötig habe, bitte ich Euer Gnaden, auch weiterhin mich in Ihr Gebet gütigst einschliessen zu wollen.

Ich ersuche Euer Gnaden, wollen Sie mir in der Erfüllung

meines Amtes zur Seite stehen, um dass ich je vollkommener meine Pflicht erfüllen kann.

Die Abtweihe wird sich am 17. April, am Ostermontag vollziehen. Seine Eminenz, der Fürstprimas Kardinal Serédi wird mir die Abtweihe in der Kathedralkirche von Pannonhalma erteilen. Ihr Erscheinen haben schon vor der Einladung angemeldet: Erzherzoge Joseph und Joseph Franz, dann Ministerpräsident Julius Gömbös, der Minister für Religion und Unterricht Valentin Hóman, der Unterpräsident des höchstens Gerichtshofes. Ausserdem viele andere Notabilitäten werden der Feierlichkeit beiwohnen.

Nach Veröffentlichung meiner Ernennung zum Erzabte sind die Gratulationen scharenweise in Pannonhalma eingelaufen. Bis jetzt sind ungefähr achthundert Telegramme und Briefe gekommen.

Meine Danksagung wiederholend verbleibe ich Euer Gnaden in aller Hochachtung in unserem hl. Vater Benediktus

ergebenster Mitbruder:

Pannonhalma, den 31. März 1933.

Chrysostomus Kelemen m.p.
Erzabt

8. 1935. márc. 13.

Megköszöni a jan. 25-én kelt névnapi jókívánságokat. Beszámol egészségi állapotáról, jelzi szándékát, húsvét után Rómába készül, tájékozódna a statútumokkal kapcsolatosan, sajnos nem tud részt venni a lourdes-i zarándoklaton, az ötéves balatonfűredi

per igen sokba került, a győri gimnázium tornatermet kell építsen, jelzi a készüléket a Szent István-év ünepeire, az Eucharisztikus Világkongresszus keretében, 1938-ban.

9. Fidelis von Stotzingen levelének hivatali másolata Kelemen Krizosztom főapáthoz, 1935. márc. 23.

Megköszöni a márc. 13-án kelt levelet, sajnálatát fejezi ki Kelemen Krizosztom gyengélkedései miatt. Jelzi, hogy Róma nem szándékozik változtatni a státútumokon, de ajánl egy beszélgetést Bastien atyával. Örömmel nyugtázza a lelki előrehaladást a magyar bencések körében. Megérti, hogy nem tud ott lenni Lourdes-ban, amúgy is kevés bencés apát lesz jelen. Reméli, hogy a világ helyzete lehetővé teszi az 1938-ra tervezett jubileumi ünnepségek megtartását.

10. 1940. jan. 31.

Megköszöni a névnapj jókívánságokat. Jelzi indokát, amiért benyújtotta lemondását a Szentatyának. Megköszöni a jóindulatot, amelynek megnyilvánulása megkönnyíti további főapáti szolgálatát. A levél szövegét itt közöljük:

PANNONHALMI FŐAPÁT

Euer Gnaden !
Hochwürdigster Herr Abt-Primas !

Mit tiefstem Danke habe ich Euer Gnaden gütige, väterliche Zeilen zu meinem Namenstag erhalten. Zu besonderem Danke verpflichtet mich der Umstand, dass Euer Gnaden inmitten so vieler Sorgen und so vieler Arbeiten viel und so wertvoll Sich beschäftigen mit der ungarischen Kongregation des Benediktinerordens und mit meiner bescheidenen Person. Tiefsten Dank schulde ich für die für mich und für die mir anvertrauten Anliegen dargebrachte heilige Messe. Mit dankbarem Herzen will ich dieselbe erwidern durch die Darbringung des allerheiligsten Opfers für Euer Gnaden.

Die Mühsale von zehn Jahren und meine eigene Nervosität waren der Grund, und nicht weniger die wirklich schweren Verhältnisse, dass ich den Heiligen Vater in tiefer Demut um die Entbindung von meinem Amte bat. Mit dem gleichen kindlichen Vertrauen, mit dem ich mein Schicksal unserem Heiligen Vater in die Hände gelegt habe, kehrte ich auch zurück um meine Mission zu vollbringen, solange es mir die Gnade Gottes und meine Kräfte gestatten. Eine grosse Kraft und einen grossen Trost bietet mir das wohlthuende Bewusstsein, dass die hohe Gunst unseres Heiligen Vaters, das Wohlwollen des Herrn Kardinalpräfekten und die väterliche Fürsorge Euer Gnaden mir auch in der Zukunft beistehen werden. Und den gütigen Brief, in welchem mich Euer Gnaden von all dem versichern, werde ich unter meinen liebsten Lebensandenken aufbewahren.

So bitte ich auch in tiefer Ehrfurcht Euer Gnaden, um uns Ihr aufklärendes, beschirmendes Wort zu erheben, sooft in der Führung der Anliegen unserer Kongregation Schwierigkeiten auftauchen sollten.

Mögen Euer Gnaden mich entschuldigen wegen der späten Antwort: ich habe auf die ruhigere und geeignetere Zeit gewartet, um nach dem Bedürfnis meiner Seele antworten zu können.

Den Segen des lieben Gottes erflehend auf Euer Gnaden und auf alle die Ihnen anvertrauten Angelegenheiten unseres heiligen Ordens, verbleibe ich
Euer Gnaden in Christo dankbar ergebener
Pannonhalma, den 31. Januar 1940.

Chrysostomus Kelemen m.p.
Erzabt.

11. 1940. febr. 22.

Megköszöni levelét, amelyet február 13-án kapott meg. Kifejezi reményét, hogy az Anselmianum megtalálja P. Josef Gredt méltó utódát. Kifejezi háláját a jóindulatért, amely megkönnyítette visszatérését Pannonhalmára. További jóindulatot kér. A levél szövegét itt közöljük:

PANNONHALMI FŐAPÁT

Euer Gnaden, Hochwürdigster Herr Abt-Primas!

Mit aufrichtigstem Dank habe ich Euer Gnaden gütige Zeilen vom 13. Februar erhalten. Wir beten zum lieben Gott, dass das auch uns so liebe Anselmianum den würdigen Nachfolger des hervorragenden P. Josef Gredt finde.

Mit dem Gefühle inniger Dankbarkeit erfüllt mich das herzliche Wohlwollen, mit welchem Euer Gnaden meine Rückkehr nach Pannonhalma und die Wiederaufnahme meines Amtes verfolgt haben. Ich hange nicht an Macht und würde, ich habe dieselben mit reiner Hand übernommen und bin jederzeit bereit sie mit reiner Hand weiterzugeben. Ich bin aber von der Richtigkeit meiner Prinzipien und von der Reinheit meiner Ideen überzeugt und werde bei ihnen ausharren bis zu meinem Tode. Dieselben beziehen sich aber in erster Linie auf die innere Reifung meines Ordens, auf seine immer vollkommenere Erfüllung durch den Geist unseres heiligen Vaters Benediktus. Es ist meine Überzeugung: je bessere Ordensleute wir sein werden, umso mehr können wir der Ehre Gottes und dem Heil der Seelen dienen; umso wertvollere Arbeiter gewinnt in uns die heilige Kirche und unser vielgelittenes Vaterland.

Euer Gnaden haben Ihre gütige Absicht gnädigst wiederholt, uns in unseren Schwierigkeiten gerne beizustehen. Bezüglich meiner Person bitte ich nicht mehr, als dass, wenn Euer Gnaden über mich eine Klage hören, audiatur et altera pars. Ich weiss es sehr wohl, dass ich eine schwere Sache unternommen habe, als ich mir vornahm, dem alten Stamm ein neues Reis einzupfropfen. Und ich weiss auch sehr gut, dass die Vorgesetzten unter den heutigen Umständen auch ohne die obige Unternehmung schwerlich allen zulieb tun können. Ich hoffe auf den lieben Gott, dass Er die Reinheit meiner Absichten und meine im Interesse der auf mich genommenen Aufgabe jederzeit erwiesene und zu erweisende Opferwilligkeit in väterlicher Güte entgegennimmt und sie mit dem Verdienste Seines geliebten Sohnes ergänzend, meine Schwächen gnädigst verzeiht.

Für mich, unsere Kongregation und für meine Mitbrüder in Rom nochmals um Euer Gnaden gütige Liebe bittend, verbleibe ich, mit dem Ausdruck tiefster Dankbarkeit,

Ihr in unserem hl. Vater Benediktus ergebenster Mitbruder
Pannonhalma, den 22. Februar 1940.

Chrysostomus Kelemen m.p.
Erzabt.

12. 1942. január 22., távirat, latin.

Gratulál von Stotzingen fogadalomtételének 50. évfordulója alkalmából (Beuron, 1892. jan. 25.)

13. 1942. máj. 24.

Bruno és Remig rendtársak ügyében.

14. 1942. aug. 24.

Köszöni az aug. 3-án kelt levelet. Sajnálataát fejezi ki, hogy e tanévre nem tud rendtársat küldeni. Szilveszter testvért sem tudja visszaküldeni, mert egészségi állapota még nem teszi lehetővé.

15. 1942. okt. 3.

Janota Cirill ügyében, aki az új tanévben is folytatja előadásait az Anzelmiánumban.

B. Mázy Engelbert tihanyi apát és Fidelis von Stotzingen primás apát levelezése, 4 levél, német nyelven, 1932. nov. 7. – 1933. jan. 11.: APr, Congregatio Hungarica pozíció.

1. 1932. november 7. Kézírás.

Legnagyobb bizalommal fordul a primás apáthoz, 50 éve hordja Szent Benedek rendjének ruháját, leírja nehézségeit, egy karmelita visszatérítette, hogy jó bencés legyen, írt több könyvet (Maurus Wolter, a beuroni alapítás egyik atyjának műve: *Elementa Vitae Monasticae* alapján), hogy a fiatalabb nemzedékben ébresztgesse ezt a szellemet. 1907–1924 között tanulmányi főtanácsosként monostoron kívül élt, behatóbban foglalkozott a Regulával és 1922-ben írt egy könyvet Szent Benedeknek az alázatról szóló tanításáról. 1924-ben visszatért Pannonhalmára, írt egy újabb könyvet az iskoláinkban folyó erkölcsi nevelésről. Tanúja volt a hivatali tekintély és az engedelmesség körüli felfogás lazulásának, a gazdasági összeomlásnak, az egyes rendtársak gazdagságának. Reménye a vizitátor, később a delegátus lett, valamint a szerzetesi reform.

A levél szövegét itt közöljük:

Ew. Gnaden, Hochwürdigster Herr Abbas Primas!

Mit grösstem Vertrauen sende ich Ihnen, Hochwürdigster Herr, mein Schreiben über die Reform unserer Congregation. 50 Jahre trage ich das Kleid unseres hl. Vaters und noch als Gymnasialschüler sah ich an meinen Benediktiner-Professoren so Manches, das mich anwiderte: Sünden gegen die hl. Gelübde und viele Apostasien. War selbst ein irregehender Student und konnte von meinen Lehrern und Erziehern keine Hilfe bekommen. Von einem Karmeliter auf rechten Weg zurückgeführt, nahm ich mir vor: ein guter Benediktiner zu werden. Seitdem trage ich die Sehnsucht im Herzen: möchte doch der Geist des hl. Benedikt's im Orden aufblühen. Als junger Mönch und Priester schrieb ich ein Büchlein auf Grund Wolter's Elementa Vitae Monasticae, um besonders in der jüngeren Generation diesen Geist zu wecken. Vom Jahre 1907 bis 1924 als Ober-Studiendirector extra monasterium lebend, befasste ich mich eindringlicher mit der hl. Regel und schrieb 1922 ein Buch über die Lehre unserer Vaters über die Demuth. Im Jahre 1924 nach Pannonhalma zurückgekommen, trachtete ich als Ober-Studiendirektor unseren Gymnasien den Geist unserer hl. Regel zu wecken und stärken, schrieb auch ein Buch in diesem Geiste über sittliche Erziehung in unseren Schulen. War aber zugleich Augenzeuge: wie die Autorität und mit ihr der hl. Gehorsam ganz und gar zugrunde gieng, wie die wirtschaftliche Ruin über uns gekommen, weil die einzelnen fratres allzu reich sind. Ich konnte mich überzeugen, dass der wirtschaftliche Zusammenbruch eine

./.

Folge der zerfallenen Disciplin ist, und dass die endgültige Ursache des Verfalls in unserer Verfassung wurzelt. Hatte aber noch immer Hoffnung: der Visitor und später der Delegat wird uns Heil bringen. Jetzt, nachdem ich die Propositiones des Herrn Delegat gelesen habe?, ist meine einzige und letzte Hoffnung Ew. Gnaden und den hl. Stuhl. Mögen mein Schreiben, Hochwürdigster Herr und Vater als Hilferuf in der Noth betrachten und mir verzeihen, dass ich zur Last fallen muss. Ich bin jetzt 67 Jahre alt. Habe, nachdem ich von den Instructiones der hl. Congreg. Religios. Kunde bekam, Exercitien gemacht, um Gottes hlgsten Willen zu erkennen. Habe dann meine Gedanken über die Reform niedergeschrieben und dem Herrn Coadiutor mitgetheilt, doch ohne Erfolg.

Nun bitte ich Ew. Gnaden, mir, wenn es überhaupt möglich ist, baldigst mitzuthellen, ob ich mit meinem Gesuch einen Erfolg erwecken kann, oder nicht. Ich fürchte mich, dass die hl. Congreg. Religios. in dem Sinn informiert werde: unser Orden sei auf rechtem Weg, sich langsam von selbst zu reformieren, und somit keiner strengeren Anordnungen bedürfe. Und weit höchststehende, und einflussreiche Personen leider diese Auffassung haben, ist meine Furcht nicht unbegründet. Möchte also wissen, ob ich Hoffnung habe. Wenn nicht, so glaube ich, dass ich nicht gegen Gottes heiligsten Willen handle, indem ich meine Abtswürde wiederlege und mich zurückziehe, um auch dadurch für die Wahrheit Zeugnis abzugeben. Auch wäre es nicht unmöglich, obwohl die grössten Hindernisse bevorstehen, auf anderem Wege dem Geist unseres hl. Vaters näher zu kennen.

Indem ich meinen Hilferuf Ihrem gnädigen Wohlwollen empfehle, zeichne ich mich in Demuth Ew. Gnaden

Tihany, den 7. November 1932.

*ergebenster Bruder in S. Benedicto,
Engelbert Mázy, O.S.B.
Abt de Tihany.*

2. 1932. december 30. Kézírás.

Megköszöni a nov. 19-én kelt levelet.

Euer Gnaden!

Hochwürdigster Herr Abbas Primas!

Die Jahreswende bietet mir eine erwünschte Gelegenheit, Ew. Gnaden schreiben zu dürfen. Indem ich für den trostvollen Brief vom 19. November meinen innigsten Dank ausspreche, erlaube ich mir, Ew. Gnaden ein im Namen Jesu recht gnadenvolles Neujahr zu wünschen. Das liebe Jesulein im Herzen, möge das Streben und Wirken Ew. Gnaden für unseren hl. Orden erlösend sein. Ad multos annos!

Ämtlich vom Hochwürdigsten Koadjutor benachrichtigt, dass wir nächstens einen Erzabt – vielleicht – wählen dürfen, hatte mit andern auch ich, den Erzabten als Weihnachtsgeschenk vom hl. Stuhl zu bekommen. Doch unsere Sache scheint noch nicht genügend geprüft zu sein. Gottes heiligster Wille geschehe!

Wir sind dieses Schuljahr unserer sechs: ein 83jähriger Mitbruder, zwei jüngere, die Krankheitswegen hier weilen. Diese drei sind für das Opus Dei unbrauchbar. Einer von ihnen darum, weil er seinem Abte eben zeigen will, dass er sich nur dazu verpflichtet fühlt, was von Pannonhalma aus verordnet ist. So beten wir also zu dreien im Chor das Officium divinum und führen, soweit es möglich, ein reformgemässes Leben. Es sind nicht viele in der Kongregation, die die Reform vom Herzen wünschen und ihrem Wunsch öffent-

./.

lich bekennen, einige sind aber dennoch da. Einer hat schon voriges Jahr in Seckau um Aufnahme bitten wollen, verschob aber sein Vorhaben auf ein Jahr, weil ich ihm versprach, dass sein Wunsch, im Geiste der hl. Regel leben zu können, auch in Tihany sich erfüllen könnte. Ein anderer fand im Karmeliten-Orden Aufnahme. Wenn ich nur einstweilen, bis die Reform kommt, die so wenigen nach Tihany bekommen könnte! Mein Gott! Was könnte man aus Tihany machen, wenn wir wenige leben dürften!

Ich empfehle die Angelegenheit unserer Kongregation, Ew. Gnaden, Ihrer väterlichen Fürsorge und zeichne mich in aller Demut und tiefster Verehrung als Ihr, Hochwürdigster Herr Abt-Primas, treu ergebener Mitbruder:

Abtei Tihany, 30. December 1932.

Engelbert Mázy s.k.

Abt von Tihany.

3. Fidelis von Stotzingen primás apát válasza Mázy Engelberthez, gépirás, indigós másolat, s.k. szignálva, 1933. jan. 5.

Bizalmasan információt kér a pannonthalmi koadjutorról és perjelről. Utóbbi alkalmas személy-e arra, hogy a szerzetesi reform folytatódjék? Kéri, hogy levelét, elolvasást követően, semmisítse meg. A levél szövegét itt közöljük:

+

Collegio S. Anselmo, Roma, 5. Jan. 1933.

Euer Gnaden,

Hochwürdigster sehr verehrter Herr Abt! (*Engelbert Mazy m.p.*)

Mit herzlichem Dank erwidere ich die so freundlichen Wünsche, die mir Ihr gütiger Brief vom 30. Dez. gebracht. Ich bitte den lieben Gott innig, er möge Ihnen ein recht

gutes gnadenreiches Jahr geben. Der Heilige Vater hat dasselbe in besonderer Weise dem göttlichen Erlöser und seinem Erlösungswerke geweiht und so 1933 zu einem wahren Gnaden- und Jubiläumsjahre gemacht. Möge an diesem Gnadensegen die mir so teure ungarische Kongregation ganz besonders reichen Anteil haben. Es ist ja das neue Jahr von der allerhöchsten Bedeutung für die Zukunft unseres Ordens in Ungarn.

Euer Gnaden haben, wenn dieser Brief ankommt, schon erfahren, in welcher Weise der Heilige Stuhl in der Sache der Ernennung eines neuen Erzabtes vorzugehen beschlossen hat und wahrscheinlich schon selbst Ihr Votum abgegeben. Nun eine streng vertrauliche Frage, die ich niemanden mitzuteilen bitte. Vielleicht wird mich der Heilige Stuhl über die Frage kommenden Kandidaten für den erzächtlichen Stuhl von Pannonhalma befragen. Da ich nun die einzelnen Patres zu wenig kenne, andererseits aber das grösste Vertrauen auf Ihr Urteil habe, wäre ich Ihnen sehr dankbar, wenn Sie mir möglichst bald mitteilen würden, wen Sie ausser dem Hochwürdigsten Herrn Coadjutor als Erzabt für geeignet halten. Es ist

./.

für mich von grösster Bedeutung über die einzelnen Kandidaten orientiert zu sein. Wie denken Euer Gnaden z. B. über den Hochw. Herrn P. Prior von Pannonhalma, der, wie ich höre, von manchen gewünscht wird? Würde er entschieden für die Reform eintreten? Euer Gnaden können meiner absoluten Diskretion versichert sein; wie ich bitte nach Beantwortung diesen Brief vernichten zu wollen, damit er nicht in andere Hände kommt und etwas missdeutet wird.

Wir wollen jetzt innig zu Gott flehen, dass dieser erste wichtige Schritt zu einer wirklich glücklichen Ernennung führt. Was Euer Gnaden sonst schreiben, ist ja sehr traurig; wir wollen aber doch unbegrenztes Vertrauen auf die Barmherzigkeit Gottes und auf die Fürsprache unseres hl. Vaters Benediktus haben. Ich hoffe bestimmt noch die Erneuerung des benediktinischen Lebens in Ungarn im alten guten Geiste zu sehen.

Mit erneuen herzlichen Segenswünschen bleibe ich,
Hochwürdigster Herr Abt
Euer Gnaden
in aufrichtiger Verehrung
treu ergebener Mitbruder
+F m.p.

4. 1933. január 11. Kézírás.

Megköszöni a jan. 5-én kelt levelet, siet válaszolni. Kifejti véleményét, hogy egyik jelölt sem igazán határozott a reformok bevezetése ügyében, az Apostoli Szentszék kifejezett utasítására (*Mandat*) van szükség. Majd részletes jellemzést ad: a pannonhalmi perjelről, a koadjutorról, Jándi Bernardin dömölki apátról, Gácsér Kalazant főőszág-kormányzóról. Röviden jellemez még néhány rendtársat, akik szavazatot kaphatnak. A levél szövegét itt közöljük:

*Euer Gnaden!
Hochwürdigster Herr Abt-Primas!*

Recht dankbar für das gütige Schreiben vom 5. Jan. beeile ich mich auf die streng vertrauliche Frage gehorsamst zu antworten. An den lieben Heiland im Sakramente denkend, will ich meine Pflicht möglichst ganz objectiv nachkommen. Somit muss ich sagen, dass keiner von denen, die mehr oder weniger Vota bekommen haben, entschieden für die Reform eintreten wird. Einmal ist es ihnen nicht möglich, weil der Geist und Sinn unserer hl. Regel nur ganz verschwommen in ihrem Denken lebt, und die hl. Regel schon lange nicht mehr die Richtschnur ihres, und überhaupt unseres Handelns und lebens ist. Das Wirr-Warr in unserer congregation, die vielen latenten Sünden und Fehler entstammen, glaube ich, grösstenteils daraus, dass man die hl. Regel und auch die Statuten nicht kennt. Den guten Willen so Mancher zu reformieren kann und will ich Ihnen nicht absprechen, aber man strebt das Gute, die mönchlichen Lebenswerte eben soweit an, als man sie kennt. Auch muss ich glauben, dass man nicht so sehr darauf achtet, was uns fehlt und was zu ersetzen, sondern vielmehr darauf, wie es bei den anderen „Lehrorden“ steht. Wie könnte ein Benediktiner dem peculium entsagen, da es doch der Piarist und Cistercienser auch hat. Es scheint unter den „Lehrorden“ ein Übereinkommen festgestellt zu sein, ja möglichst wenig an den bestehenden Verhältnissen zu ändern. Ohne directe und bestimmte Mandate des hl. Stuhls wird keiner von ihnen mehr reformieren, als was in den Propositionen des Herrn Delegaten enthalten ist. Doch an die Sache!

Der Hochw. Herr P. Prior von Pannonhalma wird nach meiner Ansicht die meisten Vota bekommen haben. Er ist aufgewachsen, während ich ausser dem Orden

./.

leben musste. Somit konnte ich seine Entwicklung nicht beobachten. Habe dennoch in den Jahren 1924–1927 unter einem Dache mit ihm gelebt. Er ist ein zugeknöpfter Herr, nicht mittheilsam, man kann nicht wissen, welche latente Energien in ihm wohnen. Was sich offenbarte, ist Folgendes: er ist nach unserem Massstab ein korrekter Priester und Mönch, der seine Pflichten gewissenhaft erfüllt. Nicht grossstielig, mit Ausnahme der mathematischen Wissenschaft, hierzu genießt er Autorität auch in Universitätskreisen. In allem übrigen scheint er einseitig zu sein, wenig Sprachkenntnisse, kein Redner, kein Repraesentant, kein Prediger. Ad Opus Dei: es ist Sitte und Gebrauch in Pannonhalma, dass die P. Prior, Subprior und Magister noviciorum im Chor anwesend seien; p. Prior erfüllt diese seine Pflicht pünktlich. Ob er aber das off. div. als unser officium palmare anerkennt, weiss ich nicht. Quod ad morum conversionem et stabilitatem ist er für seine Person nach unserem Massstab untadelbar. Ob er aber die ruina in spiritualibus für gefährlicher hält, als die in temporalibus, kann man wieder nicht wissen. Kann auch kein Urteil abgeben, ob er pater monasterii sein würde, qui ad normam Cap. II. S. Reg. filios etiam docere et educare poterit. Er scheint etwas personarum acceptor zu sein: habe erfahren, dass er einem seiner Connovien (? – Connovizen? – S.Á.) obwohl dieses es nicht verdient, günstig ist. Videtur plus gerere sollicitudinem de rebus transitoriis et terrenis atque caducis... Reg. cap. II. Est vir oboediens, sed utique non secundum Regulam, vel magis: non omnino secundum Reg. Das ist aber bei Allen eine Folge unserer Erziehung. Kurz gesagt: er war Mitarbeiter an der Vorbereitung der Reform und scheint mit den Propositiones ganz einverstanden zu sein. Weil er wahrscheinlich die Mehrheit der Stimmen bekommen hat, kann man schliessen, dass er

für die Reform nicht eintreten wird, denn wenn er als Reformierender bekannt wäre, hätte er ganz wenig Vota bekommen. Wenig Stimmen sprechen für ihn, viele Stimmen gegen ihn.

Der Hochw. H. P. Coadjutor: quem visum mitiss. et humiliss. corde, S. Sedi subiectissimum et etiam fratribus acceptum et gratum iam dixi, wird wahrscheinlich weniger Vota bekommen, als der P. Prior. Primum: quia Superior erat, qui non potuit

./.

omnibus secundum voluntatem carnis et cogitationum eorum satisfacere. Ich muss ihn beurteilen, wie folgt. Er ist ein Mann, der für seine Person reformmässig leben will; der als Erzabt für die Reform arbeiten würde: ist aber für die grosse Aufgabe nicht gewachsen. Körperlich schwach und kränklich, dem Geiste nach nicht tief und scharf. Man wächst ihm über den Kopf; nicht immer Herr über die Situation, ein Mann der Stimmung, vergesslich, man sagt: es habe immer der Recht, der das letztemahl mit ihm sprach. Allen gutherzig, und wenn zu zeigen will, dass er Energie hat, ist er nicht immer klug, besonnen und könnte auch lächerlich werden, wenn man ihn ob seinem guten Willen nicht entschuldigen würde. Habe das an mir selbst erfahren: er kann und getraut sich nicht seine Mitarbeiter und Räte wählen, weil er die Mehrheit fürchtet, weil die Umstände ihn regieren, und nicht er die Umstände. Aber opferwillig ist er bis zum letzten Atemzug, kann auch repräsentieren, ist guter Redner und Prediger, vom hl. Stuhl mit entsprechenden, strengen, detaillierten Vorschriften und Mandaten versehen, könnte er vor andern das Meiste für die Reform leisten. Er lebt für seine Person reformgemäss, et si fracta illabatur Congreg. Hungarica. Er hat sich übereilt, als er abdankte, und es scheint, dass Gottes Geist seitdem vom Saul gewichen ist. Ich habe ihn wiederholt stützen wollen, auch in diesem Fall, er hält mich aber von sich fern, als einen Reformierenden, mit dem man der Menge (Pöbel will ich nicht sagen) wegen nicht intim sein darf, oder weil er, da er nicht tief sieht, mich nicht versteht. Er tut mir leid, habe dennoch mein Votum ihm gegeben.

Der Hochw. Abt von Celldömölk, Bernardin Jándi, könnte auch Stimmen haben. Man sagt: P. Fl. Kúhár werbte (sic!) für ihn, um sich den Stuhl des Erzabten zu sichern. Er ist noch jung, und der Herr Abt 70 Jahre alt. Der Herr Abt ist ein nobler Repräsentant, von Brüdern und Weltleuten beliebt, nicht streng, nach unserem Massstab ein treuer Diener des Herrn als Mönch und Priester. Aber sein ganzes Leben hindurch bequem; gut talentiert, aber nicht tief; er spricht gut, aber mehr mit Floskeln, als mit Gedanken. Er sieht die Ruine in spiritualibus, passt sich aber leicht

./.

den Verhältnissen an. Der P. Kúhár! ja der wäre ein Mann von Fähigkeiten, in Litteratur und Wissenschaft grosszügig, aber – nicht heilig, weil nicht demütig.

P. Jos. Kal. Gacser, der bonorum director supremus, kann auch Stimmen haben, und vielleicht nicht wenige. Er ist der beste Kenner unserer wirtschaftlichen Sachen, nach unserem Messen ein guter Priester und Mönch, aber mehr Ich-diener, als Gottesdiener, er kann keine 5 Sätze sagen, ohne hervorzuheben, was sein Ich beitrug. In seinen Erörterungen entweder Konfus, oder verwickelt die Sache mit Absicht, dass man ihn nicht verstehe. Was seitdem er an der Spitze steht, viele Schäden verursacht in der Wirtschaft. Gottes Gnade scheint nicht mit ihm zu sein, weil er unter Allen die grösste sollicitudo in terrenis et caducis hat, so dass er aus lauter Sparsamkeit so manche Werte abbaut und vernichtet – in spiritualibus et in munere docendi. Ein Umsturzgeist – sine pace.

P. Albinus Balogh wird, glaube ich, auch einige Stimmen haben. Ein ungarisches Sprichwort übersetzend, sage ich: klein ist der Pfeffer, aber stark. Mit entsprechenden Instruktionen versehen, könnte man von ihm etwas erwarten. Wie er über die Reform denkt, weiss ich nicht, aber Ordnung will er und kann halten.

P. Cyrillus Janota kann auch einige Stimmen haben. Ihn kennen Ew. Gnaden, darum enthalte ich mich der Charakterisierung.

Vota können noch haben: P. Adam Horváth, ein Mann, der nicht Subprior sein sollte, weil er Reisen und Ausflüge mehr liebt, als seine Pflichten und seinen Orden. P. Viktorin Strommer, ein tüchtiger Redner – und ein Grossmaul und Faullenzer. P. Iac. Blazovich – ist nicht ganz so viel, als P. Kúhár. P. Cass. Mattyasovszky, ein tüchtiger Mann, aber naiv, wie ein Kind. P. Hildebrand Várkonyi, Universitätsprofessor – von ihm könnte man auch etwas erwarten.

Und nun bitte ich um Verzeihung der Fehler und Verbesserung wegen in meinem Schreiben, wollte aber eiligst antworten.

Ich zeichne mich mit tiefster Hochachtung und Verehrung und verbleibe, Hochwürdigster Herr Abt-primas, Euer Gnaden aufrichtig treuer Mitbruder,

Tihany, den 11. Jan. 1933. Engelbert Mázy, O.S.B. Abt

C. Levelezés Kelemen Krizosztom főapáti kinevezése kapcsán

Jelzet: APr, Congregatio Hungarica, IV. Varie. Fasc. Nominatio Archiabbatis D. Chrysostomo Kelemen, 1932.

1. Kelemen Krizosztom koadjutor 1932. nov. 10-én kelt lemondása, másodpéldány, I. alább, Adattár, II. 1932. 1.

2. Fidelis von Stotzingen primás apát 5008/30 sz., 1932. nov. 28-án kelt *votum*ának másodpéldánya, I. Adattár, II. 1932. 3.

3. Giuseppe Pizzardo c. niceai érsek, a Rendkívüli Egyházi Ügyek Szent Kongregációjának (Sacra Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinari – AA.EE.SS.), 1933. március 15-én kelt 653/33 sz. levelében arról értesíti Fidelis von Stotzingen primás apátot, hogy a magyarországi Apostoli Nuncius közölte az Apostoli Szentszékkal, miszerint Kelemen Krizosztom elfogadta pannonhalmi főapáttá való kinevezését, ezért hivatalból értesíti a Konzisztoriális Kongregációt is, hogy elkészítse a megfelelő dokumentumokat.

4. Kézírásos feljegyzés (Von Stotzingen?): az események kronológiája 1928–1933.

II. Szerzetesi Kongregáció Levéltára

Jelzet: Archivio CIVCSVA, SR 5933, ikt. sz. 5008/30. (és más jkv. számok.) Visita Apostolica per tutti gli Istituti in Ungheria.

1929

1. Gasparri bíboros államtitkár átírata Lépicier bíboroshoz, a Szerzetesi Kongregáció Prefektusához, 1929. ápr. 16., ikt. sz. 719/29.

A magyarországi Apostoli Nuncius közlése szerint a Szerzetesi Kongregáció „ad nutum S. Sedis” apostoli kormányzót óhajt kinevezni a Pannonhalmi Bencés Főapát-ság élére. Kérdezi, hogy informálsan nem kellene-e megkérdezni a magyar kormányt, mert az apostoli kormányzónak gyakorta kell érintkeznie kormánytényezőkkel, részben a pannonhalmi gazdaság ügyei, részben a Bencés Rend iskolái által kibocsátott „akadémiai grádusok” kapcsán. Ezért kéri, hogy még ne közöljék a kinevezést, hanem előbb közöljék a jelölt nevét, hogy erről értesíthesse a magyar kormányt.

2. Orsenigo nuncius jelentése Lépicier bíboroshoz, 1929. jún. 30. ikt. sz. 2534.

Hivatkozással a jún. 20-án kelt mandátumra, jelzi, hogy teljes jogú főapáti koadjutornak, egyetértésben Serédi bíborossal, Kelemen Krizosztomot ajánlja, akit röviden jellemez. Át akart lépni a karmelitákhoz, s attól a félelemtől vezérelve, nehogy befejezett tény elé kerüljön, *sub segreto* megkérdezte, hogy elfogadja-e a kinevezést. Válasza pozitív. A vagyoni igazgatására, hivatkozva az 516. kánon 2. §-ára, Gácsér Kalazant főjósághkormányzót javasolja, röviden jellemzi. A kormányzat részéről nem vár ellenkezést, hiszen a kinevezés ideiglenes: *ad nutum*. A főapátnak el kellene hagynia a főmonostort, és egy másik házban kellene laknia, pl. Tihanyban.

Szövegét itt közöljük:

CÍMER

Nunciature Apostolique

En Hongrie

O G G E T T O

Congregazione benedettina ungherese

Risposta al No. 4696/27

N. 2534

BUDAPEST, 30 Giugno 1929

Eminenza Reverendissima,

In esecuzione al mandato affidatomi da Vostra Eminenza Reverendissima, con venerato Foglio No. 4696/27 del 20 corr. mese, ho l'onore di riferire, di pieno accordo con l'Emo Cardinal Serédi, quanto segue:

1) — Per l'ufficio di Coadiutore dell'Arciabate ad nutum Sanctae Sedis “con completa giurisdizione e pieni poteri” si propone il rev. Dom Crisostomo Kelemen, uomo di soda pietà e buon spirito religioso, desideroso di una riforma nella sua Congregazione, tanto che — disgustato dal disordine che vi regna — si era deciso a

entrare nell'Ordine dei Carmelitani. Nel timore appunto che questa sua uscita dalla Congregazione fosse irrevocabile, prima di proporlo a Vostra Eminenza si è creduto opportuno interrogarlo sotto segreto: ha risposto che se può esser utile alla sua Congregazione volentieri accetta di dare l'opera sua secondo i desideri della S. Sede. — È uomo di buona cultura: attualmente è Rettore del fiorentissimo ginnasio di Giavarino e Superiore del convento: conta 45 anni di età.

A Sua Eminenza Reverendissima
Il Signor Cardinale Alessio Enrico Lépissier (sic!)
Prefetto della Sacra Congregazione dei Religiosi
Palazzo della Cancelleria

R O M A

2) — Per l'amministrazione dei beni si nominerebbe, in conformità al can. 516. § 2. del C.J.C., un Amministratore Generale, che debitamente coadiuvato e, subordinatamente al Coadiutore dell'Arciabate, possa attendere con competenza al disbrigo di questa mansione sempre difficilissima e oggi per di più intricatissima per un cumulo di errori commessi in questi ultimi anni e di cui ora si scontano le gravose conseguenze economiche. A questo ufficio si nominerebbe, o meglio si farebbe nominare dal Coadiutore, il rev. Dom Giuseppe Gácsér, attualmente priore dell'Arciabbazia di Pannonhalma. È persona energica, di criteri amministrativi opposti a quelli che dominarono finora, animato da buon zelo e circondato di fiducia in questo ramo economico.

3) — Per quanto riguarda il Governo, si spera non farà obiezioni a questa nomina del Coadiutore, sia perché persona superiore ad ogni critica, sia perché trattasi dopo tutto di semplice Coadiutore "ad nutum", cioè temporaneo. Mi riservo di fare i passi opportuni in proposito, quando la nomina sarà decisa.

4) — Per quanto riguarda l'Arciabate è opinione dell'Emo e mia che venga allontanato da Pannonhalma il più possibile, ossia — se non si riesce a indurlo a recarsi all'estero, anche perché non conosce lingue —, almeno lo si obblighi a ritirarsi in un altro Convento, per es. a Tihany, che è luogo salubre e decoroso. L'allontanamento verrebbe motivato dal bisogno — purtroppo non fittizio — di riposo e di cura: se però non accede a questa soluzione gentile, occorrerà imporgli l'allontanamento in virtù

di obbedienza, e in un termine di tempo non lungo. Attendo su questo punto precise istruzioni.

Credo opportuno far presente rispettosamente a Vostra Eminenza, che quanto più rapidamente si potrà procedere, tanto meno saranno le difficoltà.

Chino al bacio della Sacra Porpora, con i sensi della più profonda venerazione godo di raffermarmi

di Vostra Eminenza Reverendissima
umilissimo — dev.mo — obb.mo servo

(firmato) + Cesare Orsenigo
Arciv. — Nunzio Apostolico

3. Serédi a Szerzetesi Kongregáció titkárához, 1929. júl. 27. Végig kézírás.

Felhívja a figyelmet a pannonthalmi helyzet rendezésének szükségességére, apostoli kormányzó, ill. koadjutor kinevezésével. Első helyen Gácsér J. Kalazantot, főmonostori perjelt ajánlja. Második helyen Kelemen Krizosztomot, akit kötelezni kellene Gácsér J. Kalazant kinevezésére főjóságkormányzónak, tekintettel a jelenlegi rendkívüli helyzetre, amikor vagyongazdálkodási bizottság igazgat.

Szövegét itt közöljük:

CÍMER

Non recuso laborem

Strigonia, 27 Luglio 1929

Ill.mo e R.mo Monsignor Segretario!

Mi permetta, Monsignore di richiamare la Sua attenzione alla nomina d'un Amministratore Apostolico (ossia coadiutore) per la congregazione Benedettina Ungherese (Pannonhalma). Tale nomina mi sembra tanto più urgente, inquanto che la disposizione delle persone e delle materie nelle scuole non si può fare senza la nomina del Coadiutore.

Riguardo alla persona del Coadiutore ripeto quello, che ho avuto l'onore di suggerire a V.S. Ill.ma: per aver una mano forte tanto nel governo, quanto nell'economia, sarebbe da preferire il P. Giuseppe Calasantio Gácsér, ora Priore di Pannonhalma, il quale nello stesso tempo è un buon Sacerdote e Religioso. Se però la S.C. per

./.

la ragione, che lo stesso P. Gácsér è il capo del partito opposto all'Arciabate, non la volesse nominare, allora secondo il parere di S. E. il Nunzio Ap. di Budapest si potrebbe nominare il P. Crisostomo Kelemen, ora Superiore e Direttore di Győr con l'obbligo però, che egli nomini poi Economo centrale il P. Gácsér, il quale conosce meglio lo stato economico della Congregazione Benedettina Ungherese. Seguita la nomina, l'Amministratore Ap. (ossia Coadiutore) governerebbe la Congregazione in spiritualibus et temporalibus secondo le costituzioni. Quindi dovrebbero cessare le misure straordinarie, come la Commissione, che finora governava la Congregazione.

./.

Mi scuserà, Monsignore del mio ardire, ma vedo, che senza un provvedimento rapido le cose andranno peggio.

Con i sensi di vera stima e venerazione godo di raffermarmi di V.E. Ill.ma e R.ma

dev.mo

Giustiniano Card. Serédi m.p.

Principe Primate d'Ungheria,

Arcivescovo di Strigonia.

4. Gasparri bíboros államtitkár átíratja La Puma érsekhez, a Szerzetesi Kongregáció Titkárához, 1929. aug. 12., ikt. sz. 1654/29.

Hivatkozással folyó év aug. 10-én kelt 4696/27 sz. átíratára, értesíti, hogy tájékoztatta a magyarországi nunciust Kelemen Krizosztom „ad nutum S. Sedis” koadjutori kinevezéséről.

1930

Kelemen Krizosztom 1932. nov. 10-én kelt felmentési kérelmében említést tesz a reguláris fegyelem restaurációjáról, amelyet a Szerzetesi Kongregáció 1930. dec. 18-án ír elő: *Restauratio quoque disciplinae regularis in Congregatione Hungarica O.S.B., quae ex praescripto Sacrae Congregationis Religiosorum die 18. Decembris 1930 sub numero 4696/27.*

1932

1. Kelemen Krizosztom koadjutor 1932. nov. 10-én kelt latin nyelvű kérelme a Szentatyához, amelyben fölmentését kéri koadjutori feladatai alól. Janota Cirill prokurátor ellenjegyzése.

Indoka: Bárdos Remig főapát halála óta eltelt hat hónap és a Magyar Bencés Kongregációnak még nincs törvényes képviselője. Lemondását azzal indokolja, hogy meggyorsítaná az új főapát választását, akire annál is nagyobb szükség van, mert Bárdos főapát hét éven át tartó szívbetegsége miatt nagy szükség van új főapátra. Saját egészségi alkalmatlanságát is indokul hozza.

Szövegét itt közöljük:

PANNONHALMI FŐAPÁT

koadjutora.

Nr. 924/1932.

Beatissime Pater!

Chrysostomus Kelemen, Coadjutor Archiabbatis nullius Sancti Martini de Sacro Monte Pannoniae (Pannonhalma), ad pedes Sanctitatis Vestrae provolutus, humillime petit relevationem a munere suo et gratiam, ut orbitas Congregationis Hungaricae O.S.B. et dioecesis clementer tollatur. Liceat mihi rationes huius petitionis exponere.

Sex iam menses elapsi sunt ab obitu Revmi Domini Archiabbatis, Remigii Bárdos in domino defuncti et Congregatio nostra adhuc suo Archiabbate caret, quae congregatio iam a tempore aegrotationis Archiabbatis beatae memoriae, abhinc fere septem annis, patre et cura paterna privatam se sentit. Perinde opinio petitioque mea et confratrum meorum, quam summa cum reverentia ac omni cum sinceritate propono, est: relevatio Coadjutoris a munere suo et mandatum quo citius implendi sedem archiabbatiale per electionem canonicam.

Coadjutor, propter munus suum ex natura sua ad tempus durans, neque ad extra neque ad intra, cum competenti dignitate, gravitate et auctoritate procedere potest. Praeterea praxis iuris civilis Hungarici Archiabbate defuncto Coadjutorem non agnoscit tamquam legitimum repraesentantem beneficii et subiectum aptum iuris ad processus in foro civili inducendos et gerendos.

./.

Exinde vero spectatis processibus nostris maximi momenti iam currentibus, graves difficultates damnaque nobis enasci possunt. (Hanc informationem a Doctore Ferdinando Bernolák, viro catholico ac praeclarissimo Budapestinensi avvocato recepi.)

Insuper etiam inter membra senatus desideratur repraesentans Congregationis nostrae, quo iure solus Archiabbas uti potest.

Sed respectu etiam pacis et quietis in ipsa Congregatione nostra statu praesentem gubernii interimalis ulterius sustinere haud optandum videtur. In omnibus communitatibus nocens solet esse spatium Capitis electionem antecedens longius proferre, quod ideo neque in Congregatione nostra desiderabile constat. De mea humillima sententia quietum et fructuosum laborem difficilem reddit hoc spatium diutius protractum propter incertitudinem, quae electionem Archiabbatis seu Capitis Congregationis ad vitam munere fungentis praecedere solet. Quae praecise in hodiernis extraordinariis difficultatibus oeconomicis et socialibus considerata sunt.

Restauratio quoque disciplinae regularis in Congregatione Hungarica O.S.B., quae ex praescripto Sacrae Congregationis Religiosorum die 18. Decembris 1930 sub numero 4696/27 dato nunc agitur, meliorem successum habitura esse videtur, si Congregatio nostra Archiabbatem recipiet, qui operi restorationis disciplinae regularis ab initio usque ad finem incumbere potest.

Rationibus allatis adiungo infirmam valetudinem meam, de qua iam anno praeterito, Excellentissimo ac Reverendissimo Domino Angelo Rotta Nuntio Apostolico interprete, Sacrae Congregationi Religiosorum retuli.

Cum ea, quae humillime exposui, sedem plenam Archiabbatis suadeant, ad pedes Sanctitatis Vestrae provolutus, omni

./.

cum humilitate et reverentia rogo Sanctitatem Vestram, ut petitioni meae et confratrum meorum benignissime annuere dignetur.

Et Deus...

In Sacro Monte Pannoniae, die 10. Novembris a. D. 1932.

Chrysostomus Kelemen m.p.

Bélyegző

Coadjutor.

Quas quidem supplices preces pro munere meo S. Sedi humillime transmittito.

P. Cyrillus Janota O.S.B. m.p.

Bélyegző

Procurator generalis.

2. Serédi bíboros herceggprimás, esztergomi érsek levele Vincenzo La Puma érsekhez, a Szerzetesi Kongregáció titkárához, 1932. nov. 20., ikt. sz. nélkül, végig kézírás, olasz nyelven.

Nemrég Kelemen Krizosztom, főapáti koadjutor beadta a Szerzetesi Kongregációhoz lemondását. Amennyiben azt a Kongregáció elfogadná – elsősorban egészségügyi okok miatt –, fölmerül az utódlás kérdése. Az elmúlt esztendőben, amikor a Főtisztelendő Koadjutor első alkalommal adta be lemondását, a bíboros a budapesti apostoli nunciátúrán keresztül elküldte az Apostoli Szentszéknak alázatos véleményét, amelyben azt javasolta, hogy még ne fogadják el. Ha pedig mégis elfogadnák, szükségesnek tartotta, hogy a főapátkérdés végleges megoldást nyerjen, azaz, ha Bárdos Remig főapát lemondana, akkor új főapáttal, ha nem, akkor utódlási jogú koadjutorral. Ez esetre úgy vélte alkalmasnak, ha az új főapát, ill. utódlási jogú koadjutor ez esetben (*illa vice*) ne kánoni választással, hanem kinevezéssel kerüljön hatalomra, figyelembe véve a rendtársak

óhaját a titkos szavazásra. 1931. november 9-én alkalma volt felhívni a Szent Kongregáció figyelmét néhány személyre, akik véleménye szerint a rendtársak bizalmát is elnyerhetik.

Bárdos Remig főapát halála után a kérdés megoldása könnyebb, mert nincs akadálya annak, hogy az új főapáttal végleges megoldás szülessék. Így nem talál tovább okot arra, hogy ellenezze az új kánoni választás gondolatát. Ezért megismétli azt, amit az apostoli nunciusnak már alkalma nyílt elmondani, nevezetesen hogy azt javasolja a Kongregációnak: fogadja el P. Koadjutor lemondását, értesítve őt, hogy a főapáti szék megüresedése attól kezdődik, hogy a P. Koadjutor kézhez kapta a lemondás elfogadásáról szóló okiratot. Ennek következtében a főapáti jurisdikció azokra a személyekre száll át, akikre a statútumok szerint székiüresedés esetén kell átszálljanak, különös tekintettel a kánoni választás lefolytatására, a M. Kir. Kormány *nil obstat*-jának és az Apostoli Szentszék megerősítésének beszerzésére.

Szövegét itt közöljük:

CÍMER

Non recuso laborem

Strigonia, 20 Novembre 1932

Eccellenza Reverendissima!

Poco tempo fa il R.mo P. Crisostomo Kelemen, Coadjutore dell'Arciabbate dei Benedettini Ungheresi, presentò alla S. C. dei Religiosi un'altra volta le sue dimissioni. Qualora — soprattutto per ragioni di salute — la S.C. giudicasse di accettarle, tosto si presenterà la questione del Successore.

L'anno scorso, quando il R.mo P. Coadiutore presentò per la prima volta le sue dimissioni, io per tramite della Nunziatura Ap. di Budapest comunicai alla S. Sede un mio umilissimo voto, in cui per paura di molti inconvenienti suggerivo di non accettarle ancora; e per il caso che pur nondimeno venissero accettate, esponevo la necessità d'una soluzione definitiva della questione dell'Arciabbate, nominando cioè un nuovo Arciabbate (se il R.mo P. Arciabbate Remigio Bárdos rinunciasse), oppure, in caso contrario, creando un Coadiutore cum futura successione. Allora credevo più opportuno che la determinazione della persona del nuovo Arciabbate e del Coadiutore cum futura successione illa vice venisse fatta non già per elezione canonica, ma

Eccell.mo e Rev.mo

Mons. Vincenzo La Puma

Segretario della S. C. dei Religiosi — Roma.

./.
per nomina, prendendo però in considerazione il desiderio dei confratelli da manifestarsi per segreti suffragi. Ai 9 Novembre 1931 ebbi pure la fortuna di richiamare l'altissima attenzione della S.C. a certe persone che al mio parere probabilissimamente verrebbero desiderate anche secondo i voti dei confratelli.

Ora dopo la morte del R.mo P. Arciabbate Bárdos la questione diventa più facile, poiché nulla impedisce la soluzione definitiva con la creazione d'un nuovo Arciabbate; sembra pure che i confratelli si siano calmati. Laonde non veggo più alcun

pericolo di dissensi straordinari in caso d'un'elezione canonica. Perciò mi prendo la libertà di ripetere anche in iscritto ciò che testè ebbi l'onore di spiegare all'Eccll.mo Nunzio Ap. di Budapest, vale a dire di suggerire alla S.C. di degnarsi accettare le dimissioni del R.mo P. Coadiutore, avvisandolo che la vacanza della sede Arciabbaziale correrà dal momento, in cui lo stesso P. Coadiutore avrà in mano il rescritto dell'accettazione delle sue dimissioni. Per

./..

conseguenza in istesso momento tutta la giurisdizione arciabbaziale passerà a quelle persone, alle quali secondo gli Statuti deve passare in caso di vacanza, con i relativi diritti e doveri, specie con quello di preparare ed effettuare l'elezione canonica del futuro Arciabbate, domandare il Nulla osta del Reg. Governo Ungherese, nonché la conferma della S. Sede.

Speriamo che così finalmente ritornerà la calma alla Congregazione Ungherese dei Benedettini, e ci si riuscirà d'introdurre nella vita dei confratelli quella riforma che la S.C. giudicò necessario di prescrivere agli stessi.

Ben lieto dell'incontro, La prego di voler gradire i sensi di profondissima stima e venerazione, con i quali mi pregio di confermarvi

Dell'Eccellenza Vostra Reverendissima

Dev.mo

Giustiniano Card. Serédi

*Principe Primate dell'Ungheria,
Arcivescovo di Strigonia.*

3. Fidelis von Stotzingen primás apát 5008/30 sz., 1932. nov. 28-án kelt *votumának* eredeti példánya, latin nyelvű, gépelt.

A szavazás részletes szabályozásáról.

Szövegét itt közöljük. (*A kézírásos javítások a Szerzetesi Kongregációban történtek*):

(N.) 5008/30

V o t u m .

Diligenter examinavimus quaestionem de instituendo novo Archiabbate S. Martini de Pannonhalma.

Rationibus eb Excellentissimo Nuntio Apostolico adductis, juxta quas quam primum procedendum esset ad instituendum novum Archiabbatem S. Martini de Pannonhalma, omni ex parte accedimus, immo argumentis propositis, cum sint potius exterioris naturae, addi debent adhuc gravior rationes, quae ipsam vitam internam Archicoenobii tangunt, nempe vitam monasticam, disciplinam regularem et regimen stabile ac firmum Congregationis Hungaricae. Quibus omnibus perpensis vehementissime desiderandum esset ut cito citius provideatur institutioni novi Archiabbatis.

Consideratis ergo omnibus censemus propter peculiare praesentis momenti difficultates procedendum esse ea via, quae ab Excellentissimo Nuntio proponitur, scilicet S. Sedes expostulet, ut vocales Capituli S. Martini de Pannonhalma, qui ad normam Statutorum jure eligendi Archiabbatem gaudent, schedis scriptis et obsignatis proponant tres monachos, quos (graviter onerata eorum conscientia) coram Deo existimant digniores pro munere Archiabbatis (clare denotantes, quem ex candidatis

proponunt primo, quem secundo vel tertio loco – addentes nomen et cognomen singulorum) et schedas sic obsignatas mittant ad S. Sedem, quae tunc pro hac vice procedat ad nominationem novi Archiabbe.

./.

~~Quoad modum procedendi praescribendum esse putamus:~~

1° Omnia suffragia (clausa et obsignata) a Reverendissimo Coadjutore intra 10 dies ab accepto praesenti mandato Romam mittantur, ita ut decima dies, sit dies, qua vota ex Hungaria ad S. Sedem mittantur.

Javított szöveg:

1° Omnia suffragia (clausa et obsignata) a Reverendissimo Coadjutore intra dies ... ab Ecc. Nuntio, ... S. Congr. Religiosi mittantur.

2° Suffragia dentur sequenti modo:

a) in Archicoenobio, necnon in ceteris Abbatibus et Residentiis vocales praesentes in unum convocentur eisque a Superiore praesens mandatum communicetur. Postero die (monachi, iterum in unum congregati), suffragia secreta in schedis scriptis et obsignatis Superiori tradant, qui ea, si agatur de communitatibus extra Archicoenobium, R.mo D. Coadjutori transmittant.

Legitime eo die absentes subito certiores reddantur et, sicut ceteri, infra 24 horas vota secreta obsignata tradant respectivo Superiori.

b) Parochi tamen omnes, sive eorum paroeciae sint sub jure patronatus Archicoenobii sive sub jure patronatus Abbatiae S. Mauritii de Bakonybel vel Abbatiae S. Aniani de Tihany vel Abbatiae S. Hadriani de Zalavar, exceptis iis parochis, qui resident in Archicoenobio et in quattuor Abbatibus et residentiis, vota sua transmittant reverendissimo D. Coadjutori.

c) Alii vero vocales, qui forte extra claustra legitime versantur, de mittendo voto certiores reddantur, quod votum infra hebdomadam ~~directe~~ per Ex. Nuntium mittant ad s. Congregationem Religiosorum.

./.

~~3° Declaretur expresse suffragium ferri posse etiam in Reverendissimum D. Coadjutorem, secus enim plures opinarentur ipsum non esse elegibilem.~~

4° Declaretur denique Reverendissimum D. Coadjutorem, eum regimen congregationis ad nutum Sanctae Sedis teneat, permansurum esse in officio commissio usque dum a Sancta Sede novus Archiabbe nominatus et institutus fuerit.

Javított szöveg:

4° ... autem Reverendissimus D. Coadjutor qui quoque jure gaudeat activo et passivo quoad electionem archiabbe regimen congregationis teneat, permansus in officio commissio usque dum a Sancta Sede novus Archiabbe nominatus et institutus fuerit.

Ex aedibus S. Anselmi de Urbe,

+ Fidelis de Stotzingen m.p.

Die 28 Novembris 1932.

Abbas Primas

Bélyegző

4. Szerzetesi Kongregáció dekrétuma, előírja a választást és meghatározza annak módját. 1932. dec. 19., ikt. sz. 5008/30. Hivatalban maradó példány, kézírásos és gépelt egyaránt.

5008/30

DECRETUM

Cum jam plures menses elapsi sint ab obitu Rev.mi Archiabbatis Remigii Bardos, gravissima adsunt argumenta, quae necessitatem manifestant cessationis regiminis interinalis Rev.mi Coadiutoris et electionis novi Archiabbatis, ut provideatur vitae monasticae, disciplinae regulari et regimini stabili ac firmo Congregationis Hungaricae O.S.B.

Haec vero S. Congregatio de Religiosis, perpensis peculiaribus momenti difficultatibus ad electionem Archiabbatis, vigore huius Decreti, sequenti modo, pro hac vice, procedendum mandat. Vocales omnes Capituli Archiabb. S. Martini de Pannonhalma, qui ad normam Statutorum jure eligendi Archiabbatem gaudent, schedis scriptis et obsignatis proponant tres monachos, quos coram Deo inter eos, qui vi Constitutionum voce passiva praediti sint digniores existimant. In schedis, ut supra, clare notare debent electores quem ex candidatis proponunt primo, quem secundo vel tertio loco, addentes nomen et cognomen singulorum.

Omnia suffragia, clausa et obsignata, a Rev.mo Coadiutore, intra dies determinandos ab Exc.mo Nuntio Ap., mittantur, per ipsum Exc.mum Nuntium, ad S. Congregationem

./.

de Religiosis, quae ad nominationem procedet novi Archiabbatis.

Suffragia dentur hoc modo: in Archicoenobio, necnon in ceteris Abbatiis et Residentiis vocales praesentes in unum convocentur, eisque a Superiore praesens mandatum communicetur. Postero die, monachi, iterum in unum congregati, suffragia secreta in schedis scriptis et obsignatis Superiori tradant, qui ea, si agatur de Communitatibus extra Archicoenobium, Rev.mo D. Coadjutori transmittant. Legitime eo die absentes subito certiores reddantur et, sicut ceteri, infra 24 horas, vota secreta obsignata tradant respectivo Superiori. b) Parochi tamen omnes, sive eorum paroeciae sint sub jure patronatus Archicoenobii, sive sub jure patronatus Abbatiae S. Mauritii de Bakonybel vel abbatiae S. Aniani de Tihany vel Abbatiae S. Hadriani de Zalavar, exceptis iis parochis, qui resident in Archicoenobio et in quatuor Abbatiis et Residentiis, vota sua transmittant Rev.mo D. Coadjutori. c) Alii vero vocales, qui forte extra claustra legitime versantur, de mittendo voto certiores reddantur, quod votum infra hebdomadam per Exc.mum Nuntium mittant ad S. Congregationem de Religiosis.

Interea autem Rev.mus Coadjutor, qui quoque jure gau-

./.

deat activo et passivo, quoad electionem Archiabbatis, regimen Congregationis permansens in officio commissio usque dum a S. Sede novus Archiabbas nominatus et institutus fuerit.

Contrariis quibuscumque non obstantibus.

Datum Romae ex Secretaria S. Congregationis de Religiosis die
19 decembris 1932.

5. Szerzetesi Kongregáció 1932. dec. 19-én kelt 5008/30. sz. kísérőlevele Rotta nunciushoz, mellyel megküldi a fenti dekrétumot. Hivatalban maradó példány.

1933

1. Rotta nuncius jelentése Lépicier bíborosnak, a Szerzetesi Kongregáció prefektusának, 1933. jan. 19., ikt. sz.: 6732/1933, két melléklettel.

Hivatkozással az 1932. dec. 19-én kelt 5008/30 ikt. sz. instrukcióra, megküldi a Magyar Bencés Kongregáció tagjainak a leendő Pannonhalmi Főapátra leadott szavazatait. Majd részletezi, hogy Kelemen Krizosztom koadjutor javaslatára törölte a szavazók jegyzékéből: Radványi Rainert, Tihanyi-Tiefenthaler (Márk Istvánt?), Pados Raimundot. Hiányzik Szelecz Arnold szavazata, aki a braziliai Sao Paulóban tartózkodik, Kelemen kérdésére, hogy elküldje-e neki a szavazócédulát, a távolság miatt, azt válaszolta, hogy igen, de közvetlenül neki, a nunciushoz küldje meg. Szerette volna, hogy a szavazatokat házak szerint csoportosították volna, de mire erről írt Kelemen koadjutornak, már összekeverték a szavazatokat. Blaskovich Placid szavazatát piros kereszttel jegejlölte, mivel szekularizációs kérvénye már az Apostoli Szentszéknél van. Hogy szavazatát figyelembe vegyék-e, ezt a Szerzetesi Kongregáció ítéletére bízta. Küldi külön lapon a Magyar Bencés Kongregáció tagjainak névsorát. Egyben jelzi, hogy Kelemen koadjutor hozzá intézett jan. 11-i levelének értelmében, szükséges lesz eljárni a magyar kir. kormánynál és a magyar törvényhozási hatóságoknál is, lévén, hogy nem kánoni választással történik a kinevezés, a (magyar törvényhozásnál is bejegyzett) konstitúciók szerint. Az 1. sz. melléklet szerint is, eme félelméből kifolyólag, a Pannonhalmi Közösség (választókáptalan) alázatosan kérelmezi a Kongregációnál, hogy szíveskedjék engedélyezni a kánoni választást a konstitúciók szerint, hogy a jelöltek számát háromra korlátozza, figyelembe véve eme választócédulák (szavazatok) eredményét. A Bíboros Prímás, akihez két káptalani tag is fordult a Közösség nevében, nem volt ellene ennek a kérésnek, ha megfelelő módon tárják elő, ezért e két páter eljött hozzá is, hogy meghallgassák véleményét. Válaszában elmondta, hogy mint nunciushoz, nem volt felhatalmazása, hogy ezt jóváhagyja vagy megtiltsa, de az mindig engedélyezett, hogy az alárendeltek az engedelmesség jegyében az előljárók elé tárják kérésüket. Egy nappal később azonban azt írta a koadjutornak, hogy inkább továbbküldene mindent az Apostoli Szentszéknél. Másik indoka, hogy a döntést a Szerzetesi Kongregációra hagyja — amit a két páter előtt nem tárt fel —, az volt, hogy mindezt tudomására hozhassa az Apostoli Szentszéknél. Ezt követően kérte a Bíboros Prímás véleményét, akinek a mellékletben (átiratban) megküldi válaszát. Természetesen, ha lenne három olyan személy, akit javasolhatnának a választókáptalannak, akik komolyan és megbízhatóan a reform végrehajtását szorgalmaznák, eleget lehetne tenni e kérésnek is. (Itt hivatkozik P. Hansen apostoli vizitátornak a Szerzetesi Kongregációhoz betérjesztett 1929. március 28-án kelt 2292. ikt. sz., továbbá 1931. nov. 18-án kelt 5691. ikt. sz. jelentésére.) Majd kifejti a kormány jóváhagyásának szükségességét és jelzi, hogy az Államtitkárság már megkapta a kormány jóváhagyását, 1929. aug. 23-i keletű leirata (*dispaccio*) szerint, és csak a pozitív választ követően történt meg a Szerzetesi Kongregáció részéről a kinevezési dekrétum kiállítása. Mivel most nem „egyszerű” koadjutorról, hanem főapátról van szó, szükséges újra tanulmányozni az eljárás módját az Államtitkársággal

egyetértésben. Új helyzetről van szó, mert a Magyarországgal kötött *modus vivendi* szerint, a püspökkinevezések esetében ugyan ez az eljárás módja (l. az Államtitkárságnak a Magyarországi Szentszéki Nagykövethez intézett 1927. május 10-én kelt 1467/27 ikt. sz. jegyzékét), de ez nem vonatkozik a tábori püspökségre, és Pannonhalmáról sem tesz említést, mert a főapát kinevezése közvetlenül a választókáptalan illetékessége, és nem az Apostoli Szentszéké.

Szövegét itt közöljük:

CÍMER	N. 6732/33
Nunciature Apostolique	BUDAPEST, 19 Gennaio 1933.
En Hongrie	DISZ.TÉR 5.
(con 2 Allegati)	

Eminenza Reverendissima,

In conformità alle istruzioni datemi dall'Eminenza Vostra Reverendissima col Suo venerato ufficio N. 5008/30 in data 19 dicembre 1932, mi faccio un dovere d'inviare a vostra Eminenza qui raccolti i voti dei Membri della Congregazione Benedettina Ungherese per la nomina del Reverendissimo Archiabbate (sic!) di Pannonhalma.

Furono fedelmente osservate le norme date da codesta s. Congregazione, e tutto procedette col massimo ordine.

Dietro domanda del Reverendo P. Kelemen — usando io delle facoltà concessemi dall'eminenza Vostra — dichiarai, per questa volta almeno, esclusi dal diritto di voto tre Padri: cioè: il P. Rainero Radványi, che è un pazzoide, il Rev. P. Tihanyi-Tiefenthaler, che illegalmente vive fuori dalla Congregazione da anni, il P. Raimondo Pados, che è pure uno squilibrato, che vive fuori del monastero e diede tante noie alla Congregazione ed alla Nunziatura con cer-

A Sua Eminenza Reverendissima
Il Signor Cardinale ENRICO ALESSIO M. LÉPICIER
Prefetto della Sacra Congregazione dei Religiosi
CITTÀ del VATICANO

./.
vellotiche denunce ed anche con qualche processo intentato ai Superiori.

Manca il voto del P. Arnoldo Szelec che abita ora a S. Paolo del Brasile. Il P. Kelemen mi domandò se dovesse o meno inviargli la scheda, stante l'allontananza; io risposi che si poteva e si doveva inviargliela, ma che io, per non differir troppo la nomina — la risposta, se viene, richiederà circa due mesi — avrei mandato subito a Roma tutto l'incarto con il resto dei voti, riservandomi poi d'inviare anche la scheda del Padre Szelec, se fosse arrivata a cose non ancora compiute. Stante la necessità di addivenir presto alla nomina, non so se codesta Sacra Congregazione vorrà tanto differirla per aspettare un voto solo, che avrà un'importanza molto relativa, dato che il Padre suddetto vivendo lontano dall'Ungheria da parecchi anni, è meno in caso di rendersi conto esatto delle qualità e doti richieste dall'eligendo, attese le speciali circostanze dell'ora attuale.

Io avrei desiderato che i voti dei Padri fossero inviati separatamente in gruppi distinti secondo le Case diverse. Ciò avrebbe potuto servire a codesta Sacra Congregazione per meglio conoscere gli umori dei diversi ambienti; ma quando io ne scrissi al Padre Kelemen già la confusione dei voti si era fatta per le principali Case: si tennero distinti i voti giunti dopo, come dall'acclusa distinta.

Vi è separato, segnato con una crocetta rossa, il voto del Rev. Padre Placido Blaskovich. Il Rev. Padre Kelemen mi

./.

chiese se fosse o no il caso di tenerne conto, stante che il detto Padre vive fuori dell'Abbazia, per quanto con regolare licenza, ma ha già inoltrata domanda alla Santa Sede per la secolarizzazione. Io giro la questione a codesta Sacra Congregazione, che nel suo illuminato giudizio deciderà ciò che nel caso converrà fare.

Invio insieme in fogli separati i nomi dei membri della Congregazione Ungherese Benedettina.

Mi faccio un dovere di richiamare l'attenzione dell'Eminenza Vostra sopra le parole che si leggono in una lettera direttami dal Reverendo Padre Kelemen in data 11 Gennaio 1933. "Dignetur Excellentia tua permittere ut attentionem suam excitem ad eam circumstantiam quod Gubernium Regium Hungaricum et tribunalia Hungarica (sic!) — cum negotia nostra summi momenti apud unum ex superioribus tribunalibus nunc tractetur — quasdam difficultates movere possunt relate ad sedis archiabbatialis impletionem non per accuratam canonicam electionem ad tramitem Constitutionum nostrarum. Ideo humillime rogo Excellentiam Tuam dignetur difficultatem apud Gubernium Regium Hungaricum et per Gubernium apud summum Tribunal Hungaricum eliminare."

Le preoccupazioni del Reverendo Padre coadiutore non sono infondate; specialmente avuto riguardo ad un processo di grande importanza che ora è in corso. Gli Statuti della Congregazione sono a cognizione e del tribunale e degli avversari: quaesti non mancherano di dare noie — già lo hanno tentato per infirmare la capacità giuridica del Coadiutore

./.

col pretesto dell'elezione non avvenuta secondo le Costituzioni.

In proposito, come dall'allegato 1 si rileva, per il timore di complicazioni, la Comunità di Pannonhalma aveva deciso di pregare umilmente codesta Sacra Congregazione di voler permettere l'elezione dell'Arciabbate secondo le norme delle Costituzioni, pure limitando la scelta degli elettori a tre nomi proposti da codesta Sacra Congregazione, dietro l'indicazione della votazione fatta. Il Cardinal Primate, a cui si rivolsero i due Padri incaricati dalla Comunità, non si mostrò contrario ad un tal passo, purché fatto in forma rispettosa: vennero pure i suddetti Padri da me, per sentire il mio parere: io risposi che come Nunzio non ero autorizzato ad approvare, ma nemmeno a proibire una cosa simile, perché é sempre lecito agli inferiori esporre con sentimento di ubbidienza e sottomissione un proprio desiderio al Superiore. Però privatamente il giorno dopo scrissi al Coadiutore, che mi sembrava più conveniente rimettersi in tutto e pienamente alla sapienza e prudenza della Santa Sede. Non so quindi se la cosa abbia avuto seguito. Io così scrissi anche per un altro motivo, che naturalmente non manifestai agli interessati: volevo cioè portar io la cosa a cognizione della Santa Sede; perché qualora codesta Sacra Congregazione

trovasse conveniente la misura proposta, nella relativa concessione non sembrasse rimorchiata dagli interessati; ma la disposizione apparisse come dettata esclusivamente dall'oggettiva e benevola considerazione dell'affare e di tutte le circostanze.

Domandai anche in proposito il parere di Sua Emi-

./.
nenza il Cardinal Primate: invio copia della sua risposta (allegato 2). Egli é favorevole alla proposta oltrechè per ragioni di ordine giuridico anche per quelle di ordine morale, stante la diminuzione nella stima pubblica che ne proverrebbe alla Congregazione Benedettina in Ungheria dalla negata nomina secondo le Costituzioni. Egli accenna ad un suo parere favorevole a nomina siffatta dato a codesta Sacra Congregazione: quanto a me, non me ne ricordo, solo io so che egli era del parere che si seguisse la via ora scelta dalla Sacra Congregazione (Vedi lettera del Cardinal Serédi allegata al mio Rapporto Nr. 5678 in data 11 Novembre 1931 diretto a codesta Sacra Congregazione). Certo che se fosse possibile trovare tre nomi da proporsi al Capitolo di persone che diano affidamento serio per l'attuazione della riforma l'idea non sarebbe da scartarsi. In tal caso codesta Sacra Congregazione, senza dubbio, terrebbe calcolo delle informazioni del Rev. Padre Hansen, già Visitatore Apostolico, contenute negli allegati ai Rapporti diretti a codesta Sacra Congregazione Nr. 2292, in data 28 Marzo 1929, e 5691 in data 18 Novembre 1931. Questa forma, benchè temperata, di nomina fatta capitolarmente toglierebbe molte difficoltà, ed anche il nuovo Abbate si sentirebbe in tal modo più sicuro dell'appoggio dei suoi Confratelli.

Che se codesta Sacra Congregazione non credesse opportuno di procedere in tal guisa alla nomina, non si dovrebbe, a mio avviso, emettere un Decreto di nomina se prima non è assicurato il nihil obstat di questo Governo.

L'Arciabbate di Pannonhalma é di fatto anche Ordinario, perché parecchie parrocchie ne dipendono e prende parte con

./.
i Vescovi alle conferenze Episcopali: quando si trattò della nomina del coadiutore la Segreteria di Stato di SUA SANTITÀ domandò il benessere di questo Governo con suo Dispaccio in data 23 Agosto 1929, e solo dopo la risposta affermativa ottenuta per il tramite di questa Nunziatura, codesta Sacra Congregazione procedette al Decreto di nomina. Ora che non si tratta di un semplice coadiutore ma dello stesso Arciabbate, bisognerà, a quanto mi pare, eventualmente studiare con la Segreteria di Stato la formula della Nota con cui proporre la cosa al Governo, avuto riguardo anche alla circostanza che bisognerà pure in qualche modo accennare alla causa per cui si fece una deroga alle norme stabilite dalle Costituzioni per la nomina dell'Arciabbate. Si tratta di un caso nuovo, perché la specie di modus vivendi stabilita con l'Ungheria per la nomina dei Vescovi (Vedi Nota della Segreteria di Stato al Ministro di Ungheria presso la Santa Sede in data 10 Maggio 1927, Nr. 1467/27) mentre contempla il caso della nomina del Vescovo Castrense e degli altri Vescovi, non fa alcun accenno, naturalmente, a Pannonhalma, perché la nomina dell'Arciabbate é per sé di spettanza diretta del Capitolo Generale e non della Santa Sede.

Tanto mi son creduto in dovere riferire all'Eminenza Vostra per soddisfare al mio compito.

Chinato al bacio della Sacra Porpora, con i sensi della più profonda venerazione
mi onoro raffermarmi

Dell'Eminenza Vostra Reverendissima
umilissimo e devotissimo in J.C.
+Angelo Rotta
Nunzio Ap.lico

2. 1. sz. *Melléklet*: ikt. sz. 6732/33. A Pannonhalmi Szent Márton Főapátság 1933. jan.
15-én tartott konventgyűlés jegyzőkönyvéből:

Allegato 1 al Rapporto 6732/33. Nunziatura di Ungheria. Copia.

Allegato

Extractum ex protocollo sessionis Conventus Archicoenobii S.
Martini de S. Monte Pannoniae die 15. Januarii 1933
celebratae.

Conventus secretis suffragii sequentia decrevit:

„Conventus ad eliminandas — quantum potest — omnes difficultates juridicas et personales, quae propter suffragia mere informativa et non ad tramitem Statutorum Congregationis lata occurrunt sunt, humillime et devotissime rogat S. Sedem Apostolicam, ut ratione votorum transmissorum habita tres confratres designare dignetur, ex quibus Congregatio Hungarica O.S.B. juxta Statutorum normas in Capitulo Congregationis Generali ad eligendum Archiabbatem convocando in praesentia Delegati S. Sedis Apostolicae Archiabbatem eligere possit. Delegatus S. Sedis nomina trium designatorum confratrum in ipso Capitulo Congregationis Generali communicet.”

Conventus Archicoenobii hanc petitionem humillimam per Procuratorem Generalem S. Sedi Apostolicae aperiet, si Procurator post antecedentem interrogationem et convenientem circumspectionem ita viderit ex hac petitione Conventus pro Congregatione Hungarica O.S.B. nullum incomodum vel damnum exoriturum esse. Et simul communicat Conventus cum Domino Procuratore simul cum hac petitione a Conventu Josephum Calasancium Gácsér et Polycarpum Radó Dr. pro accuratione propositione negotii hujus ad Eminentissimum ac Reverendissimum Dominum Cardinalem Serédi principem primatem et Excellentissimum ac Reverendissimum Dominum Nuntium Apostolicum in Budapest missos esse. Quosi horum legatorum confratrum ad Dominum Procuratorem telegramma mittendum formalem propositionem petitionis non commendaverit, Dominus Procurator Decretum Conventus pro non facto spectet,

Datum in S. Monte Pannoniae, die 15 Januarii 1933.

Subscriptus: P. Paulus Sárközy
Prior Archicoenobii
Subscriptus: P. Marcellinus Faludi
Notarius conventus.

L.S.

3. 2. sz. *Melléklet*: Serédi 1933. jan. 17-én kelt levele a Nunciushoz:

(Copia della lettera inviata dall'E.mo Cardinale Serédi, Primate di Ungheria in data 17 Gennaio 1933 al Nunzio Apostolico, S. E. Monsignore Angelo Rotta)

Strigonia, 17 Gennaio 1933

Allegato 2 al Nr. 6732/33.

Eccellenza Reverendissima,

Facendo richiamo alla sua pregiatissima lettera N. 6728, ho l'onore di comunicarLe che io dissi ai due Padri benedettini di poter presentare la loro domanda alla S. Congregazione dei Religiosi, però, in forma conveniente, poichè la preghiera per se non è una offesa, specie se vi sono dei motivi attendibili. Non sapendo però in che punto stia l'affare della nomina dell'Archiabbate, mi sono permesso di suggerire ai medesimi di rivolgersi anche a Vostra Eccellenza e di prendere la decisione soltanto in caso, che l'Eccellenza Vostra non avrà nulla in contrario.

Riguardo ai timori delle difficoltà che potrebbero sorgere davanti ai tribunali, se l'Archiabbate non venisse eletto a norma degli statuti, risposi ai Padre e rispondo anche a Vostra Eccellenza con distinzione: a) se l'Archiabbate venisse nominato dal S. Padre prendendo in considerazione il desiderio dei Benedettini espresso per segreti suffragi relativamente a tre Candidati, ed il Regio Governo Ungherese non facesse alcuna obiezione contro tale forma di nomina, allora nessuna autorità subalterna e nessun tribunale ungherese metterebbe in dubbio la validità (in senso civile?) dell'atto di nomina e la legittimità del nominato. E se stuzzicato dagli avvocati facesse il contrario, il governo facilmente potrebbe far valere il suo atteggiamento. Ma in questo caso — escluse le difficoltà giuridiche — sarebbe ancora assai grave la difficoltà morale tanto al nuovo archiabbate, quanto all'Ordine benedettino, poichè questo pubblicamente dovrebbe confessare che i Confratelli *hac vice* non potevano fare l'elezione canonica; b) più grave sarebbe la questione e nascerebbe una difficoltà giuridica (in senso civile), se il Governo stesso si opponesse alla semplice nomina ed insistesse all'elezione canonica secondo gli Statuti, perchè allora nemmeno le Autorità subalterne riconoscerebbero la legittimità (in senso civile) del nuovo Archiabbate nominato, laonde quat'ultimo in rappresentanza dell'Ordine non potrebbe fare atti validi dinanzi alle Autorità civili. Già all'occasione della nomina *del Coadiutore* dell'Archiabbate avevo da lottare col Governo, affinché non facesse delle difficoltà al Coadiutore nei rapporti civili, per esempio scuole, contratti ecc.

Per tali ragioni e perchè dopo la morte dell'Archiabbate Bárdos non mi pareva più necessaria alcuna misura straordinaria, io stesso suggerivo a Vostra Eccellenza e alla S. Congregazione l'elezione canonica, la quale aspetta pure l'opinione pubblica dinanzi a cui non può simulare l'elezione canonica, poichè i confratelli questa volta non si sono recati a Pannonhalma, come si fa in caso di elezione. Se in queste date circostanze improvvisamente verrà nominato L'Archiabbate, tutti sospetteranno che i Benedettini abbiano commesso qualche cosa grossa, giacchè furono privati persino del diritto dell'elezione accordato loro nei proprii Statuti e nel Codice. Perciò crederei che la S. Congregazione farebbe cosa opportuna accordando ai Padri Benedettini almeno quella forma di elezione che domandono e propongono, cioè che possano eleggere una delle tre persone determinate dalla S. Congregazione e comunicare loro nella seduta stessa del Capitolo Generale dal Delegato della Santa Sede. Così

sarebbe esclusa anche la possibilità di qualunque agitazione. Del resto poi si potrebbe imporre a tutti i Confratelli il segreto relativamente alla circostanza che il loro diritto di elezione hac vice fu ristretto a tre persone. Gradisca ecc.

Firmato: Giustiniano Card. Serédi
Principe Primate d'Ungheria

4. Szavazatok cédulái. Az összesítés magyar fordítását l. a 11. jegyzetben.

Jelzet: SR 5933, ikt. sz. 5008/30 a vizitációs anyag része. Az ezeket kísérő és a budapesti nunciaturán készült? olasz nyelvű elsárgult kéziratos feljegyzés szövege:

*Risultati principali della votazione segreta fatta dalla
Comunita di Pannonhalma per la nomina di un Arciabbate Gennaio 1933*

8 voti furono dati in bianco, tra i quali due esigendo una votazione conforme agli statuti. Dei 193 voti validi erano in favore di:

1. R. P. Chrysostomus Kelemen (Coadjutor), 1° luogo: 113, 2° luogo: 21, 3° luogo: 17

2. R. P. Cassianus Mattyasóczy, 1° luogo: 32, 2° luogo: 36, 3° luogo: 22;

3. R. P. Paulus Sárközy (Priore), 1° luogo: 13, 2° luogo: 37, 3° luogo: 33.

R. mus Abbas Bernardinus Jándi 6; R. P. Josephus Calas. Gácsér 4; R. P. Adamus Horváth 4; R. P. Florianus Kühár 4; R. P. Theodosius Niszler 3; R. mus Abbas Engelbertus Mázy 2 (1, 1); R. P. Albinus Balogh 2; R. P. Cyrillus Janota 2 (2, 5); R. P. Ladislaus Erdélyi 1; R. P. Anscharius Szilágyi 1; R. P. Victorinus Strommer 1; R. P. Alanus Boros 1; (Lap hátulján folytatódik) R. P. Carolus Horváth 1; R. P. Jacobus Blazovich; R. P. Hildebrandus Várkonyi 1; R. P. Hadrianus Kálovics 1.

Per l'elezione dell'Arciabbate le Costituzioni richiedono la maggioranza assoluta dei voti. Di 193 voti la maggioranza assoluta sono 97 voti. Il R. mo Coadiutore D. Crisostomo Kelemen, avendo ricevuto 113 voti in primo luogo, e per conseguenza eletto conformemente alle Costituzioni.

Itt hozzuk még a szavazati joggal rendelkező rendtársak névsorát:

Pannonhalma	33 vota.
Erminus Molnár (Zalaapáti)	1
Ludovicus Csóka (Celldömölk)	1
Pius Koller (Edinburgh)	1
Budapest	15
Gasparus Komonczy (Pannonhalma)	1
Esztergom	16
Győr	25
Kőszeg	15
Pápa	12
Sopron	15
Celldömölk	7
Parochi	12
Summatim:	154 vota.

Komárom	10
Parochi	10
Bakonybél	4
Tihany	5
Zalaapáti	8
Ambrosius Németh (ex residentia Kőszeg)	1
Antonius Klemm (Pécs)	
Ladislau Erdélyi (Szeged)	
Cyrellus Janota (Roma)	
Hyacinthus Weber (Steenockerzeel)	8
Arnoldus Szelecz (Sao Paulo, in Brasilia)	
Cassianus Mattyasovszky (Budapest)	
Marius Boldoghy (Pápa)	
Valentinus Fehér (Tihany)	

5. Rotta nuncius jelentése Lépicier bíborosnak, a Szerzetesi Kongregáció prefektusának: 1933. márc. 4., ikt. sz. 6882/33.

Megküldi a Bíboros Államtitkárnak küldött jelentés másolatát P. Kelemen pannonhalmi főapáti kinevezését illetően.

6. Melléklet. a Bíboros Államtitkárnak küldött jelentés másolata. 1933. márc. 4., ikt. sz. 6882/33.

Végre meg tudta küldeni távirati úton a magyar kormány *nihil obstat*-ját P. Kelemen pannonhalmi főapáti kinevezését illetően. Leírja a késedelem okát. Serédi bíboros primás, bár nincs megelégedve a választás eredményével (P. Kelemen neve nem szerepelt az általa a Szerzetesi Kongregációhoz benyújtott ternában), de az Apostoli Szentszék iránti engedelmességből vállalta, hogy kedvezően informálja a kultuszminisztert, akihez, véleményt kérve, a külügyminiszter fordult. *Sub secreto* informálta P. Hansent, aki az apostoli vizitátor volt, és aki nagyon meg volt elégedve (*soddäsfattissimo*). és a kinevezést mint igazi gondviselést (*vera provvidenza*) fogta fel. A maga részéről reméli, hogy P. Kelemen beválik (*farà bene*), és egészségi állapota is javulni fog, így bölcsességgel és energiával tud hozzáfogni súlyos hivatali teendőihez, amiben a kinevezés is megerősíti őt. Végül sürgeti, hogy minél hamarabb jöjjön ki a kinevezés, lévén, hogy már túl sokan tudnak róla a minisztériumokban, és hogy húsvétkor már az új főapát pontifikálhasson Pannonhalmán. A benedikálást, véleménye szerint, a Bíboros Primás végezné. Beszámol Mázy Engelbert tihanyi apát néhány nappal korábban bekövetkezett haláláról. (1933. febr. 28. – S.A.)

7. Pizzardo érsek. az AA.EE.SS. titkárnak átirata a Szerzetesi Kongregáció titkárnak: La Puma érseknek, 1933. márc. 15., ikt. sz. 725/33.

Hivatalosan értesíti, hogy a Szentatya kinevezte Kelemen Krizosztomot Pannonhalmi Főapátnak. Az érintett, a nuncius kérdésére válaszolva, elfogadta a kinevezést.

8. Rotta nuncius jelentése Lépicier bíborosnak, a Szerzetesi Kongregáció prefektusának, 1933. ápr. 7., ikt. sz.: 6979/33.

Megkapta Kelemen főapáti kinevezését (*bolla di nomina*), továbbküldte az érintettnek. Jelzi, hogy a benedikálást Serédi bíboros végzi húsvéthétfőn. A dátumot azért választották, hogy lehetőséget nyújtsanak az előkelő személyiségeknek, hogy részt vehessenek. Közöttük: József és József Ferenc főhercegek, a miniszterelnök és a kultuszminiszter. A kinevezés, Istennek hála, a legjobb benyomást keltette és szívesen fogadták nemcsak a Bencés Rendben, hanem azon kívül is.

ÁDÁM SOMORJAI OSB

FURTHER DATA ON THE NOMINATIONS AND RESIGNATIONS OF KRIZOSZTOM KELEMEN, ARCHABBOT OF PANNONHALMA

The history of the two nominations and four assignments of Kelemen Krizosztom, Archabbot of Pannonhalma (1929-1950) has so far remained an open question both in the community of the Hungarian Benedictine Congregation, and in the monographs discussing his life.

Author of present study found further data on the topic in the archives of the S. Anselmo Benedictine Abbey (Apr) and that of the Congregation for Institutes of Consecrated Life and Societies of Apostolic Life (CIVCSVA). The latter was opened in September 2006, regarding the studied period.

The sources published here provide valuable data on the 20th century history of the Benedictine Order.

*Risultati principali della votazione segreta fatta dalla
Comunità di Tarnonhalma per la nomina di un Arciabate Gennaio 1903.*

*8 Voti furono dati in bianco, tra i quali due esigendo una votazione
conforme agli statuti. Dei 193 voti validi erano in favore di*

	<i>1° luogo</i>	<i>2° luogo.</i>	<i>3° luogo</i>
<i>R. P. Chrysostomus Kékman (Coadjutor)</i>	113	- 21	- 17
<i>R. P. Cassianus Mattyasóssóghy:</i>	32	- 36	- 22
<i>R. P. Paulus Székely (Pere)</i>	13	- 37	- 33
<i>Mons Abbas Bernardinus Jándi</i>	6		
<i>R. P. Josephus Galas. Gáncs</i>	4		
<i>R. P. Adamus Horváth</i>	4		
<i>R. P. Florianus Kúhar</i>	4		
<i>R. P. Theodosius Nizsler</i>	3		
<i>Mons Abbas Engelbertus Nagy</i>	2	- 1	- 1
<i>R. P. Albinus Fálogh</i>	2		
<i>R. P. Cyrillus Farnota</i>	2.	- 2.	- 5
<i>R. P. Ladislaus Erdélyi</i>	1		
<i>R. P. Anthonius Székelyi</i>	1		
<i>R. P. Victorinus Stromer</i>	1		
<i>R. P. Ladislaus Erdélyi</i>	4		
<i>R. P. Alanus Boros</i>	1		

voti:

Szavazatok cédulái. Az összesítés magyar fordítását lásd a 11. jegyzetben
Jelzet: SR 5933, ikt. sz. 5008/30 a vizitációs anyag része. Az ezeket kísérő és a budapesti
nunciaturán készült olasz nyelvű elsárgult kéziratos feljegyzés szövege.

	1 ^o luogo
N. P. Carolus Horváth	1
N. P. Carolus Blagovich	1
L. P. Hildebrandus Vörkőnyi	1
N. P. Hadrianus Kalovics	1

Per l'elezione dell'Aniabate le Costituzioni richiedono la maggioranza assoluta dei voti. Di 193 voti la maggioranza assoluta sono 97 voti. Il Signor Giudice D. Kristofor Kalemán, avendo ricevuto 113 voti in primo luogo è per conseguenza eletto conformemente alle Costituzioni.

Szavazatok cédulái. Az összesítés 2. oldala, az elsőgult lap hátoldala.



KOSZTOLNYIK J. ZOLTÁN
(1930–2006)



Megdöböntő hírt kaptam 2006. május elején. Angol nyelvű email érkezett címemre Kosztolnyik Zoltán feleségétől, Penelope South Kosztolnyiktól. Rosszat sejtve kezdtem el olvasni, hiszen karácsonyi és születésnap üdvözlétektől eltekintve magyarul leveleztünk Kosztolnyik professzorral. Balsejtelmem beigazolódt, hiszen felesége arról értesített, hogy férje tragikus balesetet szenvedett, amikor vele együtt lakhelyéről, Bryan-College Station-ból tartott Austinba, hogy készül legújabb könyvéhez anyagot gyűjtsön az ottani egyetemi könyvtárban. A balesetet egy mexikói teherautó-sofőr okozta, aki belehajtott oldalról a professzor kocsijába. Helikopterrel Austinbe szállították, ahol két órát át küzdöttek életéért az orvosok, de hiába, április 28-a délutánján elhunyt életének 76-ik évében.

Kosztolnyik J. Zoltán 1930. december 15-én született Heves városában felső-középosztálybeli családban. Édesapja, Kosztolnyik Zoltán és édesanyja, König Irén három gyermeket neveltek. A legidősebb Zoltán volt, öccse Edvárd (postatisztviselő lett, néhány éve hunyt el), húga Mónika (apácarendfőnöknő, USA-ban él). Kosztolnyik Zoltán visszaemlékezésében így jellemezte gyermekkorát: „boldog gyermekkorom volt, szerető, de gyermekeiket el nem kényeztető szülőkkel”.¹ Kosztolnyik Zoltán rokonságában volt járásbíró elnök, táblabíró és premontrei szerzetes. E családi háttér voltaképpen arra predesztinálta, hogy ő is a jogi, közigazgatási pályát válassza. E családi indítás annyiban hatott is, hogy jogász akart kezdetben lenni, illetőleg későbbi történeti

1 „Lélekben, szellemileg megmaradtam magyar származású európainak”. Beszélgetés Kosztolnyik Zoltánnal. *Aetas* 1997. 2–3. sz. (továbbiakban: *Aetas* 1997/2–3) 198.

kutatásai kiterjedtek a középkori jog- és egyháztörténetre is. Édesapja könyvtárában történelmi tárgyú könyvek is voltak (például Hóman Bálint és Marczali Henrik világtörténeti szintézisei), ezek korán felkeltették érdeklődését a középkori és kora újkori történelem iránt. Szerető, gondoskodó családi légkörben nevelkedett, s a későbbiekben ezt a hagyományos, keresztény értékrendszert képviselte új hazájában is, s adta át saját gyermekeinek és tanítványainak. Tizenötödik évében járt, amikor 1945 márciusában sok más magyar családhoz hasonlóan elhagyta a Kosztolnyik család is Magyarországot. Először Ausztriába mentek, ahol néhány évet töltöttek el egy kis faluban. Zoltán itt folytatta megkezdett, de kényszerűen megszakadt gimnáziumi tanulmányait a passauai magyar gimnáziumban, amelyet 1949-ben fejezett be. Itt, Ausztriában érte a Kosztolnyik családot az első nagy családi tragédia, Zoltán szeretett édesanyja meghalt, „szíve nem bírta a hazátlan sorsot.”² 1949 szeptemberében a Kosztolnyik család Ausztriából az Amerikai Egyesült Államokba telepedett át, először Minnesota államba költöztek. Itt csak rövid időt töltöttek, Zoltán a Nazareth Hall Seminary főiskolára (college) járt (1949–1950). A teljesen idegen környezetben nem érezték jól magukat, ezért átköltöztek Ohio államba, Cleveland városába, ahol talán a legtöbb magyar élt az USA-ban. Szinte teljesen magyar környezetbe kerültek, ahol sok olyan magyar is volt, akik hozzájuk hasonlóan 1945 után jöttek az „ígéret földjére”, Amerikába. Zoltán folytatta főiskolai tanulmányait a St. Mary's Major Seminary intézményében (1950–1951). Nem volt könnyű helyzetben, hiszen korábbi magyarországi iskoláiban és ausztriai tartózkodása során ugyan jól megtanult németül, de az angol nyelvet itt kellett anyanyelvi szinten elsajátítani, ráadásul e számára új nyelven kellett folytatnia főiskolai tanulmányait, miközben Amerikában is alapvetően magyar nyelvű környezetben élt. Apja újra megnősült, de hamarosan megbetegedett, így fel kellett függesztenie tanulmányait, hogy eltarthassa családját. Négy évig dolgozott munkásként egy clevelandi szerszámgyárban, amely szinte kizárólag magyar emigráns dolgozókat (köztük egykori katonatiszteket és tanárokat) foglalkoztatott. Amerikai nyelvi és kulturális beilleszkedését kissé akadályozta az anyanyelvi környezet, miközben segítette abban, hogy megőrizze nyelvét, magyarságtudatát, identitását. Úgy vélem, hogy ez a magyar közeg közvetve hozzájárult ahhoz, hogy fokozatosan illeszkedjen be új, amerikai hazájába, miközben magában végig megőrizhesse kötődését szeretett magyar hazájához. A fizikai munka és a korai kényszerű családfenntartó szerep erősítette benne azokat a feltehetően örökölt lelki tulajdonságokat, amelyek később is jellemezték. Ilyen a munka szeretete, a kitartás, a lelkierő. Hamarosan elvesztette édesapját, s így ténylegesen is az elárvult család feje lett, gondoskodván testvéreiről is. Megkapta az amerikai állampolgárságot, s 1955-ben behívták katonának. Kiképzése után Németországba vezényelték, ahol 18 hónapot töltött Stuttgartban, a VII. hadtest parancsnokságán. Saját elbeszélése szerint jó beosztást kapott, sok szabadidővel, amelynek során sokat olvashatott, művelődhetett. Leszerelése után, Amerikába visszatérve folytatta megszakított felsőoktatási tanulmányait a new yorki St. Bonaventura Egyetemen (1956–1959). Itt elsősorban történelmi, német irodalomtörténeti és általános bölcsészeti kurzusokat vett fel, s egyetemi alapidipломát (B.A.) szerzett 1959-ben. Ezután a szintén new yorki Fordham Egyetemre ment át (1959–1961), ahol középkori történelmet tanult, s mester, magiszteri (M.A.) fokozatot szerzett. Témavezető professzora Jeremiah O'Sullivan volt. Már ekkor

2 *Aetas* 1997/2–3. 199.

vonzotta a középkori magyar történelem, de amerikai professzorai próbálták lebeszélni erről. Ezért doktori tanulmányait a New York University-n kezdte meg (1963–1968), amely ekkor a legnagyobb magánegyetem volt az USA-ban. Itt kiváló professzorok tanították, akikről valóban sokat tanult, s akikről később is nagy elismeréssel nyilatkozott. Elsősorban az ismert medievalistát, a kiváló tanítványok sorát felnevelő M. W. Baldwint tekintette mesterének, aki korábbi tanáraitól eltérően a magyar középkori történelem tanulmányozására buzdította. Baldwin professzor hívta arra fel figyelmét, hogy például VIII. Bonifác pápa is a Nyugat, azaz a keresztény Európa teljes jogú tagjának tekintette Magyarországot, azaz a középkori magyar történelem az európai középkor szerves és fontos része. Tőle vette át Kosztolnyik Zoltán azt a később konzekvensen alkalmazott alapelvét, hogy a magyar középkori történelmet mindig az európai háttér keretében, azzal összefüggésben kell vizsgálni. Baldwin és Minna Falk professzorok javaslatára és támogatásával kapott Fulbright-ösztöndíjat a bécsi egyetemre, ahol két, valóban hasznos évet töltött (1963–1965). Olyan kiváló professzoroktól tanulhatott, mint Heinrich Fichteneau, Friedrich Heer vagy Alphons Lhotsky. Kutatási módszereik pragmatikusnak nevezhetők, hiszen a primer források elsődlegességét és fontosságát hangsúlyozták. A bécsi évek alatt érlelődött meg PhD dolgozata, amelyen tovább dolgozott ösztöndíja letelte után Baldwin professzor irányításával a New York University-n. Itt nyerte el 1968-ban középkori európai történelemből a PhD fokozatot. Érdemes talán megjegyezni, hogy a disszertáció nyilvános védésén túlmenően a kései középkor, az ókor és az újkori német történelem voltak a tárgyak, amelyekből vizsgáznia kellett. Első tudományos elismerését is ekkortájt kapta, ami nyilvánvalóan kapcsolódott a doktori fokozat megszerzéséhez; 1969-ben a New York University Founders Day Award elismerésében részesült. Talán ennél is fontosabb, s meghatározó jelentőségű volt későbbi pályafutása szempontjából, hogy még a PhD védeke előtti évben, 1967-ben elnyert egy megüresedett állást a Texas A & M University Történelem Tanszékén, a texasi College Station-ban. Mestere, Baldwin professzor hívta fel figyelmét az állásra. Neves történész helyére került, John Hill a kereszties háborúk szakértője volt. Azt mondhatjuk, hogy bár ekkor még csak a legalacsonyabb beosztást jelentő, nagyjából a magyar tanársegédi vagy inkább a korábbi gyakornoki státusnak megfelelő „instructor” beosztást nyerte el, lényegében révbé ért 37–38 évesen. College Station, a Texas A&M University állandó letelepülést hozott számára, egész életében itt tanított. A másik fontos, ehhez kapcsolódó változás életében nősülése volt. Még Bécsben, ösztöndíja alatt ismerkedett meg egy csinos texasi lánnyal, Penelope South-tal, aki zenei ösztöndíjasként tartózkodott a „császárvárosban”, a klasszikus zene egyik fellegrárában. Összeházasodtak, s College Station ikervárosában, Bryan-ben telepedtek le. Boldog házaseletet éltek, a feleség örült férje szakmai sikereinek, ő pedig hűségesen kísérte őt koncertjeire, hangversenyekre. Penelope Kosztolnyik fontos szerepet játszott a helyi zenei életben, kiváló csemlalójátékosként, tanárként és a zenei élet szervezőjeként. Két lányuk született, Karen és Elisabeth; ma az előbbi neves irodalmi szerkesztőként, az utóbbi színésznőként New Yorkban tevékenykedik.

Visszatérve Kosztolnyik Zoltán pályafutására, PhD fokozatának megszerzése után gyorsan haladt előre. Előbb Assistant Professor (kb. tanársegéd/adjunktus) lett (1968–1972), majd Associate Professor (adjunktus/docens), végül 1981-ben több tanulmány és könyv megjelenése után elnyerte a Full Professor, azaz egyetemi tanári státust. Hosszú, 36 esztendő tanári tevékenység után 2003-ban ment nyugdíjba 73 éve-

sen, s megkapta szeretett egyetemétől a Professor Emeritus címet. Továbbra is tanított még, aktív kutatómunkát végzett, konferenciákon előadásokat tartott és tanulmányokat, könyveket írt. Mint jó tanár és vérbeli tudós, soha sem tudta abbahagyni a munkát. Tervei voltak, kutatási témái, amelyeket szeretett volna megírni, megjelentetni. Még meg sem jelent utolsó könyve, amelynek korrektúráját még javította, de megjelenését nem érte meg, de már a következő monográfiáján dolgozott. Szomorú tény, hogy akkor is kutatni ment Austinba, amikor útközben a tragikus baleset érte. Amerikai egyetemi kollégái, akik közül sok nyugdíjasként már nem foglalkozik kutatással, tudománnyal, bizonynyal csodálkoztak fáradhatatlannak tűnő energiáján és szorgalmán.

Kiváló tanár volt, aki valóban sokat törődött diákjaival. Számos hallgatója volt 36 év alatt az amerikai típusú, most már nálunk Magyarországon is bevezetett háromszintes oktatási rendszerben (BA, MA, PhD). Az amerikai felsőoktatási rendszer sajátosságai- ból fakadóan nem oktathatott kizárólag középkori történelmet, amely szűkebb szakterülete volt. Emellett tanított ókori történelmet, Bizánc történetét, a reneszánsz és reformáció korát (kora újkort), felvilágosodást, tehát igen tág intervallumban kellett oktatnia, amelyre képes is volt. A hallgatók szerették, sokan felvették kurzusait, mert érdekes órákat tartott, toleráns és segítőkész volt, biztatta diákjait, ha írásbeli dolgozataik gyengébben sikerültek. Bár az osztályzást illetően nem volt enyhe, mégis rokon- szenves, diákokkal együtt érző egyénisége, zárkózott és mégis humánumot sugárzó személyisége, humora vonzotta a hallgatókat. Mindezeket magam is tapasztalhattam, amikor 1989–1990-ben Fulbright-ösztöndíjasként, Kosztolnyik professzor jóvoltából előadásait látogattam. Az általam hallgatott középkoros előadások során, ahol módja volt, a középkori magyar történelemről is beszélt. Természetesen az amerikai hallgatók számára az európai történelem is elég távolinak tűnt, így nem volt könnyű feladat érdeklődésüket felkelteni és fenntartani, de órái népszerűek voltak. Különösen örömmel segítette tehetségesebb hallgatóit kutatómunkájukban témavezetőként. Fiatalabb kollégái sikereinek örült, biztatta, bátorította őket. Ezt magam is tapasztalhattam, hiszen említett ösztöndíj elnyerésétől kezdve ottani hét hónapos tartózkodásom során minden lehetséges támogatást megkaptam tőle. A kialakuló szoros, szakmai-emberi kapcsolat a későbbiekben is megmaradt köztünk, gyakran leveleztünk, majd emaileztünk. Jóvoltából többször is részt vehettem amerikai (Kalamazoo, 1993) és angliai (Leeds 2000) konferenciák szekcióján, amelyet ő szervezett. Szakmai eredményeimnek, megjelent könyveimnek szinte úgy örült, mint sajátjainak, ismertetésekért írt róluk. Itt azt is meg kell jegyeznem, hogy más magyar kutatókat is felkarolt, segített, amerikai konferenciákra hívott. Elsősorban a szegedi egyetem középkorászai- val alakult ki szoros kapcsolata az 1980-as évek második felétől, amikor – tudtommal először – járt Szegeden. E látogatását háromszor is megismételte (1991, 1996, 1998), ezen alkalmakkor előadást is tartott különböző témákról. A szegedi egyetem mellett a pécsi egyetem középkorászai- val is jó kapcsolatot ápolt; 1998-ban hosszabb ösztöndíjjal a pécsi egyetemen oktatott és kutatómunkát végzett.

Kosztolnyik Zoltán nemcsak kiváló professzora volt egyetemének, hanem kiemelkedő középkorkutató, medievalista is. A kutatómunka számára nemcsak kötelesség volt, hanem és elsősorban öröm és szenvedély. A múlt megismerésének vágya, a kíváncsiság hajtotta. Publikációi elsősorban a középkori Magyarország történetével foglalkoztak. Ezek közül főművekként az életében megjelent 5 monográfiát kell megemlítenünk, amelyekre ő is méltán lehetett büszke. Ezek a középkori, közelebbről az Árpád-kori Ma-

gyarország történetét foglalták össze szintézisként. Ezenkívül 14 könyvfejezetet, illetve szócikkeket írt lexikonokban, enciklopédiákban. Összesen 42 tanulmánya látott napvilágot különböző folyóiratokban. Ezek közül kiemelhetjük a *Catholic Historical Review*-ban és a *Church History*-ban közölt, illetőleg a *Századokban*, a *Történelmi Szemlében* és az *Aetas*-ban megjelent tanulmányait.³ Ezekhez még hozzátehetjük a szegedi egyetem Történeti Intézete által kiadott idegen nyelvű *Chronica* folyóiratban napvilágot látott két tanulmányát is, amelyek közül az utóbbit már sajnos nem láthatta nyomtatásban. A fentiekén kívül 55 könyvismertetés fűződik nevéhez. Arra is kell utalnunk, hogy számos előadást tartott amerikai és európai konferenciákon (pl. Kalamazoo, Leeds stb.), szekciókat szervezett és vezetett ezeken. Történeti kutatásait Szent Gellért tevékenységével kezdte. Az egyháztörténet a későbbiekben is egyik kedvelt témája maradt, több publikációt szentelt e témakörnek. A másik kedvelt részterület a középkori jogtörténet volt, amelyben szintén több tanulmányt adott közre. A talán legkedvesebb és fő kutatási területe az Árpád-kori politikatörténet volt. Könyveiben és számos tanulmányában az Árpád-kor kül- és belpolitikai kérdéseivel foglalkozott, ezeket elemezte. Szemmel láthatóan maga is élvezte a korabeli politika szövevényes problémáinak elemzését, igyekezett a korszak királyairól és politikai szereplőiről plasztikus képet adni. Lényegében nem csatlakozott egyetlen divatos történetírói irányzathoz sem, a mestereitől tanult/elcsúszott pragmatikus módszert követte, amikor elsősorban a primér forrásokra támaszkodva vizsgálta az adott kérdést, történelmi korszakot vagy eseményt. Emellett bőséges szakirodalmat is felhasznált tanulmányaiban, könyveiben. Könyveinek jellegzetes vonása a sok végjegyzet, s rendkívül alapos bibliográfia. Szívesen alkalmazott latin forrásokból vett mottókat könyveiben a fejezetek elején, illetve tanulmányai elején. Stílusa csiszolt és kimunkált volt, feltehetően tudatosan törekedett arra, hogy olvasói megértsék a vázolt történelmi eseményeket, illetve folyamatokat. Legfőbb tudományos eredményének azt tartom, hogy a középkori magyar történelmet az európai történelem keretein belül vizsgálta, összefüggéseket, párhuzamokat mutatott ki intézmények, eszmék stb. vonatkozásában. Ezek közül utalhatok például a III. András korabeli gyűlések és az aragóniai cortes közötti, általa feltárt lehetséges párhuzamra. Ez az összehasonlító, komparatív szemlélet mindenképpen erénye történeti kutatásainak. Azt is hangsúlyoznunk kell, hogy főleg monográfiáival úttörő szerepe van a nyugati történeti kutatásban, amely éppen az ő munkáiból ismerheti meg elsősorban az Árpád-kori magyar történelmet, műveinek bibliográfiájából pedig a magyar nyelvű tanulmányokat és könyveket. Ezáltal Kosztolnyik Zoltán egyfajta missziót is teljesített, amikor szeretett hazája középkori történetét tanulmányaiban és főleg könyveiben közzé tette, s új hazája számára is ismertté tette.

Kosztolnyik Zoltán hűséges ember volt egész életében; hű volt családjához, barátaihoz, egyeteméhez, régi és új hazájához. Saját szavait idézve: „tekintve, hogy hosszú hónapokig, sőt évekig meg sem mukkanok anyanyelvemen, a szám nem jár rá anyanyelvemre, de lélekben, szellemileg megmaradtam magyar származású európainak”. Erőfeszítéseire utalva azt írta, hogy „naponta igyekszem, ha csak egy órára is, magyarul gondolkodni.”⁴ Utólag, feleségétől tudom, hogy tanulmányait, könyveit először magyarul fogalmazta meg, s utána tette át, fordította le angolra. Úgy gondolom, hogy szá-

3 Könyvei mellett ezeket emelte ki ő is a vele készített beszélgetésben, *Aetas*, 1997/2–3. 201.

4 *Aetas*, 1997/2–3. 203.

mára a magyar történelem erős kötődést is jelentett hazájához, elmúlt gyermekkorához. Adósságát úgy rótta le hazája iránt, hogy ismertebbé tette a távoli Amerikában is történelmünket, amelyről helyesen azt vélte – s itt távolról Zrínyi Miklós szavai visszhangozhatnak – hogy „hibái dacára a magyar történelem egy nemzet történeténél sem alábbvaló!”⁵ Emlékét és munkásságát megőrizzük.

Tóth Sándor László

PUBLIKÁCIÓS JEGYZÉK⁶

Könyvek (Books)

Dynastic policy of the Árpáds, from Géza I to Emery (1074–1204). EEM – Columbia UP (New York 2006), pp. 365.

Hungary under the early Árpáds, 890s to 1063. EEM – Columbia UP (New York, 2002), pp. xiv + 461.

Hungary in the Thirteenth Century. EEM – Columbia UP (New York, 1996), pp. xi + 510.

From Coloman the Learned to Béla III (1095–1196): Hungarian Domestic Policies and Their Impact upon Foreign Affairs. EEM – Columbia UP (New York, 1987), pp. viii + 356.

Five Eleventh Century Hungarian Kings: Their Policies and Their Relations With Rome. EEM-Columbia UP (New York, 1981), pp. xv + 237.

*Tervezett könyv (Current research: a book project)*⁷

The impact of dynastic relations on the Hungarian domestic-social structure and the economy during the reign of the last five kings of the House of Árpád.

Könyvfejezetek (Chapters in Books)

Hungary, a 12,000 word entry for the Encyclopaedia of World Empires, ed. Cynthia Northrup, UT/Arlington – in press;

5 Uo. 205.

6 Köszönettel tartozom Penelopé Kosztolnyiknak és a Texas A&M University-nek az Interneten is közzétett bibliográfiai adatokért. A Kosztolnyik professzor által még életében frissített publikációs lista szerkezetén csak annyit változtattam, hogy az egyes bibliográfiai tételek magyar főcímeit is megadtam, s zárójelben feltüntettem az angol eredetét. A főcímeken, amelyek alá besorolta műveit, nem változtattam. Emellett értelemszerűen elhagytam a nekrológban részletesen felhasznált életrajzot (vita), s a publikációs jegyzékben feltüntetett egyetemi előadásai címeit, s az általa vezetett MA és PhD dolgozatok címeit és szerzőit. Ugyanakkor meghagytam az általa tartott konferencia előadásokkal kapcsolatos részt, a megjelent írásbeli publikációk mellett tehát előadásai is szerepelnek e jegyzékben.

7 Kosztolnyik professzor e könyvéhez megkezdte kutatásait, ez volt következő tervezett könyve, ezért hagytam meg jelen publikációs jegyzékben.

- Hussite wars (1419–1434), Kosovo (1389, 1448), Kubilai Khan (1260–1294), Roses, Wars of (1455–485), Sayo river (1241) Timur or Tamerlane (c. 1335–1405)* entries in *International Military Encyclopaedia*, Cynthia Parzych Publishers, (New York, 2006) pp. 733–734, 1113, 1130, 1132–1133, 1265–1266.
- Western influence upon Hungarian legislative acts of the early twelfth century.* Studies in Medieval History, ed. Cornelius Szovák et al (Budapest: Pázmány Catholic University Press, 2004), pp. 5–19.
- The early Magyars, and their political and religious relations with Byzantium and Kiev during the ninth and tenth centuries in the record of the chronicles.* Congressus IX internationalis Fenno-Ugristarum, Tartu, Estonia, 2000, vol. III: Summaria acroasium (Tartu, 2000), 338–39; and, vol. VIII: Dissertationes (Tartu, 2001), 323–30; Entries on “Avars,” “Hungary,” and “Poland,” in Trade, travel, exploration in the Middle Ages, eds. J. B. Friedman – Kristen M. Figg (New York – London, 2000), 38–39, 264–266, and 495–496, respectively;
- Similarities between, and status of, King St. Stephen of Hungary’s law code and the laws of Jaroslav the Wise of Kiev.* Studies in Honor of S. B. Várdy, ed. D. P. Hupchick – R. W. Weisberger (New York, 2000), 45–54.
- Western Chronicles on Life, Towns and Economy in 12th Century Hungary.* Summaria acroasium in sectionibus et symposiis factarum, pars II, Congressus VIII Internationalis Fenno-Ugristarum, Jyväskylä, 1995 (Jyväskylä, 1995), pars I, 301–03; pars VII, 324–328.
- Some Remarks on Andrew III of Hungary.* Between East and West: Studies in Honor of Gyula Kristó, ed. László Koszta (Szeged, 1995), 273–290.
- Did the Curia Intervene in the Struggle for the Hungarian Throne During the 1290’s? Régi és új peregrináció:* Proceedings of the Third International Congress on Hungarian Studies, Szeged, 1991 (Budapest – Szeged, 1993), 145–158.
- Importance of the 1292 Synod of Esztergom – an opinion.* Congressus VII internationalis Finno-Ugristarum apud Universitatem Debreciensem de Ludovico Kossuth nominatam, anno D. MCMXC habitus, vol. Iia: Dissertationes (Debrecen, 1990), 172.
- Triumphs of Ecclesiastical Politics in the 1231 Decretum of Andrew II of Hungary.* In Studiosorum speculum: Studies in Honor of Louis J. Lekai O. Cist., ed. F. R. Swietek – J. R. Sommerfeldt (Kalamazoo, MI, 1993), 155–172.
- A View of History in the Writings of Gerhoch of Reichersberg and in the Medieval Hungarian Chronicles.* In Die ungarische Sprache und Kultur im Donauraum: Vorlesungen des Zweiten Internationalen Kongresses, Wien, 1986. (Vienna-Budapest, 1989), 513–521.
- Saint Elizabeth of Hungary.* In Great Lives from History, Ancient and Medieval series, ed. F. N. Magill. (Pasadena, Calif., 1988), 655–659.
- Early Twelfth Century German Politics in the Background of Hungarian History.* In Triumph in Adversity: Studies in Hungarian Civilization in Honor of Professor Ferenc Somogyi, ed. S. B. and A. H. Vardy (New York, 1988), 61–76.

- The influence of Canon Law on royal legislation and the education of churchmen in Hungary in the XII-XIII centuries.* International Congress of Medieval Canon Law, Catania, 2000 (Catania, 2006)-in press;
- The influence of Latin Canon law on the Golden Bulls issued by Andrew II of Hungary.* Chronica: Annual of the History Institute of the University of Szeged, 5 (2005) pp. 44–61.
- The attitude of the papal curia toward the question of succession to the Árpád throne.* METEM: Essays in Church History, 17-II (Toronto-Budapest, 2005), 51–70.
- Western, mainly Aragonese, influence upon the decreta issued by the Árpád Kings during the thirteenth century.* Proceedings of the Second International Conference on the Humanities, Prato, Italy, 2003 (2005);
- Ivo of Chartres' discernible influence upon the enactments of the Synod of Tarcal, 1106, and of the First and Second Synods of Esztergom, 1104 and 1112.* Medievalia et humanistica, n.s. 30 (2004), 85–106.
- The Monomachos Crown, domestic intrigue and diplomatic reality prevalent at the Hungarian court during the mid-eleventh century.* Chronica. Annual of the History Institute of the University of Szeged, 1 (2001), 29–42.
- Dynastic intrigues and domestic realities during the reigns of Andrew I and Béla I.* Hungarian Studies Review, 28 (2001), 93–108.
- The influence of Latin Canon law upon, and the political background of the legislative acts attributed to King Ladislas I of Hungary, (1077–95).* METEM: Essays in Church History, 13-I (Toronto – Budapest, 2001), 25–36.
- Német politikai fejlemények a magyar történet háttérében a X. – kora XI. század folyamán* [German political events serving as background of Hungarian history in the tenth and early eleventh centuries], Acta Historica Szegediensis, 109 (1999), 3–12.
- Byzantine Christianity and the Early Magyars in the Record of the Byzantine Chroniclers.* Specimina nova Universitatis de Iano Pannonio nominatae (Pécs, 2001), 71–85.
- The Question of Belonging: Religious Politics Over Pannonia at the Time of the Magyars' Arrival in the 890s.* Cithara: Essays in Judaeo-Christian Tradition, 37–2 (1998), 22–40.
- Róma és a területi egyház küzdelme a közép-Duna medencében a 9 század folyamán.* [Struggle between Rome and the territorial Church in the mid-Danubian basin during the ninth century], Aetas, 1997–2/3, 212–221.
- Early Hungarian Towns and Town Life in the Record of Western Chronicles.* Specimina nova dissertationum Universitatis de Iano Pannonio nominatae, 11 (1995 [1996]). 251–260.
- The Alleged Political and Religious Impact on the Aragonese Cortes on the Hungarian Diets of the Late Thirteenth century.* Cithara: Essays in Judaeo-Christian Tradition, 35-I (1995), 39–53.
- Esetleges spanyol, valamint nyugati behatás a magyar országgyűlés összetételében* [Probable western influence on the composition of the Hungarian law-days of the 1200's]. Aetas, 1994-I, 49–57.

- The Idea of the 'Body of the State' in John of Salisbury's Policraticus*. Specimina nova dissertationum Universitatis Quinqueecclesiensis de Iano Pannonio nominate, 9 (1994), 229-234.
- III. *András és a pápai udvar [Andrew III of Hungary and the papal court]*. Századok, 126 (1992; published in 1993), 646-659.
- In the European Mainstream: Hungarian Churchmen and Thirteenth Century Synods*. Catholic Historical Review, 79 (1993), 413-433.
- Rome and the Church in Hungary in 1279: the Synod of Buda*. Annuario historiae conciliorum, 22 (1990), 68-85.
- Some Hungarian Theologians of the Late Renaissance*. Church History, 57 (1988), 5-18.
- II. *Géza és a páviai zsinat [Geza II of Hungary and the Council of Pavia]*. Történelmi Szemle, 29 (Budapest, 1986), 237-242.
- Religious Writers of the Quattrocento in Hungary*. Proceedings of the XXVth Meeting of the Arpad Academy and the Cleveland Hungarian Association, 1985 (Cleveland, Ohio, 1986), 121-132.
- Did Geza II of Hungary (1141-62) Send Delegates to the 'Synod' of Pavia, 1160?* Annuario Historiae Conciliorum, 16 (Augsburg, 1984), 40-48.
- The Survival of a Blind Monarch of the Throne*. Proceedings of the 23rd Hungarian Convention, 1983 (Cleveland, Ohio, 1984), 222-230.
- The Relationship of Coloman the Learned of Hungary With the Holy See*. East European Quarterly, 18 (1984), 129-141.
- Investiture and the German Outlook at History in the Background of Twelfth Century Hungarian Politics*. Proceedings of the 21st Hungarian Convention, 1981 (Cleveland, Ohio, 1982), 158-170.
- The Unforeseen Consequences of Charlemagne Ecclesiastical Politics in the Mid-Danubian Region*. Proceedings of the 20th Hungarian Convention, 1980 (Cleveland, Ohio, 1981), 175-186.
- The Church and Bela III of Hungary (1172-96): The Role of Archbishop Lukacs of Esztergom*. Church History, 49 (1980), 375-386.
- Were There Rumanians Living in Hungary and in Transylvania During the Middle Ages?* Proceedings of the 19th Annual Congress of the Hungarian Association, 1979 (Cleveland, Ohio, 1980), 219-229.
- Magyar Beginnings in the Reports of Hungarian and Byzantine Chronicles*. Cithara: Essays in Judaeo-Christian Tradition, 19-I (1979), 40-49.
- The Political Activities of Lukács of Esztergom*. Proceedings of the 18th Hungarian Convention, 1979 (Cleveland, Ohio, 1978), 178-186.
- The Appearance of the Term 'Magyar' and Christian Beginnings in Hungarian History*. Proceedings of the 17th Annual Congress of the Hungarian Association and Árpád Academy, 1977 (Cleveland, Ohio, 1978), 211-221.
- The Foreign Policy of Bela III of Hungary in the Light of Papal Letters*. Ungarn Jahrbuch, 9 (1978), 1-14.
- The Relations of Four Eleventh Century Hungarian Kings With Rome in the Light of Papal Letters*. Church History, 46 (1977), 33-47.
- The Church and the Hungarian Court Toward the End of the Eleventh Century*. Proceedings of the 1976 Meeting of the Arpad Academy (Cleveland, Ohio, 1977), 226-236.

- The Role of Gerard of Csanád in Preserving the Church in Hungary.* Cithara: Essays in Judaeo-Christian Tradition, 15-II (1976), 20–32.
- Hungaro-German Relations During the Mid-Eleventh Century as Background of the 1054 Rome-Byzantine Schism.* Proceedings of the 1975 Meeting of the Árpád Academy (Cleveland, Ohio, 1976), 229–239.
- De facultate resistendi: Two Essential Characteristics of the Hungarian Golden Bull of 1222.* Studies in Medieval Culture, 5 (1975), 97–104.
- The 1046 Csanád Assembly and the Unexpected Results of the Assassination of Gerard of Csanád.* Proceedings of the Árpád Academy and of the 14th Hungarian Convention, 1974 (Cleveland, Ohio, 1975), 150–162.
- The Negative Results of the Enforced Missionary Policy of King St. Stephen of Hungary: The Uprising of 1046.* Catholic Historical Review, 59 (1973), 569–586.
- The Importance of Gerard of Csanád as the First Author in Hungary.* Traditio, 25 (1969), 376–386.
- Pelbartus of Temesvár: A Franciscan preacher and Writer of the Late Middle Ages in Hungary.* Vivarium, 5 (1967), 100–110.

Könyvismertetések (Review essays and book reviews)

- Review of István Zombori (ed.), *Közép-Európa harca a török ellen a 16 század első felében* [The Central Europeans' struggle with the Turks in the former half of the sixteenth century] (Budapest: METEM, 2004), in *Medievalia et humanistica* – in press;
- Review of *Közép-Európa harca a török ellen a 16 század első felében* [The Central-Europeans' struggle with the Turks during the former half of the sixteenth century], ed. István Zombori (Budapest: METEM, 2004), in *Catholic Historical Review*, 91 (2005), 526–528.
- Review of Mary C. Erler and Maryanne Kowaleski, eds., *Gendering the Master Narrative: Women and Power in the Middle Ages* (Ithaca, NY, and London: Cornell UP, 2003), in *Medievalia et humanistica*, n.s. 31 (2005), 154–155.
- Review of *Beiträge zur Geschichte des Paulinerordens*, ed. Kaspar Elm. *Berliner Historische Studien*, vol. 33 (Berlin, 2000), *Catholic Historical Review*, 90 (2004), 296–298.
- Review of P. M. Barford, *The early Slavs: culture and society in early medieval eastern Europe* (Ithaca, NY, 2001), *Medievalia et humanistica*, ns. 30 (2004), 137–139.
- Review of Nora Berend, *At the gate of Christendom: Jews, Muslims, and 'Pagans' in medieval Hungary, c. 1000-c. 1300* (Cambridge, 2001), *Medievalia et humanistica*, ns. 30 (2004), 139–141.
- Review of Florin Curta, *The making of the Slavs: history and archaeology of the lower Danube region c. 500 – 700* (Cambridge, 2001), in *Medievalia et humanistica*, n.s. 30 (2004), 145–146.
- Review of Ágnes T. Horváth, *A római birodalom latin nyelvű levelezésének három évszázada* [Three centuries of Latin-language correspondence in the Roman empire] (Szeged, 2002), in *Medievalia et humanistica*, n.s. 30 (2004), 148–149.

- Review of *Litterae missionariorum de Hungaria et Transilvania, 1572–1717*, vol. I, ed. I. György Tóth. Bibliotheca Academiae Hungariae, Roma, Fontes 4 (Rome-Budapest, 2002), *Catholic Historical Review*, 89(2003), 557–558.
- Review of *History of Transylvania*, ed. Béla Köpeczy, vol. I: *From the Beginnings to 1606*, ed. L. Makkay – A. Mócsy, tr. by Bennett Kovrig et al (EEM-Columbia UP, NY, 2001), *Canadian-American Slavic Studies*, 38 (2004), 341–344.
- Review of Gábor Klaniczay, *Holy rulers and blessed princesses: dynastic cultures in medieval central Europe* (Cambridge, 2002), *Catholic Historical Review*, 89 (2003), 754–756.
- Review of Christopher Dyer, *Everyday Life in Medieval England* (London–New York, 2000). *The Historian*, 65 (2002), 756–757.
- Review of András Gerő, *Emperor Francis Joseph, King of the Hungarians* (New York, 2001), *American Historical Review* – (2002), 305.
- Review of Marta Fata, *Ungarn, das Reich der Stephanskronen, im Zeitalter der Reformation und Konfessionalisierung: Multiethnizität, Land und Konfessionalisierung 1500 bis 1700* (Münster, 2000), *Catholic Historical Review*, 87 (2001), 506–507.
- Review of Erik Fügedy, *The Elephánthys; Hungarian noble families in the XIVth century* (Budapest, 2000), *Slavic Review*, 60 (2001), 407–408.
- Review of Heinrich Kunstmann, *Die Slaven. Ihr Name, ihre Wanderung nach Europa, und die Anfänge der russischen Geschichte in historisch-onomastischer Sicht* (Stuttgart, 1996), *Canadian-American Slavic Studies*, 35 (2001), 89–90.
- Review of Mártha Font, *A német lovagrend alkonya* [Twilight of the Order of the German Knights] (Pécs, 1997), *Catholic Historical Review*, 85 (1999), 679–680.
- Review of S. L. Tóth, *Levediától a Kárpát medencéig* [From Levedia to the Carpathian basin], vol. 14 of Szeged Medieval Library ser. (Szeged, 1998), in *Canadian-American Slavic Studies*, 34 (2000), 233–234.
- Review of Theodora Antonopoulou, *The Homilies of the Emperor Leo VI* (Leiden–New York–Cologne, 1997), in *Church History*, 68 (1999), 154–156.
- Review of Stjepan Pantelić, *Die Urheimat der Kroaten in Pannonien und Dalmatien*, vol. 26 of *Symbolae Slavicae* (Frankfurt am Main–Berlin–Vienna, 1997), in *Canadian-American Slavic Studies*, 33 (1999), 460–462.
- Review of Klaus Schatz, *Papal Primacy, from its origins to the present* (Collegeville, Minn., (1996), in *Church History* 67 (1998), 215–216.
- Review of István Bóna, *A húnok és nagykirályaik* [The Huns and their great kings] (Budapest, 1993), in *East European Quarterly*, 30 (1997), 529–530.
- Review of Piotr Górecki, *In Earlier Medieval Poland: Parishes, Tithes and Society*. American Philosophical Society. (Philadelphia, PA, 1993), in *Church History*, 65 (1996), 260–262.
- Review of *Die Kartäuser und ihre Welt: Kontakte und gegenseitige Einflüsse*, vol. II. *Analecta Cartusiana*, ed. James Hogg. Edwin Mellen Press (Lewiston, NY, 1993), in *Church History*, 66 (1997), 189.
- Review of *King Saint Stephen of Hungary* by György Györffy [Atlantic Studies on society in change, # 71] (Highland Lakes, N.J., 1994), in *Catholic Historical Review*, 81 (1995), 646–647.

- Review of *The Árpáds and the Comneni: Political Relations Between Hungary and Byzantium in the 12th Century*, by Ferenc Makk (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1989), in *East European Quarterly*, 27 (1994), 553–554.
- Review of *Medieval and Renaissance Letter Treatises and Form Letters: A Census of Manuscripts Found in Eastern Europe and the Former U.S.S.R.*, by Emil Polak. (Leiden: E.J. Brill, 1993), in *Catholic Historical Review*, 80 (1994), 139–141.
- Gábor Klaniczay, *The Uses of Supernatural Power: The Transformation of Popular Religion in Medieval and Early – Modern Europe*, tr. S. Singermann, ed. Karen Margolis (Princeton, 1990), in *Catholic Historical Review*, 77 (1991), 293–294.
- Béla Köpeczi (ed), *Erdély története* [History of Transylvania], vol. I: A kezdetektől 1606-ig [From the Beginnings to 1606], ed. László Makkai and András Mócsy; vol. II: 1606-től 1830-ig [From 1606 to 1830], ed. László Makkai and Zoltán Szász; vol. III: 1830-tól napjainkig [Since 1830 to the present], ed. Zoltán Szász. (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1986), in *Austrian History Yearbook*, 22 (1991), 170–172.
- Ferenc Makk, *Magyarország a 12. században* [Hungary in the twelfth century] (Budapest, 1986), in *East European Quarterly*, 25 (1991), 255–257.
- Gyula Kristó, *A vármegyék kialakulása Magyarországon* [Development of the county system in medieval Hungary] (Budapest, 1988), in *Austrian History Yearbook*, 22 (1991), 178–80.
- Vitae fratrum Eremitarum Ordinis sancti Pauli Primi Eremitae*, by Gregorius Gyongyosi; ed. F. L. Hervay. [Bibliotheca scriptorum recentisque aevorum, series nova, tom. XI] (Budapest, 1988), in *Catholic Historical Review*, 75 (1989), 125–126.
- Gyula Kristó, *A vármegyék kialakulása Magyarországon* [Development of the county system in medieval Hungary] (Budapest, 1988), in *East European Quarterly*, 33 (1989), 254–255.
- Lothar Waldmüller, *Die Synoden in Dalmatien, Kroatien und Ungarn, von der Völkerwanderung bis zum Ende der Árpáden*, in *Konziliengeschichte series*, ed. Walter Brandmüller (Paderborn-Zurich, 1987), in *Catholic Historical Review*, 75 (1989), 139–140.
- László Lukács – Ferenc Szabó, eds., *Pázmány Péter emlékezete* [Memorial volume in Honor of Peter Cardinal Pázmány on the 350th Anniversary of his Death] (Rome, 1987), in *East European Quarterly* 22 (1988), 375–377.
- György Székely et al, eds., *Magyarország története: előzmények és magyar történet 1242-ig* [History of Hungary; prehistory and Hungarian history to 1242], in two half-volumes (Budapest, 1984), in *East European Quarterly*.
- Mária Puskely, *Árpádházi Boldog Erzsébet: a tössi domonkos nővérek és a 14 századi misztika* [Elizabeth the Blessed of the House of Arpad; the Dominican sisters of Töss and 14th century mysticism] (Rome, 1981), *East European Quarterly*, 21 (1987), 135–136.
- Karl Nehring, *Comitatus Gemberiensis*, in *Veröffentlichungen des Finnisch-Ugrischen Seminars an der Universität München*, ser. A, vol 12 (Munich, 1981) in *Austrian History Yearbook*, 19–20 (1983–84), 304; Georg Heller, *Comitatus Zempliniensis*, in *Veröffentlichungen des Finnisch-Ugrischen Seminars an der Universität München*, ser. A., vol. 13 (Munich, 1981), and George Heller, *Comitatus Szathmariensis*, in *Veröffentlichungen des Finnisch-Ugrischen*

- Seminars an der Universität München, ser. A. vol. 14 (Munich, 1981), in Austrian History Yearbook, 19–20 (1983–84), 304–306.
- Erik Fügedi, *Castle and Society in Medieval Hungary*, vol. 187 of the Studia historica Academiae Scientiarum Hungaricae series (Budapest, 1986), in East European Quarterly, 22 (1988), 370–372.
- J.M. Bak et al, eds., *From Hunyadi to Rakoczi: War and society in late medieval and early Modern Hungary*, vol. III of War and Society in Eastern Europe series (New York, 1982), in Nationalities Papers (Ithaca College, Fall, 1983).
- Ferenc Somogyi, *Küldetés: a magyarság története* [Destiny: History of the Hungarians], 2nd rev. ed. (Cleveland, Ohio, 1978), in Austrian History Yearbook, 17–18 (1981–82), 349–350.
- Heinrich Fichtenau, *Beiträge zur Mediävistik: Ausgewählte Aufsätze*, vol. II: Urkundenforschung (Stuttgart, 1977), *ibid.*, 17–18 (1981–82), 354–356.
- György Györffy, *István király és műve* [King Stephen I of Hungary and his Work] (Budapest, 1977), *ibid.*, 17–18 (1981–82), 356–359.
- Petrus Ransanus, *Epithoma rerum Hungarorum: id est, Annualium omnium temporum, liber primus et sexagesimus*, ed. Peter Kulcsar, vol. II of Bibliotheca scriptorum medii recentisque aevorum, series nova (Budapest, 1977), *ibid.*, 17–18 (1981–82), 361–362.
- László Mezey (ed), *Athleta patriae: Tanulmányok Szent László történetéhez* [Athleta patriae: studies in the history of King St. Ladislav I of Hungary] (Budapest, 1980), in Catholic Historical Review, 68 (1982), 130–31.
- Elemér Mályusz, *Egyházi társadalom a középkori Magyarországon* [Ecclesiastical social structure in medieval Hungary] (Budapest, 1971), in Austrian History Yearbook, 14 (1978), 288–90.
- Thomas von Bogyay, *Stephanus rex: Versuch einer Biographie* (Vienna, 1975), in Austrian History Yearbook, 14 (1978), 290–92.
- A. Bartha, *Hungarian Society in the 9th and 10th Centuries*, vol. 85 of Studia historica Academiae Scientiarum Hungaricae (Budapest, 1975), in American Historical Review, 83 (1978), 1243–1244.
- János Horváth – György Székely (eds), *Memoria historiae Hungaricae*, vol. Középkori kútforrásaink kritikus kérdései [Critical questions concerning medieval historical sources] (Budapest, 1974), in Austrian History Yearbook, 12–13 (1976–77), 494–496.
- P. Feldbauer, *Herrschaftsstruktur und Ständebildung*, vol I: Herren und Ritter (Vienna, 1973), and H. Knittler, *Städte und Märkte*, vol. II: Sozial- und wirtschaftshistorische Studien (Vienna, 1973), Austrian History Yearbook, 12–13 (1976–77), 496–499.
- Janos Bak, *Königtum und Stände in Ungarn im 14–16 Jahrhundert* (Wiesbaden, 1973), in L'Europe de centre est, 1976, 265.
- Alphons Lhotsky, *Historiographie, Quellenkunde, Wissenschaftsgeschichte*, vol III of his Aufsätze und Vorträge, eds. H. Wagner – H. Koller (Vienna, 1972), in Austrian History Yearbook, 11 (1975), 259–262.
- Othmar Hageneder, *Die geistliche Gerichtsbarkeit in Ober- und Niederösterreich von den Anfängen bis zum Beginn des 15 Jahrhunderts* (Graz, 1967), Austrian History Yearbook, 11 (1975), 262–264.

Heinrich Fichtenau, *Das Urkundenwesen in Österreich vom 8 bis zum frühen 13 Jahrhundert*, vol. XXIII of *Mitteilungen des Institutes für österreichische Geschichtsforschung* (Vienna, 1971), *Austrian History Yearbook*, 9-10 (1973-74), 393-394.

Alphons Lhotsky, *Das Haus Habsburg*, vol. II of *his Aufsätze und Vorträge*, eds. H. Wagner – H. Koller (Vienna, 1971), *ibid.*, 8 (1972), 276-278.

Konferencia-előadások (Presentations at Scholarly Meetings)

"The education of religious women in Hungary during the reign of the Árpáds, eleventh through the thirteenth centuries," *International Medieval Congress*, 2006, Leeds, UK, July, 2006;

"Western, most Aragonese, influence on the *decreta* issued by the Hungarian court in the 13th century," *Second international Conference on the Humanities*, Prato, Italy, 2004, July, 2004;

"The impact Roman Canon law may have had on the Golden Bulls of 1222 and of 1231 issued by Andrew II of Hungary," *International Medieval Congress*, Leeds, 2004, July, 2004;

"The influence of Ivo of Chartres' *Pannormia* on the enactments of the Synods of Tarcál, 1106, and of the First and Second Synods of Esztergom, 1104 and 1112, at the International Medieval Congress, Leeds, 2003, July, 2003;

"The dynastic plans and policies of Coloman the Learned of Hungary, (1095-1116)," *Medieval Forum*, Plymouth State College (NH), April, 2002;

"The influence Ivo of Chartres' *Decretum* and *Panormia* may have had upon the canonical enactments attributed to Coloman the Learned of Hungary (1095-1116)," at the session on

"The impact of Canon law upon secular laws" of the *International Medieval Congress*, University of Leeds, July, 2002;

"The influence of Latin western laws upon the secular legislative attributed to Ladislas I of Hungary (1077-95)," at a session on "Politics, literature and law in Hungary of the Árpáds, the 11-13 centuries," organized and chaired at the *International medieval Congress*, University of Leeds, Great Britain, July, 2001;

"The laws of King St. Ladislas I of Hungary," invited address given at Regis College, University of Toronto, March, 2001;

Organized session and gave paper, "The medieval Hungarian chronicles," at the *30th Medieval Forum*, Plymouth State College, New Hampshire, April, 2001;

"Dynastic diplomacy of the Hungarian court toward the West and the Southeast," *Thousand Years of the Hungarian Kingdom, 1000-2000*, The University of Toronto, October, 2000;

"Hungary and Kiev: family ties, or a political axis?" IXth international congress of Finno-Ugric Studies, University of Tartu, 2000 (Estonia), August, 2000;

"The impact of Latin Canon law upon Hungarian laws, and the education of churchmen in Hungary during the XIIth – XIIIth centuries," at the XIth Congress of medieval Canon law, University of Catania, 2000, August, 2000;

Organized two sessions, (1) *"Those who Fight:" weapons as tools of the intellect* and (2) *Religion in the world of thought and in everyday society* at the *International Medieval Congress*, University of Leeds, UK, July, 2000;

Lectured [invited lecture] on "The Hebrew roots of early Christian thought," at the University of Szeged, Hungary, in October, 1999;

Gave a paper, "Byzantine Christianity and the early Magyars: Magyar and Kievan-Byzantine relations in the record of the chronicles," at *Congressus II historiae Fenno-Ugricae*, Tallinn, Estonia, October, 1998;

Organized and chaired three sessions – (1) *Literature, science and town life in Spain and eastern Europe during the middle ages*, (2) *Politics, religious doctrine and beliefs in medieval eastern Europe*, and (3) *Text and society in late medieval eastern Europe* at the International Medieval Congress, University of Leeds, UK, July, 1998;

Organized and chaired a session, "Primary Sources and Monographs on Religious Folktales Witchcraft and the Military in Medieval Central and Eastern Europe," at the annual meeting of the Mid-America Medieval Association University of Kansas at Lawrence, February, 1998;

Lectured on "Anglo-Saxon England," and on "The Development and study of medieval law," and conducted a round table discussion on the formation of the medieval universities at Janus Pannonius University, Pécs, Hungary, in March, 1997.

Organized and chaired a session: "The Middle Ages," at the History Forum of Duquesne University, Pittsburgh, PA, October, 1996;

"The Influence of Latin Canon Law upon Hungarian Laws of the Eleventh Century," Tenth International Congress of Canon Law, Syracuse University, August, 1996.

Organized and chaired a session, "Medieval Hungary," and gave a paper, "The Admont MS 712,119–26, of the Two Lawbooks of King St. Stephen of Hungary," at the 3rd international Congress of Medieval Studies, University of Leeds, England, July, 1996.

"Western chronicles on 12th Century Life, Towns, and the Economy in Hungary," at the Eight International Congress on Finno-Ugrian Studies, University of Jyväskylä, Finland, in August, 1995.

Organized and chaired session "Medieval Hungary" and gave a paper, "Alleged Political Impact of the Aragonese cortes on Hungarian Diets," at the IInd International Congress on Medieval Studies, University of Leeds, England, in July, 1995.

Organized and chaired session: "Medieval Hungary," at the 30th International Congress on Medieval Studies, Kalamazoo, MI, 1995.

Chaired one session on "Medieval Hungary", and one on "Eastern Europe in the Middle Ages," at the 29th International Congress on Medieval Studies, Western Michigan University, Kalamazoo, Michigan, in May, 1994.

Organized and chaired two sessions on Medieval Hungary at the 28th International Congress On Medieval Studies, Medieval Institute, Western Michigan University, Kalamazoo, Michigan, May, 1993;

Organized and chaired the first session (ever) held on medieval Hungarian history at the 27th International Congress on Medieval Studies, Medieval Institute, Western Michigan University, Kalamazoo, MI, May, 1992;

- "Did the papal Curia intervene in the succession struggle for the Hungarian Crown in the 1290's?" Third International Congress On Hungarian Studies, University of Szeged (Hungary), August 1991;
- "Hungarian Churchmen and Ecclesiastical Synods Held in Hungary in 1252, 1263, 1286, 1292 and in 1294," at the Seventh International Convention On Finno-Ugrian Studies, University of Debrecen (Hungary), August, 1990.
- "Rome and the Church in Hungary in 1279: the Synod of Buda," Annual spring meeting of the American Catholic Historical Association, Loyola College, Baltimore, MD, April, 1990.
- "King Andrew II of Hungary and the 'Fifth' Crusade," Annual Spring Meeting of the American Catholic Historical Association held at Providence College (R.I.), April, 1987;
- "A View of Secular Politics in the Church According to the Writings of Gerhoch of Reichersberg and the Medieval Hungarian Chroniclers," Second International Congress On Hungarian Studies held at the University of Vienna, Austria, September, 1986.
- "Hungarian Religious Writers in the Quattrocento," The 25th Meeting of the Arpad Academy and the Cleveland Hungarian Association, Cleveland, Ohio, November, 1985.
- "Otto of Freising and Gerhoch of Reichersberg: Their Views of History," Spring Conference of the American Catholic Historical Association, Xavier University, April, 1985.
- "Lothair III and the Papal Election of 1130 as Background for Hungarian History," Patristic, Medieval and Renaissance Conference [PMRC], Villanova University, September, 1984
- "The Struggle of Bela II the Blind for the Throne, 1131-41," Annual Meeting of the Arpad Academy and the Hungarian Association, Cleveland, Ohio, November, 1983.
- "Medieval Roots of the Hungarian Uprising of 1956," Symposium held at the Cistercian Abbey in Dallas [Irving], Texas, October, 1983.
- "Nine Hungarian Renaissance Theologians," Conference on Europe and Asia, 600-1600 AD, East To West, University of Hawaii, January, 1983.
- "Did Ilona, Queen of Bela II the Blind of Hungary, Have 68 Members of Her Husband's Opposition Executed?" Conference of Texas Mediaevalists, University of Texas/Austin, March, 1982.
- "German Investiture and Outlook in the Background of Hungarian Politics," The 21st Meeting of the Hungarian Association, Cleveland, Ohio, November, 1981.
- "The Unforeseen Consequences of Charlemagne's Foreign Policy for the Mid-Danubian Valley," The 1980 Congress of the Hungarian Association and Arpad Academy, Cleveland, Ohio, November, 1980.
- "The Mid-Eleventh Century Hungarian Kings," Conference on Medieval and Renaissance Studies, Cleveland State University, April, 1980.
- "Solzhenitsyn and the West - as Viewed by a European Historian," Southwestern Social Studies Association Annual Convention, Houston, Texas, April, 1980.
- "Anonymus and the Rumanian Question," The 19th Hungarian Congress, Cleveland, Ohio, Nov., 1979.

- "The Influence of Erasmus Upon the Origins and Development of Anglicanism," Conference on the Anglican Patrimony in the Catholic Church, University of Dallas, June, 1979.
- "Was the Crown Stephen I of Hungary Received from Pope Sylvester II Used at the Hungarian coronations of the eleventh century?" Mid-Atlantic States History Conference, Gannon College, April, 1979.
- "The Concept of King St. Stephen I of Hungary of the Christian Commonwealth," The 18th Hungarian Convention, Cleveland, Ohio, Nov., 1978.
- "Medieval Hungarian Chroniclers on the Personal Conduct and Political Behavior of Kings Bela I, Salomon and Geza I," Patristic, Medieval and Renaissance Studies Conference, Villanova University, September, 1978.
- "Political Changes in the Mid-Danubian Region During the Ninth Century," Spring Meeting of the American Catholic Bistorical Association, Seton Hall University, 1978.
- "The Appearance of the Expression Magyar and Christian Origins of Hungarian History," The 17th Hungarian Congress, Cleveland, Ohio, Nov., 1977.
- "Change in Hungarian Diplomacy Toward the German Court in the Early Eleventh Century," American Catholic Historical Meeting at University of Dayton, March, 1976.
- "Rome and the Hungarian Court Under Coloman the Learned," The 16th Hungarian Convention, Cleveland, Ohio, Nov., 1976.
- "Was King Stephen I's Libellus admonitionum Addressed to His Son and Heir on the Throne?" Symposium in Medieval Studies, Cistercian Abbey, Dallas (Irving), Texas, May, 1976.
- "Hungaro-German Relations During the Mid-Eleventh Century Vs. Rome-Byzantine Schism, 1054," The 1975 Convention of the Arpad Academy and of the Hungarian Association, Cleveland, Ohio, Nov., 1975.
- "The Policy of Bela III of Hungary Toward the Byzantine Court," Ohio Conference on Medieval Studies, John Carroll University, October, 1975.
- "The Contact of Coloman the Learned of Hungary with the Roman See," Conference on Medieval Studies, Western Michigan University, Kalamazoo, May, 1975.
- "The 1046 Csanad Assembly and the Unexpected results of the Assassination of Gerard of Csanad," The 14th Hungarian Convention, Cleveland, Ohio, November, 1974.
- "Church and State in Eleventh Century Hungary," American Catholic Historical Association Spring Conference, St. Louis University, March, 1974.
- "The Authorship of the Laws of King Stephen I of Hungary," University of Utah, April, 1972.
- "Andrew I of Hungary and the Schism of 1054," Annual North Great Lakes Conference, Moorhead State College, Nov., 1971.
- "De facultate resistendi: Two Essential Characteristics of the Hungarian Golden Bull," Conference on Mediaeval Studies, Kalamazoo, Mich., May, 1970.
- "The Negative Results of the Enforced Missionary Policy of King Stephen I of Hungary: the Uprising of 1046," Missouri Valley History Conference, Omaha, Nebraska, March, 1970.



MOLNÁR GÁBOR

EGY BOGOTÁI MAGYAR SZOCIÁLIS PROJEKT TÖRTÉNETE
INTERJÚ P. MUSTÓ PÉTER SJ-VEL

II. RÉSZ

M.G.: Visszatérve Bogotái tapasztalataihoz, munkájához, mi volt még, ami mély nyomot hagyott ott az atyában?

M.P.: Emberek. Emberi sorsok. Emberekkel megélt konfliktusok hagytak nyomot bennem. *Delio* ugrik be most nekem. Hogy beszéljek róla. Ezt a nyolc vagy kilenc éves gyereket *Helionak* hívták, H-val, de ő ezt a nevet nem szerette és *Delionak* nevezte magát. Én *Deliot* 1979-ben láttam először, bár ő később azt állította, hogy ismert engem már korábban is, de én erről nem tudtam. Én akkor találkoztam vele, amikor az anyját megölték.

M.G.: Ez ott ugye természetes, hogy valakit „csak úgy” megölnék.

M.P.: Ez természetes. Igen. *Padre Vaccaro*, olasz szalézi atya az utcagyerekek intézetében, a tizedik utcában, szólt nekem, hogy menjek, mert megöltek egy asszonyt, ott a város közepén, és menjek vele megáldani a koporsóban fekvő halottat. És aztán ott volt a gyerek, vagyis a gyerek már útközben ott volt, és *Padre Vaccaro* egész idő alatt, míg oda mentünk – csak pár utcával kellett odébb mennünk – mindig azt ismételte nekem: „Nézze, milyen hülye ez a gyerek, ez tökéletesen idióta, ez nem normális”.

M.G.: Most emlékszem, hogy ezt nekem is többen mondták ott a városnegyedben, különösen egy pap, amikor meglátogattam és velem volt a *Delio*. Az a pap azt mondta nekem bizalmasan, hogy: „Ez az *Delio* nem komplett és ez egy nem kíváncsi személy itt.”

M.P.: Ez az eset egy slummá vált városrészben történt, ahol – mondjuk – száz-kétszáz éve még jómódúak éltek, tehát koloniális stílusban épült házak voltak. Ezekből a szép régi házból a jómódúak az utóbbi ötven évben kiköltöztek már és a város szélére mentek lakni. Gyarmati stílusban épült fából faragott erkélyes gömbölyű cseréptetős rezidenciák, tökéletesen lerobbanva. Bennük a '80-as évek elején már csak egészen szegény emberek, kábítószeresek, tolvajok, szóval a lumpen proletariátus – vagy hogy mondják magyarul – akik a társadalomnak a „selejtje”, azok laktak ott. Egy ilyen ház egyik szobájában ott volt fölgravatolva a *Delionak* a mamája. Néhány asszony állt ott körülötte. És hát, halála előtt, a *Delionak* a mamája azzal foglalkozott, hogy szemetet gyűjtött, és azt adta el és ebben neki a *Delio* segített. És aztán az anyját ott valaki leszúrta késsel, hogy miért pontosan azt sosem tudtam meg. És, hogy a *Delio* jelen volt-e, amikor az anyját leszúrták, vagy nem, azt sem tudom. Hogy *Delio* tulajdonképpen sze-

rette volna az anyját, ennek soha semmi jelét nem láttam az utóbbi tizennyolc évben, amióta én őt ismerem. Hogy hiányzott volna-e neki az anyja, miután meghalt, azt nem tapasztaltam. Úgy kerültem én kapcsolatba vele, mint már mondtam, hogy elmentem a lakásukra, illetve albérleti szobájukba, ahol a felravatalozott édesanyja feküdt. Mert ott *Bogotában* ugye mindig úgy szokás, hogy amikor valaki meghal, akkor a legszebb szobát kiüresítik, és ott ravatalozzák a koporsót, meg gyertyát gyújtanak, és akkor huszonnégy órán keresztül mindenki ki-be jár, újra és újra valaki elkezd hangosan imádkozni, meg kávét isznak, meg egy kicsit beszélgetnek. Mindenki kíváncsi, meg akarja nézni, milyen a halott arca, megváltozott-e, vagy nem változott meg. Lehet-e még a késnek a nyomait látni, ahol megszúrták? Szóval, nagyon kíváncsiak, lehetőleg meg is tapogatják a halottat a koporsóban, hogyha lehet. Bár legtöbbször a koporsónak ott, ahol a halott arca van, üveg fedele szokott lenni, hogy legalább láthassák. A halottnak az orrába meg mindig vattát dugnak, nem tudom miért. A koporsó alá meg egy pohár vizet tesznek, mert a lelke odaszáll, vagy nem tudom, de ilyen babonás hagyományok ezek. De ezt mindig így tapasztaltam Kolumbiában. A meghaltak búcsúztatásához tartozó szertartások ezek. Ezt nem a papok találják ki, hanem népi szokás. A nyolc-kilenc éves *Delionak* volt két bátyja – egyetlen rokonai, akiket valaha is ismert – az egyik lehetett akkor olyan 14, a másik olyan 15 éves. Mindkettő az úgy nevezett „utcagyerekek programjának” (amiről már hosszan beszéltem neked) egyik intézetében voltak, amit az olasz szalézi atya, *Padre Javier de Niccolo* alapított, ahol a rend- és honfitársa, *Padre Vaccaro* is dolgozott, aki engem *Bogotába* hívott. 1979-től kezdve egy évig voltam munkatársuk, az utcagyerekek programjának *Bosconia* nevű intézetében, ahol a padláson laktam két-három szalézi atyával és önkéntesekkel együtt. Ez a nagy ház, amelyben voltak bennlakó utcagyerekek és olyanok, akik enni, fürdeni, orvosi kezelésre jártak be, *Bogotá* belvárosában volt, ahol drogosok, olcsó utcanők, lebúj panziók, lopott holmik adó-vevő üzletei és sok utcagyerek talált menedéket. *Bosconiatól*, vagyis a lakásomtól és munkahelyemtől két lépésre volt a szoba, ahol *Delio* mamáját búcsúztattuk. Ez az eset 1979. november végén történhetett. A rövid liturgikus szertartáson, amit *Padre Vaccaro* végzett a koporsó előtt, néhány kíváncsi szomszédasszony jelenlétében mellettünk állt *Delio* és a fiatalabbik bátyja, *Alirio*, aki akkor a *Bosconia* növendéke volt. *Delio* addig még nem volt az utcagyerekek intézetében, hanem a mamájánál élt – mint később megtudtam. Későbbi elbeszélések szerint *Delio* a mamája többször megpróbálta egy menhelyre, vagy valami otthonba tenni, de onnan mindig megszökött, illetve a bátyja megszöktette. Aztán az anyja egy idős házaspárnak elajándékozta ezt a senkinek nem kellett gyereket. Szóval, valójában rendszeresen nem volt mindig a mamájánál, hanem néha visszajött hozzá, amíg az anyja új kísérletet nem tett, hogy megszabadulhasson tőle. *Delio* maga nem beszélt nekem soha a családjáról. A bátyjától, *Aliriotól* tudtam csak meg néhány dolgot családi körülményeiről. Azt mesélte, hogyha az anyját megkérdezte, hogy ki az ő apjuk, akkor csak verést kapott, vagy nem kapott választ. Úgy tudja, hogy voltak nekik valami lány testvéreik is, de hogy ők hová lettek, és mi lett belőlük, arról nem tud semmit. Voltak-e nagyszüleik, nagybácsijuk vagy keresztszüleik, arról fogalma sem volt. És *Alirio*, a *Delio* bátyja volt az, aki nekem egyszer egy elkeseredett pillanatában azt mondta: „Maga el sem képzelheti, mit jelent az, ha nem tudja, hogy honnan jött, kik a rokonai, ki volt az apja, kikhez tartozik. Sehonnan jött, senkihez sem tartozik. Maga fel sem foghatja ezt.” Ő ezt fájdalmasan mondta, valamiképpen keserűen. *Delio* nekem ilyen vallomásokat soha, soha, soha nem tett. Úgy élt, mintha

családja nem is létezett volna, csak a két bátyja. A két bátyja, azért valahol mégis fontos volt az ő számára, de senki más.

És amikor ott álltunk, és *Padre Vaccaro* megáldotta a koporsót és én is megáldottam azt, akkor a szalézi atya körülnézett, az asszonyokhoz fordult, és azt kérdezte: „És ezt a gyereket ki fogja elvinni, ki fogja gondozásába venni?” Abban a pillanatban észre vettem, hogy a *Delio* ijedten a bátyjához közeledik, vagy egészen közel ment a bátyjához, és én ezt a helyzetet elviselhetetlennek éreztem. Szólnom kellett. Kértem a szalézi atyát, hogy ne ajándékozzák oda ezt a gyereket valami idegen asszonynak, hanem engedjék meg, hogy a bátyjaival együtt lehessen az utcagyerekek intézetében, legalábbis egy ideig... Na most, nem tudom, hogy jó-e az, ha én ezt itt elmesélem? Mert ez egy hosszú történet, ami talán nem egészen a mi témánkba, az önszerveződésbe illik.

M.G.: Ez is részét képezi az atya ottani munkájának, tapasztalatainak...

M.P.: Egy része igen, lehet, mert én ezen a gyereken keresztül, valamit, nagyon sok mindent tanultam. A temetés után nem törődtem vele többet, mert a *Delio* tényleg az utcagyerekek köztársaságába került.

M.G.: A kettő közül melyikbe?

M.P.: A *Padre de Niccolo* szalézi atya intézményébe. Nem a *Bemposta* gyerek-köztársaságba. Tehát, az utcagyerekek programjába. Ez a repülőtér mellett volt, kis házakban, itt van fényképem is róla. Tehát a *Javier de Niccolo*, az Olaszországból származó szalézi atyának az alapítása volt ez, ami sokkal nagyobb volt és nagyvonalúbb, mint *Bemposta*. *Bemposta* polgárai mindig szerény körülmények között éltek, míg *Javier de Niccolo* mindig nagyokat akart és nagy házakat épített. Egyik nagy intézménye, ami a városon kívül van, *La Florida*, ezt is köztársaságnak nevezik. Na és, az utcagyerekek, akik akkor már nem voltak utcagyerekek, hanem ebben az intézetben, a *La Florida* parkban épült családi méretű házakban éltek és tanultak, abban lették az örömeiket, hogy a *Delio*t felhúzták. Ők tudták, miként lehet valakit kínozni. Ezek a fiatalok kegyetlenek, és tudják, hogy kinek mi a gyengéje. A *Delionak* az volt a gyengéje, hogy őt föl lehetett húzni. Valamit mondtak neki, és akkor a *Delio* elkezdett ordítani és addig üvöltött, míg mindenki csak rajta nevetett. És magából kikelve, valami doronggal, vagy bottal, amit éppen el tudott kapni, rohant kilenc évesen megtermett kamaszok után, akik őt gúnyolták, és minél inkább őrvjögött az áldozatuk, ők annál boldogabbak lettek. Szóval, az egész köztársaság a *Delionak* az üvöltésétől zengett. A volt utcagyerekek pedig ezen mulattak. Ez volt a cirkuszuk. Mert ilyenek.

M.G.: Igen, évekkel később, a *Casa Estudióban*, amikor ott voltam és kérészt engem a *Delio*, akkor az ottani gyerekek is „felhúzták” azzal, hogy csúfolni kezdték és ő erre nagyon begorombult...

M.P.: Ami akkor, *La Floridában Delioval* történt, nem tudtam. De egy szép napon felkeresett engem a városban *Alirio*. Ebben az időben már nem *Bosconiában*, de közel hozzá, egy jezsuita közösségben laktam, még pedig a *Simon Bolívar* téren, ahol az államelnök és a bíboros palotája, meg a katedrális, a parlament, a legfelsőbb bíróság és a városháza vannak, tehát minden ott egyben. Szóval a városnak a kellős közepén éltem – és oda jött el hozzám a *Delio* bátyja. Már nem bírja látni – mondta – miként bánnak az öccsével a gyerek köztársaságban. És hogy még bolondabbá teszik ott, mint eddig is volt. Segítségemet kérte, hogy *Delio* onnét elkerüljön. Mert az én akkori működésemmhez tartozott, tehát az egyik feladatomban az volt – amit persze én magam választottam, vagy a körülmények hozták az én számomra – hogy valaki kérésére megpróbáltam egy

gyereket elhelyezni valamilyen intézménynél. Vagyis helyet kerestem olyan gyerekeknek, akiknek nem volt hol lenniük. Az *Alirio* látogatása után tehát, fogtam magam és egy egész héten át, minden nap csak azzal foglalkoztam, hogy *Delioval* együtt az egyik intézetből a másikba mentünk, hogy befogadná-e ott ezt a gyereket. Volt olyan hely, ahol szóba sem álltak velünk, volt olyan hely, ahol pszichológiai vizsgálatot rendeltek el, volt olyan hely, ahová be sem tudtunk menni, mert a *Delio* kijelentette, hogy ő oda nem megy. Egy hét után aztán találtunk egy embert, aki végre segített nekünk. *Carlosnak* hívták, pszichológusként működött az utcagyerekek köztársaságában, református volt, a felesége amerikai, akit, amikor rákban szenvedett, meglátogattam. Később *Carlos* a *Delionak* keresztapja lett. Mert megkereszteltük a *Deliot* valamikor később, a jezsuita közösség kápolnájában. Vagy hogy is volt az? Mindenképpen – na mindegy – ez a *Carlos* ismert egy gyerekothont, amit különböző evangélikus egyházak tartottak fenn, (mi talán szektáknak neveznék őket), körülbelül másfél óra autóra *Bogotá*tól, már egy kicsit melegebb vidéken, ahol a kávé és a banán is megterem, ott végre szóba álltak velünk és befogadták *Deliot*. Hát akkor a *Delio* lehetett olyan kilenc-tíz éves. Én fizettem az ő ott tartózkodási díját a német barátaimtól kapott adományokból – nem tudom én, öt-hat éven keresztül. Rendszeresen, vagy rendszertelenül, de azért mindig megfizettem, nem tudom már hogy mennyit, de amit kértek tőlem azt megfizettem. Tudom is én, hogy miért vállaltam magamra ezt a felelősséget, de úgy kötelességemnek éreztem, hogy néha utána is nézzek. És néha-néha meglátogattam. Hát az a néha-néha nagyon ritkán volt, egy évben egyszer, esetleg kétszer. De hát a *Delio*, ha feltűntem náluk, az kikelt magából: „Miért csak most jött? Mit gondol Maga, én egész idő alatt várok arra, hogy meglátogasson engem! És ha elutazik, azt gondolja, hogy nem aggódom Magáért, mert nem tudom, hol van?” Na, ez kellett nekem – gondoltam. Szóval, ő számon kérte tőlem, hogy mit csinálok és semmiképpen sem akart engem elveszíteni. Birtokába vett engem, tökéletesen birtokába próbált venni. Engem és a *Theresát*. A *Theresa* egy nyugdíjas német tanítónő, aki édesanyámmal lakott egy házban, *Münchenben*. Még most is ott lakik. Ők együtt imádkoztak két-három másik asszonnyal minden szerda délután. Édesanyámnak ez az imatársa pénzt adott nekem 1978-ban az *Edison* számára, akinek egy balesetben elégett mind a két lába. Megműtötték, és műlábat szereztek neki, ennek a nagylelkű asszonynak a támogatásával. *Theresával* sokat leveleztem, övele nagyon sok mindent megosztottam *bogotá*i ténykedéseimről és azoknak a teológiai, filozófiai háttéréről tudtam vele sokat beszélni. Érdekelték és nyugtalanították azok a kérdések, amik engem is foglalkoztattak. Indiában élő jezsuita misszionáriusokat is látogatott és támogatott. Kétszer is eljött *Bogotá*ba, megnézni, mit csinálok. Többek között elvittem, ki, *Bogotá*ból *Delio*hoz is, akinek keresztanyja lett, illetve aki őt keresztmamájának nevezett el. Mindenesetre *Theresa*, aki most már nyolcvan valahány éves, a mai napig levelezik *Delioval*, bár alig ért spanyolul. A szótárban keresi ki a szavakat, és úgy fordítja le a *Delio* neki írt leveleit. Sokszor egy spanyol jezsuita segítségét veszi ehhez igénybe, aki *Münchenben* egy plébánián szokta a nyarat tölteni. Ajándékokat küld *Delionak*, egy évben egyszer, vagy még ritkábban, de nem felejt el, nincs olyan nap, hogy ne imádkozna érte. *Delio* pedig birtokába vette *Theresát*, mert ő az ő keresztanyja. És mindenképpen mindig tudni akarja, hogy a *Theresával* mi történik, hogy van az egészsége. Mindig érdeklődik utána és ragaszkodik hozzá. Valami hasonló módon ragaszkodik hozzám is. Na most ez a *Theresanak* jobban

elviselhető, mert hatezer kilométer távolságra van tőle, én viszont ott éltem. Egy ilyen ragaszkodást nem mindig könnyű elviselni.

Delio lehetett olyan tizenöt – tizenhat éves, akkor már volt több problémája neki az evangélikusok otthonában, ahol élt és onnan vagy kidobták, vagy megszökött. Egyszerűen már nem tudom. Nem hiszem, hogy megszökött volna, hanem inkább kirúgták. Akkor én elmentem vele a nevelőjéhez – *Bogotában* találkoztunk – egy észak-amerikai fiatalemberhez, aki hajlandó lett volna őt visszafogadni az otthonba. Csak annyit kért, hogy *Delio* ígérje meg, hogy a többi gyereket nem fogja megverni, és hogy szót fogad. Hát nem tudom, ilyen egészen közönséges nevelési ígéretet kellett volna a *Delionak* megtennie, ami csak egy formalitás lett volna, amivel kifejezi a jó szándékát, hogy együtt akar működni a nevelőkkel. Az én megdöbbenésemre *Delio* kijelentette, hogy ő ezt pedig nem ígéri meg. Hát én akkor annyira dühös lettem rá, hogy otthagytam egy fillér nélkül a város másik végén. És egyedül mentem haza, és azt mondtam, legyen a *Delióból...*, csináljon amit akar. Aztán egy idő múlva megjelent mégis nálam, biztos ingyen utazott a buszon, azt a kolumbiai gyerekek nagyon tudják, hogy kell felszállni a buszra ingyen. Megérkezett, hát akkor a dühöm már egy kicsit elmúlt, de még mindig nagyon bosszankodtam, és hát aztán megkérdeztem tőle: „Miért nem tett egy ígéretet?” És a *Delio* azt válaszolta nekem egész nyugodtan: „Hát hogy ígérjem meg, amikor úgy is tudom, hogy nem fogom megtenni.”

M.G.: Hát ez nagyon őszinte volt.

M.P.: A *Delio* nagyon őszinte volt. És utólag nézve a *Delio*, mindig egészen őszinte volt és önmagához is őszinte volt, de én ezt akkor még nem tudtam, és én ezt nem tudtam értékelni. Na, de miután kirúgták az evangélikusok otthonából és megint hozzám jött, nem voltam képes rá őt az utcán hagyni. Befogadtam. Akkor már létezett a *Casita* (házikó), ahol 7–8 gyerek lakott. Ezekért két asszony volt felelős. Anyagilag tőlem függtek mind. Mégis beleegyezésüket kértem, hogy befogadják-e *Deliot*. Tudtam: nehéz eset lesz. Éppen nyári vakációra mentek valahova egy hétre, ki a nagyvárosból. Senki nem maradt otthon. *Delio* kijelentette, hogy ő pedig nem akar elmenni. De hát mit csináljak veled? Én nem fogok neked főzni, sem nem akarom, hogy a nyakamon legyél, menjél el velük! De, hogy ő nem akar elmenni! De mégis, el kell menned *Delio*! Elment mégis, de az egész kirándulás alatt soha semmiben nem engedelmeskedett. Mikor az asszonyok ezt elmondták nekem, kérdőre vontam. Azt válaszolta: „Hát megmondtam, hogy nem akarok elmenni!” Én ezen persze rettenetesen kiborultam. Csak sokkal később értettem meg, hogy mégis, *Delio* itt valamit, valami nagyon fontosat érzett meg, ami gyakran a szociális munkás és a szociális munkásnak a kliense között történik. Köthetem-e a szolgálatomat, barátságomat, jó indulatomat feltételekhez? Én őt akkor egyáltalán nem akartam megérteni, de ennek ellenére az ő reakciója mégis egy figyelmeztetés volt számomra. Mi történik kettőnk között, ha feltételeket szabok, és csak akkor segítek neki, ha ő megváltozik? Csak akkor vagyok jó hozzá, ha azt teszi, amit én akarok? Ez valahol egészségtelen, valahol embertelen. Mert embertelen lenne az, ha egy szülő, a gyerekeinek csak akkor adna enni, ha az a gyerek olyan, mint amilyennek azt a szülő akarja. Mert a gyerekeknek, minden gyerekek joga van ahhoz, hogy a szülei neki enni adjanak, még akkor is, ha a gyerek rossz, még akkor is, ha a gyerek engedetlen, akkor is, ha nem úgy fejlődik és nem olyan a viselkedése, mint ahogyan azt a szülő jónak látná. A német törvényhozás – hogy példát mondjak – olyan formában is elismeri a gyerekek jogait, hogy a szülők kötelesek az ő gyerekeik tanulását fizetni, 18 éven felüli gye-

reknek is, felnőtt korú, nagykorú gyerekek a tanulását is, még akkor is, ha a gyerek elköltözik hazulról, a szülő akarata ellenére, akkor is, ha mást tanul, mint amit a szülő szeretne. A gyerek kikövetelheti a szüleitől a tartásdíjat bíróságon keresztül. Magyarországon nem tudom, hogy így van-e? A gyerekek akkor is van joga a szülői gondoskodásra, hogyha az engedelmességet megtagadja. Itt látom én, hogy miért romlik meg a kapcsolat a kliens és a szociális munkás között gyakran, mert sokszor kényszeríteni akarjuk a tőlünk függő klienst, és zsarolni tudjuk őt. Nem tudom, hogy mennyire figyelmeztetnek benneteket erre az állapotra, vagy erre a lehetőségre, vagy arra, hogy a szociális munkás visszaélhet az ő hatalmával, a klienseikkel szemben. De ez nekem nagyon fontos és én ezt nem csak a *Delion* keresztül értettem meg, hanem máskor is, de a *Delio* volt a rám szorulóknak közül az, aki kategorikusan visszautasította, hogy én feltételekhez szabjam azt, hogy neki segítek, vagy nem, hogy neki adok egy tál levest, vagy nem. Tehát, ilyen szempontból, amiket most a *Delioval* kapcsolatban mondok, és a törvényszerűségeket, amiket felismertem a szociális munkában, szerintem tekintetbe kell venni. Hogy a kliensnek meg van a saját szabadsága, tehát tiszteletben kell tartanom az ő szabadságát és az ő függetlenségét bizonyos szempontból, és nem vethetem alá mindenképpen, minden formában az én elképzeléseimnek. Na most többet erről nem akarok beszélni, de ez számomra nagyon fontos lett és nagyon fontos.

Én a *Deliot* megpróbáltam távol tartani magamtól amennyire csak tudtam, azt mondtam, hogy egy nagykorú ember, ha nem tanul meg dolgozni, akkor egy tál levest adok neki, de más dolgokban nem állok rendelkezésére. *Delio* ezt nem tudta elviselni, ő engem kényszeríteni akart arra, hogy én vele foglalkozzak, akár akarom, akár nem, akár tetszik nekem, akár nem. Mert amikor én el akartam őt küldeni, akkor ő a lábát az ajtó és az ajtófélfá közé tette, hogy ne tudjam becsukni az ajtót, hogy ne tudjam kitenni. Erőszakosan védekezett az ellen, hogy én őt kidobjam.

Itt most valami, amit nem tudom, hogy mennyire lényeges itt, de azért neked Gábor annyit elmondhatok, hogy a *Delio* volt az, aki engem megtanított arra, hogy komolyan vegyem azt, hogy minden emberben – a teológia úgy tanítja – hogy minden emberben Isten él. Próbáljam úgy látni *Deliot*, a másikat – mondja a teológia – ahogy őt Isten látja. Nekem ez szörnyű gondolat volt, ijesztő gondolat volt, amikor először rám tört: ebben a *Delio*ban, akit én szerettem volna magamtól messze távol tartani, és akitől undorodtam, aki agresszív volt, aki semminek sem felelt meg, amit én emberi értéknek láttam, semmi olyannak nem felelt meg, amit szeretni tudtam volna – ebben az emberben Isten mégis láthat valami kedvelni valót, valami szépet, valamit, amit szeretni tud. Hiszen létre hozta, és a létben megtartja. Ettől a gondolattól először megrémültem. Mert ennek a következménye az is lehet, hogy akkor nekem is kellene benne valami kedveset, vagy szépet, vagy valami szeretnivalót találni. Kellene keresnem benne valami jót. Egyáltalán található benne valami kedvelnivaló – már ez a gondolat maga megijesztett. Tehát, nem eltaszítani kell magamtól, hanem valamiképpen megengedni, hogy közelebb kerüljön hozzám, hogy ne rekesszem ki őt.

Alirio, a *Delionak* bátyja, megpróbálta magához venni, mert ő azért felelősnek érezte magát az öccséért, és én nagyon hálás lettem volna, és fizettem is volna neki, ha gondoskodik róla. Szívesen leráztam volna a felelősséget magamról. De a *Delio* nem akart a bátyjánál lakni és 17 éves korában a fejébe vette, hogy ő pedig katona akar lenni. Jeleltkezett önként. A kötelező katonai szolgálat után pedig hivatásos katona szeretett volna lenni. Én bevallom őszintén, nem vagyok katona barát, annak ellenére, hogy két

nagybátyám hivatásos katonatiszt volt. De miért-miért nem, én valamiképpen már a hatvanas években, Németországban is azokat a fiatalokat támogattam, akik a katonai szolgálatot megtagadták, és civil szolgálatot végeztek. Énhozzám maga a katonaság, mint intézmény áll távol. De a fegyverektől, amik csak azért vannak, hogy embereket öljenek, valahogy a beleimben irtózom, nem szeretem. Bocsánatot kérek mindazoktól, akik katonák, nem a katonák személye ellen van kifogásom, de magával az intézménnyel nem tudok megbarátkozni.

Na jó, a *Delio* viszont, nagyon szeretett volna katona lenni és neki nagyon imponált a katonaság, és én sokszor hosszú beszélgetéseket folytattam vele, mert ő mindenképpen akarta nekem bizonyítani, hogy igenis, hogy ő a nevelőknek nem engedelmeskedik, meg másnak sem engedelmeskedik, de igenis a katonáknak engedelmeskedni fog, mert a parancs fentről jön. Hogy aztán honnan jön fentről, ő azt nem tudta logikusan levezetni, mert csak azt tudta, hogy amikor az őrmester parancsol, akkor annak engedelmeskedni kell, mert az őrmesternek is parancsol a kapitány, a kapitánynak is parancsol a tábornok, és szóval ez így megy és ott ő engedelmeskedni fog. És mit ad Isten, a *Delio* tényleg engedelmeskedett, elvégezte a katonai szolgálatát. Amit a szememre hányt, hogy a másfél év alatt, ameddig az a katonai szolgálat tartott, én egyetlen egyszer nem mentem el a kaszárnyába őt meglátogatni. Hát messze volt, pár óra busszal. Mégis megtehettem volna, de volt sok más dolgom és nem mentem el meglátogatni a *Deliot*, örültem, hogy nem látom. Vele persze a katonaságnál is voltak problémák, mert a katonák aztán rájöttek, hogy a *Delionak* van valami kis hibbantsága, ha így mondhatom. Bár ő hozta a kapitányának minden reggel az újságot és minden szolgálatot megtett neki, de amikor fölállították őrségre, akkor csak egy golyót adtak neki, mert nem bíztak benne, hogy a golyót azt jól fogja fölhasználni. És ami a *Deliot* aztán teljesen tönkretette, amikor a hadsereg megtagadta, hogy hivatásos katona lehessen. Őt tökéletesen letörte, szinte depresszióba esett, hogy a kötelező katonai szolgálat ideje elteltével a hivatásos katonák közzé nem vették őt fel. Miután szótlanul visszajött hozzánk, a bátyja fizette azt a lyukat, ahol a *Delio* aludt. Egyszer aztán valaki megkérdezte a *Deliot*, hogy miért nem dolgozik és ő azt válaszolta, hogy: „Bolond lennék dolgozni, amikor nekem a bátyám megfizeti a lakásomat.” Ezt visszamondták a bátyjának. Hát ezen *Alirio* nagyon bosszankodott és arra kért engem, hogy vigyem el a *Deliot* pszichiáterekhez, vagy kórházba, vizsgáltsam meg, és ha megállapítják, hogy munkaképtelen, akkor ő megígéri, hogy élete végéig eltartja az ő testvérét. Ezt én meg is tettem, elvittem a jezsuita kórházba a pszichiátriára, ott volt legalább két hétig bent, ott lakott. Megvizsgálták, meg megfigyelték, utána is rendszeresen be kellett járnia valamilyen munkaterápiára vagy nem tudom mire, és ott adtak nekem egy diagnózist: mind inkább rosszabbodó skizofrénia. Így fejezte ki magát a pszichiáter. E szerint a kolumbiai pszichiáter szerint *Delio* hamarosan minden erőfeszítést el fog hagyni, mindig kevesebbet fog kezdeményezni és a végén az út szélén, mint hajléktalan fog meghalni. Szóval, ez a perspektíva számára. De a *Delio* nem halt meg, a *Delio* továbbra is vegetált, és a *Delio* továbbra is kapott mindig valakitől valamit enni. Mielőtt aztán én Kolumbiából eljöttem volna, azt hiszem, hogy megint a bátyjának a kérésére, egy másik pszichiátriára vittem el, nem a jezsuitákhoz, hanem egy olyan pszichiáterhez, akit a többi pszichiáter nem vett komolyan, akinek az elve az volt, hogy a kliensek, azok mielőtt még páciensek, vagy kliensek lennének, azok az ő, a pszichiáter felebarátai. Tehát elsősorban a szenvedő embert látta bennük, akit a Teremtőjük szeret. *Dr. Vergara* nem csak orvosokat alkal-

mazott a kórházában, hanem egyéb gyógyító személyeket is. A lánya, *Catalina*, például filozófiából doktorált. De volt ott egy jogász is. Tehát ebben a pszichiátriai intézetben nem csak nyugtató szereket adtak a betegeknek, hanem sokféle módon foglalkoztak velük. Persze voltak személyes, meg csoportbeszélgetések is. De ami talán a leghatásosabb volt: ennek a kórháznak voltak tanyái (*finca*) a várostól messze, meleg vidéken sokféle gyümölcs ültetvénnel, ahova elvitték a betegeket dolgozni és megpróbálták őket, mint felebarátjukat kezelni. Ott közösségekben is éltek. Már nem tudom pontosan mennyi ideig volt ott *Delio*. Természetesen volt vele nehézség elég, de barátság alakult ki közte és a foglalkoztatói között. Ez a kapcsolat a mai napig fenn áll. Néha elmegy meglátogatni őket, mint jó ismerőseit. Bogotából való távozásom idején *Delio* egyik nehézsége abban állt, hogy ő nem akart tőlem elválni, és nem akarta elfogadni a pszichiáterek tekintélyét maga felett. A tekintély én voltam a számára. Vagyis bizonyos mértékig engedelmeskedett nekik, de a ragaszkodása hozzám megmaradt, és mindig tőlem akarta függővé tenni az életét, nem pedig a gyógyítóitól. Ezek próbálták neki mindig megmagyarázni, hogy én elutazok és felejtsem el engem, most ők azok, akik az én helyemben övele foglalkoznak. De ezt a *Delio* képtelen volt elfogadni. Különben *Hector* is elvittem oda egyszer. Neki is megpróbálták megmagyarázni azt, hogy ne hozzám ragaszkodjon, hanem a pszichiáterekhez, de *Hector* azonnal visszautasította ezt az ajánlatot. *Delio* viszont azt ígérte, hogy: „igen, igen.” De mégis aztán... rettenetesen kifogásolta, hogy én még el sem akarok búcsúzni tőle, és hogy ő a repülőtérré mindenképpen ki akar jönni, amikor én elrepülök és visszajövök Európába.

M.G.: Ez '90-ben volt?

M.P.: Ez '90-ben volt, igen. Tehát hét évvel ezelőtt, akkor már lehetett olyan húsz éves. *Delio*, mint *Hector* is, hozzám kötődtek. A gyerek is kötődik a szülőhöz, de egy idő múlva, a szülőtől leválik. Végül *Delio*, csodák csodájára önállósá vált. De nekem is el kellett hagynom őt. Azzal búcsúztam el tőle '90-ben: „Maga (Kolumbiában mindenkivel magázódik) nem sokára az utcaszéli árokban fogja befejezni az életét. Tőlem ne várjon semmi segítséget. Amikor a Mennysországba kerül, imádkozzon értem is a jó Istenhez!” Ezt a leválást róla nemcsak kimondtam, hanem sikerült őt bensőleg is elengednem. A felelősséget érte leadtam, sorsára hagytam. Kívántam, hogy beteljesedjen az élete, ha nem is úgy, mint ahogy én azt szerettem volna. *Delio* ma önálló és független. Már nem parazita, nem más nyakán él, hanem dolgozik, a maga módján persze, de hasznos polgára társadalmának.

Ugyanakkor a „leválás” nem minden esetben történik ilyen módon. A kliensek is, ahogy Te mondod, kötődnek a szociális munkához, és a jó szociális munkás, kivéve nagyon súlyos eseteket, nagyon súlyos fogyatékossgot, vagy nagyon súlyos agyi sérülést, vagy betegségeket, valamikor elhagyja a kliensét, a kliens leválik róla. De ha a szociális munkás jól végzi a feladatát, akkor először kötődés jön létre a kliense és közte. Ez is egy nagyon, szerintem nem mindig egészen tisztázott helyzet, mert nagyon sokszor az intézmények rossz néven veszik, hogyha egy kliens kötődik például egy nevelőhöz, vagy egy ápolóhoz, mert az intézmények úgy tekintik, hogy a kliensnek „az intézményhez” vagy „az” ápolóhoz kell kötődnie, nem pedig a személyhez. Ez különben megvan az orvos és a páciense között is, és a pap, vagy szerzetes és a hívei között is, az iskolában a tanár és a diákja között, és ez mindig valahol egy konfliktus ügye, mert azt mondják, hogy amikor az osztályfőnök leadja az osztályát, akkor tulajdonképpen a kötődés meg kell, hogy szűnjön. Ténylegesen pedig bizonyos kötődések megmaradnak, mert ott em-

beri kötődés is volt. Na most, a sérült emberek, különösen olyanok, mint *Delio*, vagy gyerekek egy otthonban, akiknek nem voltak szüleik, azoknál a kötődés sokszor egésztelenebbül történik, kiegyensúlyozatlanabbul. A leválásnak a formáját és az idejét, azt általában nem a páciens, vagy a kliensek szükségletei szerint, hanem az intézmények feltételei szabják meg. Vagyis a nevelőt elhelyezik máshova, vagy azt mondják a növendéknek: „Te már elég idős vagy, most már legyél önálló!”. De ezt kívülről állapítják meg, nem pedig a gyerek vagy kliens pszichikai – lelki fejlődése szerint. Egy intézményről tudok, – a neve most nem jut eszembe – ahol autista gyerekekkel foglalkoznak. Egy USA-ba, *Chicagóba* kivándorolt osztrák alapította. Nála a pácienst dönti el, az autista gyerek dönti el, hogy a nevelő, akihez kötődik, mikor mehet el. A kliens határozza meg a leválás időpontját. Úgy nevelik az autista gyereket, tudatosítják bennük, hogy majd el kell válniuk, egyszer már nem lesz szüksége nevelőre. Ő szóljon majd, amikor érzi, hogy már nem szorul külső támaszra. Egy nagyon jó barátom *Münchenből*, több évig dolgozott az USA-ban, ebben az intézetben. Azután pedig másfél évet töltött velem *Bogotában*. Vele nagyon sokat beszélgettünk, éppen az önállósá válásról. Én ezt nagyon kihangsúlyozom, mert a kötődés minden kapcsolatnál nagyon fontos. Itt Szegeden a Karolinában, pár nappal ezelőtt, ilyenekről beszéltem, mert általában az intézményeknek a szervezői, ők az intézmény szükségletei szerint nézik a kötődésnek a problémáját, nem pedig a kliensnek vagy diáknak a szempontjából. Szerintem nagyon kevés olyan intézmény van, amelyik komolyan megpróbálná a kötődést és a leválást egészen a kliensnek a lelki fejlődése és érettsége és gyógyulása szerint megszervezni. Tehát ez is számomra egy nagyon fontos, nagyon fontos kérdése a szociális munkának. Itt szeretném mondani, hogy nekem annyira fontos, és annyira lényegesnek tűnik ez a kérdés, mert összefüggésben van azzal, ami a mi témánk tulajdonképpen, amiről most nagyon keveset beszélek, de mindig a körül forgok: az önszerveződés. Mert az is egy önszerveződés, amikor egy ember megéri arra, hogy leválik a szüleitől, vagy leválik a nevelőjétől, vagy a betegápolójától, a lelki vezetőjétől. És öneki kell leválnia, tehát öneki kell megérnie ehhez, és ami egy csoportban az önszerveződés, ugyanez az önszerveződés az egyes embernek a fejlődésében is. Tehát a kettő hasonló. Az egyén, mint a csoport tudjon a kívülről jövő tekintéllyel, illetve vezetővel szemben önmagává válni. Ez az, amit én önszerveződésnek nevezek: az önmagammá válás. Tudok magamért felelősséget vállalni, már nincs szükségem egy bizonyos függésre.

De amikor keresem a magammá válást, az individuummá válásnak a határát is szeretném megmutatni. Tehát nem akarom – talán úgy mondanám – a Descartes-i, vagy újkori teljesen független embert, mint ideált ide állítani.

M.G.: Ez lenne az individualizmus.

M.P.: Tehát, nem az individualizmust akarom megvédeni

M.G.: Az individualizmus megkérdőjelezi a közösség létét, mivel szerinte csak egyének léteznek.

M.P.: Ez nem igaz, vagyis ebben nem hiszek, éppen ellenkezőleg, meg vagyok győződve, az én világnézetem, biológiai ismereteim szerint, annyira függünk egymástól, annyira nem tudnánk megenni egymás nélkül, hogy az a „teljesen egyéni” az egy elvont fogalom, de nem egy valódi ember. Egy valódi ember mindig kapcsolatban van másokkal. Bizonyos helyzetekben függ másoktól, ez a függés nem okvetlenül a rovására, inkább hasznára is van az embernek.

M.G.: Az jutott eszembe, de nem akarom, hogy butaságokat beszéljek...

M.P.: Én sem szeretnék...

M.G.: Tehát, az individualizmus gondolatához, mert most az atya azt mondja, hogy függünk a másiktól. Tehát, lehet, hogy az előbb én butaságot mondtam, mert az individualizmus nem tagadja, hogy mi függünk egymástól, de csak azt mondja, hogy egymástól függünk. Vagyis ezen kívül nincs semmi más, tehát nincs közösség. Tehát nem létezik az embereknek a csoportja. Tehát nekem nem az állammal van kapcsolat, tehát nem az embereknek azon csoportjával, akik irányítják ezt a társadalmat, mert az nem létezik, hanem én, mint egyén egy másik egyénnel vagyok kapcsolatban, aki lehet az államot reprezentáló emberek közül egy. Tehát, a csoporttal nem lehetek kapcsolatban szerintük, mivel az nem létezik, hanem csak az egyénnel. De ez most a filozófia területe.

M.P.: Nagyon fontos, hogy ezt mondod, mert én ezt is vallom, mint te, hogy igenis van közösség, és számomra, amikor ezt te kimondod, a fecskékre, meg a golyákra gondolok, akik ősszel összecsoportosulnak, és kialakítanak egy rendet maguk között, és mint csoport, mint közösség mennek el a meleg vidékre és jönnek vissza.

M.G.: Erre ugye egy individualista azt mondaná, hogy ott nem egy csoport megy a meleg vidékre, hanem sok egyedi, különálló kis fecske. Csoport az csak látszat. De ezt ők mondják.

M.P.: De mégsem egyedül megy, nem megy egyedül. Akár mit is mondanak az individualisták, a gyülekező fecskék csoportja az egy csoport. Akár mit is mondanak, ott a csoport megy el. És a csoport akkor is tovább megy, ha az egyik nem bírja. Az aztán meghal. A csoport megy tovább. Tehát, itt valamiképpen olyan is van, hogy a csoport nincs mindig az egyes individuumra tekintettel. Akkor az individuum meg is hal valamiképpen.

M.G.: Visszatérve az atya munkájához, már beszélt gyakorlati munkájának tapasztalatairól, munkatársairól és azokról, akikkel együtt élt Bogotában. Szeretném megkérdezni azt, hogy pszichológiai szempontból milyen alapjai vannak az atya bogotái munkásságának?

M.P.: Munkásságom alapjairól pszichológiai szempontból. Számomra arról van szó, hogy miként közelítem meg a valóságot. És mit értek „valóság” alatt? Ezzel kapcsolatban, egy Németországban élő pszichoterapeuta, *Bert Hellinger*, fejezi ki talán legjobban azt, amit mondani szeretnék. Bár most saját fogalmaimmal fogok beszélni. Számomra a legfontosabb az, amilyen „tekintettel” nézünk azokra, akiknek segíteni akarunk, vagy akiknek a problémájával foglalkozunk, vagy egyáltalán azokra, akikkel kapcsolatba kerülünk. Mire irányul a figyelmem, amikor valakire figyelek? Megfigyelem-e őt, vagy pedig érdeklődéssel figyelek rá? Észre veszem-e őt? Mert ez egy nagy különbség. Egészen erősen megkülönböztetem ezt az észrevételt a megfigyeléstől. Megfigyelések csak részlet ismereteket adnak, csak rész ismeretekhez vezetnek, és az „egész” látását akadályozhatják. Az egész embert szeretném meglátni, észre venni. Ha én egy fát megfigyelek, egészen alaposan, akkor az erdőt nem látom. Hogyha egy embernek a viselkedését megfigyelem, akkor csak részleteket tudok észrevenni és az ember számomra elvész. De ha „kiteszem” magam egy ismeretlennek, aki felé érdeklődéssel fordulok, akit nem analízlok, nem címkézek, nem skatulyázok be, akkor az egyes részletek nem igazán fontosak. Ha a szemmel és ésszel nem látható lehetőségek felé figyelek, amik benne megszülethetnek, amiket még maga sem ismer talán, akkor kibontakozhat az élő, fejlődő

dőképes ember ön maga számára és számomra is talán. Egy másikat így észrevenni csak akkor lehetséges, ha szándék nélkül fordulok felé, azzal a készséggel, hogy kapcsolatba lépjek vele, azzal, akit nem ismerek igazán, mert ő több mint amit látok belőle. Ez az észlelés, kapcsolatot teremt. Egy egész bensőséges kapcsolat vagy közösség jöhet létre, de ugyanakkor a legnagyobb tisztelettel és távolsággal történik mindez. Ehhez az előfeltétel, hogy mindenki, mint egy „különös” érvényesül, mint egy egyedi – jellegzetes valóság, ami más, mint a többi. És nincsenek normák felállítva, amelyeknek alá kellene vetnie magát. Itt nem arról van szó, hogy valami helyes vagy helytelen, nem segítségről és megoldásokról van szó. A gondolataimban játszhatok, ott van szabadságom, de ha észlelek, ha megpróbálok észrevenni valamit vagy valakit, akkor számításba kell vennem a másiknak a javát, érdekeit is. És akkor nincs már igazán szabadság, tehát nem vagyok szabad azt gondolni, amit akarok, mert már benne van a másik is. Addig, amíg a problémára összpontosítunk, addig nem történhetik megoldás. Megoldás csak akkor történhetik, itt terápiáról, pszichoterápiáról van szó, de ugyanezt mondom én a szociális munkában is: ha a megoldásokat keresem, akkor a problémákra való összpontosítás egy akadály. Ha diagnózisra figyelek, akkor már megfigyelek, kivéve akkor, hogyha a diagnózis teljesen a megoldásnak a szolgálatában van. Minden beavatkozás, ami nem a fejlődési erőkkel kapcsolódik össze, nem vezet megoldáshoz. Ha én a terápiában, ugyanígy a szociális munkában is, nem azokkal az erőkkel számítok, amik benne vannak abban az emberben, aki fejlődésben van, hiábavalóak lesznek a tanácsaim, segítő törekvéseim. Ha a velem szemben ülő embernek saját erejét, saját maga számára is ismeretlen képességeit, fejlődési lehetőségeit nem számítom bele a közöttünk lejátszódó folyamatba, ha én keresem a megoldásokat, ha csak jó tanácsokkal látom el, akkor leértékelem őt. Az a különös, hogy egy személy, akire érdeklődve, jóindulattal, előítélet nélkül figyelek, az a szemeim előtt megváltozhat. Egy embert észre venni, az egy teremtő folyamat, ami valami hatást ér el, amiből valami lesz. Ebben van titok, vagyis olyan valami, amit én nem értek, és mégis ezeket az általam nem értett titkokat lehet látni, tapasztalni. Az észrevételnek, az észlelésnek, ennek a bensőséges jóindulatú figyelésnek nem az a célja, hogy felfedezzük az „igazságot”, hanem hogy valami megvalósulhasson. Mindig arról van szó: mi valósulhat meg most? Például, amikor a másik valamit nekem elmesél, akkor valamilyen nagyobb, „magasabb rendűvel”, valami „többel” vagyok kontaktusban, és akkor nem segíteni akarok, hanem megpróbálok egy bizonyos rendszerben – rendszerben látni a dolgokat. Így hat az intuíció, ami szeretetteljes és mindig tiszteletteljes. Hogyha a másik személyről valami eszembe jut, amit talán neki meg lehetne mondani, akkor figyelek a másikra és megvizsgálom, hogy ami nekem eszembe jutott, őt táplálja, felépíti, vagy őt zavarja és gyengíti. Ez az észlelés, észre vevés, nem egy olyan esemény, amit keresni lehet. Hogyha valakinek így „kiszolgáltatom” magamat, akkor az észrevevés, mint egy villám jelenik meg és az eredménye egészen megdöbbentő, vagy váratlan. Azt nem tudom magamnak kigondolni. Néha megijedek tőle. Akkor magamat „visszavonom”, „visszaveszem”. Ezt ki kell bírni, mert belső feszültséggel jár, termékeny feszültséggel, életet teremtő feszültséggel, amiben ki kell tartanom, mert akkor valami a lélekben történik. Valami ilyenkor gyógyul a másikban.

Most ezt egy példával akarom megmagyarázni. Ez mindenképpen hozzájön a filozófiai, pedagógiai és pszichológiai háttéréhez annak a szociális munkának, amit Bogotá-ban végeztem. Sőt, a teológiai háttéréhez is! Mert a racionalizmus korában és a természettudományok korában a megfigyelés lett a fontos, nem pedig a tiszteletteljes

jelenlét, a csodálat, amiről én beszélek. Az empirikus természettudomány az egészet elemeire bontja, izolálja, részeiben figyeli meg, analizálja. Amire a modern orvostudomány is alapszik, valamiképpen a pszichológia is és a pedagógia is. Megpróbálják az embert és az emberi közösséget is empirikus módon megközelíteni.

A teológiában azt mondanám, hogy inkább ez úgy történt meg, hogy megvolt egy megalkotott kép az emberről, az Istenről, vagyis az embernek a legmélyebb valóságáról, az emberi kapcsolatokról, az emberi közösségekről, mint egy kívülről megfigyelhető és az embertől függetleníthető tudomány. Ebből a szempontból mást tanít a felszabadítás teológiája. Mert a felszabadítás teológiája éppen azt kifogásolja, hogy az a teológiai tudomány az ember és Isten lényegéről, ami az íróasztalnál fogalmazódik meg, az, az embert és Istent igen könnyen, mint tárgyat fogja kezelni. A valóságot csak akkor ismerhetem meg, ha kapcsolatba lépek vele, nemcsak az elmémmel. Ha az embert, a konkrét embert nem vonom be a megismerési folyamatba, akkor valahol ugyanazt teszem, mint az empirikus tudományok, vagyis kívülről nézem, és nem azt fogom látni, ami igazán ő. Mert az, aki igazán „ő”, a személy, ahhoz az egész múltja, az ősei épp úgy, mint a jövője, a lehetőségei és minden kapcsolata épp úgy, mint a tudatalattija, hozzá tartoznak. Tehát „ő”, a személy, egy olyan komplex valóság, amit az elmémmel felfogni nem tudok. Viszont amikor vele kapcsolatba lépek, egész intenzív kapcsolatba, akkor ő teljesen ott van, jelen van. Ez az a megközelítési mód, amit az előbb észlelésnek, vagy észrevevésnek neveztem. A felszabadítás teológiája megkísérli bevonni az embert, az emberi közösséget a teológiai kutatásba. Nem az emberről beszél, hanem az emberrel próbál kapcsolatba lépni. Nem Istenről akar beszélni, hanem Istenre próbál figyelni, a szentírásra figyelve, az emberi sorsokra és emberi közösségekre figyelve.

Az orvos, ha jó orvos, akkor nemcsak a legmodernebb gyógymódokat és technológiát alkalmazza, hanem kapcsolatba lép magával a személlyel is, aki beteg, és annak a lehetőségeit, annak a gyógyulási vagy esetleg önrombolási képességeit is számításba veszi. Az orvos nem tudhatja, hogy miért él, vagy miért hal meg éppen egy beteg, vagy nem gyógyul meg, vagy miért gyógyul meg. Nem fogja soha megtudni, ha a betegét nem veszi, nem nézi úgy, hogy őbenne olyan lehetőségek, olyan képességek, olyan erők működnek, amit az orvos nem is ismer.

Ez vonatkozik a szociális munkára is, ahol egy szegény városnegyedben, egy népi városnegyedben én emberekkel foglalkozok. Megközelíthetem én ezt a foglalkozást úgy, hogy valahol meg van már a tervem, felmértük már a problémákat, amik vannak és megvan a tervem, hogyan fogjuk megváltoztatni azoknak a családoknak a helyzetét, akikből – mondjuk az én konkrét esetemben – utcagyerekek lettek. Látok fiatalokat és családokat. Az egyikből egy utcagyerek lett, a másik pedig elment és segített pénzt keresni az anyjának. De sosem tudom megmondani igazán, hogy mi az, ami ezt a különbséget bennük kiváltotta. Az egyik, akinek nem volt se apja, se anyja, se testvére, nagyon nehezen, de saját erejéből és a lehetőségeket kihasználva elvégzett egy tanfolyamot és tanult és próbálja a saját munkájával megszerezni a mindennapi kenyerét, és nem kábítószerezik, és nem is dohányzik, nem is iszik. Mint *Delio*. Ugyanakkor egy másik, akiről a szülei gondoskodtak, jól vagy rosszul, egyszerűen „kicsúszik” és elmegy, lezüllik. Amiről itt beszélek, hogy van egy – amit az előbb titoknak, vagy misztériumnak, vagy számmunkra felfoghatatlannak minősített ez a német terapeuta, *Hellinger* – hogy nem tudjuk végeredményben, amikor egy emberrel, vagy csoporttal, városnegyeddel,

szembenézek, nem tudom, nem ismerem azokat az erőket, azokat a lehetőségeket, amik bennük megvalósulhatnak, vagy egyszerűen egyszer csak működni kezdenek. *Scott Peck*, baptista pszichiáter az USA-ban, kollégái megrökönyödésére, kegyelemről beszél. Azt állítja, minél idősebb lesz, annál kevésbé érti, miért gyógyul meg nála az egyik paciense, és miért nem gyógyul meg a másik. Ha így közelítem meg ezt a szociális területet, ahol a munkámat próbálom végezni, úgy próbálom megközelíteni, hogy nem, mint hogyha nem lehetne fölmérni a problémákat, nem, mint hogyha nem szabadna diagnózist felállítani, de sosem a problémák felméréséből, sosem a diagnózisból születik meg a megoldás, hanem a megoldás mindig az érintett emberrel, vagy érintett emberekkel való kapcsolatból születik meg. Ezzel azt sem akarom mondani, hogy nem szabad vagy nem kell empirikus tudományt is használni, nem akarom elítélni a racionális munkát. Sőt arra nagyon nagy szükség van, de az, hogy merre felé irányul annak a „figyelése”, aki ezt a szociális munkát végzi, attól függ, hogy a probléma felé irányul-e, a diagnózis felé, vagy pedig a lehetőségek felé irányul azokban a konkrét emberekben, akik előtte állnak.

M.G.: Én most értettem meg, hogy mire kell „figyelni” egy ilyen jellegű munka esetében. És ezt nagyon érdekesnek tartom és sajnos ilyen mélységben nem igazán tanítják ezeket problémákat a magyar szociális felsőoktatás egyes karain, esetleg néhány szélesebb látókörű oktató ... De említette a teológiai alapok fontosságát is.

M.P.: Igen, nagyon fontos, hogy ez a „figyelés” hová irányul. Na most a felszabadítás teológiája abból indul ki, hogy a Jó Istenről nagyon sokat és szépet lehet beszélni, de az „elrepül” az emberek feje fölött és nem érinti őket, nem lesz belőle semmi. Vagyis ha lesz belőle valami – Dél-Amerikában különösen – akkor egy egész más hatást ér el az a vallásosság, amit a fehér ember odavitt Dél-Amerikába. Az a vallásosság nem ahhoz vezette az embereket, hogy az önmagukban rejlő lehetőségek bennük kibontakozzanak, hanem ahhoz vezette az embereket, hogy az Európából jövő kultúrával azonosuljanak. Mert a „figyelem”, a teológusoknak, papoknak, egyháznak a figyelme, arra az Európában elkészült teológiai igazságokra irányult, nem pedig az emberekre, akikről ott szó volt. És akkor, hogyha Te a belső „figyelésedet” megváltoztatod, és azokra az emberekre figyelsz, akik előtted vannak, és nem azt kérdezed, hogy mi igaz és mi tév-tan, nem azt kérdezed, hogy mi jó, vagy mi rossz, hanem azt kérdezed, hogy ezeknek az embereknek a számára mi hasznos és mi haszontalan, mi erősíti, és mi gyengíti őket, és hova viszi őket? Milyen erők nyilvánulhatnak meg az ő életükben, az ő közösségeikben? Ebből indult ki az, amit mi felszabadítás teológiájának nevezünk. Ez azt tanította, hogy teológiát igazán csak akkor folytathatunk, hogyha azokkal az emberekkel, akik érintve vannak, kapcsolatba lépünk, szeretettel, tisztelettel és egy bizonyos távolsággal. Nem úgy, hogy mindenben azonosulunk velük, de mindenre, ami bennük történik, tisztelettel és szeretettel figyelünk, mindig arra ügyelve, hogy mi az, ami az ő „igazi valóságuk”. És csak második lépés az, amikor azt kérdezhetem, hogy ebben a helyzetben, ebben a személyes helyzetben, vagy ennek a városnegyed lakosságának a helyzetében az evangéliumnak a szavai, itt miben válhatnak hasznossá, vagy miben erősíthetők, vagy támogathatják őket? Vagy miben tudja őket segíteni, hogy a saját helyzetüket jobban meg tudják ítélni? Saját maguk jobban fel tudják ismerni, hogy mi is az ő igazi valóságuk. E mögött ugye az van, amit egy kicsit már említettem, de nem így fejtettem ki, hogy az Európából hozott vallásosság a dél-amerikai embert az európai kultúrának akarja tagjá-

vá tenni és megvan a veszélye, hogy a kultúrát bizonyos formában külsőleg átveszi, de önmagától elidegenedik, nem találja meg igazán önmagát. Nem találja meg az önmagában rejlő lehetőségeket és erőket. Hogyha az európai kultúrát úgy veszi át magára, hogy ettől az európai kultúrától várja a megoldásokat, a válaszokat, az igazságokat, akkor nem találja meg azt, ami az ő számára igaz. Nem a „kinyilatkoztatott” vallást tagadja a felszabadítás teológiája. A kinyilatkoztatott vallás az emberek életében, itt és most, mindig újra, elevenné válhat, de nem kintről behozva, hanem bentről felfedezve. Az igazság nem egy tan, a kereszténység szerint, hanem egy élő ember, Istenember. A kapcsolatai által lesz emberré az ember.

Tehát ez ugyanúgy vonatkozhat, mondhatnám a mai magyar helyzetre is. Van egy magyar múlt, magyar történelem, ebben az országban élő embereknek lehetőségei és képességei. Ennek a népnek, ennek az országnak a szocializmus megpróbálta megmondani, hogy mi a jó és mi az igaz és mi lesz az ő boldogsága, és mi vezeti őt majd a kommunista paradicsomba. Lehet, hogy túl primitíven fejezem ki magamat, de bizonyos mértékig „kivülről jött az igazság”. És hasonlóan történik ez meg az EU-hoz való csatlakozással is. Ha csak az EU kritériumaihoz való alkalmazkodás lesz az egyetlen valóság, amihez a magyarnak alakulnia kell, hogy boldog legyen, vagy sikeres legyen, ha csak a kívülről jövő gazdasági mechanizmusokra figyelünk, és csak azokat próbáljuk megvalósítani, figyelmen kívül hagyva a magyarokban rejtőző lehetőségeket, akkor nagyon sokan idegennek fogják magukat érezni Európában. Érthető ez valamennyire? Mert azt mondtad ugye, hogy hozzuk bele valamiképpen a magyar valóságot is. A magyar valóságot, a mostani politikai – gazdasági helyzetben nézem. Dél-Amerikában, ott is a gazdasági helyzetet néztem, de elsősorban a latin-amerikai identitást szem előtt tartva. A magyarnak van egy önazonossága, egy identitása, a latin-amerikai sokkal inkább el van idegenülve saját magától, és az identitását keresi, mert egy kívülről jött kultúrát vett át, amit a fehér gyarmatosítók, az életben maradt indián őslakosság és az erőszakkal odahurcolt fekete bőrű rabszolgák leszármazottainak keverékéből alakult lakosság „magára vett”, de igazából nem lett még az övé. A felszabadítás teológiájának célja – egy valóságos kontinensről van szó – hogy a kultúrák és fajok keveréke önmagára találhasson.

M.G.: A felszabadítás teológiáján kívül mi volt még ami teológiai szempontból megalapozta az atya dél-amerikai munkásságát?

M.P.: Akkor *Teilhard de Chardin* gondolatairól kell még beszélnem. Ugye, ezt a francia jezsuitát, aki az élet eredete után paleontológusként kutatott Kínában, és 1955-ben halt meg New Yorkban, nem kell neked bemutatnom, Gábor? Ez a természettudós, aki az élet evolúcióját akarta bizonyítani és az élő világot szenvedélyesen szerette, a világ-mindenségben (hogy a mi létező világunkon kívül van-e még valami létező világ, arról nem akarok mondani semmit, mert azt nem tudom), tehát az Univerzumban két energiát különböztetett meg: a tangenciális és a radiális energiát. A tangenciális energia az, az erő, vagy dinamika, ami a különböző elemeket és különböző individuumokat és egységeket kapcsolatba hozza egymással. A radiális energia a belső egységet hozza létre az elemeknek, individuumoknak. *Teilhardnál* a kiinduló pont, ugye, amivel ő igazán foglalkozik az, maga a fejlődés tana, tehát az evolúció, hogy az élet miből alakult ki és hogyan fejlődik tovább. Más szóval, a radiális energia az egyes egységek saját központjuk felé irányulása. Az evolúció folyamán megpróbálnak mindig differenciáltabbak és egyre egységesebbek lenni. Tehát a fejlődés folyamán, az evolúció folyamán az egyes élőlényekben egyre intenzívebb lett az egység, az összetartó erő. Vagyis egy gilisztát, két da-

rabra vágatsz, és akkor mind a két darab külön élhet tovább, vagy egysejtűek osztódhatnak, és akkor úgy élhetnek tovább, egy fa vagy egy növény ágát is újra lehet gyökereztetni, tehát ott, az egysége annak a növénynek nincs még olyan mértékben ki-fejlődve, mint például a fejlettebb állatoknál és természetesen az embernél. Az embernél érte el a legnagyobb fokát az egység, ami az ember öntudatában is megnyilvánul. Tehát, a radiális energia az egyes individuum törekvése, eggyé válni önmagával és önmagában. Ez a fejlődés az emberiségben is mindig fejlettebb belső egység felé irányul – Teilhard szerint. Tehát az ember nemcsak mint személy, hanem az emberiség is fejlődik tovább a saját tökéletesebb egysége felé. Ez a radiális energia, ugye. Ez az erő, ez a törekvés minden létezőben egy magasabb öntudat, differenciáltabb, fejlettebb belső egység felé, ezt nevezi Teilhard radiális energiának. Míg a kapcsolat keresését más egységekkel, tangenciális energiának nevezi.

M.G.: Hogyan kapcsolódik ez az elmélet az önszerveződéshez?

M.P.: Az önszerveződéshez két szempontból kapcsolódik. Hogy, maga az individuum a radiális energia következményeképpen önmagát megszerzezi. Tehát a szervezetünk, a biológiai – pszichológiai szervezetünk úgy alakult ki, hogy szervezi a saját egységét, szervezi a gyógyulását, az emésztést, a vérkeringést és a pszichikai folyamatokat is. Az élet, maga ön-szerveződés. Minden biológiai test, *psziche*, belülről működik. Megszerzezi önmagát. Ez vonatkozik tehát az egyes emberre, az egyedi lényre. Másrészt, a csoportok és aztán az egész élővilág, szintén megszerzezi önmagát. Szervezetünk van – mondjuk tévesen. Igazából – szervezet vagyunk. Teilhard szerint ez a szerveződés nem csak az egyes individuumban történik meg, hanem az egész világ, a matéria is, egy egység felé törekszik. Ez lenne aztán a végső egység, ami felé az élővilág kialakulóban van, Teilhard szerint. Ezt ő „ómega pontnak” nevezi. Vagyis az evolúció egység felé halad, aminek a végső pontjában az egész élővilág, mint az egyes ember, öntudatra ébred saját magában. Ezt ő végül is, mint hívő ember mondja. Összerinte ez az, amit a keresztények a „Feltámadt Krisztusnak” neveznek, akiben kibontakozik, beteljesül, tökéletes egységére jut az egész univerzum. Teilhard azonban ezt, az egység felé törekvését az evolúciónak, nem teológiailag, vagy nem vallási érzelmeivel közelíti meg, hanem az ő természettudományi hipotéziséből kiindulva látja be, hogy a fejlődés ebbe az irányba megy.

Ugye, Teilhardnak az volt az egyik nagyon fontos megállapítása, hogy régebben mindig az egysejtűtől egészen az emberig, a különböző fokozatokat kimutatták, és kimutatták azt is, hogy az egysejtűeknek, meg a növényeknek, meg az állatoknak a tulajdonságaiból valami megtalálható az emberben, tehát a legfejlettebben, az általunk ismert legfejlettebb élőlényben. Teilhard megfordította ezt a nézetet, és azt mondta, hogy már az egysejtűben megtalálható, meglátható, legalábbis mint lehetőség, mindaz megvan, ami aztán az emberben meglesz. Ugye? És ami az emberben aztán az evolúció folyamán kialakul. Ezt tehát mi már az egysejtűekben is megtalálhatjuk, csak ott még nem bontakozott ki, ott még nem fejlődött ki, de a nyoma vagy a képesség rá, vagy a hajlandóság rá, már ott is megvan. Tehát, ha azt mondjuk, hogy az embernél a szabadság vagy az öntudat egy olyan fokra fejlődött, ami az állatnál vagy a növénynél még nincs meg, erre azt mondja Teilhard, hogy akkor a növénynél, állatnál, sőt még az egysejtűnél is, sőt még az atomnál is, megtalálhatjuk azt, amit az embernél szabadságnak, vagy öntudatnak nevezünk. És bizonyos mértékig a modern fizika, meg különböző elméletek, amelyeket én most személyesen nem ismerek tökéletesen, tehát nem merek

igazán hozzászólni, de újabb fizikai elméletek azt mutatják, hogy valamiképpen már az atomon belül is valami szabadság, vagy bizonyos „döntési” folyamatok történnek. Ez azt sugallja, hogy ott nem csak egy bizonyos meghatározottság van, nem csak egy törvénynek a lefolyása, hanem bizonyos kiszámíthatatlanság, talán egyfajta szabadság tapasztalható.

M.G.: Igen, bizonyos törvényeket ismerünk a fizika segítségével, de nagyon sokszor maguk a fizikusok is csak leírni tudják az eseményeket, de azt már kevésbé tudják megmondani, hogy miért történik úgy valami, ahogy. Különösen az utóbbi időben jutnak el az anyag olyan mélységeibe, ahol a „törvényszerűségek” „valószínűségekké” válnak. Vagyis egy bizonyos szint után „homályban” van minden, nem tudják, miért történik valami úgy ahogy. Ezekről a kérdésekről összefoglalóan magyar nyelven szépen írt László Ervin.¹

M.P.: És a modern fizikának ezek a megállapításai, vagy megfigyelései, *Teilhardot* igazolják. Ő már ezt leírta, megelőzve bizonyos szempontból a korát. Tehát a mikrokozmoszban, az élet „elemeiben”, már megtaláljuk az életnek a legfelsőbb, kialakult folyamatát, még ha csak sejtve is.

Az önszerveződéshez tartozik még az is – és ez a második szempont, amiről szólni akartam – hogy ez a *teilhardi* világkép egy szervesen fejlődő, organizmusként működő világnak a képe. A fejlődés nem önkényes burjánzás, hanem próbálkozásoknak a tömkelege. Az élet, a fizikai, materiális világ is, mint a szellemi világ, tehát nem csak az élőlények, hanem az anorganikus anyag is egy fejlődésben levő, önmagát szervező világ, aminek a törvényszerűségeit csak sejtteni tudjuk. És a fejlődésének a célját, célpontját, csak akkor tudjuk megérteni, vagy felfogni, hogyha már eljutott a céljához, de nem előtte. Tehát, csak amikor már létrejött az ember, amikor megjelent egy differenciáltabb, önmagában egységesebb élőlény, csak akkor lehet megtudni, hogy miért is vajúdott az élővilág a vízben, meg az egysejtűekben, meg a molekulákban, meg a dinoszauruszokban, meg a zsiráfokban. Mit is akart ez a természet, hogy miért hozta elő mindig újra újabb és újabb formáit az élőlénynek? Azt mondja erre *Teilhard*, hogy ezt csak akkor tudjuk megérteni, hogy mi volt igazán a célja, miért is vajúdott a világ, amikor már az ember megjelent. Az embert akarta létrehozni. Mert az embernél látjuk, hogy ezt kereste a természet, hogy végre az ember megszülethessen. Ugye? És kérdezhetjük, *Teilhardot* követve: Eljutott volna már az evolúció egy végleges állapothoz, és most már mindennek vége? Megszűnt a cél? *Teilhard* szerint a fejlődés megy tovább.

M.G.: És akkor ezzel közeledünk a szociális és a családokkal végzett munkához is!

M.P.: Igen, mert hiszen mi emberek is „szerves” kapcsolatban élünk a természettel és embertársainkkal, a családban pedig még organikusabban tartozunk egymáshoz. De ha most a családról beszélek, akkor már nem *Teilhard*-ra hivatkozok, bár az ő dinamikus világképe a családra vonatkozóan is érvényes számomra. A hagyományos világkép statikus: „a világmindenség adva van, csak lényegtelen változások történnek benne”, „Isten egyszer s mindenkorra megteremtette a világot” stb. A világkép, amelyről én beszélek, dinamikus: „a világmindenség kibontakozik”, „Isten minden pillanatban terem-

1 LÁSZLÓ ERVIN: *Harmadik évezred, veszélyek és esélyek. A Budapest klub első jelentése. Új Paradigma*, Budapest, 1998.

ti a világot” stb. A statikus világkép szerint a családban vannak merev szerepek, megvan a tekintélynek a helye és a szerepe, megvannak az apának és az anyának a szerepei, a gyerekeknek a szerepei – funkcióik. Meg van adva egy megkérdőjelezhetetlen tekintély, hogy mit szabad és mit nem szabad tenni. A dinamikus, önszerveződő világkép szerint viszont a családon belül a szerepek és feladatok, közös megegyezések és egymással való egyezkedések, szerződések következtében alakulhatnak, de nem merevek. Más a feladata és funkciója egy apának, meg egy anyának is, amikor a gyerekek még kicsik és más, amikor serdülőkorban vannak és más, amikor már maguk is családot alapítottak. Számomra ez a változás nem a család felbomlásáról szól, sokan ugyanis azt mondják, hogy a családi tekintély megbomlott és most már senki sem tartja tiszteletben a tekintélyt. Egy bizonyos világkép rendült meg. Az elképzelés arról, hogy milyen legyen a jó család, az változott meg. A családok ma mindinkább „önszerveződő” családdá válnak, ahol a feladatok a körülmények szerint változhatnak, úgy a családon belül, mint maga a család feladata változik a társadalomban. De hogy a család a legfontosabb közeg, szerv, egység, az egyedi személy fejlődéséhez, az – ellentétben a szocializmussal – számomra kétségen kívüli. De a feladata, a célja, miben áll, mire is szolgál a család, azt mindig újra együtt kell keresnünk és megszerveznünk, hogy a lehető legjobban szolgálja úgy az individuumot, a család egyes tagjait, mint az egész társadalmat. Itt nem a tekintély „tagadásáról” van szó, hiszen az önszerveződésben is van tekintély, hanem egy megadott rendszer, egy statikus rendszer és egy „szerveződő” rendszer közötti különbségről van szó.

Van egy „felülről” szervezett élet-kép és egy „alulról” szervezett élet-kép. Most nem akarnám én a kettőt egymással teljesen egymással ellentétbe állítani, a felülről szervezett életet és az alulról szerveződő életet, vagy fejlődést. Mert arra is szükség van, hogy mindig újra felülről is szerveződjék az élet, legalábbis az értelemmel bíró ember szintjén, a racionális tervezés szintjén. De ezt a „felülről” – na most az állat és növényvilágban ezt a kifejezést félreteszem, mert nem tudom, hogy ott mit jelentene – de a statikus világképben gondolkozó ember számára a „felülről” azt jelenti, hogy egy külső erő, Isten, megteremtette és ilyennek teremtette meg az életet, és azt a feladatot adta neki, amit. De az állat és növényvilágban sincs ez másképp, hiszen a kutyának azt a feladatot adta Isten, hogy ugasson, az almafának meg hogy almát teremjen, hogy aztán azt az ember megehesse. Meg a madarak, meg a rovarok, meg a pillangók, azok ott repdesnek, amikor virágozik az almafa. És ezeket a feladatokat megkapták Istentől. És Isten ezeket az Ő örök bölcsességében már kitalálta, és ezt előre tudta, és ezt előre megadta. De e mögött a felfogás mögött van egy Isten-kép, egy statikus Isten-kép, ami úgy nézi a világot, vagy az ember úgy nézi a saját világát, hogy egy ilyen statikus rendszerbe születt bele. Ugye? Míg az alulról szerveződő világkép szerint a kutyának is van egy bizonyos mértékig szabadsága, hogy ugat-e vagy nem, és hogy őrzi-e a házat vagy pedig lustálkodik a napon és nem kel föl, amikor a tolvaj a házhoz közeledik. De az almafának is van egy bizonyos szabadsága ahhoz, hogy ő most jó almát teremjen vagy rosszat. Ez egy kicsit furcsának, vagy talán nevetségesnek tűnik, hogy így mondom. Most nem rád gondolok, hogy nevetsz rajta! Nagyon sokszor és nagyon sokan ezt valahogy talán meszterkéltnek, vagy nevetségesnek tartanak, hogy meglehet közelíteni az emberen kívüli világot abból a szemszögből, hogy igenis azon az almafán is működik, hogy ő megtermi-e az almát. Hogy egy egészen primitív módon, tehát nem az ember szabadságához hasonlítva, de az ember szabadságából és döntési lehetőségéből kiindulva, arról következtet-

ve, azt lehet feltételezni, hogy ott, a növényi- és állatvilágban, a mikrokozmoszban is, valami hasonlóan, analóg módon történik, mint az embernél. Hogy mi sem vagyunk meghatározva, hanem mi is tudjuk valamiképpen önmagunkévá tenni a mi életünket. Egy sokkal primitívebb, sokkal fejletlenebb formában, de az állatnál és növénynél is meglehet ezt találni. Ebben az elképzelésben Isten nem egy építésmérnöke a világnak, aki a világot megtervezte, lendületbe hozta, és aztán ölbe teszi a kezét és nézi azt, amit teremtett, hanem egy olyan Isten, aki – tehát ebben az önszerveződő világképben, ebben a dinamikus világképben – a Teremtő a fejlődést lehetővé teszi, hogy még el nem képzelhető új dolgok jöhessenek létre. Az Ő teremtő aktusa abban mutatkozik meg, hogy az energiák, erők, partikulák saját maguk tömörülnek egységbe, és minél differenciáltabb belső egységekre jutnak, annál szabadabban szervezi meg az élet önmagát.

Nem tudom, hogy ez eléggé érthető-e.

M.G.: „Benne élünk, benne mozgunk...”

M.P.: ...és benne vagyunk, amit mindig is mondott a teológia. És vannak korok az emberiség történetében, és mi abból az évszázadból jövünk, tehát a XVIII-XIX. század, a racionalizmusnak, meg a felvilágosodásnak a kora, amikor a természettudományok virágozni kezdtek, akkor először egy statikus ember-kép és világkép volt általános. De most nagyon leegyszerűsítve foglalom össze a múlt századok eredményeit, mert ott is voltak emberek, akik másképp gondolkodtak, és ma is vannak emberek, akik az önszerveződést egy betegségnek, vagy elkorcsosulásnak, vagy eltorzulásnak képezik. Ma is azt szeretnék, vagy arra vágnak, hogy jelenjen meg végre egy törvény, egy rendszer, egy tekintély, amelyik megmondja, hogy merre menjen a világ. Ma is vannak ilyenek, akik ezen álmodoznak. És sok esetben, magunkban is meg van az a vágy, amikor nem figyelünk a belső és körülöttünk levő energiáknak a fejlődésére reménységgel telve, hanem várjuk, hogy valahonnan kívülről, felülről adják meg a megoldásokat. Mert az egyszerűbbnek tűnik. Igen. Hogy egy konkrét társadalmi példát is hozzak az előzőkre, egy családban, amit nevezünk itt „hagyományosnak” (statikusnak), ha a gyerek a szüleinek a hibájára hívja föl a figyelmet, akkor a tekintélyt megsérti, tiszteletlenül viselkedik. Míg egy másik családban, nevezzük ezt „egymás közötti kapcsolatokat tisztázónak” (dinamikusnak), ha a gyerek képes arra, hogy észre tudja venni a szüleinek a hibáját, és arra a szüleit is figyelmeztetni tudja, az nem törvény és tekintély elleni tiszteletlenség jele, hanem egy lehetőség a családon belüli hibák felderítésére és rendezésére. És az egész család javára szolgálhat, hogyha ezt egymással úgy el tudják intézni, hogy a szülő is tanul belőle a saját maga számára, és a gyerek is fejlődik benne. Mindenképpen én a dinamikus megoldások pozitív jellegét, családnak és csoportoknak a fejlődési képességeit szerettem volna most itt hangsúlyozni.

M.G.: Úgy tűnik talán, hogy az önszerveződéshez nagyobb erőfeszítés kell?

M.P.: Igen, de talán nekem az erőfeszítés szó azért nem tetszik, mert erőfeszítésben én azt hallom benne, hogy valahogy meg kell „erőszakoljam” magam. De itt nem egy megerőszkolásról van szó, hanem egy bizalomról, hogy bennünk meg van az erő és az energia, ami a fejlődésünket, az egyé-válásunkat, az összpontosulásunkat, a csoportosulásunkat, előmozdítja, a még kiforratlant kialakítja, csak nem vettük még tudomásul, csak nem tudunk reménykedni, nem tudunk bízni, nem merjük kívárni, megijedünk a bizonytalanságtól. Egyszerűbb lenne számunkra, ha kívülről, egy felülről cselekvő tekintély lerövidítené a fejlődésünk menetét. Ez ugyanaz, amikor valaki megbetegszik, és csak azt várja, hogy na, az orvos majd engem meggyógyít, nekem itt nincs felelőssé-

gem. Persze, igénybe vehetem az orvos segítségét, igenis, de ugyanakkor azt kérdezem magamtól, illetve hiszek, bízik és reménykedek abban, hogy az én szervezetem, még jobban tudja, mint az orvos maga, hogy mire is van igazán szükségem. És a szervezetem maga gyógyul. Az orvos kevesebbet tud, mint az Élet, ami bennem sikerülni akar. Még ha szükségem is van az orvosra, mert ő bizonyos dolgokat tud, ami nekem használhat, de nem az orvos gyógyítja meg a beteget, hanem a szervezet maga keresi az élethez való alkalmazkodását.

M.G.: Rudolf Steiner filozófiájára hasonlítanak ezek a gondolatok.

M.P.: Jó, én nem vagyok antropozófus, de sok dologban az antropozófusokkal is egyet tudok érteni. Mert végső soron, amint már mondtam neked, nem az orvos gyógyítja meg a beteget. Az az orvos gyógyít legjobban, vagy igazán, aki a pacienseiben bizalmat tud kelteni. Nem maga a szaktudás, hanem a bizalomkeltés jelenti legalább a felét a gyógyulásnak.

De most elkalandoztunk *Teilhardtól* másfelé. Mert a kérdésünk ugye az önszerveződés fogalma volt, ami az én *bogotái* munkám alapját képezte. Mert mindig, tulajdonképpen az első perctől kezdve azt figyeltem, hogy hol szerveződik valami. Tehát hallgatni a fűre, ami nő, hogy hol nő a fű, hol szerveződnek emberek? Nem abból indultam ki a *bogotái* munkáim során, hogy nekem kell azt megmondanom, hogy mi kell, hogy történjen. Bár az is sokszor megtörtént, mert én is része vagyok az önszerveződésnek, tehát az én elképzeléseim is és nézeteim, vagy terveim, intuícióim része ennek az önszerveződésnek. Mivel, különösképpen egy olyan országról és egy olyan társadalmi rétegről, olyan népről van szó, amelyiknek én nem voltam tagja, ezért még fontosabbnak tartottam, hogy tiszteletben tartsam azt, ami az övéké, bár nekem idegen, vagyis óvakodjak attól, hogy a saját kultúrámból hozott értékeket, elképzeléseket, rájuk akarjam erőszakolni, vagy rájuk „teríteni”. Tehát, nem akartam olyat bennük meglátni, ami talán nincs is meg bennük, mert ők másképp szokták a dolgaikat megszervezni, másképp kell megrendezniük az életkörülményeiket. Most ehhez mondhatnék egy példát *Cali-ból*, az *Alfred Welkerrel* kapcsolatban. Nem tudom, hogy említettem-e neked *Welkert*? Ő egy kollégám, német jezsuita, aki Kolumbiában, *Cali-ban*, egy nagyon szegény városnegyedben sötétbőrű lakosság között él és dolgozik. *Padre Alfredo* nem olyan óvatoskodó, mint én. Ő nem fél a hatalom gyakorlásától, képes kívülről jövő tekintélyt a szegények javára felhasználni.

M.G.: Ő a szakállas jezsuita, akit a képeken láttam? Csak említette az Atya, hogy dolgozott vele is.

M.P.: Igen, ő. Na most, ő nagyon sok mindent megszervezett a városnegyedében. Lakásokat épített, a szennyvíz elfolyását megépítette, pénzt szerzett, ő maga irányított és tervezett és úgy csinálta a munkáját, hogy az embereknek az hasznára váljon. Mégis az a vád érte őt, hogy egy német földbirtokos, aki mindent irányít. A kolumbiai jezsuiták azt a vádat emelték ellene, hogy ő nem alkalmazkodik bele a kolumbiai közegnek a szervezkedési formájába és végeredményben az ő városnegyede kevésbé fejlődött, mint a körülötte lévő városnegyedek, mert ő maga akarta megszervezni a városnegyedét és nem vette tekintetbe a kolumbiai társadalomnak és kolumbiai politikai életnek a formáját, ahogyan ők szervezik meg a fejlődést. Ezen kívül még egy vád érte, hogy öhozzá azok az emberek tódultak oda, akik alamizsnát vártak el és tulajdonképpen azt várták el, hogy önekik a német szerzetes megoldja a problémájukat és azok tömegével odatódultak, öhozzá mentek és abba a városnegyedbe költöztek, ahol *Padre Alfredo* dolgo-

zott. Tehát olyanok, akik nem hajlandók maguk kezdeményezni. A kolumbiaiak politikai, társadalmi rendszerét, akárhogy is kritizálhatjuk mi azt – de az ő jellegzetes politikai és gazdasági rendszerüket, mi külföldiek, tekintetbe kell vegyük, ha ott akarunk élni és dolgozni. Egy konkrét példával szemléltetem: Dél-Amerikában az ún. „*klientelista*” rendszer működik. Ez azt jelenti, hogy a politikusok a választóikat „klientsekként” kezelik, kiszolgálják őket – mint a lakóhely megszerzésénél a *Saturnino Sepulveda* esetében elmeséltem neked. A szavazatok ellenében a politikus a pénzt hozza nekik ahhoz, hogy az utcát megépítsék, aszfaltozzák, a szennyvizet levezessék, vagy transzformátorokat szerezzenek a villanyvezetékhez. *Padre Alfredo* viszont megtagadta ezekkel a „korrupt” politikusokkal az együttműködést, akik saját érdekeiket keresik, hírnevet, befolyást és meggazdagodást. Ebben *Alfredonak* igaza volt. Ugyanakkor, az ő politikai hatalmukat és a pénznek egy részét, ami az államkasszából rendelkezésükre állt, azt mégis csak odairányították annak a városnegyednek a szükségleteire, ahol az ő szavazói voltak. Az *Alfredo* Németországból hozott pénzt, így tudott maga körül dolgokat megszervezni, de végeredményben mégis a kolumbiaiak rendszerén kívül ténykedett. Kintről, „fönről”, környezetének vérkeringését megkerülve fejlesztette a városnegyedet, ahol élt.

Én, ugye, hosszú éveken át, néha hetekig voltam *Padre Alfredonál*, nagyon sokat beszélgettem vele. De nekem, ugye, az ő példája, az előbb említett szempontból bizonyos mértékig taszító volt. Más szempontból nagyon sok minden jót tett, és becsülöm az ő munkáját, az ő személyét, szóval nem róla akarok én valami rosszat mondani, mert ő is nagyon sok jót tett. Én azonban másként működök. Nekem arra kell figyelnem, hogy kik vannak ott, hol szervezkednek már, tudom-e már „szagolni”, hogy mi is lesz abból? És ott, amikor valami kezd kialakulni, ott segítek és támogassak, hogy abból egy óvoda legyen, vagy egy könyvtár, vagy hogy sikerüljön lakást szerezni valakinek. Tehát, abban a társadalmi közegben, abban a dél-amerikai nagyvárosban, *bogotai* lenni a *bogotaiakkal*, azt megszeretni, amit ők szeretnek, mint ahogy azt Szent Pál mondja.

M.G.: Voltak még mások is akik hatással voltak az Atya munkájára?

M.P.: Pedagógiai szempontból, *Paolo Freire*-ről kell akkor még beszélnem. 1921-ben született, Észak – Braziliában, *Recifeben*. Az életkörülményei, bár a középosztálynak a szülőtte, de az 1920-as évek végén a '30-as évek elején a nagy gazdasági válságban az ő családja is nagyon sokat szenvedett. Akkor úgy döntött, hogy az életét az elnyomott embereknek a javára akarja felhasználni. Egyike a legjelentősebb „népi” pedagógusoknak a '60-as '70-es években. Előbb ügyvéd akart lenni, de aztán tanár lett, de az igazi munkája abban állt, hogy az elnyomottak alfabetizálásának specialistája lett. 1947-től kezdte meg a felnőtteknek az alfabetizálását. Aztán később az UNESCO-nak volt a munkatársa, mert kiűzték Braziliából. 1964-ben vagy '65-ben, ugye, uralomra kerültek a katonák Braziliában és akkor Chilébe kellett menekülnie. De aztán később, amikor *Allende* megbukott, akkor Chiléből is menekülnie kellett. Aztán Genfben az Ökumenikus Világ Tanácsnak és az UNESCO-nak dolgozott. Na most, ezt a szervezetet, a nyugati világban úgy tekintették, mint ahová a kommunizmus „befészkelte” magát. Tehát, lehet, hogy a kapitalista világ *Paolo Freire*-t már ezért sem becsülte. De függetlenül ezektől a politikai szempontoktól, amelyek az életét és elkötelezettségét körülvették, fontosnak tartom az ő munkáját megemlíteni. Három könyve jelent meg németül. Én csak németül és spanyolul ismerem az ő könyveit. Az egyik az „Elnyomottak pedagógiája, művelődés, mint a szabadság gyakorlata”, aztán, „Nevelés, mint a szabadság gyakor-

lata, példák az elnyomottak pedagógiájához”, egy harmadik könyve „A tanító, politikus és művész, új szöveg egy felszabadítási munkához”.

– Na most valami okosat kellene mondanom.

Különösen a Harmadik Világban és Dél-Amerikában a nagy városoknak a szélén, vagy azt mondanám a közepén, a „nép” tömegei élnek, nagyon sok az analfabéta. Nicaraguában, amikor a *sandinisták* uralomra kerültek, akkor úgy számították, hogy a lakosságnak körülbelül 80%-a volt analfabéta. Ha körül nézel Magyarországon, valószínűleg a társadalmilag alsóbb néprétegeknél, nagyon gyakran találsz egy bizonyos fajta gyakorlati analfabétizmust. Az emberek talán megtanultak írni és olvasni, de az írást és az olvasást nem igazán használják. Nem írással és olvasással fejezik ki magukat. Az írás és az olvasás, az egy bizonyos hatalmi struktúrának, hatalmi közegnek az eszköze, hogy „hasznossá” tegye számára az embereket. Amikor az emberek iskolába mennek, nem az a fontos igazán, amit ott tanulnak, hogy megtanulnak-e gondolkozni egy bizonyos formában, hanem az iskolának a legfontosabb feladata, hogy az embereket a társadalomba és a gazdasági életbe beleszoktassa. Tehát, fontosabb a tanulásnál, hogy a gyerek pontosan megérkezzen, és részt vegyen egy bizonyos eseményen, aminek a feladata nem okvetlenül az, hogy ő valamit általa nyerjen, hanem hogy megtanuljon alkalmazkodni. Tehát egy bizonyos munkát, vagy feladatot tudjon vállalni, ahogy a mostani iparosodott, vagy a modern utáni korszak megkívánja az embertől, a társadalomnak a tagjától. Nem azt várja el a társadalom a tagjától, hogy öntudatos polgár legyen, hanem hogy engedelmes polgár legyen. A *Paolo Freire*-nek a munkája abból állt, hogy ő az embereket tudatosná akarta tenni, hogy a saját helyzetükről számot tudjanak adni, hogy mi is az ő helyzetük. Ez a tudatosítás, ugye abban a korban, a hatvanas években, meg még a hetvenes években is egy nagyon fontos fogalom volt. Ez a „*conscenitización*” – ahogy spanyolul mondják, portugálul nem ismerem igazán a kifejezést. Tehát, a „tudatosulás”, nem a tudatosság, hanem a tudatosulás. Hogy felismerem, hogy ki vagyok én, mi-ben élek és mi történik az én világomban. Ugye? És most azt fogod mindjárt kérdezni, hogy: mi köze ennek az önszerveződéshez? Teljesen jogosan. Az önszerveződés, önma-ga is tudatosítani akarja, az előbb a családnak a képét vettem példának, ebben a dinamikus családképben, ahol újra keresik a feladatokat a család tagjai, ott tudatosul köztük, a családtagok között, hogy az apának hatalma és tekintélye van, de a tekintélyének korlátjai vannak. A tekintélynek tényleg valamit szolgálnia kell, és csak addig alkalmazhatja a tekintélyét, ameddig a család feladatának a teljesítéséhez és az egyes családtag-nak a javát szolgálja. Nem pedig csak azért, mert tekintélye van. Tehát a hatvanas években még, különösen a katonai diktatúrák idején Dél-Amerikában, a tudatosulást és a tudatosulásra való nevelést, forradalmi tevékenységnek tekintették, és a meglévő állami rendszernek az aláásásával vádolták azokat, akik az egyszerű analfabéta embereket tudatosításra próbálták nevelni, hogy tudatosuljon bennük, hogy kik is ők és mi is történik velük. Ugye? Azzal vádolták, ugye, hogy ez kommunista aláaknázása a meglévő társadalmi rendnek – ami tulajdonképpen nem „rend”, hanem társadalmi „rendetlenség” volt. De az államhatalom ezt a rendet – vagy éppen rendetlenséget – fönt akarta tartani. Ezért hozta a tudatosulás a nép-nevelőt politikailag éppen veszélyes helyzetbe. Mert ezek, nem azért tanították a felnőtteket írni és olvasni, hogy a társadalmi rend elfogadását és a tekintélyek hatalmának megerősítését szolgálják elsődlegesen, hanem azért, hogy a tudatlanok ráébredjenek saját helyzetükre, és persze, kiszolgáltatottságukra is. Azzal a céllal, hogy az „önmagukká válás” megtörténhessen ezeknél a legegysze-

rűbb embereknél is. *Paolo Freire* és a hozzá hasonló pedagógusok abból indulnak ki, hogy nagyon sok ember azért nem használja az írást és az olvasást, mert az ő számára az úgyse hasznos, úgyse az ő érdekeit szolgálja, őrá, mint tanult és tudatos lényre nincs szüksége a társadalomnak. Ez a helyzet ma a közöttünk élő perspektíva nélküli fiataloknál is.

Amikor az iskolákban az írást és az olvasást tanítják, olyan szavakkal kezdik, amelyek a gyerekekhez közel állnak: mama, papa, labda. *Freire* olyan szavakat használt a felnőttek tanításánál, amelyek az emberek tudatosulásához, belső és aztán külső felszabadulásához vezethettek. Például ilyen kulcs szavakat használ, mint „*favela*”, tehát a „szegényeknek a városnegyede”. Magyarországon ez ma „lakótelep” lenne. Ilyen szavakkal tanítja az írást és az olvasást. Ugyanakkor ez a fogalom egy egész világ képét kelti föl abban a felnőttben: mit jelent az ő számára a lakótelepe, és hogy ő ott hogyan érzi magát, mi az ő szerepe ott, mit tud ő ott csinálni? Egyrészt, könnyebben tanulja meg a szavakat, a betűket, a szótagokat, mert az érdeklődési köréhez tartozik, másrészt pedig tudatára ébred annak, hogy hol és milyen körülmények között lakik ő. Tehát, ez annak a személynek a tudatosulásnak a folyamatát segíti elő. Ilyen egy másik kulcsszó, „*lluvia*”, eső. Amikor egy ilyen szegény városnegyedben esik az eső, akkor sarkig pocsoltyában, sárban jár az ember, vagy beesik az eső a nádból font házba. Vagy nem folyik le a WC-nek a lefolyója, mert az eső, meg a sár eldugítja. Ha nem esik az eső, akkor meg szárazság van, akkor meg por van, meg piszok. Meg amikor jön az eső, akkor rovarok jönnek elő, meg a szúnyogok, és ellepik az egész házat. Amikor meleg és szárazság van, akkor elbűnnek. Tehát, ezzel a fogalommal, „eső” megint a „*favela*” lakóinak az életkörülményei tudatosulnak könnyebben bennük. Megtanulja a szavakat és a szótagokat, de ugyanakkor tudatosul benne, hogy milyen körülmények között is él ő. Vagy pedig azoknál, akik vidéken laknak, „*arado*”, „szántani”, „*terreno*”, „szántóföld” vagy „telek”. Kié a föld, kié a tulajdon, kinek a számára dolgozik, mi ebből a haszna és mi a kára? „*Comida*” „az evés”, ami a szegény ember számára talán a legfontosabb. Mert mindig az evésre gondol a szegény ember. Bár nem csak a szegény ember gondol az evésre. A gazdag ember arra gondol, hogy milyen jót fog enni, a szegény ember pedig arra, hogy lesz-e egyáltalán valami ennivalója? A „*pozo*”, „a kút”, különösen olyan vidékeken, ahol szárazság van, vagy nincs víz, vagy nincs egyáltalán tiszta víz. „*Bicicleta*”, bicikli, a munka, a bér, a foglalkozás (*profesión*), a kormány (*gobierno*), mivel a kormányon levőkkel csak akkor foglalkozik, amikor valami bántalma van, valami sérti őt. „*Mangue*”, az, valami mocsaras vidék, úgy látszik, hogy valami olyan vidéken is dolgozott. Továbbá: „földreform”, „bankreform”, „technológia” és minden fajta reformok. Aztán azt is mondja, hogy ezek az egyes szavak milyen más fogalomkört vonnak maguk után. Például „*ladrillo*”, „tégla”, aminek kapcsán aztán vitatkozhatnak a városnak az építéséről, a városnak a megreformálásáról, meg az élet alapvető szempontjairól, tervekről és tervezésekről. A „téglához” tartozik a viszony a különböző reformok között. Aztán a gazdagság, „*riqueza*”, tehát Brazíliáról van szó, és Brazíliának a viszonyáról a többi országhoz. A szegénység és a gazdagság közötti konfrontációk és helyzetek, gazdag népek és szegény népek, fejlődött népek és alulfejlődött népek. Nemzeti emancipáció, a nemzetek közötti kölcsönös segítség, vagy világbéke. De ugyanígy az előbb említett kulcsfogalmakról is felsorolhatnám, hogy milyen vitatható kérdés kiindulópontjává válhatnak. Így kezdhet foglalkozni az analfabéta felnőtt saját helyzetével és problémáival, a népek közötti összefüggésekkel és egyébbel. Talán érezhető, hogy miért volt ez politikailag na-

gyon félelmetes a jobboldali diktatúráknak, akiknek nem volt semmiképpen sem a célja ez a fajta alfabetizálás. *Paolo Freire* pedagógiája veszélyesnek számított a hatalmon levők szemszögéből. Ténylegesen más a viszonyulása annak, aki alattvalóitól engedelmességet, talán meghunyászkodást vár el, mint annak, aki a szinte rabszolga sorban tartott emberek kibontakozását, gyarapodását várja el nevelői munkájától. Aki valamit megvédeni szeretne, rendet, rendszert, normákat, bármilyen rossztól is, nem az Életben rejlő teremtmény, gyógyító, rendező erőre figyel, mint az, aki valami nagynak, újnak, fontosnak a megszületését sejti, és arra vár. Másképpen viszonyulnak a tekintélyhez, az államhatalomhoz, az egyházi fegyelemhez, de még a családi kapcsolatokhoz is.

Na most *Paolo Freire* az ő módszerével nem keres mást, mint amiről mi eddig is beszéltünk: önszerveződés. Ugye?

Mondanék még mást is. Eltérek *Paolo Freire*-től, bár lehetne még foglalkozni többen is vele, de most ezt nem tesszük. Volt egy gondolatom, ami az előbbiekkal kapcsolatban van. És ez az, hogy miben van szüksége a szociális munkásnak az ő kliensére? Erről szerettem volna még valamit mondani. A kliensek és egyáltalán a szociális probléma a szociális munkás számára egy munkahelyet biztosít, egy megélhetést. A kliensek létezése, önmagában véve, valahol életszükséglet is a szociális munkás számára. Az anyagítól tekintve, a szociális munkásnak valószínűleg lelki igénye, hogy valami segítő tevékenységet végezhesen. Különben nem is végezné szívesen és jól a dolgát. De az én kérdésem, amit most itt föltennék: eltekintve a segítségtől, amit nyújt, a szolgálattól, amit teljesít, mennyire szükséges az is, hogy a szociális munkás foglalkozzon a szociális bajok eredetével, mint társadalmi jelenséggel? Mennyire fontos számára, hogy a klienseivel együtt derítse fel azt, ami nem az egyes embereknek a hibájából született meg. Tegyük fel, hogy egy fogyatékos gyerek nem a saját hibájából lett fogyatékos, hanem születési műhiba következtében. Mások okozták a baját. *Paolo Freire*-nél az analfabéták sem a saját hibájukból lettek analfabéták. Vagy a hajléktalanok, még hogyha megvan a maguk része is a sorsuk kialakulásában, de mégsem csak az ő személyes problémájuk, személyes hibájuk miatt lettek hajléktalanok, vagy kerültek a börtönbe. Bár a társadalom, különösen a „jó emberek”, tehát akik nem hajléktalanok, akik még nem voltunk börtönben, azok általában szeretjük úgy látni: „Az ő hibája, ha odakerült, csak saját magát okolhatja!” De ha ezzel ellentétben a szociális munkás abból indul ki, hogy minden ilyen szociális probléma, már maga a jelenség, hogy van hajléktalan és vannak törvénytörők, analfabéták és munkanélküliek, az egész társadalomról mond valamit. A hajléktalan, pusztán az ő léte által mond valamit a családjáról, környezetéről, a gazdasági rendszerről, szóval az egész társadalomról. A hajléktalanság nem egy, a környezetétől elválasztható „betegség”, aminek az oka csak a hajléktalan személyisége által magyarázható meg. Vannak olyanok, akik nem tudnak beleilleszkedni a társadalomba, illetve csak úgy tudnak beleilleszkedni, hogy tulajdonképpen a „beilleszkedni nem tudásukat” mutatják ki az életükkel, akkor az, nem csak ezekről az emberekről, hanem magáról a társadalomról is beszél. Milyen az a társadalom, amibe bizonyos típusú személyek nem illenek be? Nem tudom, talán mondtam már egy másik hangszalagon, ha mondtam, akkor felejtsd el: ha valaki rákos beteg lesz, akkor azok a sejtek, amelyek az életére törnek, azok nem kívülről jöttek, azok a saját sejtei, azok az ő sejtei, tehát részei az ő szervezetének, még ha nem is tudja hogy miért, vagy hogyan lehet az, hogy a saját sejtei a saját életére törnek. De azok a rosszindulatúan szaporodó sejtek nem választhatók szét magától a rákos betegről. Mikor elkezdtem ezt a példát, akkor nem személyeskedni

akartam, nem valami személyes dolgot akartam mondani, bár most egy kicsit megzavart, hogy ez téged személyesen is érint, hanem egy beteg barátomra gondoltam, aki maga is orvos és rosszindulatú daganatos betegsége volt. Ő, amint nekem mondta, mindenképpen a saját sejtjeit akarta kiíratni...Nagyon messze kerültünk Dél-Amerikától... Bár ez az orvos barátom, akinek daganatos betegsége volt, másfél évig velem volt Bogotában. A napközi otthonban dolgozott, amit te is ismersz, de akkor még a gyerekek bentlakók voltak és sokkal kevesebben, mint mikor már te dolgoztál ott. Ezt a barátomat, aki csak később, kolumbiai tartózkodása után lett gyerek-pszichiáter, már említettem az előbb, amikor autista gyerekekről beszéltem. Vagyis az autistákról, akik elfordulnak a környezetüktől, és magukba zárkoznak. Milyen lehet az a környezet, amelytől elfordul valaki? – ezt szeretném én most kérdezni.

Milyen az a társadalom és gazdasági rendszer, amelyikben a bankok rekordnyerességgel zárják az évet, és ezek válnak hajléktalanná? Milyen az a rendszer, amelyiktől elfordulnak a tagjai? Kilépnék belőle? Kizárva érzik magukat? Ezt, ilyen kérdéseket tettek fel Dél-Amerikában keresztény emberek, akiket a „felszabadítás teológiájának” követői közzé soroltak később. Ebben a dél-amerikai teológiai irányzatban „strukturális bűnnek” nevezték, a „személyes és az eredeti bűn” mellett azt a rosszat, ami kártokozó struktúrának a következménye. Ha egy rendszer hibás, egyes részeik nem találják meg benne a helyüket, akkor ez nem csak az egyes részen, hanem a rendszer struktúrájában is múlik. Gazdasági, társadalmi, politikai rendszereket emberek hoznak létre. A struktúráikat emberek alkotják. Az összeférhetetlenség a rendszer tökéletlenségének következménye is. Tehát, ha emberekkel foglalkozol, tegyük fel, szociális munkás vagy, nem elég, ha a klienseden segítesz – bár neki is segítened kell – hanem keresd a rendezetlenséget, a bajt, abban a rendszerben amelyben a kliensed él. Erről beszél a „felszabadítás teológiája”, amikor az egyes ember problémájából kiindulva a környező rendszer egészének a gyógyulásával próbál foglalkozni.

Innen ered a különbség *Teréz Anya* és a felszabadítás teológusai között. *Teréz Anyát* nem érdekelte, miért jutott nyomorba egy ember. Ha szenved valaki, segíték neki, nem foglalkozok azzal, aminek következtében szenved. Csodálatraméltó, válaszolja a felszabadítás teológusa, fordulj továbbra is a szenvedőkhöz, de ne nevezd papok politizálásának, ha mi nemcsak a szenvedő személyre figyelünk, hanem magát a szenvedést okozó rendszert is gyógyítani szeretnénk. Különbözik a pszichoterapeuta *Hellinger*, akiről már beszéltem neked, „szisztemikus” terápiával foglalkozik. Vagyis a családi rendszerben keresi a gyógyulást, amikor egy családot „felállít”. Nem a páciens gyógyítja, mint a legtöbb pszichológus, hanem a páciens családjának betegséget okozó kapcsolatrendszerére próbál rávilágítani, aminek folyamán felszabadító, békéltető belátások élménye változást idézhet elő a páciensben. Ismered, amiről beszélek.

Amit eddig kihagytam még, az a csoportdinamika. Pedig azzal is sokat foglalkozok. Csoportokban lejátszódó törvényszerűségekre odafigyelni, azokat tudatosítani a csoportban: kit zárunk ki, kit fogadunk be, ki van közel, ki van távol, ki van fent, és ki van lent egy csoportban? Ez a kapcsolatrendszer gyakorlati tanulmányozása. Mindig azzal a céllal, hogy egy csoport jobban tudjon működni.

Látod, Gábor, mindig újra ugyanoda térek vissza, a rendszerhez, szervezethez, organizmushoz, a kapcsolatok rendszeréhez, ha a kérdésekre válaszolni próbálok: mi a háttere az én tevékenységeimnek Dél-Amerikában? Persze, nem csak Dél-Amerikáról van szó, hanem aktivitásaim alapjáról általában. Mert minden beszélgetésemben az

embertársaimmal, minden kapcsolatomban, az „egészet” keresem, a teljeset, azt, ami a partikulárison túlmutat. Mondhatom talán: Istent.

Egy társadalomban lévő szociális problémáknak a megoldására több modellt próbáltak már ki. Az egyik – most nem történelmi sorrendben mondom – a szocializmus. A szocializmusban az állam, a pártállam felelős mindenért, minden szociális problémáért. Ezért az állam veszi át a felelősséget. Ez volt a szocializmusnak az elképzelése. Annak ellenére, hogy a szocializmus a marxizmusra hivatkozva mintha az „önszerveződést” akarta volna hirdetni, azt hirdette, hogy a proletariátus fogja megoldani a társadalom a problémáit, mert öntudatra ébred és a saját kezébe veszi a saját társadalmát. De már két dolgot látok, ami itt „kilóg”. Az egyik az, hogy a párt azonosul a néppel. Ezzel már nem a nép „önszerveződik”, hanem a párt vezetői szervezik meg a népet és akkor ez már nem egy önszerveződés. Ugye? A másik pedig hogy tulajdonképpen a marxizmus, a társadalmilag kirekesztetteket, például akiket mi hajléktalanoknak, vagy fogyatékosoknak neveznénk, vagy gazdasági menekülteknek, azok a marxizmus számára csak egy lumpen, egy „rongy” proletariátus. A marxizmus csak az ipari munkást vette népnek, és csak annak az önszerveződését tartotta fontosnak. Marx az ipari munkásnak az önszerveződésében hitt, míg a szocializmus, illetve a pártállam még abban sem hitt, hanem a párt vezetői képviselték a nép érdekeit. Ez a második ok, amit említettem, a „lumpen”. Lumpen „rongyot” jelent. Tehát a rongy proletariátusságnak Marx elve szerint meg kellett volna szűnnie, hogyha a szocializmus jól működik, vagy ha a szocializmus egyáltalán beáll. Egy igazi kommunista társadalomban nem lettek volna igazán szociális problémák, Marx szerint. A valóságban azonban szociális problémák a szocializmusban is voltak, csak úgy tekintették őket, hogy nem szabad, hogy legyenek, mert elvből nem lett volna szabad lenniük. Tehát, elvből nem lett volna szabad lennie olyan embereknek, akik fogyatékosan születnek, vagy akik hajléktalanná válnak, vagy akik alkoholistákká lesznek, vagy akik a börtönt fogják benépesíteni. Tehát, ilyen értelemben a szocializmus nem igazán egy önszerveződéses társadalmat akart megvalósítani. A szociális problémák megoldásáért a párt vezetősége volt felelős.

M.G.: És ők irányítottak mindent.

M.P.: És ők irányítottak mindent. Igen. Ők határoztak meg mindent.

M.G.: Ők határozták meg, hogy mi „szerveződhet önmagától”, hogy ki szervezheti meg önmaga életét és milyen mértékben. Itt édesapámra gondolok, akinek magánvállalkozása volt a kommunizmus alatt és ezért folyamatosan zaklatták e miatt az illetékes „elvtársak”.

M.P.: Igen. És, hogy ki mehet külföldre, hogy a Gáborra is gondoljunk! De mindent meghatároztak, nem csak ezt, hanem mást is. Szóval a szocializmus mindent meg akart határozni. Amikor én a marxizmusról beszéltem, akkor megpróbáltam keresni a társadalmi rendszerek, gazdasági, politikai rendszerek között a szociális problémák megoldásához található történelmi modelleket. A marxizmussal szinte majdnem ellentétbe tenném, amit én úgy neveznék, hogy az „amerikai modell”. Ez a modell létezik, és ebben a mostani rendszerben, a neoliberális rendszerben próbál igazán megvalósulni. E szerint a modell szerint, nem az állam felelős a szociális problémák megoldásáért. Az állam csak a kereteket biztosítja, amin belül minden érdekcsoport keresheti a megoldásokat a maga problémáira. De ez sem az önszerveződésnek a modellje. A neoliberális modell hiányai szociális téren azoknál jelentkeznek megint, akik a károsultak, munkanélküliek, olyan fogyatékosok, akik a gazdaság számára nem hoznak hasznot és érdek-

képviselőket sem tudnak megszerezni maguknak, például tehetetlen betegek és nagyon idősök. Mert ebben a modellben kizárólag a gazdasági siker az, amire a rendszer figyelme irányul. Azzal, hogy amerikai rendszernek neveztem, nem akarom azt állítani, hogy az USA-ban minden és mindig így történik. De mégis ebben a rendszerben van egy hiabság, egy érdektelenség. Arra figyel, hogy mennyi nyereséget hoz, nem pedig arra, ami életet erősít. Aki boldogulni tud, az boldoguljon, aki nem tud boldogulni, arra még azt sem mondjuk, hogy hibás, hanem csak egyszerűen nem érdekel minket. Csak ott, ahol, egy tűzvész jelenik meg, ott egy kicsit megpróbálják oltani a tüzet. De a tűznek az eredetére, vagy a problémáknak az igazi gyökeréig menni, vagy megoldásokat keresni, arra nincs idő.

Az, amit én itt ebben a beszélgetésben állandóan „önszerveződésnek” nevezek, az, tulajdonképpen még egyetlen egy társadalmi rendszerben sem valósult meg igazán, és talán nem is valósulhat meg, és talán nem is azt kell elvárni, hogy a társadalmunk vagy gazdasági rendszerünk az „önszerveződést” gyakorlatban valósítsa meg. Kísérletek, mint 1968 után Peruban a *Velazco-féle* „harmadik út” keresése szocializmus és kapitalizmus között, csúfosan csődöt vallott. Erről már tettem említést. Politikailag nem sikerült egy irányított tervgazdaság és egy piacgazdaság között olyan társadalmat létrehozni, amelyben nincsenek károsultak és nyertesek, hanem az egész lakosság együtt építi a közös jövőt.

Ahol még az enyémmel hasonló elképzelésekkel gyakrabban találkoztam, az, a „harmadik világban”, a segítő szervezeteken belül és azoknak a képviselőinél volt. Ezek a szervezetek, úgy Dél-Amerikában, Ázsiában, Indiában, Afrikában, mint a gazdaságilag fejlettebb országokban – ahonnan jött a küldetésük – az utolsó negyven évben fontos szerepet töltöttek be. Persze vannak és voltak ott is hibák, de nagyon sok jó szándék és jó akarat és egy világos látás is volt sokakban. Ezekről a segítő és egyéb humanitárius szervezetekről külön kellene beszélni még. Ezeknél van sokszor olyan beállítottság, ami az önszerveződésnek a víziójával összeegyeztethető lenne.

Amit önszerveződés alatt értek, az, egy szellemi beállítottságot tételez föl elsősorban, egy bizonyos fajta pozitív, önzetlen, az egész javát (ebben a te javad is benne van) figyelembe vevő hozzáállást az élethez. Ez talán inkább egy vízió, szellemi elképzelés, amit egy politikai párt, vagy állam, vagy rendszer sem tud az emberektől elvárni, az emberekben megteremteni. Ugye? Ugyan úgy, mint a szocialista társadalmakban hiába hangoztatták, hogy a „nép érdekeit” szolgáljuk, ha a szívükben nem a nép érdekei voltak. Érdeklődést, vágyat, jó szándékot, jó indulatot nem lehet előírni, és nem lehet behajtani az embereken. Ezt nem lehet még fizetéssel sem megteremteni. A vendéglőben a kiszolgáló mosolyát nem lehet megfizetni. Akármilyen jó fizetést is kap, nem biztos, hogy mosolyogni fog, ha téged kiszolgál. Az rajta is múlik, és rajtad is múlik, aki ott fogyasztasz az ő vendéglőjében, hogy fog-e rád mosolyogni, vagy nem. Az érdeklődés mások iránt, a többiek érvényesülése iránt, hogy saját érdekemmé váljon másoknak az érvényesülése is, ez a belső beállítottság szükséges ahhoz, hogy egy csoport növekedhessen, hogy az élet erősödhessen.

Azért vannak külső körülmények is, amik a szolidaritást elősegíthetik, például háborúk, katasztrófák után, betegség, halál esetén, érzékenyebbekké válhatunk egymás iránt. Ilyen helyzetek, én azt mondanám, konfliktusok megoldásához, békés tárgyalások lefolytatásához kedvezőbb alapot teremtenek. Hosszú háborúzás után, amikor már mind a két fél kimerült, könnyebb békét kötni. Mert megbékélés csak akkor lehetséges,

ha mind a két fél tud valamit engedni abból, ami neki bár érdeke, de a másiknak elfogadhatatlan. Engedmény nélkül csak győztes van és legyőzött. Ez az igazság valamennyire már a mai emberiség többé-kevésbé elfogadott gyakorlatává vált. Együttéléshez és együtt növekedéshez nem az erőszak és a hatalom bevetése által jutunk el leginkább, hanem a megbeszélés, az egymás érdekeinek a megismerése, a másik szükségleteinek észrevétele, közös megegyezések, az együtt szervezés útján.

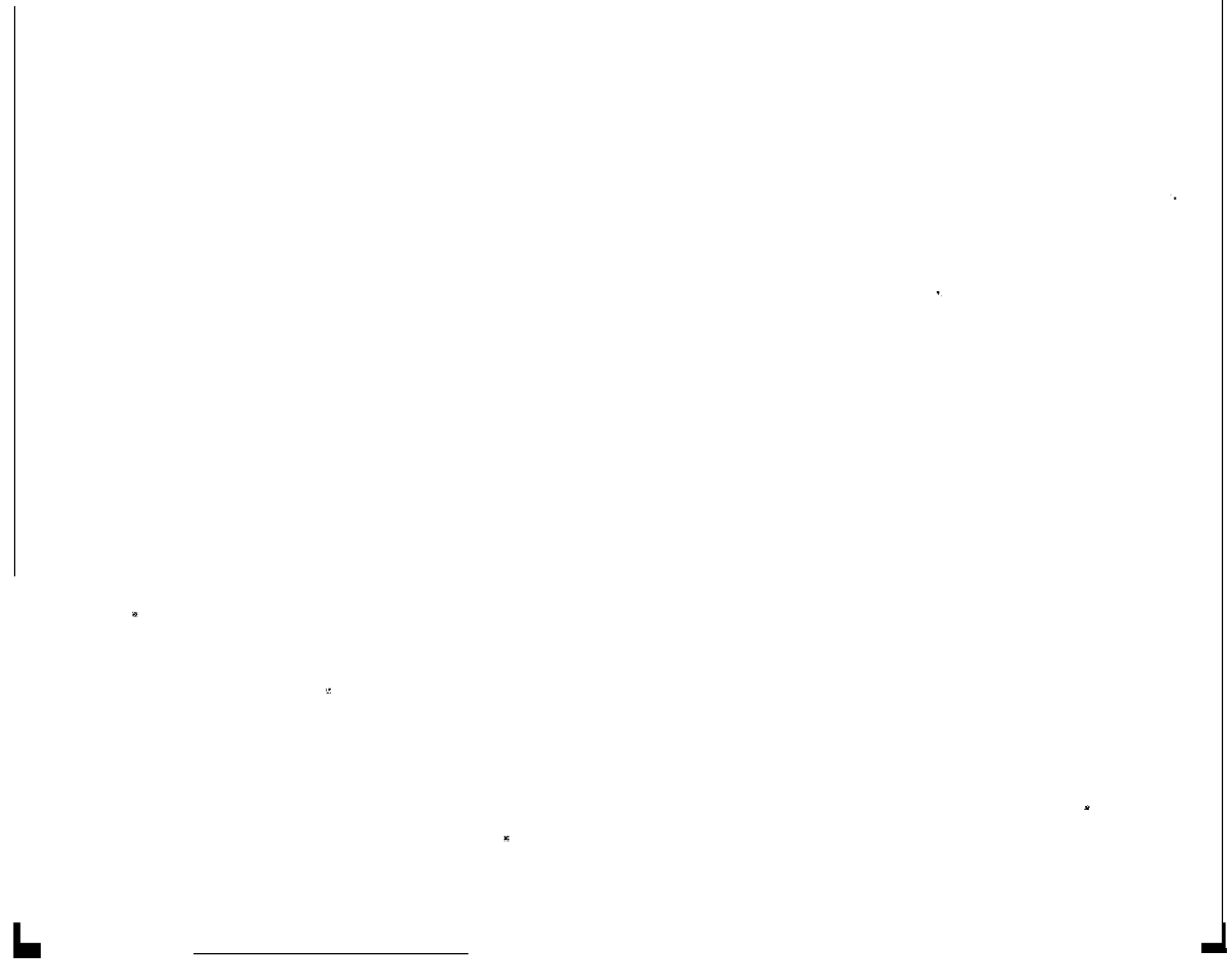
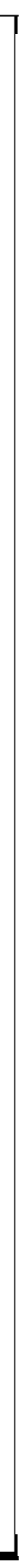
M.G.: És az Atya kolumbiai munkája tulajdonképpen a világban ennek a szemléletnek az erősítését próbálta megvalósítani?

M.P.: Nem, Gábor. Én azért mentem Kolumbiába, mert érdekelt az, ami ott történik.

HISTORY OF A HUNGARIAN SOCIAL PROJECT IN BOGOTÁ INTERVIEW WITH P. PÉTER MUSTO SJ BY GÁBOR MOLNÁR

SECOND PART

The Hungarian monk, P. Péter Musto SJ lived in South America from 1978 to 1991, arriving there from Germany. During these years he carried out social activities in the Colombian society in connection with social affairs. Besides he was active as a monk and priest, as an educator, as a coordinator of socially related projects and as a social worker. In this interview he enlists the theological, philosophical, psychological-pedagogical principles of his activity tuning special emphasis on the theoretical and practical questions of self-organization. Additionally, this interview gives a chance to gain insight into the personal aspects of these experiences. The valuable account touches upon the social and intellectual dilemmas and questions with their political and economical references influencing the relation of the developed and developing countries in the second half of the 20th century.





MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI VÁZLATOK
REGNUM

ESSAYS IN CHURCH HISTORY IN HUNGARY

2006/3-4



ZVARA EDINA

EGYHÁZTÖRTÉNETI KÖNYVEK 2005

Az 1869. évi népszámlálás vallási adatai. Összeáll. Sebők László. [Budapest]: TLA Teleki László Intézet, KSH Népszámlálás, KSH Levéltár, 2005. XV, 280 p.

Az 1869. évi népszámlálás nagy jelentőséggel bír a magyar statisztika történetében, mivel ezt tekintjük az első hivatalos magyar népszámlálásnak. Első alkalommal végeztek el ilyen összeírást magyar kormányzati szervezéssel az egész ország területén. A népszámlálás kéziratosa anyaga csak viszonylag szűk körben volt ismert és használt, ezért is lett közreadva most a feldolgozott anyag. A kötetben két tanulmány – *Pálházy László: Az 1869. évi népszámlálás; Sebők László: Az 1869. évi népszámlálás kéziratosa anyagának feldolgozása* – után megyénként tekinthetők meg a népszámlálási adatok.

Adriányi Gábor–Csíky Balázs: Nyisztor Zoltán. Budapest: Argumentum, 2005. 398 p. (Dissertationes Hungaricae ex historia ecclesiae, 17.)

Nyisztor Zoltán (1893–1979) újságíró, katolikus pap és szónok, a két világháború közötti magyar közélet ismert és meghatározó személyisége volt. Bangha Béla munkatársa és barátja, a „harcos katolicizmus” képviselője. Részt vett a hivatásrendi mozgalmakban és az *Actio Catholica*-ban is dolgozott. 1945-ben foglyul ejtette mind a magyar, mind a szovjet katonai rendőrség, majd 1946-ban Nyugatra ment. Előbb a Vatikánban dolgozott, majd Dél-Amerikába utazott, ahol először a kolumbiai esőerdőben volt misszionárius, majd Bogotában és Caracasban lelkész. Miután visszatért Európába, Rómában tevékenykedett. A kötet ad átfogó képet életéről és tevékenységéről, közli az *Amíg a magyar katolicizmus eljutott odáig* című írását, valamint Adriányi Gáborral való levelezését (1962–1979).

Balogh Margit–Gergely Jenő: Állam, egyházak, vallásgyakorlás Magyarországon, 1790–2005: dokumentumok. Budapest: História: MTA Történettudományi Intézet, 2005. (História könyvtár. Okmánytárak, 2.) 1. köt. 1790–1944. 776 p. 2. köt. 1944–2005. 781–1505. p.

A forráskiadvány gerincét a különböző jogágakhoz sorolható, az állam és az egyházak, illetve felekezetek viszonyára, működésére és a vallásgyakorlásra vonatkozó törvények alkotják. A 277 dokumentum között vannak törvények, rendeletek, dekrétumok, politikai állásfoglalások, nemzetközi szerződések, kétoldalú megállapodások, egyházi törvények és szabályzatok, pl.: Az 1790/91. évi XXIII. törvénycikk Isten egyházáról; az 1802. március 12-én 2272. szám alatt kelt királyi rendelet a bencések, premontreiek és ciszterciák rendjének visszaállítása tárgyában; Haynau tábornagy rendelete a protestáns egyházak önkormányzatának felszámolásáról és szigorú állami ellenőrzéséről; az 1867. évi XVII. törvénycikk az izraeliták egyenjogúságáról polgári és politikai jogok tekintetében; az 1895. évi XLIII. törvénycikk a vallás szabad gyakorlatáról; az 1916. évi XVII. törvénycikk az iszlám vallás elismeréséről; a 120 000/1947. VKM számú rendelet a Metodista Egyház elismeréséről; a Magyarországi Evangélikus Egyház 1966. évi I. és II. törvénye; a Magyarországi Unitárius Egyház hatályos alaptörvénye.

Fabó Beáta: Budapest templomai: XII. kerület. [Budapest]: Budapest Városvédő Egyesület, [2005]. 64 p.

A kötet a budapesti templomok történetét bemutató sorozat harmadik darabja, melyben a XII. kerületben működő katolikus, református, evangélikus templomokat és egy zsidó imatermet mutat be.

Cywiński, Bohdan: Tűzpróba: egyház, társadalom és állam Kelet-Közép-Európában. II. köt. „Titeket is üldözni fognak” 1944–1958. Szerk. Somorjai Ádám. Piliscsaba: METEM, 2005.

Nem készült még magyar nyelven összefoglaló tanulmány a kelet-közép-európai népek összehasonlító egyháztörténetéről – most erre tesz kísérletet a szerző a következő fejezetekben: Az egyház Lengyelországban, Az egyház Litvániában, A görög katolikus egyház Nyugat-Ukrajnában, Az egyház Csehszlovákiában, Az egyház Magyarországon, A római és a görög katolikus egyház a romániai Erdélyben, Az egyház Jugoszláviában, A pápai küldetés, „Ha tehát engem üldöztek...”

Czétényi Piroska–Szabó Géza: A Szent István-bazilika = Die Heilige Stephan Basilika = Saint Stephen's Basilica. Budapest: Di-Color Studio, 2005. 128 p.

A templomot Szent István tiszteletére emelték, amely méltán hirdeti az országalapító élet-szentségét és történeti nagyságát. Ezt a tiszteletadást fejezi ki, hogy XI. Pius pápa 1931-ben a *basilica minor* címmel tüntette ki, majd 1993 óta az Esztergom-budapesti főegyházmegye érseki társszékesegyháza. A munkálatokat 1851-ben kezdték el Hild József tervei szerint, majd halála után Ybl Miklós folytatta. A Szent István bazilika a Szent Jobb őrzési helye, erről a Magyar Püspöki Kar döntött, s 1971-ben került ide, a Szent Lipótról elnevezett kápolnába. A színes fényképekkel ellátott háromnyelvű kötet a bazilika felszentelésének 100. évfordulója tiszteletére készült.

Csontos Péter: Szentkút völgye: az ősi magyar Mária-tisztelet megújulásának helyszíne. Budapest: Kairosz, 2005. 199 p., 32 t.

A kegyhely 18. századig biztosan visszanyúló történetét, valamint a megújulásnak és a feltárást követő éveknek krónikáját mutatja be a szerző.

Dávid Katalin: A római Santa Maria Maggiore 5. századi újszövetségi mozaikjainak ikonográfiája az Efezusi Zsinat tükrében: székfoglaló 2004. február 20. Budapest: Szt. István Társaság, 2005. 34 p. (A Szent István Tudományos Akadémia székfoglaló előadásai, 10.)

A római Santa Maria Maggiore-val kapcsolatos teológiai megfontolás alapkérdése, hogy ikonográfiájában milyen teológiatörténeti szerepet kap a mariológia. Bár a templom titulusa Máriát hordozza, az ábrázolások mégsem Mária-centrikusak. Dávid Katalin szerint az Efezusi Zsinat szellemében itt készített mozaikok egyértelműen a krisztológia apoteózisát adják. Úgy, ahogy ez a zsinaton is történt, a Máriával kapcsolatos teológiai megállapítás itt is egyetlen dolgot szolgál: érveket nyújt a Nesztoriosztól megbolygatott Krisztus-fogalom helyes kialakításához. Mária személyének tisztázására azért volt szükség, hogy világossá tegye a megtestesülés pillanatától Krisztus istenségét. A gyermek isteni voltának ténye emelte Máriát Isten anyjává. Nem Mária bizonyít Krisztus mellett, hanem Krisztus istensége ad alapot a Mária tisztelethez.

Deák Viktória Hedvig: Árpád-házi Szent Margit és a domonkos hagiográfia: Garinus legendája nyomában. Budapest: Kairosz, 2005. 486, [14] p.

Árpád-házi Szent Margit (1242–1270) élettörténetére gazdag forrásanyaggal rendelkezünk. A könyv elsősorban a Margit-életrajzra vonatkozó dokumentumokat vizsgálja meg. Arra keresi a választ, hogy Margit legrészletesebb legendája, melyet a 14. századi domonkos Garinus írt, hogyan keletkezett – mindezt a középkori domonkos rendtörténet és hagiográfia tükrében vizsgál-

ja. Ismert a szerző forrása, a szentté avatási per anyaga is. A két dokumentum összehasonlításából kiderül, hogyan alakította Garinus saját korának életszentség-eszményéhez Szent Margit alakját. A kötet alapvető, új eredményekkel gazdagítja a középkori vallástörténeti kutatást, főként Szent Margit hagiográfiáját.

Dercsényi Dezső-Valter Ilona: Zsámbék, templomrom. Budapest: TKM Egyesület, 2005. 16 p. (Tájak, korok, múzeumok kiskönyvtára, 184.)

„Nemcsak az erősen megtizedelt magyar emléanyagban ritka az olyan emlék, melyen építési idejének korszerű művészete és a műemlékvédelem ugyancsak előremutató modern törekvései találkoznak. Ilyen az egykori premontrei prépostság romja Zsámbékon.” – olvashatjuk a kis füzet bevezető mondatait. A művészettörténészek a régészeti kutatások alapján bemutatják a templom és a kolostor szerkezetét, építésének történetét.

Dieckmann, Guido: Luther. Budapest: Superbook Alapítvány, 2005. 304 p.

A könyv a *Luther* című film alapján íródott. Dieckmann egy életrajzi regényt írt, amelyben nemcsak száraz tényeket akar felsorolni, hanem hús-vér emberek életét akarja elmesélni. Arra törekedett, hogy a fiatal Luther életének jelentősebb eseményeit rajzolja meg, és azokat különböző szempontból világítsa meg.

Edelény templomai és egyházközségei az elmúlt 1000 évben. Összeáll. Laki-Lukács László. Edelény: Borsodi Földvár Kulturális Alapítvány, 2005. 159 p. (Borsodi téka, 1.)

Hat fejezetben ismerkedhetünk meg Edelény templomaival és egyházközségeivel: 1) A bódva völgye kapujának középkori templomai. 2) Református templomok: Edelényi öreg templom, finkei református templom, a borsodi református templom és egyházközség. 3) Római katolikus templomok: edelényi római katolikus templomok és az egyházközség; a finkei római katolikus templom és egyházközség. 4) Az edelényi görög katolikus egyházközség és új temploma. 5) Evangélikus gyülekezet Edelényben. 6) Izraelita imaház és hitközség. A kötet színes és fekete-fehér fényképekkel illusztrált.

Erdélyi Gabriella: Egy kolostorper története: hatalom, vallás és mindennapok a középkor és az újkor határán. Budapest: MTA Történettudományi Intézet, 2005. 275 p. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok, 38.)

A vatikáni könyvtárból került elő az a kötet, amely a körmenti kolostorért egykor folyt pereskedés jegyzőkönyve. A per főszereplői a kolostor régi lakói, az Ágoston-rendi remeték voltak. 1517-ben Bakócz Tamás bíboros, esztergomi érsek hanyag és botrányos életükre hivatkozva vizsgálatot indított ellenük. Rövid időn belül el kellett hagyniuk a kolostort, helyükre a ferencesek érkeztek. Az ágostonosok az Apostoli Szentszékhez fordultak kolostoruk visszaszerzése érdekében. Fellebbezésük hatására X. Leó pápa elrendelte az ügy helyi kivizsgálását. A jegyzőkönyvet olvasva nemcsak a barátok, hanem a körmenti és környékbeli lakosság mindennapi életéről és vallási kultúrájáról is sok mindent megtudhatunk.

Fedeles Tamás: A pécsi székeskáptalan személyi összetétele a késő középkorban, 1354–1526. Pécs: Pécs Története Alapítvány, 2005. 481 p. (Tanulmányok Pécs történetéből, 17.)

A szerző feldolgozta a pécsi káptalan 1354–1526 közötti történetének teljes forrásanyagát. Kutatásainak eredménye egy igen fontos adatbázis, amelynek széleskörű archontológiai és prozopográfiai vizsgálatát is elvégezte. Az adatok elemzése során árnyaltabb képet kapunk azokról az ügyekről, amelyek a káptalan elé kerültek, illetve amelyek kivizsgálásra felkérést kaptak. Mindezekre Fedeles Tamás munkája segít hozzá, amelyben a sokféle adatot mindig egy-egy szempont szerint rendezzi, és minden lehetséges oldalról bemutatja az egyházi középréteg helyzetét. Az egyetemes történeti kitekintés lehetővé teszi, hogy egy-egy nyugat-európai káptalan helyzeté-

vel összevessük a pécsiét, és nagyobb összefüggésben is lássuk az egyik leggazdagabb püspökség belső viszonyait.

Forintos Attila: A Székesfehérvári Székeskáptalan: adattár, 1777–2004. Székesfehérvár: Alba Civitas Történeti Alapítvány, 2005. 229 p. (Alba Civitas Történeti Alapítvány közlemények, 1.)

A székesfehérvári püspökség császári alapítólevele 1777. február 17-én kelt, székhelye Székesfehérvár. Már ez a dokumentum is meghatározta, hogy a székesegyház káptalanjainak testületét hat személy alkotja: egy-egy prépost, olvasókanonok, éneklőkanonok, örkanonok és két mesterkanonok. A püspökség alapítólevelének kiadása után a kancellárián azonnal megkezdődött a káptalan megszervezése és az egyeztetés a kanonokok kinevezéséről. A kötetben a székesfehérvári kanonok névsora és rövid életrajzi adataik szerepelnek.

Gárdonyi Máté: Egyháztörténet. 2. jav. kiad. Veszprém: Veszprémi Érseki Hittudományi Főiskola, 2005-. 1. köt. Ókor, középkor. 2005. 182 p. (Veszprémi Érseki Hittudományi Főiskola. Könyvsorozat, 5.)

A jegyzet a Főiskola teológus és hittanár szakos hallgatóinak készült. Az anyag terjedelme és felosztása, valamint a súlypontok kijelölése a Főiskola tanulmányi rendjének követelményeihez igazodik. Az egyes korszakok és események politikai, gazdasági, demográfiai, művelődéstörténeti háttére általában csak az utalások szintjén kerül szóba.

Goldschmied István: A keszthelyi zsidóság története, 1699–2005. Keszthely: Keszthelyi Izraelita Hitközség, 2005. 256 p.

A 18. század első felében a Keszthelyen letelepedett zsidóság sorsközösséget vállalva lakóhelyével, meghatározó szerepet játszott annak későbbi felvirágzásában. Olyan jeles személyek köthetők Keszthelyhez, mint a zeneszerző Goldmark Károly, a feltaláló Schwarz Dávid és a történész Büchler Sándor. A megbecsülés helyett a kirekesztés és a deportálás jutott nekik, hiányukat igyekeznek pótolni e kötet. A keszthelyi zsidóság története után a függelékben egy kimutatás szerepel a Zalaegerszegről elszállított zsidókról, valamint a Keszthelyről munkaszolgálatra elhurcoltak névsora.

Göncz József: Templomok, iskolák Sopron vármegyében kordokumentumokon és képeslapokon: a sorozat nyolcadik albuma. Sopron: Szép Sopronunk K., cop. 2005. 163 p.

A kötetben képeslapokon és egyéb kordokumentumokon keresztül tekinthetjük meg az egykori Sopron vármegyében található evangélikus, református, katolikus templomokat és iskolákat, valamint zsinagógákat és iskolákat. A képek mellett egy rövid leírást is olvashatunk az épületekről.

Grüll Tibor: „A gyökér és az ágak”: tanulmányok az ókori zsidóság és kereszténység történetéből. Szombathely: Savaria Univ. Press, 2005. 338 p.

A kötetben szereplő tanulmányok nagyobbik része az ókori zsidóság történetének egyes aspektusait, nyelvészeti és vallástörténeti kérdéseit taglalja, a háttérben azonban ott van a kereszténység és a „pogány” környezet is. A tanulmányok közül néhány: „Szent kormányzó, imádkozz érettünk!” Pilatus sorsa a legendákban. A Szentély és a próféták – A jeruzsálemi Templom pusztulása és újjáépítési kísérletei az arab hódításig. Koré a Templomhegyen? „Világosságul adtalak a népeknek” A judaizmus mint térítő vallás a Római Birodalomban. Az ókori zsinagóga mint „emlékezhely”. „Új Hámánok szelleme” A hiányzó paradigma a magyar holokauszt-értelmezésben.

Gyürki László: Zárandoklatok és keresztény jelenlét a Szentföldön. Budapest: Szent István Társaság, 2005. 57, [2] p. (Jeruzsálemi füzetek, 1.)

Gyürki László vázlatzerűen, a teljesség igénye nélkül kíván egy történeti áttekintést adni a szentföldi keresztény zárandoklatokról.

Habsburg Mária, Mohács özvegye: a királyné és udvara, 1521–1531: Budapesti Történeti Múzeum, 2005. szeptember 30–2006. január 9.: Slovenská národná galéria, 2006. február 2–április 30. A katalógust szerk. Réthelyi Orsolya et al. Budapest: Budapesti Történeti Múzeum, 2005. 295 p.

A 2005-ben megrendezett kiállítás és katalógus bemutatja Mária királyné (vagy ahogy Európában ismerték, Magyarországi Mária) személyiségét, környezetét (különös tekintettel az udvarában tevékenykedő művészekre), felvillantja Lutherrel való kapcsolatát és korai reformációs gondolatvilágát, valamint politikai szerepét Magyarországra érkezésétől németalföldi helytartóságáig. Hangsúlyt kap a 16. század elejének egyházi és világi zenéje, a humanista műveltség tárgyi emlékei, s Mária és II. Lajos alakjának későbbi történeti és művészeti recepciója. A kötetben lévő tanulmányok: *Kubinyi András:* Habsburg Mária királyné udvartartása és a politika, 1521–1526; *Pálffy Géza:* Új dinasztia, új udvar, új politikai döntéshozatal. Korszakváltás Magyarországon a mohácsi csata után; *Fazekas István:* Oláh Miklós, Mária királyné titkára (1526–1539); *Csepregi Zoltán:* Udvari papok Mária királyné környezetében; *Václav Bűzek:* Saját országában idegen; *Kurt Löcher:* Hans Krell – II. Lajos magyar király és Habsburg Mária udvari festője; *Mikó Árpád:* II. Lajos király címereslevelei. Egy speciális heraldikai reprezentációs forma művészet-történeti kérdései a késő Jagelló-korban Magyarországon; *Magyar Károly:* „Et ... introivit ad Hungariam sola germanica ancilla nomine Maria...” Habsburg Mária és Buda; *Réthelyi Orsolya:* „...Maria regina ... nuda venerat ad Hungariam...” A királyné kincsei; *Zuzana Ludiková:* A budai egyházi kincsek sorsa Pozsonyban; *Jacqueline Kerkhoff:* Habsburg Mária németalföldi udvara – 1531–1558.

Hervay F. Levente–Legeza László–Szacsavay Péter: Ciszterciek. 2. kiad. Budapest: Mikes, 2005. 48 p., [64] t. (Szerzetesrendek a Kárpát-medencében)

A 11. században egy olyan szerzetesi közösség jött létre, amelynek célja az volt, hogy „elhagyják a fényűző környezetet, a szertartások pompáját, a kényelmes életet. Háta akartak fordítani a világnak, hogy egyszerűségben, szegénységben, kézi munkát végezve testvéri szeretetben éljenek.” Erre vállalkozott huszonegy szerzetes, akik 1098-ban apátjuk, Róbert vezetésével elhagyták a Cluny hagyományokat követő molesmei apátságot, és megalapították Cisterciumot (Cîteaux). A rend erről a helyről kapta a nevét, ők a ciszterciek. A ciszterci reform szülőhajzájában, Franciaországban terjedt el a legnagyobb mértékben. Magyarországon II. Géza uralkodásának idején (1141–1162) alapították meg az első monostorukat Cikádoron 1142-ben. A szerzetesek Heiligenkreuzból (Ausztria) érkeztek, s telepedtek le a királyi birtokon. A kötet a ciszterciek történetén túl bemutatja magyarországi monostoraikat, azok építészeti jellegzetességeit, tipikus besztését, a generális káptalanokat, s a szerzetesek életét a monostorokban.

Horváth Ernő: A petőházi templom, iskola és temető kert története. Budapest: Horváth E.; Petőháza: Önkormányzat, 2005. 98 p.

Petőháza környékén az első, Szent István korabeli templomot a mai muzsaji temető mellett találták meg, amely valószínűleg a tatárjáráskor megsemmisült. Szt. Miklóson a 13. század végén Árpád-kori alapokon létesült a templom, amelyet a törökök 1683-ban romboltak le, 1722-ben láncok martaléka lett, majd 1725-ban helyreállították. 1925–1935 között új templomot építettek. Ehhez tartozott a petőházi főkegyház is a kezdetektől 1943-ig, amíg a plébánia elkészült.

Horváth István: Szent Cecília temploma: Gutaháza – Rábatöttös – Zsennye. Rum: Római Katolikus Plébánia, 2005. 18 p.

A középkori eredetű, román stílusú Szent Cecília temploma három Vas megyei falu, Rábatöttös, Zsennye és Gutaháza közös temploma. Ékességei azok a freskók, amelyeket Dorffmeister István alkotott az 1770-es évek elején.

Horváth Zoltán György–Gondos Béla: A Balatontól a Bakonyig: Veszprém megye középkori templomai a teljesség igényével = In den Bergen nördlich vom Plattensee: mittelalterliche Kirchen im Komitat Veszprém = Among the hills to the north of Balaton: medieval churches of Veszprém County. Budapest: Romanika, 2005. 295 p. (A Szent Korona öröksége, 6.)

A könyvsorozat célja a „magyar Szent Korona felségterületén” található kincsek részletes megismertetése. Jelen kötetben a következő földrajzi területek középkori templomairól olvashatunk: Középkori templomok és templomromok Veszprém környékén, a Balaton északi partvidékén, Tapolcától Nagyvázsonyig, a Somló-hegy környékén, valamint Pápától Zircig.

Idő és emlékezet: tanulmányok az időről az ezredfordulón. Szerk. Barna Gábor. Budapest: Kairosz, 2005. 189 p. (Szegedi vallási néprajzi könyvtár, 14.)

A 2000. október 3–4. között rendezett V. Szegedi Vallási Néprajzi Konferencia szerkesztett előadásai olvashatók a kötetben: *Voigt Vilmos:* A jövőre emlékezés. *Szilárdfy Zoltán:* Szent István király lelkiségének motívumai az első évezred fordulóján. *Dienes Erzsébet:* A világvége előjelei az Erdy Kódexben és a két könyvben. *D. Tóth Judit:* Az örökkévalóság történései. A Péter-apokalipszis túlvilágképe. *Landgraf Ildikó:* „Ezer telik, ezer nem, kő kövön nem marad.” – Előjelek, jövődölések a mondákban. *Töröcsik István:* A „jezsuita könyv” – jövődölések a világ végéről. *Lengyel Ágnes:* „Figyelmezteti Mária gyermekeit...” – Világvége jövődölések az ezredfordulón a népi valóságosság szövegeiben. *N. Szabó Magdolna:* Az átszerkesztett emlékezet. *Józsa László:* Idő és emlékezet. *Kámán Erzsébet:* A szakrális és a profán idő szerveződése az ünnepi szertartásokban. *Gulyás Anna:* Semana Santa: Nagyhét egy andalúziai faluban. *Limbacher Gábor:* Jelenések Mária eljegyzése évköri ünnepén. *Mód László–Simon András:* „Vannak, valóságosan vannak, akik látják...” *Erdélyi Mónika:* „Emlékeztetek sokszor e' napra, és imádjátok Istent”. *Csóka-Jaksa Helga:* Október 23-a megünneplése Szegeden 1997-ben.

A katolikus egyház Ausztriában. Szerk. Ferdinando Citterio, Luciano Vaccaro, Somorjai Ádám OSB. Budapest: Magyar Katolikus Püspöki Konferencia Egyháztörténeti Bizottsága, 2005. 306 p. (Ecclesia Sancta 9.)

A kereszténység felvétele óta mind az osztrák államterület, mind az osztrák állam összeurópai jelentősége erőteljes változásokon ment keresztül. A szerkesztés során az összeállítók arra törekedtek, hogy a mai Ausztria területét tegyék a vizsgálat tárgyává. A kötet tartalma: *Reinhard Härtel:* Kereszténység és egyházi élet Ausztria területén az ezredfordulóig; *Werner Maleczek:* A középkori egyház Ausztriában; *Johann Rainer:* Protestáns reformáció és katolikus ellenreformáció. Az egyház helyzete és élete Ausztria területén a XVI–XVII. században; *Domenico Caccamo:* Keresztes prédikátorok a XVII. században; *Grete Klingenstein:* A Habsburg reformtörekvések gyökerei; *Peter Hersche:* Népi vallásosság és jozefinista reformok; *Elisabeth Garms-Cordines:* Róma és Bécs a reformok korában; *Herbert Karner:* Művészet és vallásosság Ausztriában: templomok a barokktól a jozefinizmus koráig; *Stefan Malfèr:* Egyház és állam a XIX. századi Ausztriában. A jozefinizmustól az 1855-ös konkordátumig és annak felbontásáig; *Otto Weiss:* Vallásosság és kulturális áramlatok a XIX. századi osztrák katolikus egyházban; *Giorgio Rumi:* Ausztria és az Apostoli Szentszék XIII. Leótól XV. Benedekig a Monarchia válsága idején.

Kék vér, fekete tinta: arisztokrata könyvgyűjtemények, 1500–1700: nemzetközi vándorkiállítás: Zagreb, Bratislava, Martin, Budapest, Burg Forchtenstein, 2005 ősz – 2007 ősz. Szerk., bev. tanulmány, kurátor Monok István. Budapest: OSZK, 2005. 179 p.

Ausztria, Horvátország, Szlovákia és Magyarország kora újkori történetében a török birodalom fenyegetése állandó háborús készültséget eredményezett. A korszakban élt arisztokrata családok története nem igazolja az *Inter arma silent Musae* latin mondást, hiszen gondoskodtak gyermekeik neveléséről, gazdag udvari életet éltek, mai szemmel is gazdagnak mondható könyv- és műtárgygyűjteményeket hoztak létre. A kiállítás a mai Ausztria keleti peremén és keleti határai mentén egykor volt arisztokrata könyvgyűjteményeket mutatja be vándorkiállítás formájában. A

kötetben a kiállított tárgyak leírása mellett az egyes családok udvaráról és könyves műveltségéről olvashatunk elemző tanulmányokat: *Ivan Kosić*: Bibliotheca Zriniana; *Vladimir Magić*: Janez Vajkard Valvasor könyvtára; *Monok István*: A Bánffy család alsóilindvai udvara és könyves műveltsége; *Monok István*: A Nádasdy család sárvári és pottendorfi udvara és könyves műveltsége; *Monok István*: A Batthyány család németújvári udvara és könyves műveltsége; *Stefan Körner*: A Bibliotheca Esterhazyana; *Eva Frimová*: A Pálffy-könyvtár; *Helena Saktorová*: Thurzó György nádor és az Illésházyak családi könyvtára; *Klára Komorová*: A Révay család könyvtára Szklabinán.

Keskeny utak: tanulmányok a Magyarországi Metodista Egyház történetéről. Szerk. Lakatos Judit. Budapest: Magyarországi Metodista Egyház, 2005. 319 p.

2005-ben 100 éves évfordulót ünnepelt a metodista egyház: az 1898-as bácskai kezdetek után egy drezdai metodista lelkész, Otto Melle, egyedül látott neki Budapesten a metodista misszió megalapításának. *Hecker Frigyes*: Előszó. *Lakatos Judit*: A metodista mozgalom megindulása és története a 19. század végéig. *Khaleda A. László*: A metodizmus története Magyarországon a kezdetektől 1900-ig. *Khaleda A. László*: A metodizmus története Magyarországon 1901 és 1911 között. *Khaleda A. László*: A metodizmus története Magyarországon 1912 és 1919 között. *Szuhánszky T. Gábor*: A Magyarországi Metodista Egyház története 1920 és 1945 között. *Karl Zehrer*: Osmar Martin Funk – a kezdetek lelkiségének meghatározó személyisége. *Kovács Zoltán*: Egy fejezet a megújulásból: a györkönyi metodista gyülekezet kialakulása. *Hecker Frigyes*: A Magyarországi Metodista Egyház története 1945-től napjainkig. *Lakatos Judit*: Az állami egyházügyi politika hullámai a Magyarországi Metodista Egyház életében 1945 és 1956 között. *Lakatos Judit*: A Magyarországi Metodista Egyház a Kádár-rendszerben 1956 és 1974 között. *Lakatos Judit*: A metodista lelkiség útjai a második világháború után. *Szuhánszky T. Gábor*: A Magyarországi Metodista Egyház szociáldiakóniai munkájáról a 20. században. *Csernák István*: Utóhang. A Magyarországi Metodista Egyház élete a rendszerváltás után.

Kovács Kalliszt OFM: A Sümegi Ferences Rendház és kegytemplom története. Sümeg: Sümegi Ferences Rendház, 2005. 236 p.

2004 januárjában előkerült a budai rendház könyvtárából a sümegi rendház *Historia Domus*a (1713-tól datálódik), amely a rendek feloszlata után eltűnt. A sümegi rendház és kegytemplom története már ismert, egy újabb műnek a megírását azonban a fenti örömdetes esemény tette indokoltá. A szerző arra törekedett, hogy a rendházat és a templomot érintő fontosabb eseményeket áttekintő formában közölje. Kiemelten foglalkozik az egyes jeles személyek, rendtársak életével, a kegytemplom történetével, a jelesebb napok, búcsúk megünneplésével, s a Szűzanya közbenjárására történt rendkívüli eseményekkel. Ezek az események az 1699. évi első csoda óta mindmáig emelik a kegytemplom hírét. 1649 óta élnek ferencesek Sümegen, 1652-re épült fel a kolostor egy része.

Kovács Eleonóra: A Székesfehérvári Evangélikus Gyülekezet története. Székesfehérvár: Alba Civitas Tört. Alapítvány: Székesfehérvári Evangélikus Egyházközség, 2005. 231 p. (Alba Civitas Történeti Alapítvány közlemények, 2.)

A székesfehérvári evangélikusok önálló gyülekezetté szerveződését megelőzően már találunk adatokat evangélikus vallású székesfehérvári polgárok létezésére. A nagyobb létszámú reformátusok gyülekezetalakítása, templomépítése viszonylag gyorsan megvalósult a 19. század első felében, de az evangélikus vallású polgároknak még több évtizedig kellett küzdeniük elfogadottságukért. Létszámuk a 19. század közepére jelentősen megnőtt. Önálló gyülekezetként 1869 óta működik az evangélikus közösség. Első imaházukat 1873-ban hozták létre, templomuk 1932-ben épült fel. A rendszerváltozás utáni években jött létre a közösség új gyülekezeti háza, amely ma is otthont ad Székesfehérvár evangélikusainak.

Küng, Hans: A katolikus egyház rövid története. Budapest: Európa, 2005. 288 p. (Áttekintések)

A szerző korábban már (A kereszténység lényege és története) elemző-szintetizáló módon összefoglalta a kereszténység történetét. Ebben a könyvben kitér a liturgia, a teológia, a népi vallásosság, a szerzetesség és a művészi ábrázolás összetett problémáira is. Mondanivalóját a jelentősebb eseményekre, a főbb struktúrákra és a jelentős személyekre összpontosítja a következő fejezetekben: I. A kezdetek egyháza, II. A kora katolikus egyház. III. A birodalmi katolikus egyház. IV. A pápák egyháza. V. A kettészakadt egyház. VI. Reform, reformáció avagy ellenreformáció? VII. A katolikus egyház a modernitás ellen. VIII. A katolikus egyház jelene és jövője.

László, Leslie: Egyház és állam Magyarországon, 1919–1945. Budapest: Szent István Társaság, 2005. [4], V, 379 p.

A szerző bemutatja az egyház és az állam közti kapcsolatokat a Horthy-korszak (1919–1945) Magyarországon. Úgy véli, hogy a magyar egyházak vezetői konzervatív felfogású támaszai voltak az akkori társadalomnak, ugyanakkor nem akadályozták meg, sőt segítették egyházaikon belül egyes erőteljes szociális mozgalmak és szervezetek keletkezését és fejlődését. Ezek gyökeres politikai változásokért küzdöttek, köztük az átfogó földreformért is. Fontos fejezetei azon részek, ahol az egyházak szerepét vizsgálja a náci és kommunista ideológiák elleni nemzeti ellenállás, a „szellemi honvédelem” idején, valamint ahol bemutatja döntő szerepüket abban, hogy tízezrek menekültek meg Hitler haláltáborából.

Litterae missionariorum de Hungaria et Transilvania, 1572–1717 = Misszionáriusok levelei Magyarországról és Erdélyről, 1572–1717 = Letters of missionaries on Hungary and Transilvania, 1572–1717. Ed. István György Tóth. Roma: Római M. Akad.; Budapest: METEM: MTA Történettudományi Intézet, 2002–. (Fontes / Bibliotheca Academiae Hungariae, Roma, 4.) 4. köt. 2005. p. 2402–3061. p.

A forráskiadvány a katolikus misszionáriusoknak a török kori Magyarországról és Erdélyről Rómába küldött leveleit tartalmazza. Ezek a levelek nemcsak az egyháztörténet igen fontos forrásai, de páratlanul részletes és friss szemmel írt beszámolók az erdélyi és hódoltságai nemzetiségekről, népességszámról, a babonákról és népi vallásosságról, a török alatt élő hívek mindennapi életéről is.

Liturgia Claudiopolitana: a református istentiszteletek rendje Kolozsvárott 1670 táján. Sajtó alá rend., szerk., a jegyzeteket és a kísérő tanulmányt írta Fekete Csaba.: DE M. Nyelvtud. Tanszék: DRHE Liturgiai Kutint., 2005. 105 p. (A Debreceni Református Hit tudományi Egyetem Liturgiai Kutatóintézetének kiadványai, 1.) (Nyelvi és művelődés-történeti adattár. Kiadványok, 9.) (Acta Patakina, 18.)

A Liturgia Claudiopolitana az 1670-es években Kolozsváron használt református szertartás-rendet tartalmazza, egyetlen fennmaradt példánya Marosvásárhelyen található. A bevezetővel ellátott, kommentált újrakiadás a trianoni határokon kívülre szakadt magyarsággal is erősíteni szeretné a tudományos és az egyházi kapcsolatokat.

Lymbus: magyarságtudományi forrásközlemények: [2005]: A Klebelsberg Kuno Alapítvány létrehozásának öt éves évfordulója alkalmából. Főszerk. Ujváry Gábor. Felelős szerkesztő: Kerekes Dóra. Budapest: Balassi Bálint Intézet: Klebelsberg Kuno Alapítvány: Magyar Országos Levéltár: Nemzetközi Magyarságtudományi Társaság: Országos Széchényi Könyvtár, 2005. 412 p.

A kötet tartalma: *Bobory Dóra*: Felician Herberstein (1540–1590) stájer főúr rövid életrajza és magyar kapcsolatai David Reuss gyászbeszéde alapján; *Kruppa Tamás*: Pasquale Bruti tolmács kalandos prágai követsége 1596-ban; *Gömöri György*: A strassburgi akadémián tanuló XVI. századi magyarok albumbejegyzései; *Molnár Antal*: Raguzai bencés misszionáriusok jelentése a hódolt Dél-Magyarországról (1606); *Dominkovits Péter*: Bethlen Gábor levelei Vas vármegye rend-

jeihez (1620); *Szelestei Nagy László*: Lindvay Márton Poenitentia tartó zsoltári; *Bujtás László Zsigmond*: A megszabadítással kapcsolatos holland vonatkozású levelek a gályarab prédikátorok levéltárából (1676); *Nagy Levente*: „Bethlen Miklós nótái” Apor István naplója Bethlen Miklós 1704. évi peréről; *Antal Beatrix*: Giambattista Guerrieri S.I., a *Collegium Germanicum et Hungaricum* rektorának levelei gróf Eszterházy Károly püspökhöz; *Hubert Illdikó*: A hétéves háborúról szóló krónikásének újabb változatai; *Sas Péter*: A kolozsvári egykori minorita, majd görög katolikus templom sírfeliratai; *Czibula Katalin*: Mestastasio *Temistocle* című drámája Kazinczy Ferenc állítólagos fordításában; *Seres Attila*: Orosz levéltári források a magyar–szovjet diplomáciai kapcsolatok történetéhez (1939). – Kutatási beszámolók: *Kenyeres István*: A bécsi Udvari Kamarai Levéltár (*Hofkammerarchiv*) Gedenkbücher Österreich magyar vonatkozású iratainak regesztái [61–64. köt. (1547–1550)]; *Zakar Péter*: A tábori püspökség felállításának előzményei a XVII–XVIII. században; *Tóth Ferenc*: Huszárok, diplomaták és kalandorok nyomában a francia levéltárakban és könyvtárakban. A XVIII. századi franciaországi emigráció könyvészeti és levéltári hagyatéka (1720–1815); *Majtényi György*: „Magyar barátaink szívünk kapujában kopogtatnak” Magyar menekültek Ausztriában.

Magyar Katolikus Lexikon. X. köt. Oltal–Pneu. Főszerk. Diós István. Szerk. Viczián János. Budapest: Szent István Társulat, 2005. LXXXVII, 88–1019 p.

Magyar Művelődéstörténeti Lexikon III: középkor és kora újkor: falkoneta–halászat. Főszerk. Köszezhgy Péter. Budapest: Balassi Kiadó, 2005. 495 p.

A MAMŰL a magyar középkornak és a kora újkornak, 19. századi kifejezéssel a régiségnek lexikona, az első magyar művelődéstörténeti lexikon. A 3. kötet címszávaiból: falusi templom, famennyezet, fametszés, farsang, fátyol, fejviselet, Fellner Jakab, ferencesek, festészet a 17–18. században, flagellánsok, főpapi jelvények, főúri menyegző, főúri udvar, Fráter György, garamszentbenedeki bencés apátság, Gergely-naptár, gótikus bútorművesség, gótikus könyvkötések, görög katolikus egyházművészet, gregorián, gyász, gyermek, gyógyszerészet, Gyöngyösi István, gyulafehérvári székesegyház, Gyulafehérvár nyomdászata és könyvkiadása, habán kerámia, hagiográfia, Hajnal Mátyás, haláltánc.

Magyar Művelődéstörténeti Lexikon IV: középkor és kora újkor: halételek–Jordán. Főszerk. Köszezhgy Péter. Budapest: Balassi Kiadó, 2005. 495 p.

A lexikon 4. kötetének címszávaiból: Halotti Beszéd és Könyörgés, halottkultusz, hangszeres zene a középkorban, harang, Házsongrád, héber betűs nyomtatványok, Hell Miksa, Heltai Gáspár, heraldika, hét szabad művészet, historia domus, hitvita, humanizmus, hungarica, húsvétszámitás, időszemlélet, ikonográfia, illemhely, információáramlás, íráshordozók és íróeszközök a középkorban, iskolaépület, iskolai színjátás, istenitélet, jáki bencés apátsági templom, Janus Pannonius, járvány, játék, jezsuita könyvtárak, jezsuita történetírás, jogtudomány, johanniták, Jókai-kódex.

Magyar református egyházak javainak tára: a határontúli református gyülekezetek templomai, felszerelési tárgyai, könyv- és iratanyaga. Főszerk. Tenke Sándor. Budapest: Országos Református Gyűjteményi Tanács, 1999–. 7. köt. Református Kereszttyén Egyház. Szerbia-Montenegro. Szerk. P. Szalay Emőke. 2005. 341 p.

A Magyar Református Egyház Zsinata 1995-ben határozta el, hogy megindítja a határon túli református gyülekezetek tárgyi anyagának felmérését. Amíg Magyarországon a II. világháború után többször is készültek összeírások, addig erre a határon túli gyülekezetekben nem került sor. A kötet fejezetei: Bácskai egyházmegye (Bácsfeketehegy Feketics, Bácskossuthfalva-Ómoravica, Maradék, Pacsér, Piros Szabadka, Újvidék, Újvidék Telep, Verbász, Zombor), Bácskai szórvány gyülekezetek (Bajmok, Bácsföldvár, Káty, Kula, Magyarkanizsa, Óbecse, Szenttamás, Tiszakálmánfalva, Zenta), Megszűnt gyülekezetek (Nikinci, Torzsa), Bánáti egyházmegye (Hertelendyfalva, Magyarittabé, Nagybecskerek, Pancsova, Torontálvásárhely), Bánáti szórvány gyülekezetek (Belgrád, Fehértemplom, Fejértelep, Kevevár, Nagyikinda, Versec).

Magyar Zoltán: Az Árpád-ház szentjei. [Budapest]: Kairosz, 2005. 211 p., XXXII t.

Európa legfiatalabb keresztény állama alig száz évvel az új hit általános felvételét követően már szentek egész sorát vonultatta fel. Közülük is igazi hírnévre és nemzetközi elismertségre az Árpádok nemzetségének fejedelmi sarjai tettek szert: István, a keresztény állam megalapítója és fia, Imre herceg, az 1196-ban szentté avatott László, a magyar lovagkirály, valamint a 13. század női szentjei: Erzsébet és Margit; továbbá azok a külföldön férjhez adott Árpád-házi királylányok, akiket új hazájukban hasonló tisztelettel öveztek. Mindez talán csak az Árpád-ház szakrális tradíciói, a kereszténység előtti kulturális kötődései tükrében érthető és értelmezhető.

Magyar Zsolt: Részletek a hosszúhetényi plébánia történetéből. Hosszúhetény: Nemes J. Ált. Műv. Közp., 2005. 47 p. (Hosszúhetényi honismereti füzetek, 5.)

Jelen tanulmány az érdekesebb egyháztörténeti részeket ragadja ki a hosszúhetényi plébánia történetéből, bemutatja a település templomait, a plébániát, a plébánosokat és a vallási szokásokat. A függelékben felsorolja a hosszúhetényi plébánosokat, a káplánokat, a kántor(tanító)kat, végül pedig közli Nagy Gábor egykori káplán visszaemlékezését.

Mályusz Elemér: A konstanzi zsinat és a magyar főkegyúri jog. Sajtó alá rend. Bárány Attila. A szöveget gond. Kaszás Orsolya. Máriabesnyő-Gödöllő: Attraktor, 2005. 170 p. (Historia incognita. Zsebkönyvek, 9.)

Az oklevélről, amelynek értelmezése áll a kötet középpontjában, a magyar jogászok évszázadok óta tudnak. Egyik pontját az 1498. évi decretum szóról szóra idézte, s ugyanakkor félre nem érthető módon állítja, hogy a római egyháznak a konstanzi zsinaton megjelent püspök, presbiter és diakónus bíborosai bocsátották ki; egy másik rendelkezését pedig néhány év múlva Werbőczy lényegében híven tolmácsolta, amikor a konstanzi zsinaton kiállított és esküvel megerősített bulát bizonyítékkul hívta az állításához, hogy Magyarországon a pápának a javadalmak adományozása terén nincs semmi joga, és csak a megerősítés, a confirmatio tartozik rá. A történészek sokáig nem vonták kétségbe az oklevél hitelességét, idővel azonban többen is akadtak, akik igen. A bulla eredetijének előkerülésére nem volt remény, egy másolat felbukkanására azonban igen: Iványi Béla találta meg az eperjesi város levéltárának rendezése közben. Mályusz Elemér munkája 1958-ban jelent meg először.

A mátyásföldi egyház története. Összeáll. Végh Aladár. Budapest: Scripto Pharma Bt., 2005. 200 p.

Az 1905-ben felépült mátyásföldi templom megáldásának és felszentelésének 20. évfordulója alkalmából jelent meg a kötet.

Mészáros István: Mindszenty a Sándor-palotában: hat tanulmány. Budapest: Eötvös J. Kvk., 2005. 226 p.

1940–1944 között Mindszenty József többször is járt a budavári Sándor-palotában Teleki Pál, Bárdossy László, Sztójay Döme miniszterelnökök és Szöllősi Jenő miniszterelnök-helyettes idején. E tények ösztönözték a szerzőt tanulmányai megírására: Mindszenty a Sándor palotában. Pengeváltás a miniszterelnökkel (1947). A katolikus egyetemi ifjúság 12 pontja 1947-ben. Az elmaradt „megegyezés” 1948–1949. Károlyi Mihály „legnagyobb dilemmája”. Mindszenty-jelenség: 1975–2005.

Mészáros István: Primások, pártok, politikusok, 1944–1945: adalékok a Magyar Katolikus Egyház XX. századi történetéhez. Budapest: Szent István Társulat, 2005. 218 p.

Két egymástól egészen eltérő világ tükröződik két év történetébe sűrítve e könyv dokumentumaiban. 1944-be sűrűsödik a múlt, az egész Horthy-korszak ideje. 1945 hónapjaiban már felismerhetők a jövő, az elkövetkező egyházúldozó-egyházkorlátozó fél évszázad lényeges jegyei. Tragikus volt ez a két esztendő, hiszen egy összeomlott diktatúra romjaira egy másik diktatúra kezdett építkezni – írja bevezetőjében a szerző.

Molnár János: Zsidó iskolák Baján. [Baja]: Szerző, [2005.] 139 p.

Molnár János egyszerre tárja fel a bajai zsidó közösség múltját, illetve bemutatja a felekezet intézményei közül az általa szervezett és fenntartott iskoláinak történetét.

Muszbek Zoltán: Műemlék templomok Észak-Magyarországon: útikalauz középkori templomok felfedezéséhez. [a Kitekintés Szlovákiába c. zárófejezet Ruda Gábor összeállítására] Jósavfő: Észak-Kelet Régió Alapítvány, 2005. 111 p., XVI t.

Muszbek Zoltán utazásainak tapasztalatait rendszerezte, ezt adja közre útkönyv formában, ajánlott útvonalakkal, Észak-Magyarország két választott pontja, Nagybörzsöny és Karcra között. A kötetben a középkori templomok rövid leírását adja.

Németh László: A magyarok római kápolnája. Budapest: Szt. István Társ., 2005. 51, [6] p.

Rómában Szent István király gondoskodott először arról, hogy Szent Péter apostol sírja közelében legyen a magyaroknak temploma és zarándokháza. Ezen ősi templom helyett 25 évvel ezelőtt készült el a bazilika grottáiban a Magyarok Nagyasszonya tiszteletére szentelt kápolna, amelyet II. János Pál pápa szentelt fel. A negyedszázados évforduló kínált arra alkalmat, hogy az oda látogató zarándokok kézbe vehessenek egy szép kiállítású tájékoztatót, amelyben elolvasható a kápolna története, annak leírása, valamint II. János Pál pápa beszéde.

Dénesi Tamás–Csoma Zsigmond: Pannónia szőlőskertje: monostori szőlő- és borkultúra Pannonhalmán: [Pannonhalmi Főapátság, 2004. március 25–november 11. [Magyar Mezőgazdasági Múzeum, 2004. december 1–2005. február 27.] Pannonhalma: Pannonhalmi Főapátság, 2005. 36 p.

A kötet egy katalógus az időszaki kiállításhoz, melyben Várszegi Asztrik főapát ajánlása után a következő írások olvashatóak magyar és angol nyelven: A bencések szerepe az európai szőlő- és borkultúra megteremtésében. Szőlő és bor a tatárjárás előtti Pannonhalmán. Szőlőbirtoklás és szőlő utáni adózás. A török hódoltság peremén. Megújulás a 18. században. Szőlő- és borgazdálkodás a 19. század első felében. Pannonhalma a nemzeti összefogás és a szőlőgazdaság rekonstrukciója élén. Az új szőlészeti-borászati technológia kialakítása. A két világháború között, a tőkés borgazdálkodás útján. Újjászületés a rendszerváltozás után.

A Paokingi Apostoli Prefektúra rövid története = Historia brevis Praefecturae Apostolicae de Paoking. Szerk. és a jegyzeteket írta Kálmán Peregrin és Vámos Péter. Budapest: Kapisztrán Szent Jánosról nevezett Ferences Rendtartomány, 2005. 427 p. (Fontes historici Ordinis Fratrum Minorum in Hungaria. Series D. Numerus 4. 2.)

A Kisebbségi Testvérek Rendjének magyar tagjai 1929 decemberében érkeztek meg Kínába és 1952 tavaszáig működtek ott, a segítségükre siető Szt. István Irgalmas Nővérekkel együtt. A hittérítés tevékenységük legfontosabb, de nem elszigetelt része volt. Részt vállaltak a ferences növendékképzésben és Paoking szegényeinek gondozásában; iskolát, árvaházat, kórházat, rendelőintézetet tartottak fenn, s a Magyarországon honos növénykultúrát is elterjesztették. 1938-ban a Szentszék a magyar ferencesek által gondozott területen megalapította a Paokingi Apostoli Prefektúrát, és P. Lombos Lászlót, a Kapisztrán Szent Jánosról nevezett Ferences Rendtartomány misszionáriusát nevezte ki annak első előjárójává. A forráskiadvány alapjául szolgáló szöveg az ő hagyatékából került elő.

Patachich Ádám érsek emléke: zajezdai báró Patachich Ádám, kalocsai érsek (1776–1784) halálának 220. évfordulója alkalmából rendezett konferencia és kiállítás emlékkönyve: Kalocsa, 2004. november 17. Szerk. Lakatos Adél. Kalocsa: Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár, 2005. 126 p. (A Kalocsai Főegyházmegyei Gyűjtemények kiadványai, 4.)

A konferencia szervezői a 2004. november 17-én rendezett emléknapon egyrészt az érsek székfoglalására (1776. november 14.), másrészt halálára is (1784. július 19.) emlékeztek. A konferencia és a kiállítás a gazdag életút főbb eseményeit, értékeit kívánta bemutatni. A kötetben a konferencián elhangzott előadások, valamint az azóta íródott tanulmányok olvashatóak el: *Adriányi Gábor*: Patachich Ádám korának egyháztörténete. *Tóth Tamás*: az Ifjú Patachich Ádám – út a püspöki székhelyig (1716–1759). *Lakatos Andor*: Patachich Ádám mint főpap – a nagyváradi püspöki és kalocsai érseki széken (1759–1784). *Kilián István*: Iskolai színjátszás Patachich püspök idejében Nagyváradon és Kalocsán. *Tóth Sándor Attila*: Versek és versutalások a kalocsai árkászról, Patachich Ádám érsekről Zimányi Lajos piarista költő verseskötetében. *Jernyei Kiss János*: Patachich Ádám és a kalocsai érseki rezidencia. *Fischerné Grócz Zita*: Patachich Ádám könyvtára. *Grabarits István*: A Patachich-könyvtár orvostörténeti ritkaságai. A tanulmányok után az emléknap eseményeit és a bemutatott tárgyak leírásait közlik.

A pécsi egyházmegye a 17–18. században. Szerk. Fedeles Tamás, Varga Szabolcs. Pécs: Pécsi Püspöki Hittud. Főisk. Pécsi Egyháztört. Int., 2005. 290 p. (Seria historiae dioecesis Quinqueecclesiensis, 1.)

A kötetben Pécsen, 2004. szeptember 27-én a Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskola által rendezett konferencia előadásainak szerkesztett előadásai olvashatóak, melyek a következők: *Molnár Antal*: A Katolikus Egyház intézményrendszere a hódolt Magyarországon. *Varga J. János*: A török elleni felszabadító háború hadmozdulatai a pécsi egyházmegye területén. *Katus László*: Rákóczi és a Szentszék. *Bánkúti Imre*: 1704: két hadsereg a Dél-Dunántúlon, két tragédia Pécsen. *Mészáros Kálmán*: A szerb-kuruc megbékélési törekvések egyik szorgalmazója: Hellenbronth János kuruc ezereskapitány. *Seres István*: Rác katonák II. Rákóczi Ferenc hadseregében. *Ódor Imre*: A hódoltság utáni Pécs „harcias-hitvédő” püspökének megpróbáltatásai: Radanay Mátyás Ignác (1687–1703). *Dujmov Milán*: A szerb ortodox egyház helyzete Baranyában az 1690-es években. *Gözszy Zoltán*: A pécsi egyházmegye nyugati határainak problémái a 18. század elején. *Timár György*: Patrocíniumok Baranya vármegyében a 18. század első évtizedeiben. *Lantosné Imre Mária*: Két világi kegyúr a hitélet megújításáért. *Fedeles Tamás*: A pécsi székeskáptalan kanonokjai a 18. század első felében. *Varga Szabolcs*: Peregrináció és művelődés a pécsi egyházmegyében a 16–17. században. *Márfi Attila*: A pécsi jezsuiták egyházi témájú színdarabjai a 17–18. században.

Perger Gyula: „...félelemmel és aggodalommal...”: plébániák jelentései a háborús károkról a Győri Egyházmegyéből, 1945. Mutatókkal ell. Vajk Ádám. Győr: Győri Egyházmegyei Levéltár, 2005. 157 p. (A Győri Egyházmegyei Levéltár kiadványai. Források, feldolgozások, 3.)

Jelen forráskiadvány hatvan éve lappangó dokumentumokat közöl. Az iratok kárjelentések, melyek a győri egyházmegye 150 egyházközségében, a filiák és a lakott puszták egyházi épületeiben, vagyontárgyaiban esett károk felmérését is tartalmazzák. Az 1945. április 13. és július vége között keletkezett iratok nemcsak az anyagi veszteségekről számolnak be, jellemzik a borzalmakat megélt közösségeket, hanem bepillantást engednek az „új demokrácia” kialakulásának folyamatába is. A dokumentumok 2004-ben kerültek elő, a már új helyre költözött káptalani levéltárnak otthont adó székesegyházi helyiség átnézésekor, amikor is egy esőscsatorna darabból tömött boríték került elő.

Rónay Tamás: Kanyarok után a pápai trónon: XVI. Benedek életútja. Budapest: Kairosz, 2005. 275 p., 8 t.

A Bíborosi Kollégium 115 tagja 2005. április 19-én a német főpapot, Joseph Ratzingert (1927-) választotta meg az új egyházfőnek. II. János Pál utóda a XVI. Benedek nevet vette fel.

Szabó Csaba: A Szentszék és a Magyar Népköztársaság kapcsolatai a hatvanas években. Budapest: Szent István Társulat: Magyar Országos Levéltár, 2005. 506 p.

A kötetben közölt 142 dokumentumok a Vatikán és a Magyar Népköztársaság hatvanas éveiben kialakított hivatalos, félhivatalos és titkos kapcsolatait segítenek megérteni. A vasfüggöny közel másfél évtizeden keresztül szinte teljesen kizárta az összeköttetést a Szentszék és a Magyar Népköztársaság között, s csak 1963-ban indult meg a lassú közeledés Moszkva engedélyével. Létezett a Vatikán keleti politikája, hiszen a Szentszéknek határozott elképzelései voltak Magyarországot és a volt szocialista országokat illetően. A Magyar Népköztársaságnak is komoly elképzelései voltak a Szentszékkel kapcsolatban. A lényeg mindkét fél számára az volt, hogy felvegyék egymással a kapcsolatot és fenn is tartsák azt.

Pál József: Szegedi protestáns nőegyletek, 1890–1945. Szeged: DRHE Vallástanári Tanszék Ethelbert Stauffer Teológiai Kutatóintézet, 2005. 189 p.

A Szegedi Evangélikus Nőegyletet 1925. november 15-én alapította száz evangélikus asszony. A nőegylet sokirányú szociálpolitikai tevékenységet fejtett ki, melyek közül a jelentősebbek: az iskolás gyermekek karácsonyi megvendégelése, a szegény gyermekek felruházása, a Csillagbörtönben lévő elítéltek megajándékozása.

A Szent Anna templom és a budai Víziváros katolikus egyházai. Szerk. Koltai András. Írták Koltai András et al. Fényképezte Hávor Csilla, Takách Ágnes. Budapest: Budapest-felsővízivárosi Szt. Anna Plébánia, 2005. 176 p.

A kötetben olvasható írások: Történelem: *Koltai András: Szent Péter mártír oltalma alatt* (13–16. század), *Greszl Ferenc: A jezsuitáktól a jozefinizmusig* (1686–1790), *Halabuk József: Diktatúrák árnyékában* (1944–1989). Templomok: *Veress Ferenc–Bizzer István–Koltai András: A Szent Anna plébániatemplom*, *Székelly Zoltán: A Szent Ferenc sebei templom*, *Sisa József: A Szent Erzsébet (kapucinus) plébániatemplom*, *Schoen Arnold: A Szent Flórián (görög katolikus) plébániatemplom*. *Koltai András: A vízivárosi plébánosok*. A könyv színes fényképekkel gazdagon illusztrált.

Szilágyi Ferenc: Bihar megye felekezeti földrajza. Debrecen: Kossuth Egy. K., 2005. 101 p. (Studia geographica, 14.)

Egyházak és felekezetek Bihar megyében: az ortodox egyház, a görög-katolikus, a római-katolikus, a református, a baptista, a pünkösdista, az adventista, az izraelita; kis felekezetek: „régí stílusú Ortodox Egyház”, az evangélikus és az unitárius egyház. Egyéb felekezetek, felekezeten kívüliek. A fontosabb Bihar megyei városok felekezeti összetétele: Nagyvárada, Belényes, Élesd, Érmihályfalva, Margitta, Nagyszalonta.

Sziráki Sándor: A nagykörűi ecclesia templomának évszázadai. Nagykörű: Egyházközség, 2005. 67 p.

Az egri egyházmegyéhez tartozó Nagykörű jelenlegi műemlék-jellegű római katolikus templomát 1785-ben, 220 éve szentelték fel.

Szűcs Ernő–Csohány János–C. Kiss Ilona: Debrecen templomai = Churches of Debrecen–Die Kirchen von Debrecen. Debrecen: Tóth Könyvkereskedés és Kiadó Kft., [2005.] 120 p.

A három nyelvű, színes fényképekkel illusztrált kiadvány Debrecen templomait is zsinagógáit mutatja be építésük időrendjében.

„Téged jöttünk köszönteni”: Máriapócs, 2005. november 21–22.: a máriapócsi kegykép harmadik könnyezésének centenáriuma alkalmából rendezett nemzetközi konferencia anyaga. Szerk. Ivancsó István. Nyiregyháza: Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola, 2005. 240 p.

A kötetben olvasható előadások: *Janka György*: A harmadik könnyezés története. *Véghseő Tamás*: Korrajz a harmadik könnyezés idejéről. *Jankáné Puskás Bernadett*: Istenszülő-ábrázolások: Hodigitria. *Terdik Szilveszter*: A pócsi Szűzanya kegyképének másolatai. *Erdei József OSBM*: Máriapócs és Amerika. A Máriapócsi Szűzanya tisztelete a tengeren túl. *Bendász Dániel*: Máriapócs és Kárpátalja. *Bohács Béla*: Máriapócs és a Felvidék. *Gheorghe Gorun*: Máriapócs és Erdély. *Fodor György*: „Sensus litteralis – sensus plenior”: az Immánuel-jövendölés (Iz 7,14) exegézise. *Perendy László OSChP*: Mária az Egyház bölcsőjénél. A Szent Szűz alakja a korai Egyházban. *Orosz Atanáz*: Az ikontisztelt teológiájának kölcsönhatásai Bizánc és Róma között. *Pákozdi István*: A búcsú teológiája. *Kuminetz Géza*: A csodák kivizsgálása és kánonjogi jelentősége a szenttéavatási eljárás során. *Ivancsó István*: A „pócsi Mária” liturgikus tisztelete. *Szabó Ferenc S.J.*: Ady találkozása a pócsi Máriával. *Bartha Elek*: Máriapócshoz fűződő népszokások. *Török István Izsák OSBM*: Máriapócs és a baziliták a 20. században. *Imre Margit Ágota OSBM*: A pócsi Szűzanya a máriapócsi nővérek életében.

Tomka Miklós: A legvallásosabb ország?: vallásosság Szatmárban, Erdélyben, Romániában. Budapest: Timp; Piliscsaba: PPKE BTK Szociológia Int., 2005. 176 p. (Pázmány társadalomtudomány, 1.)

Jelen dolgozat Szatmár, Erdély és Románia vallási helyzetét, összefüggéseit értelmezi. Számadatakból indul ki, de megpróbál kritikusan azok mögé nézni is. Az adatokat komparatív módon értelmezi: Szatmár és Máramaros megyék viszonyait, ill. a Szatmári Egyházmegyét egész Erdélyhez, Erdélyt az ország egészéhez, Romániát a környező országokhoz, s Európához hasonlítja; illetve megfordítva, európai összehasonlításból közelítve jut el Románia, majd Erdély, végül az észak-erdélyi régió vizsgálatához.

Tusor Péter: Purpura Pannonica: az esztergomi "bíborosi szék" kialakulásának előzményei a 17. században = Purpura Pannonica: the "cardinalitial see" of Strigonium and its antecedents in the 17th century. Budapest–Róma: PPKE Egyháztört. Kutcsop., 2005. 334 p. (Bibliotheca Historiae Ecclesiasticae Universitatis Catholicae de Petro Pázmány Nuncupatae. Ser. 1., Collectanea Vaticanae Hungariae. Classis 1.; vol. 3.)

A magyar klérus önálló római kísérletei külön fejezetet képeznek a kora újkori magyar rendi külpolitika vékonyra sikeredett történetében – írja a szerző. A császári és a magyar királyi cím perszónáluniója után Magyarország hosszú időre megszűnt létezni a nemzetközi politika önálló alanyaként. A magyar egyházi és világi elit jórészt egyszerűen kimaradt a kora újkori modernizáció azon vonulatából, amelyet például az állandó diplomáciai képviselők kiépülése jelentett. A nyugat-európai diplomáciai szintéren, levelezésben nem sokszor találkozunk magyar nevekkal. A mélyebb kutatások azonban azt mutatják, hogy Pázmány Péter mellett a többi 17. századi primás is arra törekedett, hogy szereplője, hasznélvezője és formálója legyen a nemzetközi politikának. A magyar hierarchia irányadói otthonosan mozogtak a bécsi udvar útvesztőiben, bíborosi kinevezésükkel a császári döntéshozatalban is szerették volna növelni befolyásukat. Az esztergomi érsekek bíborosi kinevezése, illetve ennek elmaradása a 17. században Forgáchtól kezdve Pázmányon és Lippayn át Szelephényig bezárólag egyfelől Magyarország közjogi visszaszorulását a Habsburg-országok között, másfelől Rómának a térség felé fordított figyelme csökkenését szimbolizálják.

Valter Ilona: Árpád-kori téglatemplomok Nyugat-Dunántúlon. 2. kiad. Budapest: METEM, 2005. 330 p. (METEM-könyvek, 43.)

A térség legismertebb műemlékei a jáki, a türjei apátsági templom, valamint a kisebb léptékű csemeszekopácsi, magyarszeceői és őriszentpéteri templomok mellett egész sor olyan, kevésbé

ismert emlékünkn van itt, amelyek a tájba való helyezésük, építészeti és művészeti értékeik miatt széles érdeklődésre tarthatnak számot. Valter Iona a nyugat-dunántúli árpád-kori téglatemplomokat szeretné bemutatni az olvasóknak, valamint megismertetni őket a annak a vidéknek a történetével, ahol e templomok állnak. Felvázolja a templomépítési folyamatot a 11. századtól a 13. század második feléig. Ismerteti azt a történeti és művészettörténeti fejlődést, amelynek eredményeként ez az összefüggő, egy építőkörbe tartozó együttes létrejött. Szól a török idők pusztításairól, a reformáció nyugat-dunántúli elterjedéséről, majd az ellenreformáció után a török pusztításokat is helyreállító nagy lendületű barokk újjáépítésről.

Vanyó László: Katekézis, költészet és ikonográfia a 4. században. 2. kiad. Budapest: Jel, cop. 2005. 299 p., [16] t. (Litteratura patristica, 2.)

Az igaz hit (az orthodoxia) megvallásában és az eredeti keresztény lelkiség (orthopraxisz) kialakításában, megőrzésében nem nélkülözhető az egyházatyák, a vértanúk és hitvallók tanúságtétele, az ókeresztény kor íróinak vallomásai, a kialakult keresztény kultúra tanulságai. Vanyó László bemutatja e korszak tanítását (katekézis), képzőművészetét (ikonográfia) és költészetét, belső összefüggéseiben és egymásra hatásában. Megismerhetjük az első századok liturgiájának kialakulását, a keresztény szimbólumok mélységeit és az ókori egyház inkulturációs törekvéseit, azaz a pogány kultúra megszentelését.

Zsidóság a dualizmus kori Magyarországon: siker és válság. Szerk. Varga László. [Budapest]: Pannonica: Habsburg Történeti Intézet, cop. 2005. 291 p.

A kötetben olvasható tanulmányok: *Varga László*: Zsidó bevándorlás Magyarországon. *Jakob Katz*: A magyar zsidóság kivételessége. *Vörös Károly*: A budapesti zsidóság két forradalom között, 1849–1918. *Gerő András*: Zsidó utak – magyar keretek a XIX. században. Liberálisok, antiszemita és zsidók a modern Magyarország születésekor. *K. Michael Silber*: Zsidó kisebbség egy elmaradott gazdaságban. *Ö. Kovács József*: Zsidók a kecskeméti társadalomban a XIX. század második felében. *Csiki Tamás*: Városi zsidók Északkelet- és Kelet-Magyarországon. A miskolci, nagyvárad, a kassai és a sátoraljaújhelyi kis- és középpolgárság összehasonlító vizsgálata. *Scweitzer Gábor*: A hazai cionizmus hőskora. Avagy miért (nem) kellett Herzl a magyar zsidóknak? *Hanák Péter*: A másokról alkotott kép. Polgárosodás és etnikai előítéletek a magyar társadalomban (a 19. század második felében). *Karády Viktor*: Zsidóság és modernizáció a történelmi Magyarországon. *Kövér György*: „Zsidó társadalom” Tiszaeszláron a nagy per előestéjén. *Szabó Miklós*: A „magyar girondistáktól” az ébredő magyarokig. Az 1919-es ellenforradalmi kurzus előtörténetéből. *Zeke Gyula*: A nagyvárosi kultúra új formái és a zsidóság. *Lackó Miklós*: Zsidók a budapesti irodalomban, 1890–1930.

EGYHÁZTÖRTÉNETI KÖNYVEK 2006

200 éve született Ranolder János veszprémi püspök: Ranolder-emléknap, Veszprém, 2006. április 26. Szerk. Trosits András. [Veszprém]: Veszprémi Érseki Hittudományi Főiskola, [2006]. 48 p.

A Ranolder János veszprémi püspök emléknapja alkalmából született tanulmányok olvashatók a kötetben: *Varga István*: Bevezető. Ranolder János emlékezete. *Márfi Gyula*: Érseki köszöntő. *Gárdonyi Máté*: A magyar egyház helyzete Ranolder püspök korában. *Bertalan Péter*: Ranolder János püspök és Kaposvár. *Takács Lajos*: Ranolder János püspök élete. *Szendí József*: 200 éve született Ranolder János püspök.

Adalékok a Magyarországi Református Egyházban az 1956–1957-es esztendőben történetekhez: dokumentumok a Református Megújulási Mozgalom és az Országos Intézőbizottság tevékenysége, valamint a megtorlások történetéből. Szerk., a bev. tanulmányt írta, a dokumentumokat vál., a jegyzeteket kész. Ladányi Sándor; a szöveget gond. L. Kozma Borbála. Budapest: Kálvin, 2006. 524 p.

1956. október 23-a jelentős dátum a reformátusok emlékezetében, értékelése azonban csak az utóbbi években kezdődött meg. A Magyarországi Református Egyház számára is fontos és szükséges, hogy erről az időszakról számot adjon. Ezt a célt kívánja szolgálni a korabeli dokumentumok publikálása.

Balázs Mihály: *Felekezeti és fikció: Tanulmányok 16–17. századi irodalmunkról.* Budapest: Balassi, 2006. (Régi Magyar Könyvtár. Tanulmányok 8.)

Balázs Mihály az elmúlt években kiadatlan és kiadott írásai közül válogatott; elsősorban azokból, amelyek nem váltak vagy tervei szerint nem válnak monografikus feldolgozások részévé, Magyarországon nehezen elérhető folyóiratokban és tanulmánykötetekben jelentek meg, illetve nem magyar nyelvű konferenciákon hangzottak el: „A hit... hallásból lészön.” Vallásszabadság és bevett vallások (*receptae religiones*) Erdélyben a 16. században; Elhúzódo felekezetiesedés és rendhagyó kátirodalom. Az unitáriusok kátiáról a kezdetektől a dézsi komplanációig; Spiritualizmus és felekezeti kései Heltai műveiben; Palaeologus és Fausto Sozzini között. Enyedi György irénikus antitrinitarizmusa; Trauzner Lukács „megtérése”; 1603. június 9.; Kolozsvár és Vágsellye. Adalék a Mária-kongregációk történetéhez; Fikció és radikális dogmakritika. Észrevételek a korai antitrinitáriusok írásművészetéről; Megjegyzések a *Komédia Balassi Menyhárt árutatásáról* értelmezéséhez; Fikció és valóság Jacobus Palaeologus *Disputatio scholastica* című művében; *Az Őt szép levél* 1609-ben.

Basics Beatrix-Kalmár Lajos: *A 100 éves Szent István-bazilika.* Fotó: Kalmár Lajos. Pécs: Alexandra, 2006. 46, [2] p.

A Szent István-bazilika épülete a 19. század historizmusának az emléke. Elsősorban kultusz-hely, s a legrégibb nemzeti és egyházi erekle (Szent Jobb) őrzőhelyeként kiemelkedő jelentőségű.

Boldog Salkaházi Sára: *emlékkönyv Salkaházi Sára 2006. szeptember 17-i budapesti boldoggáavatása alkalmából a Szociális Testvérek Társasága és a Szent István Társulat együttműködésében.* Szerk. Hidvégi Máté; közrem. Diós István et al. [Budapest]: Szent István Társulat, cop. 2006. 355, [2] p.

XVI. Benedek pápa 2006. április 28-án írta alá a Salkaházi Sára szociális testvér vértanúságát elismerő dokumentumot. Ezzel megnyílt az út Sára testvér boldoggáavatása előtt. A kihirdetésre szentmise keretében 2006. szeptember 17-én, vasárnap délelőtt 11 órakor került sor a budapesti Szent István-bazilika előtti téren. „Méltán mondja Salkaházi Sáráról az Apostoli Szentszék határozata, hogy őt mint Krisztus hűséges tanítványát gyilkolták meg: cselekvő hitéről életével tett tanúságot. Nem magányos harcosa volt ennek a szeretetnek” – mondta Erdő Péter bíboros, prímás, esztergomi érsek szentbeszédében. Más egyházi személyekkel együtt, például Boldog Apor Vilmosmal, Mindszenty Józseffel, főként pedig saját előljárójával, Slachta Margittal és nővértársaival vállalta a kockázatot az üldözöttekért, egészen mártírhaláláig.

Brierley, John: *A Szent Jakab-út: a középkori Camino Francés néven ismert zarándokút leírása: a Szent Jakab-út St. Jean Pied de Porttól Santiago de Composteláig; zarándok útikalauz: gyakorlati és lelki útmutató napjaink zarándokai számára.* Budapest: PartGroup Kft., cop. 2006. 327 p.

Camino Francés néven ismeri a világ azokat az útvonalakat Spanyolország területén, melyek Európa különböző térségeiből indulva, a Kr.u. 41, vagy 42-ben vértanúhalált halt Szent Jakab apostol földi maradványaihoz vezetnek. A Santiago de Compostelába vezető Camino, ez a közép-

kori út, több mint tíz évszázada alakítja a rajta gyaloglók életét. Az UNESCO a caminót 1993-ban a világörökség részének nyilvánította.

Budapest templomai: Budafok-Tétény, XXII. kerület. Szerzők Bajkó Ferenc et al. [Budapest]: Budapest: Városvédő Egyes., [2006]. 48 p. (Templomtörténeti sorozat, 4.)

A sorozat negyedik kötetében a XXII. kerület, Budafok-Tétény templomai kerülnek bemutatásra: (A Budapesti Városvédő Egyesület Templomtörténeti csoportja.) A XXII. kerület templomainak története: Nagytétényi Nagyboldogasszony plébániatemplom, Budafoki Szent Péter-Pál kápolna, Budafok-Belvárosi Szent Lipót plébániatemplom, Budatétényi Szent Mihály kápolna, Budatétényi Szent István király plébániatemplom, Budafoki református templom, Nagytétényi református templom, Baross Gábor telepi Jézus Szíve plébániatemplom, Budafoki evangélikus templom, Budafok-Felsővárosi Jézus Szíve plébániatemplom, Budafoki Baptista Gyülekezet temploma. A XXI. kerület harangjai.

Cséfalvay Pál: Az esztergomi bazilika, kincstár és vármúzeum. Esztergom: the cathedral, the treasury and the castle museum. Budapest: Helikon, 2006. 76 p. (Artistic guides)

Dávid Katalin: Kereszténység és kultúra. Budapest: Szent István Társulat, 2006. 100 p.

Dávid Katalin művészettörténész két tanulmánya olvasható a kötetben: *A keresztény kultúra struktúrái* és *A hagyomány szerepe a keresztény kultúrában*.

Emödi András: Kapucinusok és könyvtárak Nagyváradon a 18. században. Nagyvárad-Budapest: Egyházmegyei Könyvtár-Országos Széchényi Könyvtár-Partiumi Keresztény Egyetem, 2006. XCII, 131 p.

A háztörténet szerint Csáky Imre váradi püspök 1727. október 28-án engedélyezte az első rendtagok letelepedését Váradon. 2002-ben a rendház évtizedekig elzárt könyvtárának átvizsgálása alkalmával került elő a Naményi Lajos által egy évszázada már felfedezett 18. századi könyvkatalógus. A köztudatban az a feltevés élt, hogy a nagyváradi rendház, könyvtárával együtt porig égett az 1836. évi tűzvészben. A könyvvállomány átvizsgálásakor kiderült, hogy felül kell vizsgálni a tűzvész okozta pusztulás mértékéről szóló híradásokat: ma az állománynak legalább fele régi könyv (1800-ig megjelent mű) és több száz kötetben található 18. századi kapucinus rendi possessorebejegyzés. Jelen tanulmány elsődleges célja a 18. századi könyvjegyzék közlése, szerzői név- és nyomdahely-mutatóval ellátva. A bemutatandó katalógust 1758-ban állította össze P. Rudericus Viennensis. A szép kivitelű könyvjegyzéket az osztrák-magyar rendtartomány kolostorai számára készült előírás szerint szerkesztette és írta meg, huszonhat szakcsoportba sorolva a könyveket, azon belül abécé sorrendet követve.

Gáborjáni Szabó Botond-Hapák József (fotó): A Debreceni Református Kollégium kincsei: egy „keresztén respublika” szellemi és tárgyi öröksége. Fotó: Hapák József. Debrecen: Blende Bt., 2006. 247 p.

A 16. században épült neves Kollégium rövid történetét és kincseit mutatja be a kötet igényes, igen szép fényképekkel: A város és kollégiuma. A civisváros felemelkedése. Debrecen mint egyházi központ: a Tiszántúli Református Egyházkerület létrejötte. A gazdagság forrásai három ország határán. „Nehogy gazdagoknak látsszanak”. A kollégium, egy iskolahálózat központja. A kollégiumi gyűjtemények: a Nagykönyvtár, a levéltár és a múzeum. Válogatás a gyűjtemények kincseiből.

Három egyezmény: 1830–1833–1900 = Drei Abkommen: 1830–1833–1900. Szerk. Márkus Mihály. Budapest: Kálvin, 2006. 190 p.

Készült a 2006. szeptember 12–18. között Budapesten *Erősödő közösség – a protestantizmus arculata Európában* címmel rendezett nagygyűlés alkalmából. *Bölcskei Gusztáv–Ittész János*: Elő-

szó. *Dienes Dénes*: A kéri (Abaújkér) szerződés. A kéri (Abaújkér) szerződés szövege (1830). *Márkus Mihály*: A nagygyeresdi egyezség. A nagygyeresdi egyezség szövege. *Fabiny Tibor*: Leuenberg felé. A kötet végén olvasható az 1900-ban megújított nagygyeresdi egyezség szövege.

„Hol vagy, István király?": a Szent István-hagyomány évszázadai. Szerk. Bene Sándor. Budapest: Gondolat, 2006. 329 p., XII t.

A kötet a Tihanyi Bencés Apátságban 2000. szeptember 27–30. között megrendezett *Szent István alakja a régi magyar és európai irodalomban, művészetben és történetírásban* című konferencia szerkesztett anyagait tartalmazza. Bene Sándor: Hol van István király? I. Az államalapítástól a szent királyig – a középkori örökség; Györffy György: A magyar őskronika és az emberi emlékeztethető; Makk Ferenc: Kelet és Nyugat között; Veszprémi László: Szent István, a térítő a hazai krónikás hagyományban; Prokopp Mária: Szent István király az itáliai trecento festészetében. II. „*Rex Apostolicus*” és a „*Patrona Hungariae*” – a barokk Szent István-kultusz fordulatai: Molnár Antal: Szent István és Raguza; Kruppa Tamás: Szent István kultusza a Báthoryak Erdélyében; Sárközy Péter: Magyar szentek ábrázolásai itáliai templomokban, műemlékekben; Boris Nikšić: Szent István mint illír szent; Bene Sándor: A Szilveszter-bulla nyomában; Fazekas István: Az Intelmek egyik korai magyar nyelvű parafrázisa; Kovács József László: A német barokk Szent István-képe Sigmund von Birken Mausoleum-fordításában; Szőrényi László: Tarnóczy István Szent István-életrajza, a „lapidáris stílus” remekműve; R. Várkonyi Ágnes: Szent István hagyománya II. Rákóczi Ferenc állameszméjében; Tasi Réka: Csúzy Zsigmond Szent István-prédikációi; Szabados György: Párhuzamos gondolatok Attiláról és Szent Istvánról; Pintér Mária Zsuzsanna: Szent István alakja a régi magyar drámai irodalomban; Szilárdfy Zoltán: Sajátos típusok a magyar szentek barokk kori ikonográfiájában; Knapp Éva: A Szent István-ikonográfia megújítási kísérletei a 17–18. századi sokszorosított grafikákban; Tüskés Gábor: Egy történelmi toposz a 16–18. századi egyházi irodalomban: Magyarország – Mária országa. III. A recepció körei: a hagyomány szétterjedése és alászállása: Szelestei Nagy László: Az erdélyi ferencesek Szent István-képe 17. századi prédikációkban; Szentmártoni Szabó Géza: „Hol vagy István király?” Richard Pražák: Szent István és az Árpád-házi királyok képe a régi cseh irodalomban; Sokcsevsits Dénes: Szent István alakja a horvátoknál; Balogh F. András: Szent István alakja és a német irodalom történeti diskurzusának változása a 18–19. század fordulóján. Voigt Vilmos: Szent István alakja és a magyar folklór.

Imre Mihály: A Vizsolyi Biblia egyik forrása, Petrus Martyr. [Debrecen]: Tiszántúli Református Egyházkerület, cop. 2006. 156 p.

Petrus Martyr Vermigli (1500–1562) *In duos libros Samuelis Prophetiae qui vulgo priores Libri regum appellantur D. Petri Martyris Vermilii Florentini ...* (Tiguri, excud. Christophorus Froschoverus, 1564) című munkájának egy példánya a debreceni Tiszántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtárában található. A kötet (amely egy kolligátum, első része Wolfgangus Musculus *Loci communes*) jelentőségét az abban lévő magyar nyelvű kézírásos szövegek adják. A latin szövegeket egybevetve a magyarral azt mondhatjuk, hogy a magyar fordítás általában szorosán követi forrását. Összesen 25 fejezetből 451 verset teljesen vagy részlegesen fordított az ismeretlen fordító, megközelítőleg 540–550 sornyi szöveget. Ilyen terjedelmű bibliai szöveg kézíratos magyar fordítása ebből a századból másutt nem maradt ránk, ezért is tekinthetjük kiemelkedő jelentőségűnek Petrus Martyr kötetének bejegyzéseit. Imre Mihály szerint a szövegvizsgálat teljesen egyértelműen bizonyítja, hogy a könyvben lévő magyar nyelvű szövegek alapvetően megegyeznek a *Vizsolyi Biblia* szövegével. Feltételezhető, hogy a fordító az 1590 előtti egy-két évtizedben a Hegyalja és a Felvidék térségében tartózkodott, s tudomást szerzett a bibliafordítás munkálatairól, s abba belekapcsolódva annak maga is részesévé vált.

Kakucs Lajos: Santiago de Compostela: Szent Jakab tisztelete Európában és Magyarországon. Budapest.: METEM, 2006. 328 p. (METEM-könyvek, 52.)

Kakucs Lajos az úti élmények és a témával foglalkozó írások hatására döntötte el, hogy a nyugati szakirodalom számára megpróbálja összefoglalni a kelet-európai, s kiemelten a magyarországi Szent Jakab hagyományokat. Ezzel párhuzamosan arra törekedett, hogy a szent apostol tiszteletének összeurópai története mellett összefoglalja a Santiago de Compostela felé vezető zarándoklatok kialakulását és az ehhez kapcsolódó hagyományokat. A kutatási eredmények figyelembe vételével és a Szent Jakab, Szent Egyed, Szent Lénárd patrocíniumú templomok jelzésével utal a távoli Santiago de Compostela felé irányuló középkori zarándoklatokra és ezeknek a gyakran csak feltételezett útvonalaira. A kötet tartalma: Kelet-európai epizód; Szent Jakab kultuszának magyarországi elterjedése; A nyugat-európai zarándoklatok; Szent Jakab emlékek a középkori Magyarországon.

Kelemen Miklós–Saliga Irén: Az Unitárius Értesítő (1922–1945) és az Unitárius Élet (1948–2005) mutatója. Gond. Gergely Felicián és Zombori István. Budapest: METEM, 2006. 369 p. (METEM-könyvek, 57.)

Az Unitárius Értesítő és az Unitárius Élet az unitárius egyház két fontos folyóirata, melyek hittételek és jelentősebb egyházi események bemutatására vállalkoztak.

Kovács Zoltán: Az esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár története a 11. századtól 1820-ig. Közread. Szepesi Zsuzsanna. Budapest: Seebergi Sasváry Z., 2006. 104 p.

Az esztergomi egyház írás-, könyv- és könyvtárkultúráját a 11. századtól kísérhetjük végig. A történeti események adják a szerzőnek a korszakolást: 1. a 11. századtól 1543-ig, Esztergom török uralom alá kerüléséig; 2. 1543-tól 1820-ig a nagyszombati tartózkodás a káptalannal együtt; 3. 1820-tól napjainkig újra Esztergomban. Jelen kötet az első két korszakot fogja át. A függelékben rövid megjegyzésekkel közreadja a könyvtárban őrzött 45 kódex jegyzékét.

Könyves műveltség Erdélyben. Szerk. Bányai Réka. Marosvásárhely: Mentor Kiadó, 2006. 268 p.

A Teleki Téka műhelye *Könyves műveltség Erdélyben* címmel 2004 szeptemberében tudományos ülésszakot rendezett Marosvásárhelyen. A kötet az elhangzott tanulmányok szerkesztett változatát adja közre, ezek közül néhány: V. *Ecsedy Judit*: Könyvek és könyvnyomtatók I. Apafi Mihály korában (1661–1690); Verók *Attila*: Az erdélyi százsz polgárság 16–18. századi könyvjegyzékeinek olvasmánytörténeti tanulságai; Baricz *Ágnes*: Régi könyvek és használatuk. A könyvek használata és reprezentációs értéke Veresmarti Mihály 17. századi konvertáns prédikátor esetében; Emődi *András*: A pálos rend tövisi kolostorának könyvtára a 18. században.; Rácz *Emese*: A nagyenyedi Bethlen Könyvtár minorita gyűjteménye; Biró *Gyöngyi*: A kolozsvári unitárius intézményi könyvtárak története a 18. században; Kurta *József*: Vagyon egy énekes graduálja is az eklézsiának... Kéziratos graduálok az erdélyi református egyházközségi könyvgyűjteményekben; Gyórfi *Dénes*: Bod Péterre vonatkozó dokumentumok a Nagyenyedi Bethlen Könyvtárban; Dana *Doltu*: Studii de ornitologie în ediții bibliofile din secolul al XVIII-lea prezente în patrimoniul Bibliotecii Brukenthal: Brisson și Buffon; Gabriella *Zsigmond*: Tipărituri englezești din secolul al XVIII-lea în colecția baronului Samuel von Brukenthal; Olga *Șerbănescu*: Tipărituri „Froben” în Biblioeca Muzeului Brukenthal din Sibiu.

Luxemburgi Zsigmond: művészet és kultúra 1387–1437: kiállítás: Budapest, Szépművészeti Múzeum, 2006. március 18–június 18. Szerk. Körber Ágnes; szöveg Papp Szilárd. Budapest: Szépművészeti Múzeum, 2006. 96 p.: ill.

A *Sigismundus – rex et imperator* címmel megrendezett kiállítás katalógusa. Peter Moraw: Monarchiák kontinense – Európa története 1380 és 1440 között. Draskóczy István: Luxemburgi Zsigmond és Magyarország. Marosi Ernő: Reformatio Sigismundi – Művészet és politikai reprezentáció Luxemburgi Zsigmond környezetében. I. Az Anjou örökség. II. Luxemburgi Zsigmond

portréja. III. Pecsétek és pénzek. IV. A sárkányos lovagok világa. V. Hatalom és diplomácia. VI. Utódok és emlékezet. VI. Zsigmond országának művészete: az internacionális gótika.

Lymbus: magyarságtudományi forrásközlmények: [2006]. Főszerk. Ujváry Gábor. Felelős szerkesztő: Kerekes Dóra. Budapest: Balassi Bálint Intézet: Klebelsberg Kuno Alapítvány: Magyar Országos Levéltár: Nemzetközi Magyarságtudományi Társaság: Országos Széchényi Könyvtár, 2006. 363 p.

A kötet tartalma: *Füredér Balázs*: Magyar torta tizenkét személyre; *Pesti Brigitta*: *Jesuita practica* és *A Pápista Római Vallás*. Medgyesi Pál egy kötetéhez hozzáfűzött, kéziratosszerű antijezsuitikák; *Viskolcz Noémi*: „az Szegény Urnak és az Nagyságos familiának örök emlékezetire” Esterházy Miklós nádor *castrum doloris*ának történetéhez; *Szabó András Péter*: Egy újabb adalék az *Innocentia Transylvaniae* megjelenését követő vitához; *Németh S. Katalin*: Székely László verses önéletrajza; *Bujtás László Zsigmond*: Apáti Miklós egy ismeretlen verse a *Hortus Malabricus*ban (1698); *Kerekes Dóra*: Kémekek vagy keresztény menekültek?; *Nagy Zsuzsanna-Fodor Zsuzsanna*: Magyar főurak levelei a zágrábi püspökökhöz (1611–1703); *Lázár Balázs*: Báró krajovai és topolyai Kray Pál tábornok végrendeletei; *Debreceni-Droppán Béla*: A Magyar Nemzeti Múzeum első magyar nyelvű szolgálati utasítása és házirendje (1845–1846); *Hermann Róbert*: Puky Miklós kormánybiztos iratai (1849. február 14.–június 22.); *Sas Péter*: Kedves István kolozsvári apát-plébános (1782–1864) végrendelete és naplója; *Seres Attila*: Példás összefogás vagy veszélyes precedens? Magyar diplomáciai jelentések a bukovinai Józseffel való leégéséről és újjáépítéséről (1939); *Ujváry Gábor*: Carl Heinrich Becker feljegyzése 1926. május–júniusi magyarországi látogatásáról; *Szentmártoni Szabó Géza*: Balassa Menyhárt, Balassa II. András és Balassa Zsuzsanna lappangó portréi. – Kutatási beszámoló: *Bessenyei József*: A Vatikáni Könyvtár Ottoboni gyűjteményének Ottob. Lat. 2746 jelzetű kódexe.

Magyar Katolikus Lexikon. XI. köt. Pob–Sep. Főszerk. Diós István. Szerk. Viczián János. Budapest: Szent István Társulat, 2006. LXXXVIII, 89–1019 p.

Magyar művelődéstörténeti lexikon. Középkor és kora újkor. V. Jordánszky-kódex–kolostorépítészet. Főszerk. Kőszeghy Péter. Budapest: Balassi Kiadó, 2006. 496 p.

A lexikon 5. kötetének címszavaiból: jóslás, jövevényszavak, Kájoni János, Káldi György, kalendárium, kalocsai Főszékesegyházi Könyvtár, kálvária, kamalduliak, káptalan jelvény, karácsony, Károlyi Gáspár, kassai jezsuita egyetem, katolikus egyházi népének, katolikus egyházi zene, kegykép, keltezés, Kemény János, kenyér, képrombolás, kereskedelem, kereszt, keresztény időszámítás, kertművészet, a késmárki evangélikus kollégium könyvtára, királyi temetkezések, klarisszák, kódexfestés.

Magyar Művelődéstörténeti Lexikon VI: középkor és kora újkor: kolostorhálózat–Lestyán. Főszerk. Kőszeghy Péter. Budapest: Balassi Kiadó, 2006. 495 p.

A lexikon 6. kötetének címszavaiból: a kolozsvári jezsuita egyetem, a kolozsvári unitárius kollégium könyvtára, kommunikáció a másvilággal, konyha, kórház, koronázás, korvinakötések, kőfaragás, könyvbeszerzés, -tárolás, -nyilvántartás, könyvillusztráció, könyvkereskedelem, könyvkultúra és írásbeliség, körmenet, középkori falfestészet, középkori könyvfestészet, közigazgatás, közlekedés, lakóház, László király ikonográfiája, látomás, Legenda aurea, leltár,

Molnár Antal: A bátai apátság és népei a török korban. Budapest: METEM, 2006. (METEM-könyvek 56.) 169 p.

A kötet a hódolt Magyarország katolikus egyházi intézményeit és azok működését bemutató sorozat ötödik darabja. Molnár Antal ezúttal egy területileg és tematikailag is újszerű kérdést vizsgál: egy Tolna megyei apátság, pontosabban az apáti cím birtokosai és alattvalóik történetét a 17. században. A szerző a kanonoki réteg cím- és birtokszerező törekvéseinek kereteiben helyezi el a bátai apátság történetét. A pozsonyi káptalan levéltárában és más intézményekben feltárt

dokumentumokra építve mutatja be a bátai apátok birtokmegőrző törekvéseit, a jobbágyaikkal való kapcsolattartás technikáit, az adóztatás eredményeit és nehézségeit. Az apátság szerencsésen fennmaradt gazdag levéltára nemcsak a törökkori Tolna, hanem általában a magyar egyházi intézményrendszer hódoltsági jelenlétének is fontos dokumentuma, így a forrásokat a szerző közzéteszi az okmánytárban.

A bátai apátság levéltára a magyar irodalomtörténet szempontjából is kiemelkedik a hódoltsági egyházi javadalmak közül. Bátához kapcsolódik az egyetlen, kifejezetten a hódoltsági hívekhez intézett katolikus vallási munka, Vörösmarti Mihály *Intő s tanító levél* (Pozsony, 1639) című könyve. A református prédikátorból lett apát kötelességének érezte a bátaiak térítését is.

Molnár János: A Szeged-Kálvin téri Református Egyházközség huszonöt éve, 1981–2006: évkönyv. Szeged: Szeged-Kálvin téri Ref. Egyházközség, 2006. 117 p.

Monok István – Buda Attila – Hapák József (fotó): A magyar bibliofília képeskönyve. Budapest: Korona Kiadó, 2006. 268 p.

Jelen kötet egyszerre könyv-, könyvtár- és olvasástörténeti kézikönyv, s egy gyönyörű képes album is. A színes fényképek a tulajdonosok könyveit, s tulajdonosi bejegyzéseiket mutatják meg; azt a beírást, amellyel a könyvekhez fűződő szoros kapcsolatukat, ragaszkodásukat is kifejezték. Egy általános olvasástörténeti bevezető után öt fejezetben olvashatunk a neves könyvgyűjtőinkről: 1) Az államalapítástól a XV. század végéig (pl. Szent István, Szent Gellért, Könyves Kálmán, Vitéz János, Janus Pannonius, Mátyás király); 2) Főpapi könyvgyűjtők a XVI–XVIII. századig (pl. Oláh Miklós, Telegi Miklós, Mossóczi Zakariás, Batthyány József, Patachich Ádám, Klimó György, Esterházy Károly, Batthyány Ignác); 3) Tudós könyvgyűjtők a XVI–XVIII. században (pl. Zsámboky János, Dudith András, Bél Mátyás, Bod Péter, Pray György); 4) Főúri könyvgyűjtők a XVI–XVIII. században (pl. a Batthyány-, a Nádasdy-, a Bethlen-, a Rákóczi-, a Zrínyi-, az Esterházy-család, Széchényi Ferenc, Jankovich Miklós); 5) A XIX. és XX. század könyvgyűjtői (Kazinczy Ferenc, Kölcsényi Ferenc, Eötvös József, Ráth György, Vámbéry Ármin, Babits Mihály, Borda Lajos).

Monok István–Hapák József (fotó): A bibliai Rákócziak. Az utószót írta: Dienes Dénes Budapest: Kossuth Kiadó, 2006. 131 p.

A Rákóczi-család 16–17. századi tagjai között több olyan személyt is találunk, akik jelentős mértékben támogatták a magyar és a magyarországi művelődéstörténetet: Rákóczi Zsigmond erdélyi fejedelem és családjának mindkét ágának tagjai aktív patrónusi tevékenységet fejtettek ki: a katolikus Pál, s fia László, valamint a református I. György és két fia, II. György és Zsigmond. A Rákóczi-család igen sokat tett a magyarországi kultúra felvirágoztatásáért. Monok István rekonstruálja, hogy milyen bibliakiadásokat és -kommentárokat ismerhettek meg a Rákóczi-család egyes tagjai (Rákóczi Zsigmond és az őt követő két generáció), melyek azok a Bibliák, amelyek máig őrzik kezük nyomát. A korabeli források nagyon szűkszavúak és töredékesek, a Rákóczi-család könyvtáráról teljes katalógus nem maradt fenn, így részleges összeírásokból, hagyatéki leltárakból, levelekből kell összeilleszteni az adatokat. Az igényes kivitelű kötetben olyan könyvekről láthatók fényképeket, amelyek a család tulajdonát képezték, s amelyekben bejegyzéseik is benne vannak; ebből a szempontból I. Rákóczi György emelhető ki, akinek szokása volt beírni köteteibe azt a dátumot, mikor az olvasásnak nekifogott, majd ez egyes könyvek végére a dátumot és a helyet, amikor és ahol az adott könyvet befejezte: „Anno 1624 20 die Mai az en keg(iel)mes istenemnek engedelmebeol vegeztem el ez keoninek olvasast Telkibanian 11 es 12 ora keozot kiert legien aldat az eo niag neue mind eoreokeon eoroeke Amen Amen Amen”.

Nagy Márta: A bizánci ikontól a nyugati barokkig: tanulmányok a magyarországi görög diaszpóra egyházművészetéről = Apo tis vyzantines eikones os to dytiko mparok : meletes gia tin ekklesiastiki téchni tis ellinikis diasporas. Fotó: Dömötör Mihály. Budapest: Zuglói Görög Önkormányzat, 2006. 191 p.

A válogatás szempontjával az szolgál, hogy a magyarországi görögség és a velük szoros közelségben élő makedovalchok vallásgyakorlásával kapcsolatosan létrejött egyházművészeti tárgyak minél több típusa kerüljön bemutatásra: Görögök a Jászkunságban. Jászsági görög kereskedő szentföldi zárandoklata és zárandokikonja a 18. századból. Jászkunsági görög sírkőformák. Jankováczi Miklós fafaragómester egri műhely. Asszimilációs utak a magyarországi görög diaszpóra egyházművészetében. A magyarországi görög diaszpóra ikonfestészete a Sinák korában. Ortodox templomépítészet a 18. századi Magyarországon. Szent Heléna palmaággal metabizánci ikonfestészetben. Krisztus, nagy Főpap ikonográfiai típus magyarországi megjelenéséről. Szent Naum ikonográfiája a ráckevei festőcsoport ikonjain.

Öze Sándor: A határ és határtalan: Identitáselemek vizsgálata a 16. századi magyar ütközőzóna népességénél. Budapest: METEM, 2006. 365 p. (METEM-könyvek, 54.)

A kötetben megjelenő tanulmányok egy témakörhöz, a korai nemzettudat vizsgálatához kötődnek – írja a szerző bevezetőjében. Nem egy kultúra- és a tudatformáló közösségi elitet, hanem a végvárak katonaságának tudatát és más csoportokhoz való viszonyát vizsgálja. Időhatára azt a negyven évet fogja át (1526–1566), melyben a magyar társadalom még nem eszmél rá, hogy megváltozhatatlanul, hosszú időre végeggé válik a kényszerpálya. Földrajzi határként a török hódoltságot választotta, ennek a határterületnek a kialakuló vallási-szellemi-identitásbeli mozgástörvényeit ragadja meg. A tanulmányok három fő fejezetbe vannak rendezve: 1) A 16. századi magyar határvidék mozgástörvényei (pl. A „kereszténység védőpajzsa” vagy „Az üllő és verő közé szorult ország”; Adatok a reformáció elterjedéséhez a Nádasdy-uradalomban; A ferencesek és a reformáció kapcsolata a XVI. századi Magyarországon; Hadiprédikáció Magyarországon a 16–17. században Bornemisza Péter, Pázmány Péter, Tolnai Mihály és Nagyari József művei alapján); 2) Meghasonlott kereszténység és a határvidék (pl. Szegedi Kis István és a katonák; A török és Wittenberg, a hódoltsági reformáció iszlámképe); 3) Apokaliptika és nemzeti mítoszok (Apokaliptika és nemzettudat a 16. századi Magyarországon; Mámor, mítosz, amnézia).

The register of a convent controversy, 1517–1518: Pope Leo X, cardinal Bakócz, the Augustinians and the observant Franciscans in contest = A körmendi kolostorper jegyzőkönyve, 1517–1518: X. Leó pápa, Bakócz bíboros, az ágostonosok és az obszerváns ferencesek vitája. Ed. by Gabriella Erdélyi. Budapest; Rome: PPKE Egyháztört. Kut. sz., 2006. LXXXVII, 228 p., [10] t. (História könyvtár. Okmánytárak) (Bibliotheca Historiae Ecclesiasticae Universitatis Catholicae de Petro Pázmány Nuncupatae. Ser. 1., Collectanea Vaticana Hungariae. Classis 2., 1.)

A vatikáni könyvtárból került elő az a kötet, amely a körmendi kolostorért egykor folyt pereskedés jegyzőkönyve. A per főszereplői a kolostor régi lakói, az Ágoston-rendi remeték voltak. 1517-ben Bakócz Tamás bíboros, esztergomi érsek hanyag és botrányos életükre hivatkozva vizsgálatot indított ellenük. Rövid időn belül el kellett hagyniuk a kolostort, helyükre a ferencesek érkeztek. Az ágostonosok az Apostoli Szentszékhez fordultak kolostoruk visszaszerzése érdekében. Fellebbezésük hatására X. Leó pápa elrendelte az ügy helyi kivizsgálását. A jegyzőkönyvet olvasva nemcsak a barátok, hanem a körmendi és környékbeli lakosság mindennapi életéről és vallási kultúrájáról is sok mindent megtudhatunk.

Regnier, Adolphe: Szent Márton élete. Repr. kiad. [Budapest]: Barnaföldi G. Archivum, [2006]. 196 p.

Szent Márton 316/317 körül pogány római családban született a pannoniai Sabariában, Szombathelyen. 15 éves korában besorozták a római hadseregbe, majd Galliába ment, ahol megkeresztelkedett, s kilépett a hadseregből. 371/372-ben tours-i püspökké választották. Minden év-

ben sorra látogatta a vidék egyházközségeit. Újszerű kezdeményezésével a felkeresett tanyákat és falvakat kezdetleges egyházközségi hálózatba szervezte. Tours-i sirja híres zarándokhely.

Regula oculorum: fotográfiák bencés szerzetesek hagyatékából: photographs from the legacy of Benedictine monks. Szerkesztői és az utószó szerzői Bogdán Melinda, Bán András. Pannonhalma: Pannonhalmi Főapátság, 2006. 109 p.

A *Regula oculorum* nemcsak a képalkotó bencés gondolkodásmódot jelenti, hanem olyan esztétikai minőséget is, amely a képtapasztalás meditatív lehetőségét adja a szemlélőnek. A válogatás az összeállítók reményei szerint olyan „optikai ingerlő”, amely contemplatióra bírja a nézőt.

A Sárospataki Református Kollégium Gimnáziumának és Általános Iskolájának jubileumi évkönyve. Összeáll. Sinkóné Tóth Zsuzsanna. Sárospatak: Sárospataki Református Kollégium Gimnázium és Általános Iskola, 2006. 126, [2] p., [16] t.

Készült az iskola fennállásának 475. évfordulója tiszteletére, mely az iskola jelenét is múltját mutatja be rövid írásokkal, színes fényképekkel.

Schmitz, Philibert: A bencések civilizációs tevékenysége. Pannonhalma: [Pannonhalmi Főapátság], 1998-. 3. köt. A kezdetektől a XII. századig. 2006. 483 p. (Rendtörténeti füzetek, 10.)

Első könyv: művészeti tevékenység: építészet, szobrászat, festészet és miniatúra, ötvösművészet és zene. Második könyv: a bencés lelkiség: liturgia, a mise és a zsoltár, a liturgikusok, a bencés lelkiség: általában és a szokások, a 12. század egyházi szerzői, lelkiségi szerzők a 13. századtól a Trentói Zsinatig, a Trentói zsinattól a 18. század végéig terjedő időszak szerzői, a 19. és a 20. század lelkiségi szerzői.

A két kötet szerves egységet képez, azonos korhatáron belül mozog. Az első témája a bencések gazdasági és szellemi tevékenysége.

Sólymos Szilveszter: Gyórszentmártoni olvasókönyv az 1650–1950 közötti korból. Pannonhalma: [Pannonhalmi Főapátság], 2006. 466 p.

Sajátos jellegű olvasókönyvet olvashatunk, írja a bevezetőben Sólymos Szilveszter, hiszen a könyv a település múltjának 300 évébe kíván némi betekintést nyújtani. Egy-egy jelenetet villant fel, s ezen kis írások képezik a történelmi olvasókönyvet. A kötet fejezetei: Vázlatos képek a múltból. Indul az élet a török után – telepítések, szabályzatok. Gyórszentmártoni végrendeletek a 17–18. századból. Panaszlevelek, kérelmek az Urasághoz. Szerződés és érdekellentét a főapátság és a város között. Igazságszolgáltatás, börtönügy. Babonák – betlehemezés – népszokások. Élet a 18. században három perjelnapló és egy pincefelügyelő írásai tükrében. Az egyházi élet: templomok és hitélet. Az iskola Gyórszentmártonban. Közigazgatás – közelet Gyórszentmártonban. Kultúra – újságok – egyletek. Orvos és gyógyszerár. A mindennapi élet: kellékek és árak. Iparosok és kereskedők Gyórszentmártonban (Ress Árpád közlése). Gyórszentmártont érintő néhány kiragadott esemény a 19. századból, főleg a perjelnaplókból. Gyórszentmártoni születésű bencések. Gyórszentmártoniak visszaemlékezései szülőfalujukra. Gyórszentmárton helység pecsétjei.

Sümei György: Szakrális emlékek a Duna-Tisza közéről. Fotók: Dömötör Mihály. Budapest: METEM, 2006. 247 p. (METEM-könyvek, 55.)

Kiskunsági madonnák – A plasztikai kör darabjainak előkerülési helyei főként a Kiskunság déli részén, illetve a Jászságban találhatók. Az alsó Kiskunságba jutott katolikus népesség lehet az egyedüli használó közege a szobroknak. A Kiskunsági madonnák alapkérdései: mikor és hol készültek, kik voltak a készítőik, és megrendelőik, hol és hogyan használták őket, milyen formabeli változatosságot mutatnak a típuson belüli altípusok és osztályaik, milyen képekhez, mintaképekhez, szobormintákhoz állnak legközelebb, hogyan változott elnevezésük, milyen korban nevezhetők meg a rokonemlékek. A Kiskunsági madonnák használói a katolikus jázso, a

Jászságból betelepült alsó kiskunsági népesség. A szobrok előkerülési helyeit figyelembe véve feltehető, hogy a Jászságban is használták őket, sőt, készíthettek ott is ilyeneket. A szoborcsoport használata, elhelyezése tekintetében három színteret különböztethetünk meg, a legnagyobb számban a magánszféra, a magánájtatosság, a katolikus népesség közvetlen lakókörnyezet fogadta be és őrizte meg a szobrokat.

Szabó Ádám: Pannoniciani sacerdotēs: a szervezett vallási élet principatuskori vezetői. Pécs: PTE BTK ÓRT, 2006. [4], 294 p. (Specimina nova dissertationum ex Instituto Historiae Antiquae et Archaeologiae Universitatis Quinqueecclesiensis. Supplementum, 6.)

Az alábbi összeállítás alapvetően a feliratos forrásanyagot tartalmazza. Feltárja általánosabb összefüggéseiket és időrendben, tematikusan és területileg összegzi őket, ezzel is segítséget nyújtva a további kutatásoknak. A kötetben csak a jogilag szabályozott rendszerben létező papi tisztségek pannoniai viselőiről van szó – ők a maguk közegeiben papi testületet képeztek vagy képviseltek, és hivatalaik egy-egy város és tartomány, ill. később tartományok vallási intézményeit, azoknak személyi részét alkották. A pannoniai tartományok és városok principatus-kori vallási életét irányító papságról összefoglaló munka még nem készült, ezt a hiányt szeretné e kötet pótolni. Négy fejezetben tárgyalja a feliratos források által megismert személyeket, a tartományok és a városok papságát: 1) a forráshelyzetet és a papi személyek életútját mutatja be; 2) az egyes papi tisztségek általános pannoniai jellemzőinek részletezése következik; 3) a pannoniai tartományok városainak papságáról szól; 4) a tartománygyűlések és a tartományi főpapok történetét tartalmazza.

Szakács Béla Zsolt: A Magyar Anjou legendárium képi rendszerei. Budapest: Balassi, cop. 2006. 321 p., [32] t.

A Magyar Anjou Legendárium a középkori Magyarország egyik leggazdagabban díszített kódexe volt, mely mára Amerikától Oroszorszáig, négy ország hat gyűjteményébe szóródott szét. A jelenleg ismert 58 legendát hatodfélszáz képen bemutató luxuskézirat az ikonográfiai kutatás máig kimerítetlen kincsesbányája. A monográfia a teljes kódex feldolgozását nyújtja három szinten: megvizsgálja a szentek kiválasztásának szempontjait, az egyes legendák ikonográfiai sajátosságait, és a rendszeresen visszatérő képtípusok jellegzetességeit. A Legendárium olyan világi vagy nem skolasztikus beállítottságú egyházi réteghez köthető, amelyik fogékony a vallásosság új jelenségeire, és amelynél a kódex kontemplatív és didaktikus vonásai nem tévesztenek célt. Kivitelezését olyan gazdagság jellemzi, amely élesen megkülönbözteti valamennyi rokon képes kódextól. 14. századi könyvfestészetünk e kiemelkedő emléke ezáltal a magyar Anjouk udvari kultúrájára, szellemi beállítottságára is fényt vethet. Létrejötte annak köszönhető, hogy az új vallásosság, az újszerű képfelfogás és az udvari reprezentáció igényeinek egyaránt eleget tett.

Szegedi Kis István Református Gimnázium, Általános Iskola és Kollégium jubileumi évkönyve, 1552–2002. Szerk. Szabó Endréné. [Békés]: Szegedi Kis István Református Gimnázium, Általános Iskola és Kollégium, [2006].

Az iskola jubileumi kötetében az iskolatörténeti írások, visszaemlékezések olvashatók, valamint összeállítások a diákok, a tanárok, valamint az iskola életéről.

Szilágyi István: A selmebányai kálvária és ábrázolásai. Sajtó alá rend. Zombori István. Budapest: METEM, 2006. 76 p.

Selmebánya (Schemnizium, Schemnitz, Banská Štiavnica) az egyik legfontosabb alsó-magyarországi bányavárosunk volt, ma Szlovákiához tartozik. A város északkeleti részén, a zárt várostesten kívül épített, máig fennálló kálvária a maga korának egyik legnagyszerűbb alkotása. Számos leírás és ábrázolás maradt fenn róla, ezek azonban csak általános jellegű tájékozódásul szolgálnak. A ma ismert Kálvária-együttes részletes ikonográfiai elemzésétől beható helyszíni vizsgálatok hiányában a szerzőnek el kellett tekinteni. Az épületek, azok elrendezése, teljesen el-

pusztult külső- és csak részben fennmaradt belső díszítései, berendezései mellett az ikonográfia egységéhez azok a hordozható szobrok és más mobil tárgyak is hozzátartoztak, amelyek ma valószínű már hosszú munkával sem volnának felkutathatók. Ikonográfiai szempontból a figyelmet a szerző szerint főleg a stációk ábrázolásaira kell fordítani, hiszen ezek a kálvária legkarakteresebb elemei, s bizonyos kapcsolatok ezek összehasonlító vizsgálatával valószínűsíthetők. A kötetben a Kálvária ábrázolásainak felsorolása szerepel.

Terei György: Kána falu Árpád-kori temploma és temetője: Budapest, XI. kerület, Kőérberek-Tóváros = Die Arpaden-Zeitliche Kirche mit Friedhof des Dorfes Kána. Budapest: [KÖH], 2006. 16 p. (Régészeti értékeink, 16.)

2003 szeptemberében kezdődött meg a régészeti feltárás Budapest délnyugati részén, a XI. kerületben. A közel két éves munka folyamán a területen az újkőkortól a középkorig 8000 különböző korú tárgy és 1077 középkori sír került elő. Az Árpád-kori emlékek feltárása során 15–16 hektár nagyságú falu bontakozott ki, melynek közel kétszáz földbe mélyített házát, több száz kemencéjét, tároló és hulladékgyűjtőt, valamint házakat, telkeket elválasztó árkokat sikerült feltárni. A faluról közvetlen okleveles adattal nem rendelkezünk. Az 1325-ben kiadott Nevegy falu határleírásában szerepel a terület Kána megnevezéssel. A középkori Kána falu Árpád-kori temploma és templom környéki temetője 2004 óta egyedi műemléki védetség alatt áll.

A Tiszáninneni Református Egyházkerület babiloni fogsága: dokumentumok, 1948–1957. Szerk. Baráth Béla, Dienes Dénes, Misák Mariann. Miskolc; Sárospatak: Tiszáninneni Ref. Egyházker., 2006. 154 p.

A Tiszáninneni Református Egyházkerület megszüntetésére vonatkozó dokumentumokat gyűjtötték össze a kötet szerkesztői: A miskolci lelkipásztorok memoranduma, 1956. szeptember 24. Tervezet a Tiszáninneni Egyházkerület önállóságának visszaállítása érdekében hozandó zsinat tanácsi határozatra nézve, 1956. november 28. Kivonat a Magyarországi református Egyház Zsinati Tanácsa 1956. december 21-én Budapesten tartott ülésének jegyzőkönyvéből. Körlevél a Tiszáninneni Egyházkerület Elnökségétől, 1956. december 29. Jogi állásfoglalás Enyedy Andor püspök tisztségbe való visszahelyezésével kapcsolatosan, 1957. január 8. A Selyebi Református Egyházközség felterjesztése, 1957. január 23. A kötet a diabolikus természetű diktatúra ellen felkelt magyar nép forradalmának és a Tiszáninneni Református Egyházkerület önállósága visszaállításának 50. évfordulóján jelent meg.

Toma: Historia Salonitanorum pontificum atque Spalatensium = History of the bishops of Salona and Split. Ed., transl. and annot. by Damir Karbic, Mirjana Matijević Sokol and James Ross Sweeney; latin text by Olga Perić. Budapest; New York, [N.Y.]: CEU Press, 2006. XLIV, 404 p. (Central European medieval texts, 4.)

Valter Ilona: Rómer Flóris Ferenc (1815–1889). Budapest: Építésügyi Tájékoztatási Központ Kft., 2006. 35 p. (A magyar műemlékvédelem nagyjai. Életrajzok, visszaemlékezések I.)

Rómer Flóris a 19. század nagy polihisztorainak egyike, aki biológus, természetbúvár, numizmata, epigráfus, heraldikus, művészettörténész volt egy személyben, s benne tiszteljük a műemlékvédelem és a magyar régészet egyik megalapítóját.

Varga Júlia: A Nagyváradi Jogakadémia (1780–1848) és a püspöki szeminárium (1741–1848) hallgatósága. Budapest: ELTE Lvt., 2006. 327 p. (Felsőoktatástörténeti kiadványok, 4.)

A Nagyváradi Jogakadémia, mint a váradi tankerület élén álló legmagasabb fokú képzést nyújtó tanintézet, lehetőséget biztosított a régió nemesi és tehetősebb polgári rétegeiből származó ifjai számára, hogy gimnáziumi tanulmányaik befejezése után vagy csak belekóstolnak a felsőbb ismeretekbe, vagy azokat alaposan el is sajátítják. 1780 novemberében nyílt meg a régi püs-

pöki palotában, a jogi fakultás 1788. június 3-ai rendeletével hozta létre a Helytartótanács. Ezentúl a bírói és a közigazgatási hivatalok elnyerésének alapfeltétele a jogi tanfolyam szabályszerű elvégzése – szól az alapítás indoklásában. Varga Júlia a vizsgált időszakból összesen 4356 diák adatait gyűjtötte össze. A 18. század elején a váradi egyházmegye alsópapságának képzése Kassán folyt. Ezen akart változtatni Csáky Miklós püspök, aki a legfontosabb feladatának tartotta egyházmegyéje számára egy saját papnevelő intézet létrehozását. A szeminárium az 1741/42 tanévben indult meg. Patachich Ádám püspök újjászervezte a szemináriumot, s egy könyvtár felállításával is segítette az oktatást. 1784-ben II. József elrendelte az egyházmegyei szemináriumok megszüntetését, de hat év múlva, 1790-ben újraindulhatott a papképzés. 509 teológus hallgató nevét és adatait sikerült összegyűjteni.

Vásárhelyi Judit, P.: Szenci Molnár Albert és a Vizsolyi Biblia új kiadásai: Előzmények és fogadtatás. Budapest: Universitas, 2006. 245 p. (Historia litteraria 21.)

Molnár Albertben is megfogalmazódott a magyar nyelvű biblia kiadásának gondolata; először Johann Piscator munkáját szerette volna lefordítani magyar nyelvre, s ideálisnak azt tartotta volna, ha az a zsoldárokkal és a katekizmussal együtt jelenik meg. Hamarosan rájött, hogy szükségtelen a fordítás, elég csak néhány helyen „megjobbítania” a *Vizsolyi Bibliát*, és az újrakiadásnál figyelembe kell vennie a németországi kálvinista bibliai filológia legkorszerűbb alapmunkáit. 1608-ban megjelent a *Hanaui Biblia*, a Vizsolyi Biblia javított kiadása, immár negyedréti formátumban. Molnár Károlyi Gáspárt és munkáját tiszteletben tartva hajtott végre kisebb módosításokat: egységesített és kiegészített, s ha szükséges volt, a teljesség érdekében fordított is. Az újabb magyar nyelvű Biblia kiadásának kedvező fogadtatása volt mind Magyarországon, mind Németországban. Újdonságnak számított, hogy 1607-ben megjelent *Zsoltárkönyve* (*Psalterium Ungaricum*) és *Kis Katekizmus*a biblia kiadásába is bekerült. Igen hamar elfogyott az 1500 példány (akárcsak korábban Károlyi bibliafordítása, amely 700–800 példányban jelent meg), így szükségessé vált az újabb kiadás. Az *Oppenheimeri Biblia* 1612-ben jelent meg (2000 példányban), immár nyolcadrét, „kisdéd formában”; így csökkent az ára, s könnyebben lehetett hordozni is. A Biblia ezen harmadik kiadásával olyan kötetet adott a hívek kezébe, amelyben együtt voltak olvashatóak a Biblia könyvei, a zsoldárok, a keresztény hit igazságai, valamint az egyházi szertartások formái és szabályai: a Psalterium után ugyanis beillesztette a magyar nyelvre fordított, teljes Heidelbergi Kátét és a pfalzi rendtartást.

A világ vallásai. Bevezető: Seán McLoughlin. [Budapest]: Ventus Libro, cop. 2006. 320 p. (Forráskönyvek)

A színes fényképekkel illusztrált kis kötet a vallásokat földrajzi elrendezésben mutatja be: Ázsia, Afrika, Amerika, Közel-Kelet, Európa, Csendes-óceán.

Viskolcz Noémi: Reformációs könyvek: Tervek az evangélikus egyház megújítására. Budapest: Országos Széchényi Könyvtár–Universitas, 2006. 376 p. (Res libraria 1.)

Viskolcz Noémi könyvében arra vállalkozik, hogy egy olyan érdekes csoport intellektuális életre világítsa rá, amely a XVII. század első felében az egyházak által oly jelentősen befolyásolt civilizációs normáknak ellentmondott, azokat kritizálta és megszegte, s bírálatát röpiratokba és traktátusokba foglalva próbálta terjeszteni. A XVII. századi protestáns egyháztörténet egy marginálisnak tűnő, de mégis jelentős hatást gyakorló radikális rétegnek eszmevilágát és főként olvasmányait vizsgálja az 1630–1640-es években. A jelenség szorosan összefügg a „XVII. század válsága” paradigmával, melyet csak leszűkített értelemben, az evangélikus egyház XVII. század első felében bekövetkezett krízisére alkalmaz. Ez az elméleti keret adott lehetőséget, hogy az adatáradatot beépítve az eddigi képbe, tágabb eszmetörténeti összefüggések értelmezésére és értelmezésére is vállalkozzon. A kötetben részletesen foglalkozik az evangélikus vallású Johann Permeierrel, műveivel, s a hozzá kapcsolódó kéziratokkal; ezek gazdagon tartalmaznak információkat olvasmányokra és könyvekre vonatkozóan. A szerző összefoglalást ad a korabeli protestáns cenzúrázási technikákról, s arról, hogy hogyan terjedtek a tiltás ellenére is a könyvek. Eb-

ben az egységben kiemelkedő jelentősége van a kiadónak, Matthaeus Meriannak. A kötetben kitér Johann Arndt 1642–1643-as frankfurti Postillájának Permeier által vezényelt és Pozsonyból finanszírozott kiadástörténetére is.

A zirci Reguly Antal Műemlékkönyvtár. Szöveg: Urbán Gusztávné. Fotók: Hapák József. Budapest: Országos Széchényi Könyvtár–Reguly Antal Műemlékkönyvtár, 2006. 32 p.

A műemlékkönyvtárak feladata, hogy a jelentősebb régi könyvgyűjteményüket eredeti helyükön és lehetőleg eredeti elrendezésükben őrizték meg és mutassák be. A Reguly Antal Műemlékkönyvtárnak is ez az elsőrendű célja. A 12. századi alapítású zirci monostor a 16. században a törökök terjeszkedése és a végvári küzdelmek miatt több mint 150 évre teljesen elnéptelenedett. 1659-ben a zirci apátság birtokait az alsó-ausztriai lilienfeldi apátság szerezte meg, apátja 1701-ben pénzbeli megváltás ellenében átadta Zircet a sziléziai Heinrichau (ma Henrykow, Lengyelország) apátjának. Az első 13 házat a Sziléziából küldött német telepesek 1701–1704 között építették, amelyek a Rákóczi-szabadságharcban leégtek. 1715 és 1718 között ismét elkészült 28 lakóház, s ettől kezdve Zirc fejlődése töretlen. Az új rendházat a régi apátság romjainak közelében építették fel 1727–1733 között. A terveket Witwer Atanáz, tiroli származású karmelita szerzetes-építész készítette. A munkát előbb bécsi, majd budai kőművesek végezték. A monostornak 1814-től volt saját apátja Dréta Antal személyében. A könyvtár története az apátság történetével alakult. A Sziléziából hozott könyvek képezték az állomány alapját. Az 1815-ben készített első katalógus 3800 címer sorol fel. A könyvtár állománya, lelkes könyvtárosainak köszönhetően (Szabó Ottmár nevét emelhetjük ki) a XX. század elején már 60.000 kötetre nőtt. 1950-ben a ciszterci rend működését is betiltotta az államhatalom. 1989-től teljes egészében a Ciszterci Apátság tulajdona az épület. 1953 óta a zirci könyvtár felügyeletét az Országos Széchényi Könyvtár látja el. 1955-ben nevezték el e könyvtárat Zirc szülöttjéről, a neves nyelvtudósról, etnográfusról, Reguly Antaltól.

7

8



EGYHÁZTÖRTÉNETI KÖNYVEK ÉS KIADVÁNYOK

FARKAS GÁBOR FARKAS

A NAGYSZOMBATI EGYETEMI KÖNYVTÁR AZ ALAPÍTÁSKOR

Országos Széchényi Könyvtár, Scriptum Rt.

(A Kárpát-medence Kora Újkori Könyvtárai III.) Budapest-Szeged 2001. 258 oldal

A szerző a kötet élére bevezető tanulmányt írt „*Az Egyetemi Könyvtár ősszállománya*” címmel. Amire a főcím és az alcím utal: ez a könyvkatalógus azokat a köteteket veszi számba, amelyeket a mai budapesti Egyetemi Könyvtárban őriznek, s amelyek a mai budapesti tudományegyetem elődintézményében, a *nagyszombati egyetem könyvtárában annak alapításakor, 1635-ben már megtalálhatók voltak.*

A jezsuiták az esztergomi érsek ekkori székhelyén, *Nagyszombatban* először 1561-ben telepedtek le, de 1567-ben eltávoztak. Később, 1586-ban a nyugat-felvidéki Turóc megyei Znióvárálján szervezték meg rendházukat, majd 1598-tól kollégiumuk működött *Vágsellyén*. Ezt Pázmány érsek 1616-ban betelepítette Nagyszombatba, ahol rövidesen a királyi Magyarország legjelentősebb katolikus oktatási intézményévé fejlődött. (a „kollégium” a jezsuita terminológiában a rendház, a templom, valamint a gimnázium-akadémiai tagozategyüttes intézményét jelentette.) Mindhárom helyen könyvtár is létesült, illetőleg a turóci és a sellyei könyvállomány lett az 1616-ban működését kezdő *nagyszombati kollégium könyvtárának magja*, amely azután folyamatosan gyarapodott 1635-ig, az egyetemi oktatás megindulásáig.

A szerző ezért három csoportra osztotta az egyetemalapítás időpontját – 1635 – Nagyszombatban levő, ma Budapesten fellelhető köteteket. Az „*Antiquissima Turociensis*” csoportjába 45 kötet került, az „*Antiquissima Selliensis*” közé is 45 könyv tartozott, míg az „*Antiquissima Tyrnaviensis*”-be 159 kötetet lehetett besorolni. Összesen 249 tétel; köztük számos kolligátum is van. Ma, napjainkban tehát ennyit tudunk közülük kézbevenni.

A turóci anyagban 1586–1589 közötti beszerzésű volt 30 kötet; 1590–1598 között pedig 15 új kötetet helyeztek könyvespolcukra a turóci jezsuiták.

Sellyén egy kötetet szereztek be 1599-ben, majd 14-et 1600-ban, a következő évtizedben pedig 30-at.

Ezekből létesült a nagyszombati kollégium könyvtárának induló állománya, amely azután minden évben jónéhány új művel gyarapodott: 1630-ig 63 kötetel, 1630–1635 között pedig 96 kötet volt a növekmény.

A szerző a korabeli katalógusok, illetve a possessor-bejegyzések alapján – korábbi kutatások eredményeit is felhasználva – pontosan leírja az egyes köteteket, összes szükséges és fontos adataikat gondosan regisztrálva.

Ami a kötetek témáit illeti: egyik nagy részüket a gimnáziumi-akadémiai oktatáshoz szükséges művek alkották. Grammatikai, retorikai, stilisztikai kötetek, a latin és görög klasszikus szerzők művei, filozófiai, etikai és teológiai könyvek, szentírás-kommentárok. De matematikai, csillagászati és más természettudományi könyvek, valamint történelmi és jogtudományi kötetek is szép számmal találhatók köztük. Népszerű középkori szerzők műveinek új, nyomtatott kiadásai éppen új szerepelnek, mint itáliai és más országbeli humanista szerzők kötetei, számos ősnymtatvány az 1400-as, 1500-as évekből.

1597-ből ismerjük az *első könyvtáros-prefektust*, a túróci időszakból. Az 1635 előtti nagyszombati kollégiumi korszakban „az iskola egy-két éves késéssel szerezte be a – valamennyi európai jezsuita könyvtárban megtalálható – legfontosabb műveket” – állapította meg a szerző. Az európai könyvkereskedelmi hálózathoz való könyvvétel mellett sok kötet hagyatékból, illetőleg ajándékképpen került mindhárom könyvtár szekrényeibe.

A könyvek *nyelve* természetesen latin és görög. Kivéve két szerző három magyar nyelvű kötetét, ezek a nagyszombati korszakban kerültek beszerzésre. Az egyik Pázmánynak Alvinci Péter ellen „Az igazságnak győzedelme” címmel írt vitairata, amely 1614-ben nyomtattak Pozsonyban; a másik szintén az érsek műve: „Keresztényi felelet a megdicsőült szentek tiszteletéről” (Grác 1607). Ugyancsak protestánsok elleni irat Balásfy Tamás pécsi püspök műve, a „Csepregi iskola”, ez 1616-ban jelent meg Pozsonyban.

Természetesen igen sok a jezsuita szerző, de más érdekes személyiségek is találhatók a könyvrők között.

1622 körül szerezték be *Janus Pannonius* addig fellelt összes verseinek híres, *Zsámboky János* által 1569-ben Bécsben kiadott gyűjteményét. „Eredeti hártakötés. Egy korabeli jegyzetdarab könyvjelzőként. Több pajzán Janus-epigrammát cenzúráztak áthúzással, illetve betintázással” – regisztrálta Farkas Gábor Farkas.

Szembeötlő a *távoli tájakról, az új földrajzi felfedezésekről* szóló művek jelenléte. Egy kolligátumban találhatók Bázelen 1532-ben és 1533-ban kiadott tanulmányok: „Novus orbis regionum ac insularum veteribus incognitarum”, „De rebus oceanicis et orbe novo”, „Legationis Babylonicae libri tres”, „De prima insularum in mari Indico sitarum, lustratione” (ez *Kolumbus Kristóf* munkája), „De legatione regis Aethiopae ad Clementem pontificem VII.”, „De origine Turcarum”, „De origine Maomethis”. Ezt a kolligátumot 1615-ben vette meg a nagyszombati kollégium.

1600-ban került a sellyei könyvtárba a Lyonban 1594-ben megjelent kötet, Giovanni Pierio Valeriano műve: „Hieroglyphica seu de sacris Aegyptiorum aliarumque gentium literis commentarii”.

Kepler híres munkája 1609-ben jelent meg Prágában, nemsokára már Nagyszombatban is saját példányukat olvashatják a jezsuiták: „Astronomia nove, seu physica coelestis tradita commentariis de motibus stellae Maris.” Egy régi pápaellenes híresztelés új cáfolata 1614-ből Nicolaus Serarius jezsuita tollából: „Error popularis seu fabula Ioannae, quae Pontificis Romani sedem occupasse falso credita est”. 1632 előtt már a nagyszombati könyvtárban volt, akárcsak a következő angol szerző, William Rainolds furca című kötete: „Calvinoturcismus, id est Calvinisticae perfidiae, cum Mahumetana collatio, et dilucida utriusque sectae confutatio”. Ez 1603-ban Kölnben jelent meg.

I. Miksa császárhoz intézett beszédek tartalmaz három uralkodó 1515-i bécsi konferenciáján az az 1516-ban kiadott bécsi kötet („Orationes Viennae ad Maximilianum

habitae...”), amelyhez Farkas Gábor Farkas ezt fűzte hozzá: „Szövegáláhúzások, tartalmi kiemelések, margináliák végig. 17. század elejéről magyar bejegyzés: „Sokat akar a szarka, de nem bírja a farka”.

Végül még két magyar szerzőről. *Temesvári Pelbárt* hatalmas európai sikerű *Pomerium*-ának 1501-ben Hagenau-ban kinyomtatott kötetét 1590–1598 között szerezték be a túróci rendházban. Farkas Gábor Farkas szerint ezt 1644-ben még mindig ugyanott, Túrócon őrizték. Akkor viszont az egyetem 1635-i megnyitásakor nem volt Nagyszombatban.

Thuróczy János ugyancsak híres „*Chronia Hungarorum*”-át (Brno 1488.) 1590-ben ajándékozták a túróci könyvtárnak. Farkas Gábor Farkas jegyzete: „Szövegben aláhúzások, margináliák, tartalmi kiemelések végig a könyvön. A kötet végén történeti tárgyú és magán feljegyzések. Mátyás király képéhez megjegyzés: „*Oh Mathia, ha te mosthan élnél, gondunkról gondolnál*” ...

Farkas Gábor Farkas katalógusának – amely igen alapos, szakszerű munka, nagy nyeresége a könyvtártörténeti szakirodalomnak – utolsó tétele nem nyomtatott könyv, hanem egy kéziratos kötet: *Pázmány fizika-jegyzete*, amelynek anyagát 1598-ban és 1599-ben adta elő a gráci egyetemen. Ezt ő maga 1635-ben a nagyszombati egyetem könyvtárának ajándékozta, s ez lett a kollégiumból egyetemmé emelkedett intézmény könyvtárának tulajdonképpen legelső tétele. A korabeli könyvtáros ezt jegyezte a kötet első levelének rektójára:

„Hic tractatus philosophicus in libros Physicos Aristotelis et alios, ab ipso fundatore academiae, qui Graecii eos composuit et dictavit, collegio Tyrnaviensi donatus est. Anno 1635. *Vivat memoria cardinalis Pázmány!*”

Mészáros István

NÓGRÁD MEGYEI LELKÉSZEK ÉS TANÍTÓK DÍJLEVELEI. 1784–1804.

Nógrád Megyei Levéltár. Salgótarján 2002.

(Adatok, források és tanulmányok a Nógrád Megyei Levéltárból 38.) 225 oldal.

A Nógrád Megyei Levéltárban őrizne egy szlovák nyelvű díjlevélgyűjteményt. Ezek az iratok az 1784–1804 közötti két évtizedben készültek, s *bennük rögzítették egy-egy Nógrád megyei szlovák anyanyelvű anyaegyház és filiáik evangélikus papjainak, illetve tanítóinak jövedelmeit*. A „díjlevél” mint okirat-műfaj a 20. század közepe előtti évszázadokban az egész országban szokásban volt mindhárom keresztény egyházban. Itt a nógrádi evangélikusok a díjlevelet „hívány”-nak nevezték. E gyűjteményben 41 hívány található, valószínűleg az utolsó elkészülte után, 1804 táján kötötték egybe őket.

Hitelesítésül mindegyik településen a díjlevelet aláírta az anyaegyház lelkésze, néhol más egyházi vezető is; valamint a helyi egyházi-világi közösség „civil” vezetői és képviselői: a bíró, a törvénybíró, a kisbíró, a gondnok s mások, valamint az egyházfi. Nevük mellett mindenütt kereszt található: nem tudtak írni.

A kiadvány az eredetileg szlovák nyelvű díjleveleket magyarul közli, *Révész László* evangélikus lelkész fordításában.

Mindegyik díjlevél első és legfontosabb része pontos részletességgel meghatározza, hogy hol található a papot és a tanítót megillető földek, telkek, kertek, szántóföldek, rétek;

mindenütt leírták a kenderföldek és a káposztáskertek helyét; sokhelyütt volt gyümölcsöskert, kukoricás vagy krumpliföld, néhol mákültetvény.

Azután felsorolják, hogy az egyházközség tagjai milyen személyes gabonajárandóságot, mennyi baromfit, tűzifát, mennyi pénzt tartoznak évente adni a papnak és a tanítónak. Sok településen volt sörfőzde: ebből is járt nekik bizonyos előírt mennyiség; borvidéken természetesen bort kellett adniuk.

Pontosan meghatározott volt a stóladíj, vagyis a keresztelekor, házasságkötéskor és a temetések alkalmával adandó természetbeniek mennyisége, illetve pénzbeliek összege.

Érdekesek – és számos néprajzi-népszokásbeli vonatkozást tartalmaznak – az egyes kiemelkedő ünnepnapokon tartott különféle gyűjtések a lakosság körében a pap és a tanító számára.

Karácsonykor, húsvétkor és pünkösdkor mindenütt volt *offertórium* azaz pénzgyűjtés a templomban; ennek kétharmada a lelkészé, egyharmada a tanítóé lett.

Régi nyugat- és közép-európai szokás volt a középkorban, hogy a tanító iskolásgyerekeivel egyes jeles napokon végigjárta a portákat, énekeltek, jókívánságokat mondtak s begyűjtötték az adományokat. Kivétel nélkül mindegyik nógrádi gyülekezetben élt 1784–1804 között a *balázsjárás* és a *gergelyjárás* szokása: az iskolások énekükkel keresték fel e napokon a falu lakosait, a gyűjtött élelmiszer a tanítóé lett.

Egy másik, mindenütt honos ősi középkori szokás volt a *kantáció*, de a 18–19. század fordulóján már iskolásgyerekek nélkül: vagy a tanító, vagy az egyházi látogatta meg a családokat karácsony, húsvét és pünkösd táján, számos helyen Márton-napkor is. A gyűjtött pénz és élelem a lelkészé lett.

A harmadik szokás a *koledálás* volt, ez a legtöbb faluban Vízkeresztkor és Úrnapján tartották. Eredetileg a pap saját maga látogatta végig híveit e napokon, akkorra azonban már csak az egyházi ment el az adományokért és osztotta szét $2/3$ – $1/3$ arányban a pap és a tanító között.

Néhány idézet: „a tanító Gergely-napkor tojás- és Balázs-napkor szalonna-adományban részesült” (28.old.), „Két koleda Háromkirálykor és Úrnapján, amelyekből két rész a tisztelendő úré. Az első pénzt, sajtot és tojást, tyúkot eredményez; a második pénzt, kolbászt, zabot és a lányoktól cérnát eredményez” (62).

Egyes helyeken Mindenszentekkor, Simon-Juda napján is volt *offertórium*, Péter-Pálkor pedig koleda. Az egyik helyen „a Háromkirályok alkalmával tartott koleda helyett a falu egy aranyat ad” (137). Egy másik variáció: „Egy koleda van Újévkor, amely pénzt, zabot és kolbászt eredménye, ennek egyharmad része a rektoré. A sajt-koleda mind a tisztelendő úré. Jakab napja körül tartják, amikor is minden szállásról egy gomoly-sajtot adnak. Ez a sajtmennyiség aszerint szokott kicsi vagy nagy lenni, mennyi a szálláson levő juhok száma” (115).

Feltűnő, hogy nagy hangsúllyal emelik ki, ha a pap vagy tanító kertjében „*oltott*” vagyis *nemesített gyümölcsfák* találhatók. Kedves kép egy lelkész környezetéből: háza mellett „oltott fákkal beültetett gyümölcsös kert, mellette zöldséges kert, az ablakok alatt virágos kertecske” (130). Egy tanító házatájáról: „Ehhez a kerthez 7 darab oltott körtefa is tartozik, úgynevezett királykörték és árpával érők” (23). Egy további pillanatkép: „Kert azaz az úgynevezett méhes a báránkarámnál, amelyben gyönyörű gyümölcsfák találhatók” (63). Egy lelkész tulajdona: „a felső kertben van a méhes és a szilvás. Hely van még ott tökültetésre” (81). A szilvaskertet sok helyütt emlegetik, alighanem a pálinkafőzés miatt is.

Csupán egy-egy faluban említik az adandó járandóságok között a borsót és a pohánka-kását (144), illetve a borsót és a lencsét (122).

Egy tipikus *lelkész-lak* 1800-ban: „Kőből újonnan épült, kivéve a boltíves részt. A régi bolthajtásban van egy szoba, éléskamra, alatta pince. Az új részben van a cselédszoba, utána konyha és végül középen a lelkész számára egy kisebb és egy nagyobb szoba” (25).

S egy tipikus *tanítóház és udvara* 1804-ben: „Szoba kamrácskával, terem a tanulóknak szintén hozzácsatolt kamrácskával, istálló, két pajta és pálindafőzde, zöldségeskert a hozzácsatolt szilvással” (133).

Akkoriban iskolakötelezettség nem lévén, az *iskolás tanulók száma* a pap és a tanító agitációjának, valamint a szülők hozzájárulásának függvénye volt. *Mindegyik iskolabajáró tanuló után a szülők előírt járandóságot adtak a tanítónak*. Például: „Akik egész éven keresztül fognak iskolába járni, 1 forintot, akik csak télen, 10 garast fizetnek. Úgyszintén kötelesek adni minden évben egy kakast, nagy ünnepekre egy kalácsot, azután böjtben 1-1 tojást szombatonként, télen át pedig minden tanulófiú és lány délutánonként az iskola fűtésére tűzifát hoz” (34).

Variációk e témára: „Gyermekek tanításáért: a) akik a betűket tanulják megismereni, 12 garas, b) akik kívülről tanulnak, írni, számolni tanulnak, s közben az eredmény is fontos, akkor 17 garas” (70); „Tanításért minden tanulótlól egy máriást és egy kakast kap” (80); „Mindkét nembeli gyerekek tanításáért akár olvasnak, akár abécét tanulnak: 1 arany” (121); „Gyermekek tanításáért: első évesekért öt garas, második évesekért és így tovább, tíz garas, ezen felül egy fuvar tűzifa mindegyiktől és Gál-napra kakas” (134); „Gyerekek tanításáért az első évben 8 garast, a másodikban 12-öt, a harmadik és a következő években 3 máriást fizetnek és még egy-egy szekér tűzifát adnak. Gál napkor minden egyes tanulótlól egy kis kakas vagy egy garast kap. Télen át forgácsköteget, tavasszal pedig tojást hoznak minden szombaton az iskolába” (216).

Régi középkori szokás volt, hogy az iskolások *Szent Gál napján egy kakast adtak a tanítónak* (Gál = latinul Gallus, magyarul kakast jelent). Ezt tették a nógrádi evangélikusok is a 18–19. század fordulóján. De az újabb szokást is követték: nagyböjtben minden szombaton egy-egy tojást kellett vinni a tanítónak.

A lónyabányai tanítónak olyan tanítványai is voltak, aki *gimnáziumba* készültek. Nekik a latin nyelvtan elemeit oktatta a tanító: „Az úgynevezett grammatista diákoktól egy forint, donatistáktól nyolcs garas jár. Azoktól, akik olvasnak, szótagnak, a betűkkel ismerkednek, hat garas jár, amit Mindenszentek napjára haladéktalanul mindenkinek le kell tenni. Évente mindegyiktől egy fuvar tűzifa is jár” (99). „Gyermekektől, akik az olvasókönyvet tanulják, 8 garas jár; másoktól pedig, akik a katekizmust, evangéliumot tanulják, vagy donatizstáktól 3 máriást kap. Ezenkívül egy kakas, egy fuvar tűzifát, karácsony és húsvét ünnepére minden tanulótlól egy turák jár, Gergelykor is” (179).

Jól megfigyelhető, hogy számos *katolikus hagyomány élt még ekkor az evangélikusok körében*. Például náluk is ünnep volt az *Úrnapja*, amikor a katolikusok az Oltáriszentséget ünneplik; *megemlékeztek egyes szentekről*. Például Nagylám faluban: „A tanító az élelmet illetően némi borsót és lencsét kap a Szent Imre napi koledából. Szent Imre napon és az ő emlékére tartják a templomszentelés emlékűnnepet. A lelkész ezen a napon mondott ígéhirdetéséért 1 kila (=65 liter) búzát kap a malomból” (122). „Négy offertórium a nagy ünnepek és Imre-nap alkalmával” (183).

De ami a legfeltűnőbb: mindegyik anyaegyházban és filiában szerepel a *gyónás*: „Gyónási offertóriumból öt rész a lelkészé, a hatodik a rektoré. Beteg gyóntatásáért ki mit ad,

általában azonban két garast szoktak adni. Azok után, akiket első gyónás alkalmával tanítanak, semmit sem adnak, kivéve azt, amit a szülők szívességből adnak” (49).

Igazat kell adni a „Bevezető” írójának: „A kézirat Nógrád megye jelentős egyház-, gazdaság- és iskolatörténeti forrása. Értékes forrása lehet továbbá több más társadalomtudomány (néprajz, nyelvészet, pecséttan, helytörténet és etnikumkutatás, földrajz stb.) számára.”

Mészáros István

GYÜRKI LÁSZLÓ

DR. BATTHYÁNY LÁSZLÓ ÉS KÖRMEND

Körmend város Önkormányzata kiadása, Körmend, 2003. 80 oldal.

A gyönyörű kiállítású reprezentatív album Boldog Batthyány László és Körmend város kapcsolatait mutatja be jól kiválogatott képekben s a hozzájuk fűzött rövid szövegekkel. Ez utóbbiak főként a hercegorvos különféle írásaiból, Blanka lánya naplójából, más iratokból, újságokból valók, illetőleg a kötet szerkesztőjének magyarázataiból.

Megismerteti a kötet a Batthyány-ak múltját, a hercegorvos életének korábbi szakaszait. 1902-ben nyitotta meg magánkórházát Köpcsényben. Trianon után népes családjával – feleségével és 11 gyermekével – Körmendre költözött, 50 éves volt ekkor. Itt bontakozott ki teljes mélységében szemorvosi munkássága. A képek és szövegek segítségével bepillantunk családjá életében, a szegények gyógyítása terén végzett tevékenységébe. Megható dokumentumok nyomán szembesülünk mély hitével, apostoli buzgóságával, mélységes Isten- és emberszeretetével. Elgondolkodtató érzés orvosi rendelői tábláját, írott receptjeit, műszereinek, betegnaplójának képét szemlélni. S a családi képeket, középen a szentéletű apa...

Temetési szertartása 1931. január 26-án volt Körmenden, majd a németújvári családi sírboltban lelt nyugalomra. Mint szent ember élt tovább sokak emlékezetében. Ezért 1988 májusában németújvári sírját áthelyezték: a kriptából felhozták a templomtérbe.

A kötetben bemutatásra kerülnek a szentéletű orvos tiszteletének különféle megnyilvánulásai: festmények, szobrok, domborművek, üvegablakok, zeneművek, utca- és intézményelnevezések, valamint körmendi emléktemplomának 1997–1999 közötti építéstörténete.

Végül szentszéki iratok címlapjait láthatjuk: az illetékes vatikáni kongregáció 1992. július 11-i dekrétumát, amely szerint hősi fokon gyakorolta az erényeket; a 2002. július 5-i határozatát, eszerint közbenjárására csodás gyógyulás történt; végül 2002. november 15-én tették közzé a boldoggá avatás helyét és időpontját: Róma, 2003. március 23.

A kitűnően szerkesztett kötetből nem csupán egy szentéletű *magyar világi férfi* élet-története ismerhető meg, de mély lelki élményt is szerez. Képei és szövegei elgondolkodásra, meditációra készítetik a bennük elmélyedő olvasót: nemcsak a régmúltban, de a 20. században is voltak szentek, példát mutató, követésre ösztönző, Krisztust szívvel-lélekkel, szóban és tettekben követő, embertársaink iránti szeretetben előttünk járó *modern* emberek. Azaz *szentek*.

Mészáros István

GÖRÖG ELENIKA OSKOLÁK

Budapest 2004. (Diaszpóra Kutatási Füzetek 2.) 29 oldal.

A tanulmány szerzője azokat a 18–19. századi *hazai ortodox (görög keleti) iskolák* történetét foglalja össze, amelyeket a betelepült görög kereskedők gyermekei számára létesítettek és tartottak fenn.

Az első adat: *Tokaj*, 1748, majd *Kecskemét*, *Miskolc* és *Győr* következett; azután *Komárom* és *Eger*. Az utóbbi két helyen együtt volt a görög és a szerb ortodox iskola. Tokajban a görög közösség 1786-ban házat vett parókia és iskola céljaira. 1848-ig működött itt a görög iskola. Ez az épület ma is megvan: pedagógus szolgálati lakások vannak benne.

Az egri görög-szerb iskoláról is számos adat található. Az egyik görög kereskedő 1805-ben magyar nyelvű, de görög betűkkel aláírt végrendeletében a „Görög Elenika Oskola” javára 200 forintos alapítványt létesített (Elenika = Hellenika). A görög iskola 1868-ban, a szerb iskola 1890 táján szűnt meg.

Részletes ismertetést kapunk a miskolci görög ortodox iskoláról. 1803-ban építeték. Az egyemeletes épületben ma lelkészlakás, valamint a Magyar Ortodox Egyházi Múzeum található. A 19. század közepéig működött itt az iskola.

A *budai Tabánban* 1779-től volt néhány éven át görög-szerb iskola, *Pesten* 1783-tól. A pesti Dunaparton ma is álló ortodox templom mögött állt a Galamb utcában a „görög-vlach” iskola, amely 1796-ban nyílt meg. Itt tehát a román ortodox közösséggel együtt szervezték meg az iskolát. A görög „tagozat” 1833-ig, a román 1888-ig létezett.

A *gyöngyösi görög iskola* 1834-ig, a *kecskeméti* 1882-ig állt fenn. A győri iskola számára 1801-ben magyar nyelvű hittankönyv jelent meg nyomtatásban: „*Kis Kátekizmus, avagy rövidre vett igazhitű vallástétele a Napkeleti Görög Anyaszentegyháznak*”. Tehát már nem görögül, hanem magyarul magyarázták az ortodox vallási alapismereteket.

Számos hazai görög iskolában Makedóniából, Tesszáliából származó pedagógus tanított, görög olvasást és írást, valamint valamelyes közismereti anyagot. 1812–1919 között a pesti görög iskolában házitánítókat is képeztek görög családok számára. A fiúk általában apjuk kereskedő-foglalkozását folytatták. 1812-ben Kecskeméten 28 görög kereskedő volt, mellettük 6 inas és 14 legény dolgozott. De azért néhányan gimnáziumba kerültek, másféle hivatásokra készülve.

Értékes tanulmány Sasvári László munkája, amely a szakirodalom alapján jól összefoglalja az adatokat. Újabb levéltári kutatások alighanem tovább árnyalhatják a képet.

Végül három megjegyzés

A hazai görög ortodox iskolák tanulói a 19. század második felében elfogytak: az egykori görögök akkorra – másfél évszázad alatt – magyarrá váltak. Nem megmagyarosodtak, nem megmagyarították őket, hanem *magyarrá váltak*, természetes folyamatként.

Sokat köszönhetek Magyarországnak e másfél évszázaddal korábban betelepült görög kereskedők: itt biztos egzisztenciát teremthettek maguknak, meggazdagodtak, családjaik kiterelbényesedtek, jól érezték itt magukat, gyökeret vertek a magyarság körében, amely befogadta őket, szabad teret adott nekik az érvényesüléshez. *Utódaik azonban a 19. század végén már magyarok voltak, nem görögök.*

A szerző tanulmánya legelején közli az öt évvel ezelőtti, *2001-i magyarországi népszámlálás* adatait arról, hogy hazánk lakosságából akkor hányan tartoztak a görög nemzetiséghez, hányan kötődtek görög hagyományokhoz, hányan görög anyanyelvűek, hányan használják a görög nyelvet. Azt azonban nem fűzte hozzá szerzőnk, hogy ők nem a 18. századi görög kereskedők utódai, leszármazottai, hanem az *1940-es évek végén zajlott görögországi polgárháború befejezése után telepítették őket hazánkba*, tehát csupán fél évszázad óta élnek velünk, őket is befogadtuk.

Végül egy szerkesztési probléma: A tanulmány ezzel az alcímmel kezdődik: Bevezetés. De ezután nincs egyetlen alfejezetcím sem, a szöveg mindvégig folyamatos, megszakítatlan, alcím nélkül.

Mészáros István

MIKLÓS PÉTER

VÁROS, EGYHÁZ, TÁRSADALOM. TANULMÁNYOK A SZEGEDI KATOLICIZMUS TÖRTÉNETÉRŐL

Szeged, Bába Kiadó, 2004. 312 p.

Miklós Péter 1980-ban született Szegeden. A Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán 2004-ben szerzett történelem szakos diplomát, előtte a Szegedi Hittudományi Főiskolán hitoktatói oklevelet. Az ezredfordulón több tudományos diákköri dolgozatával – *„Az újszenthiváni római katolikus egyházközség története”* illetve az *„Ivánkovits János rozsnói püspök szegedi évei”* című tanulmánnyal – hívta fel magára a szakmai közvélemény figyelmét. *„Balogh István államtitkár szegedi lelkesi évei”* címmel írott egyetemi szakdolgozata – átdolgozott változatban – olvasható ebben a kötetben. 2004 szeptembere óta a Szegedi Tudományegyetem Történeti Doktori Iskolájának hallgatója. A készülő a doktori értekezésében is ezt a témát viszi tovább.

Az Aetas, Szegedi Műhely, Szeged, Belvedere Meridionale, Magyar Egyháztörténeti Vázlatok, Egyháztörténeti Szemle és a Móra Ferenc Múzeum Évkönyve című folyóiratokban rendszeresen közöl tanulmányokat, forrásközléseket, könyvismertetéseket

A kötetbéli írásokat a szerző négy részre osztotta. *Emlékek* címmel olyan közéleti, társadalmi eseményeket és közigazgatási intézkedéseket gyűjtött össze, amelyek szorosan kapcsolódnak a katolikus egyház lekipásztori, oktatási és hitelesítő tevékenységéhez. *A Szabadságharc* című egységben a szegedi katolikus plébániák 1848/49-es történetének egyes mozzanatait igyekszik vázolni, a helyben fellelhető források alapján. *A Portrék* kiemelkedő (szegedi születésű, vagy a városban tevékenykedő) egyházi személyek életrajzai, amelyekben legfontosabb szempont a Szegedhez fűződő kapcsolat föltárása. A kötet utolsó egységében – *Könyvekről* – könyvismertetéseit, kritikáit adja közre.

Az itt közölt írások korszak, terjedelem, műfaj és célközönség tekintetében eltérőek. A szerző szándékai szerint abban alkotnak egységet, hogy gazdagítják a szegedi katolicizmusról alkotott képünket.

Az előző bekezdésben említettekhez kapcsolódik néhány kritikai észrevételünk. Kicsit olyan érzése támadhat a szakmabeli olvasónak, mintha egy hirtelen adódott megje-

lentesítési lehetőség bizonyos mértékig háttérbe szorította volna a szakmai szelekciós szempontokat, a válogatás több szempontból is egyenetlen. Tudományos mércével mérve igen alapos tanulmányok – gondolunk itt, több más mellett, a Balogh páter szegedi működését tárgyaló részre – mellett megjelentek inkább ismeretterjesztő jellegű szövegek is. Ezt maga az író is jelzi, de talán szerencsésebb lett volna ez utóbbiakat külön kötetben megjelentetni, ez ugyanis a vaskos kötet szakmai súlyát nem, csak terjedelmét csökkentette volna. Mentségéül szolgál, a szerzői reflexión túl, hogy a mai tudományos könyvkiadás kevés lehetőséget ad fiatal kutatók könyveinek megjelentetésére, így érthető, hogy a ritka alkalmakat megragadva, a szerző minél több írását szeretné a szélesebb közönség elé tárni.

Erre a kissé kapkodó jellegű szerkesztésre mutat, hogy nem történt meg a kiadás előtti szerzői egységesítés, azaz – mint ahogy ezt maga is jelzi az utószóban – a könyvben bizonyos adatok, eseménysorok többször is olvashatók és a jegyzetelési mód sem egységes. E két mozzanat is némiképp zavarólag hathat, ami az előbb említett benyomást erősíti a recenzálóban: talán a kevesebb itt közölt írás több szakmai súlyt jelenthetett volna.

E kötet, a jelzett szerkesztésbeli bizonytalanságok mellett is, vitathatatlanul hozzájárul Szeged és a szegedi táj katolikus egyháztörténetének alaposabb megismeréséhez.

Végül érdemes megemlítenünk, hogy Miklós Péternek a recenzált kötet kiadása óta megjelent hézagpótló forráskiadványa – *„A jelen kor vészes napjaiban.” Dokumentumok a csanádi püspökség 1848/49-es történetéhez.* (Szeged, Szeged-Csanádi Püspöki Levéltár, 2006. 112 p.) – üdvös módon az említett kútfőközpontú szakmai szemlélet további erősítése felé mutat a szerző pályáján.

Sarnyai Csaba Máté

MÁRTON ÁRON

HÁZASSÁG, CSALÁD

Mentor Kiadó – Marosvásárhely, 2005, 196 p.

2005 szeptemberére, Erdély nagy püspöke halálának huszonötödik évfordulójára látott napvilágot ez a közel kétszáz oldalas szöveggyűjtemény. Márton Áron kéziratban maradt beszédeinek, kevésbé ismert írásainak – tematika szerint rendezett – közreadásával új sorozatot indít útjára a marosvásárhelyi Mentor Kiadó.

Marton József történészprofesszor, a sorozat szerkesztője és e kiadvány anyagának összeállítója, hosszú évek óta elhivatottan kutatja Márton Áron szellemi hagyatékát. Jelen kötet előszavának első részében a következőképpen vall a nagy püspökről: „Az erdélyi magyarság elé – úgy vélem – egyetlen embert állíthatnánk példaképül: Márton Áront. Szerintem ő az egyetlen, aki méltó lenne a »lámpás« szerepére.” Ezt követően egészen röviden méltatja a (fő)pap népnevelő tevékenységét – ilyenfajta szolgálatát a különféle rendezvényeken elmondott beszédeivel és a különböző folyóiratokban (első sorban az – 1939 áprilisáig – általa is szerkesztett *Erdélyi Iskolában*) megjelentetett írásaival végezte leginkább. „Fiatal papként nem is annyira vasárnapi és ünnepnap szentbeszédeivel tűnt fel Erdély-szerte, hanem lelkigyakorlatos és konferencia-beszédeivel.

Előadássorozatai, melyek oly sok lelket vezettek Istenhez, nagyjából csak kéziratban maradtak fenn. Egykori hallgatói ma is úgy emlékeznek azokra, mint lélekmelegítő élményekre. [...] Ezek a beszédek az élet nagy kérdéseiről szólnak. Mivel ilyenkor nem kellett szigorúan a szertartások (bérmálás, templomszentelés) előírásos kívánalmaihoz kötődnie, szabadabb áradást engedhetett gondolatainak. Ezért ezek az előadások, beszédek átfogóbb képet nyújtanak Márton Áron egyéniségéről és életszemléletéről” – fogalmaz Marton József.

Márton Áront már fiatal korától foglalkoztatták társadalmának problémái, s vallotta, hogy a legtöbb baj gyökerét az alapsejtnek számító családban kell keresni. „A korunkat gyötrő és ezer helyen felfakadó betegség legsúlyosabb tünete a házasság válsága” – hangoztatta és beszédeiben, írásaiban ezért tért vissza gyakorta a házasság, a családi élet tárgyalásához. Ilyen jellegű szövegeit mindig mély teológiai alapokról indította és bátor hangon érvelt a korabeli egyházi tanítás mellett. „Vissza kell térni a régi alapra, a házasság keresztény intézményéhez és pedig azokkal a kötöttségekkel, melyeket a katolikus egyház hirdet” – mondta. A házasság teológiáját mindig a Szentírásból vezette le, a helyes keresztény életszemlélet kialakítását pedig a hitvédelem tételeivel kívánta elérni. „Az Úr Jézus tanítása a házasság kérdésében rendkívül határozott, világos, félre nem érthető. Az Egyház ezt a tanítást vette át isteni alapítójától, s isteni küldetéséhez híven következetesen védelmezi a házasság isteni törvényeit minden ellenséges indulattal és követelőzéssel szemben, nem egyszer tulajdon létének a kockáztatásával is. Amikor elindult a történelem útján, olyan világba lépett, mely valóságos gúnyt űzött a házasságból, s az Egyház ebben az erkölcsi fertőben is diadalra vitte a keresztény házassági eszményt” – vallotta Márton Áron.

A *Házasság, család* című kötet két háromrészes, még a Márton Áron püspökké való felszentelése előtti időből származó előadásanyagot hoz (A *keresztény házasságról* – 1. A házasság isteni elgondolása; 2. A házasság alapjellege; 3. A házasság értelme és célja – és Háromrészes előadás 1937-ből – 1. A házasság és a család; 2. Apák és fiúk; 3. Egyház és nép), két 1935-ös keltezésű, rövidebb előadást, néhány – pár hónapos kolozsvári plébánossága idejéről, majd már püspök-korából való – esküvői, illetve más alkalmakkor elmondott rövidebb beszédet, egy, a Katolikus Akció *Apostol* című folyóiratában publikált írást (*MI – CHA – ÉL*) és egy, a Márton Áronról eddig megjelentetett kötetekben még nem közölt, ide kapcsolódó tematikájú 1948-as körlevelet, *Családunk följánlása Mária szeplőtelen szívének* címmel. A függelék az *Erdélyi Tudósító* című katolikus társadalmi folyóiratban *Apák és fiúk* címmel megjelent (1932) írást tartalmazza, ez címben egyezik az 1937-es előadássorozat egyik beszédével, ám tartalmában eltér attól.

Marton József valamennyi szöveget részletes eligazítással, kommentárral vezet fel, melyekben elhangzásuk/megjelenésük körülményeiről, az eredeti kéziratok lelőhelyeiről informál. Az írásokat gazdag lábjegyzetanyag kíséri, ezekben a Márton Áron által áthúzott, zárójelbe tett vagy utólag beszűrt szövegrészek is fel vannak tüntetve, és itt találjuk a latin szavak, mondatrészek megfelelő magyar fordítását is.

A *Házasság, család* című kötet szerkesztői munkálatait Kuszálík Péter végezte. Az értő alaposággal dolgozó szerkesztő érzékenyen kezelte a szövegeket, s a kötet oldalain következetesen alkalmazta az előző második részében részletekbe menően ismertett rövidítési, szerkesztési megoldásokat. „A lejegyzés folyamán megőriztük Márton Áron stílusát, eredeti szóhasználatát. [...] Csak a legvégső esetben változtattunk meg valamit, elsősorban a mondatok tagolását módosítottuk, egy-egy gondolatjel-pár vagy

szó beiktatásával, azért, hogy a gondolatok gördülékenységet biztosítsuk. Még az alfejezetek számozásánál avatkoztunk be, azért, hogy a kézirat tagolása egységesebb legyen” – jegyzi meg Kuszálík. Kettejük igényességének köszönhetően a lehető leghitelesebb formában, sok háttér-információval megtoldva, élvezetes módon olvashatjuk újra a mindenkori erdélyi ember példaképének és nevelőjének a keresztény házasságról és családról szóló gondolatait.

„Házasság, család, gyermek, apák és fiúk – talán ezek Márton Áron hagyatékának legfontosabb témái. Közvetlen hangú beszédei, világos útbaigazításai ma is érvényesek, ma is érdemes őket elolvasni. Néhány – lelkiismerethez szóló – intelme napjainkban még időszerűbb, mint a harmincas években volt. Ezért (is) kell azokat újraolvasni” – buzdít Marton József.

Ozsváth Judit

METEM-Könyvek

Sorozatszerkesztők:

Várszegi Asztrik OSB és Zombori István

- | | |
|---|--------------------------|
| 1. Szabó Ferenc S. J.: A teológus Pázmány. A grazi „theologia scholastica” Pázmány életművében, Róma, 1990. 365. p. | ára: 399 Ft
elfogyott |
| 2. kiadás Budapest, 1998. 368 p. | ára: 980 Ft |
| 2. Sólymos László Szilveszter – Várszegi Imre Asztrik: Pannonhalmi főapátok. 1. Kreuzs Krizosztom (1856–1885), Kelemen Krizosztom (1929–1950), Budapest, 1990. 370 p. | ára: 280 Ft |
| 3. Udvardy József: A Kalocsai Főszékeskáptalan története a középkorban, Budapest, 1992. 152. p. | ára: 180 Ft |
| 4. Csapodi Csaba: Gróf Zichy Nándor élete és politikája Budapest, 1993. 160. p. | ára: 200 Ft |
| 5. Kelet-Közép-Európa szentje: Adalbert (Vojtech-Wojciech-Béla) Szerkesztette: Somorjai Ádám Budapest, 1994. 206. p. | ára: 300 Ft
elfogyott |
| 6. B. Murádin Katalin: Faragott kőszószekek Erdélyben Budapest-Kolozsvár, 1994. 168. p. | ára: 350 Ft |
| 7. Elmer István: Börtönkereszt Budapest, 1994. 224. p. | ára: 350 Ft |
| 8. Fülöp Éva Mária: A magyarországi bencés kongregáció birtokainak gazdasági szervezete és irányítása (1848–1949) Budapest, 1995. 252. p. | ára: 400 Ft |
| 9. Gerics József: Egyház, állam és gondolkodás Magyarországon a középkorban. Budapest, 1995. 318. p. | ára 550 Ft
elfogyott |
| 10. Reisner Ferenc: A Katolikus Szemle egyháztörténeti anyagának repertórium (1887–1944). Budapest, 1995. 178 p. | ára: 250 Ft |
| 11. Boba Imre: Morávia története új megvilágításban Budapest, 1996. 197 p. | ára: 650 Ft |
| 12. Orbán Gyula József: Friedensbewegung katholischer Priester in Ungarn, 1950–1956. Budapest, 1996. 380 p. | ára: 1500 Ft |
| 13. Rónay Jácint: Napló Budapest–Pannonhalma, 1996. 400 p. | ára: 896 Ft |
| 14. Galcsik Zsolt: Szerzetesrendek feloszlása Nógrád megyében (1950) (Dokumentumgyűjtemény) Budapest, 1996. 316 p. | ára: 650 Ft |

15. **Mező András:** A templomcím a magyar helységnevekben (11–15. század). Budapest, 1996. 314 p. ára: 650 Ft
16. **Sólymos Szilveszter:** Szent Zoerard-András (Szórád) és Benedek remeték élete és kultusza Magyarországon Budapest, 1996. 176 p. + [18] t. ill. ára: 650 Ft
17. **Magyar egyháztörténeti bibliográfia (1980–1990)** Budapest, 1997. 223 p. ára: 450 Ft
18. **Jakó Zsigmond:** Társadalom, egyház, művelődés. Tanulmányok Erdély történelméhez. Budapest, 1997. 479 old. ára: 950 Ft
19. **Dóka Klára:** Egyházi birtokok Magyarországon a 18–19. században. Budapest, 1997. 463 p. ára: 850 Ft
20. **Hermann Egyed Emlékkönyv.** Budapest, 1998. 206 p. ára: 650 Ft
21. **A magyar piarista rendtartomány történeti névtára 1666–1997.** Budapest, 1998. 548 p. ára: 1350 Ft
22. **Kubinyi András:** Főpapok, egyházi intézmények és vallásosság a középkori Magyarországon. Budapest, 1999. 382 p. ára: 1200 Ft
23. **Zakar Péter:** A magyar hadsereg tábori lelkészei 1848–1849-ben Budapest, 1999. 191 p. ára: 800 Ft
24. **Kelemen Miklós:** Unitárius kislexikon. Budapest, 1999. 191 p. ára: 800 Ft
25. **Borovi József:** Az esztergomi érseki egyházmegye felosztása. Budapest, 2000. 218 p. ára: 1200 Ft
26. **Holl Béla:** Laus librorum. Budapest, 2000. 300 p. ára: 1500 Ft
27. **Szabó Lajos:** Utolsó szalmaszál Budapest, 2000. 352 p. ára: 1000 Ft
28. **Mészáros István:** „Állok Istenért, egyházért, hazáért”. Írások Mindszenty bíborosról. Budapest, 2000. 222 p. ára: 1200 Ft
29. **Állam és egyház a polgári átalakulás korában Magyarországon 1848–1918.** Szerkesztette: Sarnyai Csaba Máté. Budapest, 2001. 184 p. ára: 1200 Ft
30. **Kisházi-Kovács László:** A városi kegyuraság Szegeden. 1917–1948. Budapest–Szeged, 2001. 226 p. ára: 1200 Ft
31. **Kund Miklós Regényi:** Die ungarischen Konvente der oberdeutschen Karmelitenprovinz im Mittelalter. Budapest–Heidelberg, 2001. 130 p. ára: 1500 Ft
32. **Orbán Imre:** „Ecce, iam vici mundum!” Antiochiai Szent Margit tisztelete Magyarországon. Budapest, 2001. 233 + 24 p. illusztráció. ára: 1500 Ft

33. **Orbán József Gyula:** Katolikus papok békemozgalma Magyarországon. 1950–1956. Budapest, 2001. 307 p. ára: 1500 Ft
34. **Szilas László SJ:** Alfonso Carrillo jezsuita Erdélyben (1591–1599). Budapest, 2001. 159 p. ára: 1200 Ft
35. **Frenyó Zoltán:** Egy magyar katolikus gondolkodó. Mihelics Vid életműve. Budapest, 2002. 277 p. ára: 1500 Ft
36. **Tempfli Imre:** Sárból és napsugárból. Pakocs Károly püspöki helynök élete és kora 1892–1966. Budapest, 2002. 1157 + 10 p. illusztráció. ára: 4800 Ft
37. **A bécsi Pázmáneum.** Budapest, 2002, ára: puha kötés: 2000 Ft
377 + 29 p. illusztráció. kemény kötés: 2500 Ft
38. **Sarnyai Csaba Máté:** Polgári Állam és katolikus egyház (1848. március–december). A katolikus autonómia-törekvések megjelenése. Budapest, 2002. 179 +5 p. illusztráció. ára: 1200 Ft
39. **Schwarcz Katalin:** „Mert ihon jönnek a Bonyotok és kezében új szoknyák” – Források a klarissza rend magyarországi történetéből. Budapest, 2003. 288 p. ára: 1600 Ft
40. **Mező András:** Patrocíniumok a középkori Magyarországon. Budapest, 2003. 546 p. ára: 1800 Ft
41. **Molnár Antal:** Püspökök, barátok, parasztok. Fejezetek a szegedi ferencesek török kori történetéből. Budapest, 2003. 120 p. ára: 1000 Ft
42. **Csetri Elek–Frivaldszky János, id.:** A köz hasznára – az ég kegyelmével. Fridvaldszky János a jezsuita, tudós és feltaláló. (1730–1784). Budapest, 2003. 160 p. ára: 1300 Ft
43. **Valter Ilona:** Árpád-kori téglatemplomok Nyugat-Dunántúlon Budapest, 2004. 330 p. ára: 3500 Ft
2. kiadás: Budapest, 2005, 330 p.
44. **Molnár Antal:** A katolikus egyház a hódolt Dunántúlon. Budapest, 2003. 213 p. ára: 1500 Ft
45. **Molnár Antal:** Tanulmányok az alföldi katolicizmus török kori történetéhez. Budapest, 2004. 189 p. ára: 1500 Ft
46. **Tóth Sándor Attila:** Rómából a Pannon Árkádiába. Patachich Ádám fiók-Árkádiája: Nagyvárad, Kalocsa. Budapest, 2004. 311 p. ára: 2000 Ft
47. **Leslie László:** Church and State in Hungary (1919–1945). Budapest, 2004. 400 p. ára: puha kötés: 4000 Ft
kemény kötés: 4500 Ft

48. **Holl Béla:** A váci püspöki egyházlátogatási jegyzőkönyvek protestáns vonatkozású bejegyzései a 18. században. Budapest, 2004. 315 p. ára: 1900 Ft
49. **Molnár Antal:** Mezőváros és Katolicizmus. Katolikus egyház az egri püspökség hódoltsági területein a 17. században. Budapest, 2005, 322. p. ára: 2000 Ft
50. **Kijevtől Kalocsaig. Emlékkönyv Boba Imre tiszteletére.** Szerkesztette: Petrovics István. Budapest, 2005. 307 p. ára: 1900 Ft
51. **Kiss Gergely:** Abbatia Regalia – Hierarchia ecclesiastica. A királyi alapítású bencés apátságok a 11–13. században. Budapest, 2006. 227 p. ára: 1600 Ft
52. **Kakucs Lajos:** Santiago De Compostela: Szent Jakab tisztelete Európában és Magyarországon. Budapest, 2006. 328 p. ára: 2800 Ft
53. **Bikfalvi Géza:** Magyar jezsuiták történeti névtára 1853–2003. Budapest, 2007. 279 p. ára: 2000 Ft
54. **Óze Sándor:** A határ és határtalan. Budapest, 2006. 365 p. ára: 2200 Ft
55. **Sümei György:** Szakrális emlékek a Duna–Tisza közéről. Budapest, 2006. 247 p. ára: 2400 Ft
56. **Molnár Antal:** A bátai apátság és népei a török korban. Budapest, 2006. 169 p. ára: 1500 Ft
57. **Kelemen Miklós–Saliga Irén:** Az Unitárius Értesítő (1922–1945) és az Unitárius Élet (1948–2005) mutatója. Budapest, 2006. 369 p. ára: 2500 Ft
58. **Ingrid Graziano–Eördögh István:** Jozef Tiso és a szlovákiai holokauszt. Budapest, 2006. 128 p. ára: 1500 Ft
59. **Kisházi-Kovács László:** A városi kegyuraság Szegeden (a kezdetektől 1850-ig). Budapest, 2006. 316 p. ára: 2000 Ft
60. **Takács József:** Budapesti toronyórák története (1889–1909). Budapest, 2007. 136 p. ára: 1600 Ft
61. **Varga Géza:** A Pannonhalmi Egyházmegye népiskolái a XIX–XX. században. Budapest, 2007. 160 p. ára: 1500 Ft
62. **Historicus Societatis Iesu. Szilas László Emlékkönyv.** Budapest, 2007. 408 p. ára: 3000 Ft
63. **A Pécsi Egyházmegye vonzásában. Ünnepi tanulmányok Timár György tiszteletére.** Budapest, 2007. 348 p. ára: 2200 Ft

ECCLESIA SANCTA

sorozat

Sorozatszerkesztők:

**Várszegi Asztrik, Somorjai Ádám,
Török József, Zombori István**

- | | |
|--|--------------|
| 1. A katolikus egyház Magyarországon. Budapest, 1991. 160 p. | ára: 150 Ft |
| 2. A katolikus egyház a Szovjetunióban. Budapest, 1994. 124 p. | ára: 150 Ft |
| 3. A katolikus egyház Lengyelországban. Budapest, 1994. 441 p. | ára: 280 Ft |
| 4. Az orosz ortodox egyház története. Budapest, 1999. 295 p. | ára: 1200 Ft |
| 5. A katolikus egyház a balti országokban. Budapest, 2000.
344 old. | ára: 1680 Ft |
| 6. A katolikus egyház Írországban. Budapest, 2002. 414 p. | ára: 2500 Ft |
| 7. A katolikus egyház Észak-Európában. Budapest, 2003. 284 p. | ára: 1900 Ft |
| 8. A katolikus egyház Svájcban. Budapest, 2004. 495 p. | ára: 2600 Ft |
| 9. A katolikus egyház Ausztriában. Budapest, 2005. 306 p. | ára: 2200 Ft |

Előkészületben:

**A cseh egyház története
A horvát egyház története
Az örménykatolikusok
A kopt egyház története**

EGYÉB KIADVÁNYOK

- Igazságot szeretettel.** Szerk.: Zombori István. Budapest-Szeged, 1995. 203 + 4 p. ára: 440 Ft
- Gróf Klebelsberg Kunó emlékezete.** Szerk.: Zombori István. Szeged, 1995. 172 + 28 p. ára: 360 Ft
- Magyarország és a Szentszék kapcsolatának 1000 éve.** Szerk.: Zombori István. Budapest, 1996. 337 + 16 p. ára: 1250 Ft
- Pál József:** Ferences harmadik rend Szegeden (1919–1944). Budapest, 1996. 80 p. ára: 300 Ft
- Lapo Lombardi:** La Santa Sede e i cattolici dell'Europa Orientale agli arbori della guerra fredda. Roma-Budapest, 1997. 155 p. ára: 850 Ft
- Mille anni di storia dell'arciabbazia di Pannonhalma.** Roma-Pannonhalma, 1997. 233 p. + [11] t. ill. ára: 1200 Ft
- Rudnay Sándor és kora.** Szlovák cím Esztergom-Nagyszombat, 1998. 188 p. ára: 1000 Ft
2. kiadás. Esztergom-Budapest, 2007. 188 p.
- Felekezetek és identitás Közép-Európában az újkorban** Piliscsaba-Budapest, 1999, 358 p. ára: 1400 Ft
- Lorenz Weinrich:** Hungarici monasterii ordinis Sancti Pauli primi heremitae de urbe Roma. Instrumenta et priorum registra (Bibliotheca Academiae Hungariae in Roma. Fontes 2.) Roma-Budapest, 1999, 416 p. ára: 2000 Ft
- Bálint László:** Lakos Endre. Budapest-Szeged, 2000. 90 p. ára: 400 Ft
- Katolikus múzeumok és kincstárak Magyarországon.** Szerk.: Zombori István. Budapest, 2001. 106 p. ára: 1200 Ft
- Kereszténység, kultúra, közélet.** Szerk.: Žilka Tibor. Budapest-Piliscsaba, 2001. 184 p. ára: 1200 Ft
- Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolata 1920–2000.** Szerk.: Zombori István. Budapest, 2001. 135 + 21 p. ára: 1990 Ft
- Le relazioni diplomatiche tra l'Ungheria e la Santa Sede 1920-2000.** A cura di István Zombori. Budapest, 2001. 146 + 21 p. ára: 2200 Ft
- Sasvári László:** Az ikonosztáz vonzásában. Budapest, 2002. 122 + 6 p. ára: 900 Ft
- István György Tóth:** Litterae missionarium de Hungaria et Transilvania (1572–1717) I. (Bibliotheca Academiae Hungariae in Roma. Fontes 4.) Roma-Budapest, 2002. 756 p. ára: 3000 Ft
- István György Tóth:** Litterae missionarium de Hungaria et Transilvania (1572–1717) II. (Bibliotheca Academiae Hungariae in Roma. Fontes 4.) Roma-Budapest, 2003. 839 p. (757–1596 p.) ára: 3000 Ft

- Cevins, M.-M. de:** L'église dans les villes Hongroises à la fin du Moyen Age (1320-1490).
Budapest-Paris-Szeged, 2003. 419 p.
ára: puha kötés: 4000 Ft
kemény kötés: 4500 Ft
- Krzysztof Szydlowiecki kancellár naplója 1523-ból.** ára: 3800 Ft
Szerk.: Zombori István. Budapest, 2004. 396 p.
- Közép-Európa harca a török ellen a 16. század első felében.** ára: 1800 Ft
Szerk.: Zombori István. Budapest, 2004. 219 p.
- Fight against the Turk in Central-Europe in the First Half of the 16th Century.** Edited by István Zombori. Budapest, 2004. 227 p. ára: 2500 Ft
- A ferences lelkiség hatása az újkori Közép-Európa történetére és kultúrájára. I-II.** Szerk.: Óze Sándor-Medgyesy-Schmikli Norbert. Piliscsaba-Budapest, 2005. 1086 p. ára: 4400 Ft
- István György Tóth:** Litterae missionarium de Hungaria et Transilvania (1572-1717) III. (Bibliotheca Academiae Hungariae in Roma. Fontes 4.) Roma-Budapest, 2005. 800 p. (1597-2396 p.) ára: 3000 Ft
- István György Tóth:** Litterae missionarium de Hungaria et Transilvania (1572-1717) IV. (Bibliotheca Academiae Hungariae in Roma. Fontes 4.) Roma-Budapest, 2005. 665 p. (2397-3061 p.) ára: 3000 Ft
- Bohdan Cywiński:** Tűzpróba. Egyház, társadalom és állam Kelet-Közép-Európában. II. Budapest, 2005. 464 p. ára: 1900 Ft
- Kiss G. – Radó B. – Sashalmi E.:** Abszolutizmus és isteni jogalap (szöv. gyűjt.) Budapest, 2006. 138. p. ára: 1200 Ft
- Szilárdfy Zoltán:** Mária Terézia eucharisztia-kultuszának emlékei Magyarországon. Budapest, 2006. 40 p.
- Szilágyi István:** A selmecbányai Kálvária ábrázolásai. Budapest, 2006. 76 p. ára: 1800 Ft
- Molnár Antal:** Le Saint-Siège, Raguse et les missions catholiques de la Hongrie Ottomane (1572-1647). Rome-Budapest, 2007. 431 p. ára: 4000 Ft
- Emlékkötet Zichy Gyula tiszteletére.** ára: 1600 Ft
Budapest-Pécs, 2007. 129 p. 181 p.
- Emlékkötet Szatmári György tiszteletére.** ára: 1600 Ft
Budapest-Pécs, 2007. 129 p.
- Gyuris György:** Bálint Sándor munkássága. Bibliográfia. ára: 800 Ft
Budapest-Szeged, 2007. 122 p.

HASONMÁS KIADVÁNYOK

Pásztor Lajos: A magyarság vallásos élete a Jagellók korában ára: 1200 Ft
Budapest, 2000. 181 p.

Monumenta Vaticana I–VI., (V–VI. – egy kötet). Budapest, 2000 ára: 1800 Ft/db

Monumenta Vaticana II. sorozat I–III. ára 1800 Ft/db

A Monumenta Vaticana (Vatikáni Magyar Okirattár) köteteinek eredeti megjelenési éve

Első sorozat:

- I. Pápai tizedszedők számadásai 1281–1375. Budapest, 1887. LXXVII + 520 p.
- II. Gentilis bíbornok magyarországi követségének okiratai 1307–1311. Budapest, 1885. CXX + 510 p.
- III. IX. Bonifác pápa bullái 1389–1396. Budapest, 1888. XXXVIII + 365 p.
- IV. IX. Bonifác pápa bullái. Második rész. 1396–1404. Budapest, 1889. 654 p.
- V. A római Szentlélek-Társulat anyakönyve 1446–1523. Budapest, 1889. XXVIII + 168 p.
- VI. Mátyás király levelezése a római pápákkal 1458–1490. Budapest, 1891. LXXV + 275 p.

Második sorozat:

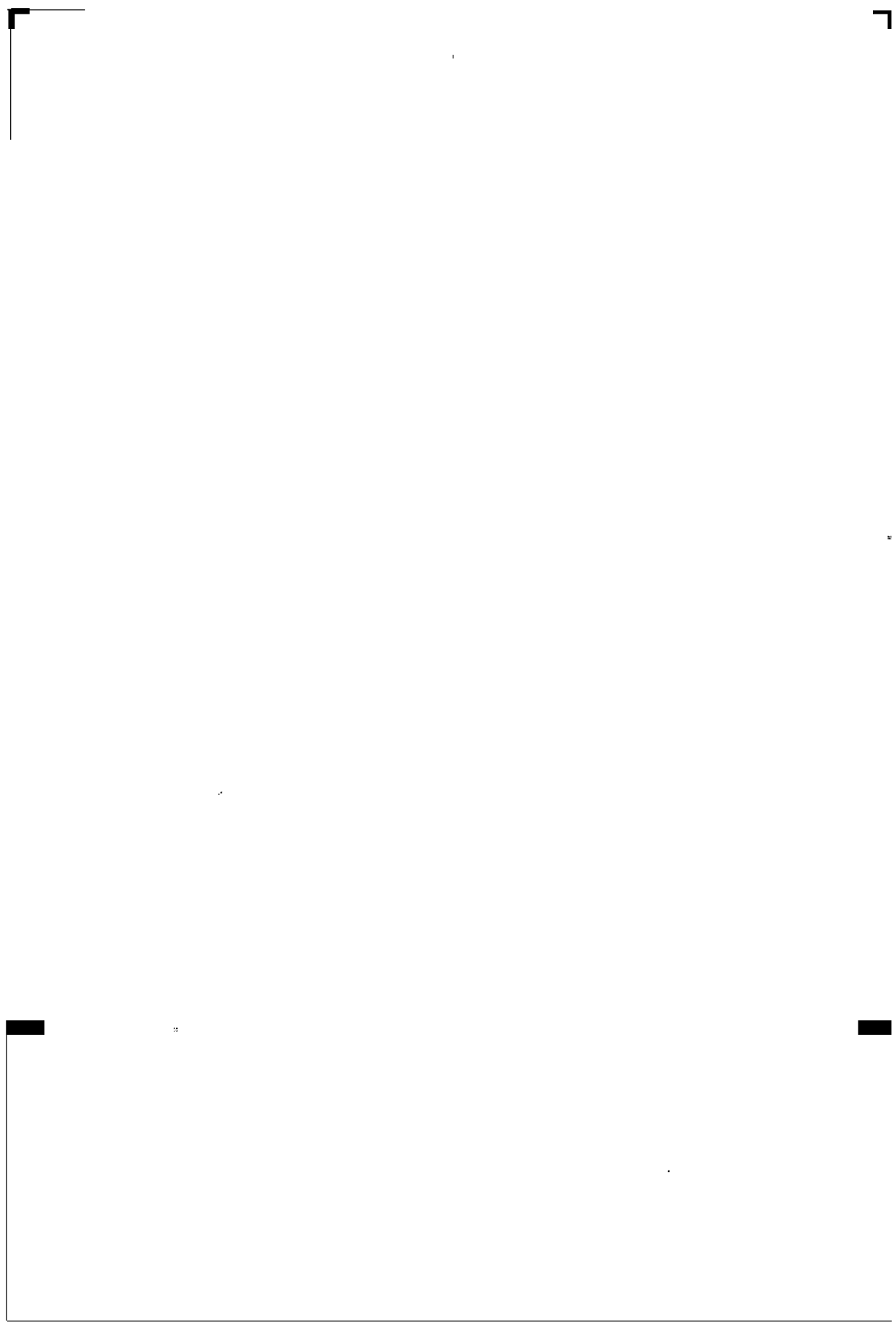
- I. Magyarországi pápai követek jelentései 1524–1526. Budapest, 1884. CLIII + 472 p.
- II. Buonvisi bíbornok bécsi nuncius jelentései. Budapest, 1886. CLIV + 308 p.
- III. Erdélyországi pápai követek jelentései VIII. Kelemen idejéből. Budapest, 1909. XXXVI + 485 p.

EGYHÁZLÁTOGATÁSI JEGYZŐKÖNYVEK

Sorozatszerkesztők:
Szántó Konrád és Zombori István

1. **Kalocsai főegyházmegye.** Budapest, 1994. ára: 250 Ft
135 p. Összeállította: Dóka Klára
2. **Váci egyházmegye.** Budapest, 1997. ára: 250 Ft
136 p. Összeállította: Patkóné Kéring Mária
3. **Székesfehérvári egyházmegye.** Budapest, 1997. ára: 250 Ft
127 p. Összeállította: Dóka Klára
4. **Veszprémi egyházmegye.** Budapest, 1997. ára: 450 Ft
296. p. Összeállította: Dóka Klára

- | | | |
|----|---|--------------|
| 5. | Egri főegyházmegye. Budapest, 1998.
217. p. Összeállította: Dóka Klára | ára: 250 Ft |
| 6. | Győri egyházmegye. Budapest, 1998.
214 p. Összeállította Dóka Klára | ára: 250 Ft |
| 7. | Pécsi egyházmegye. Budapest, 1999.
208 p. Összeállította: Patkóné Kéringer Mária | ára: 250 Ft |
| 8. | Szombathelyi egyházmegye. Budapest, 1999.
276 p. Összeállította Dóka Klára | ára: 400 Ft |
| 9. | Esztergomi főegyházmegye. I–IV. Budapest, 2000.
Összeállította: Hegedűs András–Tóth Krisztina
I. kötet A–K. 300 p.
II. kötet L–Z. 251 p.
III. kötet. Mutató. 168 p.
IV. Térképek 12 db. | ára: 3000 Ft |



NOTES FOR CONTRIBUTORS

Scholarly manuscripts related to Church history in Hungary, academic comments on books, articles, — photocopies of unpublished documents and sources, — related to the Church's history in Hungary and in Hungarian linguistic communities with correct references, double-spaced and typewritten, are invited and should be submitted in two copies to the Editor:

Zombori István, Szerkesztő, *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*, Szeged, Dáni u. 5., H-6720 Hungary. Tel./fax: +36+62+426+043.

E-mail: heh@t-online.hu

References should be included in text within parenthesis and arranged as this example (Gabriel, 1986, p. 15). All references should be listed alphabetically at the end of the manuscript, author, title, year, place, publisher, and should be arranged as in the following examples:

Book:

3 Gabriel, Astrik, L. 1986. *The University of Paris and Its Hungarian Students and Masters During the Reign of Louis XII and François I.* Frankfurt am Main: Verlag J. Knecht.

Article:

Fraknói, Vilmos. 1902. „Vatikáni levéltár és a római magyar intézet.” *A katolikus Magyarország 1001–1901.* Edited by János Kiss, János Sziklay. Budapest: Stephaneum, I. pp. 425–429.

Every contributor should include with his/her manuscript a short abstract limited to 250 words and a short introduction about him/herself.

Author will receive 3 complimentary copies of the issue in which his/her article appears and 50 separatim

Any comment on method and observation about METEM project, request for information about advertising, sponsorship, bequeath, supporting Patron-, and Director-membership in METEM-International should be sent to Rev. Dr. Tibor Horváth, S. J., METEM, Regis College, 15 St. Mary Street, Toronto, Ont., Canada M4Y 2R5. Tel.: 1-416-922-2476. Fax. 1-416-922-2773

